ISSN 2708-5759

ПАЁМИ ДОНИШГОҲИ ОМӮЗГОРӢ

Нашрияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ

(Серияи 2. Педагогика ва психология, назария ва методикаи таълим)

ВЕСТНИК ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Издание Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни

(Серия 2. Педагогики и психологии, методики преподавания гуманитарных и естественных дисцилин)

HERALD OF THE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Publication of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Ayni

(Series 2. Pedagogy and phychology, theory and teaching metods)

№ 3 (3)

Душанбе – 2020

Маҷалла соли 1978 таъсис ёфтааст

Маҷалла ба феҳрасти маҷаллаву нашрияҳои илмии пешбари тақризшаванда, ки натиҷаи асосии рисолаҳо барои дарёфти унвони илмии номзад ва докторони илм дар онҳо бояд интишор гарданд, шомил шудааст.

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 11 июни соли 2018 таҳти № 061/ЖР аз нав ба қайд гирифта шудааст.

ISSN 2708 - 5759
***Суроғa**: 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121, ДДОТ ба номи С. Айнӣ*

***Тел. :** (+992 37) 224-20-12*

***Факс:** (+992 37) 224-13-83*

Почтаи электронӣ:
vestnik. tgpu@gmail. com

Сомонаи маҷалла:
http: //vestnik. tgpu. tj

***Сармуҳаррир:** Ғаффорӣ Нуъмонҷон Усмонзода – доктори илмҳои таърих профессор, ректори ДДОТ ба номи С. Айнӣ*

***Муовини сармуҳаррир:** Мирзораҳимов Акобир Каримович – доктори илмҳои биология муовини ректор оид ба корҳои илмии ДДОТ ба номи С. Айнӣ*

***Котиби масъул:** Одинаев А.Н.*

Маҷалла шомили пойгоҳи иттилоотии «Намояи иқтибоси илмии Русия» (НИИР)шудааст, ки дар сомонаи Китобхонаи миллии маҷозӣ ҷойгир аст. http: //elibrary.ru

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

Маҷидова Б. - доктори илмҳои педагогӣ, профессор
Нуъмонов М. – доктори илмҳои педагогӣ, профессор
Шарипова Д. Я. – доктори илмҳои педагогӣ, профессор
Иматова Л.М. - доктори илмҳои педагогӣ, дотсент
Сайфуллоев Х.Г. - доктори илмҳои педагогӣ, дотсент
Алиев С.Н. - доктори илмҳои педагогӣ, профессор
Нуров А. - доктори илмҳои педагогӣ, профессор
Абдуллоева Р. Х. – номзади илми педагогӣ, дотсент

© ДДОТ ба номи С. Айнӣ, 2020

Журнал основан в 1978 году

Журнал включен в Перечень ведущих рецензируемых научных журналов и изданий, в которых должны быть опубликованы основные научные результаты диссертаций на соискание ученой степени доктора и кандидата наук.

Журнал зарегистрирован Министерством культуры Республики Таджикистан 11 июня 2018 года за № 061/ЖР

Тел. : *(+992 37) 224-20-12*

Факс: *(+992 37) 224-13-83*

Электронная почта:
vestnik. tgpu@gmail. com

Сайт журнала:
http: //vestnik. tgpu. tj

Главный редактор: *Гаффори Нуъмонджон Усмонзоде - доктор исторических наук, профессор, ректор ТГПУ им. С. Айни*
Зам. главного редактора: *Мирзорахимов Акобир Каримович - доктор биологических наук, проректор по научной работе ТГПУ им. С. Айни*

Ответственный редактор: Одинаев А. Н.

Журнал включен в «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ), размещенный на платформе Национальной электронной библиотеки. http: //elibrary.ru

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:
Маджидова Б. - *доктор педагогических наук, профессор*
Нугмонов М. - *доктор педагогических наук, профессор*
Шарипова Д. Я. – *доктор педагогических наук, профессор*
Иматова Л.М. - *доктор педагогических наук, доцент*
Сайфуллоев Х.Г. – *доктор педагогических наук, доцент*
Алиев С.Н. - *доктор педагогических наук, профессор*
Нуров А. - *доктор педагогических наук, профессор*
Абдуллаева Р. Х. - *кандидат педагогических наук, доцент*

© ТГПУ имени С. Айни, 2020

The journal was founded in 1978

The Journal is included in the List of the leading peer reviewed scientific journals and publications, which should publish the main scientific results of dissertations for Doctor of science and Candidate of science degrees.

The magazine is registered by the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan on June 11, 2018 for No. 061/ZhR

Phone: *(+992 37) 224-20-12*

Fax: *(+992 37) 224-13-83*

E-mail: *vestnik. tgpu@gmail. com*

Journal website: *http: //vestnik. tgpu. tj*

Editor-in-chief: *Gaffori Nu'monjon Usmonzoda - doctor of historical sciences, professor, rector of the TSPU named after S. Ayni*

Deputy Editor-in-chief: *Mirzorahimov Akobir Karimovich - doctor of biological sciences, vice-rector on scientific works of TSPU named after S. Ayni*

Executive Editor: Odinaev A.N.

The Journal is included in the database of «Russian Science Citation Index» (RISC), placed on the platform of the National Digital Library. http: //elibrary.ru

THE EDITORIAL BOARD:

Majidova B. - *doctor of pedagogical sciences, Professor*
Nugmonov M. - *doctor of pedagogical sciences, Professor*
Sharipova D. Y. - *doctor of pedagogical sciences, Professor*
Imatova L.M. - *doctor of pedagogical sciences, Associate Professor*
Saifulloev H.G. - *doctor of pedagogical sciences, Associate Professor*
Aliev S.N. - *doctor of pedagogical sciences, Professor*
Nurov A. - *doctor of pedagogical sciences, Professor*
Abdullayeva R. KH. – *candidate of pedagogical sciences, Associate Professor*

© Tajik State Pedagogical University named after S. Ayni, 2020

МУНДАРИҶА /СОДЕРЖАНИЕ

Юлдашева М.Р., Хаитбоева Х.О.
Методические основы активизации познавательной деятельности студентов при обучении иностранному языку 8
Нуров А., Чобулова Н.
Баъзе масъалаҳои тарбияи ахлоқии наврасон дар оила 13
Шерматзода О.Т., Шерматов Д.С., Кодиров Б.Р.
Формирование информационно-коммуникативной компетентности личности в психолого-педагогической литературе 16
Расулов С.Н., Кодиров Б.Р., Шерматов Д.С.
Особенности создание условий для профессионального развития современного учителя физики в школе 19
Нуров А., Нурзода М.
Нақши ваҳдат ва худшиносии миллӣ дар тарбияи насли наврас ва ҷавонон 23
Ҳабибуллозода К.Ҳ., Сатторов А.Э., Арабов М.К.
Оид ба методикаи омӯзиши БОН дар асоси имкониятҳои графикии забони С++ 26
Назаров А.П.
Даврахои таърихии таълими информатика дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ 34
Баротзода К.А., Хидиров Ғ.
Асосҳои назариявӣ-методологии омодасозии омӯзгорони оянда барои амалӣ гардонидани робитаи фаннӣ дар шароити низоми кредитии таҳсилот 38
Махкамов М.
Об обучении решение уравнений высшей степень методом дополнения 42
Гулмаҳмадов С., Рачабов У.Х.
Истифодаи бозиҳои математикии мазмуни иқтисодидошта дар синфҳои ибтидоӣ – омили таъмини муттасилии байни зинаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва умумии асосӣ 46
Рамазонова Р. С.
Фаъолияти корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ ғайрианъанавӣ дар эҷодиёти хонандагон 52
Абдураҳими А.
Ғанӣ гардонидани мазмуни худомӯзии роҳбарони мактабҳо 54
Хидиров Ғ., Баротзода К.А.
Асосҳои дидактикии тайёрии касбии омӯзгорони оянда зимни омӯзиши меросгузорӣ дар вақти баҳамтаъсиркунии генҳо дар шароити низоми кредитии таҳсилот 57
Миршоев А. А., Раджабов Т. Б.
Пути и средства формирования экономической культуры учащихся в процессе обучения алгебре 7-9 классов 64
Абдуллоев А.
Аҳамияти ақидаҳои педагогии конфусий дар марҳилаи ҳозира 70
Намозов Т.Б., Каримова Д.ДЖ.
Утренние физические упражнения для здорового образа жизни человека (утренняя гигиеническая гимнастика) 73
Баротова Г.Ю.
Профессиональная деятельность - это социально - культурное явление 76
Кенҷаева З.Х., Ёраҳмадов А.С.
Бартарафнамоии мушкилотҳо ва баъзе намудҳои табобати асабониятдар психология 79
Курбонова З.Ш.
К вопросу о взаимосвязи математических и экологических знаний в воспитании и обучении детей дошкольного возраста 83
Ҳайдаров А.А.
Манбаъҳои асосии ташаккулёбии ҷаҳонбинии аҳмади дониш оид ба ислоҳоти низоми таълиму тарбияи ҷомеа 86

Умаров А.С., Шамсова З.Т.
Дидактические условия формирования эмоциальной устойчивости будущего учителя 88
Курбанов Т.З
Теоретической обоснованиеформирования правильной разговорной речи на материале французского языка 90
Сагдиева Г., Саидов М.В.
Изучение познавательных запросов учащихся в школе 93
Рахмонова Д.З., Кувватов С.
Педагого- психологические условия развития интеллектуальных способностей учащихся начальных классов 96
Валиев Н.У., Назарова Р.Т.
Особенности изучения двуязычие в Республике Таджикистан 99
Баротзода К.А.
Планирование межпредметных связей по предметам естественно-математического цикла на подготовки будущих преподавателей в условия кредитного обучения 101
Бегимов Ҳ.Х.
Роҳҳои ташаккул додани хислатҳои шахсии хонандагони синфҳои ибтидоӣ зимни омӯзиши ҷузъиёти фанҳои табиӣ дар машғулиятҳои математика 107
Саторов Д.К., Шерматов Д.С., Кодиров Б. Р.
Влияние информационно-коммуникационных компетенций на облик преподавателя высшей медицинской школы 111
Бурханов К.Т., Шукруллоева М.А.
Особенности использования занимательного математического материала при формировании элементарных математических представлений у детей в дошкольных учреждениях 114
Карим-Заде Х., Тешаева Р., Содиқова Ш.
Аҳамияти истифодаи технологияи информатсионӣ дар раванди таълим 119
Табаров Д.Д., Кенҷаева З.Х.
Пайгирӣ ва дастгирии психологии хонандагон дар марҳилаи гузариш аз синни кӯдакӣ ба синни наврасӣ 124
Қурбонова Г.А., Сорбони Б.А.
Бозиҳои серҳаракати тоҷикӣ – воситаи инкишофи сифатҳои ҷисмонии бачагон 129
Асозода Б.Дж.
Семейные традиции физического воспитания как фактор социализации детей 132
Ибронов С.С., Хисравбеков Л.Д., Шерматов Д.С.
Таҳлили тавсифҳои омории тест аз фанни физика 135
Юнусова Н.М., Раҳимова С.С.
Тавсифи моҳиятии мафҳуми «арзиши оила» ҳамчун дараҷаи психологӣ-педагогӣ 141
Фозилов С.М., Азизова Ф.Ш., Фозилов Ҷ.М.
Истифодаи усулҳои фаъоли таълим дар дарси муосир 145
Рахматуллаева М.Н.
О роли и месте подготовки будущих учителей к применению методов анализа и синтеза в процессе самостоятельного поиска ценной и нужной информации для решения педагогических задач 149
Раҳмонов Ш.М.
Истифодаи таҷрибаи байналмилалӣ оид ба баланд бардоштани сифати таҳсилот дар муассисаҳои таҳсилотии олии касбии ҷумҳурӣ 153
Абдурахимова Д.А.
Модернизации системы подготовки качества обучения с использованием информационно-коммуникационных технологий 159
Мухаббатов Х.К., Дустов Дж.М., Холов Д.А.
История развития политехнического образования в Республике Таджикистан 163
Саидов М.В., Собиров С.С.
Афзалиятнокӣ ва арзишмандии ҷараёни инноватсионӣ дар таҳсилот 166
Шарипов Қ., Қарабаев Б.
Хусусиятҳои методии амалӣ гардонии низоми кредитии таҳсилот дар Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ - ҳамчун омили болоравии сатҳи сифати таълим 170

Табаров Д.Д.
Омилҳои ташаккулдиҳандаи тафаккур ва шахсияти хонандаи хурдсол дар раванди дарсҳои табиатшиносӣ 175
Хаитбоева Х.О.
Активизация познавательной деятельности студентов при изучении английского языка как психолого-педагогическая проблема 181
Назарова Х.
Мафҳуми мизоҷ ва хусусиятҳои зоҳиршавии он дар илми психология 186
Азимов М.
Ташкили дарс бо схема ва ҷадвалҳо дар раванди омӯзонидани таълими ҳуқуқ 191
Атласова Г.А., Пӯлодов И.П.
Аҳаммияти тадқиқоти истифодаи ВНТИ дар педагогика 194
Билолова Ш.
Нақши амалҳои зеҳнӣ дар раванди таълиму тарбия 200
Мавлонов И.Ш., Умаров У.С., Рачабов У.Х.
Методикаи истифодаи маҷмӯи корҳои мустақилонаи тавсифоти эҷодидошта дар зинаҳои гуногуни омӯзиши физика 205
Одинаев К.Б.
Проблемаҳои ташаккули салоҳияти касбии омӯзгори оянда 213
Назарова З.Э.
Ташаккули фарҳанги худшиносӣ, ваҳдати миллӣ ва ватанпарастии ҷавонон тавассути фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ 217
Пиракова Ш.
Хусусиятҳои истифодаи навоҳои фалак ва гӯрғулӣ дар оратория-балети «Фарёди дуриҳо”- и Т.Сатторов 219
Сафаров С.С.
Визуализатсия ва аҳамияти истифодабарии он дар таълими геометрия 221
Умарова З.М.
Процесс формирования внутренней речи как второго языка 225
Чобулова Н.
Таъсири ҷаҳонишавӣ ба ахлоқи насли наврас ва ҷавонон дар оила 229
Шамсидинов Х.М., Шерматов Д.А.
Инкишофи методикаи таълими муҳандисӣ ва графикӣ дар донишгоҳҳо 232
Норбобоев М.О.
Истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ дар таълим 235
Норматов Ш.К.
Усулҳои инноватсионии таълими фанни технологияи иттилоотӣ дар муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ 239
Раҳимова С.
Тавсифи ҷавонон ҳамчун гурӯҳи иҷтимоӣ 244
Султонов Р.Н.
Мавқеи ҳалли масъалаҳои ғайристандартӣ дар таълими курси ибтидоии математика 247
Холматова Л.М.
Высокое требование к уровню преподования урока учебного словаря 252
Мирзоева Б., Ҷураев Б.
Ҳунармандӣ яке аз омилҳои пешрафти ҷомеа 255
Ахмад Навид Ширзад
Агрессия и страх у детей дошкольного возраста 258
Абдуллаева М. А., Кодирова Д. Б.
Пути формирования лексической компетенции студентов на английском языке на начальном этапе языкового вуза 262
Сатторов Б.Ш.
Мавқеи технологияи муосири иттилоотӣ дар раванди таҳсилоти фарогир (дар мисоли истифодаи воситаҳои техникӣ дар таълими кӯдакони нуқсони шунавоидошта) 267
Эмомназарова М.А.
Сущность планирование профессии умственного развития учащихся I-II классов общеобразовательных школ 272

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Юлдашева М.Р.
Российско-Таджикский (Славянский) университет.
Хаитбоева Х.О.
Таджикский государственный педагогический университет им.С.Айни

Современная методика, связанная с интенсивным обучением иностранным языкам представлена направлениями:

1. *«Суггестопедический метод* Г.Лозанова. Он предусматривает обобщение и дидактическую интерпретацию суггестологии – науки, предусматривающую психотерапию и психогигиену на основе врачебного воздействия в виде внушения пациенту лечебных целей [11].
2. *Метод активизации резервных возможностей обучающихся* Г.А. Китайгородской, предусматривающий ускоренный обучающий курс по организации иноязычного общения. Условием данного метода является наличие коллектива, на основе которого осуществляется формирование учебно-речевых умений и навыков с привлечением инновационных материалов по суггестопедии, социальной психологии, психолингвистике, педагогике, языкознанию и методике преподавания по иностранным языкам» [6, с.103].
3. *Эмоционально-смысловой метод* И.Ю. Шехтера, связан с усвоением речевого общения на основе смыслообразования в условиях ролевой игры [15 с. 77].
4. *Цикловой-мелсицкловой интенсивный курс* Л. Гегечкори. Он предусматривает последовательное чередование циклов между устной речью и межциютовыми этапами при усвоении языка [3, с.114].
5. *Суггестокибернетический интегральный метод,* представленный ускоренным обучением поВ.В Петрусинскому. Данный метод связан с «кибернетизацией» управления, представленного суггестивным характером состояния и восприятия большого объема языковой информации, которую требуется запомнить в целом на основе применения технических средств [5].
6. *Метод «интенсификации учебного процесса»* по Б.А. Лапидусу, связанный с отбором и систематизацией материалов, представленных наиболее эффективными упражнениями, направленными на активизацию материала, языковой направленности путем уплотнения аудиторных занятий и повышение эффективности при организации внеаудиторной работы обучающихся самостоятельного характера [8 с. 118].

Каждый из методов требует более подробного рассмотрения.

Методические исследования XX века, представленные работами болгарского ученого Г. Лозанова, имели огромную значимость для развития идей, связанных с активным изучением иностранного языка. Его обучающая модель по изучению иностранного языка на основе метода активизации имела большой успех. Ибо она предусматривала реализацию социальной потребности в ограниченные срокиподготавливать специалистов, имеющих нулевые или минимальные знания по иностранному языку, готовых активно использовать усвоенный язык в своей профессиональной сфере.

«Методом по активизации резервного личностного потенциала обучаемого» Г. Лозанова предусматривалась, как ликвидация пассивности студентов, путём создания специфической атмосферы в общении, которая исключала бы факторы, которые наносят психические травмы личности обучающихся (в виде страха, ошибкобоязни, необщительности и т.д.) Учащиеся наиболее быстро испытывают погружение в языковую среду. Таким образом, процесс обучения иностранному языку сближался с процессом, предусматривающим освоение человеком родного языка.

«Суггестопедической» обучающей системой Г. Лозанова предусматривалось вскрытие резервного потенциала памяти обучающихся, обуславливающую их интеллектуальную активность путем преобладания у них положительных эмоций при обучении их иностранному языку. Данная обучающая система связана с комплексным развитием личности обучаемых. Педагогом организуется путём решения различного рода задач процесса общения в условиях студенческой группы. Формы, предусматривающие коллективную деятельность, представлены ролевыми играми, учебными текстами-диалогами, которыевыстраиваются в виде различных ситуаций и событий, происходящих между участниками - членами группы. Кроме того предусматривается организация групповых дискуссий с участием всех студентов.

Усвоение иностранного языка в основе на коллективную деятельность, при организации которой обучающимися не выдвигается цель, связанная с изучением языка на данный момент представлена как

специфическая особенность по данному методу. Обучающий процесс предусматривает его неосознанное прохождение, при организации которого, обучающиеся постоянно должны решать конкретно выдвигаемые перед ним обучающие задачи, на основе использования языковых средств в общении. Именно это помогает реализовать конечную цель занятий – стремление на более совершенном уровне усвоить иностранный язык. Студент вместо выполнения ряда упражнений фонетического, грамматического, лексического характера, применяет все языковые средства, имитируя при этом ситуацию по реально организованному общению [11 с.18].

Эффективность данного метода представлена:

1. «Освоением большого объема по речевым единицам;
2. Формированием у обучающихся способности: к активному использованию языкового «запаса» в процессе иноязычного общения, обусловленного осознанным пониманием иностранной речи; умению варьировать процесс общения; переносу усвоенных речевых единиц в другие ситуации.
3. Созданием более мощной мотивации к обучению;
4. Снятием психологических барьеров, представленных стеснением, страхом, скованностью» [12, с.5-17].

Эмоционально-смысловым методом И.Ю. Шехтера предусматривается выполнениеположения, связанного с организацией процесса общения, при котором его участниками предусматривается обмен смыслами, взамен значениям. Ибо, овладение речевым общением, по мнению И.Ю. Шехтера, осуществляется в опоре на смыслообразование, которое обусловлено условиями конкретно обыгрываемой ролевой игры. И.Ю. Шехтер разработал единую систему заданий, имеющих коммуникативный характер, и увязанные с обучающимися через мотив деятельности, имеющий существенное значение для него [15 с. 78].

Л. Гегечкори предложел интенсивный обучающий курс, предусматривающий чередование между циклами по речевой и языковой подготовке (в виде межциклового этапа). «Межцикловой этап предполагает, как правило, освоение обучающимися языковых средств, на основе которых у них формируются коммуникативные навыки»[3. с.114].

Суггестошбернетический интегральный метод по ускоренному обучению В.В. Петрусинского предусматривает широкое применение технических средств. Он обусловлен связью общей теории управления с обучающим процессом, который сориентирован на внедрение современных технических средств вычислительного характера. Данные средства необходимы в целях создания систем, направленных на интенсивное обучение, имеющее автоматизированный характер. Данными обучающими системами, представлено эффективное направление в развитии педагогической науки, способствующее обеспечению усвоения знаний, умений, навыков обучающимися в кратчайшие сроки. При этом характерно, что присутствие преподавателя – не является необязательным. Ибо функция педагога нивелируется до подборки обучающих материалов и осуществления контроля за усвоением знаний, умений, навыков, имеющих большой объем. Важное звено в данных методиках, связанных с автоматизацией интенсивного обучения представлено, по мнению В.В. Петрусинского, занимательными и подвижными играми. «Их основная цель обусловлена сменой деятельности, которая лежит в основе полноценного и эффективного психологического отдыха. Психотехническими оздоровительными играми обеспечивается необходимый настрой для организации обучения, психологическая готовность, сориентированная на усвоение большого информационного объема» [5. с. 63]. Они оказывают помощь при усвоении большого объема информации через наиболее оптимальный путь - через игры. Ибо обучающими играми как специфическим видом деятельности, представлен значимый обучающий фактор, которым обеспечивается обучение, предусматривающее активность самих учащихся. Вместе с этим, игровые формы представлены «повышением потенциала творческой направленности у обучающихся и, таким образом, более глубоким, осмысленным и быстрым освоением изучаемых дисциплин»[5, с.12].

Г.А. Китайгородская при разработке системы по интенсивному обучению иностранному языку в условиях школы, вуза, на курсах краткосрочного обучения языку для взрослых основывается на положение, прикотором «обучение, как правило, сориентированное на формирование умений по организации общения на иностранном языке, при котором задействуются личностные психологические резервы обучающихся, не применяемые в условиях обычного обучения. А именно, представленные управлением социально- психологических процессов в группе и управлением процесса общения между преподавателем и обучающимися, между самими обучающимися, которые обычно предусматривают сжатые сроки» [6, с.4-5].

Целью интенсивного изучения иностранного языка, по мнению Г.А. Китайгородской, является усвоение в кратчайший срок умений по иноязычному общению. *Содержание данного курса* представлено «овладением комплекса умений и навыков, которые требуются для осуществления эффективной деятельности в конкретной сфере, а также усвоением языкового материала, связанного с формированием и практическим применением данных навыков и умений» [6, с.5].

Г.А. Китайгородская рассматривает проблему интенсивного обучения через призму целостной стратегии в обучении. Ею конретизируются ряд методических принципов, являющихся конструкцией для

данной системы, и обуславливающих ее особенности. Они представлены принципами, связанными: с личностно-ориентированным общением; ролевой организацией обучающего процесса и учебного материала; коллективным взаимодействием; концентрированностью; полифункциональностью.

В отличие от мнения ученых, исследующих проблему интенсификации, и полагающих, что эффективное обучение возможно при минимальных затратах учителя и учащихся, Г.А. Китайгородской выдвигается собственная позиция, сущность которой рассматривается в русле интенсивного обучения, обусловленного ориентацией на активизацию деятельности педагога и обучающихся, которая обусловлена скорее с максимизацией их совместных усилий, а не минимазаций [6 с. 4].

Б.А. Лапидус предлагает несколько способов, связанных с интенсификацией процесса обучения. Он считает, что «интенсификация учебного процесса обусловлена повышением его эффективности, его «производительности», прикоторых количество часов по дисциплине изменениям не подвергается» [8, с. 3].

Интенсификация процесса обучения предусматривает повышение уровня эффективности в обучающей деятельности по каждому студенту. При этом Б. А. Лапидусом учит равнозначны понятия такие как «интенсификация» и «рациональная методика обучения». «Интенсификация учебного процесса» подразумевает «рациональную обучающую методику», которая предусматривает необходимость разработки и внедрения обучающих методов, которыми обеспечивается успех при усвоении учебного материала.

Автором предусматривается внедрение ряда способов. Направленных на интенсификацию обучающей деятельности. Они представлены:

- отбором упражнений, направленных на активизацию языкового материала, обеспечивающих наибольший успех при организации процесса обучения;
- уплотнением аудиторных занятий;
- повышением эффективности по организации самостоятельной внеаудиторной деятельности обучающихся [8 с.128].

Наиболее эффективные упражнения представлены автором на основе использования, так называемых, «комбинированных упражнений», которые дают совмещение языкового материала и речевой практики. По мнению Лапидуса, «комбинированные упражнения обеспечивают гораздо более высокий уровень активизации, чем чисто языковые (тренировочные) упражнения [8, с.5].

Под уровнем активизации здесь понимается степень приближенности действий, выполнение которых требуется в том или ином упражнении, к условиям, в которых проявляется более подлинное владение данным видом речевой деятельности» [8, с.14]. «Уровень активизации определяется степенью речевой направленности упражнений для активизации материала: чем выше речевая направленность упражнений, в которых активизировалось данное явление, то есть, чем больше эти упражнения соответствуют условиям реальной речевой деятельности, тем ближе стоит соответствующий навык (умение) к подлинному автоматизму, который может быть выработан только в процессе речевой деятельности. Это обстоятельство и даёт преимущество комбинированным упражнениям» [7, с.16].

С. Г. Тер-Минасовой разработан способ по активизации учебной деятельности и интенсификации обучающего процесса в процессе занятий по иностранному языку в рамках учения, связанного с синтагматикой. Исследователь полагает, что одна из главных причин недостаточного уровня по эффективности обучения иностранным языкам, обусловлена попытками организации обучения языку «вообще», вне учета какого-либо конкретного стиля обучения. «Совершенно очевидно, что изучать, например, английский язык «вообще», пытаться овладеть «вообще» английским языком - невозможно... Каждый человек владеет определенным видом или стилем своего родного языка» [13, с.99].

Для более эффективного усвоения языка нужно, прежде всего, конкретизация цели и задач, обуславливающие необходимость освоения данного языка в контексте его разновидности и степени его усвоения обучающимися как способствуют эффективности его изучения [2]. Ибо «Преподавание иностранного языка должно быть целенаправленным» [13,99]. Исследователь при этом отмечает, что задача педагога определяется тем, чтобы «научить набору устойчивых, оптимально выражающих содержание - намерение, стилистически нейтральных, выверенных и апробированных в бесчисленных речевых актах, надежных, осевших в «сокровищницу словосочетаний», по образному выражению Л.В. Щербы, синтагматичекских единиц - эквивалентов в родном и иностранном языках» [16, с.103].

Необходимо подчеркнуть, что использование культурологического подхода при изучении иностранного языка,разработанный С.Г. Тер-Минасовой, способствует отражению как в зеркале языка и культуры народа, его самосознания, менталитета, традиций, обычаев, морали, ибо как она полагает: «Языки должны изучаться в неразрывном единстве с миром и культурой народов, говорящих на этих языках» [14, с.28].

В этом контексте Н.А. Бредневой указывается, что «реализация данного подхода осуществляется в рамках концепции «диалога культур». На сегодня именно она соответствует ведущей задаче, связанной с преподаванием иностранных языков как реальному и полноценному средству общения [2].

А.Л. Бердичевский рассматривает система обучения иностранным языкам как «оптимизационная деятельность» (термин Ю.К. Бабанского), а не просто как деятельность. При этом задача данной обучающей системы определяется реализацией цели на основе использования наиболее эффективных путей в учебно-воспитательном процессе. Разработчиком дается обоснование замкнутой системы по непрерывному образованию - «школа - вуз - школа». Она способствует совершенствованию всей целостной системы, а не ее отдельным элементам.

А.Л. Бердичевским выдвигается задача осуществления системно - деятельностного подхода к процессу освоения иностранного языка в условиях педагогического вуза. Причем системность рассматривается им через совокупность элементов однородного порядка, представленных связью в контексте определяющих признаков [1, с.7]. Выбор оптимального варианта соответствующего условиям обеспечивается у А.Л. Бердичевского самой методологической основой, через которую обеспечивается оптимизация всей системы. Но при этом им не учитываются принципы руководства для педагога и обучающихся при осуществлении процесса обучения, которые рассматриваются как наиболее важный фактор при организации обучения по овладению иностранным языком.

Психологической наукой рассматриваются собственные методы, обеспечивающие активизацию познавательной деятельности при изучении иностранного языка. Они связаны с интенсификацией учебно-воспитательного процесса. Так, А.А. Леонтьевым конкретизирован ряд параметров, по которым определяется интенсификация:

а) содержание обучающего процесса (в широком смысле);

б) внешние формы и средства, связанные с организацией процесса обучения. Сюда входит совокупность осуществляемой учебной деятельности в рамках каждого отдельного учащегося (в виде «принципа индивидуализации».

А.А. Леонтьевым конкретизируются и пути, способствующие активизации учебного процесса при изучении иностранного языка:

1. Обучающая деятельность должна выстраиваться через последовательно организованные действия обучаемых. Данные действия должны содержать в себе возможность осуществления управления и контроля. Ибо именно данным параметром определяется процесс оптимизации, формирующий иноязычную речевую деятельность обучающихся через совокупность ее структурных компонентов (действий и операций);

2. Процессе, направленный на формирование иноязычной речевой деятельности, предусматривает егоувязку с проблемами родного языка, что позволяет выявить и конкретизировать оптимальное соотношение сознательного и приспособительного компонентов при организации обучения.

3. Формирующий процесс по компонентам иноязычной речевой деятельности должен быть обусловлен соотношением компонентов речевой деятельности с учетом специфики родного языка, что предусматривает дифференциацию целостного обучающего процесса.

4. Процессе презентации речевого материала по иностранному языку должен выстраиваться на основе применения принципа системности.

5. Обеспечение единых основ с принципом системности должно предусматривать использование принципа функциональности.

6. Учёт психологических особенностей обучающихся должен предусматривать внедрение аудиовизуальных и технических средств обучения [9].

Таким образом, интенсификацию учебного процесса А. А. Леонтьев определяет как процесс обучения в группе, который представлен собственной спецификой, сориентированной на обеспечение наиболее эффективного усвоения востребованных знаний, умений и навыков каждым обучающимся [9].

Данная проблема в контексте исследований И. А. Зимней рассматривается в контексте основных аспектов, которыми активизируется познавательная деятельность обучающихся при изучении ими иностранного языка. Они обусловливаются процессом реализации идей по: обеспечению сотрудничества; взаимодействия в обучающем процессе; обеспечения востребованных дидактических условий во время занятий; а также умелого педагогического управления данным обучающим процессом. Данные идеи претворяются ею в условиях современной образовательнойпарадигмы на основе внедрения личностно-ориентированного подхода к процессу овладения иностранным языком [4].

Таким образом, анализ методических концепций, даёт нам возможность констатации: активизация и интенсификация обучающего процесса по овладению иностранным языком обусловлена более активным использованием психологических, личностных возможностей педагогов и студентов, а также социально - психологическими возможностями, характеризующими развитый учебный коллектив.

Психолого-педагогические основы активизации познавательной деятельности студентов при изучении английского языка наиболее полно представлены методами, способствующими активизации познавательной деятельности и интенсификации процесса обучения. Опора на них способствует выявлениюответов на ряд вопросом: что способствует повышению уровня овладения языком? Как выстраивать обучающий процесс при необходимости «научения» студентов свободно общаться на

иностранном языке? Как соотносить получение высоких результатов за короткий период обучения? Все эффективности учебно - познавательного процесса, в конечном итоге, способствующие его интенсификации.

ЛИТЕРАТУРА

1. БердичевскийА.Л. Оптимизация системы обучения ин. языку в пед. вузе: науч.-теорет. пособие / А.Л. Бердичевский [Текст]. - М.: Высш. шк., 1989. - 103 с.
2. Бреднева Н.А. Дидактические условия активизации познавательной деятельности студентов на занятиях иностранного языка / Н.А. Бреднева [Текст]: дисс. … канд. пед. наук. – Елец, 2006. – 227 с.
3. Гегечкори Л.Ш. К проблеме интенсификации процесса обучения взрослых иноязычной речи (пути и приемы) / Л.Ш. Гегечкори [Текст]. - Тбилиси: Изд-во Тбилисского ун-та, 1975. – 114 с.
4. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе/ И.А. Зимняя [Текст]. - М.: Просвещение, 1991. - 222 с.
5. Игры: Обучение, тренинг, досуг: в 4 книгах // Под ред. В. В. Петрусинского [Текст]. - М.: Новая школа, 1994. - Кн. 1. - 386 с.
6. Китайгородская Г.А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам: учебное пособие / Г.А. Китайгородская // 2-е изд., испр. и доп. [Текст]. - М.: Высшая школа, 1986. - 103 с.
7. Культурология. XX век // Сост. С.Я. Левит [Текст]. — СПб.: Университетская книга, 1998. – 925 с.
8. Лапидус Б.А. Интенсификация процесса обучения иноязычной устной речи (пути и приемы) / Б.А. Лапидус [Текст]. - М.: Высшая школа, 1970. - 128 с.
9. Леонтьев А.А. Основы теории речевой деятельности / А.А. Леонтьев [Текст]. - М.: Наука, 1974 . - 368 с.
10. Леонтьев А.А. Психологические и психолингвистические проблемы владения и овладения языком. Сборник статей / А.А. Леонтьев // Под ред. А.А. Леонтьева и Т.В. Рябова [Текст]. - М.: Изд-во МГУ, 1969. – 345 с.
11. Лозанов Г. Основы суггестологии/ Г. Лозанов // Проблемы суггестологии [Текст]. - София, 1973. - С. 17-63.
12. Матюшкин А.М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности / А.М. Матюшкин [Текст] // Вопросы психологии. - 1982. - №4. - С. 5-17.
13. Тер-Минасова С.Г. Новейшие методы преподавания иностранного языка студентам неязыковых специальностей вузов: сб. статей / С.Г. Тер-Минасова // Под ред. С.Г. Тер-Минасовой [Текст]. - М.: Изд-во МГУ, 1991. - 207 с.
14. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация /С.Г. Тер-Минасова [Текст]. - М.: Слово/ Slovo, 2000. – 234 с.
15. Шехтер М.Ю. Необратимость антогенеза и развитие речевой деятельности на чужом языке / М.Ю. Шехтер // Методика и психология интенсивного обучения [Текст] . - М.: Педагогика, 1981. – С. 77-94.
16. Щерба Л.В. Преподавание языков в школе: Общие вопросы методики: учебное пос. для студентов фил. фак-тов / Л.В. Щерба // 3-е изд., испр. и доп. [Текст]. - М.: Академия, 2003. - 148 с.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

В статье рассматривается ряд современных методик по интенсивному обучению иностранным языкам. Анализ методических концепций, дает нам возможность констатации: активизация и интенсификация обучающего процесса по овладению иностранным языком обусловлена более активным использованием психологических, личностных возможностей педагогов и студентов. А также социально - психологическими возможностями, характеризующими развитый учебный коллектив. Психологической наукой рассматриваются собственные методы.Обеспечивающие активизацию познавательной деятельности при изучении иностранного языка.Психолого-педагогические основы активизации познавательной деятельности студентов при изучении английского языка наиболее полно представлены методами, способствующими активизации познавательной деятельности и интенсификации процесса обучения.

Ключевые слова: психолого-педагогические основы *методика преподавания, активизация учебного процесса, учебный коллектив, личностные возможности.*

METHODOLOGICAL BASIS OF ACTIVATION OF COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS DURING THE ENGLISH LANGUAGE LEARNING

The article discusses a number of modern methods of intensive teaching foreign languages. The analysis of methodological concepts gives us the opportunity to state: the activation and intensification of the learning process for mastering a foreign language is due to the more active use of the psychological, personal capabilities of teachers and students, as well as social and psychological capabilities that characterize a developed educational team.Pcychological science is considering its own methods.Providing the activation of cognitive activity in the study of a foreign language. Pcychological and pedagogical foundations of enhancing the cognitive activity of students in the study of the English language are most fully represented by methods that promote the activation of cognative activity and the intensification of the learning process/

Keywords: *Pcychological science, teaching methodology, activation of the educational process, educational team, and personal capabilities.*

Сведения об авторах:

Юлдашева Мавджуда Рахматовна *– доктор педагогических наук, профессор кафедра педагогики, психологии и методики преподавания Российско-Таджикско славянского университет, E-mail: yumavj@mail.ru*

ХаитбоеваХабиба Одинамахматовна *преподователь кафедры английского языка Таджикского государственного педагогического университета имени СадриддинаАйни. E.mail.tuk-tuk.89@mail.ru. Тел,(+992)938868086*

About the authors:

Yuldasheva Mavjuda Rakhmatovna *- Doctor of Pedagogy, Professor of the Department of Pedagogy, Psychology and Teaching Methods, Russian-Tajik Slavic University, E-mail: yumavj@mail.ru*

Khaitboiva Habiba Odinamahmatovna *- Lecturer Chair of English language Tajik State Pedogogical University named after S.Ayni. tuk-tuk.89@mail.ruPhone(+992) 938868086*

БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ ТАРБИЯИ АХЛОҚИИ НАВРАСОН ДАР ОИЛА

Нуров А., Чобулова Н.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Фарзанд меваи умри одамизод мебошад. То замоне, ки ҷон дар бадани инсон аст набояд ӯ аз тарбияи фарзанд канорачӯ намояд.

Эмомалӣ Раҳмон

Тарбияи фарзанд масъалаи муҳим ва доимии ҷомеа аст. Дар ин бора мутафаккирон, шоирону нависандагон, педагогону психологҳо, ҷомеашиносон, сиёсатмадорон, сотсиологҳо назари хешро гуфтаанд ва ҳамеша хоҳанд гуфт. Давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷкистон ба масъалаи тарбияи насли наврас ва ҷавонон, ки ояндаи дурахшони Тоҷикистони соҳибистиқлол ба онҳо вобастааст, яке аз вазифаҳои муҳими ҷомеа ба шумор меравад ва аҳамияти бағоят калон дорад. Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат-Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намудаанд, ки «…маҳз таҳкими оила, таълиму тарбияи наслҳои солиму соҳибмаърифат яке аз воситаҳои рушди ҷомеа, мустаҳкамии қудрати давлат ва побарҷойии тамаддунҳо ба шумор меравад» [1]. Сарвари давлат падару модаронро вазифадор ва масъул намуданд, ки дар тарбияи фарзанд, ба хусус дар давраи наврасии онҳо диққати махсус диҳанд. Зеро олимони соҳаи психология давраи наврасиро, давраи «заминҷунбӣ» номидаанд. Дар ин давра наврас «ман»-и худро дорад. «Ман метавонам», «ман гуфтам», «маро бисёр насиҳат накунед», «ман хурд нестам», «намеравам», «ин корро намекунам» ва ғайра.

Оила ба ақидаи олимон (Арабов И.А., Раҳимзода Х., Лутфуллозода М., Маҷидова Б., Нуров А. ва дигарон), ки дар тарбияи оилавӣ, бахусус тарбияи наврасон тадқиқотҳои арзишмандро ба анҷом расонидаанд, мақоми падару модар ва калонсолони оиларо ҳаматарафа таҳлил намуда, ба хулосаи дақиқ омадаанд, ки пеш аз ҳама масъулият ва вазифаи аввалиндараҷаи падару модар дар тарбияи фарзанд, «новобаста аз шароити зиндагӣ, агар падару модар майлу хоҳиш дошта бошанд метавонанд ба фарзандон тарбияи дуруст диҳанд». (И.Г.Песталотсӣ).

Дар ҳалли ин масъалаи муҳими рӯз мактаб ва муассисаҳои беруназмактабӣ мақом ва масъулияти баланд доранд, чунки омӯзгорон ва мураббияҳои соҳибкасб фаъолият доранд, аммо бе калонсолони оила, дастгирии падару модарон ва аҳли ҷомеа душвор аст. Мушоҳида ва суҳбатҳои гузаронидаи мо бо омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии рақамҳои 7, 34, 10, 53 (ҳоло литсеи № 3-и ш.Душанбе, №-1-и н.Темурмалик, №3,19 н.Рӯдакӣ, инчунин ҳангоми лексия ва машғулиятҳои амалӣ бо донишҷӯёни курсҳои дуюм, сеюм ва чоруми шуъбаи ғоибонаи факултети педагогика (ҳоло факултети таҳсилоти томактабӣ ва ибтидоӣ ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ) ва падару модарон собит карданд, ки мақсад, мазмун ва вазифаҳои тарбияи ахлоқӣ ба наврасон аз тарафи падару модарон ва омӯзгорон дар асоси ба назар гирифтани хусусиятҳои хоси ин давраи синну сол дуруст фаҳмонида нашавад, дар он ҳолат ин наврасонро ба хушомадгӯй, тамалуққорӣ ва лабайгӯии нодаркорӣ, аз нормаҳои ахлоқӣ берун, ҳатто ба тарсончакӣ бурда мерасонад. Чунончи хонандаи синфи 6-и муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 7 А. барои он дар оила ором ва боодоб аст, ки аз падари худ метарсад. Айнан ҳамин ҳолат дар мактаб дар ҳолати ҳузур доштани роҳбари синф мушоҳида мешавад. Аммо ҳангоми ғоиб будани падар дар оила модарро гуш намекунад, нисбати хоҳар ва додараш даҳал аст ва ҳузур надоштани роҳбари синф бо ҳамсинфонаш даҳалӣ карда, бештар духтаронро меранҷонад. Ҳамин гуна ҳолатро мо баъзан дар синфҳои ибтидоӣ низ мушоҳида кардем.

Бояд тазаккур дод, ки ҳангоми суҳбати фардӣ ва маҷлиси падару модарон бо модарони талабагон (бояд ёдрас шуд, ки дар маҷлиси падару модарон, ҳама вақт модарон ширкат мекунанд), бештари онҳо дар ташвишанд, ки рафтору кирдори духтараш ё писараш табъи дил нест, ғамгин ва даҳал аст, дарсҳояшро мисли пештара бо шавқу ҳавас тайёр намекунад ва ғ.

Дар сӯҳбате, ки мо бо модари хонанда Х. доштем ӯ чунин иброз дошт: «Писарам дар синфи шашум мехонад, то ба синфи якум дохил шуданаш дар кӯдакистон шеърҳои зиёд аз ёд карда буд, дар синфҳои

ибтидоӣ хубу аъло мехонд, вале ҳозир мебинам, ки шавқу ҳаваси дарстайёркуниаш рӯз ба рӯз суст шуда истодааст, бештар телевизион тамошо мекунад ё ин ки бо телефони мобилӣ бо чӯраҳояш дуру дароз сӯҳбат мекунад. Мебинам, ки аз баҳои се, чор гирифтааш парвое надорад, сабабашро намедонам. Чаро писарам ин тавр шудааст». Мушоҳида ва сӯҳбати фардӣ ва гурӯҳии мо бо падару модарон (зиёда аз 450 оила) низ собит кард, ки ҳариб аҳволи онҳо низ ҳамин хел будааст. Бояд ёдовар шуд, ки телевизиони Тоҷикистон, Сафина ва Баҳористон барномаҳои хеле хуб доир ба тарбия ва таълими насли наврас, падару модарон, омӯзгорон ва мураббияҳо пешниҳод мекунад, ки сазовори дастгирӣ ҳастанд. Масалан, телевизиони сафина доир ба оилаҳои намунавӣ силсилаҳои намоишҳои оилаҳои намунавиро пешкаши тамошобинон гардонда истодааст, ки хеле бомаврид мебошад. Аммо падару модарон, фарзандон ҳама вақт имконияти ин барномаи ҷолибро, ки моҳияти тарбиявии баланд дорад, тамошо мекунанд?. Мо бо чунин савол ба падару модарон муроҷиат кардем. «Шумо барномаҳои телевизионии Тоҷикистон «Сайди маънӣ» ва телевизиони Сафина «Оилаҳои намунавӣ»-ро тамошо мекунед. Аз 450 нафар падару модарон 40% тамошо мекунем, 25% на ҳама вақт, 35% вақти тамошо кардан надорем». Чӣ бояд кард, ки дар ҳалли ин масъалаи мубрами рӯз ба падару модарон ёрӣ расонем, то ин ки фарзандони сазовори Ватан ба воя расанд. Вобаста ба ин, месазад, ки чунин андешаи педагоги барҷастаи даврони Шӯравӣ В.А.Сухомлинскийро ёдрас намоем: «Ман боварӣ ҳосил кардам, ки ҷамъияти мо ҳам ба падару модарон, ҳам ба ҷавоне, ки дар оянда бояд оила барпо созанд, Педагогикаи падару модарон зарур аст. Оре, китоби оиладорӣ, аз ҷиҳати маънавӣ тайёр шудан тарбияи фарзандон лозим аст. Педагогикаи падару модарон, китоби рӯимизии ҳар як шаҳрванди мо гардад. Илми тарбияи одам бояд ба мадди аввал гузошта шавад» [3].

«Илми тарбияи кӯдак бояд ба мадди аввал гузошта шавад» гуфтани педагоги барҷаста В.А.Сухомлинский аз таҷрибаи зиёда аз 30 соли омӯзгорӣ ва директори мактаби миёнаи Павлишский, ки ҳамарӯза бо падару модарон ҳам дар сӯҳбатҳои фардӣ, ҳам дар машғулиятҳои мактабии падару модарон ва чорабиниҳои тарбиявӣ мушоҳида намуд ба миён омадааст. Саволи Чӣ тавр бояд тарбия кард? Таносуби меҳру муҳаббат навозишу дӯстдорӣ ва серталабиро чӣ тавр бояд ёфт? Чӣ кор бояд кард, то ки фарзандон хушбахт шаванд? ва ғ.

Мушоҳида ва сӯҳбатҳои мо бо падару модарон ва омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бори дигар собит намуд, ки падарону модарон дар саволи «чӣ тавр»-ро ба миён мегузоранд, ки муҳимтарин ва саривақтӣ аст. Бояд ёдовар шуд, дар тарбияи фарзанд аъана, расму оин, арзишҳои миллӣ ва умумибашарӣ, эҷодиёти шифоҳӣ ва адабиёти классикии форсу тоҷик дар тули ҳазорсолаҳо мақоми хос дорад, дар тарбияи ахлоқии наврасон ёрии амалӣ расонда метавонад.

Мутафаккирони адабиёти тоҷику форс оиди мақоми падару модар дар тарбияи фарзанд ва ё вазифаи фарзанд дар бобати ҳурмату эҳтиром намудани падару модар асарҳои пурарзише офаридаанд, ки дар тарбияи ахлоқии наврасон ва ҷавонон дар шароити имрӯзаи ҷомеа ва ҷаҳонишавии тамаддунҳо ҳамчун маҳаки асосӣ хизмат мекунанд. Аз ҷумла, «Қобуснома»-и Унсурулмаолии Кайковус, «Насиҳатнома»-и Имоми Аъзам, «Ахлоқи Носирӣ»-и Насриддини Тӯсӣ, «Гулистон» ва «Бӯстон»-и Саъдии Шерозӣ, «Баҳористон»-и Абдурахмони Ҷомӣ, «Ахлоқи Мӯҳсинӣ»-и Ҳусайн Воизи Кошифӣ, «Захират-ул-мулук»-и Мир Саид Алии Ҳамадонӣ, «Ахлоқи Ҷалолӣ»-и Давонӣ ва дигарон.

Омӯзгорон бояд ин китобҳои арзишманд, ки дар боло зикр шуд дар тарбияи ақлӣ, маънавӣ, меҳнатӣ, касбу ҳунар ва зебоипарастии наврасон ва ҷавонон, алалхусус дар тарбияи ахлоқи ҳамида: одобу рафтор, муносибат, эҳтиромі падару модар ва калонсолон, ватандӯстӣ, омӯхтани илму дониш, касбу ҳунар мақоми хос доранд, на танҳо барои талабагон, инчунин барои муголиаи падару модарон тавсия менамояд. Омӯзгорон ин корро метавонанд ҳангоми гузаронидани маҷлиси падару модарон, сӯҳбатҳои фардӣ ва чорабиниҳое, ки дар мактаб баргузор мегардад, тавсия намояд. Бинобар ин, омӯзгорон бояд ин асарҳоро худашон муголиа карда бошанд, новобаста аз фанне, ки таълим медиҳанд. Муҳим будани муголиаи ин асарҳоро барои падару модарон ва омӯзгорон ба чунин андешаҳои мутафаккир ва олими барҷаста Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ, ки дар «Захират-ул-мулк» омадааст, асоснок менамоем: «Дар ҳолати таваллудшавии фарзанд дар ниҳоди ӯ ҳеҷ гуна хислатҳои некию бадӣ вуҷуд надорад ва олами ботинии ӯ чун оина пок аст. Падару модар ва атрофиён бачаро чи хеле, ки тарбия кунанд, ӯ ҳамон тавр меъёрҳои ахлоқӣ, тарзи рафтор ва муоширатро аз онҳо меомӯзанд» [2].

Аз ин рӯ, дар назди оила (падару модар) вазифаҳои зерин меистад:

- Дар наврасон мунтазам ва системанок тарбия намудани асосҳои ахлоқи ҳамида;
- Ҳангоми истифода бурдани методҳои тарбияи ахлоқӣ синну сол ва дараҷаи тарбиянокии онҳоро ба эътибор гирифта тавонистан;
- Методҳои фаҳмондадиҳиро аз оддитарин нормаҳои ахлоқие, ки барои наврасон возеҳу фаҳмо бошад оғоз намудан;
- Падару модарон бояд тарафҳои мусбату манфии наврасонро хуб донанд. Аз ҷумла, бештар ба чӣ шавқу ҳавас доранд, супоришҳоро чӣ тавр иҷро мекунад, бо омӯзгорон ва ҳамсинфон чӣ гуна муносибат доранд ва ғ;

- Ҳангоми сӯҳбат интихоб намудани мавзӯъҳое, ки аҳамияти тарбиявии онҳо барои наврасон фаҳмо бошад;
- Дар тарбияи наврасон аз таҷрибаи шахсӣ истифода бурда тавонистан;
- Барои мустаҳкам намудани сифатҳои ахлоқӣ наврасонро мунтазам ва системанок ба машқ одат кунонидан;
- Рафтору кирдор ва муносибати ибратбахши падару модар ва калонсолони оила;
- Ба воситаи сари вақт ислоҳ намудани камбудӣ ва норасоии наврасон. «Илоҷи воқеа пеш аз вуқуъ» гуфтаанд [4].

Дар натиҷаи мунтазам ва системанок гузаронидани ин гуна корҳои тарбиявӣ оиди риоя намудани нормаҳои ахлоқӣ, аз он ҷумла боодобӣ дар талабагон дониш, малака ва маҳорат ҳосил шуда, иҷрои он ба наврасон одат шуда мемонад ва дар вақти муошират ва муомила бо падару модар, калонсол, омӯзгор ва ҳамсинфон онро қатъиян риоя менамоянд.

Одату рафтори хуб дар он ҳолат бенуқсон шуда метавонад, ки наврасон на танҳо донанд, ки бояд чӣ гуна муомила кунанд ва одоби муоширатро ба ҷо оваранд, балки дар амал ҳамон тавр муомила карда тавонанд. «Ба роҳи рост рав, гарчи дарозтар аст».

АДАБИЁТ

1. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон оид ба лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд». Душанбе, 2010.
2. Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2003.
3. Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ. «Захират-ул-мулук». Душанбе, 2012.
4. Сухомлинский В.А. Асарҳои мунтахаби педагогӣ; Дар 3 ҷилд. Ҷ.3. (мураттибон О.С.Богданова, В.З.Смаль, А.И.Сухомлинская), Душанбе,-Маориф, 1988.
5. А.Нуров. Нақши арзишҳои маънавӣ дар тарбияи мактабиёни хурдсол. Душанбе, 2002.
6. А.Нуров Талаботи муосир ба тарбияи насли наврас ва ҷавонон. Душанбе, 2017.
7. Раҳимзода Х. «Оила ва ҷомеа». Душанбе, 1999.
8. М.Лутфуллоев., Т.Шукурзод. Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд». Душанбе, «Маориф ва фарҳанг» 2012.
9. Шарифзода Ф., Каримова И.Х., Сулаймонӣ С. Хонаводаи солим. Душанбе, «Ирфон» 2015.
10. Гребенников И. В. Семья: воспитательные возможности. М.: Знание, 1985. 40 с.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ ПОДРОСТКОВ В СЕМЬЕ

В статье отмечается, что воспитание детей- важная и постоянная проблема общества. Семья как первая ячейка общества, занимает особое место в истории, а сила и стабильность семьи являются силой и общим развитием государства. В статье 33 Конституции Республики Таджикистан говорится: «Государство защищает семью как основу общества». Именно это требование Конституции Республики Таджикистан обязывает семью, средние общеобразовательные учреждения, институты и университеты и общественность уделять особое внимание вопросам воспитания подростков и молодёжи, от которых зависит светлое будущее независимого Таджикистана. Потому что будущее развитого общества связано с постоянным, систематическим и последовательным воспитанием и образованием. Для достижения этой благородной цели необходимо сотрудничество школы, семьи и общества.

В воспитании подрастающего поколения и молодёжи нравственное воспитание занимая особое место, берёт своё начало в семье, для его реализации очень важна роль родителей и взрослых. Только тогда родители и взрослые в семье смогут быть примером поведения, общения, доброты, честности, трудолюбия и отношения друг с другом.

Ключевые слова: *семья, семейное воспитание, подростки, нравственное воспитание, школа, традиция, национальные ценности, отношение родителей в семье, семейные традиции, радио, телевидение.*

SOME PROBLEMS OF MORAL EDUCATION OF ADOLESCENTS IN THE FAMILY

The article notes that children upbringing is an important and constant problem of society. The family, as the first unit of society, occupies a special place in history, and the strength and stability of the family are the strength and general development of the state. Article 33 of the Constitution of the Republic of Tajikistan says: "The state protects the family as the foundation of society." Namely this requirement of the Constitution of the Republic of Tajikistan that obliges families, secondary educational institutions, institutes and universities and the public to pay special attention to the education of adolescents and young people, on which the bright future of independent Tajikistan depends. Because the future of a developed society is depends of constant, systematic and consistent upbringing and education. Achieving this noble goal requires the collaboration of school, family and society.

In the upbringing of the younger generation and youth, moral upbringing occupies a special place, starts in the family, for its implementation the role of parents and adults is very important. Only then parents and adults in the family can be an example of behavior, communication, kindness, honesty, hard work and relationships with each other.

Keywords: *family, family education, adolescents, moral education, school, tradition, national values, the attitude of parents in the family, family traditions, radio, television.*

Сведение об авторах:

Нуров Абдубоки *- доктор педагогических наук, профессор кафедры педагогики и психологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни Тел: (+992) 918878141 E-mail: A.Nurov1953@mail.ru Адрес: город Душанбе, р.Фирдавси, улица Крупская-2 16/4*

Чобулова Наргиза Мемондустовна *- старший преподаватель кафедры педагогики и психологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни Тел: (+992) 988-669896 E-mail: nargis_89chobulova@mail.ru Адрес: город Душанбе, р.Сино, улица Гисар 22, кв.15.*

About the authors:

Nurov Abdulboki*- doctor of Pedagogical Sciences, professor of the Department of pedagogy and psychology of Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini Тел: (+992) 918878141 E-mail: A.Nurov1953@mail.ru Adress: Republic of Tajikistan, Dushanbe city, st. Krupskaya, 2 16/4.*

Chobulova Nargiza Memondustovna*- senior theacher of the Department of pedagogy and psychology of Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini Тел: (+992) 988669896 E-mail: nargis_89chobulova@mail.ru Adress: Republic of Tajikistan, Dushanbe city, st.Gissar 22, fl.15.*

ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЛИЧНОСТИ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Шерматзода О.Т., Шерматов Д.С., Кодиров Б.Р.

Таджикский государственный медицинский университет им. А.И. Сино

Сегодня, в век информатизации социума, информация – производственный ресурс. В профессиональной деятельности будущих специалистов формируются новые требования использования информационных материалов, выраженные в определенной самоорганизации пространства для развития и формирования личности, как активного субъекта профессионального процесса, создание индивидуального творческого типа мышления, воспитание духовных качеств личности. На сегодняшний день образование направлено на создание специалистов узких специальностей, которые, в свою очередь, не будут профессионально мобильными.

Информационные технологии, использующие Интернет, телекоммуникационные сети и интеллектуальные компьютерные системы, открывают возможность свободной передачи знаний, разнообразной информации и материалов. Возникает необходимость адаптироваться к новым социальным условиям, где научное знание и информация являются ведущими факторами, обусловливающими потенциал общества и его развитие. Единые мировые информационные сети способствуют развитию информационных образовательных технологий, формированию единого образовательного пространства. Возрастает потребность человека в общении, и получении доступа к общим информационным ресурсам, осмыслении и переработке больших объемов информации.

Термин «компьютеризация образования» сформирован в связи с включением в образовательную систему методов и средств информационно-коммуникационных технологий. Основы компьютеризации процесса образования представлены при формировании компьютерных технологий в рамках учебной деятельности. Общество предлагает повысить уровень информатизации в области педагогических наук, а научно-технические основы информатизации определять как процесс самого социально-экономического явления [1].

Наиболее точный подход к разграничению понятий «коммуникация» и «информация» предложил А. Соколов, который утверждал, что «информация - инструментальное понятие информационного подхода, содержание и объем которого изменчивы и зависят от изучения коммуникационных и организационных явлений» [9].

Под термином «коммуникация» словарь Ожегова понимает «сообщение» [7].

Коммуникация – передача материалов, процесс общения одного человека с другим. Передача данных может быть выражена в невербальной и вербальной форме, способствующей реализации процесса общения в рамках процесса познания.

Коммуникативность – от латинского – «соединяющий, сообщающий» - положительное нравственное качество индивида, выраженное в расположенности человека к взаимодействию с другими людьми,

умении устанавливать контакт, налаживать взаимоотношения. Выражается в таких качествах личности, как общительность, дружелюбность, умение заинтересовать других людей [6].

Коммуникативность – способность правильно передавать информацию, идеи, мысли. Умение логично формулировать свои мысли для понимания другими людьми. Способность находить эффективные методы для лучшего взаимодействия 13].

Коммуникабельность – способность взаимодействовать в обществе, легко находить общий язык, умение расположить собеседника к себе и к затронутой теме. Коммуникабельный человек способен легко связаться с другими людьми, он не стесняется, не волнуется и не теряется при разговоре, умеет находить темы для беседы, которые заинтересуют собеседника.

Таким образом, коммуникабельность способствует налаживанию контактов с другими людьми, завязать разговор, который заинтересует. Коммуникативность – умение понятно передавать свои идеи, информацию, понятным для собеседника образом. Не всегда человек, обладающий коммуникабельность, владеет и коммуникативностью и наоборот.

Человек, владеющий только коммуникативностью, обладает четкостью, ясностью речи, которая понятна собеседнику, но такое общение может быть скучным. Информативная речь без эмоциональной окраски отличается сухостью и скупостью. Коммуникабельный человек, необладающий коммуникативностью, понравится собеседнику, но свои мысли, идеи будет долго объяснять собеседнику.

Коммуникативность - это процесс взаимодействия между людьми, в ходе которого возникают, проявляются и формируются межличностные отношения[5].

Понятие коммуникативной компетентности, относящееся к характеристикам профессиональной деятельности, представляет собой языковой инструментарий, который образует важную основу для процесса языкового общения в конкретной профессии.

Формирование компетентностного подхода в процессе образования связано с разработкой ряда исследований по отдельным составляющим профессиональной компетентности: были рассмотрены проблемы компетентности военных специалистов – П.И. Образцов, А.Т. Иваницкий, А.И. Козачок и другие авторы; исследована языковая компетентность – Г.А. Китайгородская, О.М. Шиян, И.Л. Бим, Е.С. Полат; рассмотренная профессиональная компетентность педагогов вузов – Н.Е. Мажар, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов, Е.П. Белозерцев, Д.С. Яковлева; определена дидактическая компетентность – В.А. Сластенин; творческая компетентность – В.А. Кан-Калик, Н.Д. Никандров, В.И. Загвязинский, В.В. Краевский.

Компетентность, являясь профессиональным феноменом, исследована в психологии и педагогике отечественных и зарубежных авторов.

Педагогика дает свое представление понятий «компетенция» и «компетентность».

Толковый словарь русского языка» С.И. Ожегова дает следующее толкование термину «компетенция» - описание круга вопросов, в которых кто-нибудь хорошо осведомлен [7]. Советский энциклопедический словарь трактует понятие компетенции уже как «знания или опыт в той или иной области». Однако с возникновением компетентностного подхода, начавшегося в Европейских странах на стыке XX и XXI вв., подходы к толкованию меняются.

В Толковом словаре Н.Шведовой термин «компетенция» представлен как вопросы, которые известны ряду людей, круг чьих-то прав и полномочий. Данный термин берет свое начало из романо-германского языка, от латинского competentio – «соответствие, способность» [8].

Компетентный человек, профессионал своего дела – это знающий человек, профессионал в определенной области знаний, обладающий авторитетом.

Профессиональная компетенция - способность успешно работать на основе опыта, умения и знаний при решении профессиональных задач.

Под специальной компетентностью понимается способность человека совершать определенные действия в определенной области, включающая в себя высокий уровень специальных знаний, умений, способов мышления, а также стремление брать на себя ответственность за свои действия.

Коммуникативная компетенция – это умение передавать мысли и обмениваться информацией посредством языка с окружающими, используя грамматически правильную речь и принятые нормы поведения.

А.В. Хуторский отмечает, что заранее определенное социальное требование (стандарт) к подготовке студента необходимо для его эффективной производственной деятельности в данной области, владение компетенцией как особенность интегрированного качества подготовки студента, которая включает в себя его личностное отношение к ней и объекту его деятельности [12].

Е.В. Харитонова считает, что компентность – это способность осуществлять деятельность в соответствии с требованиями социальных ожиданий, в более широком смысле – способность к поиску и раскрытию процедур (знаний и действий), адекватных решению проблемы (рассматривается как проявление компетенции в личностном аспекте, соответствие субъекта занимаемой должности, времени) [11].

О.Ю. Ефремов определяет компетентность, как «знания, умения, навыки, способы действий и психологической готовности, которые необходимы для эффективного выполнения деятельности по

отношению к определенному кругу объектов и процессов», «качеством личности, подразумевающим, что человек владеет определенной компетентностью» [2]. По его мнению, « Компетентный человек - сведущий в какой-либо области, владеющий соответствующей компетенцией».

И.А. Зимняя описывает компетентность как «осваиваемое и освоенное», представляющее собой образы содержания знаний, программы их реализации, способы и алгоритмы действий прижизненно формируемые, этнически-культурно обусловленные, актуализируемые в процессе профессиональной деятельности, взаимодействия с другими людьми [3].

Компетентность, по мнению И.С. Халитовой [10], должна отражать конечный результат деятельности, который будет свидетельствовать об эффективности, способности работника достигать назначенных целей. Оценивание компетентности работника основывается на профессиональных стандартах, на его способности выполнять свои должностные обязанности.

В процессе обучения, дальнейшей профессиональной деятельности, студенты осуществляют непрерывную коммуникацию во «внутреннем профессиональном общении» и контактах с пациентами, что является необходимым условием формирования профессионального сознания, приобретения определенной языковой компетенции, которая естественным образом способствует развитию студентов. В этом контексте коммуникативная подготовка студентов является одной из важнейших задач высшего образования, поскольку именно использование профессионального языка общения, формирует профессиональную коммуникацию. В университетах многих стран эта задача решается введением собственных языковых дисциплин. Можно сказать, что, если эта задача прямо не определена, то она должна быть переплетена с более широкой задачей целенаправленного и органичного управления выбранной профессией.

Информационно-коммуникативная компетентность – это профессионально важное интегративное качество личности, характеризующее способность самостоятельно искать, отбирать, анализировать и представлять необходимую информацию [4].

Можно сделать вывод, что коммуникативность выражается в формировании таких компонентов, как коммуникативная активность, коммуникативная уверенность, коммуникативный объект.

ЛИТЕРАТУРА

1. Берестова Л. И. Социально-психологическая компетентность как профессиональная характеристика руководителя: автореф, дис. ... канд. психол. наук. - М., 1994. - 25 с.
2. Ефремов О.Ю. Военная педагогика: Учебник для вузов / Под ред. О.Ю. Ефремова. - СПб.: Питер, 2014. - С. 592-593.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42; Компетентностный подход. . . // Высшее образование сегодня. – 2006. - № 6. – С. 20-26.
4. Клименко Е. И. Информационно-коммуникативная компетенция — ключевое понятие современного образования // Молодой ученый. — 2015. — №22. — С. 816-818. — URL https://moluch.ru/ archive/ 102/22425/ (дата обращения: 13.10.2019).
5. Коммуникативность - https://syntone.ru/psy_lib/ kommunikativnost/ (дата обращения 12.08.2019).
6. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам - https://methodological_terms.academic.ru/ - (дата обращения 12.08.2018).
7. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. - М.: Русский язык, 1987.
8. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка (С-Я)- http://lib.ru/DIC/OZHEGOW/ozhegow_s_q.txt (дата обращения 18.08.2019).
9. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации: учеб.пособие. - СПб.: Изд-во В. А. Михайлова, 2002. - С. 324.
10. Халитова, И. С. Формирование корпоративной компетенции студентов технического вуза в процессе внеучебной деятельности [Текст]: дис. … канд. пед. наук / И. С. Халитова. – Казань, 2009. – 176 с.
11. Харитонова Е.В. Об определении понятий «компетентность» и «компетенция» / / Успехи современного естествознания. - 2007. - № 3. - С. 67-68 [Электронный ресурс] - URL: http://www.natural-sciences.ru/ru/artide/view?id=10999 (дата обращения: 30.01.2016)
12. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. - 2003. - № 2.
13. Яковлева, Н. В. Психологическая компетентность и ее формирование в процессе обучения в вузе (на материале деятельности врача): дисс. … канд. психол. наук /Е. А. Яковлева. Ярославль, 1994. 263 с.

ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЛИЧНОСТИ В ПСИХОЛОГО -ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

В данной статье рассматривается проблема формирования информационно-коммуникативной компетентности личности в психолого-педагогической литературе. Обосновывается идея о том, что сегодня социальный заказ современного общества требует подготовки специалистов с информационно-коммуникативной компетенцией, поэтому студентам-медикам необходимо владение информационно-коммуникативными навыками.

Ключевые слова: *информация, компьютеризация образования, коммуникативность, коммуникабельность, компетентность, компетенция, обучение, образование.*

FORMATION OF INFORMATIONAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF A PERSONALITY IN PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL LITERATURE

This article discusses the problem of the formation of informational and communicative competence of a person in psychological and pedagogical literature. The idea is substantiated that today the social order of modern society requires the training of specialists with information and communication competence, therefore medical students need to have knowledge of information and communication skills.

Keywords: *information, computerization of education, communicativeness, sociability, competence, competence, training, education.*

Сведения об авторах:

Шерматзода Олими Тилло *- соискатель кафедры медицинской и биологической физики с основами информационной технологий ГОУ «Таджикского государственного медицинского университета имени Абуали ибни Сино». Тел. (+992) 938515553.*

Шерматов Дусназар Саидович, *доктор физико-математических наук, профессор, зав. кафедрой медицинской и биологической физики с основами информационной технологий ГОУ «Таджикского государственного медицинского университета имени Абуали ибни Сино». Тел. (+992) 919 044948. E-mail:erkin_sermatov@list.ru.*

Кодиров Бахтиёр Розикович *- доктор педагогических наук, профессор кафедры филиал ФГБОУ ВО «ВГТУ» в г. Борисоглебске, Тел. (+792) 90-08-47-98. E-mail: bakhtiyor_0663@mail.ru.*

About the autors:

Shermatzoda Olimi Tillo *- is an applicant of the Department of Medical and Biological Physics with the basics of information technology of the Tajik State Medical University named after Abuali ibni Sino. Ph. (+992) 938515553.*

Shermatov Dusnazar Saidovich *- Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Head. Department of Medical and Biological Physics with the basics of information technology of the Tadik State Medical University named after Abuali ibni Sino. Ph. (+992) 91. 904.49. 48. E-mail:erkin_sermatov@list.ru.*

Kodirov Bakhtiyor Rozikovich *- Professor of the Department of Doctor of Pedagogical Sciences, branch of FSBOU VSTU in Borisoglebsk, Tel. (+792) 90084798. E-mail: bakhtiyor_0663@mail.ru.*

ОСОБЕННОСТИ СОЗДАНИЕ УСЛОВИЙ ДЛЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ ФИЗИКИ В ШКОЛЕ

Расулов С.Н., Кодиров Б.Р., Шерматов Д.С.

Таджикский государственный медицинский университет им. А.И. Сино

В последние годы система нашей образовательной сферы испытывает, претерпевает особенные изменения:

- появляются государственные образовательные стандарты (ГОС)-ы;
- в образовании появляются и применяются на практике новые методы, средства и технологии обучения, воспитания и управления;
- планируется перевод образовательных организаций на новые системы оценки качества образования.

В системе образования важными и даже главными фигурами, которые приводят в исполнение необходимые преобразования в эту научную сферу были и остаются на сегодняшний момент педагогические кадры. Для того, чтобы все вышеперечисленные изменения, новшества и методы принесли определенные существенные результаты, необходимо повысить качество самой педагогической деятельности и качество педагогических кадров. После определенных практических опытов, становится очевидно, что при переходе на требования стандартов в области образования одним из плюсов в данной области будет повышение квалификации педагогических работников. Современный учитель должен строить свою работу таким образом, чтобы подготавливать конкурентоспособных учеников в условиях постоянно изменяющегося мира. Именно поэтому непрерывное образование приобретает такую актуальность. Только при условии постоянного повышения квалификации, а также уровня профессиональной компетенции, возможно соответствовать современным требованиям образования.

На современном этапе развития общества, социума и образовательной системы в целом начинает активизироваться поиск новых возможностей для того, чтобы повысить профессиональный уровень педагогов, начинают создания, появляться и реализации соответствующих условий для его профессионального роста. Это происходит потому, что в наше время современный учитель должен быть способным и готовым изменить свое педагогическое мышление, свою педагогическую тактику, а также

должен уметь разработать путь дальнейшего непрерывного профессионального саморазвития, адекватного современной парадигме образования. Если говорить о одном из современных средствпрофессионального саморазвития учителей физики средних общеобразовательных школ, то необходимо упомянуть здесь об «Индивидуальной траектории профессионального развития». Под этим довольно новым понятием мы понимаем программу, которая в свою очередь ставит своей целью проект и дифференциацию, а также она формирует профессиональное развитие учителя, в общем данная траектория обладает способностью повысить уровень педагогического развития. Такую программу разработали с той целью, чтобы у педагогов была возможность ставить себе в качестве цели перспективу формирования, а в дальнейшем возможность вырасти в профессиональном плане, а также развить и открыть перед собой направления, средства, методы и формы профессионального развития современного учителя физики.

При применении такого средства как индивидуальная траектория профессионального развития современный учитель физики может обеспечивать процесс расширения возможностей образовательного пространства, а также учитель может сам выбрать самые эффективные и удобные способы непрерывного образования, роста профессиональной компетентности. Это дает возможность помочь учесть индивидуальные потребности и профессионально-личностные запросы, опыт, уровень подготовки, психофизиологические и когнитивные особенности, дает возможность систематизировать и оптимизировать профессиональную деятельность.

На данный момент в научной литературе ведется активная разработка такого понятия как «индивидуальная траектория». Сейчас уже существуют определенные накопленные знания, использование которых в педагогической деятельности является важным условием становления профессионально-компетентной личности педагога, способного совершенствовать учебно-воспитательный процесс. Описание и применение данного опыта мы можем найти в следующих работах российских ученых Вершловского С.Г., Волковского А.Н., Крупина И.В., Левина М.М., Сластенина В.А. и др. Понятие «индивидуальная образовательная траектория» рассмотрены Бордовским Г.А., Вдовиной С.А., Климовым Е.А., Мерлиным В.С., Суртаевой Н.Н., Якиманской И.С. и др.

Попробуем разобрать понятие «условия обучения». При использовании такого метода мы должны иметь ввиду факторы, которые способны оказывать влияние на методы обучения, так как они могут поддерживать связь с тем или иным методом. Эти условия могут оказывать влияние на его относительную эффективность. Этими условиями учителю нельзя манипулировать, а более того, необходимо считаться при проектировании учебного процесса. Анализируя условия, учитель выбирает наиболее результативные приемы обучения, развивает у себя способность разбираться в конкретных ситуациях, тем самым осуществляется самоопределение учителя, осознание самого себя.

Развитие профессионального развития современного учителя физики– это развитие творческой индивидуальности, формирование восприимчивости к педагогическим инновациям, способностей адаптироваться в меняющейся педагогической среде.

Исходя из современных требований, предъявляемых к современному учителю физики, школа определяет основные пути развития его профессионального развития.

Работа школы по созданию условий для профессионального роста учителя физики складывается из нескольких направлений: во-первых, это методическая тема, над которой работает образовательное учреждение. В соответствии с ней каждый учитель определяет для себя индивидуальную образовательную траекторию, планирует систему прохождения курсовой переподготовки и повышения квалификации, презентует свой опыт работы как на уровне педагогического коллектива, так и на уровне районного педагогического сообщества. Во-вторых, одной из эффективных форм профессионального роста педагога, на наш взгляд, является проведение еженедельного методического всеобуча. Педагоги школы представляют мастер - классы, тренинги, практико- ориентированные занятия и др.

Наша исследования доказала, что одним из основным условий для профессионального развития современного учителя физики в школе это создание сотрудничество учителей физики с другими учителями предметниками школ.

Учителя в школе всегда очень тесно взаимодействуют между собой при любой работе, связанной, непосредственно, с их профессиональной деятельностью.

Как считает Б.В. Куприянов, взаимодействие – это такое явление, которое мы с уверенностью можем отнести к одному из самых сложных и необычных процессов. Взаимодействие должно состоят из огромного, многочисленного количества компонентов. К таким компонентам мы относим дидактические, воспитательные и социально-педагогические, они должны взаимодействовать между собой взаимодействий. Оно обусловлено следующими факторами:

1) учебно-воспитательной деятельностью;
2) целью обучения;
3) воспитанием [1, с.29].

Ж.В. Григорьева утверждает, то что взаимодействие является процессом непосредственного или опосредованного взаимного влияния людей друг на друга, предполагающее их взаимную работу с общими задачами, интересами, совместной деятельностью и взаимно ориентированными реакциями [2, с.140]. УЛ. Холодновой мы можем найти такое утверждение, которое раскрывает суть, определяет взаимодействие как компонент, который раскрывает определенные его характеристики. Например, такие как срабатываемость и совместимость. Говоря о таком понятии как срабатываемость важно отметить, что срабатываемость является феноменом, при котором характеризуется совместная деятельность людей с точки зрения того насколько она успешна (здесь можно сказать о количестве, качестве, о скорости), а также насколько она оптимальна с точки зрения координации действий партнеров. Педагоги должны координировать между собой, а это означает, что они должны полагаться на взаимонаправленные действия, на слаженную, взаимную работу. А вот люди, которые не срабатываются вместе всегда способны показать наименьшую речевую продуктивность, наименьшее число эмоциональных высказываний типа «сомнение». Такое понятие как совместимость можно описывать и представлять с разных сторон, всячески освещая это понятие, но лучше всего можно его можно охарактеризовать, как максимально возможную удовлетворенность партнеров друг другом, значительными эмоционально-энергетическими затратами на взаимодействием, высокой когнитивной идентификацией. Для совместимости ведущим является эмоциональный компонент взаимодействия. При оптимальной срабатываемости главным источником удовлетворения взаимодействием является совместная работа, при оптимальной совместимости этим источником служит процесс общения [3, с.71] М.М. Рыбакова назвала некоторые признаки, элементы взаимодействия. Это, например, одновременное существование объектов; двусторонность связей; взаимопереход субъекта и объекта; взаимообусловленность изменения сторон; внутренняя само активность учеников [4, с.53].

Таким образом, педагогическое взаимодействие учителей физики между собой и учителями предметниками присутствует во всех видах деятельности. Часто это происходит в познавательной, трудовой, творческой деятельности и многих других. Сотрудничество является основой, одним из основных аспектов деятельности в педагогическом взаимодействии. И такое взаимодействие относится к одному из способов социализироваться, приспособиться к общественной жизни. Взаимодействие является одной из самых актуальных и важных аспектов при проектировании, создании и усовершенствовании индивидуальной траектории профессионального развития современного учителя физики, а также при соблюдении этикета, проявлении милосердия и т.д.

Когда происходит процесс взаимодействия, то тогда находит свое развитие каждая из сторон, которая участвовала в этом процессе без каких-либо исключений. В этом процессе участвуют и предоставляющая первоначально свой потенциал сторона, и сторона, которая может взять его для разрешения собственных проблем. При таком явлении происходит интересная и определенная метаморфоза: используемый потенциал социального института превращается в потенциал более высокого уровня благодаря опыту, который приобретается, появляется , поэтому выходит, что труд его специалистов выходит на более высокий уровень и становится более востребованным и более ценным. Это один из показателей роста потенциала данного уровня социума.

Одновременно возрастает потенциал специалистов, использовавших потенциал социальных институтов, в их способности находить и реализовать возможности специалистов другого профиля, возрастает потенциалличности, в интересах которой использовался данный потенциал, в виде разрешения ее проблем и появления у нее социальной активности - способности самостоятельно решать собственные проблемы и оказывать помощь в разрешении подобного рода проблем другим людям [5,с.18]. Важно уточнить, что успешное и профессиональное функционирование педагога предметника зависит не только от суммы знаний, в области которых он специализировался во время обучения, но и от умения общаться с людьми, видеть в собеседнике личность.

После анализа исследований на современном этапе мы заметили, что для того, чтобы была успешной педагогическая деятельность, учитель физики должен обладать такими профессиональными навыками как профессиональная готовность, педагогическая компетентность, профессиональное самосознание, готовность к педагогической деятельности, педагогическое общение, профессиональное саморазвитие, стремление к повышению квалификации. При условии, что педагог не будет стремиться выполнять данные требования, тогда он не сможет быть в полной мере профессионалом в своей деятельности, в своей сфере.

1. Таким образом, мы приходим к выводу, что для профессионального развития учителей физики будет логично и целесообразно предложить следующие, определенные и важные организационно-управленческие действия: определить стратегическую цель деятельности коллектива как «выращивание» новых учителей, способных к активному профессиональному саморазвитию; создать положительную мотивацию учителя физики к освоению новых функций педагогической деятельности через погружение в развивающую, инновационную, толерантную среду; стимулировать творческое сотрудничество учителей физики и других учителей предметников на основе полифункционального взаимодействия; организовать дифференцированное обучение учителей школы с учетом субъективного профессионального и личностного опыта на основе использования активных форм и методов профессиональной и самообразовательной деятельности; активно использовать технологии индивидуальной траектории развития и различные способы социально-педагогической поддержки учителя; с целью развития субъектной позиции и повышения личной ответственности за результаты деятельности привлекать учителей к управлению развития школы на основе соучастия, участия и партнерства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Куприянов Б.В. Взаимодействие классного руководителя с учителямипредметниками: журнал «Справочник классного руководителя», № 4/ апрель/ 2008. – 87 с.
2. Григорьева Ж. В. Сотрудничество классного руководителя и учителейпредметников в целях повышения качества образования: учеб.пособие. – М.: Молодой ученый, 2013. – 676 с.
3. Холоднова Л. Сотрудничество классного руководителя и учителей: учеб.пособие. – М., 2006, 214 с.
4. Рыбакова М.М. Конфликты в образовательном учреждении: учеб. пособие. – М., 1996. – 234 с.
5. Курганский С.М. Планирование воспитательной работы вшколе: журнал «Справочник классного руководителя», №5 /май / 2012. – 92 с.

ОСОБЕННОСТИ СОЗДАНИЕ УСЛОВИЙ ДЛЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ ФИЗИКИ В ШКОЛЕ

В свете формирования национальной системы профессионального роста учителей в настоящий период модернизации образования ключевым вопросом осуществления данных задач является определение стратегии управления развитием профессионализма педагогических работников отечественной школы. Автор продемонстрировал, как и на какой основе можно создать условий для профессионального развития современного учителя физики в школе.

Ключевые слова: *индивидуальная траектория профессионального развития;*

FEATURES THE CREATION OF CONDITIONS FOR THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF A MODERN PHYSICS TEACHER AT SCHOOL

In the light of the formation of the national system of teachers' professional development in the current period of modernization of education, the key issue for the implementation of these tasks is the definition of a strategy for managing the development of professionalism of teachers in the national school. The author demonstrated how and on what basis it is possible to create conditions for the professional development of a modern physics teacher at school.

Keywords: *individual trajectory of professional development;*

Сведения об авторах:

Расулов Сунатулло Неъматуллоевич *- старший преподаватель кафедры медицинской и биологической физики с основами информационной технологий ГОУ «Тадикского государственного медицинского университет имени Абуали ибни Сино». Моб. Тел. (+992) 918863459.*

Кодиров Бахтиёр Розикович *- профессор кафедры доктор педагогических наук филиал ФГБОУ ВО «ВГТУ» в г. Борисоглебске, Тел. (+992) 90084798 E-mail: bakhtiyor_0663@mail.ru.*

Шерматов Дусназар Саидович *- доктор физико-математических наук, профессор, зав. кафедрой медицинской и биологической физики с основами информационной технологий ГОУ «Тадикского государственного медицинского университет имени Абуали ибни Сино». Тел. (+992) 919044948. E-mail:erkin_sermatov@list.ru.*

About the autors:

Rasulov Sunatullo Nematulloyevich *- is a senior lecturer at the Department of Medical and Biological Physics with the basics of information technology at the Tadik State Medical University named after Abuali ibni Sino. Mob. Ph. (+992) 918863459.*

Kodirov Bakhtiyor Rozikovich *- Professor of the Department of Doctor of Pedagogical Sciences, branch of FSBOU VSTU in Borisoglebsk, Tel. (+992) 90084798. E-mail: bakhtiyor_0663@mail.ru.*
Shermatov Dusnazar Saidovich *- Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Head. Department of Medical and Biological Physics with the basics of information technology of the Tadik State Medical University named after Abuali ibni Sino. Ph. (+992) 919044948. E-mail:erkin_sermatov@list.ru.*

НАҚШИ ВАҲДАТ ВА ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ДАР ТАРБИЯИ НАСЛИ НАВРАС ВА ҶАВОНОН

Нуров А., Нурзода М.
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Ғарқи ваҳдат бош, агар осуда хоҳи зистан,
Моҳиёнро, ҳар чӣ бошад, ғайри дарё оташ аст.
Бедил

Ваҳдат вожаи арабӣ буда, маънои он «воҳид», «як», «ягона» мебошад, ки дар осори бузургонамон ва адабиёти динӣ низ истифода мешуд, аз ҷумла, ашхосе, ки ба шарҳи Қуръони Маҷид машғул буданд, чунин мисраҳои Мавлоно Нуриддин Абдураҳмони Ҷомиро ба маънои дар боло зикршуда фаҳмида метавонанд:

Дарун аз нақшу касрат пое шуста,
Зи касрат сирри ваҳдат боз ҷуста.
Яке ҷуй, Ҷомӣ, дучӯй макун,
Ба майдони ваҳдат ду гӯйи макун.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат-Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба таърихи бойи пурифтихор ва адабиёти чандинҳазорсолаи форсу тоҷик такя карда, 18 апрели соли 1998 дар анҷумани чоруми Ҳизби Халқии Деморктаии Тоҷикистон ба таври возеҳ таъкид намуданд: «Барои миллати тоҷик борҳо бар асари ихтилофоти гуногун пароканда шуда, давлатдории хешро аз даст дода буд, идеологияи ватандӯстӣ ва ваҳдати миллӣ, идеологияи аз ҳама асосӣ мебошад». Бояд қайд кард, ки ватандӯстӣ, ваҳдати миллӣ, худшиносӣ ва худогоҳӣ, тамоми хислатҳои неки инсониро дар худ таҷассум менамояд. Агар нуқсоне дар фикру ақида, рафтору кирдор ва амали инсон, пеш аз ҳама насли наврас ва ҷавонон мушоҳида шавад, амалӣ гаштани ватандӯстӣ, ваҳдати миллӣ ва худшиносии миллӣ ғайри имкон аст. Ваҳдат ин маҷмӯи хислатҳои ҳамидаи одамӣ: ягонагию ҳамдилӣ, ҳамрайъӣ, муттаҳидӣ, софдилӣ, ростиву ростқавлӣ, инсонпарварию раҳмдилӣ, меҳру муҳаббат нисбат ба инсон ба ояндаи неки ӯ, ба ҳаёти осоиштаву шоистаи ӯ мебошад. Бе ин сифатҳо дар насли наврас ва ҷавонон ҳисси Ваҳдат ва худшиносии миллиро пайдо ва ташаккул додан аз имкон берун мебошад. Бояд тазаккур дод, ки зарурияти Ваҳдат ва худшиносии миллиро 29 сол муқаддам 12 декабри соли 1992 Раиси Шӯрои Олӣ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дарк карда, дар аввалин Муроҷиатномааш ба халқи шарифи Тоҷикистон таъкид намуданд: «Бародарон ва хоҳарони азиз! Ҳамватанони муҳтарам! Ман ба ҳар яки Шумо дар давраи барои Ватан хеле душор муроҷиат карда, ба ақлу заковати Шумо, ки ворисони фарзандони баруманди тоҷик ҳастед, бовар мекунам. Ман қасам ёд мекунам, ки тамоми донишу таҷрибаамро барои дар ҳар як хона ва ҳар оила барқарор шудани сулҳ равона карда, барои гулгулшукуфоии Ватани азизам садоқатмандона хизмат мекунам. Барои ноил шудан ба ин нияти муқаддас агар лозим шавад, ҷоннисор мекунам, чунки ман ба ояндаи неки Ватанам ва ҳаёти хушбахтонаи халқи азияткашидаам бовар дорам» [1, с.7]. Иродаи мустаҳкам, масъулияти баланд, далерию мардонагӣ, муҳаббат ва самимият ба халқу ватани азиз, дар атрофи худ муттаҳид намудани халқи тоҷик ва тоҷикистониён ба Сарвари кишвар имконият дод, ки баъди панҷ сол Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон 27 июни соли 1997 ба имзо расид. Дар бораи ин санаи таърихӣ ва тақдирсози миллати сарбаланди тоҷик Сарвари кишвар ба таври возеҳ таъкид кардаанд: «Ин санаи таърихӣ, ки 27 июни соли 1997 дар Москва ба имзо расид, пайғоми ҷонбахше аз фарорасии сулҳи деринтизор буд. Дар он ормонҳои халқи мо бо камоли ширини Сулҳ ва Ваҳдат таҷассум ёфта, дар як муддати кӯтоҳ ҷомаи амал пӯшидани ин орзӯ гувоҳи тинати поку сулҳпарвар, фарҳанги сиёсӣ ва заковати баланди мардуми тоҷик аст». Инак 23 сол боз рӯзи Ваҳдати миллиро дар тамоми кишвари азиз мо бо тантана ҷашн мегиранд.

Давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон доимо ба насли наврас ва ҷавонон, ки аксарияти аҳолии кишварро ташкил мекунанд, ҳамчун нерӯи созанда ва умедбахш эътироф гардидааст, аз ин рӯ ташаббусу пешниҳодҳои онҳоро ҳамеша дастгирӣ намуда ва барои дар ҳаёт татбиқ кардани андешаҳои созандаашон имкониятҳои бештар фароҳам меорад. Ин боварӣ ба ҷавонон аст, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 22 декабри соли 2016 пешниҳод карданд, ки соли 2017 Соли ҷавонон эълон карда шавад. Ҳамзамон таъкид намуданд, ки «Ҷавонони имрӯзаи мо, яъне насли замони истиқлол аз наслҳои пешина бо савияи илму дониш, маърифату ҷаҳонбинӣ, сатҳи тафаккур ва одобу ахлоқ фарқи куллӣ

доранд, ки ин ҳама боиси ифтихори мо мебошад». Дар баробари ифтихор кардан Сарвари давлат дар назди ҷавонон масъулияти баланди худшиносӣ ва ифтихори миллӣ, ватандӯстӣ, вахдати миллӣ, эҳёи Тоҷикистон, аз худ кардани технологияи муосир, ҳаматарафа омӯхтани забони ноби тоҷикӣ, омӯхтани забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла забони русӣ ва англисӣ ва ғайра талаб карда мешавад. Чунки ҷавонон ояндаи миллат ва давлат мебошанд. Дар бораи таъсири худшиносӣ ба одам, хусусан ба насли наврас ва ҷавонон олими маъруфи тоҷик, академик М.Лутфуллозода дар асари пуразриши худ «Эҳёи педагогикаи Аҷам» хеле бомаврид таъкид кардаанд, ки инсон қобилияту имкониятҳои худро дар худ ошкор месозад. Ҳамаи одамон бо қобилияте таваллуд мешаванд ва инсон метавонад чандин корро, чандин ҳунарро аз худ бикунад ва зиндагии хушбахтонаро таъмин намояд. Вале ҳайҳот, бисёриҳо, ки ба худшиносӣ машғул нестанд, қобилияти нуҳуфтаро ҳам намеҷӯянд. Ҳол он ки «Агар дар вуҷуди худ ҷустуҷӯ кунем, мебинем, ки ҳазор қӯдрат дар ихтиёр дорему намедонистаем» (Муҳаммад Ҳиҷозӣ) [2, с.110].

Аз ин андешаҳои олими тоҷик чунин хулоса бармеояд, ки ҳар як одам, хусусан насли наврас ва ҷавонон дорои қобилияту қудрат, тавоноӣ ва имкониятҳои васеъ мебошад, ки худашро инкишоф диҳад, илму дониш, касбу ҳунар, фарҳанг ва маданияти дар тӯли ҳазорсолаҳо вуҷуд доштаи халқи худро аз бар кунад, дар хизмати халқу Ватани азизи худ бошад. Вале боиси таассуф аст, ки дар шароити ҷаҳонишавии тамаддунҳо, мо ба рафтору кирдор, гуфтор ва муносибати баъзе ҷавононе вомехӯрем, ки онҳо аз ҳамаи боигарии маънавӣ худро маҳрум сохтаанд, на танҳо ба худашон, балки ба халқу миллат, Ватану ҷомеа зарар ва халал мерасонанд. Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамин тазодҳои замони муосирро доир ба худшиносӣ ва Вахдати миллӣ дар масири таърих таҳлил намуда, ба хулоса омадааст, ки «То даме, ки худшиносии миллӣ, пос доштани хотираи таърихӣ, ифтихор ва мансубияти миллӣ дар шуури ҳар якми мову Шумо падид намояд, то даме, ки ҳар қадами мо манфиати миллиро ҳамчун қарзи муқаддаси шаҳрвандӣ эҳсос накунем ва эҳтиром нагузорем, то даме ки хидмат ба Ватан ва миллат бароямон ба арзиши олии зиндагӣ табдил наёбад, мо ҳамчун давлати соҳибистиқлоли миллӣ ба камол намерасем» [1, с.98-99].

Аз ин андешаҳои Сарвари кишвар ба чунин хулосаи мантиқӣ омадан мумкин аст, ки ҳар як фарди Тоҷикистон, пеш аз ҳама ҷавононро дар руҳи худшиносӣ ва ифтихори миллӣ, ватандӯстӣ, ки яке аз омили асосии Вахдати миллӣ мебошад тарбия карда шаванд. Мутафаккири бузурги Шарқ Конфутсий роҷеъ ба алоқамандии давру замонҳо, аҳамияти тарбиявии зиндагии гузаштагон фикри ҷолибе дорад: «Агар хоҳӣ, ояндаро кашф кунӣ, гузаштаро биомӯз». Бояд тазаккур дод, ки халқи шариф ва тамаддунофари тоҷик 30 солагии истиқлолияти давлатиро ботантана ҷашн мегирад, ки он ба осонӣ ба даст наомадааст. Чунки ба таърихи ҷомеаи инсонӣ нек назар кунем, кам миллатеро дарёфт кардан мумкин аст, ки миёни аҷнабиёни истисморгар фарҳанги беш аз шашҳазорсолаи хешро нигоҳ дошта, дар масири таърих менталитети (ҳувият, сирати) миллии худро ҳимоя карда бошад. Аз ин маълум мешавад, ки барои дар ҷавонон тарбия намудани худшиносӣ ва ифтихори миллӣ, вахдати миллӣ ва эҳёи Тоҷикистон, ё худ давлати тоҷикон онҳоро ба мерос гузошта дар ин соҳа шинос намудан лозим аст. То ин ки насли наврас ва ҷавонон ба хубӣ дарк намоянд, ки ин давлат ҳам дар гузашта ва ҳам дар замони муосир дар натиҷаи чӣ гуна ҷидду ҷаҳд, талошу заҳматҳо ба вуҷуд омада ташаккул ёфтааст.

Зикр кардан ба маврид аст, ки шароити имрӯзаи ҷомеаи ҷаҳони муосир, ки аз як тараф иттилоот, техникаю технология бо суръати кайҳонӣ пеш рафта истода аст ва аз ҷониби дигар ҷаҳонишавии тамаддунҳо таъсири мусбат ва манфии худро дар тарбияи насли наврас ва ҷавонон аз ҳарвақта дида дар даҳсолаҳои охир бештар гузошта истодааст. Ин падару модарон, омӯзгорон, устодон ва аҳли ҷомеаро водор мекунад, ки ба тарбияи худшиносӣ ва ифтихори миллӣ, вахдати миллӣ ва ватандӯстӣ масъулияти баландро ҳис намоянд. Чунки худшиносӣ ва ифтихори миллӣ модарзодӣ нест. Онро бояд тарбия кард ва он аз синну соли хурдӣ ҳамон қадар самараи хуб ба даст меояд. Забони тоҷикӣ дар тарбияи худшиносӣ ва ифтихори миллӣ мақоми хос дорад. Бесабаб нест, ки классики педагогикаи ҷаҳон Ян Амос Коменский (1592-1670) забонро дар тарбияи фарзанд дар оила ва мактаб ба хусус дар мактаби ибтидоӣ муҳим (асосӣ) шуморида ҳангоми тақсимоти давраҳои синнусолии бачаҳо, аз таваллуд то шашсолагиро «Мактаби модарӣ» номид ва китобе бо номи «Мактаби модарӣ» (1633) навишта аст, ки нахустин асар доир ба тарбияи томактабӣ мебошад. Аз шаш то дувоздаҳсолагиро давраи «Забони модарӣ» номидааст. Аз ин рӯ забони тоҷикӣ дар тарбияи худшиносии насли наврас ва ҷавонон яке аз рукнҳои асосӣ ба шумор меравад. Тарбияи худшиносӣ ва ифтихори миллии насли наврас ва ҷавонон ин аз ҳамаҷониба донистани забони ноби тоҷикӣ, таъриху фарҳанги миллати худ ва дигар қавму миллатҳо пайдо мешавад. Масалан, Давлати Сомониён барои мо тоҷикон ифтихори бузург ва дар худшиносии ин миллати куҳанбунёд, моро машҳур карда ва исбот шуд, ки мо халқи махсусем. Доир ба халқи тоҷик 80 сол муқаддам И.В.Сталин, моҳи апрели соли 1941 ҳангоми ифтитоҳи даҳаи адабиёти тоҷик дар Москва бо ифтихор мегӯяд: «Ман мехоҳам чанд сухане дар бораи тоҷикон бигӯям. Тоҷикон халқи махсусанд. Онҳо на узбаканду на қазоқу на қирғиз. Инҳо тоҷиконанд, аз ҳама қадимтарин халқи Осиёи Миёна. Тоҷик маънои тоҷдор буданро дорад ва тоҷикон сазовори ин ном буданд. Аз тамоми халқҳои мусулмони Иттиҳоди Шӯравӣ тоҷикон ягон халқияти эронианд, на туркӣ. Тоҷикон халқе ҳастанд, ки аз байни равшанфикронашон шоири бузург Фирдавсӣ баромадааст ва беҳуда нест, ки анъанаҳои фарҳангии онҳо аз ӯ сарчашма мегиранд. Шояд Шумо дар

давраи даҳа ҳис карда бошед, ки ҳиссиёти бадеии тоҷикон нозуктар буда, фарҳанги кӯҳан ва завқи махсуси ҳунарӣ дар мусиқӣ ва суруд зоҳир мешавад…Тоҷикон халқи махсус ва дорои фарҳанги бой мебошанд. Дар шароити шӯравии мо ояндаи бузург ба онҳо тааллуқ дорад ва бояд ба онҳо тамоми Иттиҳоди Шӯравӣ кӯмак расонад. Ман ин ҷомро барои он мебардорам, ки мо Москвичо ҳамавақт тайёр бошем, ки дар вақти зарурӣ ба онҳо (тоҷикон) кӯмак намоем».

Мурод аз пурра овардани андешаҳои И.В.Сталин нисбати халқи тоҷик аз он иборат аст, ки ҳар як фарди тоҷик ба моҳияти баҳои ӯ сарфаҳм равад, то бошад, ки худшиносӣ, ифтихор ва ваҳдати миллӣ боло гирад. Ҳамин иқтибос ба пуррагӣ солҳои тӯлонӣ аз мардум пинҳон буд. Танҳо аз номи Сталин ҳамон ҷумлаеро меоварданд, ки ба шоири бузург Фирдавсӣ дахл дошт [1, с.18-19].

Бо вуҷуди он ки дар бораи таърихи ҳазорсолаҳои халқамон, ҳам дар бораи давлати Сомониён, ва дигар воқеаҳои таърихӣ китобҳои зиёде таълиф шудааст, аммо муносибати худро дуруст ва мақсаднок ифода карда натавонем, худшиносӣ ва ифтихори миллӣ, Ваҳдат ва ватандӯстӣ пайдо намешавад. Калиди худшиносӣ, Ваҳдат ва ватандӯстӣ ин раванди дарс ва чорабиниҳои тарбиявии берун аз дарсӣ ва берун аз мактабӣ (новобаста аз фанҳои таълимӣ) мебошад. Дар амалӣ шудани ин масъалаҳои муҳими рӯз, дар мактаб ва мактабҳои олӣ мақоми омӯзгорон ва устодон назаррас аст. Ба воситаи дарсҳои устодон насли наврас ва ҷавонон бояд аз он ва ин воқеаҳо, яъне аз таърих сабақ омӯзанд ва баҳри худшиносӣ, Ваҳдати миллӣ ва якпорчагии тоҷикистони азиз масъулияти баландро ҳис кунанд. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ Пешвои миллат- Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар сарсухане, ки ба китоби академик Бобоҷон Ғафуров «Тоҷикон» навиштааст, дар бораи худшиносӣ ва Ваҳдати миллӣ чунин таъкид намуданд: «Имрӯз мардуми кишвар ба худшиносӣ ва барқарор кардани хотираи таърихии хеш беш аз пеш ниёз дорад. Мо бояд аз таърихи гузашта сабақ гирем ва барои ваҳдати миллӣ корҳои бузургеро ба анҷом расонем» [1, с.5].

Аз ин рӯ, зарурати тарбияи мардум, насли наврас ва ҷавонон дар руҳи худшиносӣ ва ифтихори миллӣ, Ваҳдат ва ватандӯстӣ тақозои замон мебошад. Тарбия бояд тавре ба роҳ монда шавад, ки ҳар як шаҳрванди ҷумҳурӣ моҳият, мазмун ва аҳамияти худшиносӣ, ифтихор ва Ваҳдати миллиро дуруст фаҳмида тавонад, ба қадри истиқлолияти давлатӣ расад ва барои амалӣ гардидани онҳо устуворона мубориза барад.

Ҳамарӯза ба насли наврас ва ҷавонон чунин андешаҳои ҷовидонаи Муҳаммад Иқболро бояд ёдрас намуд:

Худо он миллатеро Сарварӣ дод,
Ки тақдираш ба дасти хеш бинвишт.
Ба он миллат сару коре надорад,
Ки деҳқонаш барои дигарон кишт.

АДАБИЁТ

1. Бобоҷон Ғафуров Тоҷикон: Таърихи қадимтарин, қадим ва асрҳои миёна. Душанбе, «Ирфон», 1998.
2. Қ.Расулов, М.Гулахмедов Равандҳои миллӣ ва сиёсии истиқлолияти Тоҷикистон. Душанбе, «Матбуот», 2001.
3. М.Лутфуллоев Эҳёи педагогикаи Аҷам. Душанбе, 1977.
4. М.Лутфуллоев Омилҳои ифтихори миллӣ. Душанбе, 1999.
5. Б.Раҳимов, А.Нуров «Таърихи педагогикаи ҷаҳон». Душанбе, «Ирфон» 2017.
6. Раҳимов Х., Нуров А. Педагогикаи. Душанбе, 2011.
7. Раҳмонов Эмомалӣ Истиқлолияти Тоҷикистон ва Эҳёи Миллат. Ҷилди аввал. Душанбе «Ирфон», 2002.
8. Раҳмонов Эмомалӣ Истиқлолияти Тоҷикистон ва Эҳёи Миллат. Ҷилди дуюм. Душанбе «Ирфон», 2002.
9. Эмомалӣ Раҳмонов Ватани худро дӯст доред, қадр кунед ва ҳифз намоед. Душанбе, 2005.
10. Ф.Шарифзода, Х.Бозоров. Дар талоши қонун. Душанбе, 2019.
11. А.Нуров Талаботи муосир ба тарбияи насли наврас ва ҷавонон. Душанбе, 2017.

РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНОГО ЕДИНСТВА И САМОСОЗНАНИЯ В ВОСПИТАНИИ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ И МОЛОДЁЖИ

После государственной независимости Республики Таджикистан слова единство, национальное самопознание, самосознание, возрождение Таджикистана, патриотизм приобрели новый смысл. Хотя эти слова и словосочетания имеют тысячелетнюю историю.

В статье рассматривается это понятие в период государственной независимости, который мы переживаем накануне ее 30-летия. Воспитание подрастающего поколения и молодёжи в духе единства, национального самосознания и патриотизма занимает особое место в сегодняшних условиях глобализации цивилизаций. В то же время единство, самосознание и патриотизм в сегодняшних условиях воплощают в себе все хорошие человеческие качества. В статье говориться, что единство-это совокупность положительных человеческих качеств: единство и сочувствие, солидарность, единство, честность, любовь и др. Также приведены примеры из выступлений Лидера нации-Президента страны Эмомали Рахмона о воспитании подростков и молодёжи в духе единства, самопознания и патриотизма. В частности, Лидер нации Эмомали Рахмон на четвёртом съезде НДПТ (1998) подтвердил: «Для

таджикской нации…идеология патриотизма и национального единства являются самой главной идеологией».

Ключевые слова: *Единство, патриотизм, самосознание, мир, братство, подростки, молодёжь, национальные ценности, государство Саманидов.*

THE ROLE OF NATIONAL UNITY AND SELF-AWARENESS IN THE UPBRINGING OF THE YOUNGER GENERATION AND YOUTH

After the state independence of the Republic of Tajikistan, the words unity, national self-knowledge, self-awareness, the revival of Tajikistan, patriotism acquired a new meaning. Although these words and phrases have a thousand-years history.

This concept is discussed during the period of state independence, which we are experiencing on the eve of its 30th anniversary in the article. The upbringing of the younger generation and youth in the spirit of unity, national self-awareness and patriotism occupies a special place in today's conditions of the globalization of civilizations. At the same time, unity, self-awareness and patriotism in today's conditions embody all good human qualities. The article says that unity is a combination of positive human qualities: unity and sympathy, solidarity, unity, honesty, love, etc. There are also examples from the speeches of the Leader of the Nation-President of the country Emomali Rahmon on the upbringing of adolescents and youth in the spirit of unity, self-knowledge and patriotism. In particular, the Leader of the Nation Emomali Rahmon at the fourth congress of the PDPT (1998) confirmed: "For the Tajik nation ... the ideology of patriotism and national unity is the most important ideology."

Key words: *Unity, patriotism, self-awareness, peace, brotherhood, adolescents, youth, national values, the Samanid state.*

Сведение об авторах:

Нуров Абдубоки *- доктор педагогических наук, профессор кафедры педагогики и психологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни Тел: (+992) 918878141 E-mail: A.Nurov1953@mail.ru*

Адрес: город Душанбе, р.Фирдавси, улица Крупская-2 16/4

Нурзода Мехрафруз *- соискатель кафедры педагогики и психологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни Тел: +992 917-22-07-53 E-mail: MEHR90@mail.ru Адрес: город Душанбе, р.Фирдавси, улица Крупская-2 16/4*

About the authors:

Nurov Abdulboqi *- doctor of Pedagogical Sciences, professor of the Department of pedagogy and psychology of Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini Тел: (+992) 9188781941 E-mail: A.Nurov1953@mail.ru Adress: Republic of Tajikistan, Dushanbe city, st. Krupskaya, 2 16/4.*

Nurzoda Mehrafruz *- applikant for the Department of pedagogy and psychology of Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini*

Тел: (+992) 917-22-07-53 E-mail: MEHR90@mail.ru Adress: Republic of Tajikistan, Dushanbe city, st. Krupskaya, 2 16/4.

ОИД БА МЕТОДИКАИ ОМӮЗИШИ БОН ДАР АСОСИ ИМКОНИЯТҲОИ ГРАФИКИИ ЗАБОНИ С++

Ҳабибуллозода К.Ҳ., Сатторов А.Э.

Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н.Хусрав

Арабов М.К.

Донишгоҳи славянии Россия ва Тоҷикистон

Таҳқиқи методикаи омӯзиши барноманависӣ, хусусан имкониятҳои муосири он [2, 4] яке аз масъалаҳои асосӣ ба ҳисоб меравад. То ҳол методҳои гуногуни зиёд оиди пурра омӯхтани барноманависӣ бо истифода аз роҳҳо ва воситаҳои гуногун [1, с.3,4] коркард карда шудаанд. Барои омӯхтани барноманависӣ бояд ба ҷанбаҳои психологиву педагогӣ [3, с.4] ва муҳити барноманависӣ диққат дода шавад. Дар тадқиқотҳои илмии олимони бузурги соҳаи методикаи таълими информатика ба монандӣ: Бешенков С.А., Жданов С.А., Козлов О.А., Кузнетсов А.А., Кузнетсов Э.И., Лапчик М.П., Матросов В Л., Назаров А.П, Панюков СВ., Роберт И.В. ва ғайра масъали омӯзиши информатика дар муассисаҳои олӣ мавриди баҳс қарор дода шудааст. Дар ин самт корҳои олимоне доир ба масъалаи омӯзиши барноманависии ба объектҳо нигаронидашуда (БОН) [6-7] корҳои илмӣ-тадқиқотӣ анҷом додаанд, қайд кардан ҷоиз аст.

Алҳол барои дарк намудани консепсияҳои БОН имкониятҳои графикии забони С++ дида мебароем. Барои ин, мисолеро аз дунёи воқеӣ [8] гирифта, моделсозӣ мекунем. Дар китоби [5, с.110-116] номгӯйи чунин мисолҳо бо барномаҳояшон ва машқҳо юарои кори мустақилонаи лабораторӣ оварда шудаанд.

Тавре ки маълум аст, нақши графикҳо дар барномаваниси дар корҳои илмиву тадқиқотӣ ва ғайра хеле калон мебошад. Яке аз навъи графикҳои нисбатан паҳншуда, графики функсияҳо, графики зиёдшавӣ ё камшавии аҳолӣ, боду ҳаво, нархҳои бозор ва ғайра мебошад. Ба намуди графикӣ тасвир намудани ҳалли масъала аёнияти онро ифода намуда, мақсади масъаларо ба хонанда возеҳ мегардонад.

Дар мисоли зерин татбиқи БОН-ро якҷоя бо имкониятҳои графикии забони С++ мавриди таҳлил қарор медиҳем.

Муҳитҳои интегронидашудаи коркард (МИК) -и С++ ба намуди пешфарз имкониятҳои графикиро пуштибонӣ намекунанд. Бинобар ин, барои тасвир намудани графикҳо аз китобхонаи <graphics.h> [5, с.9] истифода бурда мешавад. Ибтидо китобхонаи мазкурро аз сомонаи [10] боргузорӣ карда, дар муҳити интегронидашудаи Dev C++ ҳамроҳ мекунем. Имкониятҳои графикии С++-ро бо мисолу масъалаҳо пурра мавриди баҳс қарор додан мумкин аст.

Барои пиёдасозии имкониятҳои БОН ибтидо як классе бо номи Fon –ро барои тасвири замина таҳия мекунем.

```
class Fon
{
public:
Fon();
};

Fon::Fon()
{
//муайян намудани услуб барои заминаи осмон
setfillstyle(6,GREEN);
//Тасвири росткунчаи якум (Осмон)
bar(0,0,getmaxx(),getmaxy());
setfillstyle(1,1) ); //Муайян намудани услуби замин
bar(0,0,getmaxx(),150); //Тасвири росткунчаи дуюм (Замин)
setfillstyle(1,14); ); //муайян намудани услуби офтоб
fillellipse(getmaxx()-40,50,40,40); //Тасвири офтоб
setfillstyle(1,1);
//Тасвири кул
fillellipse(getmaxx()/2,getmaxy()-60,200,50);
};
```

Қайд. Дар ин ҷо аз функсияҳои зерини графикӣ зерин истифода шудааст:

1) setfillstyle(int pattern, int color) - Ин функсия барои муайян намудани ранг ва сабкҳои графикӣ истифода бурда мешавадва онро қариб аксар функсияҳои графикӣ истифода мебаранд. Дар ин ҷо параметри color намуди рангро мушаххас мекунад ва қиматҳои он бошанд, дар ҷадвали 1 оварда шудаанд.

№	Номи ранг бо тоҷикӣ	Доимие, ки номи рангро ифода мекунад.	Қимати ранг
1	Сиёҳ	Black	0
2	Обӣ	Blue	1
3	Сабз	Green	2
4	Кабуд	Cyan	3
5	Қирмизӣ	Red	4
6	Бунафш	Magenta	5
7	Қаҳваранг	Brown	6
8	Хокистарранги равшан	Light gray	7
9	Хокистарранги тира	Dark gray	8
10	Обии равшан	Light blue	9
11	Сабзи равшан	Light green	10
12	Кабуди равшан	Light cyan	11
13	Қирмизии равшан	Light red	12
14	Бунафши равшан	Light magenta	13
55	Зард	Yellow	14
6	Сафед	White	15

Ҷадвали 1. Рангҳои дар муҳити графикӣ истифодашаванда

Параметри pattern бошад, сабк ё услуби графикиро муайян мекунад. Қиматҳои он дар ҷадвали 2 оварда шудаанд.

№	Доимӣ	Маъно ва мафҳум
1	EMPTY_FILL	Бе заливка

2	SOLID_FILL	Заливкаи яклухт бо ранги ҷорӣ
3	LINE_FILL	Хатчаҳои горизонталӣ
4	LTSLASH_FILL	Хатчаҳо дар зери кунҷи 45^0
5	SLASH_FILL	Хатчаҳо дар зери кунҷи 45^0 аз рост
6	BKSLASH_FILL	Хатчаҳои борик дар зери кунҷи 45^0 аз чап
7	LTBKSLASH_FILL	Хатчаҳо дар зери кунҷи 45^0 аз рост
8	HATCH-FILL	Хоначаҳо бо хатчаҳо
9	XHATCH_FILL	Хатчаҳо дар зери кунҷи 45^0
10	INTERLEAVE_FILL	Хатчаҳо аз рӯйи кунҷи 45^0
11	WIDEDOT_FILL	Хатчаҳои тасодуфӣ
12	CLOSEDOT_FILL	Пур намудани қисмати нуқта
13	USER_FILL	Навъи пуркуниро барномасоз пур мекунад.

Ҷадвали 2. Қиматҳои параметри Параметри pattern

2) функсияи bar, ки шакли истифодабарии bar(int left, int top, int right, int bottom) – ро дорад истифода шудааст. Функсияи мазкур як росткунҷаеро тасвир намуда, бо ранги ҷорӣ пур мекунад. Барои бо ранги дилхоҳ пур намудани он функсияи setfillstyle() истифода бурда мешавад. Параметрҳои int left, int top координатаҳои болоӣ ва чапи росткунҷаро ифода мекунанд. Параметрҳои right ва bottom бошанд, координатаҳои поёнӣ ва рости росткунҷаро ифода мекунанд.

3) Функсияҳои getmaxx(void) ва getmaxy(void) - Ин функсияҳо ба тартиб бузургтарин қиматҳои (x,y)-ро барои ҳолати графикӣ бармегардонанд, яъне ин функсия андозаи саҳифаи тасвирро муайян мекунанд.

4) Функсияи ellipse(int x, int y, int start, int end, int xradius, int yradius) - Ин функсия расми эллипсеро тасвир мекунад, ки маркази он нуқтаҳои (x, y) буда, дарозии радиусҳои он ба (x-radius, y-radius) баробар мебошанд. Параметрҳои start ва end бошанд, мувофиқан ибтидо ва интиҳои эллипсро ифода мекунанд. Агар start=0 ва end =360 бошад, эллипс ба пуррагӣ нишон дода мешавад. Ба таври дигар гӯем, параметрҳои start ва end координатаҳои даврагии ибтидо ва интиҳои эллипсро мушаххас мекунанд, ки муқобили ҳаракати акрабаки соат ҳаракат мекунанд. Агар параметри x-radius ба y-radius баробар бошад, давра тасвир карда мешавад. Ҳамаи параметрҳои функсияи мазкур дар расми зерин нишон дода шудаанд.

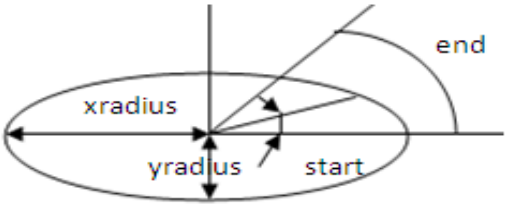

Расми 1. Эллипс

Ҳангоми дар функсияи асосӣ сохтани нусхаи класси Fon, яъне Fon Fon1 ва ичро намудани барнома шакли зерин пайдо мешавад:

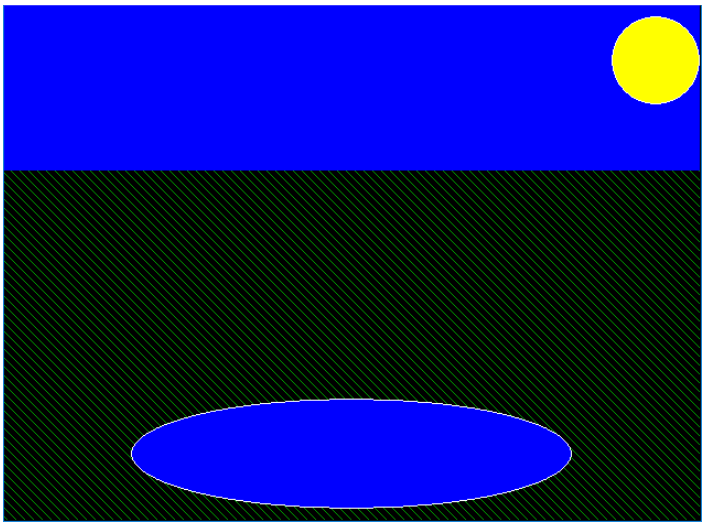

Расми 2. Замина

Пас аз ин ба сохтани класси дарахт мепардозем. Тавре маълум аст, дарахт аз тана, шохҳо ва баргҳо иборат мебошад. Муҳтавои класси мазкур шакли зеринро дорад:

```
class Tree
{
int x,y;
public:
Tree(int X,int Y) {x=X;y=Y;}
void ShowTree();
};
void Tree::ShowTree()
{
y=y+getmaxy();
//Тасвири тана ва шохаҳои дарахт
moveto(x,y-150); lineto(x,y-300);
moveto(x,y-(150+75)); lineto(x+70,y-(150+75)-70);
moveto(x+20,y-(150+75)-20); lineto(x+70,y-(150+75)-20);
moveto(x+40,y-(150+75)-40); lineto(x+45,y-(150+75)-70);
moveto(x,y-(150+75)-40); lineto(x+20,y-(150+75)-65);
moveto(x,y-(150+75)-10); lineto(x-30,y-(150+75)-20);
moveto(x,y-(150+75)-30); lineto(x-25,y-(150+75)-40);
//Тасвири баргҳои дарахт
setfillstyle(1,GREEN);
fillellipse(x,y-300,5,5);
fillellipse(x+20,y-290,7,7);
fillellipse(x+45,y-300,3,7);
fillellipse(x+75,y-300,10,10);
fillellipse(x+20,y-255,5,10);
fillellipse(x+70,y-247,10,10);
fillellipse(x-30,y-247,10,10);
fillellipse(x-30,y-267,7,7);
fillellipse(x-15,y-270,5,9);
}
```

Қайд. Дар инҷо аз функсияҳои зерин истифода шудааст:

✓ Функсияи **moveto(int x, int y)** - мавқеи ё макони курсорро рӯйи саҳифаи тасвир дар координатаҳо бо (x,y) мушаххасшуда қарор медиҳад.

✓ Функсияи lineto (**int x, int y**) як хатеро ба ранги расми ҷорӣ аз маҳалли ҷорӣ то нуқтаи (x, y) тасвир мекунад ва маҳали ҷориро дар (x,y) қарор медиҳад.

Ҳангоми эҷод намудани нусхаи класси дарахт шакли зерин ҳосил мегардад:

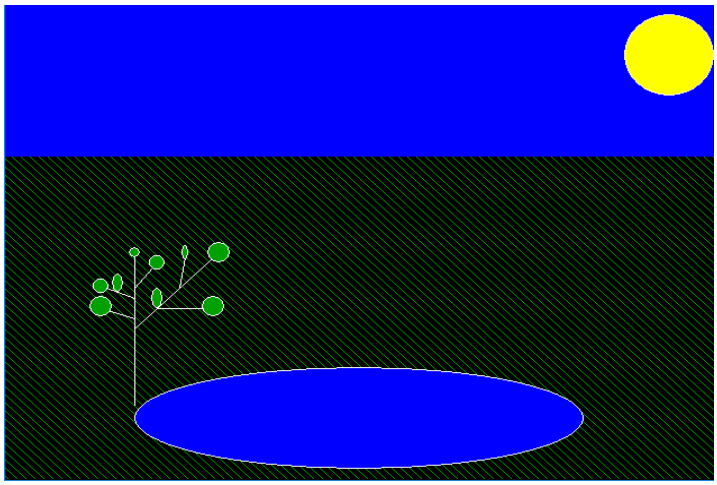

Расми 3.

Ба ҳамин монанд, метавон якчанд нусхаҳои классси дарахтро таҳия намуд, барои намуна якчанд дарахт тасвир мекунем:

```
Tree Darakht1(getmaxx()/6+10,getmaxy()/6);
Darakht1.ShowTree();
Tree Darakht2(getmaxx()/3,getmaxy()/4+25);
Darakht2.ShowTree();
Tree Darakht3(getmaxx()/2+40,getmaxy()/3);
Darakht3.ShowTree();
Tree Darakht4(getmaxx()/2,getmaxy()/6-40);
Darakht4.ShowTree();
```

```
Tree Darakht5(getmaxx()-120,getmaxy()/6);
Darakht5.ShowTree();
```

Агар барномаро ичро кунем, натиҷаи зерин ба даст меояд.

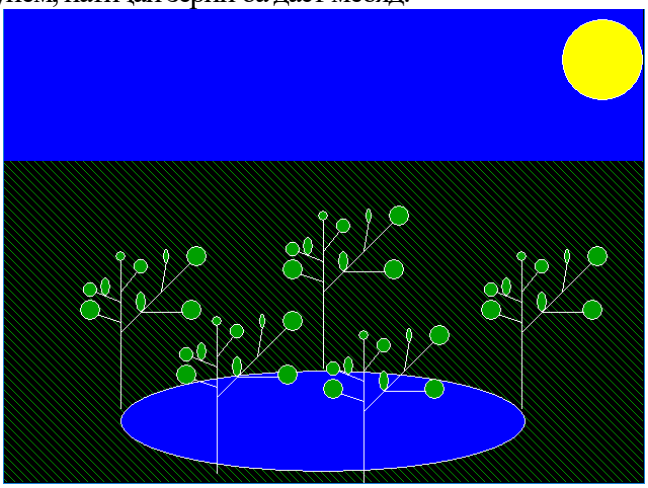

Расми 4.

Пас аз ин ба таҳия намудани класси хона мепардозем. Тавре маълум аст, хона дорои бомпӯш, деворҳо, дар ва тирезаҳо мебошад. Муҳтавои он шакли зеринро дорад:

```
class Khona
{
//Координатаҳои ибтидоӣ барои тасвир намудани хона
int x,y;
public:
Khona(int X,int Y) {x=X;y=Y;} //Конструктори хона
void ShowKhona(); //Метод барои тасвир намудани хона
};

void Khona::ShowKhona()
{
setfillstyle(3,3);
bar3d(x-150,y,x-50,y-120,2,1); //Тасвири фасади хона
//Секунҷаи қисми болопуш
int poly[8];
poly[0]=x-155; poly[1]=y-120; //A(x,y)
poly[2]=x-100; poly[3]=y-200; //B(x,y)
poly[4]=x-45; poly[5]=y-120; //C(x,y)
poly[6]=poly[0];poly[7]=poly[1];

setfillstyle(5,1);
fillpoly(3,poly);

//Қисми параллелограмавии болопуш
int poly1[10];
poly1[0]=x-45; poly1[1]=y-120; //A
poly1[2]=x+100; poly1[3]=y-120; //B
poly1[4]=x+100-45; poly1[5]=y-200; //D
poly1[6]=x-100; poly1[7]=y-200; //C
poly1[8]=poly1[0]; poly1[9]=poly1[1];

setfillstyle(2,1);//Муқарар кардани услуби пур
fillpoly(4,poly1);

/*Деворҳоихона*/
setfillstyle(10,2);
bar3d(x-45,y,x+100,y-120,1,1);
//Тасвири тирезаҳо
setfillstyle(1,7);
bar3d(x-30,y-50,x,y-80,1,1); //Тасвири тирезаи якум
bar3d(x+15,y-50,x+45,y-80,1,1); //Тасвири тирезаи дуюм
```

```
setfillstyle(5,YELLOW);
bar3d(x+60,y-50,x+90,y-80,1,1); //Тасвири тирезаи сеюм
setfillstyle(2,6);
bar3d(x-70,y,x-100,y-70,1,1); //Тасвири деворҳо
}
```

Дар инҷо аз функсияҳои зерин истифода бурда шудааст.

✓ Функсияи bar3d(intleft, inttop, intright, intbottom, intdepth, inttopflag) - Ин функсия бошад, параллелопипедеро тасвир мекунад, ки умқи он ба depth пиксел баробар мебошад. Агар қиматиdepthба 0 баробар бошад, ин функсия монанди функсияиbar() амал мекунад, яъне ин аргумент масофаи байни сатҳи пас ва пешро ифода мекунад. Ин аргумент ва аргументҳои дигар дар расми 5 нишон дода шудаанд.

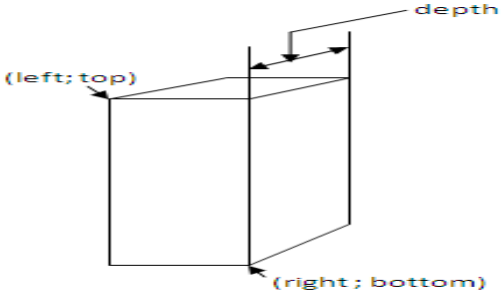

Расми 5. Шакли умумии параллелопипеди тасвиршаванда

Пас аз сохтани классҳои асосӣ дар методи main нусхаи классҳои сохтаамонро месозем.

```
#include <iostream>
using namespace std;
#include <stdlib.h>
#include <graphics.h>
int main()
{
int gm,gd=DETECT;
initgraph(&gd,&gm,"");

Fon Fon1;

Tree Darakht1(getmaxx()/6,getmaxy()/6+20);
Darakht1.ShowTree();

Tree Darakht2(getmaxx()-100,getmaxy()/6+20);
Darakht2.ShowTree();

KhonaKhona1(350,340);
Khona1.ShowKhona();

cin.get();
closegraph();
return 0;
}
```

Агар барномаро иҷро кунем, шакли зерин зоҳир мегардад.

Тавре, ки муайян гардид дар ин ҷо якчанд объектҳои дунёи воқеӣ моделсозӣ кардашудаанд. Барои тасвир намудани ягон расм мавриди назар танҳо нусхаи класси он сохта мешаваду халос. Масалан, барои таҳия намудани ягон хонаи дигар як нусхаи нави класси Khona-ро сохта, методи ShowKhona() – ро барои он даъват мекунем. Ба ҳамин моанад, метавон ба миқдори дилхоҳ объектҳои класссҳои овардашударо таҳия кунем.

```
int main()
{
int gm,gd=DETECT;
initgraph(&gd,&gm,"");

Fon Fon1;

Tree Darakht1(getmaxx()/2-30,getmaxy()/3);
Darakht1.ShowTree();

KhonaKhona1(170,340);
Khona1.ShowKhona();

KhonaKhona2(getmaxx()-120,340);
Khona2.ShowKhona();

cin.get();
closegraph();
return 0;
}
```

Агар барномаро иҷро кунем, натиҷаи зерин ба даст меояд:

Ҳарчанд ки классҳои сохташуда ҳисобкуниҳои математикии дақикро талаб кунанд ҳам, тариқи онҳо донишҷӯ метавонад бо осонӣ ба моҳияти класс, конструктор, объект, метод ва ғайра шинос гардида, моҳияти онро дарк кунад. Умуман, ҳамаи барномаҳои дорои характери графикӣ дошта, ба монанди бозиҳои компютерӣ дар асоси БОН бо истифода аз ҳолатҳои графикӣ таҳия карда мешаванд.

Қайд кардан ба маврид аст, ки барои классҳои сохтаамон низ метавон, хосияти меросиро амалӣ кард. Азбаски классҳои Tree ва Khona дорои ду параметр ва як метод мебошанд. Бинобар ин, метавон як класси асоси сохта, ин атрибутҳоро дар онҷо муаррифӣ намуда, дар классҳои Tree ва Khona амалӣ сохт.

АДАБИЁТ

1. Арабов М.К., Хабибуллозода К. Об использовании визуального программирования в учебном процессе // Вестник Бохтарского государственного университета имена Н. Хусрава (Научный журнал) , Серия гуманитарных и экономических наук. – Бохтар, 2019. – № 1/3 (65), С. 275-280.
2. Арабов М.Қ. Асосҳои барномаваниси дар С++. Душанбе. РТСУ 2018. – 400 с.
3. Лебедева, Т.Н. Особенности применения компетентностного подхода в обучении студентов квалификации «Инженер-программист» / Т.Н. Лебедева // Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения. – 2010. – №16-2. – С. 232–237.
4. Назаров А.П. Методикаи таълими информатика. Китоби дарсӣ. Душанбе – 2019, 462 с. (А4).

5. Назаров А.П. Назаров А.П., Неъматов Ғ.Н., Умарзода Ш.У. Корҳои лабораторӣ аз асосҳои барномасозӣ. Дастури таълимӣ. Душанбе: Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, 2018. -140 с. (А4).
6. Петров А.Н. Проблемы обучения студентов объектноориентированному программированию. //Вестник Российской академии образования. М. - 2008 г. - № 3. - С. 99-100.
7. Шкарбан, Ф.В. Обучение бакалавров прикладной информатики основам объектно-ориентированного программирования: описание методики с использованием визуальных учебных сред / Ф.В. Шкарбан // Известия Южного федерального университета. – 2018. – № 5. – С. 62–70 (0,6 п. л.).
8. http://ci-plus-plus-snachala.ru
9. www.bloodshed.net
10. http://kpolyakov.spb.ru/school/c/faq.htm

О МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ООП НА ОСНОВЕ ГРАФИЧЕСКИХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ЯЗЫКА С ++

Мы находимся в то время, когда информационные и коммуникационные технологии (ИКТ) находятся в состоянии космического развития. В этом контексте вопрос подготовки высококвалифицированных кадров в сфере ИКТ является одним из основных направлений деятельности высших учебных заведений. Для удовлетворения потребностей современного рынка труда необходимо обучать некоторые дисциплины фундаментального характера.Одна из этих дисциплин - объектно-ориентированное программирование (ООП). Сегодня большинство языков программирования работают в стиле ООП.

Следует отметить, что некоторые современные языки программирования, такие как: C # и Java, являются полностью ООП-языками. На этих языках даже самая простая программа пишется в стиле ООП.

В трудах Буча Г., Грахема И., Кея А., Комилиён Ф.С., Максимчука Р., Мейера Б., Назаров А.П., Рэмбо Дж., Хьюстон К., Энгла М., Якобсон А., Янга Б. и т.д. методика преподавания ООП были рассмотрены по-разному методам. Одним из других методов обучения и глубокого понимания предмета ООП, который не обсуждается в работах этих ученых, является использование графических возможностей языков программирования. Как известно, большинство языков программирования имеют графические возможности. То есть они могут изображать разные графики. Одним из языков с обширными графическими возможностями является C++. Графические возможности языков PascalABC.NET, C # и др польностю работают на основе ООП. В этой статье, используя графические возможности языка C++, моделируются несколько объектов реального мира, таких как дом, дерево, небо, солнце и т. д., и за одном демонстрируются возможности ООП.

Ключевые слова: *программирование, ООП, график, класс, объект, метод, наследование, C++.*

ABOUT OOP STUDYING METHODS BASED ON THE GRAPHIC POSSIBILITIES OF THE C ++ LANGUAGE

We are at a time when information and communication technologies (ICTs) are in a state of space development. In this context, the issue of training highly qualified personnel in the field of ICT is one of the main activities of higher education institutions. To meet the needs of the modern labor market, it is necessary to train some disciplines of a fundamental nature. One of these disciplines is object-oriented programming (OOP). Today, most programming languages work in OOP style.

It should be noted that some modern programming languages, such as: C # and Java, are completely OOP languages. In these languages, even the simplest program is written in OOP style.

In the works of Bucha G., Graham I., Kei A., Komilien F.S., Maksimchuk R., Nazarov A.P., Meyer B., Rambo J., Houston K., Engle M., Jacobson A., Young B., etc. teaching methods OOP were examined in different ways. One of the other teaching methods and a deep understanding of the subject of OOP, which is not discussed in the works of these scientists, is the use of the graphic capabilities of programming languages. As you know, most programming languages have graphical capabilities. That is, they can depict different graphics. One of the languages with extensive graphical capabilities is C ++. The graphic capabilities of the languages PascalABC.NET, C # and others fully work on the basis of OOP. In this article, using the graphical capabilities of the C ++ language, several objects of the real world are modeled, such as a house, a tree, the sky, the sun, etc., and the possibilities of OOP are demonstrated in one.

Keywords*: programming, OOP, graph, class, object, method, inheritance, C ++.*

Сведение авторах:

Хабибуллозода Кароматулло Хабибулло *– преподователь кафедры «Методика преподования математики-информатики» Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Email: ddb.mi-11@mail.ru, тел.935222409*

***Арабов Муллошараф Курбонович – кандидат физико-математических наук**, доцент кафедры «информатика и информационные системы» Таджикско-Российского (славянского) университета, Email: cool.araby@mail.ru , тел.907380099*
***Сатторов Абдурасул Эшбекович** - доктор педагогических наук, профессор, профессор кафедры **«Алгебра и геометрияи»** Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Email: asattorov50@mail.ru, тел.987675773.*

About the autor:
***Habibullozoda Karomatullo Habibullo** - Teacher of the Department of Methods of Teaching Mathematics and Informatics, Nosiri Khusrav State University. Email: ddb.mi-11@mail.ru, тел.935222409*
***Arabov Mullosharaf Kurbanovich** - Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor of "Informatics and Information Systems" Slavic University of Russia and Tajikistan, Email: cool.araby@mail.ru, тел.907380099*
***Sattorov Abdurasul Eshbekovich** - Doctor of pedagogical sciences, professor, professor of the Department of Algebra and Geometry. Email: asattorov50@mail.ru, тел. (+992) 987675773*

УДК 004.510, 372.851, 378.147

ДАВРАҲОИ ТАЪРИХИИ ТАЪЛИМИ ИНФОРМАТИКА ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ

Назаров А.П.
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Омӯзиши фанни информатика ва методикаи таълими информатика дар муассисаҳои таълимӣ бе донистани таърихи таълими фанни информатика дар муассисаҳои таълимӣ душвор аст. Таърихи информатикаро омӯзгоре дониста, дарс дода метавонад, ки илми информатикаро донад. Пайдоиш ва ташаккулёбии фанни информатика ба нимаи дуюми асри XX рост меояд. Дар ибтидои ин давр дар аввал фанни нав бо номи **кибернетика** ба вуҷуд омада буд. Асосгузори он математики амрикоӣ Норберт Винер аст, ки соли 1948 дар китоби худ "Кибернетика" қайд кардааст [1]. Маънии калимаи кибернетика бо забони Юнонӣ "санъати идоракунӣ" мебошад. Объектҳое, ки аз назари кибернетика омӯхта мешуданд, системаҳои кибернетикӣ ном доштанд. Дар собиқ ИҶШС ба фанни кибернетика дар аввал кам диққат медоданд ва танҳо дар охирҳои солҳои 50-уми асри XX кибернетикаро ҳамчун фан қабул карданд.

Солҳои 60-70-уми асри XX фанни информатика аз фанни кибернетика ҷудо шуда, ҳамчун фанни мустақил эълон шуд. Тавре медонем, мавзӯи омӯзиши он иттилоот мебошад. Инкишофи он бошад, ба сохта шудани мошинҳои электронии ҳисоббарор алоқаманд буд, ки ҳоло компютер ном мебаранд. Дар собиқ ИҶШС асосан дар баъзе муассисаҳои таълимии Федератсияи Россия информатика ҳамчун фанни факултативӣ ё иловагӣ то солҳои 1985 таълим дода мешуд. Дар он давра аз китоби муаллифон В.С. Леднев, А.А. Кузнетсов "Ассосҳои кибернетика (курси факултативӣ) барои синфҳои 9-10" истифода мебурданд [8]. Омӯзиши барномасозӣ бошад, бештар дар муассисаҳои таълимии шаҳри Новосибирски Федератсияи Россия бо роҳбарии А.П. Ершов ва шогирдони ӯ таълим дода мешуданд. Омӯзиш дар ин муассисаҳои таълимӣ аз солҳои 1950 асри гузашта оғоз гардида буд. Дар муассисаҳои таълимии математикони шаҳри Москва барномасозонро тайёр мекарданд, ки аз солҳои 1960 ибтидо гирифта буд. Минбаъд дар дигар шаҳрои Федератсияи Россия омӯзиши асосҳои барномасозӣ ҳамчун фанни факултативӣ ҷорӣ карда шуда буд.

Охирҳои солҳои 70-уми асри XX аз тарафи В.С. Леднев дохил намудани фанни нав дар муассисаҳои таълимӣ, ки бояд фазои иттилоотию кибернетикии ҷаҳонро омӯзад, асоснок карда шуд. Консепсияи информатикаи мактабӣ бошад, аз тарафи академик А.П. Ершов, Г.А. Звенигородский ва Ю.А. Первин коркард карда шуд. Дар заминаи он бо қарори Вазорати маорифи собиқ ИҶШС аз соли 1982 омӯзиши калкуляторҳо дар муассисаҳои таълимӣ ҷорӣ карда шуд, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон. Дар он давра калкуляторҳои мактабии МКШ-2 истеҳсол мешуданд ва дар муассисаҳои таълимӣ истифода мебурданд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар аксар кабинетҳои фаннӣ аз математика калкуляторҳои МКШ-2 насб карда шуда буданд. Ба ин муассисаҳои таълимӣ мактаби миёнаи №2 ба номи В.И. Ленин, №3 ба номи В.В. Терешкова ва №5 ба номи Аҳмади Дониши шаҳри Орҷоникидзеобод (ҳозира Вахдат) мисол шуда метавонанд. Дар он калкуляторҳо барномаҳои ҳалли муодилаи квадратӣ ва системаҳои муодилаҳои дуномаълума дохил карда шуда буд. Омӯгорон дар раванди таълим бо истифода аз МКШ-2 алгоритми дохилкунии аъзоҳои муодилаи квадратӣ ва ёфтани решаҳои онро меомӯзониданд. Айнан ҳаминтавр ёфтани ҳалли системаи муодилаҳои хаттии дуномаълумаро меомӯзониданд.

Соли 1985 аввалин барномаи таълимии фанни информатика дар муассисаҳои таълимии собиқ ИҶШС тайёр карда шуд [2]. Дар асоси он бо ташаббуси А.П. Ершов аз 1-уми сентябри соли 1985 (дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1986) дар тамоми муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна барои хонандагони

синфҳои 9-10 (ҳозира 10-11) омӯзиши фанни ҳатмии “Асосҳои информатика ва техникаи ҳисоббарор” ҷорӣ карда шуд ва ба нақшаи таълимӣ дохил карда шуд. Бо истифода аз ин барномаи таълимӣ омӯзгорони фан нақшаи таҳвимии худро тайёр мекардаанд. Аввалин китоби дарсӣ аз ду қисм иборат буда, бо роҳбарии акалемик А.П. Ершов бо забони русӣ нашр шуда буд. Номи китоби дарсӣ низ “Асосҳои информатика ва техникаи ҳисоббарор” буд. Китоби мазкурро номзади илмҳои физика ва математика, профессор, шодравон Алиев Боймурод ҳамоно ба забони тоҷикӣ тарҷума карда буданд. Умуман, дар ин давра шодравон Алиев Б.А. барои таълими фанни информатика ҳам дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва ҳам таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон саҳми бениҳоят калонро гузоштаанд. Ин **давраи якуми** ҷорикунии фанни информатика ба ҳисоб меравад. Шиори он “Барномасозӣ – саводнокии дуюм! (А.П. Ершов)” буд. Мақсади асосии гузошташудаи таълимӣ дастрасии **саводнокии компютерии хонандагон** буд. Мафҳуми саводнокии компютерӣ мафҳуми бениҳоят васеъ буда, дар баробари дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ҷорӣ гардидани таълими фанни информатика ба миён омада, минбаъд ташаккул ёфт. Мафҳуми саводнокии компютерӣ ба зудӣ яке аз **мафҳумҳои нави илми дидактика** гардид. Баъдан зина ба зина қисматҳои зерини ***муайянкунандаи мундариҷаи саводнокии компютерии хонандагон*** муайян ва ҷудо карда шуд:

- Мафҳуми алгоритм, хосиятҳои он, намудҳои он, воситаҳо ва методҳои навиштани алгоритм, мафҳум дар бораи барнома ҳамчун шакли пешниҳоди алгоритм барои компютер;
- Асосҳои барномасозӣ дар яке аз забонҳои барномасозӣ (асосан Бейсик);
- Қисмҳои асосии таркибии компютер ва принсипҳои кории он;
- Маҳорат ва малакаҳои амалии корбарӣ бо компютер;
- Татбиқ ва нақши компютер дар ҷамъияти муосир, дар истеҳсолот ва дигар соҳаҳои фаъолияти инсонӣ.

Тавре қайд кардем, таълими фан дар мактабҳои миёна аз рӯйи китоби аз ду қисм иборат буда сурат гирифт. Барои омӯзиш ба хонандагони синфи 9 (ҳозира 10) ҳафтае як соат ва ба хонандагони синфи 10 (ҳозира 11) ҳафтае ду соат дарс ҷудо карда шуда буд. Дар ин давра компютерҳои мактабии истеҳсоли ватании **КТҲҲ Агат, КТҲҲ Корвет, КТҲ УК-НС, КТҲҲ Кувт-86 ва КТҲҲ Вектор** истеҳсол карда шуда (Расми 1), ба муассисаҳои таълимӣ тақсим карда шуда буданд. Дар баъзе аз муассисаҳои таълимӣ компютерҳои **ДВК** ва инчунин компютери **Ямахаи** истеҳсоли Япония истифода бурда мешуданд. Масалан, дар яке аз мактабҳои миёнаи ҳамонвақта ноҳияи Орҷоникидзеобод компютери Ямаха истифода бурда мешуд, ки бо сарпарастӣ ва ёрии заводи таъмири механикӣ дастрас шуда буд. Ҳама он компютерҳои мактабӣ асосан дорои забони барномасозии Бейсик буданд. Ҳарчанд дар компютери **КТҲ УК-НС** забонҳои Фортран ва PL1 низ истифода мешуданд. Баъдан компютерҳои **Хоббит** барои муассисаҳои таълимӣ истеҳсол карда шуданд. Аммо китобҳои дарсии номбаршуда ба талаботи рӯз ҷавобгӯй набуданд, зеро дар он мафҳумҳои асосӣ “ичрокунанда”, “алгоритм” ва забони барномасозии Рапиро буд. Оиди барномасозӣ дар забони Бейсик маводҳои зарурӣ дар ин китобҳо набуд, то хонандагон бо компютерҳои номбаршуда кор карда тавонанд. Муассисаҳои таълимие, ки бо компютер таъмин набуданд, варианти ғайрикомпютериро дар асоси ҳамин китоб таълим медоданд. Мактабҳое, ки бо компютерҳои мактабӣ таъмин буданд, ҳангоми истифодабарии компютер ва гузаронидани дарсҳои амалӣ ба мушкилиҳои зиёде дучор мегардиданд. Яке аз сабабҳояш набудани дастурҳо бо забони тоҷикӣ оид ба барномасозӣ дар забони Бейсик ба ҳисоб мерафт.

Агат

Корвет

Кувт-86

УК-НС

ДВК-2

Расми 1. Компютерҳои мактабии истеҳсоли ватанӣ

Бо мақсади тайёр намудан ва интихоби китоби дарсии информатикаи ба талаботи рӯз ҷавобгӯй буда озмун эълон гардида буд. Дар натиҷа соли 1987 китоби “Асосҳои информатика ва техникаи ҳисоббарор”, ки гурӯҳи муаллифон бо роҳбарии В.А. Каймин навишта шуда буд, барои таълим дар муассисаҳои таълимӣ пешниҳод гардид. Баъдан боз китобҳои зери роҳбарии А.Г. Кушниренко ва А.Г. Гейн навишта шуда, пешкаши муассисаҳои таълимӣ гардиданд. Мазмун ва мундариҷаи китобҳои дарсии номбаршуда ба ташаккули маҳорати алгоритмии хонандагон равон шуда буд. Дар асоси онҳо хонандагон алгоритмҳоро коркард намуда, таҳлил менамуданд. Аммо, чи тавре ки медонем, ба хотираи компютер барнома дохил карда мешавад, на алгоритм. Ин худ аз худ ба омӯзгорон боз мушкилиҳои зиёдеро ба миён меовард, зеро имкони истифодабарии компютерҳои мактабӣ бе сохтани барнома душвор буд. Омӯзгорони муассисаҳои

таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон худ мустақилона аз дигар сарчашмаҳо истифода намуда, ба дарсҳо тайёрӣ медиданд, ба шогирдон зимни таълим конспект медоданд.

Даври дуюми таълими информатика дар муассисаҳои таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1992 ибтидо мегирад. Соли 1992 аввалин маротиба барнома ва нақшаи тақвимии таълими фан барои синфҳои 10 (ҳафтае як соат) ва синфҳои 11 (ҳафтае ду соат) аз чоп баромада буд, ки муаллифи мақолаи мазкур муаллифи он аст (Роҳнамои муаллим, қисми 2, Вазорати маорифи халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон). Дар асоси ин барномаи таълимӣ, ба шогирдон каме аз таърихи пайдоиши компютер, баъдан алгоритмҳо ва алгоритмсозӣ бо ёрии блок-схемаҳо таълим дода мешуданд. Аз нимсолаи дуюми синфи 10 сар карда, то хатми мактаби миёна ба хонандагон забони барномасозии Бейсик бо ҳисоби дарсҳои амалӣ таълим дода мешуд. Ба омӯзгорону хонандагони муассисаҳои таълимӣ варианти чопи компютерии китоби "Асосҳои информатика ва барномасозӣ дар забони Бейсик" пешниҳод гардида буд. Омӯзгороне, ки дар мактабҳояшон компютерҳои УК-НС гузошта шуда буданд, аз файлҳои дар гирдаҳо сабт гардидаи ин китоб истифода мебурданд. Соли 1993 китоби муаллифон Қ. Куртаков ва Наврузов С.Т. "Асосҳои информатика ва барномасозӣ дар забони Бейсик MSX" аз чоп баромада, пешкаши омӯзгорону хонандагон гардида буд.

Аз ибтидои солҳои 2000-ум (асри XXI), ки **давраи сеюми** таълими фанни информатика дар муассисаҳои таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳисоб меравад, мазмун ва мундариҷаи таълими фан тағйир дода шуда буд. Ин ба раванди инкишофи технологияи компютерӣ вобаста буд, алалхусус коркарди системаи операторсионии Windows ва маҷмӯаи барномаҳои амалии Microsoft office! Барномаи таълимӣ бо роҳбарии олими соҳа, доктори илмҳои физика ва математика, профессор Комилов Ф.С. коркард шуда буд ва дар он номи фан "Асосҳои технологияи компютерӣ" нишон дода шуда буд. Аммо дар нақшаҳои таълимӣ номи фанро "Асосҳои техникаи компютерӣ" гузоштанд ва дар синфҳои 8-11 ҳафтае як соатӣ таълим дода мешуд. Шиори ин давр "**Саводнокии компютерӣ барои ҳама!**" буд. Аввалин китобҳои дарсӣ низ бо роҳбарии профессор Комилов Ф.С. аз чоп бароварда шуда, дар муассисаҳои таълимӣ мавриди истифода қарор гирифтанд. 31 декабри соли 2002 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №502 «Дар бораи тасдиқи Барномаи компютеркунонии мактабҳои асосӣ ва миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2003-2007» қабул гардид. Аз соли хониши 2006-2007 ба нақшаҳои таълимӣ оиди таълими фанни информатика дар муассисаҳои таълимӣ тағйиротҳо ворид карда шуданд. Дар асоси ин тағйиротҳо фанни информатика дар синфҳо 7-11 ҳафтае як соатӣ бо номи "Технологияи информатсионӣ" таълим дода мешуд.

Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 05.03.2008 №77 Барномаи нави компютеркунонии муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2010 қабул ва тасдиқ карда шуд. Аз соли хониши 2008-2009 то соли 2018 фанни информатика дар синфҳои 7-9 ҳафтае як соатӣ ва дар синфҳои 10-11 ҳафтае ду соатӣ бо номи "Технологияи информатсионӣ" таълим дода мешавад. Баъдан номи фан "Технологияи иттилоотӣ" гузошта шуд ва то ҳол бо ҳамин ном таълим дода мешавад. Ин **давраи чоруми** таълими фанни информатика дар муассисаҳои таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳисоб меравад. 2-юми сентябри соли 2010 таҳти №416 Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи Барномаи давлатии компютеркунонии муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2015" қабул ва тасдиқ карда шуд. Ҳоло ин қарор мавриди омӯзишу иҷроиш қарор дорад.

Солҳои хониш	Номи фан	Синфҳои таълимӣ ва соатҳои ҳафтаина	
2004-2005	Асосҳои техникаи компютерӣ	8-9 1 соатӣ	10-11 1 соатӣ
2006-2007 2007-2008	Технологияи информатсионӣ	7-9 1 соатӣ	10-11 1 соатӣ
2008-2009 то 2018	Технологияи информатсионӣ (Технологияи иттилоотӣ)	7-9 1 соатӣ	10-11 2 соатӣ

Соатҳои дарсии якҳафтаинаи таълимии нишондода шуда қариб дар тамоми синфҳо, ки ба равияҳо (гурӯҳҳо) ҷудо карда шудаанд, якхел аст. Танҳо дар гурӯҳҳои "Технология" каме фарқиятҳо мавҷуданд. Ба замми ин дар нақшаҳои таълимӣ, масалан соли хониши 2008-2009, оварда шудааст: **"Равияи технологияи информатсионӣ ба литсейҳо ва мактабҳое, ки дорои на камтар аз 50 адад компютер, хатти Интернет, китобхонаи электронӣ, почтаи электронӣ, проекторҳо ва кабинети муҷаҳҳази таълимӣ, инчунин устодони дорои сертификати байналмилалии барномасози компютерӣ мебошанд, иҷозат дода мешавад"**. Аз соли хониши 2015-2016 бошад, тибқи нақшаҳои таълимӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии литсейӣ дар ҳама намуд равияҳо таълими фанни информатика аз синфи 5 ба роҳ монда шудааст, дар синфҳои 5-9 ҳафтае як соатӣ ва дар синфҳои 10-11 ҳафтае ду соатӣ дарс муқаррар карда шудааст.

Аз соли 2018 **давраи панҷуми** таълими фанни информатика дар муассисаҳои таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст. Аз ин сол сар карда, дар ҳама намуди муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ таълими фанни информатика аз синфи 5 ба роҳ монда шудааст, дар синфҳои 5-9 ҳафтае як соатӣ ва дар синфҳои 10-11 ҳафтае ду соатӣ дарс муқаррар карда шудааст. Ҷамъияти имрӯзаи иттилоотӣ

масъулияти бузургеро ба дӯши омӯзгорони ояндаи фанни информатика гузоштааст, то ба хотири рушду инкишофи ҳаматарафи системаи маориф саҳмгузор бошанд. Системае, ки ба таври махсус аз ҷониби ҷамъият таҳия ва танзим мегардад, дорои меъёрҳои иҷтимоӣ буда, ба эҳтиёҷоти асосии ҷамъият, шахсият ва инкишофи иҷтимоии он мувофиқат мекунад.

Албатта, ҳоло низ фанни информатикаи мактабӣ, ки қисми таркибии илми ба таври фаъол инкишофёбандаи информатика аст, тамоми мазмуну мундарича ва маводу маълумотҳои зарурии бисёршаклаи илми информатикаро дарбар намегирад. Айни замон фанни информатикаи мактабӣ функсияи таҳсилотиро иҷро карда, бояд ба хонандагон асосҳои техникаи компютерӣ, асосҳои технологияи компютерию иттилоотӣ, алгоритмсозӣ ва барномасозиро дар яке аз забонҳои барномасозӣ омӯзонад. Хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ пас аз омӯзиши фанни информатикаи мактабӣ бояд ба ҳаёт ва фаъолияти ояндаи амалӣ дар ҷомеаи иттилоотӣ тайёр бошанд.

АДАБИЁТ

1. Норберт Винер. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине. 2-е изд. М.: Советское радио, 1968.
2. Назаров А.П. Методикаи таълими информатика. Китоби дарсӣ. Душанбе – 2019. ҶДММ “Мхроч-Граф”. – 462 с.
3. Колин К.К. Новая компьютерная инициатива США и задачи России в области развития информатики. // Alma mater (Вестник высшей школы), No 5, 2006. - С.26 - 29.
4. Колин К.К. Становление информатики как фундаментальной науки и комплексной научной проблемы. Сб. н. тр. // Системы и средства информатики. Спец. вып. Научно - методологические проблемы информатики. – М.: ИПИ РАН, 2006. – С.7 - 57.
5. Ершов А.П. Информатика: предмет и понятие. В кн. Кибернетика. Становление информатики. – М.: Наука, 1986. – С. 28 - 31.
6. Политика в сфере образования и новые информационные технологии. Национальный доклад России. 2 -й Международный конгресс ЮНЕСКО «Образование и информатика» (Москва, 1996). – М.: ИИТО ЮНЕСКО, 1997.
7. Колин К.К. Эволюция информатики. // Информационные технологии, No 1, 2005. – С. 2 - 16.
8. https://studopedia.org/13-94678.html

ИСТОРИЧЕСКИЕ ПЕРИОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНФОРМАТИКИ В СРЕДНИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Сложно изучать информатику и методику преподавания информатики в образовательных учреждениях, не зная истории преподавания информатики в образовательных учреждениях. Зарождение и развитие информатики восходит к второй половине двадцатого века. В начале этого периода родилась новая наука под названием кибернетика. Её основателем был американский математик Норберт Винер, написавший в 1948 году книгу «Кибернетика». В настоящей работе изучаются исторические периоды преподавания информатики в школах Таджикистана, условно разделённый на пять периодов. Рассматривается вклад академика А.П. Ершова во внедрение предмета информатики в средних школах. Изучается роль таджикских учёных и учителей в развитие преподавания информатики в средних школах. Приводится название учебников, годы преподавания, школьных часов. Отмечается, что в настоящее время идёт пятый период преподавания информатики в средних образовательных учреждениях, которое начался с 2018 года. Начиная с 2018 года во всех типах средних образовательных учреждениях Республики Таджикистан преподавания информатики под названием «Информационные технологии» ведётся с 5-го класса. В 5-9 классах один час в неделю, и в 10-11 классах 2 часа в неделю.

Ключевые слова: *кибернетика, информатика, история, периоды преподавания, учебники, школьные компьютеры, МКШ-2.*

HISTORICAL PERIODS OF TEACHING INFORMATICS IN SECONDARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

It is difficult to study computer science and the teaching methods of computer science in educational institutions without knowing the history of teaching computer science in educational institutions. The origin and development of computer science dates back to the second half of the twentieth century. At the beginning of this period, a new science was born called cybernetics. Its founder was the American mathematician Norbert Wiener, who wrote the book "Cybernetics" in 1948. This work examines the historical periods of teaching informatics in schools in Tajikistan, which is conventionally divided into five periods. The contribution of academician A.P. Ershova in the introduction of the subject of computer science in secondary schools. The role of Tajik scientists and teachers in the development of teaching informatics in secondary schools is studied. The title of textbooks, years of teaching, school hours are given. It is noted that the fifth period of teaching computer science in secondary educational institutions is currently in progress, which began in 2018. Since 2018, in all types of secondary educational institutions of the Republic of Tajikistan, teaching informatics under the name "Information Technologies" is conducted from the 5th grade. In grades 5-9 one hour a week, and in grades 10-11 2 hours a week.

Keywords*: cybernetics, informatics, history, teaching periods, textbooks, school computers, MKSH-2.*

Сведения об авторе:

Назаров Ахтам Пулатович *- кандидат педагогических наук, доцент кафедры информационных и коммуникационных технологий Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни. Тел.: (+992) 919624444, 935166101; E-mail: ahtam_69@mail.ru*

About the author

Nazarov Ahtam Pulotovich *- Candidate of Pedagogical Sciences, Dotcent of the Chair of information and communication technologies, Tajik State Pedagogical University named after S.Ayni. Tel.: (+992) 919624444, 935166101; E-mail: ahtam_69@mail.ru*

АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ-МЕТОДОЛОГИИ ОМОДАСОЗИИ ОМӮЗГОРОНИ ОЯНДА БАРОИ АМАЛӢ ГАРДОНИДАНИ РОБИТАИ ФАННӢ ДАР ШАРОИТИ НИЗОМИ КРЕДИТИИ ТАҲСИЛОТ

Баротзода К.А., Хидиров Ғ.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Аҳамияти мавзӯи тадқиқшаванда равандҳои иҷтимоии марбут ба рушди истеҳсолот, дархостҳои марҳилаи баъдӣ дар тавсеаи илм ва фанноварӣ ниёз ба бозсозии системаи маориф, ҷустуҷӯи равишҳои нав барои расидан ба ҳадафи - омодасозии мутахассисони салоҳиятдор ҷиҳати фаъолият дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла соҳаҳои маорифро тақозо дорад.

Навсозии таълим дар муассисаҳои таълимӣ, ки дар айни замон ҷараён дорад, барои таҳсилоти олӣ вазифаҳои нави касбӣ пеш меорад ва ба тарбияи касбии муаллимон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии муосир талаботи нав зам мекунад. Вазифаҳои нави омодасозии онҳо аз ҷумла шаклгирии салоҳиятҳои касбии донишҷӯён дар заминаи фарқияти сатҳ ва мушаххасот, омӯзишҳои пеш аз профилактикӣ, таълими маҷмӯӣ ва элективӣ, истифодаи усулҳои нави педагогӣ, аз ҷумла иттилоот, технология, дастурҳои таълимӣ ва асбобҳо мебошанд. Дар ҳамин росто зарур аст, ки таълими фанҳои муаллимони оянда дар шароити низоми кредитии таълим дар Донишгоҳи омӯзгорӣ ба вазифаҳои марҳалаи имрӯзаи ислоҳоти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олӣ таъмин карда шавад.

Дигаргунсозиҳои ҳамаҷонибаи соҳаи таҳсилоти олӣ, инчунин бознигарӣ дар консепсияи таълим дар ҳар як соҳаи мушаххаси фаъолиятро дар назар дорад. Навсозии муҳтавои таълим ба таҷдиди назарраси таъминоти таълимию методӣ ва татбиқи усулҳои муосири инноватсионӣ ниёз дорад. Дар ҳамин иртибот солҳои охир як қатор ҳуҷҷатҳои муҳими давлатӣ, ки ислоҳоти системаи таҳсилоти олиро танзим мекунанд ва ҳадафҳои дарозмуддати ин таҳаввулотро муайян мекунанд, қабул шудаанд. Гузариш ба низоми зинаҳои таълимӣ ва таҳияи стандартҳои нави таълим бо дарназардошти талаботи муосири тахассусӣ ба мутахассисони сатҳҳои гуногун самтҳои афзалиятноки рушди таҳсилоти олӣ мебошанд. Ҳангоми муайян кардани ҳадафи ташаккули стандартҳои федералии давлатӣ оид ба таълим (FESES HPE), таъкиди асосӣ ба танзими умумӣ, бунёдӣ, самти касбӣ ва амалии таҳсилот дода мешавад.

Мақсадҳои тайёр кардани хатмкунандагони Донишгоҳи омӯзгорӣ бо вазифаҳои фаъолияти касбии худ муайян карда мешаванд. Дар натиҷаи таълим, онҳо бояд як қатор салоҳиятҳои умумии фарҳангӣ ва касбӣ дошта бошанд, ки ба он аз ҷумла омодагии онҳо барои истифодаи қонунҳои асосии биология ва химия дар таълими илмҳои табиӣ, истифодаи усулҳои моделсозӣ, таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ; омодагӣ барои татбиқи сатҳи дифференсиалӣ ва касбӣ, таълими томактабӣ, омӯзиши курсҳои ҳамгирошуда ва элективӣ, истифодаи технологияҳои нави иттилоотӣ дохил мешавад. Барои анҷоми ин кор лозим аст чунин сатҳи омӯзиш аз илмҳои табиатшиносӣ, риёзӣ ва дақиқи донишҷӯёне, ки дар самти "Таҳсилоти педагогӣ" омӯзиш мебинанд, таъмин карда шавад, ки барои рушди фанҳои блокҳои фаннӣ заминаи мусоид фароҳам оварда, ба чолишҳои марҳилаи кунунии ислоҳоти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии касбӣ ҷавобгӯ бошад.

Тафсири мафҳуми робитаи байнифаннӣ дар илми педагогика яксон нест. Тибқи анъана робитаҳои байнифаннӣ чун ҳамбастагии мутақобилаи барномаҳои таълимӣ бо назардошти системаи илмҳо ва ҳадафҳои дидактикӣ мавриди баррасӣ қарор мегирад. Ҳамзамон бо ин дарки робитаҳои байнифаннӣ чун шартҳои дидактикӣ, ки рушди қобилияти маърифатиро таъмин мекунанд, васеъ паҳн шудааст. Тамоюли фарқ кардани робитаҳои байнидарсии принсипи мустақили дидактикӣ вуҷуд дорад. Чунончи, В.Н. Максимова ба ин назар аст, ки дар сатҳи вазифаҳои созанда аҳамияти робитаи байнифаннӣ ба усули мустақил табдил ёфт, ки дар асоси он “системаҳои дидактикии байнифаннии доираҳои амали гуногун” сохта шуданд, маҳз дар нақши принсипи мустақил ғояи робитаҳои байнифаннӣ нақши ташкилкунанда мебозад, ба сохтусози барномаҳо, сохтори маводи дарсӣ, китобҳои таълимӣ, ба интихоби усулҳо ва шакли таълим таъсир мерасонад. Таҳлили корҳои дидактҳо оид ба ин масъала бисёрҷанба будани робитаҳои байнидарсиро нишон медиҳад, ки дар вазифаҳои методологӣ, нақшавӣ ва созандаи онҳо ифода ёфтааст [2, с.3].

Имрӯз дар педагогика беш аз ҳар вақти дигар ба мафҳуми ҳамгироии фанҳо рӯ меоранд. Ҳамгирої (лот.-“барқарорсозӣ”, “мукаммал кардан”) ба ҳам омадани қисмҳо ва унсурҳо мебошад. Ҳамгирої – як раванди наздикшавӣ ва робитаи илмҳо мебошад, ки дар баробари тафриқа сурат мегирад. Л.Н.Бахарева қайд мекунад, ки ҳамгирої “шакли баланди таҷассуми робитаҳои байнидарсиро дар сатҳи сифатан нави таълим муаррифӣ намуда, ба эҷоди як “монолит”-и куллӣ мусоидат мекунад. Б.Д.Комиссаров, бо назардошти шаклҳои ҳамгирої дар амалияи мактаби хоричӣ, таснифи типологии онҳоро пешниҳод мекунад: объектӣ, мафҳумӣ, назариявӣ, методологӣ (равишшинохтӣ), проблемавӣ, берунӣ, «фаъолият», амалӣ, психологӣ ва педагогӣ.

Аз гуногунии манбаъҳои объективии мавҷудаи ҳамгирої М.Н. Бурелава се намуди ҳамгироиро мушаххас ва ҷудо мекунад: умумии методологӣ, илмии умумӣ ва хусусии илмӣ. А.А. Жусупова ва А.А.Ермекова намудҳои интегралӣ, мавзӯӣ, проблемавӣ, диалектикӣ ва мантиқии ҳамгироиро ҷудо кардаанд.

М.Ж.Жадрина муъҳаҳид аст, ки аз нуқтаи назари эҷоди мундаричаи таълим, "ҳамгирої ба яке аз шартҳои муҳим барои ҷорӣ кардани таълими тафриқа ва омили коҳиш додани тамаркузгарої (сентрализм), тағйири фаҳмиши мақсадҳо ва вазифаҳои фанҳои таълимӣ мегардад"

Дидактҳо дуруст меандешанд, ки ҳамгирої воситаи самарабахши бартараф намудани камбудиҳои системаи фаннии омӯзиш мебошад.

Ҳамин тариқ, дар мувофиқа бо тафсири мафҳумҳои пешниҳодкардаи олимон, робитаи байнифаннӣ ва ҳамгирої, мо ин падидаҳоро аз мавқеъҳои зерин баррасӣ мекунем. Усули дидактикии робитаҳои байнифаннӣ дар мундаричаи субъектҳо ба манзури ташкили раванди педагогӣ бо назардошти дарсҳои муҳтавояшон умумӣ ва дар муносибат ба азхудкунии онҳо тавсиф мешавад. Чунин ташкили ҷараёни таълим таҳти таъсири татбиқи мақсадноки робитаҳои байнифаннӣ ба самаранокии он таъсири мусбат мерасонад. Бо татбиқи мунтазам ва мақсадноки онҳо, тамоми раванди таълимӣ аз ҳисоби сатҳи ҳамгирої аз нав барқарор карда мешавад.

Мо ҳамгироии фанҳоро ҳамчун падидаи педагогӣ мешуморем, ки роҳҳои такмили низоми фанҳои таълимиро муайян мекунад ва ба амиқтар шудани робита ва вобастагии байни субъектҳо нигаронида шудааст. Ҳамгирої ҳамчун падидаи педагогӣ дорои усули методологӣ буда, бе инкор кардани низоми фанҳо, ба ҳалли мушкилоти умумӣ ва марбут ба тайёр кардани мутахассисони дорои маълумоти олӣ мусоидат мекунад. Ҳамгироии фанҳо яке аз самтҳои ҷустуҷӯи фаъолонаи роҳҳои нави педагогӣ мебошад, ки ба рушди нерӯи эҷодии ҳайати омӯзгорон барои таъсири бештар ба фаъолияти мустақилонаи маърифатии донишҷӯён, сатҳи фаъолияти онҳо дар азхудкунии фанҳои барномавӣ мусоидат менамояд.

Як лаҳзаи муҳими мусбат дар таърихи таҳия ва татбиқи ғояҳои робитаҳои байнифаннӣ гузариши муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба низоми кредитии таҳсилот мебошад. Технологияи низоми кредитии таҳсилот раванди таълимро ба сатҳи сифатан нав баровард ва он дорои хусусиятҳои фарқкунандаи зерин мебошад: хусусияти иктишофӣ ё таҳқиқии кори муаллим ва донишҷӯ; сатҳи баланди касбии омӯзгор; таҷҳизоти муосири таълимию методии фанҳо ва таъмин намудани донишомӯз бо маҷмӯи таълимию методӣ; омодагии донишҷӯён ба кори мустақили таълимӣ, ки ташаббус ва малакаҳои маърифатиро талаб мекунад; истифодаи системаи рейтингӣ барои баҳогузории дониши донишҷӯён оид ба фан.

Ҳамон тавр, ки мушоҳидаҳо нишон доданд, дақиқан дар шароити фанновариҳои низоми кредитии таҳсилот маҳз дар азхудкунии маводи таълимии фан ва ташкили ҷараёни таълим тавассути робитаҳои фаннӣ нақши муҳим мебозад. Раванди таълим дар фанҳои ҳамгирошуда на танҳо ба омӯзиши дониши зарурӣ барои фаъолияти амалии донишҷӯён дар шароити нав равона шудааст, балки ба коркарди малакаҳои истифодаи эҷодкоронаи ин дониш, таҳлили онҳо, интихоби ҷараёни зарурӣ ва мафқуда (гумшуда), инчунин банақшагирӣ, иҷро ва назорати фаъолияти худ нигаронида шудааст. Ташаккули чунин қобилият ва малакаҳои умумии субъективӣ, ки сифати фаъолияти мустақилонаи маърифатии донишҷӯро дар омӯзиши фанҳои донишгоҳ таъмин мекунад ва ба рушди салоҳияти касбии мутахассисони оянда таъсир мерасонад, аҳамияти муҳим дорад.

Фанновариҳои қарзӣ бе дастгирии таълимию методии раванди маърифатӣ ғайриимкон аст. Таъминоти таълимию методии фанҳо ба ҳалли масъалаҳои мушаххаси зерин нигаронида шудаанд: муайян намудани ҷой ва нақши он дар барномаи таълимии ихтисос; интихоби усулҳо ва равишҳои нисбатан самараноки таълим; амалӣ сохтани робитаҳои байниминтақавии барномаи таълимӣ; ташкили кори мустақилонаи донишҷӯён дар дарсҳо ва берун аз дарс; фаъолгардонии фаъолияти маърифатӣ ва эҷодии донишҷӯён; ҳамбастагии равандҳои таълимӣ ва таҳқиқотӣ.

Дар баробари ҷорӣ намудани системаи нави таълимӣ, мафҳумҳо аз қабили: пререквизитҳо (фанҳое, ки номгӯи донишҳо, қобилиятҳо ва малакаҳоеро, ки барои рушди фанни таълимӣ заруранд, дарбар мегиранд), конреквизитҳо (фанҳои ба таври мувозӣ омӯхташуда), постреквизитҳо (фанҳое, ки рушди онҳо рӯйхати дониш ва малакаро талаб мекунанд, азхуд карда мешаванд. малакаи донишҷӯ пас аз хатми омӯзиши ин фан).

Талаботи зикри шартҳо ва постреквизитҳои фанҳои омӯхта дар бораи дар раванди омӯзишӣ – маърифатии мактаби олӣ муҳим будани ба истилоҳ ҳамгироии амудӣ сухан мекунад, ин ҳамон замонест, ки омили ҳамгирої фаҳмишҳои асосианд, маҳорату малакаҳои умумидарсӣ донишомӯзон аст, ки қаблан дар омӯзиши фанҳои минбаъдаи барномаи донишгоҳ истифода мешуданд, инчунин ҳамгироие, ки ба мафҳумҳои умумӣ ва қонунҳои дар як вақт омӯхтани фанҳои гуногун асос ёфтааст.

Ҳамин тариқ, ҳамгироии фанҳо дар амалияи донишгоҳ як системаест, ки ба ҳамбастагии фанҳо дар сатҳҳои гуногун ва мувозӣ асос ёфтааст ва ба амалӣ гардидани ҳадафи асосӣ – ҷазби сифатии ришталҳо ё худ фанҳои таълимии ихтисос хизмат мекунад.

Самаранокии истифодаи робитаҳои байнифаннӣ дар омӯзиши технологияи низоми кредитии таҳсилот дар ҳолати мавҷуд будани шароити дидактикӣ инъикос меёбад. Инҳо чунин аст: нишондодҳои мушаххас дар бораи шартҳои пешакӣ, реквизитҳо ва реквизитҳои пасиҳамии фан дар барномаҳои корӣ (барномаҳои таълимӣ); мушаххас кардани ҳаҷм ва мундариҷаи маводи таълимӣ, ки дар асоси он робитаҳои байнифаннӣ амалӣ карда мешавад; ба таври муфассал дохил намудани онҳо ба мундариҷаи маърӯзаҳо, ба таҳияи методологии дарсҳои амалӣ, нақшаҳои тақвимӣ-мавзӯии устодон ва нақшаҳои машғулиятҳои амалӣ дар барномаҳои таълимии донишҷӯён; муайян кардани ҳадафҳои дарс аз рӯи мафҳумҳо ва малакаҳои ба ҳам омӯхташуда; таҳлили консепсияҳои ба якчанд фанҳо умумӣ; рушди категорияҳои умумии ҷаҳонбинӣ; истифодаи малака ва усулҳои умумии маърифатӣ; инкишофи қобилиятҳо ва малакаҳои умумии субъективӣ, ки барои рушди тамоми фанҳои донишгоҳ заруранд; истифодаи воситаҳои гуногуни аёнӣ аз фанҳои алоқаманд; баёноти масъалаҳои проблемавии мундариҷаи байнисоҳавӣ; истифодаи усулҳои интерактивии таълим; ҳамоҳангсозии фаъолияти омӯзгорони фанҳои гуногун.

Марҳилаи кунунии рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва зарурати ҷараёни таҷдиди соҳаи маориф такмил додани методология ва методикаи тайёр кардани мутахассисонро тақозо карда, онҳоро ба талаботи стандартҳои ҷаҳонии таҳсилот мутобиқ менамояд.

Хусусияти фарқкунандаи низоми кредитии таҳсилот дар он аст, ки ба амиқтар омӯхтани донишҳои андӯхта ва рушди унсурҳои эҷодкорӣ дар фаъолияти донишҷӯён равона шудааст. Низоми кредитии таҳсилот ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, ҳайати омӯзгорону профессорон ва хусусан донишҷӯён мустақилият овард, муносибати таълим ба фанҳои таълимӣ, интихоби курсҳои элективӣ тағйир ёфт, самаранокии азхудкунии донишҳои назариявӣ ва амалӣ тавассути рушди малакаҳои мустақили кории донишҷӯён баланд гардид. Ин ба донишҷӯён имкон дод, ки аз нуқтаи назари ихтисосҳои оянда ба омӯзиши фанҳои аз ҳама муҳим ва зарурӣ раҳнамої шаванд.

Дар низоми кредитии таҳсилот бинобар кам шудани дарсҳои синфӣ, ҳаҷми корҳои мустақили донишҷӯён ба таври назаррас меафзояд. Нақши омӯзгор ҳамчун сарпараст ва ташкилкунандаи корҳои мустақилонаи донишҷӯён тағйир меёбад. Вазифаи муаллимон дар ташкили мунтазами лексияҳо, машваратҳо ва тавсияҳои таълимию методӣ барои иҷрои босифати корҳои шахсии донишҷӯён дар ҳар дарс афзоиш меёбад.

Барои ноил гардидан ба ҳадафҳои тасаллут бар дониш ба омӯзгор лозим аст, ки маҷмӯи маводҳои таълимӣ, маводҳои дидактикӣ ва воситаҳои ташкили кори самараноки мустақили донишҷӯёнро дар сатҳи баланди азхуд кардани тамоми барномаи таълимӣ дошта бошад.

АДАБИЁТ

1. Аргажникова Л.Г. Подготовка учителя к профессиональной деятельности //Сов. педагогика. 1986 - №4 - 91-95с.
2. Елисеев А.Ф. Межпредметные связи между общеобразовательными
3. Еремкин А.И. Система межпредметных связей в высшей школе:
1. 1977.-64 с.
2. Ерыгин Д.П. Проблема взаимосвязи изучения химии и биологии
3. Зверев И.Д. Взаимная связь учебных предметов.- М.: Знание,
4. Зверев И.Д., Максимова В.Н. Межпредметные связи в современной
5. 485 с.
6. Верицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: комплексный подход. — М: Высшая школа, 1991 208с.
7. Катаев А.Х., Шоев Н.Н., Джононов С.Д., и др. Характерные особенности получения высшего образования в условиях инновационной деятельности вуза. // Душанбе. Ирфон, 2007.
8. Лутфуллоев М. Дидактикаи муосир.-Душанбе.-2001.-331 с.

9. Мадэгсидов Х, Мирзоев Р.Р. и др. Самостоятельная работа студентов (методическое пособие на тадж. яз.). Душанбе, 2009. «Эр-граф» 70 стр.
10. Максимова В.Н. Межпредметные связи и совершенствование
11. аспект подготовки учителя.- Харьков: Вища школа, 1984.-152 с.
12. Максимова В.Н. Межпредметные связи в процессе обучения.- М.: Просвещение, 1988.-192 с.

ТЕОРИТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ К ОСУЩЕСТВЛЕНИЮ МЕЖПРЕДМЕТНЫХ СВЯЗЕЙ В УСЛОВИЯХ КРЕДИТНОЙ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ

В этой статье рассматриваются теоритико-методологические основы подготовки будущего учителя к осуществлению межпредметных связей в условиях кредитной системы обучения.

Традиционно межпредметные связи рассматриваются как взаимная согласованность учебных программ, обусловленная системой наук и дидактическими целями. Вместе с тем распространено понимание межпредметных связей как дидактического условия, обеспечивающего развитие познавательных способностей. Существует тенденция выделения межпредметных связей в самостоятельный дидактический принцип.

Эффективность использования межпредметных связей на учебных занятиях в кредитной технологии обучения проявляется при наличии следующих дидактических условий: конкретное указание на пререквизиты, конреквизиты и постреквизиты дисциплины в рабочих программах (силлабусах); четкое определение объема и содержания учебного материала, с опорой на который реализуются межпредметные связи; развернутое включение их в содержание лекций, в методические разработки практических занятий, в календарно-тематические планы преподавателей и планы практических занятий в силлабусах студентов; конкретизация целей занятия с точки зрения усвоенных смежных понятий и умений; анализ общих для нескольких предметов понятий; развитие обобщенных мировоззренческих категорий; применение обобщенных познавательных умений и приемов; развитие общепредметных умений и навыков, необходимых при освоении всех вузовских дисциплин; использование разнообразных наглядных пособий из смежных дисциплин; постановка проблемных вопросов межпредметного содержания; использование интерактивных приемов обучения; координация деятельности преподавателей разных дисциплин.

Ключевые слова: *самостоятельная работа, кредит, кредитная система обучения, преподаватель, студенты, самостоятельная работа студентов, самостоятельная работа студента с руководством преподавателя, межпредметные связи, пререквизиты, конреквизиты, постреквизиты.*

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF PREPARING A FUTURE TEACHER FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERSUBJECT CONNECTIONS IN THE CONTEXT OF A CREDIT EDUCATION

This article examines the theoretical and methodological foundations of preparing a future teacher for the implementation of interdisciplinary connections in the conditions of the credit education system.

Traditionally, interdisciplinary connections are considered as the mutual consistency of educational programs, due to the system of sciences and didactic goals. At the same time, there is a widespread understanding of intersubject connections as a didactic condition that ensures the development of cognitive abilities. There is a tendency to isolate intersubject connections into an independent didactic principle.

The effectiveness of the use of interdisciplinary links in educational activities in credit technology training is reflected in the availability of the following didactic conditions: specific indication of prerequisites, specific requisites and postrequisites; a clear definition of the volume and content of the educational material, with which the interdisciplinary links are realized; their included in the content of lectures, in the development of practical classes, in the calendar-thematic plans of teachers and plans of practical classes in student syllabi; concretization of the purpose of the lesson from the point of view of the learned relative concepts and skills; analysis of general concepts for several concepts; development of generalized worldview categories; application of generalized cognitive skills and receptions; development of general subject skills and skills necessary for the development of all university disciplines; use of various visual aids from related disciplines; staging of problematic issues of interdisciplinary content; use of interactive training methods; coordination of activities of teachers of different disciplines.

Keywords: *self-employment, credit, credit system of education, teacher, students, self-employment of students, self-employment of a student with the leadership of a teacher, interdisciplinary connections, prerequisites, prerequisites*

Сведение об авторах:

Баротзода Камолиддин Ашур *– доцент кафедры общая биология и методика препадавание биологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, тел.: (+992) 934050446.*

Хидиров Голиб *- ассистент кафедры общая биология и методика препадавание биологи Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, тел.: (+992) 934060621.*

About the autors:

Barotzoda Kamoliddin Ashur *- Associate Professor of the Department of General Biology and Teaching Methodology Biologists of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, tel.: (+992) 934050446.*

Khidirov Golib *- Assistant of the Department of General Biology and Teaching Methodology Biologists of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, tel.: (+992) 934060621.*

ОБ ОБУЧЕНИИ РЕШЕНИЕ УРАВНЕНИЙ ВЫСШЕЙ СТЕПЕНЬ МЕТОДОМ ДОПОЛНЕНИЯ

Махкамов М.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

Для ознакомления учащихся с формулами сокращенного умножения в школьных учебниках решаются различные задачи по преобразованию выражений. Например, в учебниках алгебры для применения формул сокращенного умножения приведено много стандартных упражнений. Однако, при решении уравнений третьей и четвертой степени с применением таких формул решения задач не предусмотрены. Отметим, что такое обстоятельство в учебниках недостаточно охватывает практической полезности использования формул сокращенного умножения. Поэтому, включение в школьные учебники решение таких уравнений методом дополнения было бы эффективным.

Заметим, что решения уравнений с помощью этого способа встречаются в работах древних ученых Шридхары (IX-X вв.), Бхаскары II (X-XI вв.), Лука Пачоли (XIV-XV вв.), Феррари (XVI в.) и других математиков [1; 2; 5; 6].

Определение. *Если для получения формул вида* $a^{2n} - b^{2n}$, $a^{3n} \pm b^{3n}, (a \pm b)^n$, $(a \pm b \pm c)^n$ *и др. к исходному выражению прибавить или отнять от него какое-либо выражение с целью получения соответствующей формулы, то такой метод назовем методом дополнения.*

Например, чтобы привести выражение $a^3 + 3a^2b + 3ab^2$ в полный куб прибавляя к нему b^3 и вычтя из него b^3, получим

$$a^3 + 3a^2b + 3ab^2 = (a^3 + 3a^2b + 3ab^2 + b^3) - b^3 == (a + b)^3 - b^3.$$

В учебниках не предусмотрены решения уравнений третьей и четвертой степени, которые с помощью метода дополнения приводятся к квадрату двучлена и трехчлена, кубу двучлена и двучлена четвертой степени. Таким образом, если начиная с 8-го класса, при изучении темы уравнений составлять соответствующие уравнения, решаемые с помощью формул сокращенного умножения, то учащиеся лучше будут запоминать эти формулы. Отсюда следует, что для лучшего запоминания формул сокращенного умножения необходимо составлять больше уравнений, которые будут решены с использованием этих формул.

Как известно, при решении квадратных уравнений понятие дискриминант занимает центральное место. Решать квадратные уравнения с применением дискриминанта для учащихся является единственным стандартным приемом. Кроме того, использование корней квадратного уравнения (применение теоремы Виета), не развивает творческие навыки учащихся и также, стало быть, является для них естественным шаблоном при решении этих уравнений.

В этой заметке мы приводим уравнения, которые решаются с помощью вышеупомянутого метода дополнения.

I. Использование формулы кубического двучлена. Рассмотрим ряд примеров.

Пример 1. Решить уравнение $x^3 - 6x^2 + 12x = 72$.

Решение. Запишем левую часть уравнения в следующем виде

$$x^3 - 3 \cdot x^2 \cdot 2 + 3 \cdot x \cdot 2^2 = 72.$$

Теперь для получения полного куба прибавим к обеим частям полученного на 2^3 будем иметь

$$x^3 - 3 \cdot x^2 \cdot 2 + 3 \cdot x \cdot 2^2 - 2^3 = 72 - 2^3 \text{ или } (x - 2)^3 = 64.$$

Отсюда

$$(x - 2)^3 - 4^3 = 0;\ (x - 2 - 4)((x - 2)^2 + 4(x - 2) + 4^2) = 0,$$
$$(x - 6)(x^2 + 16) = 0.$$

Поэтому $x = 6$ является единственным корнем заданного уравнения, так как $x^2 + 16 \neq 0$ в области действительных чисел.

Пример 2. Решить уравнение $27x^3 - 6x^2 + 12x + 8 = 0$.

Решение. Для получения полного куба, преобразуем левую часть уравнение следующим образом

$$26x^3 + (x^3 + 3x^2 \cdot 2 + 3x \cdot 2^2 + 2^3) = 0\,;$$

$$\left(\sqrt[3]{26} \cdot x\right)^3 + (x+2)^3 = 0$$

$$\left(\sqrt[3]{26} \cdot x + x + 2\right)\left(\sqrt[3]{26} \cdot x\right)^2 - \left(\sqrt[3]{26} \cdot x\right)(x+2) + (x+2)^2\right) = 0.$$

Отсюда $\sqrt[3]{26} \cdot x + x + 2 = 0$

или $\quad (\sqrt[3]{26} \cdot x)^2 - \left(\sqrt[3]{26} \cdot x\right)(x+2) + (x+2)^2 = 0.$

Из первого уравнения находим

$$x = -\frac{2}{1 + \sqrt[3]{26}} = -\frac{2}{27}\left(\left(\sqrt[3]{26}\right)^2 - \sqrt[3]{26} + 1\right).$$

Второе уравнение не имеет корней в области действительных чисел.

Пример 3. Решить уравнение $x^3 + 6x^2 + 6x + 2 = 0$.

Решение. Сначала прибавим в обе части уравнения x^3 и преобразуем его в полный квадрат

$$2x^3 + 6x^2 + 6x + 2 = x^3;$$

$$2(x^3 + 3x^2 + 3x + 1) = x^3$$

$$2(x+1)^3 = x^2, (\sqrt[3]{2}(x+1))^3 - x^3 = 0,$$

$$\left(\sqrt[3]{2}(x+1) - x\right)\left(\left(\sqrt[3]{2}(x+1)\right)^2 + \sqrt[3]{2}(x+1)x + x^2\right) = 0.$$

Отсюда

$$\sqrt[3]{2}(x+1) - x = 0 \text{ или } \left(\sqrt[3]{2}(x+1)\right)^2 + \sqrt[3]{2}(x+1)x + x^2 = 0.$$

Второе уравнение не имеет действительных корней, поэтому будем решать первое

$$\sqrt[3]{2}x - x + \sqrt[3]{2} = 0 \text{ или } \left(\sqrt[3]{2} - 1\right)x = -\sqrt[3]{2}.$$

Из последнего получим искомое решение уравнения

$$x = -\frac{\sqrt[3]{2}}{\sqrt[3]{2} - 1} = -2 - \sqrt[3]{4} - \sqrt[3]{2}.$$

Пример 4. Решить уравнение $2x^3 - x^2 - x = \frac{1}{3}$.

Решение. Умножая обе части уравнения на 3, получим

$$6x^3 - 3x^2 - 3x - 1 = 0.$$

Простой подсчет показывает, что данное уравнение не имеет целых и рациональных корней. Поэтому решать уравнение можно с помощью формулы Кардано, однако мы попытаемся применить метод дополнения.

С этой целью, записав $6x^3 = 7x^3 - x^3$, левую часть уравнения преобразуем в разность кубов двучлена, т.е.

$$7x^3 - x^3 - 3x^2 - 3x - 1 = 0, 7x^3 - (x^3 + 3x^2 + 3x + 1) = 0,$$

$$(\sqrt[3]{7x})^3 - (x+1)^3 = 0,$$

$$\left(\sqrt[3]{7}x - x - 1\right) \cdot \left(\left(\sqrt[3]{7}x\right)^2 + \sqrt[3]{7}x(x+1) + (x+1)^2\right) = 0.$$

Отсюда заключаем, что

$$\sqrt[3]{7}x - x - 1 = 0 \text{ или } \left(\sqrt[3]{7}x\right)^2 + \sqrt[3]{7}x(x+1) + (x+1)^2 = 0.$$

Второе уравнение не имеет действительных корней, поэтому будем решать первое

$$\left(\sqrt[3]{7} - 1\right)x - 1 = 0 \text{ или } \left(\sqrt[3]{7} - 1\right)x = 1.$$

Далее, умножая обе части последнего на $\left(\sqrt[3]{7}x\right)^2 + \sqrt[3]{7} + 1$, получаем следующее уравнение

$$\left(\left(\sqrt[3]{7}x\right)^2 + \sqrt[3]{7} + 1\right)\left(\sqrt[3]{7} - 1\right)x = \left(\sqrt[3]{7}x\right)^2 + \sqrt[3]{7} + 1,$$

$$\left(\left(\sqrt[3]{7}x\right)^3 - 1\right)x = \left(\sqrt[3]{7}x\right)^2 + \sqrt[3]{7} + 1, 6x = \left(\sqrt[3]{7}x\right)^2 + \sqrt[3]{7} + 1.$$

Таким образом, окончательно имеем $x = \frac{1}{6}\left(\sqrt[3]{49} + \sqrt[3]{7} + 1\right)$.

II. Применение формулы четвертой степени.

Пример 5. Решить уравнение $x^4 + 4x^3 + 2x^2 + 4x + 1 = 0$.

Решение. Чтобы преобразовать данное уравнение в двучлен четвертой степени вида $(a+b)^4 = a^4 + 4a^3b + 6a^2b^2 + 4ab^3 + b^4$, прибавим к его обе части выражение $4x^2$ и получаем

$$x^4 + 4x^3 + 6x^2 + 4x + 1 = 4x^2;$$
$$(x+1)^4 = (2x)^2;\ (x+1)^2 = \pm 2x.$$

Отсюда 1) $(x+1)^2 = 2x$ и 2) $(x+1)^2 = -2x$.

Решаем полученных уравнений.

I. $(x+1)^2 = 2x$; $x^2 + 2x + 1 = 2x$; $x^2 + 1 = 0$.

Уравнение $x^2 + 1 = 0$ не имеет действительных корней.

II. $(x+1)^2 = -2x$; $x^2 + 2x + 1 = -2x$; $x^2 + 4x + 1 = 0$.

Таким образом решения данного уравнения являются $x_{1,2} = -2 \pm \sqrt{3}$.

Это уравнение также можно было решать применением к нему подстановки возвратного уравнения вида $x + \frac{1}{x} = y$.

Пример 6. Решить уравнение $x^4 - 4x^3 - 6x^2 - 4x - 1 = 0$.

Решение. Для превращения левой части уравнения к двучлена четвертой степени вида $(a+b)^4 = a^4 + 4a^3b + 6a^2b^2 + 4ab^3 + b^4$, запишем $x^4 = 2x^4 - x^4$ и решаем его следующим образом

$$2x^4 - x^4 - 4x^3 - 2x^2 - 4x - 1 = 0;\ 2x^4 - \left(x^4 + 4x^3 + 2x^2 + 4x + 1\right) = 0;$$

$$\left(\sqrt[4]{2}x\right)^4 - (x+1)^4 = 0;\ \left(\left(\sqrt[4]{2}x\right)^2\right)^2 - \left((x+1)^2\right)^2 = 0;$$

$$\left(\left(\sqrt[4]{2}x\right)^2 - (x+1)^2\right)\cdot\left(\left(\sqrt[4]{2}x\right)^2 + (x+1)^2\right) = 0;$$

$$\left(\sqrt[4]{2}x - (x+1)\right)\cdot\left(\sqrt[4]{2}x + (x+1)\right)\cdot\left(\left(\sqrt[4]{2}x\right)^2 + (x+1)^2\right) = 0;$$

$$\left(\sqrt[4]{2}x - x - 1\right)\cdot\left(\sqrt[4]{2}x + x + 1\right)\cdot\left(\left(\sqrt[4]{2}x\right)^2 + (x+1)^2\right) = 0.$$

Так как третий сомножитель всегда положительный, то разделив обе части последнего уравнения на это сомножитель будем иметь

$$\left(\sqrt[4]{2}x - x - 1\right)\cdot\left(\sqrt[4]{2}x + x + 1\right) = 0.$$

Отсюда $\sqrt[4]{2}x - x - 1 = 0$ или $\sqrt[4]{2}x + x + 1 = 0$.

Следовательно, решениями данного уравнения являются

$$x_1 = \frac{1}{\sqrt[4]{2} - 1},\ x_2 = -\frac{1}{\sqrt[4]{2} + 1}.$$

Терперь рассмотрим уравнение, которое ранее было решено методом дополнения индийским математиком Бхаскары II (1114-1185).

Пример 7. Решить уравнение $x^4 - 2\left(200x + x^2\right) = 9999$.

Решение. Бхаскара II [1, с. 105], сначала преобразуя данное уравнение в виде $x^4 - 400x - 2x^2 = 9999$, затем прибавляет в обе стороны выражение $4x^2 + 400x + 1$, что левая часть принимает вид формулы $(a+b)^4$ и решает следующим образом

$$x^4 - 400x - 2x^2 + 4x^2 + 400x + 1 = 9999 + 4x^2 + 400x + 1;$$
$$x^4 + 2x^2 + 1 = 4x^2 + 400x + 10000;$$
$$\left(x^2 + 1\right)^2 = (2x + 100)^2;\ \left(x^2 + 1\right)^2 - (2x + 100)^2 = 0;$$
$$\left(x^2 + 1 - (2x + 100)\right)\cdot\left(x^2 + 1 + 2x + 100\right) = 0;$$
$$\left(x^2 - 2x - 99\right)\cdot\left(x^2 + 2x + 101\right) = 0.$$

Отсюда $x^2 - 2x - 99 = 0$ или $x^2 + 2x + 101 = 0$.

В обе части уравнение $x^2 - 2x - 99 = 0$ прибавим число 100 и решаем:

$$x^2 - 2x - 99 + 100 = 100;\ x^2 - 2x + 1 = 100;\ (x-1)^2 = 100;$$
$$(x-1)^2 - 10^2 = 0;\ (x - 1 - 10)\cdot(x - 1 + 10) = 0;$$
$$(x - 11)\cdot(x + 10) = 0$$

Отсюда $x_1 = 11$, $x_2 = -10$, но уравнение $x^2 + 2x + 101 = 0$ в области действительных чисел не имеет решений.

III. Применение формулы квадратного трехчлена

Пример 8. Решить уравнение $13x^2 = x^4 + 2x^3 + 2x + 1$.

Решение. Используя формулу квадрат трехчлена

$$(a+b+c)^2 = a^2 + 2ab + b^2 + 2bc + c^2 + 2ac$$

решим этого уравнения. Поэтому в обе его части прибавляем $3x^2$ и получаем

$16x^2 = x^4 + 2x^3 + 3x^2 + 2x + 1;$

$16x^2 = x^4 + 2x^3 + 2x^2 + x^2 + 2x + 1;$

$(4x)^2 = (x^2)^2 + 2 \cdot x^2 \cdot x + x^2 + 2 \cdot x \cdot 1 + 1^2 + 2 \cdot x^2 \cdot 1;$

$(4x)^2 = (x^2 + x + 1)^2$; $4x = \pm(x^2 + x + 1)$.

Отсюда находим, что $x_{1,2} = \dfrac{3 \pm \sqrt{5}}{2}$ и $x_{3,4} = \dfrac{-5 \pm \sqrt{21}}{2}$.

Далее приводим решение уравнения четвертой степени, которое итальянский математик Пачоли Лука (1445-1514), используя метод дополнения, преобразует его в виде квадрата трехчлена.

Пример 9. Решить уравнения в область действительных чисел.

$x^4 + 2x^3 + 3x^2 + 2x - 81600 = 0$.

Решение. С помощью формулы

$(a+b+c)^2 = a^2 + 2ab + b^2 + 2bc + c^2 + 2ac$

решаем уравнение.

$(x^2)^2 + 2 \cdot x^2 \cdot x + x^2 + 2 \cdot x \cdot 1 + 1^2 + 2 \cdot x^2 \cdot 1 = 81601.$

$(x^2 + x + 1)^2 = 81601;$

$(x^2 + x + 1)^2 - (\sqrt{81601})^2 = 0;$

$(x^2 + x + 1 - \sqrt{81601}) \cdot (x^2 + x + 1 + \sqrt{81601}) = 0$.

Так как второй сомножитель всегда положительный $(x^2 + x + 1 + \sqrt{81601} > 0)$, то обе части последнего уравнения разделив на это выражение, получаем

$x^2 + x + 1 - \sqrt{81601} = 0$;

$x_{1,2} = -\dfrac{1}{2} \pm \sqrt{-\dfrac{3}{4} + \sqrt{81601}}$.

IV. Преобразование в полный квадрат

Пример 10. Решить уравнение $4x^3 + 10x^2 + 4x - 3 = 0$.

Решение. Чтобы преобразовать левую часть уравнения в полный квадрат, прибавим к нему выражение $x^4 - 4x^2 + 4$. Тогда

$$4x^3 + 10x^2 + 4x - 3 + x^4 - 4x^2 + 4 = x^4 - 4x^2 + 4$$

или $x^4 + 4x^3 + 6x^2 + 4x + 1 = x^4 - 4x^2 + 4$.

Отсюда $(x+1)^4 = (x^2 - 2)^2$ или $(x^2 + 2x + 1)^2 = (x^2 - 2)^2$. Значит $x^2 + 2x + 1 = \pm(x^2 - 2)$.

Последнее уравнение эквивалентен следующим уравнениям

$x^2 + 2x + 1 = x^2 - 2$ или $2x + 1 = -2$;

$x^2 + 2x + 1 = -(x^2 - 2)$ или $2x^2 + 2x - 1 = 0$.

Решаем эти уравнения и окончательно получаем, что

$$x_1 = -1{,}5,\ x_{2,3} = \frac{-1 \pm \sqrt{3}}{2}.$$

Таким образом, согласно источников, при решении уравнений высших порядков метод дополнения был использован еще в IX-X вв [4]. Кроме того, этот метод применим не только для решения уравнений 3-го и 4-го порядков, но и можно использовать при решения уравнений высших порядков [3].

ЛИТЕРАТУРА

1. Володарский А.И. Очерки истории средневековой индийской математики. –М.: Наука, 1977. 184 с.
2. Махкамов М.. Методы решения уравнений высших степеней. Учебное пособие для учителей и студентов. –Душанбе: “Маориф”, 2018. -216 с.
3. Махкамов М., Атохонов Р. История математики: поиски приёмы решение уравнений высшей степени. Учебное пособие для учителей и студентов. Душанбе: “Маориф” , 2018. 144 с.
4. Матвиевская Г.П. Развитие учения о числе в Европе до XVII века. Ташкент: Фан, 1971. -231 с.
5. Никифоровский В.А. В мире уравнений. -М.: Наука, 1987.
6. Рыбников К.А. Возникновение и развитие математической науки: Кн. для учителя. М.: Просвещение, 1987. 159 с.
7. Табачников С.Л., Фукс Д.Б. Математический дивертисмент. МЦНМО, 2011. -512 с. ISBN 978-5-94057-731-7.

ОБ ОБУЧЕНИИ РЕШЕНИЕ УРАВНЕНИЙ ВЫСШЕЙ СТЕПЕНЬ МЕТОДОМ ДОПОЛНЕНИЯ

При решении уравнений высших порядков и задачи, приводимые к решению таких уравнений, в школьных учебниках алгебры приведено много стандартных упражнений, которые решаются с применением формул сокращенного умножения. Такое обстоятельство в учебниках недостаточно охватывает практической полезности использования формул сокращенного умножения. В данной работе рассмотрены решения уравнений высших порядков методом дополнения и предлагается, что включение в школьные учебники этого метода было бы целесообразным.

***Ключевые слова**: уравнения высших порядков, формулы сокращенного умножения, метод дополнения, полный квадрат, формулы кубического двучлена, формулы квадратного трехчлена, двучлен четвертой степени.*

ABOUT TRAINING SOLUTION OF EQUATIONS OF THE HIGHEST DEGREE BY THE ADDITIONAL METHOD

When solving equations of higher orders and the problems that lead to solving such equations, many standard exercises are given in school textbooks of algebra, which are solved using the formulas of abbreviated multiplication. Such a circumstance in the textbooks does not sufficiently cover the practical utility of using the formulas of abbreviated multiplication. In this paper, we consider solutions of higher-order equations by the replenishment method and it is proposed that the inclusion of this method in school textbooks would be advisable

***Keywords:** higher order equations, abbreviated multiplication formulas, completion method, full square, cubic two-term formula, quadratic trinomial formula, fourth-degree binomial.*

Сведение об авторе:

***Махкамов М.** - кандидат педагогических наук доцент - Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни.*

About the autor:

***Makhkamov M.** - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor - Tajik State Pedagogical University named after S. Aini.*

УДК: 371.69:519.713.5

ИСТИФОДАИ БОЗИҲОИ МАТЕМАТИКИИ МАЗМУНИ ИҚТИСОДИДОШТА ДАР СИНФҲОИ ИБТИДОӢ – ОМИЛИ ТАЪМИНИ МУТТАСИЛИИ БАЙНИ ЗИНАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ИБТИДОӢ ВА УМУМИИ АСОСӢ

Гулмаҳмадов С.
Академияи таҳсилоти Тоҷикистон
Раҷабов У.Х.
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Муваффақияти омӯзиши хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба истифодаи методҳои муосири таълим алоқаманд аст. Яке аз методҳои таълимие ки дар таҳсилоти бефосила васеъ истифода мешаванд, бозиҳои дидактикӣ мебошанд. Мазмуни ин методи таълим хонандагонро барои зуд ва бедушворӣ азхуд кардани маводи таълим сафарбар менамояд. Омӯзише, ки дар шакли бозӣ сурат мегирад раванди муттасилиро барқарор мекунад, чунки кӯдак мафҳумҳои мураккаби математикиро дар вазъияти аз ҳама хубтар проблемавие, ки омӯзгор ҳангоми бозӣ ба амал меорад, азхуд мекунад. Омӯзгор кӯдаконро ба олами мафҳумҳои мураккаби математикӣ, ба тариқи бозии шавқангези дастрас, шинос карда метавонад.

Яке аз роҳу методҳои самараноки бедор кардану ташаккул додани шавку ҳаваси хонандагон ба

математика, ба ақидаи мо, истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар раванди таълими ин фан ба ҳисоб меравад. Амалия собит менамояд, ки истифодаи бозиҳои математикӣ – чистонҳо, тезгӯякҳо, ребусҳо, кроссвордҳо дар таълими математикаи синфҳои ибтидоӣ дарсҳоро шавқовар менамоянд. Дар раванди бозӣ қобилияти фикрронии кӯдакон ташаккул меёбад. Бозиҳои дидактикӣ дар хонандагон малакаҳои хушзеҳнӣ, зиракиву ҳозирҷавобиро бедор месозанд. Ҳангоме ки омӯзгори синфҳои ибтидоии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар шакли бозӣ ба хонандагон супоришҳоро пешниҳод мекунад онҳо баҳри хубтару амиқтар азхуд кардани барномаи таълим мусоидат мекунанд. Бозиҳои шавқоварро бевосита дар ҳамаи зинаҳои дарс истифода бурдан мумкин аст, зеро ин шавқу ҳаваси хонандагонро ба дарс зиёд мекунад. Мақсади бозӣ бо вазифаҳои таълимие, ки дар дарс гузошта мешавад, бояд мувофиқат намояд.

Яке аз принсипҳои таълимие, ки дар асоси он "Стандарти фанни математика барои синфҳои ибтидоӣ" таҳия шудааст –раванди мутасилии таҳсил мебошад. Дар роҳнамоҳои омӯзгор аз фанни "Математика" барои синфҳои ибтидоӣ [14, 15, 16, 17], ки аз ҷониби Нугмонов М. ва дигарон мураттаб гаштааст, ин принсип ба эътибор гирифта шудааст. Дар дастурҳои мазкур татбиқ намудани муносибати босалоҳият ба таълим, методикаи ташкил ва гузаронидани бозиҳои шавқовари гуногун дар раванди омӯзиши математика оварда шудааст, ки ин боиси дастгирист.

Инчунин, гуфтан ҷоиз аст, ки солҳои охир аз ҷониби методистону педагогҳо дастурҳои методии зиёде таҳия гаштаанд [4, 5, 6, 7, 19, 20, 23], ки дар онҳо бозиҳо (мусобиқаҳои гурӯҳӣ, озмунҳо, чистонҳо, тезгӯякҳо ва ғайра) бо мақсади ташаккули малакаҳои фикррониву тафаккури математикӣ, инкишофи дониш, маҳорат ва малакаҳое, ки барои хонанда дар ҳаёт ва давом додани таҳсил дар мактаби асосӣ лозиманд, оварда шудаанд.

Аҳамияти бозиҳои дидактикиро аксари педагогҳо ва методистони машҳур дар таҳқиқоти худ қайд кардаанд.

Мувофиқи ақидаи А.С. Макаренко «бозӣ ба кӯдак фавқулодда таъсир мерасонад, олами ӯро фарох мегардонад, ба ҳаёт, ба меҳнат омода месозад, сифатҳои ахлоқии инфиродияшро ташаккул медиҳад, ақл, ҳиссиёт, тасаввурот ва ихтиёрашро машқ медиҳад» [9, с. 373].

Дар таҳқиқоти Ефимов В. М., Комаров В. Ф. «Муқаддимаи бозиҳои идорӣ» [4, с. 54] ва Д. Б. Элконин «Психологияи бозиҳо» [26, с. 20] қайд гардидааст, ки бозӣ бо санъат решаҳои генетикии умумӣ доранд. Бозиҳои дидактикӣ синтези фаъолияти меҳнатӣ – истеҳсолӣ ва муоширати одамон буда, фаъолияти маърифатӣ ба ҳисоб меравад.

Ҳангоми таҳлили адабиёти методӣ, дидактикӣ, педагогӣ ва психологӣ маълум гардид, ки проблемаи истифодаи принсипи муттасилӣ дар таълим хуб омӯхта шуда, он дар таҳқиқоти олимон Л.В. Воронина [1], С.М. Годник [3], Л.Р. Радченко [21], ва дар корҳои олимон ватанӣ бошад –М. Нугманов [13], А.А. Раззоков [22] ва дигарон дарҷ гаштаанд. Н.А. Сорокин қайд мекунад, ки «риояи муттасилӣ дар ҳар як дарс, ҳангоми омӯзиши ҳар маводи таълимӣ, инчунин ҳангоми фаъолияти мустақилонаи хонандагон чӣ дар муассисаи таълимӣ ва чӣ дар хона зарур аст» [24, с. 102].

Омӯзиши фаъолияти амалии омӯзгорони синфҳои ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ ва таҳлили корҳои илмию таҳқиқотии педагогҳою методистони хориҷиву ватанӣ дар соҳаи фанҳои табиӣ-риёзӣ, ба хулосае меоранд, ки ба масъалаҳои истифодаи бозиҳои дидактикии мазмуни иқтисодидошта, ки муттасилиро дар зинаҳои синфҳои ибтидоӣ ва болоӣ таъмин мекунад, аз ҷониби омӯзгорони ин синфҳо ба инобат гирифта намешаванд.

Зимни таҳлили адабиёти [5, 6, 11, 12] оид ба ин масъала мо ба чунин хулоса омадем: "Ҳангоми гузаронидани дарсҳо, махсусан дарсҳои математика доир ба мавзӯи бозор, муносибатҳои бозоргонӣ, сарфу харочоти оила, истеҳсолоти имрӯза дар кишвар бештар маводи тавсифоти иқтисодидоштаро (дар шакли мисолу масъалаҳо, ребусҳо, чистонҳо, кроссвордҳо ва г.) истифода барем, хонандагон дар баробари соҳиби донишҳои математикӣ шудан, боз соҳиби донишҳои иқтисодӣ низ мегарданд".

Дар дарсҳои математика бозӣ аҳамияти калон дорад. Чӣ тавре муҳаққиқ Умаров У.С. қайд мекунад: «Ҳар як бозӣ бояд ба ҳалли мақсади асосии таълимии дарс, масалан, мустаҳкамкунии дониш, хуб азхуд кардани маводи таълим ва ғайра мусоидат намояд. Танҳо дар ҳамин сурат бозиро ҷузъи таълимии дарс ҳисобидан мумкин аст. Ҳамбаста кардани ҷузъи шавқовари дарс ва бозӣ, ҳангоми тартиб додани бозиҳои дидактикӣ як қатор душвориҳо эҷод менамояд. Сароғоз диққати хонанда дар дарс, чун қоида, ба фаъолияти бозиӣ, сипас ба ҷараёни бозӣ равона гардида, баъдан худ ба худ ба раванди омӯзиши маводи нав мегузарад, ки инро худи кӯдак эҳсос намекунад. Шавқу ҳавас ба бозӣ чун ба дарси шавқовар, оҳиста-оҳиста ба машғулияти таълимӣ табдил меёбад» [25, с. 187].

Дар таҳқиқоти олимон [5, 6, 7] истифодаи масъалаҳои шавқовари математикӣ дар синфҳои ибтидоӣ тавсия дода мешавад. Ин баҳри ташаккул додани тафаккури зеҳниву мантиқии хонандагон, қобилияти эҷодӣ ва бедор намудани шавқу ҳаваси онҳо ба математика мусоидат менамояд, аммо дар таҳқиқоти эшон истифодаи масъалаҳои мазмуни иқтисодидошта дар раванди таълим муоина намешаванд. Агар ба хонандагон аз синни хурдсолӣ маълумоти иқтисодиро дар ҳамин гуна машғулиятҳо самаранок пешниҳод карда тавонем, онҳо бешубҳа барои дар оянда интихоб кардану омода шудан ба касбҳои интихобкардаи худ зуд муваффақ мешаванд.

Бинобар ин, мо дар назди худ чунин мақсад гузоштем: дар кори худ мо бояд қисматҳои дарсҳоеро коркард намоем, ки ба хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар баробари омӯхтани мавзӯъҳои барномавии фанҳои таълимӣ, инчунин маълумоти иқтисодӣ низ гиранд.

Дар педагогика ва методикаи таълим ба ташкилу гузаронидани бозиҳои дидактикӣ дар раванди таълим як қатор талабот пешбинӣ карда шудааст, ба монанди: 1) бозӣ бояд ба эҷодиёти озод ва мустақилияти хонандагон такя намояд; 2) бозӣ бояд ба хонандагон фақат эҳсоси хушнудӣ ва фараҳ бахшад, яъне табъи хуш ва қаноатмандӣ аз ҷавоби дуруст; 3) дар бозӣ бояд ҷузъиёти мусобиқа байни дастаҳо ва иштирокчиёни алоҳида ҷой дошта бошад; 4) ҳангоми ташкил кардани навъҳои гуногуни бозиҳо хусусиятҳои синнусолии хонандагон бояд ба ҳисоб гирифта шавад. Ҳамаи инҳоро ба инобат гирифта, якчанд намунаи бозиҳои дидактикиро пешниҳод мекунем, ки онҳо муттасилии донишҳои синфҳои поёнӣ ва болоиро муайян сохта, омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ аз онҳо самаранок истифода карда метавонанд.

Дар синфи якум ҳангоми шинос кардани хонандагон бо рақамҳо омӯзгор аз чистонҳои зерин истифода карда метавонад:

1) Дар миёни чору шаш,
Менамояд кашмакаш (рақами 5).

2) Дар 1 коса 2 хел хӯрок (тухм).

3) 4 гӯш дорад як даҳон (дег).

4) 1 сутуну 3 болор (чарогак).

5) 5 каси нобаробар кор мекунанд, баробар (ангуштони даст).

6) 1 чодари зангорӣ шабҳо пуру рӯз холӣ (осмону ситораҳо).

7) Модар дорад 20 писар, ҳама ҳамсоланд як сар (марду ҷӯраҳояш).

8) 1 нафар оча бешумор бача (занбӯри асал).

Ҳал кардани масъалаҳое, ки мазмуни иқтисодӣ доранд, барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ мушкил аст. Дар ин маврид омӯзгорро дозим меояд, ки роҳҳои дигари шавқовару соддаи онро фикр намуда, баъд ба хонандагон пешниҳод намояд. Яке аз ин роҳҳо ба риштаи назм кашидани масъалаҳои соддафаҳм мебошад, ки мазмуни иктисодӣ доранд. Дар ин бобат, чистон – масъалаҳоро дар шакли супоришҳои соддаи математикӣ бо хонандагон ҳал кардан ба мақсад мувофиқ аст:

Чистонҳо:

1. *Ба магазини деҳа,*
як тӯп шоҳӣ омад.
аз даҳ нафар харидор,
яке холӣ баромад.
Дар дасти ҳар кадомаш,
семетрӣ шоҳӣ буд,
канӣ гуед, ҳамсинфон,
дар аввал чӣ кадар буд?
Ҳал: (10-1) х3 =9; 3х3=27
Ҷавоб: 27 метр

2. *Дар як бидоне,*
даҳ литр шир буд,
дар кафи дасти
як марди пир буд.
Бо як ҳаячон,
он мард кӯшид,
се литрашро,
якбора нӯшид.
Канӣ гӯед,
хамсинфон,
аз ҷамъи ширҳо
чӣ қадараш монд?
Ҳал: 10-3=7
Ҷавоб: 7 литр

3. *Дуто духтарча,*
рафта магазин,
бо ҳам хариданд,
панҷ нони қандин.
Сад сомон дода,
Ҳаштод гирифтанд,
чанд сомон будаст,
як нони қандин?
Чавоб: (чор сомонӣ)

4. *Касбу кори вай,*
дар ҳалли амал.
ғорат кардани
анбори маҳал.
Чавоб: (-) тарҳ

5. *Чун холи ҳинду,*
ояд ба амал.
Амал физояд,
бо ҷаҳду ҷадал.
Чавоб: (х) зарб.

6. *Дугонаҳои содда,*
қадам ба пеш ниҳода,
дари анбор кушоянд,
халқро даъват намоянд.
Пас аз адои мерос,
ба васфи он сароянд.
Касе ёбад аломат,
Бошад, доим саломат.
Ҷавоб: (:) тақсим.

Ҳангоми гузаронидани бозиҳо низ ба хонандагон барои азхуд намудани донишҳои математикӣ ва иқтисодӣ имконият фароҳам овардан мумкин аст. Ба таври мисол, мехоҳем намунае чанд аз бозиҳои математикиро пешниҳод намоем, ки аз онҳо хонандагон барои худ бештар донишу малакаро мегиранд.

«БОЗИИ ПАРАШЮТЧИЁН»

Пеш аз оғози бозӣ дар қоғаз расми ду парашютро тасвир намуда, дар рӯйи чатри ҳар як парашют аз 3 то 6 ифода ё мисоли математикӣ менависем. Ин расмҳоро дар тахтаи синф меовезем. Хонандагони синфро ба гурӯҳҳо ҷудо карда, аз ҳар як гурӯҳ як нафарӣ ба назди тахтаи синф даъват менамоем. Ба ин хонандагон ном мегузорем: парашютчии №1, парашютчии №2 ва гайра.

Шарти мусобиқа: кадоме аз хонандагон бо парашют тезтар ба замин омада мерасанд. Барои ин шакли бозиро гузаронидан хонандагон бояд дар як дақиқа ифодаҳо ва мисолҳои дар рӯйи чатри парашютҳо навишташударо ҳал кунанд. Кадом гурӯҳи хонандагоне, ки бештар ифодаҳоро ҳал мекунад, ҳамон гурӯҳ ғолиб дониста мешавад. Ин шакли бозӣ фанни математикаро бо фанҳои дигар алоқаманд менамояд. Хонандагон дар вақти гузаронидани ин бозӣ кӯшиш менамоянд, ки чолоктар бошанд ва ғолибиятро аз даст надиҳанд.

«БОЗИИ КАЛИМАСОЗӢ» Ё ИН КИ «СОХТАНИ РЕБУСҲО»

Омӯзгор дар варақҳо дар се сутун ададҳоро менависад ва ба ҳар як гурӯҳ тақсим мекунад. Гурӯҳе, ки пештар калима ва ребусҳо месозаду калимаҳоро мехонад, ғолиби мусобиқа дониста мешавад.

Ин шакли бозиро на танҳо дар дарси математика, инчунин дар дарси забони модарӣ низ истифода кардан мумкин аст. Умуман, гузаронидани бозиҳо дар дарси математика хонандагонро чусту чолок намуда, шуурнокӣ ва ҷаҳонбинии онҳоро васеъ менамоянд.

*Ҳиҷои **«Мо»** мехоҳад, ки бо ҳиҷои **«дар»** пайваст шавад. Барои он ки ба мақсад расад, вай бояд 1000 қадам гузорад. Дар расм роҳҳои зиёде ҳастанд, лекин фақат бо як роҳ, ки ҳазор қадам аст, **«Мо»** ба **«дар»** расида, калимаи **«Модар»-ро ташкил медиҳад . Хонандагон маҳорати худро санҷида, ҳол мегиранд.***

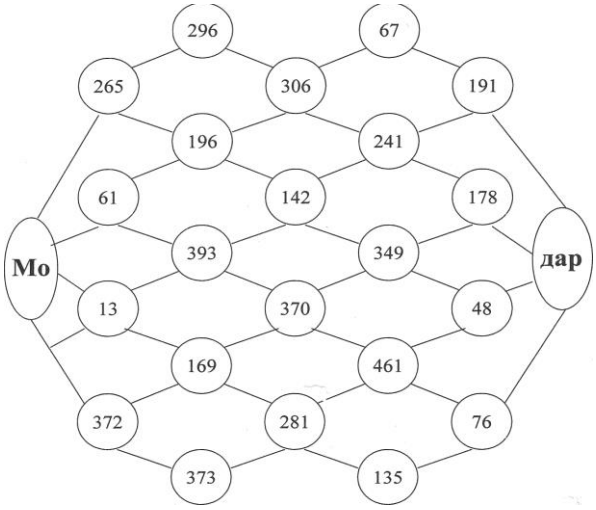

Дар азхудкунии донишҳо, истилоҳоту мафҳумҳои иқтисодӣ ҳал кардани машқу масъалаҳои математикии мазмуни иқтисодидошта нақши калон доранд, ки мазмуни онҳо ҳосилнокии истеҳсолот, шароитҳои фаъолияти меҳнатӣ ва пардохти музди меҳнат, арзиши (нархи) молу ашё, сарфаи мавод (сӯзишворӣ, ашёи хом) ва ғайраро дарбар мегиранд. Барои ба хонандагони синфҳои ибтидоӣ фаҳмонидани ба мазмуни мафҳумҳои иқтисодӣ, сайқал додани малакаҳои ҳисобкунӣ ва ташаккули тафаккури иқтисодӣ масъалаҳои математикӣ аҳамияти калон доранд. Масалан:

1. Нархи 2 кг хокаи ҷомашӯйии «Миф-автомат» 32 сомонӣ ва нархи 1 қуттӣ (500 г)-и ҳамин хокаи ҷомашӯйӣ 8 сомонӣ мебошад. Муайян кунед: оё бо харидорӣ кардани хокаи ҷомашӯии 2 килограмма буҷаи оилаи Шумо фоида мебинад? Агар фоида ба даст орад, пас чанд сомонӣ?

2. Дар мағоза як нони танӯрии 200-граммаро бо нархи ду сомонӣ мефурӯшанд. Агар аз мағоза 1 кг ордро бо нархи 5 сомонӣ харидорӣ намоед, чанд сомонӣ сарфа хоҳед кард. Аз ин миқдори орд чанд нони 200- грамма ва ё чанд кулчаи 100-грамма пӯхтан мумкин аст?

3. Талаботи шабоннарӯзии 4 одам ба нон 2 булкаи хлебро ташкил медиҳад. Барои аҳолии деҳае, ки дар он 1526 нафар зиндагӣ мекунанд, чӣ миқдор хлеб лозим аст?

4. Дар қитъаи замини наздиҳавлигии мактаб 12 ниҳоли дарахти мевадиҳанда шинонданд, ки аз онҳо 3-тояш мутобиқ нашуданд, яъне хушкиданд. Чанд ниҳолҳои дарахт сабзидааст? Агар барои харидории ҳар як ниҳол 56 сомонӣ хароҷот шуда бошад, хоҷагӣ чӣ қадар зарар дидааст?

5. Фирдавс ду танга дошт. Ба ин пул вай мурғ харид, ки онро ба 5 танга фурӯхт. Сипас, ғӯсфандро бо 3 танга харида, онро бо нархи 10 танга фурӯхт. Фирдавс чанд танга фоида ба даст овард?

6. Ба коргарон 15 маснуотро дар 5 соат тайёр кардан лозим буд, аммо онҳо вақтро сарфа карда, 1 маснуотро дар 15 дақиқа тайёр карданд. Коргарон аз ҳисоби вақти сарфакардашуда чӣ миқдор маснуоти барзиёд тайёр карданд? Агар барои ҳар як маснуоти тайёркардашуда ба онҳо 200 сомон диҳанд, коргарон

барои тайёр кардани маснуот чӣ қадар пул мегиранд? Коргарон аз ҳисоби вақти сарфакардашуда чанд сомонӣ зиёд ба даст меоранд?

7. Дари даромадгоҳи хонаи истиқоматии баландошёна дар натиҷаи шӯхиҳои кӯдакон корношоям гардид. Волидони ин кӯдакон маҷбур шуданд, ки дари нав харидорӣ намоянд. Барои ин 8000 сомонӣ пул ва барои насб карданаш бошад – боз 1000 сомонӣ пул харҷот карданд. Волидон ҳамагӣ чанд пул харочот карданд? Ҳар як оила чӣ қадар маблағ сарф кард? Дар хона 9 оила истиқомат дорад.

8. Аз 1 кг қоғазкӯҳна (макалатура) метавон 25 дафтар тайёр кард. Чанд дафтар аз 1 сентнер қоғазкӯҳна тайёр кардан мумкин аст? Аз 1 тонна-чӣ?

9. Манқали электрии нархаш 6000 сомонӣ 10 сол хизмат мекунад. Ҳар моҳ чӣ микдор пул захира кардан лозим аст, то ки пас аз корношоям шудани манқал навашро харидорӣ кардан мумкин бошад? Нархи манқал тағйир намеёбад.

10. Дар як рӯз гов 16 литр ва буз бошад, 3 литр шир медиҳад. Барои хоҷагидор нигоҳубин кардани кадомаш муфидтар аст: гов ё 5 сар буз? (агар хоҷагидор мақсади зиёдтар шир гирифтанро дошта бошад).

11. Саодат ба мактаб агар бо автобус равад, 10 дақиқа камтар вақт сарф мекунад, нисбат ба оне ки пиёда меравад. Нархи роҳкиро дар автобуси мусофиркашонӣ бо истифода аз корти наврас 50 дирам ва ҳангоми надоштани он 1 сомониро ташкил медиҳад. Саодат чанд дақиқаи вақтро сарфа мекунад?

12. Аз дарахти себи боғатон 20 кг ҳосил гирифтанд. Агар ҳар киллограмми себ бо нархи 8 сомонӣ ба фурӯш равад, оилаи Шумо чӣ қадар фоида ба даст меорад?

13. Барои кӯдакистон бозичаҳои нархашон якхела хариданд, аввал 14-то бозича, баъд 6-тои дигар. Барои хариди охирин 24 сомонӣ кам пул доданд. Ҳар як бозича чанд сомонӣ арзиш дорад? Ҳамаи харид чӣ қадар мешавад? [16, с.154].

14. Барои харидори кардани 8 кг ранг барои фарш 256 сомонӣ сарф карданд. Нархи як кг рангро муайян кунед [15, с.35].

15. Анвар 26 сомонӣ пул дошт. Ӯ аз мағоза 3 то китобчаи 8 сомона харидорӣ кард. Фурӯшанда ба Анвар гуфт: - Ман бояд ба ту чанд сомонӣ бақияи пулатро диҳам? Бачаҳои азиз, ба Анвар ёрӣ расонед. Фурӯшанда ба Анвар чанд сомонӣ бояд бақия диҳад? [15, с.75].

Ҳамин тариқ, истифодаи бозиҳои математикии мазмуни иқтисодидошта дар синфҳои ибтидоӣ – омили таъмини муттасилии байни зинаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва умумии асосӣ мебошад. Бозиҳои дидактикӣ имкон медиҳанд, ки бо баробари ҷалб кардани хонандагон ба фаъолияти таълимӣ, тафаккури мантиқии эшон, ривоҷ ёбад. Озмоиши педагогии гузарнидаи мо собит менамояд, ки бозиҳои дидактикии математикиро дар навъҳо ва зинаҳои гуногуни дарс истифода бурдан мумкин аст.

Дар ҷараёни бозӣ хонандагон одати мутамарказонидани диққат, бахотирорӣ, баён кардани фикр ва пешниҳоди ғояҳои нав баҳри ҳалли проблема, мустақилона ичро кардани супоришҳои математикии мантиқӣ, инкишоф додани зеҳн, саъй ба андӯхтани дониш кӯшиш мекунанд. Ҳатто хонандагоне, ки фаъол нестанд бо хоҳиши зиёд ба бозӣ ворид гардида, тамоми кӯшишро ба харҷ медиҳанд, то ҳарифони худро маглуб намоянд. Дар баробари ин, бозӣ ба рушди маърифатии хонандагон таъсири мусбат мерасонад ва сабаби васеъшавии ҷаҳонбинии илмии эшон мегардад.

АДАБИЁТ

1. Воронина Л.В. Реализация преемственности в обучении математике (на материале 1-6 классов). Дис. …канд. пед. наук. – Екатеринбург, 1999. – 194 с.
2. Гершунский Б.С. педагогические аспекты непрерывного образования // Вестник высшей школы. 1987. - №8. - С. 22-29.
3. Годник С.М. Процесс преемственности высшей и средней школы. - Воронеж, 1981. – 208 с.
4. Ефимов В. М., Комаров В. Ф. Введение в управленческие имитационные игры. –М.: Наука, 1980.
5. Карпова Е.В. Дидактические игры в начальной период обучения // Вопросы педагогики. М.: «Просвешение», 2001. – 240 с.
6. Ковалёва Н.Б., Душкова Т.А., Миушкина А.В. Игровые методы обучение // Методические рекомендации, М.: МГУ, 1989. – 62 с.
7. Коваленко В. Г. Дидактические игры на уроках математики. Москва, 1996, -20 с.
8. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. М.: Педагогика, 1981.-186 с.
9. Макаренко А.С. Сочинение. Т.4. – М.: Педагогика, 1959. – 519 с.
10. Медведева О. П. Использование экономических терминов на уроках начальных классов // Журнал «Вопросы психологии» №4, 1987. Ярославль, –с.26-28
11. Мишин Б.И. Экономические отношения и экономическое образование. Автореф. дис.канд. экон. наук.-Кострома, 1999.-18 с.
12. Нисимчук А.С. Педагогические основы экономического воспитанияучащихся в сельской общеобразовательной школе. /Дисс. к.п.н., Киев,1990.-271 с.
13. Нугмонов М. Преемственность в обучении математике в средней общеобразовательной школе. Монография. –Душанбе: АПН, 2005. - 84 с.
14. Нугмонов М., Ҷонмирзоев Э., Ниёзов Ф., Шуайбова О., Одилова М. Роҳнамои омӯзгор аз фанни «Математика» барои синфи 1. Душанбе, «Маориф», 2016, -200 с.

15. Нугмонов М., Ҷонмирзоев Э., Нусратов Б., Бобоева Ш., Одилова М. Роҳнамои омӯзгор аз фанни «Математика» барои синфи 3. Душанбе, «Маориф», 2016, - 168 с.
16. Нугмонов М., Ҷонмирзоев Э., Нусратов Б., Назаров Д., Одилова М. Роҳнамои омӯзгор аз фанни «Математика» барои синфи 4. Душанбе, «Маориф», 2016, - 160 с.
17. Нугмонов М., Нусратов Б., Ҷонмирзоев Э., Шуайбова О. Роҳнамои омӯзгор аз фанни «Математика» барои синфи 2. Душанбе, «Маориф», 2016, -140 с.
18. Окилов Н. Ҷанбаҳои омодагии иктисодӣ дар ташаккули насли наврас // Маорифи Тоҷикистон, №5, Душанбе, 2001,-с. 24-32
19. Пель В. С. Проблема детской игры в работах Л.С. Выготского. // Игра в педагогическом процессе: Межвуз. сб. научн. трудов. Новосибирск: НГУ, 1989. С. 71-76.
20. Пряжников Н.С. Деловая игра как способ активизации учащихся в профессиональном самоопределения // Журнал «Вопросы психологии» №4, Ярославль, 1987. - С. 92-99.
21. Радченко Л.Р. Преемственность школы и вуза в профессиональной подготовке учащихся на старшей ступени общего образования: На материале немецкого языка: Автореф. дис. … канд. пед. наук. –Ульяновск, 2003, -24 с.
22. Раззоков А.А. Реализация принципа преемственного обучения геометрии в средней школе и на первом курсе педагогического вуза в условиях кредитного обучения. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. –Душанбе: 2011, -22 с.
23. Соловьева А.А.. Борисова Н.В. Муҳокима дар омӯзиши фаъол -М.: Педагогика, 1992. -184 с.
24. Сорокин Н.А. Дидактика. – М.: Просвещение, 1974. - 354 с.
25. Умаров У.С., Рачабов У.Х. Методикаи ташкилу гузаронидани машғулиятҳои берунисинфӣ аз физика (Китоби дарсӣ). Душанбе: ДДОТ ба номи С.Айнӣ, 2018, - 314 с.
26. Элконин Д. Б. Психология игры. - 2-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 360 с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ИГР С ЭКОНОМИЧЕСКИМ СОДЕРЖАНИЕМ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ – ФАКТОР ОБЕСПЕЧИВАЮЩИЙ ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ ОБРАЗОВАНИЯ МЕЖДУ СТУПЕНЯМИ НАЧАЛЬНОГО И ОСНОВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье приводятся сведения об использовании математических игр с экономическим содержанием в начальных классах, которые являются звеном обеспечивающим непрерывность образования между ступенями начального и основного образования. Изучение практической деятельности учителей начальных классов средних общеобразовательных учреждений города Душанбе и районов республики и анализ научно-исследовательской работы зарубежных и отечественных педагогов, методистов в области предметов естественно-математического цикла приводят к заключению, что вопросу использования дидактических игр экономического содержания, которые обеспечивают преемственность непрерывного образования между ступенями начального и основного образования со стороны учителей этих классов не учитивается. Исследование показало, что математические игры (загадки, пословицы, занимательные задачи) с экономическим содержанием способствуют развитию умственного и логического мышления учащихся, творческой способности и привитие интеререса к математике. Учитывая всё это приводятся примеры об использовании загадок, пословиц, занимательных математических игр, математических задач экономического содержания на этапах обучения.

Огромная роль в получении экономических знаний, терминов и понятий принадлежит арифметическим задачам, в которых речь идет об урожайности, производстве, условиях труда и его оплаты, о стоимости товара, об экономии материала (топлива, сырья) и т.д. Для того чтобы учащимся начальных классов объяснить смысл экономических понятий, совершенствовать умение счета и развить экономическое мышление математические задачи играют важную роль.

Ключевые слова: *экономика, игра, содержание, математика, загадка, пословица, задача, логика, метод, развитие, прибыл, непрерывность, обучение, начальные классы.*

THE USE OF MATHEMATICAL GAMES WITH ECONOMIC CONTENT IN PRIMARY GRADES IS A FACTOR THAT ENSURES THE CONTINUITY OF EDUCATION BETWEEN THE LEVELS OF PRIMARY AND BASIC EDUCATION

The article provides information on the use of mathematical games with economic content in primary grades, which are a link that ensures the continuity of education between the levels of primary and basic education. The study of the practical activities of primary school teachers of secondary educational institutions of the city of Dushanbe and regions of the republic and the analysis of the research work of foreign and domestic teachers, methodologists in the field of natural and mathematical subjects lead to the conclusion that the issue of using didactic games of economic content, which ensure the continuity of lifelong education between the levels of primary and basic education on the part of teachers in these classes is not taken into account. The study showed that mathematical games (riddles, proverbs, entertaining tasks) with economic content contribute to the development of mental and logical thinking of students, creativity and instilling an interest in mathematics. Considering all this, examples are given about the use of riddles, proverbs, entertaining mathematical games, mathematical problems of

economic content at the stages of learning.

A huge role in obtaining economic knowledge, terms and concepts belongs to arithmetic problems, in which we are talking about yield, production, working conditions and wages, about the cost of goods, about saving material (fuel, raw materials), and so on. In order for primary school students to explain the meaning of economic concepts, improve their numeracy and develop economic thinking, mathematical problems play an important role.

Keywords: *economics, game, content, mathematics, riddle, proverb, task, logic, method, development, profit, continuity, learning, primary classes.*

Сведение об авторах:

Гулмахмадов Салохиддин *– соискатель Академии образования Таджикистана.*
Адрес: *Республика Таджикистан, город Душанбе, ул. Айни 70. Тел.: (+992) 918745072*
Раджабов Умед Хушвакович *– доцент кафедры методики преподавания физики Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни.* ***Адрес:*** *734003, Республика Таджикистан, город Душанбе, район И. Сомони, проспект Рудаки 121. Тел.: (+992) 933 21 17 21.*

About the authors:

Gulmakhmadov Salohiddin *- Academy of Education of Tajikistan, applicant.* ***Address:*** *Republic of Tajikistan, Dushanbe city, st.Aini 70. Tel.: (+992) 918745072*
Rajabov Umed Khushvakovich *– docent of the Department of Physics Teaching Methods of the Tajik State Pedagogical University named by S. Aini.* ***Address:*** *734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe city, I. Somoni district, Rudaki Avenue 121. Tel.: (+992) 933 21 17 21.*

ФАЪОЛИЯТИ КОРҲОИ БЕРУНАЗСИНФӢ ВА БЕРУНАЗМАКТАБИИ ҒАЙРИАНЪАНАВӢ ДАР ЭҶОДИЁТИ ХОНАНДАГОН

Рамазонова Р.С.
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Корҳои берун аз синфӣ ва беруназмактабӣ дар ташаккули корҳои эҷодӣ бояд нақши муайян дошта бошад. Он бояд фарогир бошад, дараҷаи баланди тафаккур ва фаъолнокии эҳсосотиро дар хонандагон таъмин намояд. Бо назардошти аломат ва талабот таснифи дарсҳои ғайрианъанавӣ тартиб дода шуда аст.

Дарсҳои ғайрианъанавиро дар корҳои эҷодӣ ба гурӯҳҳои зерин ҷудо менамояд:

1. Корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣдар ташкили ташкили бозӣ;

2. Корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ дар шакли муҳокимаи масъалаи проблемавӣ; Зимнан корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабиро муаллим ҳамаи ба ду зергурӯҳ ҷудо менамояд:

1. Таълимӣ - мақомӣ;
2. Мусобиқавӣ.

Бозиҳои мансуб ба корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабиимақомӣ дар навбати худ ба якчанд намуд ҷудо мешаванд:

– аз ҷониби хонандагон қабул карда шудани вазифаҳои муайяни мақомӣ;

– бо истифода бурдани сюжети афсонавӣ, хаёлпарасти кардан, бозиҳои расмӣ (хизматӣ), корҳои эҷодӣ ва ғайра.

Ю. И. Малёванний пажуҳишгари педагогии Украина таснифи дигари корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабии ғайрианъанавиро пешниҳод менамояд. Вай дар мақолаи худ “Корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ имрӯзҳо бояд чӣ гуна бошад?” менависад: “Аксарияти корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабии ғайрианъанавӣ ё эҷодӣ аз дарс ҳамчун шакли машғулиятӣ таълимӣ куллан фарқкунандаанд”.

Масалан, корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабиро дар шаклимурофиа ба бозиҳои эҷодкорӣ мансуб донистан мумкин аст; корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ -мубоҳиса; корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ ҷаласа; корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ -саёҳатро ба машғулиятҳои семинарӣ; корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабиро бо адабиётҳо ва луғатҳо ба машғулиятҳои таълими - амалӣ; корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабии муколамаро ба корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ хулоса ва мураттабгардонии донишҳо дохил кардан мумкин аст. Ҳамин тавр, Ю. И. Малёванний корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабиро аз рӯи шаклашон тасниф менамояд.

Мақоми муаллим дар ташкили бозӣдар корҳои беруназсинфӣ ё корҳои беруназмактабӣталаботи зеринро дар назар дорад:

1. Ташкил намудани нақшҳо дар бозӣ;

2. Барои дар бозӣ иньикос гардидани ҷиҳатҳои эҷодии ҷанбаҳоиичтимоӣ ва меҳнатии ҳаёт мусоидат кардан;

3. Мусоидат намудан ба он ки дар ҷараёни бозӣ замина барои инкишофи нутқба вуҷуд оварда шавад;

4. Ба бозии бачагон ба воситаи сӯҳбат, роҳбарӣ рағбат зоҳир намудан ва ҳамроҳ шудани муаллим тавсия мешавад.

Таҷриба ва мушоҳидаҳо дар мактаб нишон доданд, кихонандагон дар бозӣ худро озод ҳис мекунанд ва аз иштирок дар фаъолияти бозӣ қаноатмандӣ зоҳир менамоянд. Бозӣ ба онҳо имконият медиҳад, ки сифатҳои эҷодии худро ба андозаи комил зоҳир намоянд, хонандаро барои иштирок дар корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ ҳавасманд гардонад, барои иҷрои фаъолияти мувофиқ тайёрии психологиро фароҳам орад. Ба ҳамин алоқаманд рафтори худи муаллим низ хеле муҳим аст ва мақоми ҳалкунанда мебозад. Барои ҳалли бомуваффақият ва самараноки бозӣ ҳамчум дарс муаллим бояд шакли мувофиқи рафторро интихоб намояд ва кор карда барояд. Агар муаллим дар чунин лаҳза худро хеле ҷиддӣ ва расмӣ нигоҳ дорад он гоҳ раванди гузаштани фаъолияти таълимӣ ба бозӣаҳамияти худро гум мекунад ва бозӣмоҳияту мазмун ва шавқоварии худро аз даст медиҳад. Аз тарафи дигар, агар муаллим дар чунин ҳолат аз меъёр зиёд ба кайфияти синф дода шавад, он гоҳ бозӣ бачагонро аз таълим дур мекунад. Лаҳзаи муҳимтарин дар истифодаи дарс- бозӣ лаҳзаи аз фаъолияти бозӣ ба фаъолияти тарбиявӣ гузаштан аст.

Дар ҳолати бозӣ ба чунин хатоҳои методӣ бояд роҳ дода нашавад, ба монандӣ: “бози тамом, ё ки “бозӣ карда шудем”, акнун корҳои эҷодиямонро идома медиҳем” ва ғайра. Мутаассифона, дар таҷрибаи муаллимон аксар вақт ба чунин хатогиҳо дучор омадан мумкин аст. Дар чунин ҳолат самаранокии шакли бозии таълим хелепаст меравад. Дар раванди фаъолиятибозӣ муаллимонро зарур аст, корҳоеро ташкил карда гузориш диҳанд, ки бароихонандагон ғайричашмдошт бошанд. Дар рафти бозӣ ва вазъҳои фавқулоддаи пеш омада андешаҳои худро иброз намудан, хайрандешона ҳазл кардан ва ғайратасодуфӣ нанамояд. Муаллим бояд бо диққат ва хайрхоҳ бошад, ба хонандагон аз “бад”, “нодуруст” барин баҳодиҳӣ худдорӣ намояд, ба ташаббуси хонандагон аз мартабаи худ истифода бурда, фишор наоварад. Вале дар як вақт муаллим бояд ҳолатҳои баёни нутқӣ ва рафтории хонандагонро боодобона ислоҳ намоянд, интизоми зарурии таълимиро барқарор ва ҷорӣ намояд. Ташкили бозиҳои таълимӣ дар дарс дар асоси принсипҳои дидактикии ягонагии таълим ва тарбия, аёниятнокӣ, бошууронагӣ, зина ба зина афзудани душворӣ ва ҳамчунин принсипи такрор ба амал бароварда шавад. Қайд кардан мебояд, ки дар чунин ҳолат такрорба такрор истифода бурдани бозӣ барои самараноктар аз худ намудани калима ва ибораҳо, маҳорати шомил гардидан ба фаъолияти шифоҳӣ метавонад рағбатро ба он маҳдуд гардонад. Барои ин шаклҳои бозӣ ва ҷараёни гузориши онро тағйир додан, материалҳои иловагиро истифода намудан самараноку муфид мебошад.

Ҳамин тавр, агар бозӣ на бозӣ, балки усули методии оқилона фикр карда баромадаи муаллим барои баланд бардоштани саводнокӣ, маҳорат ва малакаи хонандагонро такмил додан бошад пас ин вақти беҳуда аз даст дода нест. Баробари ин набояд фаромӯшкард, ки “Бозӣ” - ин роҳи бачагон аст барои дарки амал, оламе, ки онҳо дар он зиндагӣ мекунанд, ин шарораест, ки оташаки халадонаромеафрӯзад.

Корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ дар шакли бозӣ ҳамаи қобилиятҳои зеҳнии хонандагонро ҳаматарафа ба кор ҷалб менамояд. Чунинхонандагон тарзи таълимро баҳогузорӣ мекунанд. “Бозӣдониши бисёр талаб менамояд, илова бар ин худ бояд фикр кунӣ ва масъалаҳои бисёрро ҳал намоӣ, дар вақти бозӣ зарур аст, китаҷрибаи педагогиро намоишдиҳӣ ва аз сар гузаронӣ, тарзи интизоми муносибат ба мақсад ва дурустро интихоб намоӣ. Ин ҷо донистан ва ҳал карда тавонистани масъалаҳои гуногун, бо дигар иштирокчиёни бозӣ дар созиш муносибат карда тавонистан ва дуруст фаъолият кардан муҳим аст. Ин машғулияти ҳаловатбахш аҳамиятнок ва шавқовар аст.

Хулоса ва мулоҳизаи системаи корҳои муаллимони беҳтаринсабаб гардид, ки дар корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ қонунияти умумии фаъолгардонии фаъолияти зеҳнии хонандагон дарёфт карда шавад. Фаъол гардидани қувваҳои маънавӣ ки асосан бо роҳи гузориш саволҳои проблемавӣ масъалаҳои проблемавӣ, ва супоришҳои таълимии дорои характери тадқиқоти- ҷустуҷӯи ба даст оварда мешавад, яке аз ҷиҳатҳои муҳими ин метод мебошад.

Ин шавқу рағбат ва ҷидду ҷаҳд зимни дучор омадан бо душвориҳо дар фаҳмидан ва дарки далелҳои нав ё ки мафҳум маълум гардида, бо ҳозир мавҷудияти вазъи проблемавӣ, рағбати баланди хонандагон ба мавзӯъ, созиэҳсосотии онҳоҷидду ҷаҳди иродавӣ тавсиф мешавад.

Аз ҷониби муаллим дар корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ бештаркорҳои мустақилона бояд ташкил ва вазъҳои проблемавӣ ба вуҷуд оварда шуда, проблемаҳо ҳал карда шаванд. Назарияи таълими проблемавӣ роҳҳои педагогӣ- психологӣ ва усулҳои ташкили таълимро маънидод менамояд, нерӯҳои зеҳнии инкишофёбандаи хонандагонро шарҳу тавсиф мекунанд.

АДАБИЁТ

1. Гильбух Ю. З. Проектор для творчество. Русс. яз. 4 мет. в ср. школах УССР. 1989, №3
2. Русский язык в школе. 1988. №4. 42-43с.
3. Педагогическая энцеклопедия. Т. II. С.
4. Шербанов. Т. Н. Учебно-педагогическая игры и их рось в торговиебудуших учителей. М. 1986. №8. 80с.
5. Ничепоринко Л. С. Деловые педагогические игры для студентов. Высшая школа. 1988. №24. 90с.

ДЕЯТЕЛНОСТЬ РАБОТЫ ВНЕКЛАССНЫХ И ВНЕШКОЛЬННЫХ

РАБОТ В ТВОРЧСТВЕ УЧЕНИКОВ

Автор в статье собрала очень многых об интерактивном обучении в неклассных и внешкольных работах. Она указывает, что внеклассные работы не только усыливает знания полученные на уроках, но и также расскрывают способность и развитие моральных качеств учеников.

Ключевые слова: *коллектив, внеклласных, технология, особенность, друг, свойственость, трудолюбимыь, дидактика, ребёнок.*

THE ROLE OF FOLK ART IN THE BUSINESS ACTIVITY OF YOUNG LEARNERS

The author has contributed to his work in the field of extracurricular and activities. He stated in his article that extraneous work not only contributes to the enhancement of the knowledge learned and the development of the reader, but also creates an important role in the formation of morality of personality.

Keywords:*collective, extraneous, technology, feature, friend, capability, theft, deduction, child.*

Сведение об авторе:

Рамазонова Раджабгул Сулаймоновна - *кандидат педагогического наука, преподователь общей педагогике Таджикского государственного педагогического университета им . С. Айнӣ Тел: +(992)918230146*

About the author:

Ramazonova Rajabgul Sulaiymonovna - *candidate of pedagogical science teachers of the general pedagogy Tajik State Pedagogical University named after S. Aini Phone: +(992)918230146*

ҒАНӢ ГАРДОНИДАНИ МАЗМУНИ ХУДОМӮЗИИ РОҲБАРОНИ МАКТАБҲО

Абдурахими А.

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Ислоҳоти куллии дар соҳаи иқтисодиёт, иҷтимоиёт ва ҳаёти фарҳангии ҷомеа ба мазмуни таҳсилот дигаргуниҳои қатъӣ ворид сохт. Ин гуна вазъият талаб менамояд, ки ҳар як роҳбаре, ки корхонаро идора мекунад, мунтазам бояд дониши касбии хешро нав карда, методика ва шаклҳои инноватсиониро вобаста ба замони муосир дарёфт ва истифода барад.

Муқаррар карда шудааст, ки дар шароити ҳозира донишҳо тақрибан тайи 4-5 сол куҳна мешаванд. Махсусан, ин ба роҳбарони сатҳҳои гуногуни соҳаи маориф дахл дорад. Аммо нав кардани дониш сарфи зиёди моддиро талаб мекунад.

Аз ин рӯ, дар шароити иқтисоди бозаргонӣ тавассути **худомӯзӣ** баланд бардоштани ихтисос аҳамияти махсус пайдо мекунад.

Худомӯзӣ шакли муҳим баланд бардоштани тахассус, сарчашмаи асосӣ ва дастрас намудани дониш мебошад. Мардум худомӯзиро дар фаъолияти хеш ба таври гуногун ба роҳ мемонад. Баъзеҳо донишашонро ба таври умумӣ баланд мебардоранд, адабиёти гуногун мехонанд, гурухе аз адабиёти илмӣ ба саволҳои даркориашон ҷавоб меҷӯянд, иддае бо камоли диққат аз рӯи адабиёти илмию методӣ кор карда тадқиқоти хешро анҷом медиҳанд. Ҳар яки онҳоро дастгирию мадад расонидан лозим аст. Вале ин амал комилан инфиродӣ, бо назардошти дараҷаи омодагии роҳбарон бояд сурат бигирад.

Роҳбарон проблемаи меомӯхтагиашонро интихоб мекунанд ва зарур аст, ки худомӯзии ҳамкоронро ба самте равона созанд, ки масъалаҳои методология, назарияи менеҷменти мактабӣ ва технологию педагогӣ-психологиро фаро гирад ва методи тадриси фанни хеш аз доираи таваҷҷуҳи онҳо берун намонад.

Методистони шуъбаи маориф худомӯзиро назорат не, балки ташвиқ мекунанд, ба роҳбарон ёрии методӣ мерасонанд, ки барои омӯзиши мустақил мавзуъ интихоб намоянд, корро дуруст ташкил кунанд, мушаххас созанд, ки кор ба кадом андоза ба баланд шудани маҳорати роҳбарӣ ва омӯзгории ӯ мусоидат менамояд.

Аммо роҳбарони мактабҳо зимни **худомӯзӣ** набояд танҳо ба фарогирии масъалаҳои дидактика, назарияи тарбия ва психология маҳдуд гарданд.

Омӯзиши асосҳои назарӣ ва амалии идораи маориф вазифаи ҷонии онҳост.

Худомӯзӣ дар асоси ба эътибор гирифтани эҳтиёҷот, талабот, шавқу ҳавас, ваҷҳ (мотив) ва мақсадгузорӣ дар соҳаи фаъолияти касбӣ ба роҳ монда мешавад.

Дар илми муосири педагогика ва психология ин мафҳумҳо ба тариқи зайл шаҳр ёфтаанд.

Шавқ чизест, ки касро бетараф намуда, бо он кордор шудан мехоҳад. Вале майлу рағбат, яке аз намудҳои **шавқ** буда, он кӯшиши ниҳоят зиёди одам ба фаъолияти муайян.

Талабот барномаи махсуси фаъолияти инсон буда, асоси онро эҳтиёҷи инсон ба ягон чиз ё ба ягон кас ташкил медиҳад. Талаботҳо биологӣ, иҷтимоӣ ва рухӣ мешаванд. Ҳар яке аз ин талаботҳо дар одам фаъолнокиро ба вуҷуд оварда, дар зери таъсири талаботҳои гуногун ва шарту шароитҳои беруна ба як шакли водорсозӣ ба фаъолияти муайян мубаддал мегардад. Иҷрои ин фаъолият як навъ қаноатманд сохтани талаботи мазкур мебошад.

Вачҳ (мотив) водор сохтани шахс ба фаъолияти муайян маҳсуб мегардад. **Вачҳҳо ботинӣ ва зоҳирӣ** мешаванд. Дар кори худомӯзии сарварон ҳам **вачҳҳои ботинӣ ва ҳам зоҳирӣ** ҳамчун омилҳоеанд, ки барои ба вуҷуд овардани таъсиррасониҳои фаъолият хидмат мекунанд.

Дар фаъолияти худомӯзии сарварон ташаккул ёфтани мақсадгузорӣ аҳамияти хеле калон дорад.

Мақсадгузорӣ ҷузъи асосии рафтор ва кирдори ҳар як шахс буда, фаъолнокиро дар амали одам нишон медиҳад. Мақсадгузорӣ ба фаъолияти муайян-ин тайёрии шахс ба иҷрои вазифаҳо ва талаботҳоест, ки моҳияти фаъолияти мазкурро талаб мекунад. Мақсадгузорӣ ба фаъолияти худомӯзии сарварон метавонад зери таъсири фаъолияти гуногуннавъи коллективи умумимактабӣ, оила ва шароитҳои он, воситаҳои ахбори умум, лексия, семинарҳо ва машғулиятҳои амалии дар курсҳо ташкилшаванда ва дар асоси системаи машғулиятҳои мустақилонаи шахсии сарварон ташаккул ёбад.

Ҳамин тавр, дар марҳилаи ҳозираи инкишофи ҳаёти ҷамъиятӣ мақоми иҷтимоии баландбардории ихтисоси сарварон, ки ба воситаи донишкадаҳои баландбардорӣ сурат мегирад, боз ҳам меафзояд.

Дар кори тадқиқотии худ мо ба фаъолияти Донишкадаи такмили ихтисос, ки дар кори худомӯзии сарварони мактаб роли муҳимро мебозад, эътибори аввалиндараҷа додем. Ба фикри мо, донишкадаҳои такмили ихтисос бояд кӯшиш намоянд, ки курсҳо ба яке аз марказҳои асосии такмили корҳои методӣ дар марказ ва маҳалаҳо табдил ёфта, заминаи асосии тайёрии сарварони мактабҳо ба кори худомӯзӣ гарданд.

Донишкадаҳои такмили ихтисос дар ҳамкорӣ бо олимони донишгоҳҳову марказҳои илмӣ-тадқиқотӣ бояд мақсаднокӣ ва мунтазамии худомӯзии сарварони мактабро ба роҳ монда, самтҳои онро муайян намоянд. Илова ба ин, донишкадаҳои мазкур бояд мавзуъҳои кори худомӯзиро тавсия намуда, ба сарварони мактабҳо дар таҳияи нақшаҳои инфиродии худомӯзӣ кӯмак расонанд.

Кори худомӯзии роҳбарон ва самтҳои онро мунтазам бояд нав кард, зеро инро талаботҳои ҷомеа ва нав кардани донишу малакаҳои амалии сарварон тақозо менамояд.

Ба ин мақсад дар тадқиқоти мо зарурати амиқ ва ҳамаҷониба омӯхтани масъалаҳои стандартҳо, нақша ва барномаҳои таълимӣ ва идоракунии ҷараёни кори худомӯзии онҳо ҳангоми таҳсил дар курсҳои такмили ихтисос ба миён омад.

Омӯзиши таҷрибаи сарварони мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва худомӯзии онҳо нишон медиҳад, ки нақшҳои худомӯзӣ одатан дар асоси ба ҳисоб гирифтани нуқтаҳои зерин таҳия карда мешаванд:

1. Номи мавзуъ.
2. Шаклҳои нав.
3. Мазмуни кор ва методҳо.
4. (Муҳлати худомӯзӣ).
5. Натиҷаҳои кор (муҳлат).

Мо ба тариқи озмоишӣ соатҳои худомӯзии сарварони мактабро зиёд намуда миқдори онро ба 6 соат расондем. Аз ин миқдор 2-соаташро ба масъалаҳои такмили дониши методологӣ: назария ва технологӣ ҷудо намудем. Ин миқдор соатҳо дар байни директорони гуногунсатҳ тақсим шуданд.

Тақсимот чунин сурат гирифт: директорони собиқадор, ки таҷрибаи зиёда аз 10-сола доранд: 2 соат, директорони собиқаи миёнаи корӣ дошта ва сарварони ҷавон 2-соат: назарӣ-методологӣ ва 4 соат дарсӣ омӯзиши таҷрибаи директорони собиқадор.

Вобаста ба ин мавзуъҳои рефератҳои сарварон низ дигар карда шуд.

Мавзӯи рефератҳои сарварони ҷавонро бештар масъалаҳои таҷрибавӣ ташкил медоданд.

Илова ба ин идомаи такмили ихтисос ва худомӯзии онҳоро дар мактабҳои намунавӣ ташкил намудем.

Дар рафти тадқиқот мо дар барномаи таълим (бо назардошти хусусиятҳои синну сол, маълумот, таҷрибаи кор, шартномаҳои кор, собиқаи сарварӣ) ва ғайра каме дигаргунӣ ворид кардем.

Мо тасмим гирифтем, ки беҳтарин мутахассисон ба раванди таълим ҷалб карда шаванд, нақша ва барномаҳои таълим бо мавзуъҳои актуалӣ (мубрам) ва проблемавӣ ғанӣ гардонда шавад ва методикаи таълим куллан дигаргун карда шавад.

Таваҷҷуҳи бештар ба шаклҳои фаъоли таълим: бозиҳои корӣ, ҷалб намудани шунавандагон ба ҳалли проблемаҳои воқеӣ ва ғайра бештар диққат дода шуд.

Аз тарафи мо барои 4 соати машғулиятҳои худомӯзӣ мундариҷаи машғулиятҳо муайян карда шуд:

1. Аҳамияти худомӯзӣ дар баландбардории маҳоратҳои педагогии сарварон.
2. Принсипҳои асосии худомӯзии сарварон.
3. Мазмуни кори худомӯзӣ;

-воситаҳо ва усулҳои баландбардории донишҳои методологии роҳбарони мактаб;

-донишҳои назариявии сарварон, омӯхтани қонуниятҳои психологии таълиму тарбия, хусусан, психологии синну солии бачагон;

-роҳҳои ҷустуҷӯйи самараноккунии технологияи корҳои таълиму тарбия мувофиқи талаботи рӯз.

Вобаста ба ин ҷаҳонбинии сарварони мактабро истифода бурдем. Сохт ва мазмуни нақшаи кори худомӯзии роҳбаронро вобаста ба ин дигар карда шуд. Ба онҳо барои мутолиаи мустақилона адабиётҳои иловагӣ тавсияҳо намудем.

Дар ҷараёни машғулиятҳо на танҳо хондани лексия, балки инчунин қисман корҳои амалӣ низ гузаронда шуданд. Ҳангоми корҳои амалӣ ба фикру мулоҳизаҳои оид ба кори худомӯзӣ баённамудаи шунавандагон эътибори алоҳида дода шуд.

Мушоҳидаҳо нишон доданд, ки таҳлили фикру мулоҳизаҳои шунавандагон, фаҳмиши масъаларо осон гардонд. Дар ҷараёни соли хониши 2017-2018 дар 124 соати машғулиятҳои лекторон оид ба масъалаҳои худомӯзӣ иштирок намудем. Дар ибтидои кор бо сабаби нарасидани адабиёти лозима оид ба кори худомӯзӣ ва инчунин тайёр намудани лекторон нисбати ин масъала ба як қатор душвориҳо дучор омадем. Барои бартараф намудани ин камбудиҳо якчанд чорабиниҳо гузаронида шуданд.

Аввалан, дар назди донишкадаҳои баландбардории ихтисоси кормандони маориф ва муаллимон семинари лекторон ташкил карда шуд. Дар ин семинар на фақат олимон, балки директорони пешқадам ва эҷодкор низ даъват шуданд ва таҷрибаи кори худомӯзии онҳо мавриди муҳокима қарор гирифт. Дар тайи 1 сол 6 маротиба семинарҳо доир карда шуданд, ки натиҷаи онҳо дар машғулиятҳои курсҳо бараъло намоён гардид.

Сониян, дар соли хониши 2018-2019 барои муайян намудани натиҷаи кори тадқиқотӣ бо шунавандагони курсҳои баландбардории ихтисоси сарварони мактаб анкета гузаронда шуд.

Анкета чунин саволҳоро дар бар мегирифт:

1. Кадом лаҳзаҳои машғулиятҳо ба шумо бештар маъқул шуданд?
2. Машғулиятҳои амалӣ барои шумо зарурат доранд ё не?
3. Фаҳмиши шумо оид ба худомӯзӣ то ташкили машғулиятҳо чӣ гуна буд ва баъди машғулиятҳо чӣ тавр шуд?
4. Машғулиятҳои вобаста ба худомӯзиро чӣ гуна дидан мехоҳед?

Натиҷаҳои анкета қаноатбахш буданд.

Таҷрибаи кори кафедраи менеҷмент (мактабшиносӣ) ва кабинети иқтисодиёт ва идоракунии Донишкадаи марказии такмили ихтисос оид ба гузаронидани курсҳои такмили ихтисос бо сарварони мактабҳои таҳсилоти умумӣ нишон медиҳад, ки сарварони мактабҳо дар ин ҷо ҳам дониши назарӣ ва ҳам амалӣ мегиранд. Онҳо дар мактабҳои базавии Донишкада (мактабҳои №8, 15, 21, 28, 42, 60, 77 ва ғайраҳо) таҷрибаи пешқадамро меомӯзанд.

Тибқи нақша ҳар сол 700 директорони мактаб аз курсҳои такмил бояд гузаранд. Аммо ин нақша бо сабабҳои объективию субъективӣ иҷро намешавад. Тайи се соли охир аз 2589 мактабҳои таҳсилоти умумӣ ҳамагӣ 759 директорони мактаб аз курсҳои такмил гузаштааст.

Ба ақидаи мо, чунин муносибат барои ба нақша гирифтани фаъолияти худомӯзии сарварони мактабҳо мусоидат накарда дар баланд бардоштани маҳорати касбии онон имконияти пурра муҳайё намесозад. **Аввалан,** ҳангоми чунин нақшагирӣ талаботҳо ва эҳтиёҷоти мушаххас барои амиқ омӯхтани дониш ва маҳоратҳои муайяни идоракунӣ ва педагогӣ зоҳир намегардад. Бинобар ин, корҳои мустақилона иҷро кардаистодаи сарвари мактаб тасодуфӣ ва номуайян менамояд. **Сониян**, масъалагузорӣ дар мавриди мавзуъҳои гуногун, ки дар самтҳои мухталифи нақша оварда шудаанд, барои ҳалли ягон проблемаи мушаххаси омӯзиш ёрӣ нарасонида, балки диққати ӯро пароканда месозад. Масалан, ҳини сӯҳбат бо яке аз директори мактабҳо зикр кард, ки ҳамаи мавзуъҳои ба нақша гирифташуда заруранд. Ӯ ҳамаи онҳоро аз як сар мутолиа мекардааст, зеро ба пиндори вай ҳама асосӣ мебошанд. Аз ин гуфтаҳо маълум мешавад, ки сарвари мактаб фаъолияти педагогӣ ва роҳбарии худро дуруст таҳлил накардааст, ҷамъбасти таҷрибааш сатҳӣ буда,аниқ насохтааст, ки дар фаъолияти худаш маҳз кадом донишҳо, чӣ хел маҳоратҳо ва таҷрибаҳо намерасанд. **Сеюм** ин, ки натиҷаи омӯзиши нақша нишон дод, ки дар мактаб байни худомӯзии сарвари мактаб ва корҳои методии кабинети методии назди шуъбаи маориф алоқа суст будааст. Ин нуқта аз он шаҳодат медиҳад, ки ба кори худомӯзӣ рӯякӣ муносибат кардан аст, талаботи ягонаи шуъбаи маориф ва кабинети методӣ ба ин масъалаи муҳим вуҷуд надорад, номутаносибии тайёрии назарию амалии сарвари мактаб ба проблемаҳои мубрами идоракунӣ ва назарию методӣ дар фаъолияти вай зоҳир мегардад. **Чорум** ин, ки сарвари мактаб дар вақти ба нақшагирии фаъолияти худомӯзии худ мебоист, мавзӯи мушаххас ё проблемаеро, ки рӯи он тамоми самтҳои фаъолияти худомӯзии худро ба роҳ мемонд, муайян мекард, чунки бе ин гуна рафтор фаъолнокӣ, майлу рағбат ва ҳавасмандии омӯзгорро нисбат ба маводи омӯхташаванда афзудан ғайри имкон аст. Аз ин рӯ, ҳангоми ҷавоб гардонидан ба ин савол мо "Оё кори худомӯзии Шумо ба фаъолияти роҳбарӣ ва педагогиатон таъсири мусбӣ расонид ё не?". Чунин ҷавоб дод: "Намедонам, ки беҳтар шуд ё не. Гумон мекунам, ки беҳтар нашуда бошад ҳам, бад нашудааст".

Ба саволи дигари мо "Оё тамоми мавзуъҳои ба нақша гирифтаатон иҷро мешаванд?". Сарвари мактаб дар ҷавоб додан душворӣ кашид. Сабаби ин, ба назари мо, дар он аст, ки баъди ба нақша гирифтани ҳамаи ин мавзуъҳо ҳам мудири шуъбаи маориф ва ҳам кабинети методӣ амалӣ гаштани онҳоро зери назорат нагирифтанд.

Бинобар ин, мувофиқи тавсияҳои Донишкадаи такмили ихтисос аксарияти сарварони мактабҳо фаъолияти омӯзишии хешро боз ҳам мушаххастар ба нақша гирифта, дар барномаҳои худ мазмуни асосии кор, ададбиётҳои зарурӣ, шакли иҷрои кор, тарзи ороиш ва муҳлати иҷрои онро нишон медиҳанд...

АДАБИЁТ

1. Авдеев А.П. Самообразавание страше классников в условиях дифференцированного подходов проуессе учебния.- Автореф. канд. наук. М., 1978. 21 с.
2. Айзенберг А.Я. Проблема теории и практики самообразователнього чтения в Россия (Вторая половина XVIII в XIX в.) Автореф. д-ра. пед. наук. Ташкент, 1981-55 с.
3. Архипова С.П. Педагогическое самообразование преподаветелей теорического обучения в системе непрерывного повышения ин квалификации. Автореф. канд. пед. наук. Л.. 1981. 21 с.
4. Асроров Р. Педагогическое самообразование в системе ненепревывного повышения квалификации учителей.- Автореф. канд. пед. наук.- Душанбе, 1992. 24 с.
5. Библиотека директора школы. М., Просвещение, 1985-256 с.
6. Бӯйдоқов Х. Роҳбарӣ ва назорати педагогӣ дар мактаб. Душанбе, 1992 – 39 с.
7. Валощук Н.З. Мактаб ва мақоми он дар ҷамъият. Душанбе, 1977. -22с.
8. Гиро А.И. Мотиватсия и стимулирования самообразования квалификации. - Автореф. канд. пед. наук. Минск. 1974. 19 с.
9. Гладких В.Г. Целополагание в деятельности директор школы. Автореф. канд. пед. наук. М., 1991. 17 с.
10. Девонаев Ш. Шоёни ибрат (дар бораи директори мактаб И. Гулов)- Душанбе: Ирфон, 1985-11с.

ЗАДАЧИ И НАПРАВЛЕНИЯ САМООБРАЗОВАНИЯ РУКОВОДИТЕЛЕЙ ШКОЛ

Предстоящее введение профессионального стандарта руководителей школ предлагаем освоение новых педагогических компетенций. В статье рассматриваются трудности с которыми сталкиваются руководители школ, учителя, желающие повысить уровень своего профессионального мастерства и возможности достижения успеха в педагогической деятельности.

Ключевые слова: *самообразование, учителя, условия, профессиональные стандарты руководителя педагога.*

TASKS AND DIRECTIONS OF SELF-EDUCATION OF SCHOOL LEADERS

The upcoming introduction of the professional standard for school leaders is offering the development of new pedagogical competencies. The article discusses the difficulties faced by school leaders, teachers who want to improve their professional skills and the possibility of achieving success in teaching.

Key words: *self-education, teachers, conditions, professional standards of the teacher's leader.*

Сведение об авторе:

Абдурахими Абдуллох *– кандидат педагагических наук старший препадаватель кафедры социальных наук Таджикский технологический университет*

About the autor:

Abdurahimi Abdulloh *- Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of Social Sciences, Tajik Technological University. Тел: (+992) 917041244*

УДК 338.43(576.4)

АСОСҲОИ ДИДАКТИКИИ ТАЙЁРИИ КАСБИИ ОМӮЗГОРОНИ ОЯНДА ЗИМНИ ОМӮЗИШИ МЕРОСГУЗОРӢ ДАР ВАҚТИ БАҲАМТАЪСИРКУНИИ ГЕНҲО ДАР ШАРОИТИ НИЗОМИ КРЕДИТИИ ТАҲСИЛОТ

Хидиров Ғ., Баротзода К.А.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Барои ҳаматарафа инкишоф ёфтани донишҷӯён ва баланд бардоштани сатҳу сифати дониши онҳо дар низоми кредитии таҳсилот кори мустақилона нақши басо бузург мебозад. Бо мақсади дар донишҷӯён тарбия намудани мустақилият ин низом ҳатмӣ талаб менамояд, ки аввалан, дар тафаккури донишҷӯён маърифати мустақилият инкишоф дода шавад, сониян, ба донишҷӯён омӯзонидани роҳу усулҳои мустақилона тавассути роҳнамоии омӯзгор дар амал татбиқ намудани донишҳои назариявии андӯхтаашон ниҳоят муҳим мебошад.

Кори мустақилона ин фаъолияти эҷодӣ ва инфиродии ҳар як донишҷӯи муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар низоми кредитии таҳсилот ба ҳисоб рафта, ҳангоми иҷрои он шавқи донишандӯзии онон зиёд мегардад. Донишандӯзӣ аз донишҷӯён иҷрои кори мустақилонаро бо китоб ва омӯхтани адабиёти илмӣ, методӣ ва оммавиро тақозо менамояд.

Хусусияти фарққунандаи низоми кредитии таҳсилот дар он аст, ки ба амиқтар омӯхтани донишҳои андӯхта ва рушди унсурҳои эҷодкорӣ дар фаъолияти донишҷӯён равона шудааст. Низоми кредитии таҳсилот ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, ҳайати омӯзгорону профессорон ва хусусан донишҷӯён мустақилият оварда, муносибати таълим ба фанҳои таълимӣ, интихоби курсҳои элективӣ тағйир ёфт, самаранокии азхудкунии донишҳои назариявӣ ва амалӣ тавассути рушди малакаҳои мустақили кории

донишҷӯён баланд гардид. Ин ба донишҷӯён имкон дод, ки аз нуқтаи назари ихтисосҳои оянда ба омӯзиши фанҳои аз ҳама муҳим ва зарурӣ раҳнамоӣ шаванд[11].

Аз қонунҳои Мендел чунин бар меояд, ки гӯё ҳар як аломат бо гени алоҳида вобаста аст. аммо дар асл ин масъала боз ҳам мураккаб аст. Дар ҳолате, ки як аломатро якчанд ген назорат мекунад, онҳо бо ҳам таъсир мерасонанд, яъне дар баъзе мавридҳо генҳо бо ҳам ёрӣ расонанд ва дар ҳолатҳои дигар роҳи кори гени дигарро боз медоранд. Чунин ҳолатҳоро баҳамтаъсиркунии генҳо меноманд, ки он ягонагии (томи) генотипро нишон медиҳад.

Ду шакли боҳамтаъсиркунии генҳоро фарқ кардан лозим аст: аллелӣ ва ғайриаллелӣ. Яъне, модоме ки аллелҳои як ген (А ва а) ба ҳам таъсир карда, баъзан як аломати навро пайдо мекунанд, боҳамтаъсиркунии аллелӣ ном мебаранд. Мисол, дар шаҳтути заминӣ, ки меваи сурх ва сафед дорад, баъди дурага шудани онҳо дар насли F_1 ранги меваи бунафш аст, чунки дар онҳо аллелҳои А ва а бо ҳам таъсир расонида, ранги бунафшро пайдо мекунанд.

сурх сафед
Р ♀ АА х ♂ аа
Гаметаҳо А А а а
F_1 Аа А а
Бунафш
Р ♀ Аа х ♂ Аа
гаметаҳо А , а А , а
F_2 АА Аа Аа аа
сурх бунафш сафед
1 2 1

Агар наслҳои F_1 бо ҳам дурага шаванд, дар насли F_2 як ҳисса меваҳо сурх: 2 ҳисса бунафш ва як ҳисса сафеданд. Ин ҳолат ба меросгузории мобайнӣ ё доминантии нопурра монанд аст. Дар вақти боҳамтаъсиркунии ғайри аллелӣ боҳамтаъсиркунӣ дар байни генҳои ғайричинсӣ (А ва В) ба амал меояд. Дар ин ҳолатҳо баъзан таҷзияи фенотипи дигибридӣ 9:3:3:1 тағйир ёфта, 9:7;9:3:4; 13:3; 15:1; ва ғайраҳо ба амал меояд.

Баҳамтаъсиркунии ғайриаллелӣ 4 хел мешавад: комплементарӣ (иловагӣ), эпистазӣ ва полимерӣ ва плейотропӣ.

Комплементарӣ модоме ки генҳои ғайриаллелӣ (А ва В) дар наслҳо якҷоя шаванд як аломати навро пайдо мекунанд. Мисол дар магаси дрозофил аз дурага кардани магаси модинаи ранги чашмаш ҷигарӣ бо наринаи чашмаш сурхи баланд, дар насли F_1 магасҳо чашмони сурх доранд, дар насли F_2 9 сурх; 3 сурхи баланд; 3 ҷигарӣ ва 1 чашми сафед пайдо мешаванд.

сурхи баланд ҷигарӣ
Р ♀ ААвв х ♂ ааВВ
сурх
F_1 АаВв
F_2 9А-В- 3А-вв 3ааВ- : 1аавв
Сурх сурхи баланд ҷигарӣ сафед

Дар насли F_1 гени А аз тарафи модар ва гени В аз падар омада, дар натиҷаи боҳамтаъсиркунонии онҳо ранги сурх пайдо шуд. Агар аллелҳои ретсессивӣ қобилияти худ пайдо кардани фенотипиро надошта бошанд, таҷзия шакли дигарро мегирад. Мисол, дар шапараки абрешим, ки ғузаҳои модина ва нарина сафеданд, агар онҳоро ба ҳам дурага кунем, дар насл F_1 ғӯзаҳои зард пайдо мешаванд, чунки генҳои доминантии (А ва В) волидон дар генотипӣ наслҳо якҷоя шуда, ранги зардро пайдо мекунанд.

Дар наслҳои F_2 таҷзия 9 ҳиссаи ғузаҳо ранги зард ва 7 ҳиссаи дигар берангу сафеданд.

сафед сафед
Р ♀ ААвв х ♂ ааВВ
зард
F_1 АаВа
F_2 9А-В-: 3А-вв : 3 ааВ- : 1аавв

9- ғузаҳои зард 7 - ғузаҳо сафед

Дар ҳолате, ки аллелҳои доминантӣ ва ретсессивӣ дар танҳоӣ фенотипиро пайдо мекунанд ва он гоҳ чунин таносуб пайдо мешавад (9:3:4). Мисол, дар заґир аллели А-ранги рангнок, а- берангӣ, В-осмонранг ва в-ранги сурхчатоб пайдо мекунанд.

P ♀ AAвв x ♂ aaBB
сурхчатоб сафед
F_1 AaBa
осмонранг
F_2 9A-B- : 3A-вв : 3aaB- : 1aaвв

осмонранг сурхчатоб сафед
9 3 4

Эпистаз, ҳолатест, ки як ген дигар гени ґайриаллелиро пахш мекунад, мисол: A>B, A>в. ин генҳое, ки роҳи инкишофи генҳои дигарро боз медоранд, генҳои пахшкунанда ё супресор ном доранд. Ин гуна генҳо аломати худро пайдо карда, ба дигар генҳо имконият намедиҳанд, ки онҳо аломати худро пайдо кунанд. Агар гени пахшкунанда доминатӣ бошад, онро эпистази доминантӣ, ретсессивӣ бошад, эпистази ретсессивӣ меноманд. Мисол, дар каду ранги мева зард (A) ва сабз (a) мешавад, лекин гени J пахшкунандаи ранг буда, мева беранг (сафед) мешавад.

P ♀ JJAA x ♂ jjaa
сафед сабз
F_1 JjAa
сафед
F_2 9J-A- : 3J-aa : 3jA- : 1jjaa

12 сафед 3 зард 1сабз

Дар ҳолате, ки аллели ретсессивӣ таъсири фенотипиаш ба аллели доминантӣ монанд бошад тачзия 13: 3 мешавад. Мисол, дар чуворимакка ранги донаҳо сурхчатоб (A) ва сафед (a), лекин рангро (пигментро) гени пахшкунанда J назорат мекунад.

P ♀ JJAA x ♂ jjaa
сафед сафед
F_1 JjAa
сафед
F_2 9J-A- : 3J-aa : 1jjaa : 3jj-A-

13 сафед 3 сурхча

Полимерия ё генҳои якхела таъсиркунандаро, бо як ҳарф ишора намуда, рақам мегузоранд.
A_1, A_2, A_3, ва ғайра.

Полимерия ду намуд: кумулятивӣ ва ғайрикумулятивӣ мешавад. Дар полимерияи ғайрикумулятивӣ зоҳиршавии аломат бо миқдори генҳои доминантии дар генотип буда вобаста нест. Дар мурғон пойҳои парнок ба генҳои доминантии аллелҳои гуногуни A_1 ва A_2 вобаста аст:

P ♀ $A_1A_1A_2A_2$ x ♂ $a_1a_1a_2a_2$
пардор бепар
F_1 $A_1a_1A_2a_2$
пардор
F_2 9 A_1A_2 : 3 $A_1a_1a_2$: 3 $a_1a_2A_2$: 1$a_1a_1a_2a_2$

15 парнок 1 бепар

Дар насли F_2 дар байни 15 ҳиссаи гибриди фарде ҳаст, ки чорто гени доминантӣ ($A_1A_1A_2A_2$), се гени доминантӣ ($A_1A_1A_2a_2$) , ду гени ($A_1a_1A_2a_2$) ва як гени доминантӣ ($A_1a_1a_2a_2$) парнокӣ дар ҳамаи онҳо якхела мебошад. Дар мавриди кумулятивӣ зоҳиршавии аломат ба миқдори генҳои доминантии генотип вобастаанд. Ҳар қадаре, ки миқдори генҳои доминантӣ дар генотип бисёр бошанд дарачаи зоҳиршавии

аломат баланд аст ва барҳакс бо кам шудани миқдори генҳои доминантӣ дараҷаи зоҳиршавии фенотип аломат паст шудан мегирад.

Ба полимерии кумулятивӣ асосан аломатҳои миқдорӣ ба монанди қад, вазн, миқдори донаҳо дар хӯша ва ғайра яъне аломатҳое, ки онҳоро чен мекунанд ва ҳисоб мекунанд, дохил мешаванд.

Мисол, меросгузории ранги пулакчаҳо дар дони ҷавдор чунин аст:

P ♀ $A_1A_1A_2A_2$ x ♂ $a_1a_1a_2a_2$
сиёҳ сафед
F_1 $A_1a_1A_2a_2$
хокистарӣ
F_2
Генотип 2 $A_1a_1A_2A_2$: 1 $A_1A_1A_2A_2$: 2$A_1a_1A_2a_2$:
2$a_1a_1a_2a_2$:1$a_1a_1A_2A_2$: 2$a_1a_1A_2a_2$: 2 $A_1A_1A_2a_2$: 4 $A_1a_1A_2a_2$
Фенотип 1-сиёҳ:4-сиёҳи хокистарӣ:6-хокистарӣ:4 сафеди
хокистарӣ: 1-сафед

Ҳамин тавр, дар насли F_2 таҷзияи зина ба зина паст шудани ранги пулакчаи донакҳои ҷавдор мушоҳида мешавад, яъне аз сиёҳи баланд то пурра сафед, ки ба миқдори генҳои аллелӣ доминантии дар генотип буда вобастаанд. Ба ҳамин монанд, ранги пигменти пӯсти инсон ба мерос мегузарад. Мисол, сиёҳпӯстон чор гени доминантӣ ($A_1A_1A_2A_2$) ва сафедпӯстон чор гени ретсессивӣ ($a_1a_1a_2a_2$) доранд. Агар сиёҳпӯст ва сафедпӯст хонадор шаванд аз онҳо фарзанди мулат ($A_1a_1A_2a_2$), яъне на сиёҳи пурра ва на сафедпӯст таваллуд мешавад,аммо аз ду мулат эҳтимолияти пурра ҳам сиёҳ, миёна ва сафедпӯст таваллуд шудан мумкин аст.

Мисол, ранги сурхи дони гандум аз мавҷудияти генҳои A_1 ва A_2 дар генотипи он вобаста аст. Агар донҳо генотипи дигомозиготии алелҳои доминантии генҳоро доро бошанд, рангашон сурх мешавад – ($A_1A_1A_2A_2$); ҳангоми генотипи (a_1a_1 a_2a_2) доштан рангашон сафед хоҳад шуд.

Агар фардҳои гандуми донашон сурхро бо фардҳои гандуми донашон сафед ҷуфт намоем, чунин мешавад:

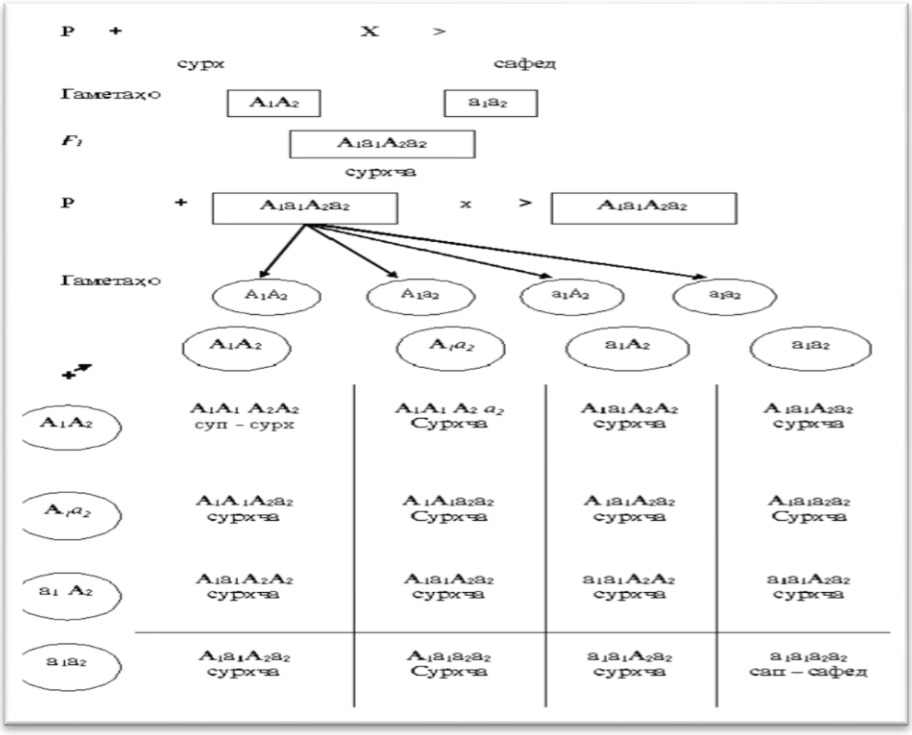

Чуноне, ки мебинем вобаста ба афзоиши миқдори алелҳои доминантии генҳои ғайриалелии $\mathbf{A_1}$ ва $\mathbf{A_2}$ ранги донҳо аз сафед (беранг) то сурхи баланд тағйир меёбанд.

Ҳамин тариқ бисёри аломатҳо (миқдори қанд дар таркиби лаблабӯ, дарозии хӯшаи хушадорон, суттаи ҷуворимакка ва ғайра) ҳангоми баҳамтаъсиркунии якчанд генҳои полимерии ба як ҷониб таъсиркунанда инкишоф меёбанд.

Баҳамтаъсиркунии плейотропӣ - мавридест, ки як ген инкишофи якчанд аломатро ё хосиятҳои организмро муайян менамояд. Масалан дар генотипи одам гене маълум аст, ки якбора бавуҷудоии аломат - норасоии нохунҳо ва кулчаи зонуро идора мекунад.

Зуҳуроти таъсири плейотропии ген аз реаксияи биохимиявӣ, ки ферменти таҳти таъсири гени мазкур синтезшавандаро катализ мекунад, вобаста аст. Дар магаси дрозофилл гении ранги сафеди чашм ҳамзамон ба ранги бадан, дарозии болҳо, сохти дастгоҳи ҷинсӣ таъсир расонида, сернаслӣ ва дарозии умрро кам мекунад. Дар одам бемориҳои ирсӣ- бемории Марфан «Ангуштони анкабут» - хеле борик ва дароз маълуманд. Гени ин бемориро муайянкунанда тағйирёбии инкишофи бофтаҳои пайвасткунандаро меангезад ва ҳамзамон ба инкишофи чанд аломатҳо таъсир мекунад – тағйирёбӣ дар сохти булӯраки чашм, номӯътадилӣ дар системаи дилу рагҳо, ё гени муайянкунандаи ранги сурхи мӯйҳо, ҳамзамон ранги нисбатан равшанитари пӯст ва пайдоиши доғҳои кунҷитакро асоснок мекунад. Вале гени плейотропӣ ифодакунандаи баробар ба ҳар як аломати таъсиркунанда нест. Барои генҳои муглақи аксар бо ин ё он сатҳи плейротропӣ таъсири зур ба як аломат ва нисбатан таъсири заиф ба дигар хос аст. Ҳодисаи плейтропӣ дар таъсири фермент ба як аломат дар реаксияҳои биосинтез зоҳир мегардад, ки дар навбати худ ба зоҳиршавии аломатҳои гуногун дар организм, инъикос мегардад. Таъсири мутақобилаи намудҳои гуногуни генҳоро омӯхта, чунин хулоса баровардан мумкин аст, ки генотип системаи баробаркунандаи генҳои ҳамроҳ ба шумор рафта, инкишофи аломат, ин натиҷаи зоҳиршавии якчанд ген мебошад.

Сипас ба донишҷмасъалаҳои зеринро барои кори мустақилона пешкаш менамом.

Масъалаи 1. Аз дурагакунии хукчаҳои баҳрии сафед ва сиёҳ, насли якум F_1 хокистаранг буда, дар насли F_2 9- хокистаранг, 3 сиёҳ ва 4 сафед пайдо шуд. Генотипи онҳоро муайян намоед ва гӯед, ки ин ҳолат ба кадом шакли ба ҳам таъсиркунӣ тааллуқ дорад?

Ҳалли масъала

А- рангнок В-сафед

а-беранг в- сиёҳ

Р ♀ АА вв х ♂ ааВВ

♀♂	аВ	аВ
Ав	Аа Вв	Аа Вв
Ав	Аа Вв	АаВв

Генотип 4 Аа Вв

Фенотип 4 хокистарранг

Р ♀ Аа Вв х ♂ АаВв

♀♂	АВ	Ав	аВ	ав
АВ	АА ВВ	ААВв	АаВВ	АаВв
Ав	ААВв	АА вв	АаВв	Аавв
аВ	АаВВ	АаВв	ааВВ	ааВв
ав	АаВв	Аавв	ааВв	аавв

Генотип 1 АА ВВ:2 ААВв:2 АаВВ:4 АаВв:1АА вв:2 Аавв:

1 ааВВ:2 ааВв:1 ааВв

Фенотип 9:3:4 (9 – хокистаранг :3-сиёҳ: 4-сафед)

Масъалаи 2. Аз дурагакунии харгуши мӯйинааш кабуд ва албинос, мӯйинаи насли якум F_1 сиёҳ шуда, дар насли F_2 мӯйинаи 9 харгӯш бо мӯйинаи сиёҳ, 3 харгӯш бо мӯйинаи кабуд ва 4 харгӯш бо мӯйинаи албинос пайдо шуданд. Генотип ва фенотипи харгӯшҳоро муайян намоед ва гуед, ки ин ҳолат ба кадом шакли ба ҳам таъсиркунӣ тааллуқ дорад?

Ҳалли масъала

А- рангнок В-албинос

а-беранг в-кабуд

Р ♀ АА вв х ♂ ааВВ

♀♂	аВ	аВ
Ав	Аа Вв	Аа Вв
Ав	Аа Вв	АаВв

Генотип 4 Аа Вв

Фенотип 4 сиёҳ

Р ♀ Аа Вв х ♂ АаВв

♀♂	АВ	Ав	аВ	ав
АВ	АА ВВ	ААВв	АаВВ	АаВв
Ав	ААВв	АА вв	АаВв	Аавв
аВ	АаВВ	АаВв	ааВВ	ааВв
ав	АаВв	Аавв	ааВв	аавв

Генотип 1 АА ВВ:2 ААВв:2 АаВВ:4 АаВв:1АА вв:
2 Аавв:1 ааВВ:2 ааВв:1 ааВ
Фенотип 9:3:4
9 – сиёҳ: 3-кабуд: 4-албинос

Масъалаи 3. Аз дурага кардани ду растании чуворимакка, ки донаки сафед доранд, дар насли F_1 донакҳо сафед шуданд. Дар насли F_2 138 донаки сафед ва 39 сурхчатоб пайдо шуд. Генотипи онҳоро муайян намоед ва нишон диҳед, ки он ба кадом шакли меросгузорӣ тааллуқ дорад?

Ҳалли масъала

А-сурхчатоб а-сафед
F_1 P ♀ JJAA x ♂ iiaa

♀♂	ia	ia
JA	JiAa	JiAa
JA	JiAa	JiAa

Генотип 4 -JiAa
Фенотип 4-сафед
F_2 P ♀ JiAa x ♂ JiAa

♀♂	JA	Ja	iA	ia
JA	JJAA	JJAa	JiAA	JiAa
Ja	JJAa	JJaa	JiAa	Jiaa
iA	JiAA	JiAa	iiAA	iiAa
ia	JiAa	Jiaa	iiAa	iiaa

Генотип 1JJAA:2JJAa:2JiAA:4 JiAa:1 Jjaa:2Jiaa:1 iiAA:
2 iiAa:1 iiaa
Фенотип 13-сафед : 3-сурхчатоб

ЛИТЕРАТУРА

1. Алиханян С.И., Акифьев А.Ап., Чернин Л.С. Общая генетика. М.; «Высшая школа», 1985.
2. Баротов К., Ҳалли масъалаҳои биологӣ. Китоби дарсӣ / Баротзода К.А. , Савлатов С., Ғайратов М., Одинаев Н. -Душанбе, 2020.-225 с.
3. Бобоҷонов В.А. «Асосҳои генетика». Душанбе, 1998..
4. Ватти К.В., Тихомирова М.М. Руководство к практическим занятие по генетика. М.; «Просвещение», 1979.
5. Воронин А.С. Самостоятельная работа студентов учебно-методическое пособие для студентов. Учебник для педагогических вузов / Воронин А.С. -Екатеринбург, 2005.-255 стр.
6. Дубинин Н.П. Общая генетика. Москва «Наука», 1986.
7. Инге Вечтонов С.Г. Генетика с основами селекции. Москва «Высшая школа», 1989.
8. Муртазин Г.М. Задачи и упражнения по общей биологии. Учебник для педагогических вузов / Воронин А.С. -М.: Просвещение, 1988.-190 стр.
9. Петров Д.Ф. Генетика с основом селекции. М.; «Высшая школа», 1970.
10. Савлатов С., Генетика. Китоби дарсӣ / Савлатов С., Ғайратов М., Баротов К.А.–Душанбе, 2010.-163
11. Сангинов Н.С., Салимое Н.С. Кредитная система образования «Ирфон», Душанбе, 2005, 200с.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ГЕНЫ НА УСЛОВИЯХ КРЕДИТНОЙ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ

В данной статье рассматриваются дидактические основы профессиональной подготовки будущего преподавателя в процессе обучения взаимодействие гены в условиях кредитной системы обучения. Автор отмечает, что самостоятельная работа играет большую роль во всестороннем развитии навыков и способностей студентов, а также в повышении уровня и качество их знания. С целью воспитания

самостоятельности у студентов данная система обязательно требует развития познания самостоятельности,а также методов самостоятельного обучения путём руководство преподавателя, чтобы студенты могли применять полученные теоретические знания на практике.

Автор отметчали, что самостоятельная работа в кредитной системе обучения считается творческой и индивидуальной деятельностью каждого студента высшего учебного заведения, наряду с его выполнением повышается заинтересованность учиться. Приобретённые знания требуют у студентов выполнения самостоятельной работы с помощью книг и изучения научной, методической и общественной литературы.

В кредитной системе обучения самостоятельная работа студентов считается фундаментом повышения уровня и качества знаний учащихся.

В кредитной системе обучения самостоятельная работа студентов (СРС) имеет особое место таким же образом согласно государственным стандартам обучения для специальностей университета и учебных планов специальностей составляет 50 % объема часов учебной нагрузки для студентов очного отделения. То есть в кредитной системе обучения уменьшили объём аудиторских работ, повысили значение и место самостоятельных работ студентов. Так как с помощью активизации самостоятельных работ студентов появляется возможность укрепления учебного материала, приобретение новых профессиональных знаний и формирование практических навык.

Самостоятельная работа представляется в двух видах: самостоятельная работа студента (СРС) и самостоятельная работа студента с руководством преподавателя.

Ключевые слова: *самостоятельная работа, кредит, кредитная система обучения, преподаватель, студенты, самостоятельная работа студентов, самостоятельная работа студента с руководством преподавателя, межпредметные связи.*

DIDACTIC FOUNDATIONS OF PROFESSIONAL TRAINING OF A FUTURE TEACHER IN THE LEARNING PROCESS INTERACTION OF GENES ON THE TERMS OF THE CREDIT EDUCATION SYSTEM

This article examines the didactic foundations of the professional training of a future teacher in the learning process, the interaction of genes on the terms of the credit education system. The author notes that independent work plays an important role in the comprehensive development of students' skills and abilities, as well as in improving the level and quality of their knowledge. In order to foster self-reliance among students, this system necessarily requires the development of knowledge of autonomy, as well as self-study methods through the guidance of a teacher, so that they can apply their theoretical knowledge in practice.

The author noted that independent work in the credit system of education is considered to be the creative and individual activity of each student of a higher educational institution, along with its implementation, their interest to learn increases. Acquired knowledge requires students to perform independent work using books and studying scientific, methodological and public literature.

In the credit system of education, independent work of students is considered the foundation for raising the level and quality of students' knowledge.

In the credit system of education, independent work of students (IWS) has a special place in the same way according to state standards of education for university specialties and curricula for specialties is 50% of the volume of study load for full-time students. That is, in the credit system of training, the volume of audit work was reduced, the value and place of students' independent work increased. As with the help of activating the independent work of students, it becomes possible to strengthen educational material, the acquisition of new professional knowledge and the formation of practical skill.

Independent work is presented in two forms: independent work of a student (IWS) and independent work of a student with the guidance of a teacher.

Keywords: *Independent work, credit, credit system of education, teacher, students, independent work of students, and independent work of a student with the guidance of a teacher.*

Сведение об авторах:

Хидиров Голиб *- ассистент кафедры общая биология и методика препадавание биологи Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, тел.: (+992) 934060621.*

***Баротзода Камолиддин Ашур** – доцент кафедры общая биология и методика препадавание биологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, тел.: (+992) 934050446.*

About the autors:

***Khidirov Golib** - Assistant of the Department of General Biology and Teaching Methodology Biologists of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, tel.: (+992) 934060621.*

***Barotzoda Kamoliddin Ashur** - Associate Professor of the Department of General Biology and Teaching Methodology Biologists of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, tel.: (+992) 934050446.*

ПУТИ И СРЕДСТВА ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ АЛГЕБРЕ 7-9 КЛАССОВ

Миршоев А.А.

Худжандский государственный университет им. акад. Б. Гафуров

Раджабов Т. Б.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

Одним из самых значимых экономических понятий, с которыми знакомятся учащиеся школ, можно назвать «производительность труда», о которой им известно из курса истории и географии. Кроме того, ученики знают, что эффективность всякого общественного производства непосредственно связана с производительностью труда. Понятия «себестоимость единицы продукции» и «заработная плата» следует ввести в условие задачи в такой связи, чтобы ученики могли освоить суть и значение данных понятий из указанного условия.

Задача 1. Две группы рабочих по 10 и 15 человек за день изготовили 620 железных ящиков. При использовании нового оборудования эффективность производства двух групп рабочих увеличилась до 702 железных ящиков за день. Надо вычислить общий процент увеличения производства обеих групп при условии, что каждый рабочий первой группы, в среднем, увеличил объем производительности на 20%, а каждый рабочий второй группы - на 10%. Определите среднемесячную зарплату каждого рабочего после использования нового оборудования по производству железных ящиков, при том, что за каждый ящик выплачивают 5 сомон. (число рабочий дней в месяце составляет 22 дня).

Рассмотрим возможный вариант беседы учителя с учащимся.

Этап формализации.

Учитель: За счет чего повысилась производительность труда?

Учащийся А: В результате улучшения оборудования по производству.

Учитель: Насколько увеличилась совместная производительность труда этих групп?

Учащийся Б: На 82 ящика в день.

Учитель: Перечислите использованные величины.

Учащийся В. Производительность труда за смену рабочих 1 – й и 2 – й группы, среднемесячный заработок этих рабочих.

Учитель: Итак, сколько неизвестных задано в задаче?

Учащийся Г: Четыре.

Учитель: Правильно. Можно ли эту задачу решать с четырьмя неизвестными?

Учащийся Д: Нет.

Учащийся З: Только с двумя неизвестными.

Учитель: Правильно. Тогда что примем за х?

Учащийся И: За х примем первоначальную производительность за одну смену рабочего 1 – й группы, а у – первоначальная производительность рабочего 2 – й группы.

Учитель: А как быть с зарплатой?

Класс задумался.

Учащийся К: Это можно вычислить потом.

Учитель: Почему? Обоснуйте свой ответ.

Учащийся. Л: При нахождении объема производительности труда каждого рабочего 1 –й и 2-й группы за смену, так как нам известна стоимость готового ящика.

Учитель: Верно. Произведите запись решения задачи в тетрадях, а ученик А. решит задачу у доски.

Из первой части условия задачи получим уравнение:

10x+15y=620 (1)

После усовершенствования технологии производства, производительность труда рабочих 1-й группы повысилась на 20%, а рабочих 2 - й группы – на 10%. В результате, объем производства двух групп повысился на 702 ящика – 629 ящиков = 82 ящика за смену. В итоге, получаем уравнение:

$$\frac{10x}{100} \cdot 20 + \frac{15y}{100} \cdot 10 = 82$$

Дальнейшее обсуждение задачи можно отнести ко второму этапу ее решения.

Тогда получаем следующую систему уравнений:

$$\begin{cases} 10x + 15y = 620 \\ 2x + 1{,}5y = 82 \end{cases}$$

Откуда, x=20, y=28

Этап истолкования (интерпретации). После улучшения оборудования по производству, рабочие стали изготовлять за день соответственно 24, 30, 8, т.е. приблизительно 31 ящик. Однако, для зарплаты учитываются только полностью изготовленные ящики, т.е. 30 ящиков.

Зарплата рабочего 1-й группы:

24.5 сомон· $22 = 2640$ сомон

Зарплата рабочего 2-й группы:

30·5 с·22=3300 сомон.

Учитель. Что же такое зарплата?

Учащийся М.Зарплата – это деньги, которые трудящийся получает за результат своего труда.

Учитель. Правильно. Что еще вы знаете о зарплате?

Ответы учащихся показывают, что многие из них обычно имеют общее представление о существовании премиальных и квартальных надбавках в виде единовременного вознаграждения в конце года.

Опыт учителя в экспериментальных классах свидетельствует о том, что в процессе знакомства (в 7 классе) с темами: «Уравнение с одной переменной», «Системы уравнений с двумя переменными», использование при решении задач таких понятий, как: «производительность труда», «себестоимость заработной платы» не вызывает затруднений.

В связи с этим приведем несколько примеров.

Задача 2. Стоимость перевозки определенного груза тремя разными видами транспорта вычисляется по формулам $У_1$=100+50X, $У_2$=150+25X, $У_3$=200+$16\frac{2}{3}$X где X – расстояние в сотнях километров, $У_1$, $У_2$, $У_3$ – стоимость перевозки в сомони. Необходимо графически отобразить, какой вид транспорта наиболее экономичен использовать при перевозке груза на расстояние до 200 км. и 600 км.

Задача 3. Две бригады токарей по 10 и 15 человек, начав предпраздничное соревнование, увеличили производительность продукции на 20% и 25%. За смену обе группы увеличили количество выпущенных деталей с 720 до 885 штук, что повлияло на месячную зарплату каждого рабочего во время соревнования. Каждая деталь при этом оценивалась в 3 сомони, но рабочие при этом работали с одинаковой производительностью труда (1 месяц содержит 22 рабочих дня).

Для полноценного формирования экономической культуры у учащихся, на основе взаимообратных методических приемов и методики «Неоконченые предложения»применялись следующие виды упражнений:

1. Прочтите условие задачи и ответьте на вопросы.

Задача 4. Надо засеять поле площадью 432 га за 3 дня. Продолжительность непосредственной работы - 8 ч в день.

2. Используя справочный материал, заполните пропуски в тексте задачи.

Задача 5. Какое время (в часах) потребуется для вспашки поля, площадью…га, на тракторе с плугом марки? Производительность агрегата равна … га в 12.

Справочный материал: МТЗ-80, 50 га,

Задача 6. Сколько дней может продолжаться вспашка на участке площадью…га, если на нем работают… тракторов? Производительность трактора с плугом… га в 2. Продолжительность рабочего дня … г.

Справочный материал: 8г, 120 га, 3, ЮМ 3-2.5га

3. Используя справочный материал, составьте задачи.

а) денежная выручка от ее реализации – 4,2 млн, сомон;

б) себестоимость товарной продукции хозяйства составила 3,4 млн сомон;

в) Определите степень рентабельности товарной продукции по ее себестоимости.

Сама задача «Себестоимость товарной продукции хозяйства» составила 3,4 млн. сомон, а денежная выручка от продажи – 4,2 млн. сомон. Определите степень рентабельности товарной продукции по ее себестоимости».

4. Используя справочный материал по определению сферы экономической теории, составьте задачи с экономическими понятиями: валовая продукция, стоимость, основной заработок, дополнительная оплата труда.

5. Задачи с недостающими данными.

Задача 7. В хозяйстве добились урожайности зерна равной 20,6. Себестоимость 1 ц зерна составила 4, 08 сомон. Какова себестоимость всего урожая в данном хозяйстве?

Для нахождения ответа на поставленный в задаче вопрос, необходимо знать объем посевной площади под зерновую культуру в хозяйстве. Для этого, лучше использовать значение посевной площади местного хозяйства.

Задача 8. На ферму завезли 860 ц лугового сена, 310 ц овсяной соломы и 112 ц кормовой свеклы. Сколько центнеров корма завезли на ферму?

Для решения поставленного вопроса необходимо узнать процент (в килограммах) кормовых единиц в каждом килограмме указанных кормов.

В таблице питательности и состава найдите необходимые показатели, а именно: 1 кг. лугового сена – 0,46 кг. корма, 1кг. овсяной соломы - 0,31 кг. корма, 1 кг. кормовой свеклы-0,12 кг.

В этом случае появляется возможность составить «полную» задачу с экономическим содержанием: «На ферму привезли 860 ц. лугового сена, 310 ц. овсяной соломы и 112 ц. кормовой свеклы. Сколько центнеров корма привезли на ферму, если 1 кг лугового сена составляет 0, 46 кг кормовых единиц от общего объема, 1 кг овсяной соломы – 0, 31 кг от общего объема, 1 кг кормовой свеклы – 0, 12 кг от общего объема?»

С учетом воспитательных, общеобразовательных, и практических целей при обучении математике на современном этапе и формировании начальных элементов экономических знаний при реализации поставленных целей, возникает возможность формулировки нижеследующих требований к системе задач с экономическим содержанием и их использование наиболее эффективно на уроках алгебры в 7-9 классе), :

А) приведенная система заданий должна соответствовать содержанию разных разделов, которые наглядно проиллюстрируют использование алгебры в процессе решения задач с экономическим содержанием. При этом, используемая методика внедрения своих задач в предложенную систему упражнений должна обладать систематизированностью, гибкостью и конкретизированностью и учитывать поставленные цели, которые одновременно подходят для традиционной методики и осуществления элементов экономической теории.

Следует найти точки взаимодействия программного материала по алгебре для разных классов и по мере возможности включить в него целесообразные текстовые задачи и упражнения. При этом, переход от традиционной методики к методике формирования элементов экономической теории, а также к процессу осознания этого учащимися, должен проходить плавно.

Б) необходимо включать в данную систему задания, с помощью которых появляется возможность реализации каждого из этапов формирования элементов экономических знаний. Ознакомления с экономической мыслью помогает учащимся объединять предварительную форму с реальной. А цель при этом состоит только в ознакомлении с элементами данной теории.

Подобное ознакомление имеет разные формы (то явную, то предварительную). При этом мы сконцентрировали все усилия вокруг следующих основных аспектов экономической теории:

1) простейшая рыночная структура, при которой и поставщик и потребитель становятся главными действующими лицами, без промежуточных действий;

2) следующий этап состоит в подробном анализе экономической теории и её сущности в производственной сфере: производство необходимого товара и его последующая реализация, необходимая для компенсации расходов и «финансовой подушки безопасности»;

3) третьей стороной экономической мысли выступает банковская система, при которой необходимо наличие трех сторон: банк, который принимает вклады от одних и выдает другим лицам ссуду под проценты. Иначе, его можно представить как бассейн с двумя трубами - труба с широким отверстием для подачи воды, труба с узким отверстием - для оттока воды. Таким образом, проходит процесс накопления

капитала банком – при этом и вкладчик (поставщик денег) и «получатель» обладают своим доходом, независимо от банка.

В) комплекс задач должен включать элементы экономической теории, а математическая модель должна соответствовать программному содержанию. Особенность решения прикладных задач отражается необходимостью составления соответствующей математической модели, что непосредственно предопределяет взаимосвязь экономических понятий, которые входят в фабулу задачи и их последующее понимание. Решение таких задач осуществляется в рамках рассмотрения программных вопросов.

Г) Систему приведенных заданий необходимо основывать на уровне подготовленности учащихся к восприятию элементов экономических знаний. При определении уровня подготовленности восприятия элементов экономических знаний учащимися, необходим учет возрастных особенностей и восстребованность со стороны общества. Под таким подходом понимается дозировка представляемой информации за пределами традиционной программы, с целью внедрения её в действующий учебный план.

Д) условие задачи должно соответствовать указанным требованиям: используемая терминология не должна превышать допустимой нормы. Несоблюдение таковых препятствует восприятию и потому, математика на уроке алгебры отодвигается на второй план, а задача не находит отзыва у учащихся так как её смысл непонятен им.

Е) смысл этой системы выражается в постепенном знакомстве учащихся с элементами экономических знаний:

1) задания, которые способствуют осознанию некоторых экономических понятий;

2) задания, базирующиеся на ежедневном применении экономических знаний;

3) задания, в ходе использования которых осуществляется исследовательская деятельность учащихся;

В результате использования действующих принципов и предъявленных требований, появляются дополнительные задачи, которые распределяются между учениками (как раздаточный материал – по частям). Ниже частично приведен список некоторых задач.

Приводенная система задач связана с планированием сельскохозяйственного и промышленного производства, а основное внимание при этом концентрируется на условиях следующей экономической теории: с целью накопления капитала производится товар для реализации.

Готовность к решению указанных задач начинает формироваться у учеников в конце VII и VIII классов

Примерные тексты задач (выборочно). Возникла необходимость разработки наиболее рационального плана посева пшеницы и ячменя, при имеющихся следующих данных и условиях:

а) площадь, выделенная под пшеницу и ячмень составила 50 га;

б) с 1 га собрать не меньше 18 ц, пшеницы или 24 ц, ячменя;

с) оплата 1 ц. пшеницы составляет 250 руб., а 1ц. ячменя -180 руб.,

д) площадь под ячмень должна быть не меньше площади под пшеницу;

Задача 9. Ателье по пошиву одежды закупило 50 м. ткани на мужские и юношеские костюмы. Разработайте наиболее приемлемый для ателье план изготовления костюмов, соблюдая условия:

а) ориентировочная цена мужского костюма 750 руб., расход ткани составляет 3 м.;

б) ориентировочная цена юношеского костюма 450 руб., расход ткани составляет 2,2 м.;

в) число мужских костюмов не должно превышать число юношеских.

Задача 10. Фабрика по изготовлению ковров получила 100 кг ниток на ковры размерами по 1,5 кв. м, и по 3,5 кв. м, На 1 кв. м. ковра уходит приблизительно 2 кг. ниток, цена маленького ковра- 800 руб., а цена большого- 1120 руб. Число маленьких не должно превышать количество больших. Разработайте наиболее рациональный план для фабрики.

Третий этап изучения темы «Арифметическая и геометрическая прогрессии» состоит в рассматривании и разборе задач на кредит с процентами. Дополнительного материала это не требует, а потому мы ограничились анализом содержания вопроса: деньги, взятые в долг (сроком на месяц или на год) должны быть возвращены при увеличении первоначальной суммы с учетом процентов, определенных договором.

1. Вкладчик внес в сбербанк 7000 рублей, с выплатой 30% годовых. Назовите размер суммы через два года на счету вкладчика?

2. Вкладчик получил из сбербанка все причитавшиеся ему деньги в сумме 850 руб. Вклад находился в банке 4 года под 20% годовых. Определите вложенную первоначально сумму.

3. Население Таджикистана в 1999 году составило 6 млн. человек. Вычислите количество населения Таджикистана 5 лет назад, при ежегодном 1,5 %-ом приросте в последующие годы.

4. Население земного шара в 1980 году составляло 5 миллиардов человек. Сегодня составляет 6 миллиардов. Вычислите процент ежегодного прироста населения?

5. Банк выдал кредит 2 миллиона рублей с расчетом через 5 лет получить 4 миллиона. Каков был процент годовых на момент выдачи банком кредита?

Были предложено задание для девятиклассников в связи с Законом Республики Таджикистан «Об упорядочении традиций, торжеств и обрядов в Республике Таджикистан» на составление сметы после проведения подходящей словарной работы (н: составление сметы расходов, необходимых для свадебного торжества (на 100 человек), торжества, или семейного дня рождения (на 10 человек).

Пример. Торжество запланировано на 100 человек.

Необходимо произвести следующие закупки:

а) мясо – 40 кг, по 53 сомон за 1 кг; всего: 612 сомон

б) колбаса- 20 кг, по 30,6 сомон; всего: 240 сомон

в) минеральная вода- 80 бутылок, по 30 сомон за бутылку всего: 303,6 сомон

г) торт –шесть штук по 50,6 сомон за 1 всего: 495 сомон

д) рис - 30 кг по16,5 сомон за 1 кг; всего: 15 сомон

е) лук -10 кг, по 1,5 сомон всего: 55 сомон

ж) масло- 5 кг, по 11 сомон; всего: 170 сомон

з) фрукты- 20 кг, по 8,5 сомон за 1 кг; всего: 4010,6 сомон

таким образом, минимальный расход без учета алкогольных напитков составил около 4010,6 сомон.

В итоге был сделан вывод, что, курс алгебры, в интеграции с другими дисциплинами, является обязателльной составной частью экономического воспитания школьников в общеобразовательной школе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алиев Б. Алгебра. – учебник для 8-класса. – Душанбе «Собириён». 2017 – 320 с.
2. Возянк Г. М. Гусев В.А. Прикладные задачи на экстремумы в курсе математически 4-8 классов книга для учителя. М. Просвещение. 1985-144с.
3. Жемякин Б. П. Экономическое воспитание старших школьников как педагогическая проблема. Дисс. конд. пед. наук – М.: 1978-271 с.
4. Клепач Н. Я. и др. Экономическо воспитания масс: организация и эффективность. Н. Я. Клепач, В.Д. Папов, Л. Е. Энштейн – М.: Экономика, 1979-223 с.
5. Кодиров Н. Алгебра. – учебник для 9-класса.-Душанбе. «МТЛ ОРЕС», 2005-216с.
6. Ла. Л.С. Экономическое воспитание учащихся в процессе обучения математике. – Алма-Ата: Мектеп, 1980 – 56 с.
7. Монахов Н. И. Изучение эффективности воспитания: теории и методика. Опыт экспериментального исследования – М.: Педагогика, 1981 – 144с.
8. Петров В.А. Математические задачи из сельскохозяйственной практики: пособие для учителей. – М.: Просвещение, 1980 -64 с.
9. Преподавание алгебры в 6-8 классах составители Ю.Н. Макарычев и Н.Г. Миндюк. М. Просвещение 1980-270 с.
10. Розов В.К. Роль общеобразовательной школе в экономическом воспитании учащихся, в подготовке их к общественно полезному труду – М.: Б. и 1979 – 28с.

ПУТИ И СРЕДСТВА ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ АЛГЕБРЕ 7-9 КЛАССОВ

В статье рассматривается роль школы, как одной из значимых звеньев в системе экономического воспитания. Основа экономической культуры формируется у школьников в средней общеобразовательной школе. Первый этап начинается с начальной школы. С учетом содержания предмета, все учителя включают в процесс обучения определенные элементы экономических знаний.

Уроки математики и алгебры в 7-9 классах средних общеобразовательных школ, среди естественно – математических дисциплин создают благоприятные возможности для формирования основ экономических знаний у учащихся. Решение математических задач с экономическим содержанием помогает освоить экономическую сторону жизнедеятельности человека.

Так как составной частью процесса изучения математики в школе является решение математической задачи, то через текстовые математические задачи реализуется и прикладная направленность обучения математике. Исходя из этого, процессе решения математических задач с практическим содержанием связан с использованием математики в технике, физике, химии, экономике,

биологии, медицине, а также в быту. Среди этих задач необходимо в первую очередь выделить задачи экономического содержания.

В статье широко рассмотрен процесс формирования экономической культуры учащихся двумя методическими приемами, такими как: прямой и обратный. Вначале учащиеся решают готовые задачи с экономическим содержанием, а потом по математической модели и основным экономическим терминам составляют задачи экономического содержания.

Кроме того, в статье рассматриваются варианты изменения содержания математических задач экономического содержания с целью формирования и развития интереса к их решению.

Данный процесс показал, что количество имеющихся в действующих учебниках задач экономического содержания недостаточно для формирования экономической культуры у учащихся в средних общеобразовательных школах. Поэтому необходимо разработать методические рекомендации по составлению и решению задач экономического содержания по каждой теме школьного курса алгебры для 7-9 классов.

Материал данной статьи может использоваться при переподготовке и чтении лекций, а также предназначен для широкого круга читателей.

Ключевые слова: *пути, средства, методические приемы, математические задачи с экономическим содержанием, система задач, справочной материалы, экономической термины производительность, банковские дела, смета расходов, заработная плата.*

WAYS AND MEANS OF FORMING THE ECONOMIC CULTURE OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING ALGEBRA IN GRADES 7-9

The article explores the role of the school as one of the significant links in the system of economic education. The basis of economic culture is formed among schoolchildren in secondary schools. The first stage starts from elementary school. Taking into account the content of the subject, all teachers include certain elements of economic knowledge in the teaching process.

The lessons of mathematics and algebra in grades 7-9 of secondary general education schools, among natural and mathematical disciplines, create favorable opportunities for the formation of the foundations of economic knowledge among students. Solving mathematical problems with economic content helps to master the economic side of human life.

Since the solution of a mathematical problem is an integral part of the process of studying mathematics at school, the applied orientation of teaching mathematics is also realized through textual mathematical problems. Based on it, the process of solving mathematical problems with practical content is associated with the use of mathematics in technology, physics, chemistry, economics, biology, medicine, as well as in everyday life. Among these tasks, it is necessary, first of all, to highlight the tasks of economic content.

The article broadly explores the process of forming the economic culture of students by two methodological techniques, such as direct and reverse. First, students solve ready-made problems with economic content, and then, using a mathematical model and basic economic terms, they make up problems of economic content.

In addition, the article discusses options for changing the content of mathematical problems of economic content in order to form and develop interest in their solution.

This process has shown that the number of problems of economic content available in the existing textbooks is insufficient to form an economic culture among students in secondary schools. Therefore, it is necessary to develop guidelines for compiling and solving problems of economic content for each topic of the school algebra course for grades 7-9.

The material in this article can be used for retraining and lecturing, and is also intended for a wide range of readers.

Сведения об авторах:

Миршоев Абдушафи Абдулмуминович *- соискатель кафедры методики обучения математики Худжандский гасударственный университет им. академика Б. Гафурова+ (992) 927606444*

Раджабов Тагоймурод Бобокулович *- доктор педагогических наук, доцент кафедры методики начального образования Таджикский гасударственный педагогический университет им. С. Айни тел + (992) 935063412.*

About the authors:

Mirshoev Abdushafi Abdulmuminovich *- applicant in the Department of Method of Teaching Mathematics of Khujand State University named after Bobojon Ghafurov, Tel.:+ (992) 927606444*

Radzhabov Taghoymurod Boboqulovich *– doctor of pedagogical sciences, docent of Method of Primary Education Department of Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Ayni, Tel.: (+992) 935063412.*

АҲАМИЯТИ АҚИДАҲОИ ПЕДАГОГИИ КОНФУСИЙ ДАР МАРҲИЛАИ ҲОЗИРА

Абдуллоев А.
Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Чин қадимтарин маркази тамаддуни мавҷудаи ҷаҳонист. Фарҳанги он ба ҳазорсолаи дуввуми то мелод мерасад. Ҳамин тавр, дар асри VI то мелод Чин алакай ҷомеае шуда буд, ки одамонаш аз "рӯзҳои неки куҳани" пешин бо таассуф ёд мекарданд. Сулолаи **Ҷжоу** соли 1120 то мелод ба сари ҳукумат омад, то он вақт кишварро сулолаи **Шан** идора мекард. Қабл аз онҳо сулолаи **Ся** ва аз онҳо пештар шоҳони асотирии **Яо** ва **Сун** ҳукмронӣ менамуданд.

Солҳои аввали сулолаи **Ҷжоу Аҳди тиллоӣ** буданд. Одамон либосҳои шоҳии зебову хушдӯхт мепӯшиданд, аз зарфҳои хушсохти биринҷиву сафолӣ истифода мекарданд. Шаҳриёни сарватманд дар ҳавлиҳои васеъи дорои боғҳои зебо зиндагӣ мекарданд. Таквиме тартиб дода шуд, ки ба ҳаракати ситораҳо асос ёфтааст; шоирон шеърҳо месуруданд, адвори мусиқӣ сабт мешуд. Дар замони сулолаи **Шан** одамон Худои таъоло ё сарнаслро, ки **Шан-ти** меномиданд, эътиром менамуданд, вале баъдтар чиниҳо фаҳмиши Худои соҳибшахсиятро гум карда, дар боари Осмонҳо сухан меронданд ва аҷдодони худу мавҷудоти фавқуттабиаро дар назар доштанд. Дар маъбадҳои равшан, ки дар боғи ҳавлиҳо сохта мешуданд, ба онҳо ибодат карда, гузаштагонро эҳтиром менамуданд.

Конфусий ва Лао Сзи* ду ҳакими бузурги Чини бостон дар замоне зиндагӣ мекарданд, ки шуҳрати сулолаи **Ҷжоу** кайҳо аз байн рафта буд. Кишвар ба сӯи варта сарозер мешуд, ҳама ҷо бетартибӣ ҳукмрон буд. Низоми гузашта хароб шуд. Дар сари ҳукумат одамони фурӯмояву тамаъкоре меистоданд, ки дигар халқи худро наметавонистанд дифоъ намоянд. Баръакс, худи ҳукумат дастгоҳи зулму беадолатӣ гашта буд. Одамон дигар намехостанд, ки ба давлату ҷомеа хидмат кунанд, зеро дар гузашта фиреб хӯрда буданд ва некӯаҳволие, ки ба онҳо ваъда дода буданд, падид наомад.

Одамон эҳтиром ба ҳукуматро гум карда аз арзишҳои пешина маҳрум гашта, наздикони худро фаромӯш намуда, аз пайи манфиатҳои худ шуданд. **Обрӯи падару модарон коҳиш ёфт, ҷавонон суннатҳои ниёгонро сабабгори ҳама бадбахтиҳои гузашта дониста, онро дур андохтанд.** Дар саросари кишвар феодалҳои ғоратгару дастаҳои торочгар заминҳоро ғасб мекарданд ва аз соҳибони онҳо андоз меситонанд. Ҳукумат одамони одиро аз ин ғоратгарон,ки аз ҳисоби меҳнати дигарон бой мешуданд, наметавонист ва саъй ҳам намекард, ки муҳофизат намояд.

Миқдори ҷиноятҳои сахту торочгарӣ меафзуд: одамон ҳар чиро мехостанд мегирифтанд ва қасосгирӣ мекарданд, чун медонистанд, ки ҷазое нахоҳанд дид.

Кишвар ба қарз ғӯтида буд ва мақоми ҷаҳонии худро аз даст дод. Давлатҳои ҳамсоя, ки қаблан ба он вобаста буданд, акнун шарикони беэътимоди нав меҷустанд. Музофотҳои дур набудани марказро дарк намуда, истиқлоли худро тасдиқ карданӣ мешуданд ва ба ҳукумат эътироз менамуданд. Бо таназзули арзишҳои маънавӣ, ки мамлакатро муттаҳид мекард, ҳар кас кори дилхоҳи худро мекард, ҳар чиро метавонист, шарм накарда медуздид. Одамон ба ҳаводисе, ки рӯй медод, масъулияте ба душ намегирифтанд ва ба ҳамааш бегонагонро гунаҳкор медонистанд.

Ин замонро **Конфусий "замони баҳору тирамоҳ"** номида, вазъи кишварро, ки ба ивази ибтидои умедбахш тадричан бадтар шудану завол ёфтани низоми мавҷуда фаро мерасид, ба ба таври шоирона ифода карда буд. **Конфусий ва Лао-Сан** ҳар кадом ба тарзи худ ба ин тирагии дар ҷомеъа ҳукмрон ҷавоб мегуфтанд ва бо таълимоти худ моҳияти тарзи ҳаёти чиниро ифода менамуданд.

Дар айни ҳол миёни онҳо ихтилофе набуд, баръакс онҳо ҳамдигарро пурра мекарданд. **Конфусий** саъй менамуд муайян кунад, ки суннатҳои гумшударо чӣ тавр барқарор созад ва ба ин минвол **тамаддуни чиниро аз нав бозсозӣ** намояд. **Лао-Сзи** дар хусуси он тарзи ҳаёте сухан меронд, ки инсон бояд дар ҷаҳони тағйирёбандаву бесубот аз сар гузаронад. Баъзан мегӯянд, ки чиниҳо дар байни мардум таълимоти **Конфусийро** пайравӣ мекунанд, вале дар хона пайрави **Лао-Сзи** мешаванд. Ин ду таълимот ба фарҳанги шарқӣ таъсири калон бахшида, аз насл ба насл гузаштааст.

---

* "Лао-Сзи (тарҷумаи таҳтуллафзӣ аз чинӣ муаллими куҳан, соли 604 то мелод таваллуд ёфта, дар пирӣ фавтидааст)-номи ифтихории файласуфи бузурги чинӣ Ли Эр, поягузори даосизм мебошад.

Конфусий ё Муаллим Кун,- тавре ки дар **Чин** меноманд, тақрибан **соли 531** то мелод дар шоҳигарии **Лу** дар **Чин** дар оилаи камбағал, вале олитабор таваллуд ёфтааст.* Пас аз таваллуди ӯ дере нагузашта ҷанговари далер ва сарлашкар вафот мекунад ва ӯ дар тарбияи модараш мемонад. **Конфусий** дар назди мамониатҳое, ки дар роҳаш пеш меомаданд, таваккуф намекард, ӯ ҳеҷ гоҳ инкор накардааст, ки корро хоксорона шуруъ намудааст. **"Вақте ки ман ҷавон будам, мо хеле камбағал будем"- мегуфт ӯ.**

Ва бо табассум ба шогирдонаш, ки ашрофзодагон буданд, нигариста илова мекард: **"Аз ин ҷост, ки ман бисёр корҳоро карда метавонам": Ҳангоми омӯзиш Конфусий дар ҳама соҳаҳо аз камонварӣ, аробасавориву барбатнавозӣ то ҳунари таърихнигориву нависандагӣ комёбиҳо ба даст овард; ҳамаи ин дар якҷоягӣ идеали инсони бомаърифатро ташкил медод. Ӯ ҳамчунин одоби муошират ва маросимҳоро барои раҳмдил намудани арвоҳ омӯхт.**

Дар ҷавонӣ чанд мансаби дуввумдараҷаи ҳукуматро ишғол менамуд. **Ҳангоми сардори анбори ғалла будан ӯ бо ченкунии дақиқаш шуҳрат ёфт ва вақте ки ӯро масъули чорводорӣ таъин намуданд, саршумори гову гӯсфандон зуд афзоиш ёфт.** Дар ин ҳама муддат **Конфусий меомӯхт.** Ӯ барои худ классикҳои қадимро кашф намуд, ки суханони онҳо дар тахтачаҳои **бамбук** сабт гашта буданд, **дар бораи ҳоким Чжоу асарҳо хонд ва ӯ қаҳрамони маҳбуби вай гардид.**

Вақте ки тақрибан 30 сола буд, **Конфусий яке аз бомаърифаттарин одамони замони худ гашта буд**. Вале бо вуҷуди истеъдоди аёни худ ӯ дар хизмати давлатӣ мақоми баланде надошт. Ҳарчанд ӯ камгап буд, рафтору гуфтораш барои ба даст овардани мансаби масъул дар ҷомеъае, ки фиребу чоплусӣ авҷ гирифта буданд, хеле ошкоро буданд. **Боре ҳокими Чин аз ӯ пурсид,** ки ба назари ӯ сирри ҳикмати хуб дар чист? **Конфусий ҷавоб дод: "Бигузор ҳоким ҳоким бошад. Бигузор хизматгор хизматгор бошад. Бигузор падар падар бошаду фарзанд фарзанд. Ҳукумати хуб бояд бо эъҷоди чунин ҷомеъае равон шавад, ки дар он ҳар калима ҳамон маъниеро диҳад, ки дар он дорад. Ҳоким бояд ҳоким бошад ва дорои ҳамаи сифатҳои неку наҷибе бошад, ки дар калимаи "ҳоким " дар назар дошта мешавад. Ӯ масалан, набояд дулобкор бошад ё вақтро беҳуда гузаронад. Мисли ҳамин хидматгор бояд хидматгор бошад, на бадхоҳи пинҳонкор ё осӣ."**

Аммо дар баробари ин ӯ ба шогирдон маслиҳад медод: **"Дар хона падару модарро ҳурмат кун. Берун аз хона калонсолонро эҳтиром намо. Ростгӯй бош, одамонро дӯст дор. Агар вақт ёбӣ, биомӯз. Омӯзиш бояд ба таҷрибаи бевоситаи зиндагӣ такя, на фақат ба андӯхтани дониши таҷридӣ. "**

Шуҳрати сиёсӣ пайдо накарда Конфусий бо вуҷуди ин яке аз омӯзгорони бузурги инсоният гардид. Вай шогирдони шоиставу вафодорро бо худ ҷалб намуд. Онҳо мафтуни тарзи таълими ӯ гашта буданд. Вай ҳеҷ гоҳ пойбанди қоидаҳои зоҳирӣ намешуд ва ба ҷойи суханронӣ дар хусуси ашёҳо суҳбат меорост, саволҳо медод ва аз китобҳо порчаҳо мехонд. Ҳарчанд **Конфусий** омӯзиши асарҳои классикиро дастгирӣ мекард, вале ӯ аз **омӯзгорони дигар** бо он фарқ мекард, ки инро асоси ягонаи маърифат намедонист. Вай мегуфт: **"Фарз кардем одаме, ки қасидаҳои зиёдеро аз ёд медонад, бо ҳадафҳои муҳимми давлатие ба кишвари дигар фиристода мешавад. Вале дар ин лаҳзаи ҳалкунанда мумкин аст, андеша ронда наметавонад. Ӯ метавонад қасидаҳоро донад, аммо аз ин ба ӯ ҳамчун дипломат суде нахоҳад буд".**

Мактаби Конфусийро тақрибан 3000 (се ҳазор) нафар ба поён расониданд, ки аз онҳо 27 (бисту ҳафт) тан шогирдони наздики ӯ гаштанд. Боре ҳоким аз яке аз пайравони **Конфусӣи** дар бораи устодаш пурсид, вале шогирд ҷавобе дода натавонист. Вақте ки ӯ дар ин бора ба **Конфусий** ҳикоя кард, ӯ гуфт: **"Чаро ту ба ӯ нагуфтӣ, ки ман инсонам, ки вақте ба чизе таваҷҷуҳ намояд, ҳама бадбахтиро аз ёд мебарад, хӯрданро фаромӯш месозад, он вақт вай хушбахт аст ва дарк намекунад, ки пирӣ кай мерасад?".**

Мо дар ин гуфтаҳо хушнудии ҳаёт, иштиёқмандӣ ва эҳтиёҷоти заруриро ба амалиёт мебинем. Дар бораи хушбинии Конфусий баъзе тасаввуротро аз тамсили дигар гирифтан мумкин аст. Шогирде ба номи Сзелу барои шабгузаронӣ истода буд ва посбон аз ӯ пурсид, ки аз кӯҷост? Вақте ӯ ҷавоб дод, ки шогирди Конфусий аст, посбон гуфт: "Ҳа ин ҳамонест, ки номумкин будани иҷрои кореро медонад, вале боз ҳам мехоҳад онро иҷро кунад?"

Конфусий ходими дин набуд. Вай ҳеҷ гоҳ дар бораи Худо ё худоён анденша нарондааст. Вай мегуфт, ки орзу дорад, "**то пирамардон дар осоиш зиндагӣ кунанд, дӯстон ба ҳамдигар вафодор бошанд ва ҷавонон калонсолонро дӯст доранд.** Вақте ки яке аз шогирдон аз ӯ дар хусуси хидмат ба руҳи аз дунё гузаштагон пурсид, Конфусий ҷавоб дод: **"Шумо ҳатто ба одамон хидмат карда наметавонед!**

---

* Манбаи асосие, ки дар бораи ҳаёти Конфусий маълумот гирифтан мумкин аст, китоби "Аналектҳо" мебошад, шогирдони бевоситаи ӯ навиштаанд.

Чӣ тавр ба руҳҳо метавонед хидмат кунед?" Ин идомаи шиори зер буд: **"Эътироф намо, ки ту медонӣ он чиро медонӣ ва намедонӣ онро, ки намедонӣ". Бо вуҷуди ин Конфусий майли муайянеро эҳсос кард ва фаъолияти худро фармуда аз боло донист.** Ин эътиқод ба ҳаёти ӯ маънӣ бахшид ва махсусан, дар солҳои оворагардиву беэътирофӣ ӯро пуштибонӣ кард. Ҳарчанд ӯ аз ақидаҳои динии қабулшудаву хурофот дар канор буд, бо вуҷуди ин одами диндор маҳсуб мешуд.

Конфусий ин ҳама муддат инкор мекард,ки таълимоти наве наовардааст. Ба ҷои он ӯ тасдиқ менамуд, ки саъй мекунад анъанаву идеалҳои гумшударо барқарор созад ва мегуфт: **"Ман эҷод намекунам. Ман интиқол медиҳам:"** Ӯ мудом бо Асри тиллоии император **Сун** муроҷиат мекард ва мегуфт, ки таназзули ҷомеъаи ҳозира аз он сабаб аст, ки мардум тарзи дурусти ҳаётро фаромӯш кардаанд. Ин сабаб шуд, ки **ӯ дар солҳои охири умр осори классикони Чиниро чоп намуд,** то ки онро ба наслҳои оянда дода тавонад. Вале садоқати хаёлпарастонаи ӯ ба гузашта набояд ба мо барои дидани навпардозиҳои вай халал расонад. Вай ҳар чиро, ки нақл мекард, эҷодкорона таҷдиди назар менамуд. **"Агар гузаштаро омӯхта инсон иқтидори дарки имрӯзаро дошта бошад, он вақт метавонад, муаллим бошад",-мегӯфт Конфусий. Ӯ ба чор хусусияти муҳими тамаддуни чинӣ ҳусни оғоз бахшид.**

✓ Ӯ обрӯи муаллими хусусиро баланд бардошт. То ин вақт амалдорон омодагии касбиро танҳо дар сари вазифа мегирифтанд.

✓ Ӯ идеяҳову равишҳо ва мазмуни маорифи чиниро инкишоф дод. Омӯзиши ҳунарҳои озодро ҳамчун заминаи хидмати давлатӣ исрор намуда, ӯ дар мактаби худ нафақат техникҳо ва сиёсатмадорон, балки одамони мадании соҳиби маърифати ҳарҷонибаро таълим медод.

✓ Вай шогирдонро аз ҳамаи табақаҳои ҷомеъа қабул мекард. Акнун на танҳо одамони олимансаб имконоти гирифтани маълумотро доштанд. Конфусий ҳамеша сарбастагии ҷомеъаро вайрон карда, бартарии анъанавии ашрофонро инкор менамуд. Марди начиб, ба назари ӯ, ҳамин тавр таваллуд намешавад, ба туфайли таҳсилу ҳикмат, идеалҳои муносиб ва накӯкории ҷамъиятӣ ба камол мерасад.

✓ Конфусий хосияти маънавии маориф ва сиёсатро таъкид мекард. Барои ӯ таълим ба хотири таълим набуд. Ҳамчун инсони боинтизом вай талаб менамуд, ки шогирдони ӯ мушовирони эътимотноки ҳукумат гарданд.

✓ Конфусий бо идеалҳои худ содиқ монд. Агар ӯ давлату сарват мехост ва ба ҳукумат муросо меард, метавонист бонеъмат зиндагӣ кунад. Вале ӯ поквичдониро афзал медонист ва ҳеҷ гоҳ аз ин интихобаш пушаймон набуд. Ҳарчанд шуҳрати шахсии сиёсиаш барор нагирифт, дар тӯли наслҳои зиёд ӯ устоди тамаддуни чинӣ буд. Шогирдони вай берун аз Чин ҳамчун ҳокимону донишмандон ва муаллимони қобил, ки на танҳо худашон дорои ақидаҳои тарзи ҳаёти муайянанд, балки онҳоро ҳифз карда, ба дигарон интиқол ҳам медиҳанд, машҳур гашта буданд. Яке аз шогирдонаш Сзэн Сзэ гуфта буд: "Ҳар рӯз ман ба худ се савол медиҳам: Оё ба дигарон ёрӣ додам? Оё дӯстӣ хубам? Оё он чиро, ки ба ман ёд додаанд ба дигарон додаам?". Магар инҳо саволҳои муҳим дар ҳаёти ҳар инсон нестанд? Рочеъ ба ин масъала маориф – гарави пешрафти ҷомеа маҳсуб мешавад. Дар шароити кунунӣ, ки ҷаҳонишавӣ босуръат ҷомеаҳоро фаро мегирад, рӯз аз рӯз таҳдидҳои наве чун ифротгароиву терроризм тамаддунҳои модернро таҳдид мекунад, ягона роҳи муқобила бо ин гуна таҳдидҳо таҳвият бахшидани муҳтавои барномаҳои дарсӣ ва таваҷҷуҳи бештар додан ба системаи омӯзишу парвариш мебошад. Танҳо тариқи мактаб ва такя бар мероси гаронбаҳое, ки аз ниёгон ба мо расидааст, метавон ҳар гуна кӯшиши ноором сохтани ҷомеа ва ба сӯйи ҷаҳолату томгарой ва таассубу рукуд кашидани ҷомеаро бартараф кард. Истилоҳи мактабу маориф бар асоси суннатҳои миллӣ ва шинохти чеҳраҳои миллӣ, омӯзиши осори онон метавонад яке аз чунин роҳҳо гардад. Таҷрибаи таърих собит мекунад, ки ин гуна ислоҳ камхарҷ, озмудашуда ва самарбахш хоҳад буд.

АДАБИЁТ

1. Филонов Г.А. Проблемы эфективности поспитания.: Педагогика, 1978,-223 с.
2. Прокофьев М.А. Советская школа на современном этапе. М., Педагогика 1971, 47 с.
3. Стогонин В.Я. Избранные педагогические сочинения. М., Педагогика. -36-47 с.
4. Ҷун Хо Сюн. Ману дунё Роҳ ба сӯи ваҳдат. Хазинаи байналмилалии Маориф. Душанбе,-1993,1995,1999,-238 с. 74 .
5. Селевко Г. Технологияи маълумоти муосир. //Народное образование. 1998,- № 7,-67-74с.
6. Раҳмонов Э. Масъулият дар назди замон . Душанбе: Ирфон, 2002.-95с.
7. Уилям Ҳейнз. Майра Станеки Козвоский, Анна Бжиская, Дороти Феллене. Хазинаи байналмилалии маориф. -1999.
8. Ҷ. Ҷӯрабоев, А. Кӯчаров, С. Муллочон, А. Сайфуллоев. Маориф-гарави пешравии ҷомеа, Душанбе, Маориф, 2015.

ВАЖНОСТЬ КОНФЛИКТНЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Исследуются взгляды Конфуция на процесс просвещения населения на необходимость обучения как общества в целом, так и правителей на важность самообразования и проведения активной работы по воспитанию правительственного культурного гражданина, осознающего свою роль в обществе и в просвещении.

Ключевые слова: *Лао-Цзи, Ки Эр, просвещение, мудрец, жизнь, умение, общество, мудрость, знаниею*

THE IMPORTANCE OF CONFLICT PEDAGOGICAL IDEAS AT THE CURRENT STAGE

The article examines Confucius ' views on the process of educating the population, on the need to educate both society as a whole and the rulers, on the importance of self-education and active work to educate a government cultural citizen who is aware of his role in society and in education.

Keywords: *Lao Tzu, Ki er, enlightenment, sage, life, skill, society, wisdom, knowledge*

Сведение об авторе:

Абдурахими Абдуллох *– кандидат педагагических наук старший препадаватель кафедры социальных наук Таджикский технологический университет*

About the autor:

Abdurahimi Abdulloh *- Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of Social Sciences, Tajik Technological University.*

УТРЕННИЕ ФИЗИЧЕСКИЕ УПРАЖНЕНИЯ ДЛЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА (УТРЕННЯЯ ГИГИЕНИЧЕСКАЯ ГИМНАСТИКА)

Намозов Т.Б.

Таджикский государственный педагогический университет имени С.Айни

Каримова Д.ДЖ.

Таджикский институт физической культуры имени С.Рахимов

Лидер нации основатель мира и согласия, Президент Таджикистана в своей речи, обращенной к современной молодёжи, неоднократно говорил: «Мы должны воспитывать подростков и молодёжь в духе уважения национальных святынь, законности, порядка и обязательного соблюдения требований закона, оберегать их от разрушительного влияния нежелательных явлений современного мира, таких как экстремизм, наркомания, в целом, от всякого рода преступности, как можно больше пропагандировать среди них здоровый образ жизни.

Утренней гигиенической гимнастикой, или утренней «зарядкой», называют краткий комплекс физических упражнений, проводимых утром, сразу же после сна, и сопровождаемых гигиеническими процедурами: обтиранием влажным полотенцем, обмыванием или обливанием водой, принятием душа и самомассажем. Комплекс этот рассчитан на 10-20 минут. [1, с.147-148]

Утренние физические упражнения проводятся организованно, в составе группы, подразделения (Спортсменам, Армии, Военно-Морском и Военно-Воздушном флоте, в суворовских и ремесленных училищах), и каждый человек можно в индивидуальном порядке и в виде гимнастики по радио.

Утренний комплекс или отдельные упражнения целесообразно повторить в течение дня (для снятия утомления, особенно при продолжительной умственной деятельности, психического напряжения) или вечером (для нормализации сна). [3, с.30,31]

Гимнастические упражнения в гимнастике для целенаправленного их применения классифицируют по анатомическому признаку (например, упражнения для рук, ног, туловища), по характеру целевой направленности упражнения (дыхательные, на координацию движений, на равновесие, корригирующие и др.) Благодаря дыхательным упражнениям обеспечивается лучшее снабжение тканей кислородом. Дыхательные упражнения, сопровождающиеся только движением грудной клетки и диафрагмы, условно называют статическими, а если они сочетаются с движениями рук, ног, туловища, то их относят к динамическим. [5, с.40-41]

Гимнастика должна проводиться ежедневно в течение 12 – 15 мин в проветренной комнате. В комплекс обычно включают 12 – 17 упражнений для верхних и нижних конечностей, мышц туловища, брюшного пресса и других, которые повторяют 6 – 8 раз. Завершают занятие медленной и быстрой ходьбой, дыхательными упражнениями и самомассажем. [5, с.42-43] Комплекс гимнастики (или отдельные движения) может быть повторен и во второй половине дня или вечером.

Утренняя гимнастика имеет своей целью способствовать скорейшему переходу организма от состояния сна в состояние бодрствования. Применение специальных упражнений на растяжение, к которым прибегают во время разминки, способствует предварительному растяжению мышц, увеличению подвижности суставов, а это позволяет опасность разрыва связок и мышц. [2, с.241, 242, 243]

Уже в процессе разминки происходит мобилизация функций всех органов и систем, участвующих в выполнении предстоящей работы. Кровообращение и дыхание усиливаются.

Во время сна, как учит И.П.Павлов в организме наступает торможение, распространяющееся на полушария головного мозга и даже ниже-на средний мозг. При этом наблюдаются изменения важнейших функций организма. Дыхание становится ровным, редким и глубоким. Частота дыхания сокращается до 10-12 раз в минуту против 16-18, наблюдаемых у бодрствующих. Кровообращение замедляется. Сокращения мышц сердца становятся более редкими. Кровяное давление нередко снижается. Тонус скелетных мышц расслаблен. Возбудимость вегетативных центров уменьшена сосуды кожи расширяются. [3, с.123-124,]

Прекращение во время сна импульсов, идущих от коры, понижает обмен веществ. Импульсы, идущие к эндокринным органам, также изменяются. Одновременно происходят изменения и в соматической нервной системе. Организм находится в состоянии заторможенности, тонус его понижен.

В первое время после пробуждения организм не в состоянии быстро включиться в работу с полной нагрузкой. Отмечается вялость, работоспособность обычно снижена.

Быстрому снятию описанной заторможенности, поднятию общего тонуса и восстановлению всех функций организма способствует утренняя гимнастика.

Мышечные движения, глубокое дыхание, термическое воздействие водных процедур и других факторов внешней среды, являясь сигнальными раздражителями, посылают к коре мозга непрерывный поток импульсы, направляемые к внутренним органам и эффекторным системам, мобилизуя их с тем, чтобы привести обмен веществ, кровоснабжение и дыхание в соответствие с потребностью организма. [3, с.125-126]

Снятие тормозного состояния нервных центров вызывает субъективное ощущение бодрости, приводит организм в работоспособное состояние, дает ему как бы заряд энергии на целый день. Кроме того, опыт показал, что утренние физические упражнения способствуют развитию мышечной системы, подвижности в суставах, гибкости позвоночника, развитию грудной клетки, укрепляют сердце, легкие и нервную застойных явлений в тканях, а пользование водными процедурами служит средством закаливания организма. И наконец, утренняя гимнастика воспитывает и закрепляет потребность организма в регулярных занятиях физическими упражнениями. [2, с.242-243]

Утренние физические упражнения слагаются из трех частей: подготовительной, основной и заключительной.

В подготовительную часть входят: построение, ходьба и короткие пробежки. Её целью является подготовительную часть отводится 3-4минуты.

Основная часть утренней гимнастики включает: движения руками и ногами, повороты туловища (вперед, назад, в стороны), прыжки и вольные движения. На нее отводят 12-13 минут.

Движениями заключительной части утренней гимнастики являются: успокаивающая ходьба, перестроение. Перед успокаивающей ходьбой рекомендуются упражнения игрового характера. На эту часть отводят 3-5 минут.

Цель утренней гимнастики будет достигнута при соблюдении следующих организационно-методических указаний:

1. Утренняя гимнастика должна слагаться из упражнений, вовлекающих в работу все мышечные группы и суставы.
2. Упражнения должны быть несложными и легко усваиваться.
3. Новые упражнения следует вводить постепенно. Их разучиванию должно предшествовать краткое пояснение, сопровождаемое безупречным показом преподавателя.
4. Команда подается бодро, громко и отчетливо.
5. Каждое новое упражнение разучивается в медленном темпе; ускоряют темп только после достижения в выполнении его необходимой точности.

Примечание. Различают три темпа движений: медленный-10-12 движений в минуту, средний - 12-20 движений в минуту и быстрый -20 и более движений в минуту.

6. Нагрузку увеличивают постепенно. [4, с.30-31]
7. Нужно избегать однообразия упражнений (однообразного темпа, одного и того же маршрута и т.п.), так как однообразная работа выполняется с меньшим эмоциональным подъемом, а подчас даже неохотно. Кроме того, смешанная ходьба, бег в переменном темпе являются прекрасным тренировочным средством сердечно-сосудистой системы.

Физическое воспитание, в зависимости от поставленных перед ним задач, включает занятия физическими упражнениями в различных организационных формах. Различают следующие формы

организации физических упражнений: утренние физические упражнения (утренняя гимнастика), уроки по физическим упражнениям, гимнастика перед занятиями, физкультпаузы, физкультминутки, физические упражнения перед работой, вечерние прогулки, спортивно-массовые упражнения. Начинают выполнять эти движения плавно и в медленном темпе, постепенно ускоряя темп и увеличивая резкость движений. Движения необходимо сочетать с дыханием в соответствующем ритме. [4, с.32-33]

При любой форме занятий физическими упражнениями, особенно на уроках, на работе и во время отдыха физических упражнений необходимо строго соблюдать основные дидактические принципы обучения, а именно: сознательности, активности, наглядности, систематичности, доступности, прочности, и основные организационно-методические.

Гимнастикой перед занятиями называют краткий комплекс физических упражнений, проводимых перед занятиями в школах и других учебных заведениях, где не проводятся организованно утренние гимнастические упражнения. Она весьма благотворно влияет на организм учащихся: повышает работоспособность организма и закаливает его, положительно сказывается на эмоциональном состоянии учащихся, делает их бодрыми. Кроме того, благодаря наличию в комплексе специальных упражнений, она служит средством укрепления мышечной системы. [5, с.42-43]

Основными задачами гимнастики перед занятиями являются:

1. Улучшение физического развития занимающихся, укрепление их здоровья и закаливание.
2. Способствование лучшей успеваемости занимающихся, организованному началу учебного дня в школе и поднятию дисциплины учащихся.
3. Воспитание занимающихся интереса к занятиям физическими упражнениями.

ЛИТЕРАТУРА

1. Сидоров С.П. Пяти минутки бодрости. Москва, физкультура и спорт, 1988.
2. Папова С.Н. Лечебная физическая культура. Москва, 1978. - С.147-148-241-242-243.
2. Байко В.П. Вопросы медицинского контроля над физическим воспитанием. Москва, 1954. – С.123-124-126.
3. Ханс моль. Семь программ здоровья.Москва, 1983. – С.30-31-32-33.
4. Сафаров Ш.А. Практическая основы гимнастика. Душанбе, 2017. – С.40-41-42-43.

УТРЕННИЕ ФИЗИЧЕСКИЕ УПРАЖНЕНИЯ ДЛЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА. (УТРЕННЯЯ ГИГИЕНИЧЕСКАЯ ГИМНАСТИКА)

Каждый человек должен сам контролировать свою физическую активность.

Каждый раз после утренние физические упражнение постарайтесь сделать на следующей день практические выводы из ошибок предыдущего дня.

При любой форме занятий физическими упражнениями необходимо строго соблюдать основные дидактические принципы обучения, а именно: сознательности, активности, наглядности, систематичности, доступности, прочности и основные организационно-методические.

Авторы пришли к выводу, что наблюдения за изменением организма человека являются жизненного необходимыми.

Ключевые слова: *Зарядка, наблюдения, здоровья, нагрузка, отдых, ошибка, жизнь, игра, сила, цель, движения, прогулка, питания, нарушения, попытка, состав, группа, снаряды, самоконтроль, режим, самочувство.*

MORNING EXERCISE FOR A HEALTHY LIFESTYLE. (MORNING HYGIENIC GYMNASTICS)

Each person must control their physical activity themselves. After every morning exercise, try to draw practical conclusions from the mistakes of the previous day the next day.

With any form of physical exercise, it is necessary to strictly observe the basic didactic principles of teaching, namely: consciousness, activity, visibility, systematicity, accessibility, strength and basic organizational and methodological.

The authors came to the conclusion that observations of changes in the human body are vital.

Key words: *Exercise, observation, health, load, rest, error, life, play, strength, goal, movement, walk, nutrition, disturbances, attempt, composition, group, shells, self-control, regimen, well-being.*

Сведение об авторах:

Намозов Тошкул Буриевич – *заведующий кафедрой физического воспитания и гражданской обороны, кандидат педагогических наук, профессор Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, тел: (+992) 918812521;*

Каримова Дилором Джумаевна *– проректор по научной работе, кандидат педагогических наук, доцент Таджикского института физической культуры имени С.Рахимова, тел: (+992) 937771095.*

About the authors:

Namozov Toshkul Burievich *- Head of the Department of Physical Education and Civil Defense, Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, tel: (+992) 918812521;*

Karimova Dilorom Jumaevna *- Vice-rector for scientific work, candidate of pedagogical sciences, docent of the Tajik Institute of Physical Culture named after S. Rakhimov, tel: (+992) 937771095.*

УДК 323:371.3 (575.3)

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ - ЭТО СОЦИАЛЬНО - КУЛЬТУРНОЕ ЯВЛЕНИЕ

Баротова Г.Ю.

Таджикский государственный педагогический университет имени С. Айни

Современная парадигма в сфере образования характеризуется требованиями, которые обусловливаются повышением уровня к квалификации кадров, в том числе и педагогических, в силу востребованности конкурентоспособного специалиста, способного соответствовать запросам и вызовам XXI века в условиях информационной социокультуры.

При подготовке кадров преподавателей необходимо учитывать опережающие факторы, обусловленные социально-экономическим развитием республики, и которые должны закладываться в организацию обучающего процесса.

Особую актуальность данное положение приобретает при подготовке психолого-педагогических кадров, ибо формирование личностных качеств подрастающего поколения во многом обусловлено качеством учебно-воспитательного процесса в среднем звене системы образования, представленного общеобразовательной школой.

В ряду форм и видов культурной деятельности особое место отводится педагогической деятельности.

Обучением, воспитанием, образованием, развитием личности обусловлено содержание педагогической деятельности, которая представлена в виде особого вида профессиональной деятельности. Педагогическая деятельность характеризуется совместным характером деятельности преподавателя, которая обучает личность, и обучающихся, которые охватываются процессом обучения, воспитания и развития.

Несоответствующие условия, обстоятельства и тенденции системы по профессиональному воспитанию и профессиональному самоопределению личности раскрываются в ряде исследований, посвященных формированию профессиональной культуры личности [1, с. 98; 2, 8].

В целом, современная социокультурная ситуация способствует все большему отторжению основной массы населения от предоставления им качественного образования, которое сегодня является недоступным для широкого слоя населения ввиду коммерциализации современного мира, проявляющейся в системе образования в виде платного образования.

Рыночные отношения в контексте парадигмы современного общества, актуализируя проблему качества в образовании, увязывают его с квалификацией специалистов, которая рассматривается через их подготовку (технологическую, общекультурную и психологическую), что предусматривает у них необходимость формирования профессиональной культуры.

В этом плане, именно личная педагогическая культура преподавателя закладывает у него основную предпосылку для успеха в его профессиональной деятельности. Современные исследователи (В.Л. Бенин, К.М. Левитан Н.В. Седова и др.) рассматривают педагогическую культуру через интеграцию свойств личности, которые включают в себя природные и приобретенные личностные свойства, обеспечивающие соответствующий уровень профессиональной деятельности преподавателя [7, с.299].

Профессиональная деятельность - это социально-культурное явление со сложной структурой, включающей цель, задачи, предмет, средства, методы, результат. Высокий уровень профессиональной культуры специалиста характеризуется развитым профессиональным мышлением и сознанием, предусматривающих способность разрешать профессиональные задачи.

Рассмотрение «педагогической культуры» долгое время в психолого-педагогическом плане осуществлялось на основе анализа категорий обыденного сознания без конкретного научного объяснения. И была представлена нормами, поведенческими правилами в контекст педагогического такта, педагогической техники и мастерства, педагогической грамотности и образованности.

Компоненты личностной культуры педагога в виде: методологической, нравственно-эстетической, технологической, коммуникативной, духовной и физической и т.п. стали рассматриваться исследовательскими разработками в контексте культурологического подхода в философской, социологической, педагогикой и психологической науках, которыми освещались ряд направлений и

аспектов педагогической культуры [4, с.174]. И педагогическая культура была представлена как важная составляющая общей культуры преподавательских кадров, проявляющейся как целостная система на основе профессиональных качеств преподавателя и специфики профессии педагога. Обобщенный показатель по интегративному личностному качеству преподавателя, условия и предпосылки его эффективной педагогической деятельности обусловлены его профессиональной компетентностью и целью профессионального самосовершенствования.

Таким образом, содержание профессионально-педагогической культуры рассматривается через систему, конкретизирующую индивидуально-профессиональные качества педагога, ведущие компоненты и функции. Личность, призвание которой связано с осуществлением педагогического труда, рассматривается как носитель профессионально-педагогической культуры. Сущность профессионально-педагогической культуры, ее понимание, связаны с рядом методологических предпосылок, через которые выявляется взаимосвязь между общей и профессиональной культурой. Ее специфические особенности рядом авторов рассматриваются через следующие положения (И.Ф. Исаев [6, 207], В.А. Сластенин) [3, с. 22]:

- профессионально-педагогическую культуру следует рассматривать как универсальную характеристику, которой обусловлена педагогическая реальность;
- профессионально-педагогическая культура должна рассматриваться через специфическое проектирование общей культуры на конкретную педагогическую деятельность;
- профессионально-педагогическая культура - есть системное образование, представленное структурно-функциональными компонентами с собственной организацией. Тем не менее, она представлена избирательным взаимодействуем с окружающей средой и интегративным целостным свойством, которое не всегда обусловлено отдельными свойствами ее составляющих;
- творческую деятельность следует рассматривать в виде единицы анализа профессионально-педагогической культуры;
- специфику в формировании и реализации профессионально-педагогической культуры преподавателя следует рассматривать в контексте ее обусловленности индивидуально-творческими, психофизиологическими и возрастными характеристиками, имеющейся социально-педагогической практики.

Подрастающее поколение - его развитие, образование, воспитание, социальная защита и формирование его достоинства и человеческих прав – являются главной ценностью педагогической культуры [5, с.160].

Конкретизация компонентов профессионально – педагогической культуры преподавателя представлена в научной литературе и связана с рассмотрением профессиональной деятельности в целом.

Профессия, профессиональная деятельность как сформированное социально-культурное явление представлено в виде сложной структуры, вбирающей в себя предмет, средства и результаты профессиональной деятельности, рассматриваемых через цели, ценности, нормы, методы и методики, образцы и идеалы. Профессиональной культурой, как отражением противоречивого, диалектического характера в деятельности человека, представлена определенная степень по овладению приемами и способами в решении профессиональных социальных задач членами профессиональной группы. Высокий уровень профессиональной культуры, который раскрывается развитым профессиональным мышлением специалиста, обусловлен развитой способностью в решении профессиональных задач. Однако, при нарушении целостности и всесторонности профессиональной культуры достаточно развитое профессиональное мышление, при его поглощении другими проявлениями личности, может трансформироваться в свою противоположность.

Профессионально-педагогическая культура, являясь частью педагогической культуры, рассматривается с позиций общественного явления. В этом плане, педагогическую культуру представляют люди, которыми осуществляется педагогическая практика в сфере педагогической профессии, так и вне ее. Профессионально-педагогическую же культуре представляют люди, для которых педагогическая деятельность является призванием, организуемым путем педагогического труда, педагогического общения, когда личность рассматривается как субъект деятельности и общения, и изучается в рамках педагогической профессии.

Именно поэтому анализ профессиональной культуры путем понимания ее в контексте неразрывной взаимосвязи с общей культурой личности в процессе стремления к ее достижению должен рассматриваться в виде основополагающего фактора при подготовке будущих педагогических кадров.

Конечные цели в процессе профессиональной реализации и развитии личностной культуры преподавателя представлены ею:

- индивидуализацией образования и самостоятельным развитием личности – как обучение;
- личностным знанием, субъектным опытом, индивидуальной заинтересованностью, индивидуальными учебными планами и проектами, творческими работами, развивающими индивидуальные интересы и исследовательские качества – как обучение личности;

- критическим переосмыслением гуманистических ценностей (общепринятых и культурнозначимых); норм, направленных на уважение к личности; осознанием дифференциации в социокультурных нормах, представленного многообразием мнений; формированием способностей, представленных нравственными поступками и моральным поведением – как воспитанием;

- проявлением качеств, направленных на самоопределение, самопознание, саморазвитие, самореализацию; оказанием помощи в решении индивидуальных проблем; созданием условий для осуществления самостоятельного выбора; развитием разнообразных интересов и формированием интереса к многообразию; защитой культурной идентичности обучающихся – как педагогической поддержкой.

Современный преподаватель должен быть представлен погружением в общечеловеческую культуру, понимаемую путем ее языкового многообразия, способов деятельности для постижения ее своеобразия, что подтверждается общим ходом теоретического анализа проблемы, связанной с формированием профессионально-педагогической культуры. Отсюда, вытекает, что обеспечение культуроемкости образования увязывается с формированием способности к совместным видам деятельности, а не на ориентацию количественного усвоения информации и методик, связанных лишь с передачей знаний.

Все вышеизложенное предусматривает поиск разнообразных форм диалога и эффективных методик, связанных с его организацией. В этой связи обучающий процесс целесообразно организовывать через внедрение продуктивных методов и способов обучения: проблемными лекциями и семинарами, круглыми столами, теоретическими конференциями, разнообразными практическими занятиями, а также многообразными формами по организации обучающей деятельности, такими как: индивидуальная, парная, групповая фронтальная. В рамках вышеизложенного эффективность обучающего процесса может достигаться включением методов и приемов, направленных на проблемное изложение материала, организацию дискуссий, деловых и ролевых игр, упражнений.

В целом, процесс подготовки будущих преподавательских кадров, которые обладают высоким уровнем профессиональной культуры, должен учитывать специфику внешней и внутренней систем взаимодействия: системы взаимоотношений между обучающимися (внешняя система) и специфику характера взаимодействия между обеими системами (внутренняя система).

Таким образом, развитие интересов студентов, их склонностей, способностей, направленных на осознание ими роли и значения эффективной педагогической деятельности, а также активизация стремлений к самоутверждению через коллективное взаимодействие, осознание ценности созидательной деятельности, как общественной, так и субъективной, формирует их профессиональную культуру.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абрамова И. В. Образование детей с ограниченными возможностями здоровья: проблемы, поиски, решения // Педагогическое образование и наука. - 2012. - № 11. - С. 98-102.
2. Назарова Н.М. Интегрированное (инклюзивное) образование: генезис и проблемы внедрения // Вестник Московского городского педагогического университета. – 2009. – №3 (9). – С. 8-18.
3. Профессиональная культура учителя: (программа изучения) // Сост. В.А. Сластенин, Н.И. Филиппенко. – М.: Б.и., 1993.– 22 с.
4. Общая и профессиональная педагогика: Учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности «Профессиональное обучение»: В 2-х книгах // Под ред. В.Д. Симоненко, М.В. Ретивых – Брянск: Изд-во Брянского государственного университета, 2003. - Кн.1 – 174 с.
5. Ананченко М.Ю. К вопросу о сущности и факторах становления профессиональной культуры специалиста / М.Ю. Ананченко // Формирование профессиональной культуры будущего специалиста: Материалы X областной студенческой научной конференции и V международных педагогических чтений - Архангельск: Издательство СГМУ, 2003. – 160 с
6. Исаев И.Ф. Профессионально–педагогическая культура преподавателя: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по пед. спец. – М.: Академия, 2004. – 207 с.
7. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика: учеб. для вузов – СПб. и др.: Питер, 2001. – 299 с.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ - ЭТО СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЕ ЯВЛЕНИЕ

Данная статья посвящена проблеме профессионально-педагогической культуры.

Современная профессионально - образовательная среда сориентирована на актуализацию внимания по отношению к оценке уровня профессиональной квалификации выпускников высших учебных заведений, в том числе и психолого-педагогического профиля. Готовность студентов к осуществлению целенаправленного и систематически организованного процесса обучения, связанного с воспитанием подрастающего поколения в инклюзивной среде, обусловлена наличием у них фундамента по общекультурной и профессиональной подготовке, которой создаются предпосылки для их самостоятельного личностного и духовно-нравственного развития.

***Ключевые слова**: профессионально-педагогическая культура, профессиональная деятельность, педагогическая культура.*

PROFESSIONAL ACTIVITY IS A SOCIO-CULTURAL PHENOMENON

This article is devoted to the problem of professional pedagogical culture.

The modern professional and educational environment is focused on the actualization of attention in relation to assessing the level of professional qualifications of graduates of higher educational institutions, including those of a psychological and pedagogical profile. The readiness of students to carry out a purposeful and systematically organized learning process associated with the upbringing of the younger generation in an inclusive environment is due to the fact that they have a foundation for general cultural and professional training, which creates the preconditions for their independent personal and spiritual and moral development.

***Key words:** professional pedagogical culture, professional activity, pedagogical culture.*

Сведения об авторе:

***Баротова Гульчехра Юсуфджановна** - старший преподаватель кафедры «Общая и педагогическая психология» Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. Тел: (+992) 918170700 , E-mail: gulchehrabarotova@mail.ru*

About the autor:

***Barotova Gulchehra Yusufjanovna** - Senior Lecturer, Department of General and Pedagogical Psychology of Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini. Phone: (+992) 91817070, E-mail: gulchehrabarotova@mail.ru*

БАРТАРАФНАМОИИ МУШКИЛОТҲО ВА БАЪЗЕ НАМУДҲОИ ТАБОБАТИ АСАБОНИЯТ ДАР ПСИХОЛОГИЯ

Кенҷаева З.Х.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ.

Ёраҳмадов А.С.

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Масъалаи асабоният ба яке аз мушкилоҳои муҳими одамони имрӯза табдил ёфтааст. То ҷое, ки мо аз воситаҳои ахбори умум, итернет, таҷрибаҳои ҳаётӣ ва дигар сарчашмаҳову суҳбат бо одамон мешунавем, бештари он проблемаҳое, ки дар зиндагии байни одамон ба амал меоянд, ба масъалаи асабоният алоқаманданд. Албатта нисбати масъалаи мазкур ҳар як мутахассис нуқтаи назари худро дорад. Ҳар як мутахассис ин масъаларо аз назари касбияти худ баҳо доданӣ мешавад. То чӣ андоза он нуқтаҳои назар ба масъала бархуд мекунанд ё не натиҷааш ба касе маълум нест. Зарурати интихоби ин мавзуъ низ дар ҳамон аст, ки масъалаи асабониятро аз нуқтаи назари психологияи муоссир таҳлилу баррасӣ намоем ва роҳҳои табобати онро назариявиҳам бошад ба саҳми дигарон расонем.

Мавриди қайд аст, ки барои кушодани фаҳмиши мафҳуми асабоният лозим меояд, ки дигар мафҳумҳоро низ истифода барем. Мафҳумҳои асабӣ, асабоният, тундмизоҷӣ, тунду тез, хашмгинӣ, ғазабнокӣ, изтироб, ҳаяҷоннок ва ғайра. Асабоният ҳолати муайяни эмотсионалии одам мебошад, ки дар вазъиятҳои гуногуни ҳаётӣ ба вуҷуд омада, олами ботинии одамро ноором мекунаду ӯро дар батанзимдарории рафтору муносибаташ халал мерасонад.

Фаҳмиши мафҳуми асабониятро дар психологияи тиббӣ бо номи невроз истифода мебаранд. Невроз – бемориест, ки зери таъсири осебҳои психологӣ ба инкишофи хусусиятҳои муҳими шахс таъсири манфӣ мерасонанд. Чӣ қадаре, ки кӯдак хурд бошад, ҳодисаҳои ночизтарин метавонанд ба вайроншавии асаби ӯ сабаб гарданд, ба монанди: одами ношинос, овози баланди ногаҳонӣ, садои мошин, акоси саг ва дигар холатҳо.

Барои ошкор намудани фаҳмиши невроз схемаи махсусе, ки неврозро ифода мекунад бо формула нишон медиҳем. **Фард (Ф) + азсаргузарониҳои ҳиссӣ (А) + муҳити атроф (М) + талаботҳои ҳаёт (Т) = невроз (Н). Ф+А+М+Т=Н** ин формула бештар дар корҳои (Кречмер, З.Фрейд, К.Юнг,) ба осонӣ дарёфт карда мешавад[1.с.50]. Акнун ба шарҳи ин формула мегузарем, ки дар ин ҷо Фард - ин як нафар одам аст. Азсаргузарониҳои ҳиссӣ – ин ғаму андӯҳ ва ҳиссиётҳои манфии пештараю ҳозира, яъне ҳар қадаре, ки одам дар гирдоби ғаму андуҳ ба воя бирасад, ҳамон андоза ҳолатҳои манфӣ думболагири онҳо мешавад. Муҳити атроф - он предмету ашё, муносибатҳои байнишахсони бо шумо дар алоқа буда фаҳмида мешавад. Шахсоне, ки моро иҳота кардаанд, ҳангоми баамал омадани ҳиссиёти манфӣ метавонанд таъсиркунанда бошанд. Талаботи ҳаёт – он меъёр, арзиш, вазифа ва масъулиятҳое, ки ҷамъияту давлат барои одамон муқаррар кардааст. Невроз – натиҷаи таъсирасониҳо ва вайроншавии психогению психологӣ мебошад. Агар чунин формула дар ҳақиқат дуруст бошад, тамоми кушишҳои мо барои расидан ба беморӣ ҳисобида мешавад**.** Дар формулаи мазкур норасогиҳое вуҷуд дорад, чунки одамон талаботҳои худро ба воситаҳои гуногун қонеъ мекунанд, яъне талабот, ки қонеъ гардид шиддатнокӣ низ паст мегардад

ва невроз аз байн меравад. Дар ин формула масъалаи қонеъгардонии талаботҳо ба эътибор гирифта нашудааст.

Дар ҷои дигар психотерапевт А.Адлер формуларо дигар хел пешниҳод мекунад. **Схемаи баҳои индивидуалӣ (Ф+А+М) + Х= бартариятҳои идеалии шахсӣ**. Ҷое, ки ҳарфи Х-гузошта шудааст, ҳамаи он хусусиятҳои динамикӣ, азсаргузарониҳо, хусусиятҳои характер, ҳолату аломатҳои девонагии шахс дохил мешавад. Ба андешаи ман формулаи пешниҳодкардаи А. Адлер то андозае ҳолати неврозро ошкор карда метавонад. Чунки шахси невротикӣ бо хусусиятҳои динамикӣ ва хусусиятҳои характераш, ки дар ҳаёти пештара онҳоро аз сар гузаронида буду имрӯз барои ба мақсад расидани одам халал мерасонанд, аз дигар нафар фарқ карда меистад. Банобар ҳамин ман низ тарафдори он ҳастам, ки дар пайдоиши невроз заминаҳои динамикии хусусиятҳои рафтори одам нақши асосиро мебозанд.

Невроз ҳолати психологӣ ва ё натиҷаи вайроншавии психикӣ мебошад. Дар даврахои аввали бавуҷудоии ҳолати невроз одам рафтор, гуфтор ва ҳиссссиёти худро идора карда метавонад. Ҳангоми ҳолати невроз одам ноорамии ботиниро ҳис мекунад, ихтилофҳои ботинии бавуҷудомада намегузоранд, ки муносибати солим ба зиндагӣ ва шахсони моро иҳотакунанда барқарор шавад. Агар ҳамин гуна ҳолатҳо зуд-зуд ба амал омадан гиранд ба ҷараёнҳои эҳсосу идрок, хотиру тафаккур, нутқу хаёл ва диққатнокӣ халал ворид мешавад. Дар натиҷа одам аз ҳаёти худ ноқаноатмандиро аз сар мегузаронад ва зиндагӣ дар назараш хушку холӣ ва бемаъно метобад.

Ёдрас шудан бомаврид аст, ки дар семоҳи охир 60% шаҳрвандоне, ки ба психологон мурочиат кардаанд, ба масъалаи арзиши зиндагӣ ва бемаъно будани зиндагиашон алоқаманд аст (аз дафтари кории психолог Ёраҳмадов А.С.). Ин вазъиятҳо одамро ба вайроншавии психикӣ мебаранд.

Невроз наметавонад аз насл ба насл гузарад. Танҳо баъзе бемориҳои волидайн тариқи моддаҳои ҳаётбахш (генҳо) метавонанд ба фарзанд гузаранд. Невроз ин аз муносибати атрофиён, падару модар байни худ ва инчунин ба фарзандон дар одам ба вуҷуд меояд. Натиҷаи тарбияи нодуруст, муҳити носолими оилавӣ ҳамеша сабабгори невроз шуда метавонад. Ба ақидаи психотерепевт, асосгузори гешталтерапия Ф.С.Перлз (1893-1970) одамоне, ки дар олами тахаюлот (фантазия) зиндагӣ мекунанд, онҳо дорои невроз мебошанд[2.с.48]. Муҳаққиқ пешниҳод мекунад, ки одам ҳамчун сохтори умумӣ ва бутун омӯхта шавад. Хиссиёт, фикр ва рафтор дар олоқамандии якдигар баррасӣ карда шаванд. Ҳангоме, ки сохторҳои ташкилдиҳандаи ҳаёти одам аз ҳамдигар ҷудо арзи ҳасти мекунанд, одам ба беморӣ гирифтор мешавад. Дар рафти табобат мутахасиси гештатӣ зиддият ва рафторҳои мурочиаткунандаро мушоҳида намуда бо ёрии техникаҳои таъсиррасонии табобатӣ ҳаёти рӯхии ӯро осуда мегардонад. Дар баробари табобат гешталт-психолог (гешталтерапевт) образ, мақсад, маромҳои бартаридоштаи асосиро, ки ҳаёти одамро ноорам кардаанд дарк намуда онҳоро аз майнаи сари одам дур месозад.

Агар ба масъалаи асабоният аз нуқтаи назари психологияи иҷтимоӣ наздик шавем, ба чунин натиҷа ноил мешавем, ки шахс дар раванди ба ҷамъият ворид шуданаш душвориҳоеро аз сар мегузаронад. Он душвориҳо рафти ба ҷамъият мутобиқшавии одамро коста мегардонанд. Нафароне, ки ба ҷамъият дуруст мутобиқ нагаштаанд, асабоният дар онҳо бештар мушоҳида мешавад. Вазифаи иҷтимоиро доштану дар ҷамъият кору фаъолият кардан маънои дуруст мутобиқ шуданро надорад. Яъне агар раванди иҷтимоишавии шахс халал ёбад, одам ба ҳолати невроз гирифтор мешавад.

Илмҳои сиёсатшиносӣ ва иқтисодӣ ба масъалаи асабоният назари дигар доранд. Ба андешаи онҳо чиқадаре, ки шароитҳои иҷтимоию иқтисодии мардум бад (нохуб) бошанд, ҳамон қадар невроз зиёд мушоҳида мегардад. Ба ақидаи онҳо бояд пеш аз ҳама шароитҳои иқтисодии мардумро баланд бардорем. Дар натиҷа метавонем масъалаи асобониятро аз байн бардорем. Фарз кардем, ки ба ин муҳокима розӣ шудем ва шароитҳои иқтсодии мардумро балан бардоштем, пас масъалаи асабоният аз байн меравад? Не албатта. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки имрӯз бештари мардум шароити хуби иқтисодӣ доранд, аммо аъзоёни ҳамон оила бо ягон хусусияташон нооромӣ ва асабонияти зиёдро нишон медиҳанд. Пас яктарафа баҳо додан ба ин масъала мо ба мақсади асосӣ намерасем.

Фалсафаи иҷтимоӣ ба ин масъала каме дигар хел баҳо медиҳад. Сабаби асосии асабониятро дар таъсири ба муҳоҷирати меҳнатӣ рафтани яке аз аъзоёни оила мебинад. Махсусан, падарон дар тарбияи пурраи фарзандон иштирок намекунанд, модарони танҳо аз ухдаи чунин вазифаи масъулиятнок баромада наметавонанд. Дар натиҷа аъзои ҳамон хонавода дар ҷамъият худро дуруст нишон дода наметавонанд. Раванди иҷтимоишавӣ вайрон мешавад. Дар оилаҳое, ки падару модар ҳангоми тарбияи фарзандон пурра иштирок доранд, дигар омилҳо ба монанди интернет, тамошои филмҳои хусусияти зӯроваридошта, доираи дӯстону рафиқони бад метавонад ба рафтори онҳо таъсиррасон бошанд.

Назари журналистон ба ин масъала чунин аст. Имрӯз банйни сохторҳои роҳбарикунанда, байни мактабу оила, байни мактабу боғчаи бачагона, мактабу донишгоҳҳо, байни мардуми аҳолӣ ба дигар сохторҳои қудратӣ, байни ҷомеъа ва вазорати корҳои дохилӣ, байни газетаю матбуот ва дигар вазорату идораҳо ҳамкорӣ дастаҷаъона вуҷуд надорад. Ин камбуду мушкилотҳои ҷомеаро боз ҳам зиёд мекунад ва боиси асабинияти бештари одамон мешавад. Албатта ҳар як сохтори иҷтимоӣ мушкилоту муваффақиятҳои худро дорад, ки якеашро дастгирӣ ва дигарашро ислоҳ мебояд кард. Ҳангоми набудани

ҳамкорӣ кори манфиатнокеро ба анҷом дода наметавонем. Надоштани ҳамкориҳо байни сохторҳои ҷомеъа мушкилоти асабониятро зиёд мегардонад.

Дар илми психологияи умумӣ одамонро ба чаҳор типи мизоҷ ҷудо мекунанд. Типи мизоҷи сангвиникӣ, холерикӣ, флегматикӣ ва меланхоликӣ. Ҳар яке аз ин типҳои мизоҷ бо хусусиятҳои табиию-психологии худашон аз якдигар фарқ мекунанд. Дар типҳои мизоҷи сангвиникӣ ва флегматикӣ системаи асаби зӯри дар мувозинатбуда вуҷуд доранд, ҳолати асабониятҳо камтар мушоҳида мешавад. Дар типи мизоҷи холерикӣ ва меланхоликӣ бештар ҳолати асабониятҳо ба назар мерасад, ки онҳоро шарҳ медиҳем.

Ба холерик фаъолии баланд, суръати тези амали ҷавобӣ хос аст, вале реактивияти бар фаъолӣ бартарӣ дорад. Намояндагони ин намуди мизоҷ аз дигарон бо барангезиши баланди эмотсионалӣ ва номавзунии рафторашон фарқ мекунанд. Протсессҳои психикӣ дар онҳо тез мегузаранд. Номувозинатӣ ба таври равшан ба фаъолияти холерик таъсир мебахшад. Холерикҳо бо сабаби оқилона сарф карда натавонистани қувва тез бемадор мешаванд ва рӯҳафтода мегарданд. Чунин силсиланок зоҳиршавии фаъолӣ – яке аз хусусиятҳои характерноки мизоҷи холерикӣ аст. Холерик дар сурати бартарӣ пайдо кардани ҳаяҷон бар боздорӣ ҳангоми муошират намудан бо одамон метавонад тундмизоҷӣ, гӯстохӣ, зудранҷӣ ва худдорӣ накарданро зоҳир кунад ва дар ин замина метавонад ихтилофро дар коллектив ба амал оварад. Ҳамаи хусусиятҳои шарҳдодашуда бешак ҳолати асабониятро ба вуҷуд меоваранд.

Мизоҷи меланхоликӣ. Намояндагони ин тип бо ҳиссиёти баланди эмотсионалӣ ва зудранҷӣ фарқ мекунанд. Ҳиссиёт дар онҳо ниҳоят суст бедор мешавад. Реактивияти кам ва фаъолияти паст, ки ба меланхолик хос аст, дар кам хандидан, дар нобоварӣ ба худу тез гум кадани худ ва дар корро то ба охир нарасонидани онҳо зоҳир мешавад. Шиддати давомдор ва зӯр боиси сар задани фаъолияти суст мегардад ва ниҳоят ба қатъ ёфтани он мебарад. Ӯ тез хаста мешавад. Меланхоликҳо ба дамдуздӣ ва танҳой майл доранд, онҳо кӯшиш менамоянд, ки бо одамони ношиносу нав алоқа накунанд, зуд-зуд хиҷил мешаванд, дар шароитҳои нав худро ногувор ҳис мекунанд. Ин хусусиятҳои психологии дар ҳардуи типи мизоҷ вуҷуддошта имконият намедиҳанд, ки одам дар муносибатҳои байнишахсӣ муваффақ шавад дар натиҷа боиси асабонӣ гаштани худи онҳо мегардад.

Муҳокимаҳои дар боло овардашуда то як андоза ба ҳақиқати зиндагии имрӯза мувофиқат мекунанд. Аммо чуноне, ки худ дарк намудед, ҳар яке аз соҳаҳои илм ба масъала ҳамеша яктарафа баҳо доданӣ мешаванд. Ҳангоми яктарафа баҳо додан ба масъала наметавонем решаи мушкилоти имрӯзаи ҷомеаро хушк созем. Асабониятҳо, ки имрӯз аз мушкилоти муҳими ҷомеъа гаштааст, бояд асосҳои илмию амалӣ ва чораҳои бартарафнамоии он таҳлил ва баррасӣ карда шавад.

Аз нуқтаи назари психологияи замони муосир ҳар як одам новобаста аз хоҳишу маром ва талаботҳояш ба ҳолати асабониятҳо гирифтор мешавад. Оид ба масъалаи мушкилоти психологии одамони замони муосир намояндаи равияи психологияи башардустона (гуманистӣ) дар америка Эверет Шостер чунин қайд мекунад, ки одамони замони муоссир аз бемаъно будани ҳаёташон шикоят мекунанд. Ӯ дар давоми солҳои тулонӣ омӯзишҳо ва таҷрибаҳои сершумореро гузаронид ва ба чунин хулоса омад, ки одамони замони муоссир ба эмотсия ва ҳиссиёт эътибор намедиҳанд. Онҳо ба монанди мошинаи электронӣ (робот) мешаванд, ҳамеша машғули коранд, ҳатто барои истироҳат вақт надоранд. Ҳаёти онҳо ҳамеша якранг мегузарад. Муҳаққиқ одамонро ба ду гурӯҳ ҷудо мекунад. Якум одамоне, ки бо ёрии сухан гуфтан одамони дигарро ба доми худ мекашаду аз онҳо истифода мебаранд, яъне онҳоро одамони фиребгар, маккор (манипулятор) номид. Дуюм одамоне, ки дар ҳаёту фаъолияташон ҳамеша фаъолона барои расидан ба мақсадҳои худ неруи ақлию ҷисмонии худро истифода мебаранд. Ин гуна одамон дар ҳаёт ҳамеша муваффақанду аз ҳаёт розиянд. Одамоне, ки ба гурӯҳи якум дохил мешаванд, ба фиребу суханҳои хушку холӣ дигаронро ба худ ҷалб мекунанд, аз ин корашон зиндагии худро пеш мебаранд, дар оқибати кор онҳо худашон ба ҳолатҳои гуногуни афсурдагӣ меафтанд аз зиндагӣ ҳузуру ҳаловати хешро намебинанд. (Э. Шостер Человек мунипулятор 1967).

Ҳақ бар ҷониби Э. Шостер мебошад, воқеанҳам чунин ҳодисаҳо дар Тоҷикистони азизи мо ба таври равшан мушоҳида мегардад. Одамонеро вомехӯрем, ки дар давоми 4-5 сол ба ҷое истироҳат нарафтаанд. Ҳамеша ҳаёташон якранг мегузарад, ҳатто ба тамошои консерт ва театр намераванд. Одамон ба якдигар бовар намекунанд, чунки пештар аз касе бовар доштанд, имрӯз онҳо дигар рафтору кирдор доранд ва ба фиреб машғуланд. Боварӣ аз байни одамон дур шудаистодааст, ҳар касе ба манфиати худ кору фаъолият мебарад. Ҳамкории байни одамон ва дигар ташкилотҳои давлатӣ ниҳоят кам мушоҳида мешавад. Фишороварӣ аз тарафи шахсони роҳбарикунанда нисбати коргарони худ зиёд ба назар мерасад, чунки баштари одамон дар кору зиндагӣ масъулиятнокиро ба души худ намегиранд. Албата чунин тарзи зиндагӣ ва чунин муносибатҳо дар ҷамъият одамро ба ҳолатҳои гуногуни эмотсионалӣ аз ҷумла асабониятҳо оварда мерасонад. Пас чи кор бояд кард? Чигуна аз ин мушкилоти имрӯза берун бароем?

Донишҳои психологӣ ва дуруст истифода бурдани онҳо ба мо имконият медиҳанд, ки аз мушкилоти имрӯзаи ҷомеъа бохабар бошем. Метод ва техникаҳои гуногуни психологию психотерапевтӣ вуҷуд доранд, ки донистану дуруст истифода намудани онҳо боиси аз ҳолати асабонӣ дур шудани одам мешавад. Имрӯз мо дар ҷаҳони ахборот ва техналогияи тараққикарда зиндагӣ дорем. Агар одам хоҳад дар тамоми соҳаи илму теника ва дигар соҳаҳои ҳаёти имрӯза маълумотҳои лозимиро ба даст оварда метавонад. Танҳо

барои одам дараҷаи муайяни дониш зарур аст, ки дарк намояд кадоме аз онҳо барои ӯ аввалиндараҷа ҳастанду кадомаш дуюминдараҷа. Нафароне, ки аз таҳти дил ба омӯзиши соҳаи касби худ машғул мешаванд ин нозукиро ба осонӣ дарк менамояду роҳҳои алтернативии ҳалли мушкилотҳоро пайдо мекунанд. Шахсоне, ки дар зиндагӣ назари писимистона доранду давлат, ҷамъият ва дигаронро дар ҳодисаҳои рӯзгор айбдор месозанду сарзанишу шикоят мекунанд, маҳс онҳо ба ҳолати асабоний гирифтор мешаванд.

Усулҳои гуногуни табобати асабоний вуҷуд дорад. Вобаста ба он, ки дар шахс кадом хусусиятҳои психологӣ мавҷуд аст ва кадом мушкилоти рузгор ӯро ба ин ҳолат овардааст, метавон техникаҳои табобатиро истифода бурд. Барои баъзе аз одамон усули табобати психоаналитикӣ, барои дигараш усули табобати психодрамма (корҳои гурухӣ), барои категорияи дигари одамон табобати экзестенсионалӣ (дарки маънои нав), барои дигараш табобати маърифати психологӣ, барои категорияи дигари одамон гешталтерапия, гипноз ва дигар усулу техникаҳои наву замонавӣ истифода бурда мешаванд.

Яке аз психотерпевтони бузурги шуравӣ Свядош А.М., ки ба табобати невроз ва бемориҳои ба асаб алоқаманд буда машғул буд, китобе менависад бо номи «Невроз ва табобати он». Муаллиф дар ин китобаш масъалаҳои гуногуни табобати неврозро пешниҳод мекунад. Ӯ чунин мешуморад, ки барои табобати невроз ва дигар ҳолатҳои асабӣ пеш аз ҳама ахборот лозим аст. Ахбор имконият медиҳад, ки одам шахсияти худро шиносад, ҷиҳатҳои бартарию камбудии худро дарк намояд. Дар кори табобатӣ одам оҳиста – оҳиста дар бораи худ дониш мегирад ва рафтори худро иваз мекунад. Олим се намуди ахборро аз ҳамдигар ҷудо мекунад. 1. Ахбори умумӣ; 2. Ахбори аҳамият дошта; 3. Ахбори нейтралӣ. Ахбори аҳамият дошта ё муҳим барои қабули қарор, ҳалли мушкилотҳо ва барои дар оянда чи кор кардани одам зарур мешавад[3, с.10]. Зери мафҳуми доштани ахбори умумӣ ҳамон донишҳоеро дар назар дорем, ки онҳо аз ҷиҳати ягон хусусияташон барои ҳамон гурӯҳи одамон умумианд. Ахбори нейтралӣ ба одам на халал мерасонанду на фоида. Агар одам онҳоро донад хубтар мешавад.

Воқеанҳам нуқтаи назари Свядош А.М., хело муҳим аст ва ба мушкилотҳои ҳозираи зиндагии мардум бархурд карда метавонад. Асри XXI-ро асри техналогияи инфарматсионӣ низ меноманд. Имрӯз имконияти одамон то дараҷае васеъ гардидааст, ки ҳодисаҳои дар тамоми ҷаҳон ба амаломадаро дар кутоҳтарин вақт фаҳмида метавонанд. Интернету сайтҳои интернетӣ навтарин ва муҳимтарин маълумотҳоро дар вақти кам ба мо пешниҳод мекунад. Хондан соҳиби дониш гардидан барои инсоний чиқадар осон гардидааст, ки дар ягон давру замон чунин осонӣ вуҷуд надошта буд. Аммо бо вуҷуди ҳаммаи ин осониҳо одамон танбалу камҳавсала гардидаанд, ҳатто вазифаҳои ба онҳо пешниҳодшудаи давлатиро ичро намекунанд. Масъулиятро ба души худ намегиранд, ҳамеша интизори касе ва чизи таёр ҳастанд, бе мақсаду маром зиндагӣ доранд. Агар чунин бошад, мо набояд аз зиндагию ҳаёти худамон хушбахтию саодатмандиро интизор шавем.

Дар хулосаи кор бояд ёдрас намоем, ки барои бартараф намудани ҳолати асабоний ҳамкориҳои дастаҷамъонаи ташкилотҳои давлатӣ хеле кумак мерасонанд. Дар баробари ин мо бояд дар зиндагӣ ҳамеша фаъол бошем, кувваю неруи худамонро барои расидан ба мақсадҳо истифода барем. Аз фиребу дурӯғгӯии дигарон худдорӣ карданамон лозим меояд. Натиҷаи фиреб ва дурӯғгӯи ҳамеша ҳолати асабонияти шуморо зиёд мекунад. Инчунин мо бояд кушиш намоем, ки маълумоти заруриро дониста, онҳоро барои амалӣ сохтани мақсадҳои худ ва дигарон истифода барем.

Албата барои амали сохтани фикрҳои хулосавӣ аз принсипҳои гешталтерапияи пешниҳодкардаи Ф.С.Перлз, истифода бурдан мувофиқи мақсад аст, ки муҳимашон чунинанд: 1. «Ҳамин ҷо ва ҳозир» зиндагӣ кун. Ин маънои фаъол будани шахсро дорад, мо набояд ба хаёлотҳо ва фикрҳои нороҳаткунандаи ҳаёт зиндагии худамонро гузаронем. Ҳамеша аз ҳамон предмету имкониятҳое истифода намоем, ки дастраси мо ҳастанд. 2. Васеънамоии шуур. Маънои ин принсипи пешниҳодшуда дар он аст, ки мо бояд ба зиндагию шахсияти худамон аз паҳлуҳои гуногун назар кунем. Ҳар як ҳодисаҳои дар мо баамаломада шояд натиҷаи рафтори худамон бошад, аммо мо инро дарк карда наметавонем, дар натиҷа дигаронро барои ҳамон ҳодиса гунаҳгор мешуморем. Дар баробари ин таҳаммулпазириро пеша гирифта таҷрибаҳои худро дар зиндагӣ бою рангин намоед.

АДАБИЁТ

1. Альфред АДЛЕР. Практика и теория индивидуальной психологии: Лекции по введению в психотерапию для врачей, психологов и учителей. М., Изд-во Института Психотерапии, 2002. 214 с. 50с
2. Фредерик Перлз. Теория Гешталтерапии - М.: Институт Общегуманитарных Иследований, 2004. -48с
3. А. М. Свядощ неврозы и их лечение издательство медицина Масква-1971.10с

НЕКОТОРИЕ ПСИХОЛОГИЧЕКОЕ ПОДХОДИ ЛЕЧЕНИЕ НЕВРОЗА

Автор в этой статие вияснит психологичекое проблемие современного человека. Кажды третие человек страдает от невротическое состояние. Современное человек не обращает внимание на чувства и эмоции другие людей и многие из них стали манипулирует другие человек. Современное молодёжи

страдает от потери смысла жизни. В современному обществе самое главное должен знать значимое информация для реализации свои цели.

Ключевые слова: *невроз, нервный, тревожный, индивид, манипулятор, активатор, переживание, гештальтерапия, психотерапия, гипноз, психоанализ, темперамент, информация.*

SOME PSYCHOLOGICAL APPROACH TREATMENT OF NEUROSIS

The author in this article will clarify the psychological problems of modern man. Every fifth person suffers from a neurotic condition. Modern man does not pay attention to the feelings and emotions of other people and many of them have become manipulated by other people. Modern youth suffers from the loss of the meaning of life. In modern society, the most important thing is to know meaningful information to realize its goals.

Key words: *neurosis, nervous, anxious, individual, manipulator, activator, experience, gestalt therapy, psychotherapy, hypnosis, psychoanalysis, temperament, information.*

Сведение об авторах:

Кенджаева З.Х. *– кандидат педагогических наук, заведующий кафедры социальной психологии и семейной отношении Таджикского государственного педагогического университета имени С.Айни.*

Ёрахмадов А.С. *-ассистенти кафедры психологии Таджикский национальнный университет*

About the autors:

Kenjaeva Z.X *- the candidate of pedagogical sciences, head of the department of social psychology and family relationship Tajik State Pedagogical Universite named after S. Ayni.*

Yormahmadov A. S. *– assistant of the department of psychology Tajik national University*

К ВОПРОСУ О ВЗАИМОСВЯЗИ МАТЕМАТИЧЕСКИХ И ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ В ВОСПИТАНИИ И ОБУЧЕНИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Курбонова З.Ш.

Таджикский государственный педагогический университет им. С.Айни

Деятельность дошкольных учреждений всегда направлена на всестороннее развитие личности ребенка. В ней проявляются большие возможности для переплетения двух наук - математики и экологии. Следует отметить, что дети не особо любят математику, да и на экологию не обратят внимания, если их знакомить с ней путем принуждения. Но, хотелось бы особо остановиться на некоторых особенностях данного процесса.

Вопрос ознакомления дошкольников с природой всегда стоял на страже формирования и развития нравственных качеств личности дошкольника, а потому характеризовался как одно из воспитательно-образовательных направлений в деятельности дошкольных учреждений. Затем, расширив свои границы, оно включило и экологическое воспитание. Проникая внутрь образовательной системы, проблемы экологического воспитания детей, начиная с 2000 года, заняли твердую позицию и проникли во все области их жизнедеятельности, находя отражение в тех знаниях, которые дети приобретают в процессе воспитания и образования в дошкольном учреждении.

Мысль о конкретной роли природы находит отражение в произведениях Ушинского К.Д. Выделяя логические связи в природе, как наглядные и полезные для ребенка, он отмечал, что природа может представлять те первоначальные логические упражнения мысли, от которых зависит логичность, истина самого слова, и из которых потом вытекут сама собой логическая речь и понимание грамматических законов. [1]

Логическое мышление находит также свое отражение и в математической деятельности, которая помогает развить память, эмоции, учит наблюдательности, формирует умение замечать мельчайшие детали в наблюдаемом объекте.

Не секрет, что в семье большое значение придают развитию у детей математических навыков и умений, отводя для этого особое место как в развитии его личности, так и в будущей жизни ребенка. Очень часто можно услышать слова родителей, обращенные к детям: «Учи математику – она тебе в дальнейшем пригодится». И казалось бы – все! Этим можно ограничиться.

Но, разнообразие природных объектов, ее связей и зависимостей оказывается наиболее доступно детям, влияя непосредственно на их мыслительную деятельность. Происходит процесс овладения навыками нахождения и определения видов зависимостей – ребенок обучается элементарному описанию увиденного (составляет свои творческие рассказы), делает первые выводы, умозаключения.

Особо следует выделить незаменимое и самое действенное средство, которое воспитатель может применить в своей деятельности. Это игра. Ребенок любит играть. В игре он может воспринять и освоить как экологические, так и математические знания.

Обучение математике и ознакомление дошкольников с природой немыслимо без применения дидактических игр. Используемые педагогом методы и приемы помогают у детей формировать элементарные представления (временные и пространственные отношения, освоение счета, различение формы, целое и части, цвета, а также способность выделять и другие характеристики), необходимые при изучении обоих наук.

Воспитывая у детей интерес к чудесному и увлекательному познанию растений, детей знакомят с разными видами комнатных цветов, называют их, описывают существенные отличия (дети считают, сколько у них на окне горшков с цветами, сколько фиалок и какого цвета, сколько распустилось роз на кусте и т. д.). На занятии по экологии дети узнают, что растения относятся к живой природе, и они тоже питаются, пьют, греются и купаются, то есть нуждаются в почве, влаге, солнце, воздухе и уходе со стороны человека. Если обратиться к процессу экологического воспитания в дошкольном учреждении, можно отметить следующее: начиная со второй младшей группы, когда ребенка знакомят с комнатными растениями, дети впервые сталкиваются с логичным переплетением двух наук: экологией и математикой (размеры, количество и счёт).

В младшей группе детей знакомят с растениями, у которых ярко выражены основные части. Среди них можно назвать наиболее доступные - герань, фикус. Листья у них округлой формы (имеют форму круга).

Малыши учатся узнавать, а затем и называть три – четыре растения, обращая внимание при этом на листья, стебель и цветок. Как видим, снова проявляются элементы математики, то есть цифры и геометрические фигуры. Два-три цветка и дети начинают сравнивать. В математике тоже применяется метод сравнивания для различения свойств окружающих предметов и фигур.

Привлекая детей к уходу за растениями, воспитатель определяет дозировку воды, необходимую для полива. Если же, малышей знакомят с животными, то их учат различать и называть части тела, размеры, формы и применять сравнительные понятия (большой - маленький, меньше - больше, длинный – короткий и т.д.).

В средней группе дети учатся видеть разнообразие свойств, форм, величин, пользуются приемами сравнения, узнают, что растения растут («пространственные отношения»). Комнатные растения подбираются разной величины и формы. Их количество увеличивается до 5-6 видов. И как видим, дети вновь «общаются» с цифрами.

В старших группах количество растений увеличивается до 7-8 видов.

Возвращаясь к математике, следует отметить, что овладение математическими знаниями начинается с использования средств ознакомления, одним из которых является использование природных материалов. В ходе экскурсии на природу, дети не только знакомятся с природными объектами, но также собирают природный материал. После экскурсии, дети сортируют его, исходя из понятий «большой», «маленький», а затем используют его на занятиях по математике.

Почему выбор падает на природный материал? Знакомясь с природой и ее объектами более близко, дети не только отмечают их эстетические свойства, но и более внимательно рассматривают их, отмечают существенные отличия. Это, в свою очередь, развивает у них такие качества, как наблюдательность в комплексе с анализом и синтезом, являющиеся незаменимыми при осуществлении математических действий.

В подготовительной группе детского сада детей учат решать элементарные арифметические задачи. Для этого воспитатель опять обращается к рисункам, картинкам с изображением объектов природы (птиц, животных, овощей, фруктов). Опора на знакомые предметы позволяет детям, не отвлекаясь на второстепенные характеристики данных объектов, сосредоточиться лишь на решении задач или действий. Для примера приведем проведенное занятие по экологии под названием «Экологическая система - Море». На занятии перед детьми поставили задачу: проанализировать и подвести итоги влияния нерациональной деятельности человека на экологическую систему моря. Дети с большим интересом подсчитывали число родившихся и выловленных китов. В заключительной части занятия дети подвели итоги и каждый ребенок по имеющимся у него в наличии фигуркам, смог увидеть правильность проведенных им подсчетов. [2, с.37]

Интегрированные занятия по математике и экологии чаще проводятся в подготовительной группе. Решение таких арифметических задач, как: «Сколько зеленых птиц улетело, а синих прилетело?», или «Сколько в аквариуме желтых и золотых рыбок?», способствует формированию интереса к действиям математического характера. Использование природного материала как дидактического на занятии по математике облегчает восприятие, закрепление знаний, навыков и умений дошкольников.

Дальнейший педагогический процесс по формированию у детей соответствующих представлений позволяет одновременно «окунуться» как в математику, так и в экологию. Как на занятиях по природоведению, так и по математике, дети знакомятся с временными понятиями. Если в природе - это причинно-следственные связи (взошло солнце - утро, спряталось – ночь; знакомство с особенностями времен года и месяцами), то в математике эти отношения приобретают немного иной смысл (утро – время,

когда мы встаем (9.00), существует четыре времени года, в каждом по три месяца, четыре недели, тридцать-тридцать один день и т.д.). Опираясь на временные характеристики, детям объясняют особенности жизнедеятельности живых организмов (птиц, животных). Разъясняя цепи питания, существующие в природе, объясняют «как один может повлиять на много» и многое другое.

Затрагивая тему «Пространство», изучаемую в математике, на занятиях экологии, мы разъясняем детям круговорот веществ в природе, в жизни человека, а также показываем, влияние деятельности человека на природу.

Отдельная роль отводится сказке. Используя её как методический прием на занятиях по экологии и математике, в качестве примера можно привести следующие: «Козленок, который умел считать до десяти», «Коза с кудрявыми ножками», «Тыква» и многие другие. Слушая сказку, дети не только запоминают сюжет, но, и в то же время осваивают математические понятия и действия. Кроме того, у них формируются задатки экологического сознания, что в дальнейшем может перерасти в экологическое поведение.

Близкое общение с природой выработало у людей наблюдательность, чувство долга за ее сохранение. В результате «отшлифованы» общепринятые в народе традиции, имеющие особую значимость в воспитании, интеллектуальном развитии.

Рассматривая экологическое воспитание и процесс формирования у дошкольников элементарных математических представлений, исходя из анализа деятельности дошкольных учреждений, можно отметить, что в учебно-воспитательном процессе они представляют собой знания, постоянно накапливающиеся и изменяющиеся и, кроме того, формирующие опыт эмоционального и рационального отношения к окружающей действительности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Веретенникова С.А. Ознакомление дошкольников с природой – М.: «Просвещение». 1978
2. Курбонова З.Ш., Таджибаева Л.М. Основы экологических знаний для дошкольников. Метод.пособие для воспитателя. Душанбе, 2005, - 37 с.
3. Макаровская М.М. Уголок природы в детском саду. М., 1989
4. Рыжова Н. Наш дом - Природа
5. Саморукова С.А. Ознакомление дошкольников с природой. Изд-е 2-е. М., 1973

К ВОПРОСУ О ВЗАИМОСВЯЗИ МАТЕМАТИЧЕСКИХ И ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ В ВОСПИТАНИИ И ОБУЧЕНИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В данной статье освещен один из наиболее актуальных вопросов, имеющих место при обучении детей дошкольного возраста. На основе изучения и анализа программного материала по разделам «Формирование элементарных математических представлений» и «Ознакомление с природой и экологическое воспитание» в доступной форме обоснована взаимосвязь математических и экологических знаний необходимых, для закрепления знаний и построения более увлекательной формы обучения для детей дошкольного возраста.

Цель статьи состоит в необходимости показать возможности использования интегрированных занятий по математике и экологии для формирования и развития интереса и закрепления знаний у детей. Кроме того, отслежена логическая связь между двумя, казалось бы, разными науками.

На основе практического материала и использования конкретной методики автор приходит к выводу, что подобный взгляд будет наиболее интересен специалистам в области воспитания и обучения дошкольников.

Ключевые слова: *экологическое воспитание, интеграционные занятия, математические представления, пространственные отношения, геометрические фигуры, временные понятия, дидактические игры.*

TO THE GUESTION OF THE RELATIONSHIP OF MATHEMATICAL AND ENVIRONMENTAL KNOWLEDGE IN THE UPBRINGING AND TEACHING OF PRESCHOOL CHILDREN

This article highlights one of the most pressing issues in teaching preschool children. Based on the study of program material by sections the "Formation of elementary mathematical representations" and "Acdguaintance with nature and ecological education" the interrelation of mathematical, ecological knowledge is substantiated in an accessible from necessary to consolidate and build a more fun form of education for preschool children.

Purpose of article is the need to show the possibilities of using integrated lessons in mathematical and ecology for the formation and development of interest and consolidation of knowledge in children. In addition, tracing the logical connection between the two would seem to be different sciences.

On the basis of practical material, the use of a specific methodology, the author comes to the conclusion that such a view will be most interesting for specialists in the field of education and training of preschoolers.

Keywords: *environmental `education, integration classes, mathematical representations, spatial relationships, geometric shapes, temporary concepts, didactic games*

Сведения об авторе:

Курбонова Зарина Ширинбековна – *кандидат педагогических наук, доцент кафедры теории и методики дошкольного образования факультета дошкольного и начального образования Таджикского государственного педагогического Университета имени С.Айни. Тел. (+992)919400958, E-mail: kzarinash@gmail.com*

About the author:

Kurbonova Zarina Shirinbekovna *– candidate of pedagogical sciences, dotsent of department of theory and methods of preschool education, faculty of preschool and primary education, Tajik State Pedagogical University named after S. Ayni, Address: Dushanbe, Rudaki street,121/. Tel: (+992)919400958, E-mail: kzarinash@gmail.com.*

МАНБАЪҲОИ АСОСИИ ТАШАККУЛЁБИИ ҶАҲОНБИНИИ АҲМАДИ ДОНИШ ОИД БА ИСЛОҲОТИ НИЗОМИ ТАЪЛИМУ ТАРБИЯИ ҶОМЕА

Ҳайдаров А.А.

Донишкадаи сайёҳӣ, соҳибкорӣ ва хизмат

Баъди ҳамроҳашавии Осиёи Миёна ба Русия ва тағйиротҳои дар ин манотиқ бавуқӯъ пайваста зиёиёни маҳаллӣ ба гурӯҳҳо тақсим гардиданд. Баъзеҳо ба тақдир тан дода, мунтазир гардиданд, ки аз қазо ба сари онҳову мулки эшон чӣ меояд?

Гурӯҳе дигар аз ояндаи ин мамлакат умеди худро канда, ба мамолики хорича рахти сафар бастанд.

Сеюминҳо рӯйдодҳоро ҳамачониба омӯхта, иллатхои онҳоро дарк намуда, аз фоида ва зарари онҳо ба халқу диёри хеш хулоса мебаровардand ва барои раҳоиву пешрафти ватану миллату оинҳои накӯи ачдодӣ сайъ менамуданд. Онҳо сабабҳои асосии қафомондагии давлати хеш ва қашшоқии раияти мулки хешро дар бесаводии оммаи мардум ва ҷаҳолату бефарҳангии воломақомони давлат медонистанд.

Ба зумраи ин зиёиён, бемуҳобо, маорифпарварон ва сарвари эшон Аҳмад Маҳдуми Донишро метавон шомил намуд. Ӯ аз методҳои тадқиқоти таърихӣ, муқоисавӣ, таҳлил, мушоҳида, меъёр ва ғайра васеъ истифода бурда, сабабҳои таназзули маърифат ва нодурустии низоми таълиму тарбияро дар мактабу мадрасаҳо нишон дод ва барои ривоҷи таълиму тарбия ба амир ислоҳоти сиёсӣ, иқтисодӣ ва маънавиро арза намуд.

Яке аз заминаҳое, ки барои ташаккули ҷаҳонбинии Дониш мусоидат намуд – ин тарбияи оила ва муҳити зиндагии ӯ ба ҳисоб меравад. Падари ӯ Мулло Носир шахси фозил буд, модараш низ шахси босавод буда, дар мактаби хусусии хеш ба духтарон дарс мегуфт[5, с.109].

Дониш маълумоти ибтидоиро, хушнависиро айни тифлӣ аз модар омӯхта буд. Мувозибати неки падар буд, ки Аҳмадро аз мактаби қориён, ки усулҳои таълими схоластикӣ дошт ва барои писараш ғайри қобили қабул буд, гирифт ва ба мадраса супорид. Чун фазои мактаб ва методҳои тадрис дар мактаб барои донишомӯзӣ мувофиқ набуданд, Дониш аз ҳамон айём муқобили чунин усули таълим гардида буд. Лек ӯ ба омӯхтани дарсҳои мадраса иктифо нанамуда, дар асоси осори мутафаккирони Шарқ ва дигар олимон улуми нуҷум, риёзиёт, табииёт, ҳайат, таърих, адабиёт ва фалсафаи табииро аз худ мекунад.

Заминаи дигаре, ки дар ташаккулёбии ҷаҳонбинии мутафаккир нақш бозидааст, ин таъсири фалсафаи Шарқ, огоҳӣ аз таълимоти муаллимони башарият – Зардушт, Буддо ва дигарон мебошад. Таъсири маданияти исломӣ низ дар ривоҷи афкори тарбиявии адиб бағоят назаррас аст. Ӯ зимни баёни афкори тарбиявӣ ва ахлоқии хеш асарҳои ахлоқӣ ва тарбиявии мутафаккирони гузаштаи халқҳои точику форс, ҳинду араб ва Юнонро мутаккои хеш қарор додааст. Дар «Наводир-ул-вақоеъ»-и машҳури адиб ручӯи маллиф ба «Баҳористон»- и Абдураҳмони Ҷомӣ, «Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ, «Насиҳатнома»-и Унсурулмаолии Кайковус, «Бадоеъ-ул-вақоеъ»-и Зайниддин Маҳмуди Восифӣ, «Ахлоқи Никомахӣ» ва «Ахлоқи Евдомовӣ»-и Арасту бараъло ҳис карда мешавад.

Воридшавӣ ба хизмати дарбор, шиносоӣ ба тарзи хукуматдории амирон ва истифода аз баъзе имкониятҳо низ яке аз он заминаҳое буданд, ки бешубҳа дар инкишофи ҷаҳонбинии Дониш оид ба тарбия кумак намудаанд. Ба қавли сиёсатшинос Шариф Ҷабборов «сарфи назар аз баъзе мушкилоту маҳдудиятҳо дарбор дар ташаккули Аҳмади Дониш таъсири калон расонд»[6, с.20].

Дониш маҳз аз рӯи ҳунари нақкошиву хаттотии хеш ба тавсияи устодаш ба дарбори амир Насруллоҳ роҳ ёфт ва бо нишон додани истеъдоди хеш аз соири улум боз ҳам бештар иштиҳор ёфт. Адиб дар ин бора чунин менависад: «Рӯзе дар маврид маро ба ҳазрати султон нишон дода, ки «фалон ном дар мисли ин бадоеъ ва саноеъ назиру ҳамто надорад ва сеҳри қаламаш насхи эъҷози монавӣ ва беҳзодӣ мекунад ва ба аснофи хутути расмӣ ва ғайрирасмӣ вуқуфи тамом дорад». Султон маро талаб дошта ба хатти соддае китобате баргузид ва китобатҳо аз тиббу масъала ва таворих мефармуд ва ба ҳар чузве то дах дирам

муваззаф гардонид. Ва баъд аз он ки устоди ман, афоанҳу, аз олам даргузашт, маро ба ҷои ӯ даргузаронид ва идроре то ҳазор дирам муайян кард. Ва маро дар урдуи салтанат аз пагоҳ то бегоҳ медошт. Ва дар коре, ки ба устоди ман ручӯъ дошт, аз ман суол мекард. Ва ба савобдиди ман меъморону наққошон ба шуғле мепардохтанд»[1, с.49-50].

Чи тавре ки маълум гашт, ӯ аз шогирдӣ ба устодӣ расид ва омӯзиши тамоми масоил барояш дастрастар гардид. Доираи ҷаҳонбинии мутафаккир боз ҳам бештар ривоҷ ёфт ва мекӯшиданд, ки ӯро дар ҳал намудани масоили мухталиф низ даъват намоянд.

Маҳз донишу фазилати ӯ мусаббаб гардид, ки дар ҳайати суфарои давлати Бухоро ба Русия 3 маротиба сафар кунад.

Сафари якуми Дониш ба Русия аз моҳи августи соли 1857 оғоз гардида, 11-12 уми январи соли 1858 аз Петербург ва 23-юми май аз Оренбург ба Бухоро бозгашт сурат гирифта буд. Ба ғайри вазифаи котибӣ, амир Насруллоҳ Донишро вазифадор карда буд, ки «ту аз бавотини (сирҳои) умури он ҷо таҳқиқ намуда, ҳоли давлати онҳоро нек ташхис карда, маърӯзи сарири (таҳти) муалло (олӣ) медорӣ, ки ҳоли ҷавоҳири умури ҳар вилоят аз забони туҷҷор ва аҳли асфор (сафарҳо) мерасад»[2, с.324].

Аҳмади Дониш баъди ба ватан баргаштан роҷеъ ба тараққиёти илму фарханг ва иқтисодиёти Русия ба амир маълумоти муфассале медиҳад.

Сафари дуюми сафирон, ки Дониш дар он ба сифати котиби аввал шомил гардида буд, 29-уми августи соли 1869 аз Тошканд ба Оренбург ва 2-юми октябр аз Маскав ба Петербург сурат гирифта буд. Онҳо дар аввали соли 1870 ба ватан баргаштанд. Дар ин сафари 2-юми хеш Аҳмади Дониш зимни вохӯриҳои расмӣ ва ғайрирасмии хеш ба намояндагони соҳаҳои гуногуни давлати Русия худро ҳамчун шахсияти барҷастаи соҳаи илму фарҳанг ва сиёсат нишон дод. Эътимоди Амир Музаффар нисбат ба ӯ ҳамчун ба беҳтарин сиёсатмадор ва олими фозил зиёдтар гардид ва ба ӯ унвони ифтихории «ӯроқ»-ро сазовор донист ва ҳатто мансаби баландеро низ пешниҳод намуд. Вале Дониш бо баҳонае мансабро рад намуд.

Сафари сеюми Аҳмади Дониш ба Петербург дар солҳои 1873-1874 воқеъ шудааст. Сафирон тирамоҳи соли 1873 аз Бухоро баромада, 6-уми январи соли 1874 ба Петербург меоянд ва дар аввалҳои моҳи март бозгашт ба Бухоро сурат мегирад.

Мақсад аз фиристонидани сафорати сеюм ба императори Русия- Александри II расонидани изҳори шукронаи амири Бухоро Музаффар ба муносибати ба ихтиёри давлати Бухоро додани заминаҳои соҳили рости дарёи Аму буд, ки баъди шикасти хони Хева ба Русия тааллуқ доштанд. Бар иловаи изҳори шукрона аз номи амир, вазифаи дигари сафирон ин муборакбодии тӯи никоҳи духтари император - Мария буд.

Дониш маҳз дар дарбор аз олами ниҳонии сиёсатдории амирони Бухоро воқиф гардид, маҳз дар дарбор аз ривоҷу равнақи илму фарҳанги мамолики хориҷӣ ва футури маорифи ватани хеле боварии ҳақиқӣ касб намуд.

Заминаи дигаре, ки дар инкишофи ақидаҳои тарбиявӣ-ахлоқӣ ва тафаккури Дониш таҳйироти куллӣ ба амал овард, ин таъсири он се сафари таърихии тақдирсози ӯ ба Русия мебошад. Ошноӣ бо вазъияти иқтисодӣ, фарҳангӣ ва сиёсии ин сарзамин дар ташаккули андешаҳои мутафаккир дар бораи дигаргуниҳои низоми таълиму тарбия дар Бухоро муҳимтарин замина ба ҳисоб меравад.

Тайи ин сафарҳо ба Дониш имконият даст додааст, ки на танҳо ба ҳаёти сиёсиву иқтисодӣ ва фарҳангии Русия шинос шавад, ақидаҳои пешқадами онҳоро дар омӯхтани улуми дунявӣ ва беҳтар намудани усули таълим ва тарбия дар макотиб биёмузад, балки бо шахсиятҳои воломақому ричоли донишманд шиносу қарин гардад.

Хамсуҳбатии Дониш бо мутарҷими генерал-губернатори Тошканд П.И.Пашино, шарқшиноси рус В. Григорьев, мутарҷими Вазорати корҳои хориҷии Русия Козимбек Обиддинов, мансабдори ҳукумати Русия, олим Н. Стремоухов ва дигарон, бешубҳа, натиҷаҳои муфиде ба бор овардааст.

Расул Ҳодизода навишта аст, ки П.И. Пашино аз шахсони пешқадами замони худ буд ва дар журнали «Современник» ҳамкорӣ мекард, бо Н.А. Добролюбов ва Н.А. Некрасов мукотибаи дӯстона дошт»[4, с.42]. Пас Дониш, бешубҳа метавонист, ки дар бораи афкори пешқадами зиёиён ва маорифпарварони рус аз ӯ маълумот бигирад.

Шарқшинос В.Григорев ҳангоми вохӯрӣ бо Дониш вазифаи раиси Комиссияи сарҳадии Вазорати корҳои хориҷии Русия дар Оренбургро ба ухда дошт ва албатта, ҳар ду аз суҳбати илмиву адабии миёни онҳо баргузоргардида баҳрабардорӣ намуда буданд.

Ба далоили фавқ такя намуда, хулоса баровардан мумкин аст, ки Дониш имконият доштааст, ки бо шахсони мутафаккир ва афкори пешқадами маорифпарварони Русия ва Аврупо ошно гардад.

Ин вохӯриҳо дар ташаккули ҷаҳонбинӣ ва инкишофи афкори маорифпарваронаи Аҳмад Маҳдуми Дониш, бешак муъсир буданд.

Обрӯву мақом ва қурбу манзалати мутафаккир дар назди зиёиёни пешқадами Бухоро, хусусан суханҳои таҳсиномези императори Русия, сиёсатмадорон ва мутафаккирону рӯзноманигорони он ҷо боиси он гардида буданд, ки амалдорони Бухоро ва ҳатто худи амир ҳам ба ӯ бо эҳтиёт муомила намоянд.

Ҳарчанд амир ва амалдорон ӯро барои ислоҳотталабиву ростгӯиву маорифпарварияш чашми дидан надоштанд, аз ҷазо додан ба ӯ дар ҳарос буданд.

Соҳиби эътибори баланд гардидани Дониш низ боиси боз ҳам ривоҷ гирифтани ақидаҳои пешқадам ва маорифпарваронаи ӯ гардиданд ва аз ин рӯ, онро низ ба радифи дигар заминаҳои қаблӣ метавон ҳамроҳ кард.

Ҷаҳонбинии Аҳмади Дониш дар асоси тарбияи оила ва муҳити зиндагии ӯ, суннатҳои беҳтарини маданияти халқи тоҷик, таълимоти ахлоқӣ ва тарбиявии мутафаккирони форсу тоҷик, Юнону Ҳинди қадим ва ошноӣ бо илму фарҳанги Русияву Аврупо ташаккул ёфтааст.

АДАБИЁТ

1. Аҳмади Дониш. Наводир-ул-вақоеъ. Китоби 2.- Душанбе: Дониш, 1989. -339 с.
2. Аҳмади Дониш.Осори баргузидаи бадеӣ.-Душанбе: Ирфон,1976.-350 с.
3. Ҳайдаров А.А. Афкори педагогии Аҳмад Маҳдуми Дониш.-Душанбе, 2011.-160 с.
4. Ҳодизода Р. Аҳмади Дониш.- Душанбе: Ирфон, 1976. -293 с.
5. Ҳотамов Н.Б. Таъриҳи халқи тоҷик (Аз солҳои 60-уми асри XI X то соли 1924).Нашри дуюм. Бо тасҳеҳ, такмил ва иловаҳо. – Душанбе, 2007.- 368 с.
6. Ҷабборов Ш.Ҷ. Андешаҳои сиёсии Аҳмади Дониш. - Душанбе, 2005.-190 с.

ОСНОВНЫЕ ИСТОЧНИКИ РАЗВИТИЯ МИРОВОЗЗРЕНИЯ АХМАДА ДОНИША О РЕФОРМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

В настоящей статье даётся анализ основных источников развития мировоззрения Ахмада Дониша о реформе образования.

Автор констатирует, что одной из основ, способствовавшей формированию педагогического мировоззрения Ахмада Дониша было воспитание семьи и среда, в которой он жил. Его отец - Мулло Носир был образованным человеком. Мать, будучи грамотной и благовоспитанной женщиной, обучала девочек в своей частной школе. Другой основой, сыгравшей заметную роль в формировании мировоззрения мыслителя, было влияние философии Востока, знакомство с учениями учителей всего человечества - Заратуштры, Будды и других.

Отмечается, что служба при дворе, знакомство с методами правления эмиров и возможность пользования представившихся привилегий, также были факторами, повлиявшими на развитие мировоззрения и формирования эстетических и педагогических взглядов Дониша.

Ключевые слова:*, исторические путешествия, этико-педагогические взгляды, воспитание семьи, мышление, реформа образования, основные источники.*

THE MAIN SOURCE OF DEVELOP OF OUTLOOK AHMADI DONISH ON REFORM OF EDUCATION

In this article the analysis of the main sources of developing outlook on reforming of education. The author emphasizes that one of the grounds promoting the formation of pedagogical outlook of A.Donish was family upbringing and environment where be lived. His father Mulla Nosir was an educated man. His mother being an educated and a well – bred woman, taught girls in her private school. The other source of playing a significant role in forming the outlook where the influence of the philosophy of the East acquaintance with Zarathushtra, Buddha and others.

It is not serving in royalty acquaintance with methods of Emirs rulings and the possibility favoring the given privileges also where factors of influencing the develop of forming Donish aesthetics and pedagogical outlook in Russia.

Keywords:*, history journey, aesthetics and pedagogical outlook, family upbringing, thinking, reform of education, the main sources.*

Сведение об авторе:

Хайдаров Абдусамад Алифбекович - *к.п.н., доцент, заведующий кафедрой русского языка Института туризма, предпринимательства и сервиса. Тел: (+992) 919997527 E-mail: avsamad@bk.ru*

About the autor:

Haidarov A.A. *- candidate of pedagogical sciences, associate professor, head of the Department of Russian Language, Institute of Tourizm, Entrepreneurship and Service. Tel: (+992) 919997527 E-mail: avsamad@bk.ru*

ДИДАКТИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЭМОЦИАЛЬНОЙ УСТОЙЧИВОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

Умаров А.С., Шамсова З.Т.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

В настоящее время для анализа специальной литературы, которые один из первых поднял вопрос о формировании эмоциональной устойчивости учителя и значимость будущих учителей английского языка еще в середине XIX века исследовал выдающейся научный ученый педагог К.Д. Ушинский, который впервые рассматривает для своих учеников новые методы обучения, в которых молодые учителя учились и рассматривали новую подготовку, так как «...форма учебы принимать при помощи из педагогической

литературы или с рассказа учителя, но формировать навыки развития эмоциональной устойчивости будущих педагогов можно получит при помощи практикой изучения иностранного языка» [2, с.156].

Поэтому русский педагог К.Д. Ушинский говорил, что «нормальная школа без эмоциональной устойчивости при нем - то же самое, что в медицине без больницы, но и одна эмоциальная устойчивость без теории - то же самое, что поликлиника в медицинском образовании» [4, с.157].

Следует подчеркнуть, что особого интереса рассматривает процесс формирования эмоциональной устойчивости в средней общеобразовательной учреждении в настоящее время, начиная, с 1917 года по 1991 год, когда Республика Таджикистан получил свою независимость и развивается по новому направлению. Надо отметить, что в годы Советского Союза руководство в республике поднимали и открыли новые школы, что помогало открыть высшее учебное заведение формирование и совершенствование студентов и преподавателей в педагогических институтов и университетов.

Ученики первые советские школы изучили различные культурно-просветительские, общественно-педагогические и общественно-политические работы не только со студентами, но и учениками средней общеобразовательной учреждении нашей республики. Общеобразовательные учреждения получили различные учебных планов общественно-педагогического характера для учащихся средней школы, а также воспитание молодого поколения. Эти работы были для формирования и совершенствования студентов для эмоциональной устойчивости будущих учителей.

А.К. Алексеев писал: «Особое место для развития профессионального совершенствования преподавателя в нашей республике развивала Республиканская конференция по психологическому развития, которая проводилась в 2004 году у нас в Республике Таджикистан, где рассматривали различные вопросы эмоциональной устойчивости учителя в условиях современной жизни» [1, с.45].

На конференции по психологическому развитию с докладом «О развития эмоциональной устойчивости учителя» выступил ведущий специалист по педагогическому развитию в Республике Таджикистан И.Х. Каримова, которая отметила, что в настоящее время у нас в республике развивается вопрос об эмоциональной устойчивости учителя, которая является актуальным в нас в республике. Весь доклад лег в формирования основу развития эмоциональной устойчивости учителя, которая имеет рекомендация при формировании и реорганизация психологического образовании учащихся и студентов.

Сейчас для развития педагогической литературы, которые один из первых поднял вопрос о совершенствовании эмоциональной устойчивости учителя и значимость будущих учителей английского языка еще в середине XX века показал великий таджикский писатель и поэт и ученый педагог С. Айни, который впервые рассматривает для своих педагогов новые методы обучения, в которых молодые учителя учились и рассматривали новую подготовку, так как форма учебы принимать при помощи из педагогической литературы или с рассказа учителя, но формировать навыки развития эмоциональной устойчивости будущих педагогов можно получит при помощи практикой изучения иностранного языка.

Студенты первые советские высшего учебного заведения изучили различные философские, исторические и литературные, гуманитарные работы не только со студентами, но и учениками средней общеобразовательной учреждении нашей республики.

И.Г. Баранова писала: «Высшие учебные заведения получили различные учебные планы общественно-педагогического характера для учащихся средней школы, а также воспитание молодого поколения. Эти работы были для формирования и совершенствования студентов для эмоциональной устойчивости будущих учителей» [2, с.88].

Центральное место таджикские ученые уделяли союза практического обучения с теорией. Формирования студентов к эмоциональной устойчивости учителя и значимость будущих учителей английского языка к педагогической работе можно провести отвлеченной, схоластической формой, а в методе проведения различных педагогических работах студентов с практическим методом этого принципа, с формированием под него солидного знания. В этой работе особое место занимает учителя средней школы, которые занимают весьма особое место. Характер человека и форма изучения развивается также свои методы. Поэтому она развивалась на основе обширного материала и формирования различного метода обучения при помощи совершенствования характера людей, которые имеют различного материала формировании эмоциональной устойчивости учителя и значимость будущих учителей английского языка при изучении иностранного языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексеев А. К. Эмоциональная устойчивость. - М.: Педагогика, 2010. - 276 с.
2. Баранова И.Г. Педагогическая практика в школе. - М.: Педагогика, 2014. - 296 с.
3. Григорьев М.Н. Особенности развития педагогической практики. - М.: Наука, 2014.
4. Ушинский К.Д. Педагогическое мастерство. - М.: Наука, 2001. - 287 с.
5. Яковлев М.И. Формирование характера педагогики.- М.: Наука, 2011. - 254 с.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЭМОЦИАЛЬНОЙ УСТОЙЧИВОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

В этой статье автор исследует вопросы дидактического условия формирования эмоциональной устойчивости будущего учителя. Автор статьи рассматривает проблемы дидактического условия формирования эмоциональной устойчивости будущего учителя. Сейчас для развития педагогической литературы, которые один из первых поднял вопрос о совершенствовании эмоциональной устойчивости учителя и значимость будущих учителей английского языка еще в середине XX века показал великий таджикский писатель и поэт и ученый педагог С. Айни, который впервые рассматривает для своих педагогов новые методы обучения, в которых молодые учителя учились и рассматривали новую подготовку, так как форма учебы принимать при помощи из педагогической литературы или с рассказа учителя, но формировать навыки развития эмоциональной устойчивости будущих педагогов можно получит при помощи практикой изучения иностранного языка.

Ключевые слова: *педагогика, преподаватель, развитие, эмоциональность, метод, характер.*

DIDACTIC CONDITIONS FOR THE FORMATION OF EMOTIONAL STABILITY OF A FUTURE TEACHER

In this article, the author explores the didactic conditions of the formation of the emotional stability of a future teacher. The author of the article considers the problems of the didactic conditions for the formation of the emotional stability of the future teacher.

Now, for the development of pedagogical literature, which was one of the first to raise the question of improving the emotional stability of teachers and the importance of future English teachers, the great Tajik writer and poet and scientist teacher Sadriddin Aini showed for the first time for his teachers new teaching methods, in which young teachers studied and considered new training, since the form of study should be taken from the pedagogical literature or from the teacher's story, but five skills of emotional stability of future teachers can be obtained through the practice of learning a foreign language

Keywords: *pedagogy, teacher, development, emotionality, method, character, stability*

Сведения об авторе:

Умаров Абдурахмон Саидахмадович *- заведущий кафедры иностранных языков Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни. Тел: (+992) 918941689 E-mail: abdurahmon45@mail.ru*

Шамсова Зебо Турдиевна *– ассистент общейуниверситетской кафедры иностранных языков Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни. Тел: (+992) 988002021*

About the author:

Umarov Abdurahmon Saidahmadovich *- The head of department of foreign languages of Tajik State Pedagogical University nemad after Sadriddin Ayni. Phone: (+992) 918941689 E - mail abdurahmon45@mail.ru*

Shamsova Zebo Turdievna *– assistante of department of foreign languages of Tajik State Pedagogical University nemad after Sadriddin Ayni. Phone: (+992) 988002021*

ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВИЛЬНОЙ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ НА МАТЕРИАЛЕ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА

Курбанов Т.З

Таджикский государственный педагогический университет им С. Айни

Как следует из психологических источников например из работ И.А Зимняя и Н.И.Жинкина, основа формирования правильной разговорной речи заключается в формировании речевых навыков.

По мнению С.Ф. Шатилова , Е.И Пассова . «Навык направлен на цель выполнения действия, а не на способ». Известно, что основное развитие речевых навыков проходит параллельно с усвоением языкового материала. Следовательно, более основательное владение языковым материалом начинает происходить в процессе развития речевых навыков и умений уже на первом этапе обучения иностранному языку.

По мнению Е.И.Пассова, «умениеимеет две общие характеристики – это автоматизированность и неавтоматизированность навыков,

Взаимная связь этих компонентов оказывает положительное влияние одного на другой, что даёт возможность и шанс заложить основу для создания системы упражнений, способствующих формированию автоматизированного речевого навыка.

Когда у обучающихся уменьшаются языковые трудности операционного характера, у них начинают развиваться и проявляться умения употреблять данный материал в речи. Поэтому надо сосредоточивать внимание учащихся не только на содержании, но и на языковой форме навыка, что требует организации языковых упражнений. В это время совершается постепенный переход от простых предложений, к более сложным. На данном этапе ученик начинает выполнять речевые упражнения, которые должны быть направлены на выработку автоматизма, без чего невозможно формирование языкового навыка.

Для определения последовательности расположения упражнений в общей языковой системе и выделения видов упражнений, которые соответствуют каждой определенной стадии, основным критерием являются этапы становления речевых навыков, стадия предъявления материала, имитация, соединение речевого образца с ранее изученным, с учетом принципа минимального количества трудностей.

Выделенные единицы обучения имеют разные операционные трудности, и их преодоление опирается на филологический опыт обучающихся, что способствует более сознательному пониманию принципов производимых учащимися действий.

Действия оперирования и оформления содействуют подбору соответствующих упражнений на основе теории поэтапного оформления умственных действий так считает П.Я. Гальперин.

Действия, разработанные П.Я. Гальпериным, подразделяются на две составные части:

1) ориентировочную и 2) исполнительную.

Учёный утверждает, что «полноценность ориентировочной части обеспечивается через достаточную системность, полноту и обобщенность учебной информации». Полноту и обобщенность обеспечиваются следующими заданиями; моделями, алгоритмами и схемами.

Каждая единица обучения имеет свои языковые трудности усвоения, и для этого необходимо создать определенную ориентировочную основу действий.

По мнению Я.Н Черноватый , существует «три типа ориентировочной основы. В наличии ориентировочной основы I типа ученики выполняют действия по образцу без указаний на способ выполнения операций. При таком восприятии речевых образцов выполнение операций очень сложно, и эти операции учащиеся производят сами путем проб и ошибок».

-При ориентировке II типа основы действий задаются ученику в готовом виде, при использовании объяснений и путём показа примеров. В этом типе ориентировки ученики овладевают действиями с опорой на внешние ориентиры-образцы, которые даёт учитель в устной и письменной форме, применяя схемы, таблицы и т.д.

Затем учащиеся выполняют упражнении по усвоению этих ориентиров, но более полная ориентировка восстанавливается в процессе формирования грамматических навыков, путем использования нужной учебной информации. Под учебной информацией здесь подразумевается лингвистическая информация, касающая языковых средств, конкретных действий по их воспроизведению, сочетанию, преобразованию и т.д. На этой основе выделяются пять типов учебной информации:

- признаки опознания языковой единицы;
- модель, отражающая синтаксическую структуру речевого образца;
- речевой образец как модель;
- схема – графическое изображение;
- алгоритм – средство использования информации.

Все перечисленные виды информации, нужны для обеспечения необходимой ориентировки.

Но для того, чтобы связать теоретические знания с практическими умениями, нужен определенный этап переработки правил лингвистической грамматики в правила педагогической грамматики.

Я.Н.Черноватый считает, что «модель, отражающая синтаксическую структуру речевого образца и алгоритм как средство использования информации, считается правилом-инструкцией, что рассматривается более приемлемым типом учебной информации». Следует отметить ,что в работе над усвоением выведенных единиц обучения, нами были использованы алгоритмы, т.к. этот метод способствует безошибочному усвоению изученного материала, хотя не следует забывать, что всякий алгоритм, есть правило, но не всякое правило есть алгоритм.

По мнению С.Ф Шатилова,«алгоритм всегда является полной инструкцией, т.е. таким указанием на последовательность действия, выполнение которого приводит к выполнению нужной определенно поставленной цели. В процессе выполнения упражнений происходит поэтапное формирование речевых действий».

Поэтапность формирования умственных речевых действий согласно теории поэтапного формирования умственного действия П. Я. Гальперина, представляется следующим образом:

1) предварительное ознакомление с действием;
2) материальное действие по усвоению его содержания;
3) внешне речевое действие;
4) проговаривание про себя;
5) умственные действия.

Все положения теории поэтапного формирования умственных действий и речевой деятельности позволяют нам определить ряд методических требований, которые должны предъявляться к организации упражнений на первоначальном этапе обучения иностранному языку.

Точка зрения И. П. Ким относительно проблемы поэтапного формирования умственных действий, по нашему мнению, является наиболее приемлемой в вопросе организации упражнений на первоначальном этапе обучения, поэтому за основу разработки набора упражнений были использованы положения, разработанные И.П Кимом:.

а) звуковой образ в механизмах речи является первичным, и поэтому работа над новым языковым материалом начинается с устных упражнений;

б) каждое упражнение должно иметь коммуникативный характер;

в) упражнения должны делиться на две группы: 1) готовящие к усвоению конкретного языкового материала, 2) упражнения в употреблении языкового материала в речи;

г) с учетом количества трудностей, в упражнении должна быть продумана поэтапность введения и отработка языкового материала;

д) при разработке упражнений должна учитываться возрастающая самостоятельность ученика;

е) количество упражнений должно способствовать быстро выполнению операций формированию речевых навыков.

Сознательное обучение иностранному языку достигает результата в томслучае, когда у ученика появляется потребность сообщить кому-либо какую то информацию наизучаем омязыке .При изучении материала, нужно донести до ученика значение исущность языкоого материала,. Поэтому мотивированность должна стать органической частью обучения и осуществляться в процессе выполнения упражнений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гальперин П.Я. Методы, факты и теория в психологии формирования умственных действий и понятий в кн. Международный психологический конгресс. Симпозиум 24. М., 1966.- 240 с.
2. Жинкин Н.И. Психология. Учебник для вузов. М., 1962.- 133с.
3. Зимняя И.А. Речеваядеятельностьипсихологияречи .М.,1974.-370с.
4. Ким И.П. Формирование грамматических умений на анг. яз.в 5-7 классах киргизской школы. дис. к. п. н. 1973.- 210 с.
5. Пассов Е.И.Основы методики обучения иностранным языком - М., 1977.- 213 с.

ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ ОБОСНОВАНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВИЛЬНОЙ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ НА МАТЕРИАЛЕ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА

В данной статьи рассматривается специфика обоснованиеформирования правильной разговорной речи на материале французского языка в условиях двуязычия.Основа формирования правильной разговорной речи заключается в формировании речевых навыков. Навык направлен на цель выполнения действия, а не на способ. Известно, что основное развитие речевых навыков проходит параллельно с усвоением языкового материала в условиях двуязычия. Следовательно, более основательное владение языковым материалом начинает происходить в процессе развития речевых навыков и умений уже на первом этапе обучения иностранному языку. Умения имеет две общие характеристики – это автоматизированность и неавтоматизированноть навыков,

Взаимная связь этих компонентов оказывает положительное влияние одного на другой, что даёт возможность и шанс заложить основу для создания системы упражнений, способствующих формированию автоматизированного речевого навыка.

Ключевые слова: *автоматизированность, неавтоматизированность, речевые навыки, речевые умении, действия, способ, двуязычия. языковые упражнении*

THEORETICAL SUBSTANTIATION OF THE FORMATION OF CORRECT COLLOQUIAL SPEECH ON THE MATERIAL OF THE FRENCH LANGUAGE

In this article the author discussed his opinion about specifics of the rationale for the formation of conversational French speech in a conditions of bilingualism. The basis for the formation of correct colloquial speech is the formation of speech skills. Skill focuses on the goal of performing the action, not the way. It is known that the main development of speech skills takes place in parallel with the assimilation of linguistic material in a bilingual environment. Consequently, a more thorough mastery of linguistic material begins to occur in the process of developing speech skills and abilities already at the first stage of teaching a foreign language. Skills have two common characteristics - they are automated and non-automated skills.

The interconnection of these components has a positive effect on one another, which makes it possible and possible to lay the foundation for creating a system of exercises that contribute to the formation of automated speech skills.

Keywords: *Automation, non-automation, speech skills, speech habit, actions, method, bilingualism. language exercise*

Сведение об авторе:

Курбанов Тагай Зухурович *- старший преподаватель кафедры методика преподавания иностранных языков (немецкий – французский)Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, тел: (992) 900- 88-28-85:*

About the author:

KurbanovTagayZukhurovich *- Senior Lecturer of the Department of Methods of Teaching Foreign Languages (German - French) of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, tel: (+992) 900882885*

ИЗУЧЕНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ЗАПРОСОВ УЧАЩИХСЯ В ШКОЛЕ

Сагдиева Г., Саидов М.В.

Таджикский государстственный педагогический университет им.С. Айни

Задача воспитания всесторонние развитого человека ставит вопрос о необходимости глубокого и всестороннего изучения личности воспитуемых, их духовного мира. Очень важным в этом отношении является изучение познавательных запросов учащихся.

Термин познавательные запросы охватывает различные мотивы познавательной деятельности: потребность в познании, разнообразные интересы в основание долга изучить нечто. Эти мотивы различаются по условиям возникновения, целям, длительности и интенсивности стремления к познанию и прекращения познавательной деятельности, качеству переживаний, сопровождающих процесс познания. Своеобразные мотивов определяет характер познавательной деятельности, ее результаты, широту обобщений, прочность знаний, самостоятельность и широту применения их на практике.

Преобладающее большинство исследований, которые проводились последнее время в этой области психологами, в основном направлены на изучение одного из мотивов познания, а именно интересов (учебных, познавательных, профессиональных, у читательских и т.д.). Педагоги-практики изучают главным образом запросы учащихся, непосредственно связанные с их учебной деятельностью.

Таким образом, исследование познавательных запросов учащихся представителями науки и педагогической практики является довольно односторонним. В связи с этим возникает необходимость продолжить исследование мотивов познавательной деятельности учащихся, значительно расширяя их границы, изучая познавательные запросы во всем их богатстве и многообразии. Изучение разнообразных познавательных стремлений учащихся, естественно, поможет более широко и глубоко раскрыть направленность личности воспитуемого.

Наши исследования посвящены изучению направленности, широты и многообразия познавательных запросов учащихся различных учебных заведений (средних школ, колледжах, университетах, институтов).

Планируя проведение исследований, мы ставили перед собой следующие конкретные задачи: 1) изучить познавательные запросы учащихся, получить общую картину их познавательных стремлений; 2) ознакомить с результатами исследований педагогические коллективы учебных заведений; 3) совместно с ними наметить конкретные мероприятия с целью наиболее полного удовлетворения разнообразных запросов учащихся; 4) принять активное участие в осуществлении намеченных мероприятий на практике.

В данной статье кратко освещается только первая из перечисленных выше задач, при этом основное внимание мы уделяем тому, чтобы дать характеристику основного метода исследования, а также показать его целесообразность и эффективность на основе лишь очень небольшой части полученных нами данных.

В исследования кроме обычных методов наблюдения и беседы был широко использован метод изучения вопросов учащихся. Выбор последнего метода определялся следующими соображениями.

В процессе своей жизни и деятельности человек ежедневно сталкивается с множеством различных явлений природы и общественной жизни. Встречи с новыми, незнакомыми жизненными ситуациями вызывают у него целый ряд вопросов, ставит перед ним определенные проблемы (педагогические, научные, технические, психологические, эстетические, этические, жизненно -практические и др.).

Возникновение проблемы и осознание необходимости ее разрешить, осознание недостаточности своих знаний, естественно, вызывает у человека потребность в познании, стремление получить об объекте дополнительные сведения, побуждает к разнообразной познавательной деятельности: восприятию предметов и явлений окружающего мира, наблюдению за людьми, чтению литературы, восприятию произведений искусства, слушанию сообщений, лекций, радио и телепередач, самонаблюдению и т.д. Возникает процесс самостоятельного решения проблемы активные поиски ответов на вопросы.

Среди этих видов активности человека есть один, которой заключается в постоянном и настойчивом обращении к окружающим людям, постановке вопросов и просьбе на них ответить. Обращение с вопросами к окружающим свидетельствует о возникновении проблемы, невозможности ее разрешить самостоятельно, потребности в дополнительных знаниях, ожидании ответа и готовности его выслушать.

Ответ на поставленный вопрос является совершенно необходимым, от него в значительной степени зависят разрешение проблемы и характер дальнейшего поведения человека.

Этот вид деятельность человека занимает значительное место в его жизни в момент решения жизненно важных **проблем.** В связи с этим мы и решили исследовать познавательные запросы учащихся методом изучения их вопросов.

При проведение исследования использовали две различные ситуации, в которых учащиеся выполняли учебные или экспериментальные задания.

В первой ситуации у учащихся происходил процесс непосредственного или опосредствованного познания определенных объектов. В первом случае учащемуся поочередно предъявляли ряд знакомых или незнакомых ему предметов или рисунков с их изображениями и предлагали их определить. Во втором случае учащиеся присутствовали на уроках и слушали объяснения учителя по определенной теме. В третьем случае учащимся давалось задание: самостоятельно и по частям знакомиться с текстом рассказа, представить и понять изображаемую ситуацию и на чистой странице напротив прочитанной строчки или абзаца делать соответствующие записи.

В процессе восприятия предметов или рисунков, при слушании объяснения учителя, при чтении рассказа у учащихся неизменно возникал целый ряд вопросов, высказать которые для них не представляло особых трудностей. Исследователь изучал процесс выполнения учащимися заданий и знакомился с теми вопросами, которые они ставили по своей собственной инициативе, без всякой подсказки и принуждения со стороны и в связи с возникшей потребностью получить дополнительные сведения об определенном объекте.

Во второй ситуации перед учащимися не ставилась задача познакомиться с определенными объектами. Исследователь выступал в более активной роли и сам побуждал их к постановке ряда вопросов, которые возникали у них в процессе жизни и деятельности в связи с определенными обстоятельствами, особо их занимают, интересуют, волнуют и на которые они хотели бы получить квалифицированные ответы.

В одном случае мы проводили изучение вопросов, которые подавали ученики старших классов в письменном виде за несколько дней до слушания лекций на определенную морально-психологическую тему.

В другом случае учащиеся получали возможность ставить любые вопросы. Отсутствовали какие бы то ни было запреты и ограничения. Учащимся предоставлялась полная свобода и самостоятельность в выборе области знаний, темы. В младших классах школы проводились специальные уроки вопросов и ответов, во время которых ученики II-IV классов ставили вопросы в устной форме и сразу же получали на них ответы. Ученики V-X классов школы, студенты института получали задание: после недельного обдумывания составить в письменном виде перечень интересующих их вопросов. По желанию они могли их подписывать или не подписывать. Мы считали, что выполнение задания учащимися старшего возраста после недельного обдумывания должно давать определенные результаты, а именно: большое количество вопросов из самых различных областей знаний, которые действительно интересуют учащихся в течение длительного времени, меньшее количество случайных вопросов, которые возникли под влиянием наличной ситуации, минутного впечатления, чувства или по ассоциации, более точное словесное их формулирование.

Использование в исследовании различных методик позволяет выяснить различные аспекты проблемы.

Наблюдение за процессом восприятия учащимися знакомых в незнакомых им предметов, их двигательной и речевой активностью дает возможность установить причины возникновения вопросов, их значение, функции и место в ориентировочно-исследовательской деятельности.

Присутствие на уроках дает исследователю возможность познакомиться с конкретными условиями работы учащихся, самим автором вопросов, содержанием вопроса и характером его подачи, реакцией на вопрос учащихся и учителя, ответами учителя, реакцией спрашивающего на ответы, некоторыми причинами возникновения вопросов.

Изучение записей, которые делали старшеклассники и студенты во время самостоятельного чтения рассказа, разрешает познакомиться со следующими моментами: непонимание ситуации, возникновение одного или ряда вопросов, влияние вопроси на процесс дальнейшего чтения, нахождение или отсутствие ответа на вопрос, возникновение новых вопросов, наличие или отсутствие интереса к рассказу, причины этого. Учащиеся писали: «Сначала мне показалось, что текст будет неинтересным» (10 д г). «Вот как? Это становится интересным (9 д г); «Еле удерживаю листок, чтобы читать медленно» (10 д г). Во время чтения рассказа 86 учащихся поставили 472 вопроса.

Старшеклассники широко охотно использовали возможность подавать вопросы по определенной теме. Учащиеся одной городской школы за несколько дней до лекции на тему «Настоящая и мнимая дружба» подали 147 записок с вопросами, которые затронули целый ряд проблем человеческих отношений.

Проведение уроков вопросов и ответов во II-IV классах позволяет исследователю познакомиться с умением младших школьников ставить различные вопросы без предварительной подготовки, с их активностью, содержанием и характером подачи вопросов, различной реакцией учеников на вопросы товарищей, с интересом к ответу учителя, их оценкой данной формы работы и пожеланиями на будущее. Уроки вопросов и ответов проходили очень живо, со значительной активностью учащихся. Так, 320 учеников 16 учебных групп нескольких сельских школ поставили 1042 вопроса.

Учащиеся старшего возраста положительно отнеслись к изучению их познавательных запросов, задание (составить перечень вопрос) выполняли охотно и с интересом. Они выражали удовлетворение в связи с разрешением ставить вопросы в любом области, подавать их в письменном виде и незнакомому человеку, не подписывать своих фамилий, 2554 учащихся 120 учебных групп 23 учебных заведений подали записки с 11270 вопросами.

Проведение уроков вопросов и ответов и сбор вопросов в письменном виде позволяет за довольно короткое время собрать значительное количество материалов среди большого количества учащихся и, что очень важно, получить данные о познавательных запросах, которые далеко выходят за границы учебных занятий и программ.

Всего мы получили 14 тысяч вопросов.

Материалы исследования дают право говорить о значительной любознательности учащихся всех возрастов, богатстве и разнообразии их познавательных **запросов.** Они ставили вопросы в самых различных областях. Проведение уроков вопросов и ответов и сбор вопросов в письменном виде среди старшеклассников и студентов дали следующую картину активности познавательных запросов. Вопросы в области науки составляют 34,7% от общего количества поданных вопросов, морали – 13,9%, политики и общественной жизни – 12,3%, литературы и искусства – 7,9%, народного хозяйства – 6,3%, физкультуры и спорта – 5,9%, учебной деятельности – 4,5%. Вопросы в области духовного мира человека, культуры поведения, трудовой деятельности, использования досуга, быта составляют от 2,5% до 3%.

В каждой области учащиеся поднимают большое количество проблем. Так, только в области морали учащиеся V-X классов затронули более 130 отдельных проблем. Естественно, интерес к конкретной проблеме с возрастом становится более глубоким.

С возрастом значительно усиливается активность в получении знаний в областях духовного мира человека и морали: вопросы учеников II-IV классов составляют соответственно 1,4% и 1,2% от общего количество поданных ими вопросов, учащихся V-VII классов – 2,2% и 10,5%, учащихся VIII - X классов – 3,7% и 18,4%, студентов 1 курса института – 7,8% и 63,8%.

Наличие активного интереса к духовному миру человека и вопросам морали показало также исследование, посвященное изучению процесса понимания рассказа старшеклассниками и студентами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Нофиль М.П. Развивающиеся страны. Экономическая независимость и образование. -М.: Прогресс, 1985. -120 с.
2. Нугмонов М. Теоретико-методологические основы методики обучения математике как науки. – Душанбе: «Ирфон», 2011. – 290 с.
3. Нугмонов М., Раджабов Т.Б., Хамрокулов А. Активизация творческой деятельности учащихся при решении геометрических задач в 7-9 классах средней школе. - Душанбе: «Сифат», 2013. – 178 с.
4. Нуралиев Ё.Г. Пути активизации экологических знаний учащихся старших классов средней школы. Ав. дисс. канд. пед. наук. – Душанбе, 2013. – 26 с.
5. Огурцов Н.Г. Содержание и процесс формирования мировоззрения старшеклассников при изучении гуманитарных предметов: авторе. док. пед. наук. - Челябинск, 1987. - 40 с.

ИЗУЧЕНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ЗАПРОСОВ УЧАЩИХСЯ В ШКОЛЕ

Автор статьи рассматривает проблему активизации познавательной учебной деятельности учащихся в средних учебных заведений.

В статье акцентировано внимания индивидуальным особенностям развития познавательным запросов учащихся в школе. А также созданию научного мышления и формированию гражданского сознания.

Особое место в работе уделяется вопросу повышения эффективности активизации познавательной учебной деятельности у учащихся в школе.

Ключевая слова: *активизация, особенность, эффективность, учащихся, познавательная деятельность, средние учебные заведения, средства обучения, современный этап.*

THE STUDY OF THE COGNITIVE DEMANDS OF STUDENTS IN SCHOOL

The author of the article considers the problem of activating the cognitive learning activities of students in secondary schools.

The article focuses on the individual characteristics of the development of cognitive requests of students in the school. As well as the creation of scientific thinking and the formation of civic consciousness.

A special place in the work is given to the issue of increasing the effectiveness of the intensification of cognitive learning activities of students in school.

Key words: *revitalization, peculiarity, efficiency, students, learning activities, secondary schools, teaching facilities, modern stages.*

Сведения об авторах:

Сагдиева Гулбахор *- соискатель кафедры общей психологии Таджикского государственного педагогического университета имени С.Айни, e-mail: Тел: 919230505*

Саидов Мухиддин Вайсидиннович *– кандидат педагогических наук, доцент кафедры общей педагогики Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни.*

Тел.: (992)904-47-22-34;

About the autor:

Sagdieva Gulbahor *- applicant of the chair of General psychology of the Tajik state pedagogical University by named S. Ayni, e-mail: : tell: 919230505*

Saidov Mukhiddin *Vaysidinnovich - Ph.D., assistant professor of general pedagogy Tajik State Pedagogical University named Aini, tel.: (992) 904-47-22-34;*

ПЕДАГОГО- ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Рахмонова Д.З.

Худжандский государственный университет имени академика Б.Гафурова

Кувватов С.

Таджикский государственный педагогический университет им. С.Айни

Интеллектуальное развитие человека особую актуальность приобретает в условиях современной ситуации перехода общества в информационную стадию развития. Известно, что в информационном обществе, в отличие от индустриального, преимущественно производятся и потребляются интеллект, знания, соответственно и большая часть членов общества занята производством информационного продукта. Поэтому в намечающихся контурах информационного общества образованность и интеллект попадают в разряд национальных богатств, а жизнедеятельность в нем требует от членов социума высокого интеллектуального уровня, информационной культуры, творческой активности.

Сказанное обращает внимание на важность решения проблемы интеллектуального развития детей младшего школьного возраста, поскольку именно в этот период интеллект развивается особенно интенсивно. Развитие интеллектуальных способностей младших школьников обеспечивает во многих отношениях успех не только учебно-познавательной деятельности, но и всего дальнейшего жизненного пути обучающихся. Многочисленные наблюдения педагогов, исследования психологов убедительно показывают, что ребенок, не овладевший приемами мыслительной деятельности в начальных классах школы, в средних обычно переходит в разряд неуспевающих.

Одним из важных направлений в решении этой проблемы выступает создание в начальных классах условий, обеспечивающих полноценное интеллектуальное развитие детей, связанное с формированием устойчивых познавательных интересов, умений и навыков мыслительной деятельности, качеств ума, творческой инициативы и самостоятельности в поисках способов решения задач.

Решение данной задачи во многом определяется пониманием сущности самого феномена интеллекта и особенностей его развития в детском возрасте.

Проблема интеллекта, не смотря на большое число работ по данному вопросу в мировой и отечественной истории психологических исследований, остается самой дискуссионной. До настоящего времени не сложилось однозначного определения интеллекта. Оно трактуется в зависимости от точки зрения на интеллект, от тех характеристик, которые его описывают и, в конечном итоге от выбранного исследователем методологического подхода к рассмотрению интеллекта.

Интеллект (от лат. intellectus -- понимание, познание) -- это разум, рассудок, умственные способности: учиться из опыта, приспосабливаться, адаптироваться к новым ситуациям, применять знание, чтобы управлять окружающей средой или мыслить абстрактно. Общая способность к познанию и решению проблем, которая объединяет все познавательные способности индивида: ощущение, восприятие, память, представление, мышление, воображение.

Интеллект — способность системы создавать в ходе самообучения программы (в первую очередь эвристические) для решения задач определенного класса сложности и решать эти задачи. [3, с.398]

По определению психолога М.А. Холодной «Интеллект - это форма организации индивидуального опыта умственной деятельности человека". Она называет его ментальный опыт. Накопленный умственный опыт даёт возможность человеку выполнять определённые интеллектуальные функции (выделять главную мысль, сравнивать объекты, контролировать потребности и т.д.). [6, с.392]

Л.С. Выготский предлагает ориентировать обучение не на уже сложившиеся структуры интеллекта, а на еще только складывающиеся, не "приспосабливать" содержание обучения к наличным особенностям детской мысли, а, наоборот, вводить такое содержание, которое требовало бы от ребенка новых, более высоких форм мысли. "Обучение ведет за собой развитие" - этот тезис Л.С. Выготского в наши дни приобрел особую важность и звучание в педагогической практике. [1, с.368]

Интеллектуальные способности- это индивидуально-психологические свойства человека, являющиеся условием успешности выполнения различных видов интеллектуальной деятельности. От того, насколько богат умственный опыт человека, насколько разнообразны интеллектуальные функции, которые человек может выполнять, зависит уровень развития его интеллектуальных способностей.

Раскрытию педагогических и психолого-педагогических аспектов развития интеллектуальных способностей посвящены научные труды Б.Г.Ананьева, Д.Б.Богоявленской, А.А. Бодалева, И.А. Бурлаковой, Л.А. Венгера, Л.С. Выготского, П.Я. Гальперина, В.В. Давыдова, В.М. Дружинина, О.М. Дьяченко, Е.В. Коротаевой, А.Н. Лентьева, Н.С. Лейтеса, А.М. Матюшкина, Н.Н. Поддьякова, Я.А. Пономарёва, С.Л. Рубинштейна, Б.М. Теплова, В.М. Чудновского, В.Д. Шадрикова, Д.Б.Эльконина, А.Л.Венгера и др.

Теоретическое осмысление психологии интеллектуальных способностей представлено в исследованиях И.В. Дубровиной, А.З. Зака, Е.А. Климова, К.К. Платонова, З.О. Шварцмана, А.Р. Лурии, А.А. Люблинской, Н.А. Менчинской, А.А.Бодалева, К.М.Гуревича, О.К.Тихомирова, Л.М. Фридмана, А.А. Холодной, Н.И. Чуприковой, М.Н. Шардакова, В.Ф. Шаталова, И.С. Аверина, Е.И. Худобиной, М. Вебера, В.В. Занкова, Д.В. Ушакова, А.И. Савенкова, В.С. Юркевича и др.

Интеллектуальное развитие человека особую актуальность приобретает в условиях современной ситуации перехода общества в информационную стадию развития. Известно, что в информационном обществе, в отличие от индустриального, преимущественно производятся и потребляются интеллект, знания, соответственно и большая часть членов общества занята производством информационного продукта. Поэтому в намечающихся контурах информационного общества образованность и интеллект попадают в разряд национальных богатств, а жизнедеятельность в нем требует от членов социума высокого интеллектуального уровня, информационной культуры, творческой активности.

Сказанное обращает внимание на важность решения проблемы интеллектуального развития детей младшего школьного возраста, поскольку именно в этот период интеллект развивается особенно интенсивно. Развитие интеллектуальных способностей младших школьников обеспечивает во многих отношениях успех не только учебно-познавательной деятельности, но и всего дальнейшего жизненного пути обучающихся. Многочисленные наблюдения педагогов, исследования психологов убедительно показывают, что ребенок, не овладевший приемами мыслительной деятельности в начальных классах школы, в средних обычно переходит в разряд неуспевающих.

С поступлением ребенка в школу под влиянием обучения начинается перестройка и активное развитие всех познавательных процессов. Общими характеристиками должны стать произвольность, продуктивность и устойчивость.

Прогресс умственного развития детей за первые три-четыре года учения в школе бывает довольно заметным. От доминирования наглядно-действенного и элементарного образного мышления, от допонятийного уровня развития и бедного логикой размышления школьник должен подняться до словесно-логического мышления на уровне конкретных понятий.

Ребенок 7-8 лет обычно мыслит конкретными категориями. Затем происходит переход к стадии формальных операций, которая связана с определенным уровнем развития способности к обобщению и абстрагированию. К моменту перехода в 5 класс школьники должны научиться самостоятельно рассуждать, делать выводы, сопоставлять, анализировать, находить частное и общее, устанавливать закономерности. Но этого чаще всего не наблюдается. Дети затрудняются обобщать, сравнивать, анализировать, делать выводы. Им трудно устанавливать закономерности. В связи с этим у детей пропадает интерес к предмету и, в целом, к учению. А пассивное восприятие и усвоение нового не могут быть опорой прочных знаний.

Психолого-педагогические исследования показывают, что процесс развития интеллекта возможен при правильной организации учебно-познавательной деятельности и особенно эффективен в младшем школьном возрасте когда достаточно сильны личностные потребности в познании, а мотивационно - потребностная сфера податлива для педагогического воздействия.

Учитывая все вышесказанное, считаем, что развитие интеллектуальных способностей, развитие самостоятельного, творческого, поискового, исследовательского мышления является одной из основных задач школьного обучения вообще и в начальных классах в частности. Начальное образование должно

заложить базовые основы интеллектуального развития детей, которые создали бы условия для воспитания творческого, самостоятельно мыслящего, критично оценивающего свои действия человека, который бы мог сопоставлять, сравнивать, выдвигать несколько способов решения проблемы, выделять главное и делать обобщенные выводы; применять знания в нестандартных условиях.

ЛИТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-и т. М.: Педагогика. Т. 1. 1982. -487с.; Т.3. -368с.
2. Гальперин П.Я. Методы обучения и умственное развитие ребенка. М.: Изд-во МГУ, 1985.-45с.
3. Зак А.З. Методы развития интеллектуальных способностей у детей 8 лет. – М.: Новая школа, 1994. – 398 с.
4. Проблемы диагностики умственного развития учащихся/Под ред. З.И.Калмыковой. М.: Просвещение, 1975. -207с.
5. Рубинштейн С.Л.Проблемы общей психологии. М., 1976.- С.98
6. Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. -Томск: Изд-во Том. ун-та. М.: Изд-во "Барс", 1997.-392 с.

ПЕДАГОГО- ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Развитие интеллектуальных способностей младших школьников обеспечивает во многих отношениях успех не только учебно-познавательной деятельности, но и всего дальнейшего жизненного пути обучающихся.

Данная статья посвящена проблеме педагого- психологических условий развития интеллектуальных способностей учащихся начальных классов, так как, по -мнению авторов проблема интеллекта, не смотря на большое число работ по данному вопросу в мировой и отечественной истории психологических исследований, остается самой дискуссионной. До настоящего времени не сложилось однозначного определения интеллекта. Оно трактуется в зависимости от точки зрения на интеллект, от тех характеристик, которые его описывают и, в конечном итоге от выбранного исследователем методологического подхода к рассмотрению интеллекта.

Ключевые слова: *интеллектуальные способности, интеллект, познавательная деятельность, творчество, самостоятельность, память, мышление, воображение, восприятие, логика, размышление, мыслительные операции, педагогическое воздействие.*

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL ABILITIES OF STUDENTS IN ELEMENTARY CLASSES

The development of the intellectual abilities of younger schoolchildren ensures in many respects the success of not only educational and cognitive activity, but also the entire future life path of students.

This article is devoted to the problem of pedagogical and psychological conditions for the development of intellectual abilities of primary school students, since, according to the authors, the problem of intelligence, despite a large number of works on this issue in the world and domestic history of psychological research, remains the most debatable. To date, there is no unambiguous definition of intelligence. It is interpreted depending on the point of view on intelligence, on those characteristics that describe it and, ultimately, on the methodological approach chosen by the researcher to consider intelligence.

Key words: *intellectual abilities, intelligence, cognitive activity, creativity, independence, memory, thinking, imagination, perception, logic, thinking, mental operations, pedagogical impact.*

Сведения об авторах:

Рахманова Дилбар Зикриёевна *- кандидат педагогических наук, доцент кафедры социальной и профессиональной педагогики педагогического факультета Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафурова Тел: (+992) 92 762 01 23 Email: dilbar_sns@mail.ru*

Кувватов Саттор *– старший преподаватель Таджикского государственного педагогического университета имени С.Айни*

About the authors:

Rakhmanova Dilbar Zikriyevna *- candidate of pedagogical sciences, associate professor of the department of social and professional pedagogy of the pedagogical faculty of KSU named after academician B. Gafurov Tel: (+992) 92 762 01 23 Email: dilbar_sns@mail.ru*

Kuvvatov Sattor *- Senior Lecturer, Tajik State Pedagogical University named after S. Aini*

ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ДВУЯЗЫЧИЕ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Валиев Н.У.
Таджикский государственный педагогический университет имени С.Айни
Назарова Р.Т.
Кулябский государственный университет имени А.Рудаки

В настоящее время проблема изучения двуязычие в Республике Таджикистан - одна из актуальнейших проблем современного языкознания. Причин, объясняющих слабое знание русского языка в национальных республиках, много, и они различны: «…продолжают сказываться и культурно-исторические традиции, и территориальная компактность национально - однородного населения, и характер генетических связей между языками… и ряд других причин» [7, с.184]

Следует сказать, что владение русским языком как средство межнационального общения важно для всех социальных обществ и независимых республик. Сегодня в нынешнем обществе происходят глобальные общественно-политические и экономические перемены, расширяются межнациональные и международные контакты. Поэтому, в современных условиях естественным образом возникает необходимость дальнейшего совершенствования преподавания и изучения русского языка в образовательных учреждениях и национальных групп нашей страны, а также укреплению связей между странами и народами.

Надо сказать, что велика роль русского языка в подготовке национальных кадров с высшим образованием, так как интересы народного хозяйства, науки и культуры требуют специалистов высокой квалификации. Активное владение русским языком в качестве средства межнационального общения позволяет студентам лучше овладеть своей специальностью, потому что делает доступным ознакомление со всеми публикациями, по самым разнообразным научным и техническим проблемам. Специальная литература на родном языке, в частности в Таджикистане, выходит в полном количестве.

Хотим сказать, что таджикская научная терминология находится в стадии формирования и пока еще это проблема не решена и требованиям разнообразных научных отраслей. Трудности русской речи национальных групп приводит в смятение русских и таджикских педагогов, учёных и вызывает научно и утилитарную заинтересованность нынешних исследователей. Изучением различных аспектов русской речи занимались такие многие исследователи.

Различные аспекты проблемы воспитательного фактора родного и других языков изучали великие педагоги-демократы, которые в своих исследованиях разработали эти проблемы.

В таджикской педагогической и лингвистической литературе затрагивались отдельные стороны воспитательной функции языков и проблемы формирования национального самосознания.

В силу указанных причин студентам многих факультетов, где обучения ведется на таджикском языке, рекомендуются учебники и учебные пособия на русском языке.

Изучение русского языка в вузе является вторым (после школы) и завершающим этапом обучения; дальнейшее совершенствование его знания должно осуществляться стихийно, в процессе непосредственных, языковых контактов. Предполагается, что студенты должно достичь такого уровня двуязычия, при котором возможно свободное чтение художественной и научной литературы и свободное изложение своих мыслей на различные темы. Однако, как показывает практика, студенты национальных групп далеко не в совершенстве владеют русским языком, речь их пестрит большим количеством разнообразных ошибок фонетического, лексического, словообразовательного, грамматического характера, особенно у тех, кто обучался в сельской школе.

Уровень знания второго языка зависит от ряда социальных факультетов, общеобразовательного кругозора и степени влияния этим языком. Нарушение норм русской речи наблюдается при двуязычии, причём степень интерференции бывает различной: максимальной (на одном из уровней). Нами проведено исследование ошибок лексико-грамматического характера, выявленных в результате анализа устной речи студентов нефилологических факультетов, гуманитарных вузов и технических институтов. Исследование носит предварительный характер, так как проблема лексической интерференции может решаться только на основе описания и выявления специфических особенностей лексико-семантических систем контактирующих языков.

Надо отметить, что сейчас распространяется исследования, содержащего описание типологических особенностей всех уровней русского и таджикского языков. Существуют описания типологических особенностей названных языков на отдельных уровнях. Кроме того, в лингвистике есть работы, исследующие явления интерференции на каком-либо одном уровне. [3, с.125] Несомненно, интерференция может рассматриваться и на определенном уровне, однако, на наш взгляд, целесообразно исследовать интерференцию во взаимодействии уровней, в частности лексико-грамматическую, так как не существует слов без грамматического оформления, а «лексико-семантическая система является синтезом, результатом сложного взаимодействия слов в их значениях с элементами других уровней языка:

морфологическим и синтаксическим». [4, с.184] Факты интерференции на различных уровнях языка взаимообусловлены связью всех языковых уровней друг с другом прямо или посредственно.

Системность лексики предполагает и системность усвоения билингвам ее единиц, потому что «количественное пополнение словарного запаса при овладении вторым языком для двуязычного индивида имеет большое значение, если такое пополнение новыми (для билингва) лексическими единицами имеет системный характер, идёт в пределах различных тематических групп с постоянной дифференциацией значений и стилистических оттенков слов».[6, с.3] Таким образом, лексическая система второго языка формируется всознании билингва на основе постоянной смысловой дифференциации уже усвоенных слов и за счет овладения им новыми лексическими единицами.

Рассматриваемые нами лексические единицы входят в состав лексико-семантических групп слов. Лексические единицы объединяются в лексико-семантические группы на основе тесной смысловой общности, а различаются сферой употребления, семантическими и стилистическими оттенками. Мы не приводим здесь описания лексико-семантических групп, так как это не входит в нашу задачу.

При обучении русскому языку всегда существовала проблема положительного и отрицательного влияния родного языка на изучаемый. Это проблема остаётся актуальной и в современной лингвистике. Решение её важно как с точки зрения теоретической, так и с точки зрения практической значимости в развитии национально-русского двуязычия. Обучения второму языку необходимо строить таким образом, чтобы интерференция снималось или ослаблялась. Для этого следует чётко представлять себе, что именно поддаётся положительному переносу, а что в двух языках должно быть противопоставлено, с особым упором на трудности, причиной которых является интерферирующее влияние родного языка и изучаемого усвоения второго языка происходит более эффективно, а родной язык становится фактором, способствующим усвоению второго языка.

Общепризнано, что более всего интерференция проявляется в лексике. Подвижность лексики, её постоянное обновление является одной из причин трудностей в усвоении словарного запаса изучаемого языка, его семантического потенциала и в правильном использовании его лексических единиц. Степень интерференции зависит, во-первых, от уровня владения билингвам вторым языком и, во-вторых, от умения различать специфические особенности изучаемого языка.

Лексическая интерференция в речи билингва обусловлена интерференцией лексических единиц родного и второго языков и отождествлением их семантических объёмов.

Таким образом, появлению ошибок способствует также специфика лексической системы русского языка и необходимо отметить, что идентификация имеет место только тогда, когда соответствующая лексическая единица существует на родном языке и известна билингву.

ЛИТЕРАТУРА

1. Васильев В. И. О языковом субстрате .- М.: АН СССР, М.,1956 №6 – 66 с.
2. Даунене З.П. Лексические ошибки, обусловленные спецификой родного языка. / З. П. Даунене. - РЯНШ,1975, N 5 , - 30 с.
3. Жлуктенко Ю.А. Лингвистические аспекты двуязычия. / Ю.А Жлуктенко Киев, 1974 – 125 с.
4. Михайловская Н. Г. Культура русской речи в условиях национально-русского двуязычия / Н.Г.Михайловская. Москва «Наука»1985 – 184 с.
5. Соссюр Ф.Д. Курс общей лингвистики. / Ф.Д.Соссюр . М., 1933, - 123 с.
6. Хашимов Р.И. Русский язык: Теория и методика преподавания. / Р.И. Хашимов. 1980, с.3; - 208 с
7. Филин Ф.П. Русский язык как средство межнационального общения / Ф.П. Филин. М., 1977, - 9 с.

ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ДВУЯЗЫЧИЕ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

В этой статье авторы исследуют особенности изучения двуязычие. Надо отметить, что глобальные общественно-политические и экономические перемены, расширяются межнациональные и международные контакты. Отсюда, в современных условиях естественным образом возникает необходимость дальнейшего совершенствования преподавания и изучения русского языка в образовательных учреждениях и национальных групп нашей страны.

В статье рассматриваются проблемы лексико-грамматических нарушений в русской речи студентов – национальных групп, а также проблема культуры русской речи студентов- таджиков в современном мире, которые являются одним из актуальнейших проблем современного языкознания.

Авторы уверены, что велика роль русского языка в подготовке национальных кадров с высшим образованием, так как интересы народного хозяйства, науки и культуры требуют специалистов высокой квалификации.

Владение русским языком в качестве средства межнационального общения позволяет студентам лучше овладеть своей специальностью, потому что делает доступным ознакомление со всеми публикациями, по самым разнообразным научным и техническим проблемам.

При обучении русскому языку всегда существовала проблема положительного и отрицательного влияния родного языка на изучаемый язык. Это проблема остаётся актуальной и в современной лингвистике. Решение её важно как с точки зрения теоретической, так и с точки зрения практической значимости в развитии национально-русского двуязычия.

По мнению авторов обучение второму языку необходимо строить таким образом, чтобы интерференция снималось или ослаблялась.

Следовательно, системность русского и родного языков обусловлены

системностью проявления интерференции на всех уровнях языка.

Ключевые слова: *глобальный, условия, изучение, совершенствование, проблема, учреждение, необходимость, роль, средства, положительно, отрицательно.*

FEATURES OF STUDYING BILINGUAL IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Global socio-political and economic changes, expanding interethnic and international contacts. Hence, in modern conditions, the need naturally arises to further improve the teaching and learning of the Russian language in educational institutions and national groups of our country.

The article discusses the problems of lexical and grammatical violations in the Russian language of students - national groups, as well as the problem of the Russian language culture of Tajik students in the modern world, which are one of the most urgent problems of modern linguistics.

The author is sure that the Russian language plays a great role in training national cadres with higher education, since the interests of the national economy, science and culture require highly qualified specialists.

Fluency in Russian as a means of interethnic communication allows students to better master their specialty, because it makes it possible to familiarize themselves with all publications on a wide variety of scientific and technical problems.

When teaching the Russian language, there has always been a problem of the positive and negative influence of the native language on the learner. This problem remains relevant in modern linguistics. Its solution is important both from the point of view of theoretical and from the point of view of practical significance in the development of national-Russian bilingualism.

According to the author, teaching a second language should be structured in such a way that interference is removed or weakened.

Consequently, the consistency of the Russian and native languages are due to

systemic manifestations of interference at all levels of the language.

Keywords: *global, conditions, study, improvement, problem, institution, necessity, role, means, positively, negatively*

Сведение об авторах:

Валиев Нурали Умарович *- зав.кафедрой русской и мировой литературы, кандидат филологических наук, доцент Таджикского государственного педагогического университета им. С.Айни*

Назарова Рухшона Тагаймуродовна *- ассисент кафедры русского языка Кулябского государственного университета имени А.Рудаки*

About the authors:

Valiev Nurali Umarovich, *Head of the Department of Russian and World Literature, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of Tajik State Ped agogical University named after S. Aini*

Nazarova Rukhshona Tagaymurodovna *- Assistant at the Department of the Russian Language of Kulyab State University named after A. Rudaki*

ПЛАНИРОВАНИЕ МЕЖПРЕДМЕТНЫХ СВЯЗЕЙ ПО ПРЕДМЕТАМ ЕСТЕСТВЕННО-МАТЕМАТИЧЕСКОГО ЦИКЛА НА ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ В УСЛОВИЯ КРЕДИТНОГО ОБУЧЕНИЯ

Баротзода К.А.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Аини

Кредитная технология немыслима без учебно-методического обеспечения познавательного процесса. Учебно-методическое обеспечение дисциплины направлено на решение следующих конкретных задач:

а) определение ее места и роли в образовательной программе специальности;

б) отбор наиболее эффективных методов и приемов обучение;

в) реализация межпредметных связей образовательной программы;

г) организации самостоятельной работы студентов в аудиторное и внеаудиторные время;

д) активизация познавательной и творческой деятельности студентов;

е) обеспечение взаимосвязи учебного и исследовательского процессов

Содержание, объем, время и способы отбор наиболее эффективных методов и приемов обучения; реализация межпредметных связей образовательной программы; организация самостоятельной работы студентов в аудиторное и внеаудиторное время; активизация познавательной и творческой деятельности использования знаний из других предметов можно определить только на основе планирования межпредметных связей на основе программы и ведущих идей каждого предмета в педагогическом вузе. Для этого необходимо тщательное изучение рекомендаций, данных учебными программами в разделах «межпредметные связи» по курсам, например: методика обучения предметам естественно-математического цикла, а также изучение учебных планов и материала курсов смежных методик обучения [7].

В школьной практике сложилось четыре основных способа планирования межпредметных связей – сетевое, курсовое, тематическое и поурочное. В условиях педагогического вуза, при подготовке будущего преподавателя к проведению межпредметных связей в средней общеобразовательной школе, данные способы должны отрабатываться у студентов, иначе нельзя ожидать от студентов желаемого результата.

Сетевое планирование осуществляется на практических и лабораторных занятиях по методике обучения предмета естественно-математического цикла в педагогическом вузе. Сетевое планирование имеет форму графика или плана-карты, которые выявляют основные связи разных учебных тем смежных курсов, показывают узловые темы с наибольшим числом связей с другими предметами. Сетевой график представляет собой модель учебного процесса в средней общеобразовательной школе, которая отражает содержание и объем учебной деятельности учащихся в определенные отрезки времени и с учетом межпредметных связей (например, математика – физика, химия-математика, физика-химия, биология-география). Она разрабатывается в виде схемы, где указывается последовательность тем различных курсов и наличие связей в их содержании. Указываются также узловые темы, имеющие наибольшее число связей с другими предметами (математика, физика, химия, биология, география) [1.2.3].

Такая модель наглядно показывает логику построения смежных учебных предметов, их взаимосвязи, наиболее важные, узловые темы, временные связи в изучении зависящих друг от друга вопросов и т.п. Модель сетевого графика является важным средством управления учебным процессом, которая в последующем (во время педагогической практики), служит необходимым фундаментом проведения уроков с элементами межпредметных связей у студентов (будущих преподавателей). На его основе студенты при помощи методистов профилирующих предметов, а также преподавателя предметника школ, могут внести коррективы в расписание, проконтролировать своевременность прохождения особо важных учебных тем по предметам, изучаемым в школе. Посещение уроков по узловым темам, связывающим знания учащихся по нескольким предметам, дает возможность студенту, а также руководителю педагогической практики или преподавателю предметнику увидеть предшествующую работу других преподавателей, усвоение учащимися нужных понятий, заранее спланировать и сократить общие количество посещений уроков.

Дополнением к сетевому графику служит план-карта, в которой отражается не только последовательность изучения учебных тем, но и комплекс развиваемых понятий в смежных предметах. Надо сказать, что сетевое планирование дает общую картину межпредметных связей в цикле учебных предметов, но недостаточно организует активную познавательную деятельность учащихся. Необходимо планирование методов и форм организации подготовки студентов при осуществлении межпредметных связей, которые могли бы активизировать учебную деятельность студентов на занятиях по методике обучения предметам. К таким способам планирования относится курсовое планирование. Планирование межпредметных связей внутри учебного курса в условиях педагогического вуза может осуществляться преподавателем на практических занятих по методике обучения предметам. При этом могут существовать разные подходы к анализу межпредметных связей. Мы в своей работе опирались на тематический подход, т.е на последовательный анализ межпредметных связей от одной учебной темы к другой (на примере межпредметные связи математики и химии).

При тематическом подходе, межпредметные связи рекомендуется использовать в сочетании с внутрипредметными связями. Наличие курсового плана позволяет преподавателю заранее научить студентов необходимой для каждой последующей учебной темы содержаний смежных курсов, вовремя дать студентам внеаудиторные задания на повторение опорных знаний из других предметов. При использовании курсового плана возможно заранее спланировать консультации и посещение уроков преподавателей других предметов в школе (во время лабораторных занятий по методике, где планируется посещение уроков), подобрать необходимую методическую литературу по межпредметным связам к каждой учебной теме.

В нашей практике использовался и проблемный подход к курсовому планированию межпредметных связей. При этом выделялась общая для всего курса учебная проблема мировоззренческого характера. Она позволяла систематизировать знания из разных предметов под углом зрения определенной идеи, которая объединяла все учебные темы различных рассматриваемых курсов. Разновидностью проблемного подхода является планирование в курсе межпредметных связей с целью развития научных понятий. В качестве примера приведем планирование в курсе математики в целях развития ведущих математических

понятий. При таком планировании преподаватель ориентируется на установление главным образом понятийных межпредметных связей. Это важно для развития математического мышления студентов, например, физического и химического факультетов, где математика служит опорой для профессиональной подготовки будущих преподавателей физики и химии. Но такая работа должна иметь вспомогательный характер. Нельзя упускать из виду все многообразие межпредметных связей в процессе профессионально-методической подготовки, которые лишь в совокупности обеспечивают формирование целостной дидактической системы взглядов на мир и мировоззрение студентов. Поэтому важно сочетать и разные подходы к планированию межпредметных связей при изучении каждого учебного курса предметов естественно- математического цикла [3.4].

На основе курсового планирования необходимо провести тематическое планирование межпредметных связей, особенно в условых учебных целях. В тематическом плане должна быть отражена логическая структура учебного материала каждого лекционного и практического занятия, опорные знания из других курсов и их перспективные связи. Составляя тематический план, преподаватель наглядно видит, для чего и с какой познавательной целью на отдельных занятиях необходимо использовать те или иные задания из других курсов:

а) в одних случаях создается опора для введения новых понятий;

б) в других, объясняются причинно-следственные связи в изучаемых явлениях;

в) в третих, конкретизируются общие идеи или доказываются выводы, новые теоретические положения и т.п. В зависимости от познавательных целей использования межпредметных связей отбираются методы и приемы их осуществления, формулируются вопросы и задания для студентов, как на занятиях, так и для самостоятельной обработки.

Общая схема тематического планирования межпредметных связей может быть представлена в форме таблицы (см. т.1).

Таблица 1.

Тема «……». Курс «…».

Темы и даты занятий	Основные предметные понятияи умения	Связь с другими предметами			Методы и приемы обучения	Наглядные пособия	Задания по предмет у и межпр-ные
		Смежные понятия	Факты	Умения			

Данная форма может быть изменена преподавателем в зависимости от конкретных условий установления межпредметных связей в подготовке будущего преподавателя. Такое планирование создавало у преподавателей общее представление о том, какие знания и из каких предметов необходимо будущим преподавателям повторить к каждому уроку в средней школе, какие понятия и знания из других предметов следует привлечь к раскрытию основных понятий учебной темы и какие мировоззренческие идеи будут развиваться на основе межпредметных связей. Знания из разных предметов помогли поднять обобщение учебного материала темы на мировоззренческий уровень. Такое планирование учитывает многообразие видов межпредметных связей и позволяет выделить основные направления активизации познавательной деятельности студентов в процессе изучения учебной темы курсов. В целях эффективной организации учебно познавательной деятельности студентов по осуществлению межпредметных связей в средней общеобразовательной школе полезно спланировать их систему на каждом занятии по методике обучения предмета, где это возможно.

Конкретизация использования межпредметных связей в процессе профессионально-методической подготовки достигается с помощью планирования отдельных (конкретных) занятий. Конкретьная план-разработка показывает, когда, на каком этапе занятий и как, какими способами включаются знания из других курсов в изучение нового или закрепление учебного материала. Особенно необходима тщательная разработка обобщающего занятия с межпредметными связями. Выделение таких занятий производится на основе тематического планирования.

Положительные стороны данной разработки – это формулировка целей и задач урока в средней общеобразовательной школе с учетом межпредметных связей; формулировка конкретных вопросов к учащимся, требующих воспроизведения и применения знаний по физике, математике, химии и др.; определение понятий; наличие мировоззренческого вывода, обобщающего факты и законы математики, физики, химии; включение в домашнее задание учащихся вопросов межпредметного содержания. Составляя конкретные план-занятия, преподавателю нужно знать, что студенты уже освоили из необходимых опорных знаний на занятиях по другим предметам, согласовать с другими преподавателями смежных предметов постановку вопросов и заданий, чтобы избежать дублирования и достигнуть развития

общих идей и понятий, их углубления и обогащения. Этому помогает взаимопосещение лекций и практических занятий и изучение составляемых коллегами планов реализации межпредметных связей.

Планы могут быть обсуждены на заседании научно-методического совета педагогического вуза, с привлечением профессорско - преподавательского состава профилирующих дисциплин. Обсуждение планов позволяет предупредить ошибки в использовании знаний из других предметов, устранить неточности в формулировке вопросов, в трактовке понятий смежных курсов, определить единые подходы в объяснении сущности изучаемых процессов и явлений, избрать наиболее рациональные пути и методы, а также формы организации профессиональной подготовки будущих студентов по рассматриваемой проблеме.

Таким образом, планирование составляет необходимое и существенное звено подготовки будущих учителей к эффективному осуществлению межпредметных связей и является одним из средств их реализации в практике обучения студентов и через них - обучения школьников. Планирование межпредметных связей одновременно мы связываем с их функциями. Поэтому при планировании межпредметных связей, нужно учитывать функции, которые они выполняют[4.5].

Межпредметные связи предметов естественно-математического цикла, как и все виды межпредметных связей выполняют ряд функций, которые в литературе достаточно широко обсуждены и представлены. Кратко характеризуем функции межпредметных связей по рассматриваемому вопросу.

Методологическая функция межпредметных связей выражена в том, что только на их основе возможно формирование у студентов и учащихся диалектического взгляда на природу, современных представлений о ее целостности и развитии, поскольку межпредметные связи способствуют отражению в обучении методологии современного естествознания, которое развивается по линии интеграции, идей и методов с позиций системного подхода к познанию природы.

Образовательная функция межпредметных связей состоит в том, что с их помощью учителя формируют такие качества знаний учащихся, как системность, глубина, осознанность, гибкость. Межпредметные связи выступают как средство развития предметных понятий, способствуют усвоению связей между предметами и общими понятиями.

Развивающая функция межпредметных связей определяется их ролью в развитии системного и творческого мышления студентов и учащихся, в формировании их познавательной активности, самостоятельности и интереса к познанию предметов естественно-математического цикла. Межпредметные связи помогают преодолеть предметную инертность мышления и расширяют кругозор будущих преподавателей предметников и через них школьников.

Воспитывающая функция межпредметных связей выражена в их содействии всем направлениям воспитания студентов и школьников, в обучении предметов естественно-математического цикла в вузе и школе. Преподаватели методики обучения предметов, опираясь на связи с другими предметами, реализуют комплексный подход к воспитанию.

Конструктивная функция межпредметных связей состоит в том, что с их помощью преподаватель совершенствует содержание учебного материала, методы и организации обучения в вузе, направленные на повышение эффективности урока в школе. Реализация межпредметных связей требует совместного планирования преподавателями психолого-педагогического и методического цикла комплесных форм учебной и внеаудиторной работы, которые предполагают знания ими учебников и программ смежных курсов изучаемых как в вузе так и в школе [7, с.9].

Использование межпредметных связей – одна из наиболее сложных методических задач предметов естественно-математического цикла. Она требует знаний содержания программ и учебников по другим предметам. Реализация межпредметных связей в практике обучения в средней общеобразовательной школе предполагает сотрудничество преподавателей математики, физики, химии, биологии, географии, посещения открытых уроков, совместного планирования уроков и т.д.

Преподаватель – предметник с учетом общешкольного плана учебно-методической работы разрабатывают индивидуальный план реализации межпредметных связей по каждому курсу. Поэтому для будущих преподавателей, еще в стенах педагогического вуза надо соответствующим образом провести необходимые подготовительные работы обучающего характера. Подход к такой работе должен быть творческим и включает в себя ряд этапов.

1. Изучение раздела «Межпредметные связи» по курсу педагогики и курсов методики обучения предметам, а также опорных тем из программ и учебников для средней общеобразовательной школы, чтение дополнительной научной, научно-популярной и методической литературы.

2. Чтение спецкурсов и спецсеминаров по проблеме межпредметных связей.

3. Поурочное планирование межпредметных связей с использованием курсовых и тематических планов.

4. Разработка средств и методических приемов реализации межпредметных связей на конкретных уроках.

5. Разработка методики подготовки и проведения комплексных форм организации обучения в средней школе.

6. Разработка приемов контроля и оценки результатов осуществления межпредметных связей в обучении предметов естественно-математического цикла.

Таким образом, построение содержания предметов естественно-математического цикла в средней школе, усиление внутренних связей каждого курса не принижают значения их взаимосвязи с ранними учебными предметами, изучаемыми в школе. Межпредметные связи в обучении рассматриваются как дидактический принцип и как условие, захватывая цели и задачи, содержание и методы, средства и формы обучения различным учебным предметам[5, с.6].

Межпредметные связи позволяют вычленить главные элементы содержания образования, предусмотреть развитие системообразующих идей, понятий, общенаучных приемов учебной деятельности, возможности комплексного применения знаний из различных предметов в реальной деятельности учащихся средней общеобразовательной школы. Поэтому принцип межпредметных связей должен занимать ведущее место в профессионально-педагогической и методической подготовке будущего преподавателя. Решая и усваивая межпредметные задачи психолого-педагогического и методического характера, студенты совершают сложные познавательные и расчетные действия:

1) осознают сущности межпредметной задачи, понимание необходимости применения знаний из других предметов в практике обучения своего предмета;

2) отбирают и актуализируют (приводят в «рабочее состояние») необходимые знания из других предметов;

3) переносят эти знания в новую ситуацию, сопоставляют знание смежных предметов с учетом специфики учебного предмета;

4) синтезируют знания, устанавливают совместимость понятий, единиц измерения, расчетных действий, определяют функциональную зависимость, их выполнение;

5) получение результата, обобщение в выводах, закрепление понятий.

Систематическое использование межпредметных познавательных задач на занятиях по методике обучения предметам естественно-математического цикла в форме проблемных вопросов, количественных задач, практических заданий, обеспечивает формирование у студентов устанавливать и усваивать связи между знаниями из различных предметов изучаемых в средней общеобразовательной школе. В этом и заключается важнейшая развивающая функция подготовки студентов по рассматриваемому вопросу.

Межпредметные связи влияют на состав и структуру учебных предметов. Каждый учебный предмет является источником тех или иных видов межпредметных связей. Поэтому возможно выделить те связи, которые учитываются в содержание каждого из предметов естественно-математического цикла, и, наоборот, - идущие от каждого предмета к другим предметам.

Формирование общей системы знаний будущего преподавателя и через них учащихся средней общеобразовательной школы о реальном мире, отражающих взаимосвязи различных форм движения материи – одна из основных образовательных функций межпредметных связей. Формирование целого научного мировоззрения требует обязательного учета межпредметных связей. Комплексный подход в воспитании усиливает функции межпредметных связей специальных курсов, а также психолого-педагогических и методических предметов, изучаемых в педагогическом вузе. В этих условиях укрепляется связь указанных предметов (курсов) как между собой, так и с предметами гуманитарного и технического цикла, улучшаются навыки переноса знаний, их применение и разностороннее осмысление[8.10]..

Таким образом, межпредметность – это современный принцип обучения (подготовки) студентов, который влияет на отбор и структуру учебного материала целого ряда предметов, усиливая системность знаний студентов, которая передается учащимся средней общеобразовательные школе, активизирует методы обучения, ориентирует на применение комплексных форм организации обучения (подготовки), обеспечивая единство учебно-воспитательного процесса в педагогическом вузе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абдулина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. – М., 1984.

2. Абдухалилов О. Дидактические основы использования межпредметных связей как средства совершенствования профессиональной подготовки учащихся средних специальных учебных заведений. – Ташкент, 1988.-18 с.
3. Аргажникова Л.Г. Подготовка учителя к профессиональной деятельности //Сов. педагогика. 1986 - №4 - 91-95с.
4. Бейли Н. Математика в биологии и медицине. Перевод с английского Е.Г.Коваленко. - М., 1970.
5. Блиновская Ю.В., Рубачева А.И. Межпредметные связи в познавательной деятельности учащихся на уроках общей биологии / Система межпредметных связей по предметам естественно – математического цикла. Сборник научных трудов. – М: АПИ СССР, 1981. - С.22-31.
6. Верзилин Н.М., Корсунская В.М. Общая методика преподавания биологии. Учебник для студентов биол. фак. пед. ин-тов. Изд. 3-е. – М.: «Просвещение», 1976.
7. Хабибов С.Х., Сангинов К.С., Салимое Н.С., Исаев Р.С. Путеводитель студента Таджикского государственного университета коммерции (вусловиях внедрения кредитной технологии обучения), Душанбе «Хумо», 2006, 71с
8. Сенашенко, В. Самостоятельная работа студентов, актуальные проблемы /В.Сенашенко, Н.Жалнина //Высшее образование в России. – 2006. –№7. –С.103-109
9. Роль самостоятельной работы в современном образованиит / С.Е.Калдыкозова, //Блм.Образование.-2006-3. С.96-98.
10. . Профессионально-педагогическая подготовка студентов. Сб. науч. Трудов. /Отв.ред. М.И. Анисов. М.: 1974.- 85с.

ПЛАНИРОВАНИЕ МЕЖПРЕДМЕТНЫХ СВЯЗЕЙ ПО ПРЕДМЕТАМ ЕСТЕСТВЕННО-МАТЕМАТИЧЕСКОГО ЦИКЛА НА ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ В УСЛОВИЯ КРЕДИТНОГО ОБУЧЕНИЯ

В этой статье рассматриваются планирование межпредметных связей по предметам естественно-математического цикла подготовке будущих преподавателей в условиях кредитного обучения. Автор отмечал, что в кредитной системе образования за счёт сокращения аудиторных занятий, значительно увеличивается объём самостоятельной работы студентов и межпредметные связей помогающих усвоению пройденного материала. В школьной практике сложились четыре основных способа планирования межпредметных связей:

а) сетевое;

б) курсовое;

в) тематическое и поурочное.

В условиях педагогического вуза, при подготовке будущего преподавателя к проведению межпредметных связей в средней общеобразовательной школе, данные способы должны отрабатываться у студентов, иначе нельзя ожидать от студентов желаемого результата.

Таким образом, межпредметность – это современный принцип обучения (подготовки) студентов, который влияет на отбор и структуру учебного материала целого ряда предметов, усиливая системность знаний студентов, которая передается учащимся средней общеобразовательные школе, активизирует методы обучения, ориентирует на применение комплексных форм организации обучения (подготовки), обеспечивая единство учебно-воспитательного процесса в педагогическом вузе.

Ключевые слова: *кредит, кредитная система, межпредметные связи, сети, тематические, поуросное, студентов, будущих преподавателей, средней общеобразовательные школы, подготовка будущих учителей, воспытивающая функции, предмет.*

INTERDISCIPLINARY COMMUNICATION PLANNING IN THE SUBJECTS OF THE NATURAL-MATHEMATICAL CYCLE FOR THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN THE CONDITIONS OF CREDIT EDUCATION

This article discusses the planning of intersubject communications in the subjects of the natural-mathematical cycle in the preparation of future teachers in the context of credit education. The author noted that in the credit system of education due to the reduction of classroom studies, the volume of students' independent work and interdisciplinary connections significantly helps to master the material studied. In school practice, there are four main ways of planning intersubject communications:

a) network;

b) course;

c) thematic and hourly.

In the conditions of a pedagogical university, when preparing a future teacher for interdisciplinary communication in a secondary school, these methods should be worked out by students, otherwise one cannot expect the desired result from students

Thus, intersubjectivity is a modern principle of students' education (training), which affects the selection and structure of educational material for a number of subjects, enhancing the systematic knowledge of students, which is

transmitted to students in secondary schools, activates teaching methods, and focuses on the use of complex forms of educational organization (training), ensuring the unity of the educational process in a pedagogical university

Keywords: *credit, credit system, intersubject communications, networks, thematic, posture, students, future teachers, secondary schools, training of future teachers, educational functions, subject.*

Сведение об авторе:

Баротзода Камолиддин Ашур *– доцент кафедры общая биология и методика препадавание биологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, тел.: (+992) 934050446.*

About the autor:

Barotzoda Kamoliddin Ashur *- Associate Professor of the Department of General Biology and Teaching Methodology Biologists of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, tel.: (+992) 934050446.*

РОҲҲОИ ТАШАККУЛ ДОДАНИ ХИСЛАТҲОИ ШАХСИИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ ИБТИДОӢ ЗИМНИ ОМӮЗИШИ ҶУЗЪИЁТИ ФАНҲОИ ТАБИӢ ДАР МАШҒУЛИЯТҲОИ МАТЕМАТИКА

Бегимов Ҳ.Х.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Ташаккул додани шавқу ҳаваси хонандагони хурдсол ба омӯзиши фанҳои табиӣ, асосан ҳангоми омӯзиши математикаи синфҳои ибтидоӣ амали мегардад. Омӯзиши фанҳои табиӣ барои амиқ ва инкишофёбии донишҳои математикии аз худ намудаи хонандагони хурдсол мусоидат карда, барои мустақилона иҷро намудани супоришоти корҳои беруни- синфию амалӣ ва ҳалли мисолу масъалаҳо доир ба фанҳои табиӣ дар синфҳои ибтидоӣ кӯмак мерасонад.

Омӯзиши мусалсали фанҳои табиӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аз синфҳои ибтидоӣ сарчашма мегирад. Баъдан, дар натиҷаи таълим ва инкишофи ҳаматарафаи мактаббачагони хурдсол тасаввурот доир ба мафҳумҳои оддитарини фанҳои табиӣ, ба монанди: маълумот дар бораи ҷисмҳои сахт, моеъ, газҳо, вазн ва ҳаҷми ҷисмҳо, маълумот доир ба ҳодисаҳои табиӣ ба монанди аз гармӣ васеъшавии ҷисмҳо, буғшавӣ, гармигузаронӣ ва ғайра табдил меёбанд. Албатта, дар ин синфҳо доир ба ин мафҳуму ҳодисаҳо маълумоти пурра додан, моҳият ва робитаи байни онҳоро фаҳмондан ғайриимкон аст, лекин ба ҳар ҳол хонандагонро бо ин ҳодисаҳо шинос намудан, махсусан бо ёрии нақл кардани ривояту ҳикояҳои аҷоиб, намоиш додани таҷрибаҳои оддии шавқовари фанҳои табиӣ ва ғайра аз манфиат холӣ нест. Бо ин роҳ шавқу ҳаваси мактаббачагони хурдсол ба фанҳои табиӣ ҳамчун илм пайдо мешавад ва онҳо то як андоза ба омӯзиши фанҳои табиӣ тайёр ҳам мешаванд [5].

Таҳлили барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсии табатшиносӣ, математика, технология (таълими меҳнат) ва ғайраҳо нишон доданд, ки ҳангоми омӯзиши ин фанҳо мактаббачагони хурдсолро ба фанҳои табиӣ шинос намуда, бо нишон додани таҷрибаҳои шавқовар, нақли ҳикоя ва ривоятҳои аҷоиб шавқу ҳаваси онҳоро ба ин фанҳо ташаккул додан мумкин аст.

Ҳангоми омӯхтани фанни табиатшиносӣ дар синфҳои ибтидоӣ хонандагон дар бораи баъзе ҷузъиётҳои фанҳои табиӣ тасаввуроти аввалин ҳосил мекунанд, ки ин барои ташаккулёбии шавқу ҳаваси мактаббачагони хурдсол ба омӯзиши фанҳои табиӣ шароити мусоид фароҳам меорад. Масалан, дар китоби дарсии табиатшиносӣ барои синфи 1V мавзӯъҳое вомехӯранд, ки бештар ба фанҳои табиӣ дахл доранд. Барои омӯзонидани ин мавзӯъҳо ба омӯзгор зарур аст, ки ин донишҳои физикиро азхуд кунад: ҷисм ва модда; осмони ситоразор; ҷисмҳои осмонӣ; Офтоб-манбаъи равшанӣ; ростхатта паҳн шудани рӯшноӣ; сайёраҳо; ҳаракати Замин дар гирди Офтоб; парвози аввалин ба коинот; ҷирмҳои осмонӣ ҳаракат доранд?; Моҳ-радифи табиии Замин; радифони маснӯъи Замин; ҳаво гармиро чӣ тавр мегузаронад?; ҳаво аз гармӣ ва хунукӣ чӣ тағйирот мебинад?; ҳавои гарм боло мебарояд; пайдоиши абр ва боришот; шамол; тағйироти боду ҳаворо чӣ хел меомӯзанд?; фатҳи фазо ва кайҳон; се ҳолати об; чаро шиша кафид?; аз об истифода бурдани инсон, сӯзишворӣ ва ғайраҳо.

Ҳамин тариқ, роҳҳои баланд бардоштани сатҳи донишҳои табии хонандагон аз зерин иборат аст, аз: а) барқароркунии робитаи байни фанҳои табиӣ ва математикаи синфҳои ибтидоӣ; б) ташкили бозиҳои шавқовар тамоюли табии дошта дар раванди таълими математикаи синфҳои ибтидоӣ; в) ташкили корҳои берунидарсӣ аз математикаи синфҳои ибтидоӣ; г) ташкили маҳфилҳои шавқоварӣ тамоюли табиӣ-математикӣ дошта дар синфҳои ибтидоӣ.

Роҳҳои боз ҳам баланд бардоштани сатҳи донишҳои мактаб- бачагони хурдсол ва самаранокии ташаккулёбии шавқу ҳаваси онҳо доир ба фанҳои табиӣ дар синфҳои ибтидоӣ ҳангоми омӯзиши математика самаранок гардад, агар: а) муайян намудани маҷмӯи корҳо бо мактаббачагони хурдсол баҳри бедор ва тарбия намудани шавқу ҳаваси онҳо бо омӯзиши фанҳои табиӣ ба роҳ монда шавад; б) ташкил намудани дарсҳои муштарак табиатшиносӣ, математика, технологияи амалӣ ва ҳоказоҳо воситаи хуби бедор ва

тарбия намудани шавқу ҳаваси хонандгони хурдсол бо омӯзиши фанҳои табиӣ муайян карда шавад; в) ташкил ва гузаронидани машғулиятҳои амалӣ, таҷрибавӣ ва беруни- синфӣ аз фанҳои табиӣ барои мактаббачагони хурдсол дар синфҳои ибтидоӣ ҳангоми омӯзиши математика муқаррар карда шавад; г) сама- ранокии роҳу методҳои ташкили корҳои мустақилона аз математика озмоиш шавад [7].

Омӯзгор нисбат ба тарбияи солими насли наврас шахси масъул ва дар назди ҷамъият вазифадор мебошад, вале барои он ки тарбияи солими навниҳолон шикаст наёбад, худи эшон солимфикр, бомеҳр, ҷӯянда ва мушкилкушои пешаи худ бошад, асрори ниҳони касбашро аз халқ ва бузургон омӯзад.

Омӯзгор ҳамон вақт ба мақсади дар пеш гузоштаи худ ноил мегардад, ки мазмун ва мундаричаи ҳар машғулияташро ба зеҳни шогир- дон расонад, то онҳо минбаъд дарси навбатиро бесаброна интизор гарданд. Ба қавле хонанда зарф нест, ки мо онро бо об пур кунем, балки шамъест, ки онро бояд биафрӯзем. Аз ин рӯ, истифодаи роҳу методҳои нави таълим барои баланд бардоштани сифати таълим шарти муҳим аст.

Роҳҳои боз ҳам аҳамиятноку диққатҷалбкунанда намудани дарс вуҷуд доранд. Масалан: харитаи роҳро пеши назари хонанда меоварем, ки нияти куҷо рафтанро дорад ва чӣ қадар вақт барои он лозим аст. Ин ба ин ба шогирдон имкон медиҳад, ки худро ба раванди таълим то андозае ҷалбшуда эҳсос намоянд, агар: а) бештар дастур ва маводи аёнии мувофиқ истифода бурда мешавад; б) кӯшиш кардан лозим аст, ки мисолҳо аз ҳаёти худи хонандагон бошанд.

Ангезиши зеҳнӣ-методи зуд ҷамъ намудани ахбор, вобаста ба сис- тема фикри хонандагони хурдсол мебошад. Ин метод барои эҷод на-мудан ва тавлиди фаврии андеша аҳамияти калон дорад. Одатан, барои татбиқи ин метод 5-10 дақиқа вақт сарф мешавад. Бар замми ин, он ҳавасмандкунанда, фаъол кунандаи раванди таълим ва методи пешқадам мебошад. Муваффақияти ангезиши зеҳн аз риояи ду меъёри асосӣ вобаста аст. Якум гурӯҳ метавонад, ҳангоми иҷрои амали якҷоя ғояҳоро нисбат ба амали инфиродӣ дар сатҳи баланд офарад. Ин барои он чунин сурат мегирад, ки ғояи санҷида нашуда, метавонад дар гурӯҳ муҳокима ёфта, хубтар коркард шавад. Тибқи меъёри дуюм барои коркарди ғояи нав бояд фазои озод ва дӯстона ҳукмфармо бошад.

Қоидаҳои «ангезиши зеҳн»: а) ҳама иштирок мекунанд; б) ҳама гуна танқид манъ аст, баёни фикр бе шарҳдиҳӣ қабул карда мешавад;

в) ҳавасманд кардан барои ғояҳо; г) фикрҳо навишта мешаванд ва тамоми ҷараён ба таври фаврӣ мегузарад.

Ангезиши зеҳн дуруст ташкилкардашуда се давраи муҳимро дар бар мегирад:

1. Масъалагузорӣ - дар марҳилаи аввалан масъала бояд возеҳ ва мухтасар ифода ёфта бошад. Иштирокдорон барои муайян намудани баранда ва тақсимоти нақшҳои дигар вобаста ба масъалаи гузошташуда ва тарзи гузаронидани ангезиш интихоб карда мешавад.

2. Тавлиди фикр - марҳилаи асосӣ, ки дар аксари мавридҳо муваф- фақият аз он вобаста аст. Аз ин рӯ, риояи қоидаҳои ин марҳила ниҳоят зарур аст: а) асосан - шумораи фикрронӣ – бемаҳдудият роҳ дода нашавад; б) пурра манъ кардани танқид ва тамоми шакли баҳодиҳӣ ба фикрҳои баёншуда, чунки баҳодиҳӣ фикрро аз масъалаи асосӣ дур бурда, майли эҷод карданро барҳам медиҳад; в) фикрҳои ғайриоддӣ ва ҳатто бемаънӣ ҳам маъқул дониста мешаванд; г) ҳама намуди фикр бо ҳам пайваст шуда, фикри хубе тавлид меёбад.

3. Гурӯҳбандӣ, интихоб ва баҳодиҳӣ ба фикрҳо-ин марҳиларо аксар вақт фаромӯш мекунанд, вале маҳз ҳамин марҳила имкон медиҳад, ки ғояҳои то андозае арзишмандро ҷудо намуда, натиҷаи ниҳоии ангезиши зеҳнро баҳо диҳем. Дар ин марҳила, бар хилофи марҳилаи дуюм, баҳодиҳӣ маҳдуд карда намешавад, баръакс маъқул дониста мешавад. Методҳои таҳлил ва баҳодиҳии ғояҳо метавонанд гуногун бошанд. Муваффақияти ин марҳила аз он вобаста аст, ки то чӣ андоза иштирок- дорон интихоби меъёр ва баҳодиҳии ғояҳоро як хел мефаҳманд.

Мувофиқи талаботи «Равияҳои асосии ислоҳоти мактаби маълу- чорсола, ки кӯдакон аз синни 7-солагӣ ба таҳсил шуруъ мекунанд, дигар- гуниҳои ҷиддӣ ба назар мерасад. Мувофиқи барномаи таълим ба омӯз- горони ояндаи синфҳои ибтидоӣ дар курси математика ҳал кардани як қатор масоили муҳими таълимӣ-тарбиявӣ пешбинӣ шудааст.

Барномаҳои математика дар синфҳои ибтидоӣ баҳри хонандагон- ро ба донишу маҳорату малакаҳои барои мустақилона ҳал намудани масъалаҳои нави таълимӣ ва амалӣ зарурбуда мусаллаҳ намудан, тарбияи мустақилӣ ва ташаббускорӣ, меҳнатдӯстӣ, ҳисси масъулият, суботкорӣ дар бартараф карда тавонистани душвориҳо имкониятҳои калон фароҳам меоварад. Иҷрои корҳои амалӣ дар дар ду шакл: чен кардан ва бо ёрии хаткашак кашидани порчаҳо, инчунин ёфтани суммаҳои дарозиҳои тарафҳо ва масоҳати секунҷаву росткунҷаю, квадрат ҷараён мегирад.

Ошкор намудани маънои амалҳои арифметикӣ, тавассути масъ- алаҳое, ки бо як амали арифметикӣ ҳал карда мешаванд, алоқаманд аст. Ҳалли чунин масъалаҳо дар барномаи ҳар як соли таҳсил пешбинӣ шудааст, ки имконияти тарбиявии зиёд дорад.

Мувофиқи талаботи барномаи таълими математика ба ҳамаи хонан дагон мустақилона ёфта тавонистани роҳи ҳалли масъалаи пешниҳод- шударо омӯзонидан лозим аст. Шогирдон бояд тадриҷан

роҳҳои умумии ба ҳалли мисолу масъала оғоз намуданро азхуд намоянд. Муҳим он аст, ки хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар рафти кор бо масъалаҳо аз рӯйи супоришҳои гуногуни омӯзгор мустақилона тартиб додани мисолу масъалаҳоро машқ кунанд. Масъалаҳои тартибдодаи онҳо бояд ҳаётӣ бошанд. Тартиб додан ва ҳал кардани чунин масъалаҳо, на танҳо барои беҳтар фаҳмидани хусусиятҳо, сохт ва роҳҳои ҳалли навъҳои гуногуни онҳо, балки барои инкишофи хаёлоти эҷодии хонандагон, васеъ шудани доираи дониши эшон, мустаҳкам намудани робитаи таълим ба ҳаёт мусоидат менамояд.

Бар замми ин, дар барномаи таълими имкониятҳои ба роҳ мондани робитаи байнифаннӣ ҳангоми таълими математика, технологияи амалӣ ва инкишофи нутқи хонандагон пешбинӣ шудасту вазифаи омӯзгор аз он иборат аст, ки ин робитаро дар дарсҳо амалӣ гардонад.

Омӯзгор ҳамчун шахси мӯнису ғамхори кӯдакони хурдсол дар синфҳои ибтидоӣ кӯшишу заҳмат ба харҷ медиҳад, то ки шогирдонаш чӣ аз ҷиҳати дониш ва чӣ аз ҷиҳати рафтору кирдор сазовори давру замон бошанд. Вай барои баланд бардоштани савияи дониши шогирдаш аз шаклу методҳои нави таълим самаранок истифода мебарад. Принсипи ҳиссиёти баланд ба бозӣ яке аз принсипҳои фаъолгардонии мактаббача- гони хурдсол дар дарс мебошад. Ҳиссиёти баланд ё ин ки хаёлпарастӣ ба бозӣ дар корҳои берунисинфии мактаббачагони хурдсол ва синни миё- наи мактабӣ васеъ истифода бурда мешавад. Бозӣ бо фаъолияти меҳнатӣ, маърифатӣ, бадеӣ, эстетикӣ ва варзишии кӯдакони хурдсол робитаи зич дорад. Омӯзгор бояд кӯшиш ба харҷ диҳад, ки машғулиятҳои беруни- синфии кӯдакони синни хурди мактабӣ ҳамеша хурсандиовар бошаду онҳоро ба шавқ ованд.

Хонандагони синни хурди мактабӣ дар бозиҳои варзишӣ, эҷодкорӣ иштирок мекунанд, ва барои онҳо махсусан бозии эҷодӣ хеле писанд аст. Хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар бозиҳо ҳамеша фаъолияти эҷодӣ доранд. Эшон ба бозӣ иштирок карда, баъзан равиш ва қоидаҳои онро тағйир медиҳанд, яъне дар як маврид онҳо ҳам муаллиф ва ҳам иҷро- кунандаи бозӣ мебошанд. Зимни бозӣ онҳо бо ҳамсолони худ ҳамчун муайянкунандаи меъёрҳои муносибатҳои ахлоқӣ пайравӣ карда, афкори коллективро ба роҳбарӣ мегирад ва дар заминаи ин дар онҳо малакаҳои иҷтимоӣ ба монанди: мустақилият, қобилияти ба гурӯҳ пайравӣ кардан ва ба он ҳамкорӣ кардану ҳамроҳ шудан, изҳори ҳамдардӣ намудан ба аъзоёни гурӯҳ ташаккул меёбад [8].

Мактаббачагони хурдсол якҷоя бозӣ карда, бояд ба талаботи аҳли гурӯҳ итоат кунанд. Дар ҷараёни бозиҳои коллективона ҳар як хонанда кӯшиш мекунад, ки имконияту лаёқати худро нишон диҳад, то ин ки омӯзгор аз бозиаш қаноатманд шуда, ба ӯ баҳои сазовор диҳад. Дар рафти бозӣ хонандагон хислатҳои неки инсонӣ ба монанди ҳамкорӣ, ёрии байни ҳамдигариро азхуд мекунанд. Бозӣ ба инкишофи диққат ва хотираи ихтиёрии хонандагон мусоидат мекунон ба бозӣ нигаронида бештар ба хотир мегирад ва дар хотир нигоҳ медорад. Бозӣ аз мактаб- бачагони хурдсол мақсаднокӣ, мутамарказияти диққат ва хотираи ихтиёриро талаб мекунад. Бозӣ ба инкишофи нутқи мактаббачагони хурдсол таъсири мусбат мерасонад, зеро дар ҷараёни бозӣ ҳар як кӯдак бо дигарон муошираті нутқи барқарор мекунад ва ҳиссу хоҳиши дигаронро дарк мекунад. Зимни бозӣ қобилияти кӯдак инкишоф меёбад. Масалан, тавассути бозӣ кӯдак истифодаи амалҳои муқоиса, таҳлил, таркиб ва ҷамъбасткуниро ёд мегирад.

Бозӣ ҳам ба инкишофи идрок, диққат, тафаккур ва ҳам хаёлу ҳиссиёти кӯдак таъсири мусбат мерасонад. Бозиҳои тавсифоти таълими- дошта, дар ҳар як дарси синфҳои ибтидоӣ истифода бурда мешаванд. Омӯзгороне, ки эҷодкор ва маҳорати хуби омӯзгорӣ дошта, роҳҳо ва тарзҳои ташкил намудани бозиҳоро барои баланд бардоштани савияи дониш, ҷаҳонбинии илмии шогирдонаш ташкил карда метавонад.

Бозиҳои математикӣ дар дарс ва берун аз он ташкил карда меша- ванд. Бозиҳо барои мактаббачагони хурдсол, хусусан, барои хонанда- гони синфҳои ибтидоӣ зарур аст. Бозиҳои математикӣ яке аз воситаҳои хуби таълиму тарбияи мактаббачагони хурдсол ба шумор рафта, онҳо ба мақсади мустаҳкамкунии дониши хонандагон оид ба маводи омӯхташуда ва аз нав истифода карда мешаванд.

Бозиҳои математикӣ барои муайян кардани мақсади ҳар як мисолу масъала ба хонандагон ёрии калон мерасонанд. Бозӣ давоми раванди омӯзиш буда, барои ба фанни математика шавқу ҳавас пайдо кунонидан ва бартараф намудани хатоҳои хонандагони хурдсол ёрӣ мерасонанд ва малакаи ҳисобкунии онҳоро афзун мегардонанд. Моҳияти тарбиявии бозиҳои математикӣ хеле калон аст. Бозиҳои математикӣ хонандагонро барои боинтизом шудан равона мекунанд, зеро ҳар як бозӣ ғалаба кардан ва ба қоидаҳои иҷрои бозӣ риоя карданро тақозо мекунад. Хонандагоне, ҳастанд, ки дар дарс омӯзгор ба онҳо якчанд маротиба танбеҳ медиҳад, вале ҳангоми бозӣ рафтору кирдори онҳо тамоман дигар мешавад. Хонандагоне ҳастанд, ки бисёр шармгинанд, ин гуна хонандагон хусусан, дар синфҳои якуми муасисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии деҳа зиёданд. Онҳо мавзӯъҳоро гарчанде донанд ҳам, вале ба саволҳои омӯзгор ҷавоб намедиҳанд.

Таҷриба нишон дод, ки ҳангоми дарс ва берун аз он ба таври мусалсал ташкилу гузаронидани бозиҳо ба хонандагон ҳисси коллек- тивона кор карданро тарбия намуда, онҳоро барои ба саволҳо ҷавобҳои фаҳмо, бурро, бо овози баланд доданводор месозад. Алоқаманд кардани таълиму тарбия азхуд намудани дониш ва инкишоф додани қобилияти дарккунии хонандагон баланд бардоштани дараҷаи назариявии маъ- лумот ва ташаккул додани маҳорати дар амал татбиқ кардани дониш, ҳосил намудани малакаҳои

зарурӣ, принсипҳои асосӣ дар синфҳои иб- тидоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, литсейҳо, гимназияҳо омӯхтани математика мебошад.

АДАБИЁТ

1. Аквилева Г.Н., Клепинина З.А. Методика преподавание естество знания в начальной школе: Учеб. посибие для студ. учреж. сред. проф. образования пед профиля. -М.: Гуманит. изд-ва центр. Вдадос. 2001. -240 с.
2. Акрамов С. Методикаи таълими табиатшиносӣ. Душанбе: Маориф, 1992. 220 с.
3. Акрамов С. Табиатшиносӣ. Китоби дарси барои синфи 4. -Душанбе: Маориф, 1997. 152 с.
4. Бегимов Ҳ.Х., МирзоевБ. Тарбияи шавку ҳаваси бачагони хурд-сол ба физика. Маҷаллаи «Маърифат», №1;2, сах,60-62, соли 1997.
5. Бегимов Ҳ.Х. Маҷмӯи кор бо мактаббачагони хурдсол доир ба шинос кардани онҳо бочузъиёти физика. Душанбе, 2007, 50 с.
6. Бегимов Ҳ.Х. Физика ва робитаи он бо дигар илмҳои табиат- шиносӣ. // Паёми «Донишгоҳи омӯзгорӣ». № 4, соли 2003. С. 27-29.
7. Бурова Л.И. Формирование у младших школьников перво- начальной системы знаний о природе: Учеб. пособ. к спецкурсу. -М.: Прометей, 1996. -123 с.
8. Дидактика средней школы. Некоторые проб- лемы современной дидактики. Учеб. пособие для студен тов пед. ин-тов. / Под ред. М. А. Данилова и М. Н. Скаткина. М.: Просвещение, 1975. 303 с.
9. Ланина И.Я. Формирование познавательных интересов учащихся на уроках физики. -М.: Просвещение, 1985, -210 с.
10. Межпредметные связы естественно математических дисциплин. Пособие для учителей. Сб. статей /Под. ред. В.Н. Федоровой. –М.: Прос- вещение, 1980. -208 с.
11. Покулова В.М., Кузнецова В.И. Методика преподавания природоведения: учеб. для студентов пед. институтов по спец. 1221 «Педагогика и методика нач. обучения».-М.: Просвешение, 1990,-192 с.
12. Щукина Г.И. Проблема познавательного интереса в педагогике. М.: Педагогика, 1971, -351 с.

СПОСОБЫ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ДЕТАЛЕЙ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУКПО МАТЕМАТИКЕ

Изучение естествознания способ- ствует углублению и развитию математических знаний, приобретаемых юными студентами, самостоятельному выполнению внеклассных и прак- тических заданий и решению примеров и задач естествознания на уро- ках.берет. Затем, в результате всестороннего обучения и развития младших школьников, понимание простейших понятий естествознания, таких как: информация о твердых телах, жидкостях, газах, весе и объеме, информация о природных явлениях, таких как тепловое расширение, испарение, пар, теплопередача и так далее. Конечно, невозможно дать полную информацию об этих понятиях и событиях на этих занятиях, объяснить их суть и связь, но в любом случае познакомить учеников с этими событиями, особенно рассказывая интересные истории, демонстрируя простые интересные экспери- менты в науке.и так далее. Таким образом, возникает интерес юных школь- ников к естественным наукам как науке, и они в определенной степени подготовлены к изучению естественных наук [5].

Анализ учебных программ и учебников по естественным наукам, мате- матике, технике (трудовое воспитание) и т. д. Показал, что при изучении этих предметов юные студенты знакомятся с естественными науками, демонст- рируя интересный опыт, рассказывая истории и интересные легенды может быть сформирован….

Учитель, как человек, заботящийся о маленьких детях в начальной школе, стремится к тому, чтобы его ученики были достойны времени как с точки зрения знаний, так и с точки зрения поведения. Она эффективно использует новые формы и методы обучения для улучшения знаний своих учеников. Принцип высокой чувствительности к игре - один из принципов активизации младших школьников на уроках. Сильное чувство игры часто используется во внеклассной деятельности детей младшего и среднего школьного возраста. Игра тесно связана с трудовой, образовательной, худо- жественной, эстетической и спортивной деятельностью детей раннего возраста. Учитель должен следить за тем, чтобы внеклассные занятия млад- ших школьников всегда были веселыми и интересными…

Опыт показывает, что систематическая организация игр в классе и вне его развивает у учащихся чувство командной работы и побуждает их давать четкие, сжатые и громкие ответы на вопросы. Связывание обучения с приобретением знаний и развитием представлений учащихся, повышение теоретического уровня знаний и развитие навыков применения знаний на практике, приобретение необходимых навыков, базовых принципов в началь- ных классах общеобразовательных школ, лицеев, гимназий, изучение мате- матики.

Ключевые слова: *образование, качества, личность, процесс, урок, математика, юные школьники, внеклассная деятельность, развивающие игры.*

WAYS OF PERSONAL CHARACTERISTICS DEVELOPMENT OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS WHEN STUDYING THE DETAILS OF NATURAL SCIENCES IN MATH

The study of natural science contributes to the deepening and development of mathematical knowledge acquired by young students, independent performance of extra-curricular and practical tasks and solving examples and problems of natural science in the classroom beret. Then, as a result of the comprehensive teaching and development of younger students, an understanding of the simplest concepts of natural science, such as: information about solids, liquids, gases, weight and volume, information about natural phenomena such as thermal expansion, evaporation, steam heat transfer and so on. Of course, it is impossible to give complete information about these concepts and events in these classes, to explain their essence and connection, but in any case, to acquaint students with these events, especially by telling interesting stories, demonstrating simple interesting experiments in science etc. Thus, young schoolchildren are interested in the natural sciences as a science, and they are, to a certain extent, prepared for the study of natural sciences [5].

Analysis of curricula and textbooks in natural sciences, mathematics, technology (labor education), etc. He showed that when studying these subjects, young students get acquainted with the natural sciences, demonstrating interesting experience, telling stories and interesting legends. can be formed….

The teacher, as a person caring for young children in primary school, strives to ensure that his students are worthy of the time both in terms of knowledge and in terms of behavior. She effectively uses new forms and methods of teaching to improve the knowledge of her students. The principle of high sensitivity to the game is one of the principles of activating younger students in the classroom. The strong sense of play is often used in the extracurricular activities of primary and secondary school children. The game is closely related to the labor, educational, artistic, and aesthetic and sports activities of young children. The teacher should make sure that the extracurricular activities of younger students are always fun and interesting.

Experience shows that the systematic organization of play in and outside the classroom develops a sense of teamwork in students and encourages them to provide clear, concise and loud answers to questions. Linking learning with the acquisition of knowledge and the development of students' ideas, increasing the theoretical level of knowledge and developing the skills of applying knowledge in practice, acquiring the necessary skills, basic principles in the primary grades of secondary schools, lyceums, gymnasiums. studying mathematics.

Key words: *education, qualities, personality, process, lesson, mathe- matics, young schoolchildren, extracurricular activities, developing games.*

Сведения об авторе:

Бегимов Хусен Худоярович *– кандидат педагогических наук, доцент кафедры методика начального обра- зования Таджикский государственный педагогический университет имена Садриддина Айни. г. Душанбе, Проспект Рудаки. Телефон: (+992) 985762634.*

About the author:

Begimov Husen Hudoyarovich *– candidate pedagogical sciences, assistant professor of methodology of primary education Tajik State Pedagogical University named after S. Aini, Tel. (+992) 985762634.*

ВЛИЯНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ НА ОБЛИК ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕЙ МЕДИЦИНСКОЙ ШКОЛЫ

Саторов Д.К., Шерматов Д.С., Кодиров Б. Р.

Таджикский государственный медицинский университет им. А.И. Сино

Высшее профессиональное образование в Республике Таджикистан на сегодняшний день основано на процессах глобализации, гуманизации и фундаментализации, которые ориентированы на формирование индивида как культурно–исторического субъекта, который способен продуктивно перерабатывать и претворять потенциал культуры в определенные социально и профессионально важные черты личности (компетенции). Это определяется новой ролью образования в современных условиях. Задачей образования является опережающее создание новых социальных условий в рамках эффективно формирующейся глобальной экономики, глобальной информационной среды, межкультурного диалога, интернационализации и стандартизации разных областей деятельности человека какой-либо страны. Изменения в сфере образования, которые возникают как во всем мире, так и в нашей республике, связаны с направлением образования, поставленными целями и задачами, содержанием, которое в последнее время нацелено на свободное формирование человека, его творческой активности, самостоятельности обучающихся, профессионализма и мобильности специалистов.

Современный преподаватель - отличный психолог. Он не равнодушен к студенту, всегда переживает с ним все его этапы удач и неудач. Когда надо, рука помощи преподавателя всегда поддержит студента.

Современный преподаватель – образец культуры и воспитания. Преподаватель – пример, с которого считывают студенты.

Чтобы эффективно работала система последипломной образовательной деятельности, необходимы изменения в реализации процесса обучения, системы переподготовки и повышения квалификации медработников. Главное в педагогическом образовании – это направленность на результат, перспективы развития. Образование должно способствовать получению новых знаний, умений и навыков педагогами высшей медицинской школы, позволяющих результативно использовать средства и приемы работы с информационными ресурсами, формированию и применению на практике информационных технологий, важных для формирования специалиста профессионала высшей медицинской школы.

Современный преподаватель высшей медицинской школы не должен ограничиваться одной технологией обучения. В его практике должен быть «калейдоскоп» форм, методов, приемов и средств обучения и воспитания. Преподаватель высшей медицинской школы – не передатчик знаний, он организатор процесса получения и формирования нового знания. Современный преподаватель высшей медицинской школы открывает студентам двери исследования. Наставляет их на саморазвитие и самосовершенствование, вооружив средствами достижения своих целей.

Современный преподаватель высшей медицинской школы – это источник энергии, оптимизма, творчества. Он верит в свои силы и силы своих студентов.

Из изученных нами материалов исследований **выявили**, что проблемой познания образа преподавателя занимаются на протяжении многих десятилетий. Существует множество научных работ, посвященных исследованию различных сторон педагогической культуры: формирование методологической культуры педагога [1], развитие педагогической рефлексии [2], концепции педагога [3] и педагогического творчества [4-5] и др.

Какими качествами или компетенциями должен обладать современный преподаватель высшей медицинской школы? Какие качества должны быть «сохранны» для сообщества педагогов, в частности преподавателя высшей медицинской школы, не зависимо от времени, а какие должны меняться относительно требований «нового» времени?

В разных исследованиях и описаниях характеристик современного преподавателя высшей школы, используют различные сравнения и описания [6-8].

Преподаватель высшей медицинской школы — профессионал совместно с студентами проживает, переживает все, что происходит каждый день, соединяя воедино и кропотливо невидимое творчество по подготовке к занятиям, и внеклассную работу по дисциплине, и всю многообразную деятельность в сотрудничестве со студентами. При этом он проявляет стремление работать творчески. Творческая деятельность преподавателя высшей медицинской школы, предполагающая развитие студента, строится на опережении, на постоянном творческом искании во всех видах взаимодействия со студентами.

Преподаватель высшей медицинской школы должен идти в ногу со временем: использовать в своей работе инновации, различные методики, должен в совершенстве владеть преподаваемым материалом. Но самое главное он должен быть «человеком с большой буквы». Надо оставлять негатив за порогом ВУЗа, а студентам нести и сеять доброе, разумное, вечное, как бы тяжело ни было на душе.

Педагогический авторитет преподавателя высшей медицинской школы во многом зависит от общей культуры его поведения (умение владеть речью, мимикой и жестами, опрятность в костюме и т. п.). Внешность преподавателя высшей медицинской школы и его культура поведения в значительной мере влияют на завоевание преподавателям авторитета. Лучшие преподаватели высшей медицинской школы на занятиях приходят в хорошем костюме, постоянно следят за собой, всегда подтянуты и организованы. Личным примером они воспитывают такие же качества и у своих воспитанников. Всё это укрепляет авторитет преподавателя высшей медицинской школы.

Профессиональная культура преподавателя высшей медицинской школы состоит из нескольких слагаемых:

– эмпатичность (умение понять студента, проявление уважения к нему);

– рефлексивность (умение сдерживаться, интересоваться мнением студентов, признавать свои ошибки);

– коммуникабельность (стремление к установлению доверительных отношений со студентами, проявление интереса к их проблемам);

– гибкость (проявление требовательности и строгости наряду с добрым отношением к студентам, владение разными способами организации занятий, признание за студентами права на ошибку);

– способность к сотрудничеству (умение вдохновить студентов на творческую деятельность, умение

выслушать и понять);

– эмоциональная привлекательность (внешний вид, манера поведения преподавателя, располагающяя к себе, вежливость);

– толерантность (терпеливость в работе со студентами);

Сегодня личность педагога является частью системы значимых социальных ролей, которые формируются в процессе взаимодействия, социализации общества. Сегодня личность формируется в рамках информатизации общества, с использованием современных информационных, коммуникационных технологий. В связи с чем процесс информатизации общества получил название инфосоциализации общества.

Информатизация общества, развитие информационных, коммуникационных технологий оказывает определенное влияние на формирование личности педагога высшей медицинской школы. Влияние может быть объемным, глобальным, характеризующим значительные изменения в формировании личности (компьютерная зависимость и т.п.), и изменения, относящиеся к ограниченным психическим составляющим личности (применение компьютера в жизнедеятельности).

Вывод. Условия формирования современного педагога высшей медицинской школы оказывают воздействие на развитие информационной компетентности, предполагающей использование информационных технологий: мотивация на применение технологий, ответственное отношение к своему поведению в виртуальной реальности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Загвязинский В.И. Теория обучения. Современная интерпретация: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2006.
2. Сластенин В.А. Педагогика. М., 2000.
3. Столяренко Л. Д. Педагогические технологии. – В 2 кн.: Педагогика и психология высшей школы// Столяренко Л. Д.– Ростов-на-Дону: Феникс, 2008 г. – с.131–151.
4. Мошетова Л.К. Последипломное медицинское образование на современном этапе / Ред.: Л.К. Мошетова и др. М.: Изд.дом «М-Вести», 2000.- 120 с.
5. Саторова Д. К. Педагогические уловия развития информационно-коммуникационных компетенций преподавателей высшей медицинской школы в системе последипломного образования // «Вестник» Таджикского национального университета. – Душанбе, 2018. №4. - С. 246-249 (всоавторстве)
6. Файзализода Б.Ф. Современные педагогические технологии – основа формирования информационной компетенции студентов-медиков Таджикистана [Текст] / Файзализода Б.Ф., Абдулхаков М.А., Файзиев Р.К. // V-я Международная научно-практическая конференция «Современные Web-технологии в цифровом образовании: значение, возможности, реализация», Арзамас, Национальный исследовательский Нижегородский государственный университет им. Н.И. Лобачевского 17-18 мая 2019.С. – 302-305.
7. www.informio.ru/publications/id3565/Sovremennyi-portret-uchitelja
8. priuralka.ucoz.ru/index/kakim_dolzhen_byt_sovremennyj_uchitel/0-135

ВЛИЯНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ НА ОБЛИК ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕЙ МЕДИЦИНСКОЙ ШКОЛЫ

В статье рассматривается, что личность формируется в рамках информатизации общества, с использованием современных информационных, коммуникационных технологий. В связи с чем процесс информатизации общества получил название инфосоциализация общества.

Информатизация общества, развитие информационных, коммуникационных технологий оказывает определенное влияние на формирование личности педагога высшей медицинской школы. Влияние может быть объемным, глобальным, характеризующим значительные изменения в формировании личности (компьютерная зависимость и т.п.), и изменения, относящиеся к ограниченным психическим составляющим личности (применение компьютера в жизнедеятельности).

В работе исследовано, какими качествами или компетенциями должен обладать современный преподаватель высшей медицинской школы.

Ключевые слова: *преподаватель, облик, информатизация, формирование, образование, профессиональная культура, влияние, компьютеризация, коммуникационная технология, зависимость.*

INFLUENCE OF INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCIES ON TEACHER APPEARANCE OF A HIGHER MEDICAL SCHOOL

In the article considered that the personality is formed in the framework of the informatization of society, using modern information and communication technologies. In this connection, the process of informatization of a society is called infosocialization of a society.

Informatization of society, the development of information and communication technologies has a definite influence on the formation of the personality of a teacher of a higher medical school. The influence can be

extensional, global, characterizing significant changes in the formation of personality (computer addiction, etc.), and changes relating to the limited mental components of the personality (use of the computer in the life).

In the work is shedied what qualities or competencies a modern teacher of a higher medical school should possess.

Keywords: *teacher, appearance, informatization, formation, education, professional culture, influence, computerization, communication technology, addiction.*

Сведения об авторах:

Саторов Далерджон Курбонович *– ГОУ «Таджикский государственный медицинский университет имени Абуали ибни Сино», преподаватель кафедры медицинской и биологической физики с основами информационных технологий, Адрес: 734003, Республики Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 139. E-mail: 54tj@mail.ru, s.d.q_1987.86@mail.ru, Телефон (+992) 903771616.*

Шерматов Дусназар Саидович *– ГОУ «Таджикский государственный медицинский университет имени Абуали ибни Сино», зав.каф. медицинской и биологической физики с основами информационных технологий, д.ф.м.н, профессор. Адрес: 734003, Республики Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 139. E-mail: erkin_sermatov@list.ru. Телефон (+992) 919044948.*

Кодиров Бахтиёр Розикович *- доктор педагогических наук профессор кафедры филиал ФГБОУ ВО «ВГТУ» в г. Борисоглебске, Моб. Тел. (+792) 90084798. E-mail: bakhtiyor_0663@mail.ru.*

About the autors:

Satorov Dalerjon Kurbonovich *- GOU "Tajik State Medical University named after Abuali ibni Sino," teacher of the Department of Medical and Biological Physics with the basics of information technologies, Address: 734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 139. E-mail: 54tj@mail.ru, s.d.q_1987.86@mail.ru, Phone (992) 903771616.*

Shermatov Dusnazar Saidovich *- Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Head. Department of Medical and Biological Physics with the basics of information technology of the Tadik State Medical University named after Abuali ibni Sino. Ph. (+992) 91. 904.49. 48. E-mail:erkin_sermatov@list.ru.*

Kodirov Bakhtiyor Rozikovich *- Professor of the Department of Doctor of Pedagogical Sciences, branch of FSBOU VSTU in Borisoglebsk, Tel. (+792) 90084798. E-mail: bakhtiyor_0663@mail.ru.*

УДК.51(075)
ББК.74.262
Б. 91

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗАНИМАТЕЛЬНОГО МАТЕМАТИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ЭЛЕМЕНТАРНЫХ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ У ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Бурханов К.Т., Шукруллоева М.А.

Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафурова

В настоящее время коллектив дошкольного образовательного уч- раждения работает над проблемой «Совершенствование педагогического процесса в сохранении и укреплении физического и психического здоровья детей, мировоззренческом и социально-личностном становлении дошкольников». Одной из основных задач, решаемых педагогами, является развитие логического мышления дошкольников на занятиях по математике посредством использования дидактических игр с логико-математическим содержанием.

Формирование элементарных математических понятий (ФЭМП) у детей дошкольного возраста в современных условиях является важной частью интеллектуального и личностного развития. В соответствии с программой дошкольное образовательное учреждения является первой ступенью образования, поэтому на детский сад возможно важная функция подготовка детей к школе. Успешность дальнейшего обучения ребёнка зависит от того, насколько качественно и своевременно будет он подготовлен.

Основной математической подготовкой дошкольников является ни столько созданные условия для накопления и усвоения детьми опре- деленного круга фактических знаний, умений и навыков по

математике (например, умение складывать, вычитать, решать задачи на сложение и вычитание и др), сколько подготовка детей к усвоению этих знаний. Это подготовка должна состоять, прежде всего, в целенаправленном раз- витии личности ребёнка. Здесь имеется в виду и развитие познаватель- ных компетенций (память, мышление, речь и др), и воспитание таких качеств личности, как внимательность, наблюдательность, усидчивость, аккуратность, коллективизм и др.

В процессе становления методики развития математических пред- ставлений у детей дошкольного возраста её научную основу составило устное народное творчество-разнообразие сказок, считалки, пословицы, поговорки, загадки, шутки. На первом этапе развитию методики особое внимание уделялось содержанию и методам обучения дошкольников арифметике и развития представлений о размерах, мерах измерения, времени и пространстве. Я.А. Коменский., И.Г. Песталоции., К.Д. Ушинский., Л.Н. Толстой, ориентируясь на семью и другие высказывали определённые предложения о содержании и методах обучения детей. Методы развития у детей представлений о числе и форме нашли своё от- ражение и дальнейшее развитие в системах сенсорного воспитания немецкого педагога Ф. Фребеля, итальянского педагога М. Монтессори и других. В этих классических системах сенсорного воспитания специ- ально рассматривались вопросы ознакомления детей с геометрическими формами и величинами; обучение счёту, измерениям, составлению рядов предметов по размеру, весу.

Итак, передовые педагоги XX века, русские и зарубежные, приз- навали роль и необходимость первичных математических знаний в развитии и воспитании детей до школы, выделяя при этом счёт как средство умственного развития и настоятельно рекомендовали начинать обучение детей счёту как можно раньше, примерно с трёх лет [4, с.5]

В 20-е годы XX в. была создана принципиально новая система общественного дошкольного воспитания. В эти годы Е.И. Тихеевой., Л.В.Глаголевой, Ф.Н. Блехер разрабатывались методические пособия, программы, игры и дидактические материалы, способствующие мате- матическому развитию дошкольников.

В 50-60-е годы XX вопросом развития количественных представлений у дошкольников занималась А.М. Леушина. Суть методики заключалась в следующем: усвоение ребёнком математических представлений осуществляется в процессе жизни и разнообразной деятельности. Леушина А.М. разработала основы дидактической системы форми рования элементарных математических представлений, создав программу, содержания которой составляли методы и приёмы работы с детьми от 3 до 6 лет.

Формирование теория и технологии развития математических представлений у детей дошкольного возраста сложилось и берёт свое начало в 80-90-е годы XX в и продолжается до сегодняшнего дня под влиянием развития идей обучения детей математике, а также реоргани- зации всей системы образования.

Необходимо, чтобы процесс формирования элементарных мате- матических представлений у детей был связан со всеми сторонами воспитательно-образовательной работы дошкольного учреждения и направлен на решение задач умственного воспитания и математического развития дошкольников. Свои знания и умения дошкольники применяют в разнообразныя видах деятельности: трудовой, игровой, познавательно - исследовательской, т.е. когда требуется сосчитать, пересчитать, отсчитать или измерить нужное количество предметов и материалов. Так, например, во время занятий по аппликации дети убеждаются в том, что количество предметов не зависит от места их расположения.

На занятиях по физкультуре дети часто сталкиваются с количест- венным и порядковым счётом при построениях, выполнении физических упражнений, в ходе подвижных игр.

Н.А. Виноградова отмечала, что вследствие возрастных особенностей детей дошкольного возраста, в целях их обучения следует широко использовать дидактические игры, (настольно-печатные игры, игры с предметами сюжетно-дидактические и игры-инсценировки), словесные и игровые приёмы, дидактический материал.

Без игры нет и не может быть полноценного умственного развития. Игра - это огромное светлое окно, через которое в духовный мир ребенка вливается живительный поток представлений и понятий. Игра – это искра, зажигающая огонек пытливости и любознательности (В.А. Сухом- линский).

Сегодня, а, тем более завтра, математика будет необходима огром- ному числу людей различных профессий, так как в ней заложены огромные возможности для развития мышления детей, в процессе их обучения с самого раннего возраста.

Математика обладает уникальным развивающим эффектом. «Мате- матика приводит в порядок ум», т.е. наилучшим образом формирует приемы мыслительной деятельности, качество ума, но не только. Ее изучение способствует развитию памяти, речи, воображения, эмоций; формирует настойчивость, терпение, творческий потенциал личности. Математик лучше планирует свою деятельность, прогнозирует ситу- ацию, последовательнее и точнее излагает мысли, лучше умеет обос- новать свою позицию.

Наряду с овладением мыслительными операциями самое серьезное внимание должно быть уделено формированию таких практических умений и навыков, как рисование простейших фигур и орнаментов в тетради с клетчатой разлиновкой, вычерчивание отрезков и других фигур от руки, умение вырезать по

контуру геометрические фигуры, получать различные геометрические фигуры с помощью перечитания листа бумаги, раскрашивать круги, многоугольники и другие фигуры.

Обучение математике детей дошкольного возраста немыслимо без использования занимательных игр, задач, развлечений. При этом роль несложного занимательного математического материала определяется с учетом возрастных возможностей детей и задач всестороннего развития и воспитания: активизирование умственной деятельности, умения за- интересовать математическим материалом, увлекать детей, развивать их; расширять и углублять математические представления, закреплять полученные знания и умения, упражнять в их применении в других видах деятельности, новой обстановке.

Используя дидактические игры с целью формирования представ- лений, ознакомления с новыми сведениями? При этом непременным условием является применение системы игр и упражнений. Дети очень активны в восприятии задач-шуток, головоломок, логических упраж- нений. В том случае, когда занимательная задача доступна ребенку, у него складывается положительное эмоциональное отношение к ней, что и стимулирует мыслительную активность, так как ребенку интересна конечная цель, его и которая увлекает.

Из всего многообразия занимательного математического материала в дошкольном возрасте наибольшее применение находят дидактические игры.

Их основное назначение - обеспечить упражнениями детей в раз- личении, выделении, назывании множеств - предметов чисел, геомет- рических фигур, направлений и т.д. В дидактических играх есть возмож- ность формирования новые знания, знакомить детей со способами действий. Каждая из игр решает конкретную задачу совершенствования математических (количественных, пространственных, временных) пред- ставлений детей.

Дидактические игры включаются в содержание занятий как одно из средств реализации программных задач. Место дидактической игры в структуре занятия по формированию элементарных математических представлений определяется возрастом детей, целью, назначением, содер жанием занятия. Она может быть использована в качестве задания, упражнения, направленного на выполнение конкретной задачи по формированию представлений.

Дидактические игры и игровые упражнения математического содер- жания – наиболее известные и часто применяемые в современной прак- тике дошкольного воспитания виды занимательного математического материала. В процессе обучения дошкольников математике игра непосредственно включается в занятие, являясь средством формирования новых знаний, расширения, уточнения, закрепления учебного материала.

В дошкольном возрасте игра имеет важнейшее значение в жизни маленького ребенка. Потребность в ней у детей сохраняется и занимает значительное место и в первые годы обучения в школе. В играх нет реальной обусловленности обстоятельствами, пространством, временем. Дети - творцы настоящего и будущего. В этом заключается обаяние игры.

Рассмотрим другие виды занимательного материала, например мате- матические игры. Это игры, в которых смоделированы математические построения, отношения, закономерности. Для нахождения ответа (решения), как правило, необходим предварительный анализ условий, правил, содержания игры или задачи. По ходу решения требуется при- менение математических методов и умозаключений[9, с.10-12].

Примечание. Игра предлагается для индивидуальной работы с детьми 6-7 лет, успешно усвоившими программный материал по раз- витию элементарных математических представлений.

Игры «Отгадай число»

Цель. Закрепить умение детей сравнивать числа.

Ход игры. По заданию ведущего ребенок должен быстро назвать число меньше 8, но больше 6; больше 5, меньше 9 и т. д. Ребенок, выполнивший условия игры, получает флажок.

Обе игры просты по содержанию и поставленной задаче: их участники должны произвести арифметические действия или назвать требуемое число на основе знания последовательности чисел. Зани- мательность, интерес обеспечивают игровые действия (бросание мяча), игровая постановка цели, правила, приемы стимулирования умственной активности.

Разновидностью математических игр и задач являются логические игры, задачи, упражнения. Они направлены на тренировку мышления при выполнении логических операций и действий: «Найди недостающую фигуру», «Чем отличаются?», «Мельница», «Лиса и гуси», «По четыре» и др. игры «Выращивание дерева», «Чудо-мешочек», «Вычислительная машина» предполагают строгую логику действий.

Игры «Только одно свойство»

Для игры необходимо изготовить специальный набор геометрических фигур. В него входят четыре фигуры (круг, квадрат, треугольник и прямоугольник) четырех цветов, например красного, синего, желтого и белого, маленького размера. В этот же набор включается такое же количество перечисленных фигур указанных цветов, но больших по размеру. Таким образом, для игры (на одного участника) необходимо 16 маленьких геометрических фигур четырех видов и четырех цветов и столько же больших.

Цель. Закрепить знание свойств геометрических фигур, развивать умение быстро выбирать нужную фигуру, описывать ее.

Ход игры. У двоих играющих детей по полному набору фигур. Один (тот, кто начинает игру) кладет на стол любую фигуру. Второй играющий должен положить рядом фигуру, отличающуюся от нее только по одному признаку. Так, если первый положил на стол желтый большой треугольник, то второй кладет желтый большой квадрат или синий большой треугольник и т. д. Неправильным считается ход, если второй играющий положит фигуру, не отличающуюся от первой или отличаю- щуюся от нее более чем на один признак. В этом случае фигуру у игрока забирают. Проигрывает тот, кто первый останется без фигур. (Возможны варианты.)

Игра строится по типу домино. По ходу игры требуется быстрая ориентировка играющих в цвете, форме, размере фигур, отсюда и воздействие на развитие логики, обоснованности мышления и действий.

К занимательному материалу относятся и различные дидактические игры, а также привлекательные по форме и содержанию упражнения. Они направлены на развитие у детей разного возраста логического мышления, пространственных представлений, дают возможность упражнять ребят в счете, вычислениях.

Игры «Числовой ряд» (для детей старшего дошкольного возраста)

Цель. Закрепить знание последовательности чисел в натуральном ряду.

Ход игры. Двое детей, сидящих за одним столом, раскладывают перед собой лицевой стороной вниз карточки с цифрами от 1 до 10. При этом каждому из детей дается определенное количество карточек с цифрами (например, до 10). Некоторые из цифр встречаются в наборе дважды. Каждый играющий в порядке очередности берет карточку с цифрой, открывает ее и кладет перед собой. Затем первый играющий открывает еще одну карточку. Если обозначенное на ней число меньше числа открытой им ранее карты, ребенок кладет карточку левее первой, если больше - правее. Если же он возьмет карту с числом, уже открытым им, то возвращает ее на место, а право хода передается соседу. Выигрывает тот, кто первым выложил свой ряд.

Можно условно выделить еще 2 большие группы игр и упражнений. К первой относятся все математические задачи, игры на смекалку.

Детский сад выполняет важную функцию подготовки детей к школе. От того, насколько качественно и своевременно будет подготовлен ребенок к школе, во многом зависит успешность его дальнейшего обучения.

Одним из основных предметов в школе является математика. Мате- матика обладая уникальным развивающим эффектом, способствует развитию памяти, речи, воображения, эмоций; формирует настой- чивость, терпение, творческий потенциал личности. Основная цель занятий математикой – дать ребенку ощущение уверенности в своих силах, основанное на том, что мир упорядочен и потому постижим, а следовательно, предсказуем для человека.

Обучение математике детей дошкольного возраста немыслимо без использования дидактических игр. Их использование хорошо помогает восприятию материала и потому ребенок принимает активное участие в познавательном процессе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бондаренко А.К., Матусик А.И. Воспитание детей в игре. Посо- бие для воспитателя детского сада. - М.: Просвещение, 1983.-300 с.
2. Бурханов К.Т., Шукруллоева М.А. и др. Формирование пред- ставлений игровых и занимательных заданий по элементарной мате- матике для дошкольников. – Худжанд: - 2013.-36 с.
3. Блехер Ф.Н. Дидактические игры и занимательные упражнения в 1 классе. –М.: Просвещение, 1964. -144 с.
4. Блошистая А.В. Формирование и развитие математических способностей дошкольников: вопросы теории и практики: - М.: 2003. -400 с.
5. Веракса Н.Е., Комарова Т.С., Васильева М.А. От рождения до школы. Примерная основная образовательная программа дошкольного образования. Издательство: Мозаика-синтез, 2015.-383 с.
6. Жикалкина Г.К. Игровые и занимательные задания по мате- матике для 1 класса четырехлетней начальной школе. -М.: Прос- вещение, 1986. -47 с.
7. Котов А.Я. Вечера занимательной математики. –М.: 1967. -164 с.
8. Коваленко В. Дидактические игры на уроках математики. -М.: 1990.-148 с.
9. Михайлова З.А. Игровые занимательные задачи для дошколь- ников. -М.: Просвещение, 1990.- 120 с.
10. Сагымбекова П.О. О математической подготовке дошкольников к обучению . Сб. ст. «Преемственность в обучении математике». / Сост. А.М. Пышкало /. –М.: Просвещение, 1978. - С. 232-236.

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗАНИМАТЕЛЬНОГО МАТЕМАТИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ЭЛЕМЕНТАРНЫХ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ У ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

В статье рассматривается, практические занятия требующий актив- ности, серьезный настрой, использование мыслительного процесса у дошкольников. Это основной путы развития личности ребенка. Только в практике ребенок радостно и легко, как цветок под солнцем, раскрывает свои творческие способности, осваивает знанияиовладевает навыками, развивает ловкость, наблюдательность, фантазию, память, учится размышлять, анализировать, преодолевать трудности, одновременно впитывая неоценимый опыт общения.

Далее раскрывается роль практического занятия, что это те же дидактические игровые упражнения математического содержания – наиболее известные и часто применяемые в современной практике дошкольного воспитания, виды занимательного математического мате риала. В процессе обучения дошкольников математике, игра непо- средственно включается в занятие, являясь средством формирования новых знаний, расширения, уточнения, закрепления учебного материала.

А также анализируется потребность в игре у детей, сохраняется и занимает значительное место в первые годы их обучения в школе. На практике нет реальной обусловленности обстоятельствами, пространст- вом, временем. Дети-творцы настоящего и будущего. В этом заключается роль практических занятий.

Основываясь на эти занятия, которые оправдываются в решении задач для индивидуальной работы с детьми, в свободное от занятий время. Систематическая работа с детьми совершенствует общие умст- венные способности: логики мысли, рассуждений и действий, смекалки и сообразительности, пространственных представлений.

Предлагаются некоторые рекомендации по изучению математи- ческих понятий для развитий памяти, речи, воображения, эмоций; формируется настойчивость, терпение, развивается творческий потен циал личности. Основная цель занятий математикой – дать ребенку ощущение уверенности в своих силах, основанное на том, что мир упорядочен и потому постижим, а следовательно, предсказуем для человека.

Ключевые слова: *формирования, элементарных, математических представлений, игра, дидактическая игра, занятий, дошкольник, геометрические фигуры, предметы, математические понятий, знаний, умений и навыки, личности.*

FEATURES OF USE OF INTERESTING MATERIAL MATERIAL IN THE FORMATION OF ELEMENTARY MATHEMATICAL PERCEPTIONS IN CHILDREN IN PRESCHOOL

The article discusses practical exercises requiring activity, a serious attitude, the use of the thought process in preschoolers. This is the main path of development of the child's personality. Only in practice does a child joyfully and easily, like a flower under the sun, reveal his creative abilities, master knowledge and master skills, develop dexterity, observation, fantasy, memory, learn to think, analyze, overcome difficulties, while absorbing the invaluable experience of communication.

Further, the role of a practical lesson is revealed, that these are the same didactic game exercises of mathematical content - the most famous and often used in modern practice of preschool education, types of entertaining mathematical material. In the process of teaching mathematics to preschoolers, the game is directly included in the lesson, being a means of forming new knowledge, expanding, clarifying, consolidating educational material.

And also the need for play in children is analyzed, it remains and occupies a significant place in the first years of their schooling. In practice, there is no real conditionality by circumstances, space, time. Children are creators of the present and the future. This is the role of practical exercises.

Based on these activities, which are justified in solving problems for individual work with children, in their free time. Systematic work with children improves general mental abilities: the logic of thought, reasoning and actions, ingenuity and ingenuity, spatial representations.

Some recommendations are offered on the study of mathematical concepts for the development of memory, speech, imagination, emotions; persistence, patience are formed, the creative potential of the individual develops. The main goal of doing mathematics is to give the child a sense of self-confidence, based on the fact that the world is orderly and therefore comprehensible, and therefore predictable for a person.

Keywords*: formation, elementary, mathematical representations, game, didactic game, classes, preschooler, geometric figures, objects, mathematical concepts, knowledge, skills and abilities, personality.*

Сведения об авторах:

Бурханов Курбонбой Турсунраджбович *– кандидат педагогических наук, доцент кафедры естественно-математики, эстетической воспитания и его преподавания Худжандского государст- венного университета им. академика Б. Гафурова. Тел. (+992) 918909172.*

Шукруллоева Маснави Асатуллоевна *- старший преподаватель кафедры естественно - математики, эстетической воспитания и его преподавания Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Tel. (+992)927629128*

About the author:

Burhanov Kurbonboi Tursunrajabovich *- Candidate of science in Pedagogy, Associate Professor at Methods of Teaching of Primary Classes, Khujand State University named after academician B. Gafurov. Tel. (+992) 918909172.*

Shukrulloeva Masnavi Asadtulloevna *- Senior Lecturer of the Department of Natural Mathematics, Aesthetic Education and Teaching, Khujand State University named after academician B. Gafurov. Tel. mob. (+992) 927629128*

АҲАМИЯТИ ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИНФОРМАТСИОНӢ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ

Карим-Заде Х., Тешаева Р., Содиқова Ш.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Дар солҳои охир системаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба фазои ҷаҳонии таҳсилот нигаронида шудааст, аз ин рӯ сифати таълим дар заминаи мутобиқати сатҳи хизматрасониҳои таҳсилот ба стандартҳо ва меъёрҳои ҷаҳонӣ баррасӣ карда мешавад. Имрӯз афзалиятнок ба даст овардани чунин сифати таълим ва тайёр кардани мутахассисон, ки онҳо дар бозори байналмилалии меҳнат рақобат карда метавонанд, нигаронида шудааст. Дар шароити иқтисодии муносибатҳои бозоргонӣ ва талаботи торафт мураккаби мулоқотҳои байналмилалӣ ба мазмуни таълим, роҳҳои ташкили раванди таълим, бояд захираҳои навро барои баланд бардоштани сифат ва самаранокии тайёр кардани мутахассисони оянда ҷустуҷӯ кунад. Тағирот дар соҳаи иҷтимоии ҷомеа, иттилоотисозии равандҳои иҷтимоӣ ва технологиякунонии соҳаҳои иҷтимоӣ парадигмаи донишро дар таълим дар бисёр ҳолатҳо номувофиқ аст, ки инро дар равиши салоҳиятдори таълим дидан мумкин аст. Хусусияти хоси рушди илм дар давраи инқилоби илмӣ ва техникии муосир, хусусияте, ки асосан ба компютеризатсия алоқаманд аст, дониши васеи технологияи информатсионӣ ва моделронии компютериро талаб мекунанд, ки он ба усули моделсозии математикӣ асос меёбад.

Аз ин рӯ, ихтисосманди имрӯза пурра аз технологияи информатсионӣ истифода бурда тавонисташро ва ба ҳифзи тамоюлии ихтисосмандиаш истифода бурданро, ҷамъияти имрӯза хоҳон аст.

Мувофиқи барномаи нави таълимии математика хонандагони мактабҳои миёна дар баробари ҳалли мисолу масъалаҳо низ бо воситаи компютерҳои замонавӣ ҳалли онҳо ба ҷо оварда мешаванд. Муаллим барои дохил кардани ин мафҳум бояд якчанд мисолҳои ҳаётиро аз рӯзгори хонандагон фаҳмонад.

Актуалӣ будани гузаронидани дарсҳои математика ба он асос карда мешавад, ки агар хонанда аз синфҳои поёнӣ бо олоти меҳнатӣ, яъне бо компютерҳо масъалаҳои гузошташударо ҳал намуда тавонад, ӯ дар оянда масъалаҳои муҳими мураккаби ҳаётиро бевосита ҳал карда метавонад, чунки дар мактаби миёна таҳкурсии донишаш мустаҳкам мешавад.

Ба ҳамагон маълум аст, ки асоси дониш, мутаффаккирии инсон аз хурдсолӣ оғоз меёбад. Хусусан, дониши компютерӣ, донише, ки ӯ бо воситаи технологияи нави замонавӣ ҳал кардани масъалаҳои мушкили ҳаётан муҳим замина тайёр мекунад, дар оянда барои беҳбудии кишвар, ғани гардонидани мутахассисони соҳаҳои фаъолияти инсоният ёрии ҳаматарафа мерасонад.

Дарсҳо бо истифодаи компютер дар қатори машғулиятҳои муқаррарӣ гузаронида мешавад, ки дар он ҷо истифодаи компютер барои ҳалли масъалаҳои хусусии дарс имкониятнок ва ба мақсад мувофиқ мебошад, ки мактаббача мавзӯи дарсро чуқур фаҳмад, мавзӯъро ҳис кунад, эҷодан худро нишон диҳад.

Ҳар як дарси компютерӣ бояд интегронидашуда бошад – дар он якҷоя бо масъалаҳои фаннӣ масъалаҳои курси информатика ҳал карда шаванд.

Намудҳои асосии дарсҳо, ки дар раванди таълим бо дастгирии информатсионӣ истифода мешаванд, зеринҳо мебошанд:

-Дарси комбиниронидашуда;

-Дарси-назорат ва ислоҳкунӣ;

-Дарси такмилдиҳии дониш ва маҳорат.

Дарсҳо бо воситаи компютер, ҳангоми омӯзиши мактаббачагон аз рӯи курси махсуси муайян 3 шакли таълимро пешкаш мекунад:

-Шакли фронталӣ;

-Шакли гурӯҳӣ;

-Шакли индивидуалии таълим.

Барои ташкили раванди таълим шароитҳои зеринро ба ҳисоб гирифтан лозим:

-Дарсро бояд устоде, ки компютерро медонад, гузаронад;

-Супоришҳои компютерӣ бояд мувофиқи мазмуни фанни таълимӣ ва методикаи таълимии он тартиб дода шавад;

-Хонандагон бояд бо компютер дар сатҳи барои иҷрои супоришҳои компютерии зарур, муроҷиат карда тавонад;

-Хонандагон бояд дар кабинетҳои махсуси мувофиқи нормаҳои гигиенаи барои мактаби ибтидоӣ ҷиҳозонидашуда дарс гузаранд.

Барои ташаккул ва инкишофи салоҳиятҳои асосӣ дар мазмуни маданияти информатсионӣ ба муаллими синфи ибтидоӣ, коркарди системаи супоришҳои зарур аст, ки мувофиқи зиёдшавии пуррагӣ, проблемаҳо, навигарӣ, ҳаётӣ, амалиягӣ, фаъолиятии талабагон дар интихоби ахборот, коркарди он аз тарафи устод назорат карда мешавад.

Ҳангоми коркарди дастгирии компютерӣ муайян кардан зарур аст:

1.Чӣ гуна мавзӯъҳоро бо супоришҳои компютерӣ ва барои ҳалли чӣ гуна масъалаҳои дидактикиро «дастгирӣ» кардан меарзад.

2.Чӣ гуна воситаҳои барномавӣ барои сохтан ва иҷрои супоришҳои компютериро истифода бурдан ба мақсад мувофиқ аст;

3.Чӣ гуна маҳорати пешакии кор дар компютер бояд дар мактаббачагон ташаккул ёбанд;

4.Кадом дарсҳоро бо компютер гузаронидан мувофиқи мақсад аст?

5.Машғулиятҳои компютериро чӣ тавр ташкил карда мешавад.

Роҳҳои сохтани маводҳои таълимии электронӣ барои мактаби ибтидоӣ:

6.Таркиби ҳар як қисми мавзӯъ бояд барои дарсҳои синфи ибтидоӣ мувофиқ бошад: Фаҳмонидани маводи нав, мустаҳкамкунии аввала ва такрори малакаҳо, назорати азхудкунӣ;

7.Таркиби ҳар як қисми мавзӯъ бояд барои дарси синфҳои ибтидоӣ мувофиқ бошад: Фаҳмонидани маводи нав, мустаҳкамкунии аввала бо ёрии ахборот, ки истиллоҳҳои асосӣ ва мавҳумҳои ҳар як мавзӯъ таъкид мешавад.

8.Ҳаҷми маводи таълимӣ барои супоришҳои машқкунӣ ва назоратӣ бо ба ҳисобгирии нормаи санитарӣ –гигиенаи корӣ хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар компютер бошад;

9.Интихоби маводи таълимӣ бо ба ҳисобгирии принсипҳои асосии дидактикӣ мувофмқат кунад;

10.Воситаҳои идоракунии системаи компютерии таълимӣ аз рӯи фанни ҳар гуна бояд максимали оддӣ бошад ва хонандагонро аз иҷрои супоришҳо дур накунад.

Истифодаи технологияи информатсионӣ дар дарси математикаи мактаби ибтидоиро дар мисоли тақдими электронии –Power Point «Шиносои бо ифодаҳои ададӣ» дида мебароем.

Дар асоси сохтани слайдҳо мазмуни барномаи «Гармония»-и Истомина Н.Б. мавҷуд аст.

Мақсади дарси мазкур ташаккули мафҳуми «ифодаҳои ададӣ» , «ифодаҳои математикӣ», қимати «ифодаи ададӣ», мафҳуми «мувофиқӣ», мустаҳкамкунии маҳорати ёфтани қимати ҳар гуна ифодаи ададӣ, инкишофи ҷалби намудани диққатдиҳӣ, мустаҳкамкунии хотира, пайдо намудани мароми меҳнатдӯстӣ, пайдо намудани шавқ ба фанни математика,бо воситаи технологияи компютерӣ, ҳал карда тавонистани мисолу масъалаҳои математикӣ аст.

Тақдими «Шиносои бо ифодаҳои ададӣ» барои пешниҳоди аёнии системаи супоришҳо аз рӯи мавзӯи дарси мазкур ва иҷрои коллективонаи ӯ мувофиқ карда шудааст.

Кор бо тақдими мазкур ба 12 дақиқаи дарс мувофиқ карда шудааст.

Слайди якум. Саҳифаи титулӣ, ки дар он номи мавзӯъ ва синф нишон дода мешавад.

Слайди дуюм. Ба талабагон таклиф карда мешавад, ки ба кадом аз расмҳо ифодаи 4+3 мувофиқ аст, муайян карда шавад.

Ба сифати расмҳо тасвирҳои маҷмӯъҳои охирнок, ки элементҳои онҳо шаклҳои геометриро доранд, тасвир карда шудаанд, интихоб карда мешаванд.

Бо ифодаҳои ададӣ кор карда, ба назарияи миқдории ададии мусбати бутун, ба тавонистани мувофиққунии маҷмӯи предметҳои ин маҷмӯъ ва барқароркунии мувофиқӣ байни ифодаҳои ададӣ ва расмҳо такя мекунанд.

Супоришро иҷро намуда, талабагон ба дигар супориши навбатӣ шурӯъ мекунанд, ки ин супориш нисбат ба супориши пешина каме фарқ мекунад ва каме мураккабтар мебошад.

Ин супориш дар слайди сеюм ҷойгир карда шудааст. Талабагон ба ин тасвир мегузаранд.

Слайди 3.Супоришҳои иҷрошуда аз хонандагон хислатҳои қобилияти назорат ва гузаронидани ҳолати шиносро бо масъалаи нав (слайди 2) –ро талаб карда мешавад.

Барои иҷрои супоришҳо ба мактаббачагон муқаррар намудани мувофиқати байни ҳам якҳиматаи байни маҷмӯи ифодаҳои математикӣ (ададӣ) ва маҷмӯи расмҳо, ки предмети инъикоси ифодаҳои ададии мувофиқ мебошанд, зарур аст.

Дар слайди чорум талаб карда мешавад, ки ба кадом расм баробарии ададии овардашуда мувофиқ аст.

Иҷрои суприш актуалии донишҳои азхудшударо талаб мекунад: маҳорати ҷалбкунии донишҳои гирифташуда барои муқарраркунии мувофиқати байни расми пешниҳодшуда ва ифодаҳои ададӣ. Ба ғайр

аз он супоришро ичро намуда, хонанда тартиб ва таркиби ададро ичро намуда, дар ҳудуди маҷмӯи даҳ адади додашуда, дар асоси он ададҳоро қисм ба қисм ҷудо намуда, ба амали замкунӣ сарфаҳм меравад.

Слайди панҷум. Супоришҳои дар он пешниҳодшуда мураккабтар мебошанд, нисбати супориши пешина. Дар расмҳо як қатор объектҳои маҷмӯъҳои охирнок, ки аз рӯи зиёдшавии миқдори элементҳо, ки дар маҷмӯи муайян мавҷуд мебошанд бо тартиби муайян оварда шудаанд ва қатори ифодаҳои ададӣ тасвир карда шудааст.

Талаба бояд мувофиқати байни қатори маҷмӯъҳои предметӣ ва қатори ифодаҳои ададиро, қоидаи ҳосил кардани ҳар як маҷмӯи предметӣ ва мувофиқан ададро муқаррар намуда, муайян кунад.

Супоришҳои асосӣ ба пештара шабеҳ доранд ва ба оид муқарраркунии мувофиқати байни элементҳои маҷмӯи дидабаромадашаванда ва адади элементҳои маҷмӯи охирнок равон карда шудаанд.

Қайд кардан лозим аст, ки таърифи математикии ифодаи ададӣ барои фаҳмидани мактабхонҳои хурдсол мураккаб ва дастнорас мебошад. Аз ин сабаб мувофиқи бо принсипҳои дидактикии ташаккули мафҳумҳои кор бо ифодаҳои ададӣ бояд пай дар пай сохта шавад: зина ба зина, мушоҳидаи мантиқии маросими таълими математикӣ дида шавад.

Системаи супоришҳои гузошташуда ба мустаҳкамкунии маҳорат ва малака равона буда ва барои ичрои масъалаҳои таълимӣ дар сатҳи баланди мустақимӣ шароит фароҳам меоварад.

Ин коркард мумкин дар дарси математикаи синфҳои дуюми мактаби ибтидоӣ аз рӯи ҳар гуна барномаҳои дар замони муосир мавҷуд будаи таълимӣ, истифода бурда, тадбиқ карда шавад.

Таҷрибаи кор дар мактаб нишон медиҳад. ки дар шароити тадбиқи фикркардашудаи дидактикии технологияи информатсионӣ дар чорчӯбаи дарси анъанавӣ имкониятҳои бемаҳдуд барои индивидуализатсия ва дифференсиатсияи раванди таълим пайдо мешавад, инкишофи ҳар як мактабхон бо траекторияи таълими хусусӣ, ҳангоми гирифтани дониш кафолат дода мешавад.

Ҳангоми истифодаи технологияи информатсионӣ барои ташаккул ва инкишофи сифатҳои шахсиятии талабагон дар раванди фаъолияти таълимӣ шароитҳои мусоид фароҳам оварда мешавад.

Мувофиқи барнома хонандагон аз синфи-2 ба ҳалли муодилаҳо шурӯъ менамоянд. Мавзӯи муодила яке аз мавзӯъҳои асоси буда, дар синфҳои болоӣ бо воситаи компютерҳо як чанд маротиба вомехӯранд, ҳал карда мешаванд.

Дар синфҳои ибтидоӣ бошад, ҳарфҳоро ҳамчун номаълумҳо бо ёрии қиматгузорӣ меёбанд. Дар вақти омӯзонидани ин мавзӯъ мо як муодиларо бо воситаи слайди навбатӣ нишон медиҳем ва якчанд қиматҳоро ба тағйирёбандаи он дода мебинем, ки дар қиматҳои дигар баробарии нодурст ҳосил мешавад. Баъд мефаҳмонем, ки он қиматҳои тағйирёбандае, ки ҳангоми гузоштани қимати адади он ду тарафи ифода баробар мешавад, решаҳои муодила номида мешавад. Баъд чунин савол медиҳем. Бачаҳо дар байни маҷмӯи ададҳои X=0,1,2,3,4,5,6,7… кадом адад решаи муодилаи додашуда шуда метавонад? Ҳама бо як овоз X=5 ҷавоб медиҳанд. Ба муаллим лозим аст, ки аз маводҳои синфҳои 1-4 пурра истифода барад. Мо барои азёд кардани қоидаҳо дар дарсҳоямон хонандагонро маҷбур менамоем, ки якчанд мисолро бо воситаи компютер ҳал намояд мефармоем, ки гуфтаҳои моро хонандагони алоҳида такрор намоянд. Диққати асосиро мо ба хонандагони сустхон медиҳем. Дар вақти фаҳмондани мавзӯи «Ҷамъшавандаи номаълум чи тавр ёфта мешавад?» Дар компютери устод, ки бо воситаи проектор дар тахтаи сафед инъикос мегардад, мисоли зеринро менависем. 115+X=220, дар ин ҷо 115-ҷамъшавандаи маълум; X-ҷамъшавандаи номаълум; 220-ҳосили сумма. 115+X=220; X=220-115; X=105. Барои ёфтани ҷамъшавандаи номаълум аз ҳосили ҷамъ ҷамъшавандаи маълумро кам кардан лозим аст. Қоидаро дар шакли умуми чунин тасвир менамоем. а+х=в ёки х+а=в, а-ҷамъшавандаи маълум, х-ҷамъшавандаи номаълум, в- ҳосили ҷамъ. Мавзӯи навбати «Ёфтани камшавандаи номаълум»-ро бо чунин мазмун оғоз менамоем. Барои ёфтани камшавандаи номаълум ба камкунанда фарқро ҷамъ намудан лозим аст: х-а=в; х=в+а ки дар ин ҷо х-камшавандаи номаълум; а-камкунандаи маълум; в-ҳосили фарқ. Муодилаи X-150=226-ро низ бо ҳамин роҳ ҳал намудан ба хонандагон мефаҳмонем.

X-150=226; X=226+150; X=416.

Бо ҳамин роҳ камкунандаи номаълумро бо мисолҳо фаҳмонида чунин қоидаро аз рӯи аз камшаванда фарқро кам кардан лозим.

Ёфтани зарбшаванда, тақсимшаванда ва тақсимкунандаи номаълумро ҳам бо ҳамин усул оғоз карда 3-қоидаи зеринро ба воситаи ҳалли мисолҳо ва формулаҳо ба хонандагон фаҳмонда додан лозим аст.

Қоидаи-1. Барои ёфтани зарбшавандаи номаълум ҳосили зарбро бо зарбшавандаи маълум тақсим менамоем; а·х=в, х=в, ки дар ин ҷо а-заршавандаи маълум; х-зарбшавандаи номаълум; в-ҳосили зарб.

Мисол; 11· X=121; X=121:11; X=11.

Қоидаи-2. Барои ёфтани тақсимшавандаи номаълум ҳосили тақсимро ба тақсимкунанда зарб мезанем: х:а=в; х=в, мисол; х:20=20; х=20 ·20; х=400

Қоидаи-3. Барои ёфтани тақсимкунандаи номаълум, тақсимшавандаро ба ҳосили тақсим, тақсим мекунем :х:а=в; х=а:а;

Мисол; 80:X=40: X=80:40; X=2

Дар синфҳои 3-4 муаллим ғайр аз ёфтани ҷамъшаванда, тақсимшаванда ва тақсимкунандаи номълум, боз якчанд маротиба дигар бо мафҳуми муодила, дар шаклҳои алоҳида вомехӯранд, фаҳмонида диҳад. Маротибаи аввал муодила бо усули интихоби қимати тағирёбанда ҳал карда мешавад. Маротибаи дуюм дар муодилаи дуамала хонандагон бо мафҳуми муодилае дучор мегарданд, ки дар ин мавзӯъ татбиқи ду алоқамандии байни аъзоҳои номаълум ва натиҷаи амал талаб карда мешавад. Мисол: 172-(Х-252)=100-ро ба тахтаи синф навиша дар асоси саволу ҷавоб ба хонандагон мефаҳмонанд. Бачаҳо тарафҳои чап ва рости баробариро кӣ нишон медиҳад? Ҳама даст мебардоранд. Пас аз он муаллим ба аҳли синф муроҷиат карда мегӯяд, ки тағйирёбанда дар кадом тарафи баробари истодааст? Ҳама бо як овоз тарафи чап гуфта ҷавоб мегардонанд. Боз муаллим ба аҳли синф чунин саволро гузошта, мепурсад: аз қоидаҳои ба худамон маълум қимати тағирёбандаро ёфта метавонем? Ингуна саволро хонандагон ба зуди дарк карда наметавонанд. Муаллим муодиларо бо чунин шарҳдиҳӣ ҳал менамояд. Мо мефаҳмонем, ки дохили қавсро ҳамчун номаълум гуфта мегирем. Акнун дар ин муодила чӣ номаълум будааст? Ҳама камкунанда гуфта ҷавоб мегардонанд. Барои ёфтани камкунандаи номаълум чӣ кор мекунем? Аз камшаванда фарқро кам мекунем… Х-252=172-100; Х-252=72; Х=72+252; Х=324.

Хулоса: Таълими ҳалли муодилаҳо дар синфҳои ибтидои яке аз қисмҳои асосии математика ба шумор меравад. дар вақти ҳалли муодила тафаккури мантиқии хонандагон инкишоф меёбад ва онҳо дар бораи вобастагии байни бузургиҳои маълум ва номаълум малакаю маҳорат ҳосил менамоянд.

Барои ба мақсади гузошташуда расидан, технологияи информатсионӣ, нақши он дар фаъолияти устод ва талабагон дида баромада шудааст ва низ адабиётҳо, ки онҳо методикаи истифодаи технологияи информатсионӣ дар дарсҳои математика дида баромада мешавад, таҳлил карда шудааст. Таҳлили таҷрибаи корӣ устодони гимназия дар истифодаи технологияи информатсионӣ, ҳангоми омӯзиши математикаи мактаббачагони хурдсол.

Технологияи информатсиониро истифода намуда ба чунин хулосаҳо омадан мумкин:

1.Мавзӯи дарс чӣ тавр мураккаб ва диққатовар набошад, ӯ ба мактабхон шавқовар мебошад, агар маводи таълим дар экран бо рангҳо, бо овоз ва дигар натиҷаҳо пешкаш карда шавад.

2.Тақдим аз рӯи мавзӯи дарс дар раванди таълим, баёни маводи нав ба устод имконият медиҳад, ки дар тахтаи синф нанависад, пас барои мустаҳкамкунӣ вақти зиёд мемонад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки истифодаи технологияи информатсионӣ дар дарс қобили табдили раванди таълим мебошад, онро бисёр натиҷабахш ва ҷазбнок барои талабагон мекунад.

Таълим бо истифодаи технологияи информатсионӣ барои талабагони хурдсол кофтукоби эҷодӣ мешавад, аз он қаноат ҳосил кардан мумкин ва аз он ҳисоби он худшиносӣ гирифтан мумкин аст.

Боз татбиқи технологияи информатсионии нав дар таълими анъанавии мактабҳои ибтидоӣ имконияти дифференсиронии раванди таълими мактабхонҳои хурдсолро бо баҳисобгирии хусусиятҳои индивидуалии онҳоро, ба устоде, ки эҷодона кор мекунад васеъкунии усулҳои нишон додани ахбороти таълимиро медиҳад, ба ҷо овардани идоракунии фасеҳи раванди таълим, иҷтимоӣ, актуалӣ ва аҳамиятнок аст.

Таҷрибаи кор бо технологияи информатсионӣ омӯзгорони синфҳои ибтидоиро таҳлил намуда ба хулосаҳои зерин меоем:

-Дар инкишофи тафаккур, тасаввурот, ҳамчун равандҳои асосии дарккунӣ тағйири тамоил рӯй медиҳад, ки барои таълими сифатнок зарур аст;

-Ташкили самарабахши фаъолияти дарккунӣва мустақими хонандагон таъмин мешавад;

-Қобилияти ҳамкорӣ пайдо мешавад.

Ҳамин тавр, аз гуфтаҳои дар боло зикр гардида ба чунин хулосаҳо омадан мумкин аст: ба раванди таълими муосир методҳои нави омӯзиш дохил карда мешавад, ки онҳо комёбиҳои педагогикаи таҷрибавии устодонро ғанӣ мегардонад ва он дар асоси принсипи худинкишоф, фаъолиятнокии шахсият тартиб дода шудааст.

АДАБИЁТ

1. Баришникова Г.Б. Психолого-педагогические теории и технологии начального образования. Я: ЯГПУ, 2009
2. Бим-Бад М. Педагогический энсклопедический словарь /Б.М. Бим-бад// Научное издание.
3. Бобко И.М. – СИОТ РАО, 1997 с. 77-81
4. Информационное и дистанционное технологии в образовании: путь в 21 век М. 1999.
5. Карим-Заде Х., Эргашева М. Методҳои моделсозии математикӣ, Душанбе, 2014с.,
6. В. Современные информационные технологии в образование. – М.: Школа-Пресс, 1994г.
7. Умаров У., Қодиров А., Обидов И. Программасозии математикӣ, қисми 1. Душанбе, 1987 - 77с
8. Хамидов Б. и др. Информатика, Душанбе, 2012г.
9. Карим-Заде Халима - доцент кафедры «Информационные и коммуникационные технологии» математического факультета Таджикского государственного университета им. С.Айни,
10. Тешаева Рухшона Рахматуллоевна - магистр 2 курса математического факультета кафедры информатики, ДДОТ имени С.Айни,

11. Шарифа Садыкова Ахмаджановна - старший преподаватель кафедры «Основ информационных технологий» Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни.

ВАЖНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

В данной статье рассматривается использование методов обучения информатике и математических методов в учебном процессе.

В статье подчеркивается важность использования компьютерных технологий для учащихся младших классов и способы преподавания математики с помощью компьютерной технологии. Показаны особенности, применения математических методов на практике, их связь с другими дисциплинами, показаны математические решения задач на занятиях и их применение в компьютерных программах. Также отмечено обучение математике учеников младших классов с использованием информационных технологий - это творческий поиск, понимание математики, который начинается в раннем возрасте в младших классах.

Также, внедрение новых информационных технологий в традиционное начальное школьное образование, который позволяет дифференцировать учебный процесс учащихся младших классов с учетом их индивидуальных особенностей и расширить методы преподавания информатики и математики и развивает творчески подход преподавателей.

Таким образом, в процессе современного обучения проявляются и новые методы обучения с помощью новых современных технологий, уроков математики, которые обогащают достижения экспериментальной педагогики учителей, основанной на принципах саморазвития, личностной активности.

Ключевые слова: *Информация, отражение, управление, модель, метод, школа, уравнение, слайд, компьютерные технологии, компьютер, информационные технологии, обучение, вычисления, исследование, эксперимент, электронный, аудио-видео, объект, процесс, активность, творческий, ученик.*

THE IMPORTANCE OF USING INFORMATION TECHNOLOGY IN THE PROCESS OF STUDYING

This article discusses the use of teaching methods of computer science and mathematical methods in the educational process.

The article emphasizes the importance of using computer technology for primary school students and the methods of teaching mathematics using computer technology. Features, application of mathematical methods in practice, their connection with other disciplines are shown, mathematical solutions of problems in the classroom and their application in computer programs are shown. Also noted is the teaching of primary school students using information technology - this is a creative search, understanding of mathematics, which begins at an early age in the lower grades.

Also, the introduction of new information technologies in traditional primary school education, which allows you to differentiate the educational process of primary school students, taking into account their individual characteristics and expand the methods of teaching computer science and mathematics and develops a creative approach of teachers.

Thus, in the process of modern teaching, new teaching methods are also manifested with the help of new modern technologies, mathematics lessons, which enrich the achievements of experimental pedagogy of teachers based on the principles of self-development and personal activity.

Keywords: *Information, reflection, control, model, method, school, equation, slide, computer technology, computer, information technology, learning, computing, research, experiment, electronic, audio-video, object, process, activity, creative, student.*

Свеедение об авторах:

Карим-Заде Халима *- доцент кафедры «Информационные и коммуникационные технологии» математического факультета Таджикского государственного университета им. С.Айни. Тел: (+992) 919000523 E - mail; Halima.k @ mail.ru.*

Тешаева Рухшона Рахматуллоевна *- магистр 2 – ого курса математического факультета кафедры информатики, Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни*

Садыкова Шарифа Ахмаджановна *- старший преподаватель кафедры «Основ информационных технологий» Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни.*

About the autors

Karim-Zade Halima *- docent of the Department of Information and Communication Technologies, Faculty of Mathematics, Tajik State University. S. Aini, Tel mob; 919000523 email; Halima.k @ mail.ru*

Teshaeva Rukhshona Rahmatulloevna *- 2nd year master of the Faculty of Mathematics, Department of Informatics, S. Ayni ,*

Sharifa Sadykova Ahmadjanovna *- Senior Lecturer of the Department of Fundamentals of Information Technologies, Tajik State Pedagogical University named after S. Aini.*

ПАЙГИРӢ ВА ДАСТГИРИИ ПСИХОЛОГИИ ХОНАНДАГОН ДАР МАРҲИЛАИ ГУЗАРИШ АЗ СИННИ КӮДАКӢ БА СИННИ НАВРАСӢ

Табаров Д.Д., Кенҷаева З.Х.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Айёми наврасӣ, дар ҳаёти инсон марҳилаи марҳилае ба шумор меравад, пур аз шӯру талотум, туғёну исён ва орзую умед ва тахаюлоти бою рангин. Фарзанд ё хонандаи мо, ки ҳамагӣ чанд вақт пештар гапдаро, нармгуфтор, оромтабиат буд ва ҳама супоришҳои волидайн ва муаллимонро сари вақт иҷро мекард, калонсолонро эҳтиром карда аз паи машғулиятҳои ҳамарӯзааш овора буд, вале чи шуд, ки ин ҳама хислатҳояш ҷариб, ки ба якборагӣ нест шуда дар рафтори ӯ дигаргуниҳои ҷиддӣ ба амал омад. Муносибати меҳрубононаю пурмеҳрро хашму ғазаб, гап гардонӣ, саркашӣ ва дашному зудранҷӣ иваз намуда ҳангоми ягон чизро пурсидан ва ё хоҳиш намудан ҷавобҳои хунсардонаи «Вақт надорам!», «Кори ту чӣ?» ва «Кори ту не!» ва ғ. шунида ҳайрон мешавед.

Объекҳои ангезандаи шавқу рағбат иваз гардида дӯстони нав пайдо мегарданд, кӯдак то бевақтии шаб бедарак гардида шавқи дарстаёркуниаш паст шуда, дигар ба гирифтани баҳои 3 қаноат намуда, одати дарсгурезӣ пайдо мекунад. Сабаби инро муаллимон ба бепарвоии волидайн дар тарбияи кӯдак ва падару модар бошад дар беҳунарию бесаводии муаллим рабт медиҳанд. Аз ҳама бадтараш дар баъзе кӯдакон одати тамокукашӣ ва ҳатто гоҳе нӯшидани машрубот пайдо намуда дар сурати беаҳамиятӣ ва дида нашудани чора ҳатто ба нашъамандӣ майл мекунанд. Ва ҳатман бо баҳонаҳои «Манро мачбур намуданд», «манро фиреб намуданд», «танҳо чашидам» ба худсафедкунӣ мепардозанд. Падару модарро шабҳои асабонияту бехобӣ, ҷангу ҷанҷолҳои оилавӣ, таъноиаи якдигар дар саҳлангорӣ дар тарбияи фарзанд ва муаллимро асабонияту баёнотнависӣ пайгирӣ намуда, гоҳе бадбахтона кор ба мақомоти салоҳиятдорӣ маъмурию ҳуқуқӣ меафтад.

Волидайн ҳис мекунанд, ки дар фарзандашон хусусияти дамдуздӣ пинҳон доштани сиру асрор пайдо шуда дар сурати оиди он пурсидан зиддият ва асабониятнишон дода аз мавзӯъ мегурезанд. Баъзан бедарак шуда аз баёнотдиҳӣ ва вохӯрӣ канорачӯи мекунанд. Беқарорӣ карда зудранҷ, ҳасос ва рафторашон идоранашаванда мегардад.

Ин давраи гузариш аз синни кӯдакӣ ба синни наврасӣ буда дар худ ҳатман нишонаҳое аз ташаккулёбии шахсияташон дар мактабӣ ибтидоиро таҷассум менамояд.

Чуноне, ки дидем вазъияти душвор ба дӯши ҳама: волидайн, муаллим, ҷомеа ва аз ҳама муҳим худи наврас меафтад. Агар сари вақт ба кӯдак ёрии равонӣ расоонида нашавад ин фоҷеъа вазнинтар гардида давраи ба синни наврасӣ гузаштани кӯдакро бисёр вазнин месозад.

Магар ҳама вақт, дар ҳама кӯдакон раванди гузариш ба синни наврасӣ чунин душвор мегузарад?

Албатта не. Вале ин маъноионро надорад, ки давраи гузаришро аз синни кӯдакӣ ба синни наврасӣ ба куллӣ бе дард, сабук, ноайён ва тамоман табиӣ гузаронидан мумкин бошад. Тавассути методҳои гуногунӣ таъсиррасонии равонӣ, ки аз давраи синни мактабӣ ибтидоӣ оғоз мешаванд ин равандро идорашаванда гардонида ба наврас ёрӣ расонидан мумкин аст, то онро нисбатан сабуктар паси сар намояд. Ин амалро дастгирии психологӣ-педагогӣ меноманд, ки дар замони мо ба яке соҳаҳои илми психология табдил ёфта ба омӯзиши проблемаи зикргардида нигаронида шудааст.

Махсусан, дастгирии психологӣ дар марҳилаи гузариш аз синни кӯдакӣ ба наврасӣ ҳам ба кӯдакон ва ҳам ба волидайни онҳо зарур аст. Дар ин масъала дастгирии психологӣ бо соҳаи махсуси психология, ташхиси психологӣ дар алоқамандии зич қарор мегирад, зеро ба надонистани сабабҳои мушкилоти равонии ба амаломада ва омилҳои ташаккулдиҳанда ин мушкилӣ, шароити бартарафгардонӣ ва таъмини инкишофи бафосилаи шахсияти наврасро таъмин намудан ғайриимкон аст. Кӯдакӣ ва наврасӣ даврае мебошад, ки инкишофи физиологӣ ва равонии шахсияти мактаббача босуръати баланд гузашта, дар ӯ якравӣ, ҳисси мустақилият, аз ҳақиқат бештар баҳогузории имкониятҳои ҷисмонии худ, инкишоф ва майл ба робитаи чинсӣ, серғайратӣ ва ғ. мушоҳида мегардад. Яъне беҳуда намегӯянд: Хун дар чӯш меояд.

Аксар вақт дар ин синну сол аз будаш зиёдтар баҳогузорӣ намудани имкониятҳои худ ва сарфи нерӯи зиёд ба наврас зарари калони ҷисмонӣ ва равонӣ раонида ба инкишофи физиологӣ психикии ӯ таъсири манфӣ мерасонад. Худсарию якравӣ ва канорачӯи аз сӯҳбати ошкоро бо волидайн ва калонсолон майл ба одатҳои бад, калонгирӣ, ҷудо намудани рафиқони то ҳоло «ҷонӣ» ба худию бегона, «мард»-у «номард»,

тартиб додани «қонун»-ҳои хоси зиндагии худ муносибатро бо волидайн, муаллимон ва аксари рафиқон бад намуда, ба ҷанҷолу кашмакашӣ ва ҳатто дар сурати сари вақт пешгирӣ ва ислоҳи вазъ нагардидан ба фоҷеа оварда мерасонад.

Ҳамзамон, наврас танбал гардида дар ӯ хислатҳои дамдуздӣ, канорачӯй, зудранҷӣ ва асабоният пайдо шуда, ниёз ба шахсе пайо мекунад, ки ба бовар карда дили худро холӣ карда тавонад.

Аз ҳамин сабаб, дар ин вақт расонидани ёрии психологӣ зарур буда расонидани он бояд таъҷилан, ҳадафнок, дилгармкунанда ва ислоҳкунанда бошад. Дар амал онро дилхоҳ одам: волидайн, муаллимон, дигар калонсолон, дӯстон, расонида метавонанд. Вале агар ин ин шахси «ёрирасон» як шахси «нодуруст» бошад, чи? Зарари ин ёрии хирсона ислоҳнопазир гардида боиси шикастани ҳаётӣ наврас мегардад.

Дастгирии равонӣ, махсусан дар ин ҳолати проблемавӣ зарур буда онро волидайн ва муаллимон расонида метавонанд. Вале агар онҳо низ ба ёрии психолог ниёз дошта бошанд, чи? Аз ҳамин сабаб дар муасиссаҳои таълимӣ штати махсус психолог амал мекунад.

Е. М. Александрова қайд мекунад, ки дастгирии психологӣ ва педагогӣ як намуди махсуси кӯмак ба кӯдак буда, технологияиест, ки дар марҳилаи муайяни рушд дар ҳалли мушкилиҳои пайдошуда ё пешгирии онҳо дар раванди таълим тарҳрезӣ шудааст [1]. Муаллиф идеяи дастирии психологиро шарҳ дода қайд менамояд, ки технологияи дастгирӣ барои ташхиси муҳити иҳотанамудаи кӯдакон, сатҳи инкишофи психикии онҳо, методҳои корҳои гурӯҳӣ ва фардии кор бо кӯдакон, волидайн ва муалимони онҳоро дар бар мегирад [1]. Методикаи дастгирии равонӣ, истифодаи усулҳои таҳлилӣ, арзёбӣ, ташхисӣ, инкишофдиҳанда ва таълимиро тавсия дода, ба силсилаи усулҳои фаъоли таълим ва шаклҳои гуногуни корҳои фардӣ бартарӣ медиҳад.

Мақсади асосии дастгирии равонӣ ба инкишофи арзишноки шахсият нигаронида шуда дар ӯ ҳосил кунонидани худогоҳӣ, худинкишофдиҳӣ, худинтихобнамоӣ мебошад. Равоншинос М.Р. Бритянова дастгирии равониро, ҳамчун амсилаи ташкилӣ ҳадамоти ёрирасони соҳаи таҳсилот, иникоскунандаи фаъолияти психологи мактабиро дар амал номида аст [4].

Мақсад аз таҳияи модели дастгирии равонӣ аз он иборат аст, ки ҳамкориро, ки ба ташаккулёбӣ ва инкишофи худогоҳӣ, ангезиши ҷустуҷӯйи роҳҳои худназоратии олами ботинии худ нигаронида шудаст, бо хонанда ташкил намудан аст. Калонсолони кӯдакро иҳотанамуда ҳамчун субъекти дастгирии равонӣ иштирок ва дар асоси принсипҳои ҳамкорӣ амал намуда, сатҳи баланди масъулиятшиносиро бояд нишон диҳанд. Дар ҳалли мушкилоти хонанда ва ё муайяннамоии шароити беҳтарини таҳсил ва инкишофи ӯ, калонсолони масъул бояд самт ва роҳӣ ягонаи бо донишҳои психологӣ-педагогӣ асоснокро коркард намуда дастҷамъона амал намоянд.

Дар низоми фаъоли пайгири намудани раванди педагогӣ-психологӣ, М.Р. Бритянова ба психологӣ мактабӣ ичроиши се вазифаро шарт медонад:

1.Пайгирии хусусиятҳои махсуси инкишофи психикии шахсияти кӯдак дар зинаҳои гуногуни таҳсилот аз давраи томактабӣ ва мактаби ибтидоӣ сар намояд. Дар ин ҳолат нишондиҳандаҳои инкишофи физиоологии кӯдакро бо нишондиҳандаҳои психологӣ-педагогиаш муқоиса намуда, хулоса баровардан зарур аст, то ин ки инкишофи шахсияти кӯдакро хуб ташкил намуда, барои инкишофи минбаъдаи он шароити хубтареро таъмин намуда дар зинаи гузариш ёрии амали расонидан лозим аст. Дар ҳолати мувоффиқат накардани нишондиҳандаҳо, сабабҳои онро омӯхта, оиди ислоҳи вазъият чораҳо андешидан зарур аст.

2. Дар муҳити педагогӣ, дар доираи талаботҳои физиологӣ-синнусолӣ ва фардии ҳар як кӯдак, таҳия намудани шароити хуб барои инкишофи шахсияти арзишманд зарур аст. Ин вазифа бо воситаҳои огоҳнамоӣ ва таълмии психологии волидайн, муаллимон ва худи хонандагон, расонидани ёрии методӣ ва ичроиши амалҳои инкишофдиҳандаи психика ичро мешавад.

3. Ташкили шароити махсуси психологӣ-педагогӣ барои расонидани ёрии амалии равонӣ ба кӯдаконе, ки дар раванди таҳсил душворӣ мекашанд. Бисёре аз кӯдакон дар марҳилаҳои гуногуни синну солиашон нерӯи зеҳнию ҷисмонии худро дар раванди таҳсил истифода карда наметавонанд, ки фаъолияти психологи мактабӣ ба он низ равона карда мешавад. Ин масъала бо воситаи рушди корҳои ислоҳнамоӣ, машвараті, танзимнамоӣ ва ичтимоӣ амалӣ карда мешавад [2].

Дар модели ташкил кардаи дастгирии равонии М. Р. Битянова, ки онро мо ҳамчун омили заминавии тахсиррасонии равонӣ меҳисобем ҳолатҳои зеррин фарқ мекунанд:

а) ҳолати ичтимоиву психологӣ, ниёзҳо ва қобилияти кӯдак дар синну соли муайян, ки роҳнамо, заминаи маънавии ташхис ва корҳои ислоҳӣ мебошад;

б) маҷмӯи усулҳои ташхисӣ, ки имкон медиҳанд нишондодҳои муайяни рушди равонии кӯдакро муайян кунанд;

в) машварати психологӣ ва педагогӣ ҳамчун усули ҳамгироии ҷудонашавандаи кӯдак ва ҳамсинфонаш, таҳияи стратегияи дастгирӣ ва мушаххас кардани мундаричаи кор [2].

Е.И. Казакова таҳти пайгирию дастгирии психологӣ ва педагогӣ, расондани кӯмак ба кӯдак, оилаи ӯ ва омӯзгоронро, ки ба нигоҳ доштани озодӣ ва масъулияти максималии субъекти рушд дар интихоби роҳи ҳалли фаврӣ асос ёфтааст шарҳ дода, ичроиши онро дар ҳамгироии кӯшишҳои муаллимон, равоншиносон,

кормандони ҷамъиятӣ ва тиббӣ нишон додаст [4]. Ӯ се навъи дастгирии равониро қайд мекунад, ки инҳо пешгирии мушкилот, таълими усулҳои ҳалли мушкилот дар ҷараёни ҳалли вазъиятҳои проблеммавӣ ва ёрии таъҷилӣ дар ҳолати бӯҳронӣ мебошанд.

Вазифаҳои пайгирии психологӣ ва педагогӣ дар зинаҳои таҳсил гуногунанд. Масалан дар марҳилаи гузариш аз мактаби ибтидоӣ ба мактаби асосӣ, ки оғози давраи наврасӣ мебошад мутобиқ гардонидан ба шароити нави таълим, дастгирӣ дар ҳалли масъалаҳои шахсӣ, кӯмак дар ҳалли мушкилоти шахсӣ ва ҷамъиятӣ, рушди малакаҳои ҳаётӣ, пешгирии асабоният, кӯмак ба эҷодӣ муносибатҳои созанда бо волидайн аҳли оила ва ҳамсолон, пешгирии рафторҳои бад ба монандӣ муноқишахоҳӣ, дарсгурезӣ, нашъамандӣ [5].

Барои касе пӯшида нест, ки вақтҳои охир раванди таълим, бахусус дар зинаи таҳсилоти ибтидоӣ мураккабтар шудааст. Дар инкишофи шахсият ва тарбияи кӯдакону наврасон мушкилиҳои зиёд мавҷуданд, ки яке аз онҳо сатҳи пасти фарҳанги гуманитарӣ (психологӣ, ахлоқӣ, арзишӣ) субъектҳои ҳамкории педагогӣ мебошад. Мушкилоти асосие, ки ба инкишофи шахсияти наврасон монеа мешаванд инҳо камбизоатӣ, афзоиши беморихои нейропсихикӣ ва соматикӣ, кам шудани потенсиали генетикӣ дар натиҷаи тарзи ҳаёти носолими волидайн, хашмгинӣ, ифротгарой, муносибатҳои бади оилавӣ мебошанд, ки дар рад кардани ичрои супоришҳои падару модар, ҳисси нотавонбинӣ, вобастагӣ, ноумедӣ, дарсгурезӣ, бераҳмӣ, хушунат, худкушӣ, таҳқири дигарон ва ғ. иникос меёбанд.

Ҳамин тавр, имрӯз проблемаи баланд бардоштани фарҳанги психологӣ дар ҷараёни таълим мубрам ва саривақтӣ мебошад. Танҳо муаллим метавонад ба кӯдак дар бораи рафтори шоиста, ки роҳи асосии зиндагӣ аст таълим диҳад, зеро ки ин муаллим аст, ки бо донишҳои педагогию психологӣ мусаллаҳ аст. На ҳама волидайн ин донишҳоро дорад.

Муносибатҳои ичтимоии муосир аз меъёрҳои ахлоқии қаблан қабулшуда фарқ мекунанд. Агар пеш аз ин, хонанда бояд ба таври қатъӣ ба низомҳои ҷоришудае ба монанди хуб таҳсил кардан, итоаткор ва хушмуомила будан, мувофиқат мекард ва муаллим нақши довари сахтгир, вале хайрхоҳ мебозид, пас ҳоло чунин нест.

Дар шароити кунунӣ, ки наврас ба манобеъи мухталифи маълумот дастрасӣ дошта инкишофи равониаш бештар дар таҳти таъсири ин омил монда истодааст, марҳилаҳои ҷудокунии марҳилаҳои синну солии кӯдак низ тағдиди назар мехоҳад.

Аллакай дар замони гузариш ба синни наврасӣ дар организми кӯдак дигаргуниҳои ҷиддии физиологию равонӣ ба амал омада, ниёзҳо, тарзи рафтор ва баён кардани ҳиссиёт тағир ёфта, шахс ба марҳилаи босуръати инкишоф ворид мешавад.

Аксар вақт наврасӣ, давраи гузариш, давраи туфону туғёнҳо, таркиши гормоналӣ ва расидан ба синни балоғат давраи душвори бӯҳронии инкишоф номида мешавад. Зеро дар ин давра, ки инкишофёби босуръат ва пурталотум идома ёфта самти худро вобаста ба хусусиятҳои ҷисмонӣ, физиологӣ ва рӯҳию равонӣ зуд зуд иваз карда, тамоми хислатҳои ҷинсӣ (мардона ва занона)-ро ҳосил мекунонад.

Инкишоф дар тамоми қисматҳои майна босуръат ба амал омада дар натиҷа рушд ва ташаккули шахсият ба тағиротҳои ҷиддӣ дучор меоянд.

Мафҳуми инкишоф ва ба балоғат расиданро Казанская В.Г. бо дигар мавҳум – сабзиш алоқаманд медонад. [4, с.7]. Сабзиш ин тағиротҳои биологии организм буда, аз ҳисоби зиёд шудани миқдори ва ҳаҷми ҳуҷайраҳо вазни он зиёд шуда даврави: шабонарӯзӣ ва мавсимӣ мегузарад. Инҳо хусусиятҳои табиӣ буда, дар ибтидои аёми наврасӣ -12-15 солагӣ босурат гузашта дар духтарҳо дар 18-20 солагӣ ва дар писарҳо дар 18-22(24) солагӣ ҷариб, ки ба итмом расида хосияти нобаробарии ҷинсӣ дорад. Мисол ҷади духтарҳо нисбати писарҳо ба ҳисоби миёна 8-11 см пасттар аст.

Сабзиши табиии физиологӣ, ки зикр гардид бо инкишофи равонии кӯдак баробар гузашта заминаи асосии ташаккул ва инкишофи шахсиятро ташкил медиҳанд. Инкишоф - ин ҷараёни тағир додани функсияҳои рӯҳӣ дар алоҳидагӣ ва дар маҷмӯъ, шахсан дар зери таъсири ҳамкорӣ бо одамони дигар ва дар азхудкунии фаъолиятҳои пешрафта мебошад[4, с.8].

Масалан, организми наврасон босуръат сабзида, ҷафаси сина бузург шуда, вазни бадан оҳиста зиёд мешавад, гарчанде ки таносуби бадан бокӣ мемонад: дастони дароз, пойҳои калон, хамшуда, сустҳолӣ ба мушоҳида мерасад. Дар робита бо рушди қисмати рӯйи косахонаи сар, чеҳра тағир меёбад, бини теғанок гардида, калла дар муқоиса бо бадан хурд менамояд. Аз нуқтаи назари наврас, ин хислатҳо чандон ҷолиб нестанд, ва ин ба рафтор ва худшиносии ӯ таъсир мерасонанд: дар вазъияти нав ӯ худро ноустувор ҳис карда рафтори беибоёнаи кӯдакиро хислати шармгинона иваз мекунад. Наврас худро бо дигарон муқоиса карда ва аз номувофиқӣ бо идеал азоби рӯҳӣ мекашад.Ин дигаргуниҳои физиологӣ дар инкишофи шахсияти наврас ихтилофҳо ва зиддиятҳоро бармеангезад.

Омили биологӣ муайянкунандаи замина, таҳкурсӣ ва асоси реаксияҳои ирсӣ мебошад, ки организм аз ҳудуди он берун баромада наметавонад ва дар асоси он системаи реаксияҳои нав сохта шавад.[3 с. 39]. Яъне инкишофи физиологӣ хусусияти биологии инсон ба шумор рафта дар асос ва заминаи он тамоми ҷанбаҳои инкишофи шахсият,- ҷисмонӣ, физиологӣ ва равонӣ мегузарад.

Ҳар як синну сол хусусиятҳои хоси психологии худро дошта баъзан бисёр мураккабу душвор ва

баъзан мусоиду ҳамвор, бароҳату мусоид барои инкишфи шахсият мегузарад.

Чуноне ки зикр гардид давраи наврасӣ, яке аз давраҳои махсуси онтогенез ба шумор рафта, хусусияти хоси он дар он аст, ки давраи гузариш аз синни кӯдак ба ҷавониро дар бар мегирад. Виготский Л.С. замони наврасиро ба замони интихоби самти фаъолият, паст гардидани сифати давомот дар таҳсил, бад шудани муносибатҳо бо волидайн ва ғ., яъне замони азнавсозии пурраи тамоми низоми ниёзҳо номидааст[3].

Элконин Д.Б., давраи наврасиро ба давраи ивазшавии самтҳои асосии фаъолият монанд намуда онро ба ду давра ҷудо намудаст:

Синни миёнаи мактабӣ (11-15 солагӣ), ки фаъолияти асосӣ муошират ва синни калони мактабӣ(15-17 солагӣ), ки фаъолиятҳои асосӣ характерӣ таълимӣ-касбинтихобкуниро мегирад[5].

Ҳадди синни наврасӣ аниқ ва мушаххас таъйин нагардидааст. Он хусусияти фардӣ дошта барои ҳар наврас ҳар хел мегузарад ва ҳамзамон онро «синни гузариш» низ меноманд. Дар ин давраи инкишоф, наврас роҳи дарозеро тай мекунад: бо воситаи зиддиятҳои дохилӣ бо худ ва дигарон, таъсироти беруна таҳсимоти беруна ва баланд шудан, дар ӯ ҳисси шахсиятро ҳосил шуда, заминаҳои рафтори бошуурона ташаккул ёфта, дар ташаккули равандҳои ахлоқӣ ва муносибати иҷтимоӣ тамоюли умумӣ ба вуҷуд меояд.

Хусусиятҳои инкишофи қобилияти маърифати наврас аксар вақт дар раванди таҳсил мушкилот ба вуҷуд меоранд: иҷрои нодурусти супоришҳо, рафтори нодуруст, ки баъзан барқасдона ба амл меоянд. Муваффақияти омӯзиш аз бисёр ҷиҳат аз ангезаи таълим, мундариҷаи маводи таълимӣ ва дараҷаи шавқмандкунонии ӯ вобаста аст. Шарти асосӣ барои омӯзиш ин хоҳиши гирифтани дониш, худбаҳогузорӣ ва дуруст дарк намудани дар кадом мавриди ҳаёташ истифода гардидани ин донишҳо мебошад. Аммо дар раванди таълим баъзан бо ҳолате дучор мешавем, ки наврас аз раванди ба таҳсил саркаши намуда фаъолона муқобилият нишон медиҳад. Донистани хусусиятҳои психологии маърифатии наврас хеле муҳим аст, зеро дар раванди таълиму тарбия барои бартараф намудани душвориҳои баамаломада зарур аст.

Пешсаф будан дар корҳои фоиданоки ҷамъиятӣ, муоширати маҳрамона ва шахсӣ бо ҳамсолон шурӯъ гардида, ангезандаҳои нави таълимие пайдо мешаванд, ки бо идеал ва интихоби касб алоқаманданд. Дар ин давра таҳсилот, барои бисёр наврасон равияи фардӣ пайдо мекунад.

Унсурҳои тафаккури назариявӣ ташаккул ёфта, фикрронӣ умумӣ ва мушаххас гардида, барои як назария, як ё якчанд роҳи ҳалро коркард карда метавонад. Дарки воқеият ва амалҳои психикии тасниф, таҳлил, инкишоф ёфта, тафаккури инъикоскунанда инкишоф меёбад. Фикрронии мантиқии наврас монанди калонсолон мегардад.

Хотир ва дигар фаъолиятҳои зеҳнӣ инкишоф ёбанд, ҳам он маърифатӣ набуда азхудкунӣ ва хотир хосияти механикӣ пайдо намуда хатогиҳои нутқи муаллим ва волидайнро дарк намуда, хатогиҳои граматикиро дар газета, китоб ва дигар мавод ёфта ислоҳ карда метавонад. Дар ин давра камолоти худшиносӣ бо воситаи забон амалӣ мешавад[7].

Эҳсосот, раванди муҳими маърифатӣ бо хотир баробар инкишоф ёфта, бо ҳам дар алоқамандии зич қарор дошта дар раванди таҳсил нақши бузург мебозанд.

Диққати наврасон ба пуррагӣ ихтиёрӣ гардида, муташшакил ва идорашаванда мегарданд. Гоҳе паст гардидани диққат ба хусусиятҳои психикӣ- фардии наврас (ҳаяҷон, мондашавӣ, беморӣ, зарбхӯрии майна) ва ё шавқовар набудани мазмун ва раванди таълим мебошад. Алоқамандии хотир бо тафаккур, бо равандҳои ақлонӣ, дар синни наврасӣ мустақил гардида, тафаккур дар асоси тассавуротҳо амал намуда алоқамандиҳои байни ҳодисаҳоро дуруст таҳлилу таркиб карда метавонад.

Дар психикаи наврас худогоҳӣ ва худшиносӣ ба амал омада дар симо ва рафтори онҳо ҷинсият,- “зан” ва ё “мард” будан таҷассум ёфта устувор мегардад.

Дар наврасон ниёзи пурқувват ба муошират бо ҳамсолон ҳосил ҳосил шуда ҳар яке мехоҳад мавқеи худро муайян намояд.Яъне марҳилаи возеҳтари иҷтимоишавӣ ба амал меояд[6].

Ин ҳолатҳои инкишофи(билологӣ, равонӣ, хислатҳои шахсӣ) наврас ҳамрадиф бо бӯҳронҳо, зиддиятҳо, мушкилиҳои мутобиқшавӣ ба муҳитӣ иҷтимоӣ ва ғ. гузашта эҳтимолияти осебпазириаш зиёд аст. Омилҳои осебпазирии наврас, заифии ҷисмонӣ, инкишоф наёфтани малакаҳои робитавӣ, ҳасосият ва муҳити номувоффиқи иҷтимоӣ ба шумор рафта инкишофи шахсияти баркамолро суст намуда, дар наврасон хоҳиши раҳои ёфтан аз назорати калонсолон ва волидайн ва мустақилиятро авҷ медиҳад.

Чуноне, ки қайд намудем давраи наврасӣ, давраи ташаккулёбӣ ва инкишофи босуръати шахсият ба шумор рафта, бо воситаи фаъолиятҳои фардӣ иҷтимоишавӣ ба амал омада, эҳсоси балоғат ва инкишофи худшиносӣ ба амал меояд.

Ҳамин тавр инкишоф додани шахсият дар давраи наврасӣ бисёр масъулияти баландро талаб менамояд, зеро он муайянкунанда ва тарроҳи хаёти минбаъдаи наврас ба шумор меравад. Мустақил будан, инкишофи шахсият, таҳияи нақшаи оянда- дар ҳамин давра ташаккул ёфта минбаъд тамоми умр нақшгузор боқӣ мемонад.

АДАБИЁТ

1. Александровская Э. М. Психологическое сопровождение школьников: учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. — М., 2002.
2. Битянова М. Р. Психологическое сопровождение детей / Л.Битянова // Школьный психолог. — 2000. — № 10.
3. Выготский Л. С. Педология подростка // Собр. соч. в 6-ти т. Т. Детская психология / Под ред Д. Б. Эльконина. М.: Педагогика 1984. 132с.
4. Казакова Е.Н. Система комплексного сопровождения ребенка: от концепции к практике / Е.И. казакова – СПб., 1998 – 209 стр.
5. Казанская В.Г. «Подросток. Трудности взросления. /2-е издание, дополненное.»: Питер; Спб.; 2008
6. Маслоу А. Мотивация и личность, Перевод А.М. Татлыбаевой Abraham H Maslow. Motivation and Personality (2nd ed.) N.Y.: Harper & Row, 1970; СПб.: Евразия, 1999
7. Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития: учебник для студ. высш. учеб. заведений / В.С.Мухина. — 10-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательский центр «Академия». - 608 с.. 2006
8. Эльконин Д.Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте// Вопросы психологии, 1971, № 4. 6с.

ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОЕ НАБЛЮДЕНИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДДЕРЖКА УЧАШИХСЯ В СТАДИИ ПЕРЕХОДА ОТ ДЕТСТВА К ПОДРОСКОВОМУ ПЕРИОДУ

Подростковый возраст - это период становления и быстрого развития личности, который достигается за счет индивидуальной и социальной активности, чувства зрелости и развития самосознания.

На этой стадии тело подростка быстро растет, грудная клетка и масса тела постепенно увеличивается, а пропорции тела остаются прежними.

Отмечено, что на подростковом стадии, развития (биологические, психологические, личностные) подростка соответствуют кризисам, конфликтам, трудностям адаптации к социальной среде и с большей вероятностью становятся уязвимыми.

Отмечается, что факторы уязвимости подростков: физическая слабость, отсутствие навыков общения, чувствительность и неподходящая социальная среда, замедляют развитие зрелой личности и приводят к стремлению подростков быть независимыми и свободными от контроля со стороны взрослых и родителей.

В этой проблемной ситуации необходима психологическая поддержка, которую могут оказать специалист - психолог, родители и учителя.

Ключевые слова: *детство, подросток, психологическая сопровождения, психологический помощь, общения, память, развития, способности, зрелость, родители.*

CONSISTENT OBSERVATION AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR STUDENTS IN THE TRANSITION FROM CHILDHOOD TO ADOLESCENCE

Adolescence is a period of formation and rapid development of a personality, which is achieved through individual and social activity, a sense of maturity and the development of self-awareness.

At this stage, the teenager's body grows rapidly, the chest and body weight gradually increase, but the body proportions remain the same.

It should be noted that at the adolescent stage, the development (biological, psychological, personal) of a teenager correspond to crises, conflicts, difficulties in adapting to the social environment and are more likely to become vulnerable.

It should be mentioned that the factors of adolescent vulnerability: physical weakness, lack of communication skills, sensitivity and inappropriate social environment, slow down the development of a mature personality and lead to the desire of adolescents to be independent and free from control by adults and parents.

In this problematic situation, psychological support is needed, which can be provided by a specialist - a psychologist, parents and teachers.

Keywords: *childhood, adolescent, psychological support, psychological assistance, communication, memory, development, abilities, maturity, parents.*

Сведение об авторах:

Табаров Дилшод Далатхуджаевич *– ассисент кафедры начальная образования Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айнӣ. Электронная*

почта: tabarov72@list.ru Тел(+992) 934000369
***Кенджаева Зарина Хайруллоевна** – кандидат педагогических наук заведующий кафедры социальной психологии и семейной отношении Таджикского государственного педагогического университета имени С.Айнӣ. Электронная почта: Z_kencchaeva@mail.ru Тел:(+992) 909707766*

About the authors:
***Tabarov Dilshod Dalatkhudzhaevich** - Assistant of the Department of Primary Education of the Tajik State Pedagogical University named after S. Aina. E - mail: tabarov72@list.ru Tel (+992) 934000369*
***Kenjaeva Zarrina Khayrulloevna** - the candidate of pedagogical sciences, head of the department of social psychology and family relationship TGPU by the name of S. Ayni. E-majl: Z_kencchaeva@mail.ru Tel:(+992) 909707766*

БОЗИҲОИ СЕРҲАРАКАТИ ТОҶИКӢ – ВОСИТАИ ИНКИШОФИ СИФАТҲОИ ҶИСМОНИИ БАЧАГОН

Қурбонова Г.А., Сорбони Б.А.
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Бозӣ кӯдакро ба ҳаёт, ба муошират, бо муҳити иҷтимоии иҳотакарда, бо табиат ворид сохта имконияти аз худ намудани ҳаҷми муайяни дониш, маҳорату малакаҳои меҳнатӣ, такмилдиҳии ҳаракаткуниҳоро таъмин менамояд.

Бозиҳо намуд ва шаклҳои гуногуни мутаҳҳидшавии кӯдаконро дорад, ки яке аз онхо бозиҳои серҳаракат мебошанд. Бозиҳои серҳаракат – чунин намуди бозист, ки асоси онро иҷро намудани харакату амалҳое ташкил менамояд, фаъолият ва ҳолати эмотсионалиро таъмин намуда. ба бачаҳо ҳиссиёти хурсандӣ, қаноатмандӣ аз иҷрои машқҳои ҷисмонӣ мебахшад, иҷрои вазифаҳои таълиму тарбиявиро таъмин мекунад. Бозиҳои серҳаракат дар навбати аввал воситаи муҳими тарбияи ҷисмонӣ буда, он иҷрои вазифаҳои солимгардонӣ, тарбиявӣ ва таълимиро таъмин менамояд.

Ҳамаи халқҳои дунё бозиҳои серҳаракати миллии худро доранд. Бозихои серҳаракати милли он бозихое мебошанд, ки маҷмӯи ҳаракаткуниҳои узвҳои баданро дар бар гирифта дар ҷараёни он иҷрои вазифаҳои тарбияи чисмонӣ ва обутобдиҳии ҷисму рӯҳи ҳамон халқу миллат дар таҷрибаи амалии ӯ исбот шудааст. Ин намуди бозӣ насли наврасро бо бозиҳои варзишӣ омода намуда, сифатҳои иродавӣ-ахлоқӣ, ақлию-зеҳниро инкишоф медиҳад, онҳо аз ин бозиҳо қаноатмандии маънавӣ ва эстетикӣ ҳосил намуда, олами иҳотакарда ва имконияту тавоноии шахсии худро дониста мегиранд.

Бозиҳои серҳаракати миллӣ яке аз арзишҳои маънавии мардуми кишвар буда, он ифодагари таҷриба ва хусусияти миллии тарбияи бачаҳо аст.

Бозиҳои серҳаракати халқии тоҷикӣ фаъолияти гуногунҷабҳа буда, дар як вақт якчанд вазифаҳоро иҷро менамояд ва дар худ нишонаи якчанд фаъолиятҳоро омӯзиш, меҳнат, санъат, маишат ва ғайраҳоро таҷассум менамояд.

Бозиҳои серҳаракати халқии тоҷики маҷмӯи ҳаракаткуниҳое мебошанд, ки иҷрои онҳо барои кӯдакон мактаби бузурги тарбиявӣ аст. Вобаста ба синну соли кӯдакон мазмуни онҳо мураккаб , ҳаҷмашон зиёд ва тарзи иҷрои ҳаракаткунӣ такмил дода мешаванд. Ин имконият медиҳад, ки таҷрибаи ҳаракаткунии бачаҳо бой гардонида, иҷрои вазифаҳои тарбиявӣ, ба мақсад мувофиқ гардонда шавад. Таҷрибаи амалӣ нишон медиҳад, ки худи кӯдакон ба бозиҳои серҳаракати дӯстдоштаи худ такроран бозӣ мекунанд.

Бозиҳои серҳаракати халқии тоҷикӣ омили муҳими худтарбиякунии бачаҳо ба шумор рафта, дар онҳо ҳар як бача имкониятҳои равонию ҷисмонии худро дониста мегирад ва ҳангоми бозӣ кӯшиш менамояд сифатҳои ҷисмониро инкишоф диҳад. Бачаҳо дониста мегиранд, ки барои аз рафиқи бозӣ ақиб намондан чусту чолок будан, зираку ҳушёр, нотарсу далер будан, барои фаҳмидани амалу ҳаракатҳои иштирокчиёни бозӣ то анҷоми бозӣ сабру тоқат кардан, барои ғолиб омадан боқувват будан ва ғайраҳо зарур ҳастанд. Дар асоси таҷрибаи худ ва ҳамсолон кӯшиш менамоянд ин сифатҳоро дар худ тарбия намоянд, ҷисми худро такмил диҳад ва дар доираи муносибатҳои байниҳамдигарӣ мавқеи муайянро ишғол намояд. Аломати муҳимтарини бозиҳои халқӣ аз тарафи бача бошуурона иҷро кардани ҳаракату амалҳо мебошад. Дар назди кӯдак ҳама вақт мақсади бозӣ аниқ аст. Масалан, ҳангоми бозии «Даҳмарда ва гург», мақсади даҳмарда эҳтиёт кардани гӯсфандон аз гурги гушна аст.[4] Барои ин ӯ бояд, ҳушёрию зиракӣ ва чаққониро аз даст надиҳад. Дар навбати худ гург низ кӯшиш менамояд, ҳар як лаҳзаи қулайро истифода бурда гусфандонро тӯъмаи худ гардонад. Иҷро намудани амалҳои даҳмарда ва гург барои ноил шудан ба натиҷаи дилхоҳ, ҳосил намудани қаноатмандӣ аз амали худ, ба қувваю имкониятҳои худ баҳо додан ва ғайраҳо воситаи муҳими тарбияи намудани сифатҳои хушёрию зиракӣ, далерию боқувватӣ, масъулиятшиносӣ ва дигар сифатҳои ҷисмонӣ шуда метавонанд.

Бозиҳои серҳаракати халқии тоҷикӣ бо ғайричашмдошт оғоз гардидан ва анҷомёбии худ ба миён омадани ҳолату вазъияти тасодуфӣ аз бачаҳо ҳушёрию зиракӣ ва чусту чолокиро талаб мекунад. Масалан,

дар бозии “Рустшавакон”, ғайричашмдошт аз паси девор, дарахт ё ҷои дигар пайдо шуда ба “марра”-и пойгаҳ давидани рафиқ водор мекунад, ки аз бача суръати давидан бо самти муайян ва роҳи кӯтоҳтарро интихоб намуда, дар бозӣ ғоиб гардад. Аз тарафи дигар ин вазъият имконият медиҳад, дар бача мушоҳидачигӣ, ташаббускорӣ, маҳорати дарк кардану баҳо додан ба вазъият ва дигар сифатҳои иродавӣ-ахлоқӣ инкишоф ёбад.

Бозиҳои серҳаракати халқии тоҷикӣ хусусияти тарбиявӣ ва инкишофдиҳандагӣ доранд, ки барои ноил шудан ба мақсади дар пешгузошта аз ҳар як бозингар чусту чолокӣ, ҳушёрию зиракӣ талаб карда мешавад. Масалан, бозии «Хурӯсҷанг», ки хоси писарбачаҳо мебошад, дар он ду нафар дар даруни давра истода дастҳо ба қафо бо як пой ҷаҳида якдигарро бо китф зада аз давра берун мекунанд.[4] Мақсад нишон додани маҳорати якчоя ҷаҳида тавонистан, пурқувватӣ, пуртоқатӣ,идора карда тавонистани ҳаракати китф, пой мебошад. Ҳангоми иҷрои бозии «Суркунанкон» кӯдак на ба сюжети бозӣ, ки дар он ҳаракатҳои гуногун паи ҳам ва бо ҳамдигар иҷро карда мешаванд, аҳамият медиҳад, балки иҷрои ҳаракати муайянро дар фазои муайян тез, ба самти пеш, паҳлӯи росту чап, ба ақиб тоб хӯрдан ва ғайраҳоро талаб карда мешавад. Маҳз иҷрои чунин ҳаракату амалҳо чусту чолокӣ ва ҳушёрию зиракиро талаб менамояд. Масалан, ҳангоми бозии «Ки тезтар» аз бача ҳар чӣ тезтар ва бехато иҷро намудани ҳаракатҳо талаб карда мешаванд.[4] Ин талабот ӯро маҷбур мекунад, чусту чолок, чаққон ва дар иҷрои дурусти ҳаракатҳо талаб карда мешавад. Ин талабот ӯро маҷбур мекунад, чусту чолок, чаққон ва дар иҷрои дурусти ҳаракатҳо то ҷои муайяншуда бурда, гузошта омадани ашё), аз қоида берун набаромадан кӯшиш намояд.

Бозиҳои серҳаракати бесюжети тоҷикӣ, ки асоси онро мусобиқа ташкил менамояд, ба мисли бозиҳои сюжетнок ҷузъҳои таркибии худро дорад: қоидаи бозӣ, нақши барандагӣ ва бо ҳам алоқаманд будани иҷрои ҳаракату амалҳои ҳамаи иштирокчиёни бозӣ. Асоси ин бозиҳоро низ иҷро намудани ҳаракату амалҳое ташкил менамоянд, ки нисбати бозиҳои сюжетнок аз бачаҳо зиёдтар мустақилиятнокӣ, чусту чолокӣ, ҳушёрию зиракӣ ва идроки фазоиро талаб мекунанд.

Бозиҳои сюжетноки халқӣ хусусияти муҳими дигарро низ доро ҳастанд, ки ба воситаи образҳо, нақшҳо, фолклори истифодашаванда, ба қоидаҳо итоат кардани ҳама шарт аст, ин ба кӯдакон таъсир расонида мешаванд. Иҷрои амалҳо ҳам бо ҳам алоқаманд ҳастанд. Масалан, ҳангоми бозии «Бандкашӣ» ҳамаи кӯдакон кӯшиш менамоянд, ки рафиқашон ақиб намонда тамоми қувваю имкониятҳои худро истифода баранд, то ба натиҷаи дилхоҳ ноил гарданд. Дар як вақт ҳар як бача метавонад, мувофиқи қувваю имкониятҳои ташаббускорӣ, мустақилиятнокӣ, чусту чолокӣ, ҳушёрию зиракии худро нишон диҳад. Бозиҳои халқӣ таҳти роҳбарии калонсол ташкил ва гузаронида мешавад, ки ин имконият медиҳад аз тарафи онҳо таъсири тарбиявӣ таъмин карда шавад. Дар бозиҳои серҳаракати сюжетноки халқӣ кӯдакон озод ҳастанд ва ҳангоми иҷрои нақшҳо як ҳаракату амалҳоро якчанд маротиба такрор намоянд. Ба монанди ҷаҳидан дар ҷои ист, ҷаҳида роҳ гаштан мисли харгӯшакҳо, ҷаҳидан аз болои хат, банд, чӯбу ашёҳо, сангчаҳои қатор ва ғайраҳо. Ин имконият медиҳад дар натиҷаи якчанд бор машқ намудан малакаҳои ба дарозӣ, аз баландӣ ҷаҳидан, маҳорати бартараф кардани монеаҳо, то охир бозӣ кардан ва ғайраҳо тащаккул меёбанд. Барои диққати кӯдакро ба тарзи дурусти иҷрои амалу ҳаракаткуниҳо водор намудан калонсол аз усулҳои нишон додан, фаҳмонидадиҳӣ, намунаи кӯдакони дигар, ба хотир овардан, луқмадиҳӣ истифода мебарад, нақл аз рӯи расм истифода мебарад.

Хусусияти бозиҳои серҳаракат дар он аст, ки ҳатман муттаҳидшавии бачагонро талаб мекунад. Мутаҳҳидшавӣ дар асоси барқарор намудани муносибатҳои байниҳамдигарӣ ба вуқуъ меояд. Ҳамон вақт муносибатҳои байниҳамдигарӣ барқарор мегардад, ки ҳар як кӯдак мавқеъ, имкониятҳои ҷисмонӣ ва ақлию зеҳнии худро дар бозӣ дуруст баҳо дода тавонад, фикри дигаронро ба ҳисоб гирад, худ ва манфиатҳои шахсиро боло нагузорад.

Бозиҳои халқӣ чун ҷузъи таркибии ташкили фаъолияти бачагон гардида дар раванди педагогӣ мавқеи худро ишғол карда метавонад, дар ҳаёти иҷтимоии имрӯза, ки бо шахсияти инсон ҳар рӯз талаботҳои нав пешниҳод мекунад, омили асосии тарбия намудани сифатҳои ҷисмонию ахлоқӣ мебошад.

АДАБИЁТ

1. Игры народов СССР.-Москва. Физкультура и спорт.1985- С.269
2. Маджидова Б. Традиции и обычаи таджикского народа в формировании нравственных качеств личности. Душанбе.2004.- 45 с.
3. Нарзуллоева, М. Национальные Тазкираи адабиёти бачагон. Р.Амонов, Ш.Б. Шермухаммадов Душанбе, 1982.
4. Назми халкии бачагонаи точик. Б.Шермухаммадов .Душанбе-1973, - С.34-78.
5. Сборник избр. педаг. произведений (2-е изд.) под общ. ред. Г.С.Макаренко. Всесоюзное учебно-педагогическое издательство Трудрезервиздат. Москва. 1951
6. Турсунов Н.Н. Бозӣ-машгулиятҳо дар боғчаи бачагон. Душанбе, «Ирфон»,1984 – 86 с.
7. Турсунов, Н.Н. Таджикские национальные подвижные игры. / Н.Н. Турсунов .-Душанбе, 1981. - 83с.

ПОДВИЖНЫЕ НАРОДНЫЕ ИГРЫ – СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ ДЕТЕЙ

В настоящее время значение народных подвижных игр как духовной культуры и национальной ценности особо подчеркивается в нормативно-правовых документах, принятых Правительством Республики Таджикистан, программно-методических материалах, разработанных и утверждённых Министерством образования и науки РТ, Академии образования, а также в международных актах, принятых Организацией Объединённых Наций.

Чтобы понять сущность народных подвижных игр для детей, четко определить значение самого термина «подвижная игра» и проанализировать различные подходы к данному понятию в истории и практике современной педагогической науки, необходимо исходить из общей теории игры, существующей в современной гуманитарной науке.

Подвижные народные игры берут свое начало со времени зарождения общества, так как игра для детей дошкольного возраста является важнейшей частью их жизни. Это не просто любимое занятие, но и ведущая разновидность двигательной деятельности.

В статье широко раскрыта роль национальных подвижных игр в формировании физических качеств и раскрыты такие понятия, как физическое воспитание, физическое развитие, нравственные качества, спортивное соревнование. Особо отмечена роль объединения детей в процессе проведения игр. Проведен анализ подвижных игр и процесс их организации детьми. Рассмотрена методика организации и руководства играми со стороны преподавателя.

Статья актуальна для широкого круга читателей.

Ключевые слова: *народные подвижные игры, физическое воспитание, физическое развитие, нравственные качества, спортивное соревнование.*

ADVENTURES NATIONAL GAMES- METHOD OF DEVELOPMENT OF PHYSICAL QUALITIES OF CHILDREN

Nowadays the meaning of advantures national games as soul of cultures and national values especially ruler in normative-right documents accepting the Government republic of Tajikistan methodical-programme materials requiring and judgement Ministry of education and knowledge of Republic of Tajikistan educational Academy and therefore in international acts that are required United National Organization.

To know the existence of advantures national games for children distinctly equlling the meaning of the word advanture games and analize kinds of request for the given meaning in history and modern pedagogical knowledge around going of general theorical games existing in modern humanist knowledge.

Advanture national games take their first movement with the time of reproductinf society therefore games for children in kindergarten means important part of their life. This is not only a favourite theme but it is the main movement of action.

In article the role of advanture national games are widely revealed in physical form quality and this types of meanings are revealed as a physical treatment physical development qualities of favours sport competitions.Especially the role of united children in process of games are explored. The analize of advanture national games and the process of their organizing children are done. Glance of methodical organization and value games from the side of teacher. Article action for wide around the readers.

Key words: *folk mobile games, preschool children, aesthetic ediction, physical development, moral qualities sports competition.*

Сведения об авторах:

Курбонова Гулрухон Абдуалимовна *– старший преподаватель кафедры теории и методики дошкольного возраста Таджикского государственного педагогического университета им. С.Айни. Республика Таджикистан, 734003, г.Душанбе, проспект Рудаки, 121. E - mail:kurbonova-73@mail.ru .Тел: (+992) 915.27.22.21*

Сорбони Бобохони Амирхонзод *- магистр второго курса кафедры теории и методики дошкольного возраста. Таджикского государственного педагогического университета им. С.йни. Республика Таджикистан, 734003, г.Душанбе, проспект Рудаки, 121. Тел. (+992) 900593000*

About authors:

Kurbonova Gulrukhon Abdualimovna *- senior lecturerof the department of theory and methods of preschool age Tajik State Pedagogical University named after S. Ayni, c. Dushanbe avenue Rudaki, 121. Phone: (+992) 915272221 Email: kurbonova-73@mail.ru.*

Sorboni Bobokhoni Amirkhonzod *- magister of 2nd course of theory and methods of preschool age Tajik State Pedagogical University named after S. Ayni. c. Dushanbe avenue Rudaki, 121. Phone: (+992) 900593000*

СЕМЕЙНЫЕ ТРАДИЦИИ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ КАК ФАКТОР СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ

Асозода Б.Дж.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

В каждом периоде развития общества социализация индивида способствует подготовке молодого поколения к удовлетворению потребностями общества. На основе анализа состояния семьи и семейных отношений О.И. Иванов отмечает, что «потребность в подготовке новых членов общества, нового поколения существовала всегда, и будет существовать средством, с помощью которого удовлетворяется потребность в замене одного поколения другим, была и остается социализация» [3, с.74-104]. Она зависит от потребности общественной практики, духовного и материального производства.

Развитие и усложнение требований общества требует совершенствования средств, методов и форм воспитания и обучения, подготовки родителей к семейной жизни, воспитания детей. Социализация является процессом социального взаимодействия, основное содержание которого есть передача, освоение и использование, социального опыта. В ходе взаимодействия с социальными субъектами, и в ходе социального опыта индивиды (дети) обретают социальные свойства, благодаря которым они и собственно могут выполнять различные социальные функции в обществе.

Как считает А.В. Мудрик, три фактора оказывают влияние на социализацию детей:

- макро-факторы, представленных: космосом, планетой, миром, страной, обществом, государством;
- мезо – факторы, представленных: этносом, местом и типом населения, средствами массовой коммуникации;
- микро факторы -семья, группа сверстников, учебные, профессиональные группы и др. лица, находящиеся в непосредственном взаимодействии [4, с.171].

В современной психолого-педагогической литературе получил развитие социологический подход к воспитанию и обучению детей. Специфика социологического подхода к социализации детей заключается в том, что формирование личности рассматривается в определённой социальной структуре и детерминировано всей совокупностью общественных отношений (экономических, культурных, политических и т.д.), и человек с раннего возраста включен в общественные отношения, по мере взросления и социального созревания.

Психолого-педагогический подход к социализации детей включает в себя сформировавшиеся личные качества поведения, в зависимости от внутренних субъективно-психологических свойств и влияния окружающей среды, и взрослых [2,120]. Мы придерживаемся положения о том, что «В самом общем виде развитие личности человека можно представить как процесс вхождения в новую социальную среду и интеграция в ней… этот процесс - иначе как вхождение в общественно - историческое бытие, представленное в жизни человека, для его участия в деятельности и общении различных групп, в которых он осваивается, и которые он активно осваивает».

Происходящая социализация на основе социологического и психолого-педагогических подходов в семье, именуется семейной, базовой или первичной. Вторая социализация происходит вне семьи, в образовательных учреждениях. И.А. Антонов отмечает, что «семья, социально-психологическая целостность оказывает социализирующее воздействие на личность, посредством нормативного и информационного влияния» [1, с.120].

Необходимость педагогизации домашней среды в области физического воспитания и социализации детей дошкольного возраста побуждает исходить из следующего:

- зависимости физического развития детей от материально-экономической и культурно-социальной жизни семьи;
- обеспечения взаимосвязи физического воспитания с интеллектуальными, нравственными и другими личностными качествами каждого ребёнка;
- ведущей роли матери в воспитании и недостаточного уровня влияние мужчин-отцов на воспитание детей, в связи с трудовой миграцией;
- установления связи с работниками медицинской сферы, как отвечающими за сохранность и укрепление здоровья детей, с психологами, которыми обеспечивается здоровье психологического плана у всех членов семьи, воспитателями дошкольных образовательных учреждений, как педагогов государственных, частных учреждений и центра учебно-воспитательной работы, организующих педагогический процесс на основе требований научно - разработанных программ и имеющих специальное профессиональное образование, и учителей начальных классов общеобразовательных школ, обеспечивающих успешное освоение основ научных знаний;
- из задач семьи в выполнении Закона РТ «Об ответственности родителей за обучение и воспитание детей»;

- защиты психофизического состояния детей и внутрисемейной атмосферы от отрицательного влияния новых коммуникационной - информационных технологий;

- деятельности взрослого, направленной на охрану и улучшение здоровья ребёнка в контексте содержания по физическому воспитанию.

Цель физического воспитания детей в семье представлена формированием определенных личностных качеств и свойств, которые имеют нравственно-волевой характер и помогают преодолевать трудности на жизненном пути. Развитие нравственно-волевых и физических качеств, как начала психического и физического развития обусловлено семьей, родителями в контексте цели по семейному воспитанию на основе обеспечения здорового духа.

Физическому воспитанию присущи такие основные функции: охрана, укрепление и развитие организма в процессе жизнедеятельности ребёнка, создание средствами соблюдения режима, физических упражнений, рационального питания, подвижных игр, закаливания, прогулок и т. д. Несмотря на это, процессами и результатами по социализации личности представлены противоречия внутреннего характера, ибо в идеале «социализированным человеком предполагается соответствие социальным требованиям, и, одновременно, противостояние отрицательным тенденциям в общественном развитии, жизненным обстоятельствам, которые являются тормозом в развитии его индивидуальности» [5,60].

Для комплексного решения задач семьи в области физического воспитания и социализации детей влияют и существующие проблемы социально-экономического характера. К ним относятся ниже перечисленные:

1. Основные силы и время родителей расходуется на материальное обеспечение, но не на духовное, личностное развитие и воспитание.

2. Общение родителей и детей ограничивается в основном контроль над поведением ребёнка дома и в школе, а сам контроль выяснение чего можно? чего нет? почему? и т.п.

3. Низкий экономический уровень жизни у большинства семей, материальные ресурсы (заработанные деньги, доходы от сельскохозяйственной работы и др.) в основном расходуется на продукты питания, товары первой необходимости и т.д.

4. Отсутствие места в дошкольных образовательных учреждениях, новые виды образовательных, воспитательно-реабилитационных услуг для уязвимых детей при образовательных и медицинских учреждениях.

5. Низкая культура духовной жизни, двойная мораль, лицемерие, социальная напряженность, связанные с бюрократическим стилем управления представителей власти, неуверенность в завтрашнем дне, которая провоцирует у людей состояние, связанное с повышенным нервным напряжением, стрессом, депрессией.

6. Двойное отношение к ролевому поведению мужчин и женщин в семье. Устойчивый стереотип по обслуживанию семьи, воспитание детей, ещё работа на поле и производстве лежит на плечах женщин. Это требует от женщин полной отдачи, расхода значительных психических и физических сил.

7. Бытующие семейные конфликты, связанные с традиционным предвзятым отношением прародителей мужа, даже его родственников к молодой женщине, что иногда доводит до развода.

Преемственность поколений - сложная и важная перспектива развития системы воспитания, избегания конфликтов. Сотрудничество поколений способствует совместному проживанию трёх поколений - детей, родителей и прародителей (особенно в сельской местности). Однако, в контексте психолого-педагогической науки, подобные явления, социально-педагогического и сугубо – бытового характера представлены разного рода проблемами, противоречиями, из которых можно назвать следующие:

- сокращается временный межпоколенческий разрыв: дети раньше обзаводятся семьями, детьми, а их родителей, как правило, представленных 40 летними людьми, еще неловко называть «предками», так как они ещё и сами в расцвете сил, работают, даже рожают:

- возникает материальная зависимость;

- отсутствие жилищ станет причиной конфликтов;

- иногда невостребованность пожилых и их консерватизм;

- нежелание молодых считаться с мнением и советами старших;

- стремление молодых к самостоятельности и независимости;

- социально-экономические проблемы, безработица, бедность, …;

- расхождение отдельных представлений, вкусов, идеалов, оценивание жизненных подходов, максимализм (особенно подростков и юношей) и другое становится причиной конфликтов. Порой конфликты переходят на конфронтацию, разрушающую определённые системы преемственности, передачи воспитательного опыта.

Несмотря на существующие социально-экономических проблем, семья способствует социализации детей дошкольного возраста, используя семейных традиции физического воспитания.

Таблица 1.

№	Существующие семейные традиции физического воспитания	Количество принимающих в анкетировании	В %
1	Занимаются утренней гимнастикой	26	6,5%
2	Занимаются по утрам бегом	40	10,0%
3	В летний период купаются	41	10,2%
4	Осуществляют прогулку (вечерами по месту жительства)	40	10.0%
5	Организуют экскурсии (зоопарк) по городу, месту жительства	101	25,2%
6	Организуют совместные подвижные игры	18	4,5%
7	Принимают участие в спортивных соревнованиях	198	49,5%
8	Смотрят по телевизору спортивные соревнования	86	21,5%
9	Зимой катаются на снегу	37	9,2%
10	Отсутствуют семейные традиции физического воспитания	149	37,2%

Наши респонденты ответили на вопросы анкеты, с учётом места проживания (города, села), возраст (прародители, родители, студенты), жизненного опыта, стажа семейной жизни и количества воспитуемых, воспитанных детей, и выражали свои личные взгляды к физическому воспитанию детей в семье в целом.

Выяснилось, что утренней гимнастикой занимаются 6.5% семьей. Они мотивировали свой ответ тем, что: а) в городских многоэтажных домах нет условий для утренней гимнастики; б) нехватает времени; в) в сельской местности все-взрослые и дети - с утра занимаются физическим трудом и нет необходимости к занятиям утренней гимнастикой. Также 10,0% респондентов занятия утренней пробежкой мотивировали, как занятия утренней гимнастикой.

Традиции водных процедур 10,2 и вечерних прогулок 10,0% респонденты связывали с: а) традиционным гендерным воспитанием (с девочками отцу принятие водных процедур неприемлемо); б) дети дошкольного возраста должны и могут купаться и прогуливаться со старшими братьями и сестрами; в) отсутствие необходимости, взрослеют потом пусть самостоятельно купаются и гуляют со старшими детьми семьи и далее самостоятельно.

Многие респонденты обнаружили, что водные процедуры, прогулки и экскурсии (25,2%) не являются одним из средств закаливания организма детей. Во время обсуждения результатов анкетирования они выразили желание конкретизации и упрощения поставленных вопросов. На вопрос об организации экскурсии в зоопарк, по городу и месту жительства (имеется в виду в село, на природу) в основном ответили респонденты, проживающие в городе Душанбе.

В отношении организации совместных подвижных игр 4,5% респонденты считают, что а) игра-дело детское и пусть они играют; б) нет времени; в) ребёнку дать возможность играть самостоятельно или с другими детьми. Примечателен тот факт, что 21,5% родителей смотрят по телевизору спортивные передачи, в основном футбол, спортивные соревнования, олимпийские и международные спортивные игры.

Об участии в спортивных соревнованиях информировали 49,5% респондентов в качестве болельщиков. Они не отметили, в каких спортивных соревнованиях принимали участие. Самым скудным оказались данные о катании на снегу - 9,2% и наши респонденты мотивировали: теплой зимой и быстрым таянием снега, отсутствием традиции катания на снегу и спортивных принадлежностей.

К сожалению, на пункт «традиции отсутствуют» ответили 149 респондентов - 37,2%. Мы считаем, что нашим респондентам в начале было необходимо провести разъяснительную работу и уточнить цель анкетирования, так как многие считают семейные воспитательные традиции делом личным, «моя семья - моя крепость, в которую никто не имеет права проникать».

В целом, анализ полученных результатов показывает, что регулярные занятия активными формами физической культуры в современных семьях находятся на низком уровне. Мы предполагаем, что в глубине - горных селах - картина будет ещё менее утешительной и уровень духовной, физической культуры родителей требует улучшения.

Однако в современных условиях коммерциализации культурно - досуговых и спортивно-оздоровительных учреждений, сокращение числа внешкольных учреждений, отсутствие необходимой инфраструктуры, в особенности в сельской местности, в районах городских новостроек, роль семьи в физическом воспитании детей, повышении физической культуры должна возрасти. Но, ни эта, ни другие

причины не дают права родителям снимать с себя ответственность за воспитание, обучение и развитие личности ребёнка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Антонов А.И. Социалогия семьи / А.И. Антонов [Текст]. - М.: ИНФРА, 2007. – 640 с.
2. Божович Л.Н. Личность и её формирование в детском возрасте / Л.Н. Божович [Текст]. - М.: Педагогика, 1968.- 464 с.
3. Иванова Н.А., Бобылева И.А., Заводилкина О.В. Воспитание детей в семье в контексте социальных изменений / Н.А. Иванова, И.А. Бобылева и др. [Текст] // Начальная школа. - 2004. - №3,6. - С.12-17.
4. Мудрик А.В. Социализация и смутное время / А.В. Мудрик [Текст]. - М.: Просвещение, 1991.- 177 с.
5. Физическое воспитание детей дошкольного возраста / Под ред. Ю.Ф. Луури [Текст]. – М.: ФиС, 1991. – 160 с.

СЕМЕЙНЫЕ ТРАДИЦИИ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ КАК ФАКТОР СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ

В данной статье автором подвернут рассмотрено и изучено процесс социализации детей дошкольного возраста в семье. Автор анализируя влияние множественных факторов влияющие на социализации детей отмечает, что несмотря на существующих проблем, семейные традиции физического воспитания способствует социализацию детей и формированием их личностных качеств.

Ключевые слова: *социализация, личностные качества, дети дошкольного возраста, физическое воспитание, факторы социализации, семейные традиции физического воспитания.*

FAMILY TRADITIONS OF PHYSICAL EDUCATION ASA FACTOR OF CHILDREN'S SOCIALIZATION

In this article, the author examined and studied the process of socialization of pre-school age children in the family. The author, analyzing the influence of multiple factors affecting the socialization of children, notes that despite the existing problems, family traditions of physical education contribute to the socialization of children and the formation of their personality.

Key words: *socialization, personal qualities, pre-school age children, physical education, factors of socialization, family traditions of physical education.*

Сведения об авторе:

Асозода Б.ДЖ. *- кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры дошкольного воспитания Таджикского государственного педагогического университета им С. Айни Телефон: (+992) 935021823.*

About the autor:

Asozoda B.J. *- Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Chair of Preschool Education, Tajik State Pedagogical University named after S. Ayni Phone: (+992) 935021823.*

ТАҲЛИЛИ ТАВСИФҲОИ ОМОРИИ ТЕСТ АЗ ФАННИ ФИЗИКА

Ибронов С.С., Хисравбеков Л.Д., Шерматов Д.С.

Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи А.И. Сино

Тести педагогӣ бо таҳлили психометрӣ шарҳ дода мешавад. Таҳлили психометрӣ бо назардошти натиҷаҳои бадастомада ба сифати тест баҳо медиҳад. Таҳлили сифати тест аз фанни физика ва баҳо додан ба тавсифҳои психометрии он аз рӯйи назарияи классикии тестҳо гузаронида шуд. Дар рушди назарияи классикии тестҳо Торндайк Э.Л., Спирман С.Е. [1, с.2] саҳми арзанда гузошта буданд. Мақсади асосии ин назария, сохтани модели оморӣ ва математикии раванди санҷиш бо воситаи тест ва муайян кардани тавсифҳои психометрии саволу масъалаҳои тест ва субтест мебошад.

Мо таҳлили тавсифҳои омории субтест аз фанни физика, ки дар имтиҳонҳои марказонидашудаи дохилшавӣ истифода шудаанд (ИМД) ва саволу масъалаҳои ин субтест баррасӣ карда мешавад. Дар субтест се навъи саволу масъалаҳо, амсоли [3, с.4]: саволу масъалаҳои бо интихоби як ҷавоби дуруст, мувофиқат ва навъи кушода истифода шудаанд. [5].

Дар ҷадвали 1 (ниг. саҳ. 2) тақсимоти басомади натиҷаи бадастовардаи довталабон дода шудааст. Аз рӯйи додаҳои ҷадвали 1 натиҷаҳои довталабонро таҳлил карда, дар асоси он хулосаҳои заруриро доир ба тавсифҳои психометрии субтест ва саволу масъалаҳои дар он воридшуда баровардан мумкин аст. Мақсади таҳлили ба даст овардани маълумот доир ба сифати дониши довталабон ва мувофиқ будани ин субтест ба талаботи муайяни сифат мебошад.

Аз ҷадвали 1 аён аст, ки суммаи ҳамаи басомадҳо шумораи умумии довталабонро ифода мекунад.

$$N = 4 + 6 + 16 + 40 + 76 + 117 + \cdots + 5 + 3 + 1 = 4\,715$$

Яъне, дар таҳқиқот 4 715 довталаб иштирок дошт.

Ҷадвали 1. ***Тақсимоти басомади баллҳои довталабон***

Холҳо	Басомад f_i	(%)	Суммаи басомадҳо	Суммаи фоизҳо (%)
0	4	0,1	4	0,1
1	6	0,1	10	0,2
2	16	0,3	26	0,6
3	40	0,8	66	1,4
4	76	1,6	142	3,0
5	117	2,5	259	5,5
6	202	4,3	461	9,8
7	259	5,5	720	15,3
8	289	6,1	1 009	21,4
9	327	6,9	1 336	28,3
10	329	7,0	1 665	35,3
11	322	6,8	1 987	42,1
12	313	6,6	2 300	48,8
13	301	6,4	2 601	55,2
14	256	5,4	2 857	60,6
15	250	5,3	3 107	65,9
16	222	4,7	3 329	70,6
17	145	3,1	3 474	73,7
18	163	3,5	3 637	77,1
19	139	2,9	3 776	80,1
20	102	2,2	3 878	82,2
21	93	2,0	3 971	84,2
22	98	2,1	4 069	86,3
23	81	1,7	4 150	88,0
24	59	1,3	4 209	89,3
25	59	1,3	4 268	90,5
26	59	1,3	4 327	91,8
27	55	1,2	4 382	92,9
28	38	0,8	4 420	93,7
29	50	1,1	4 470	94,8
30	33	0,7	4 503	95,5
31	42	0,9	4 545	96,4
32	28	0,6	4 573	97,0
33	34	0,7	4 607	97,7
34	24	0,5	4 631	98,2
35	18	0,4	4 649	98,6
36	24	0,5	4 673	99,1
37	15	0,3	4 688	99,4
38	9	0,2	4 697	99,6
39	9	0,2	4 706	99,8
40	5	0,1	4 711	99,9
41	3	0,1	4 714	100,0
42	1	0,0	4 715	100,0

Аз рӯйи маълумотҳои ҷавдали 1 натиҷаҳои тестгузарониро ҳосил кардан мумкин аст. Барои ҷадвали 1 гистограмма дар расми 1 тасвир ёфтааст. Дар расм тири уфуқӣ миқдори холҳои бадастовардаи довталабон ва тири амудӣ басомади холҳои мушоҳидашавандаро нишон медиҳанд.

Расми 1. Гистограммаи тақсимоти холҳо

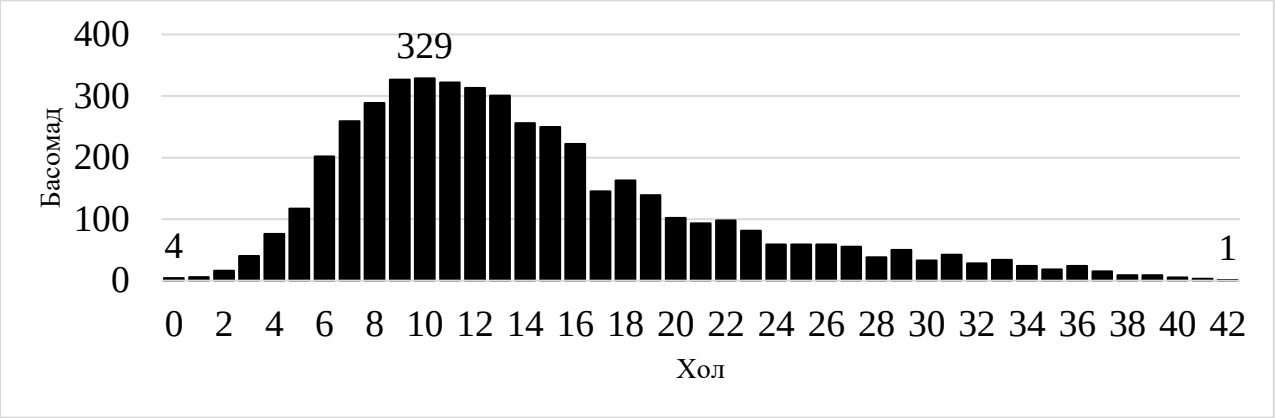

Аз расми 1 аён гардид, ки 4 довталаб аз ухдаи ичро кардани тест набаромаданд, яъне ба ягон хол муваффақ нашуданд. Танҳо 1 довталаб тестро пурра ва дуруст ичро намуд.

Бо мақсади таҳлили натиҷаҳо меъёрҳои дуршавии (тенденсияи) марказӣ, ба монанди модаи тақсимот, медиана ва қимати миёнаи арифметикӣ муайян карда шуданд. Ин меъёрҳо барои муайян кардани он нуқтае, ки дар атрофи он ҳамаи натиҷаҳои ичрои тест гурӯҳбандӣ мешаванд, таъйин шудаанд [6].

Мода қиматест, ки дар байни натиҷаҳои ичрои тест бисёртар ба назар мерасад. Масалан, барои маълумотҳои ҷадвали 1 ва расми 1 қимати мода 10 хол аст, чунки миқдори зиёди довталабон ба ин хол соҳиб гаштанд, ё ин ки ҳамин хол назар ба дигар холҳо бештар (329 бор) ба назар расид (расми 1). Тақсимоти гуногун метавонанд, аз ду ва ё зиёда мода иборат бошанд.

Медиана нуқтаи мобайнӣ дар тақсимоти қатори мушоҳидаҳо мебошад. Медианаи назариявӣ бошад, он ҳамон нуқтае бояд бошад, ки боло ва поён аз он 50%-и холҳо ҷойгир шудаанд. Барои маълумотҳои ҷадвали 1 қимати медиана тахминан 13 муайян шудааст.

Барои муайян кардани қимати миёнаи арифметикӣ, ҳамаи холҳои умумии довталабонро ҷамъ карда, ба шумораи умумии довталабон тақсим мекунем:

$$\overline{X} = \frac{X_1 + X_2 + \cdots + X_N}{N} \text{ или } \overline{X} = \frac{\sum_{i=1}^{N} X_i}{N} \quad (1)$$

Қимати миёнаи арифметикии холҳои умумии 4 715 довталабро ҳисоб мекунем:

$$\overline{X} = \frac{7 + 6 + 10 + \cdots + 5}{4715} = \frac{\sum_{1}^{4715} 67\,423}{4715} = 14{,}3$$

Агар қатори холҳои мушоҳидашуда дар шакли ҷадвали тақсимоти басомадҳо пешниҳод шавад, қимати миёнаи арифметикиро метавон аз рӯи формулаи зерин муайян намуд:

$$\overline{X} = \frac{\sum f_i X_i}{N} \quad (2)$$

Дар ин ҷо,

f – басомади холҳои мушоҳидашуда

$$\overline{X} = \frac{\sum f_i X_i}{N} = \frac{4 \cdot (0) + 6 \cdot (1) + 16 \cdot (2) + 40 \cdot (3) + \cdots + 1 \cdot (42)}{4715} = 14{,}3$$

мешавад.

Меъёрҳои дуршавии марказӣ дар вақти баҳо додан ба сифати тест муҳиманд. Агар натиҷаҳои апробастияи тест дастрас бошанд, одатан, агар қимати миёнаи холҳо дар мобайни тақсимот воқеъ буда, дигар қиматҳо дар атрофи он аз рӯйи қонуни муътадил воқеъ бошанд, (тахминан 68,3%-и қиматҳо дар мобайн ва дигарҳо ба канорҳои тақсимот паҳн шаванд), он вақт мегӯянд, ки тести хуб тақсимоти муътадилро таъмин мекунад.

Дар тақсимоти муътадил нисфи натиҷаҳо поён аз мода ҷойгир шуда, нисфи дигари натиҷаҳо, ки боло аз мода ҷойгиранд, баробар мебошанд. Мода ва қимати миёнаи арифметикӣ бояд баробар бошанд. Агар саволу масъалаҳои тест бисёр душвор бошанд, он вақт қимати миёнаи холҳои имтиҳонсупорандагон ба

тарафи холҳои паст тамоюл мекунанд. Агар саволу масъалаҳои тест бисёр сода бошанд, қимати миёнаи холҳои имтиҳонсупорандагон ба тарафи холҳои баланд майл мекунанд.

Минбаъд, меъёрҳои тағйирёбиро дар тақсимоти холҳои фардии довталабон дида мебароем. Меъёрҳо, аз қабили фосила (размах), парокандагӣ (дисперсия) ва дуршавии меъёрӣ (стандартӣ) бо мақсади нишон додани пошхӯрии баъзе қиматҳои атрофи қимати миёна истифода мешаванд. [7].

Фосилаи қиматҳо ин масофаи байни қимати баландтарин ва пасттарини холҳои гирифташуда мебошад. Аз рӯйи маълумотҳои ҷадвал барои он ки фосилаи тақсимоти баҳоҳо муайян карда шавад, масофаи байни холи баландтарин ва пасттарини бадастовардаи довталабон дар ҷадвали рақамӣ муқаррар карда шуд. Дар мисоли мазкур (расми 1) баҳои баландтарин – 42 хол ва баҳои пасттарин 1 хол аст, бинобар ин фосила ба 42 – 1 = 41 баробар аст.

Дар ҷадвали 2 натиҷаи тестсупорӣ танҳо 11 довталаб аз 4715 ворид гардидааст. Аз рӯйи натиҷаи имтиҳон холи умумии ҳар як довталаб муайян карда шуд.

Ҷадвали 2. Натиҷаҳои довталабон аз рӯйи субтест

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	Умумӣ
1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	3	2	1	0	0	0	0	0	7
2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	6
3	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	1	0	1	1	1	1	2	0	0	0	0	0	10
4	0	1	1	0	1	1	1	1	1	0	1	0	1	2	3	2	4	2	2	0	2	0	26
5	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	3	2	0	0	0	0	0	0	0	9
6	0	1	0	1	0	0	1	0	1	0	1	1	1	0	0	2	2	0	0	0	0	0	11
7	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	4	3	2	2	2	0	2	0	0	0	19
8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	1	0	1	0	0	0	0	0	5
9	0	0	0	0	0	1	1	1	0	1	1	0	2	4	2	4	3	0	2	0	0	2	24
10	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1	1	1	1	1	0	0	2	0	0	0	9
.....	. .	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
4715	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	5

Аз ҷадвал маълум гардид, ки довталаби якум ба саволҳои №1 то №8, ки он ба интихоби як ҷавоби дуруст буд, ҷавоби нодуруст дода соҳиби хол нагардид. Ӯ масъалаи №9-ро дуруст ҳал карда соҳиби 1 хол шуд. Барои ҷавоб додан ба масъалаи №15, ки навъи мувофиқат аст, довталаб тавонист, аз аз 4 холи имконпазир, ба се хол муваффақ гардад. Мутассифона, ӯ масъалаҳои аз №18 то №22-ро ҳал карда натавонист. Холи умумии довталаби якум ба 7 муваффақ гардид.

Ҳамин тариқ, холҳои умумии ҳамаи довталабон муайян карда шуданд.

Барои аз рӯйи натиҷаҳои довталабон баҳо додан, ба тест ҳамчун асбоб барои ченкунии педагогӣ, парокандагӣ (дисперсия) ва дуршавии меъёрии (стандартии) саволу масъалаҳои тестро ҳисоб мекунанд.

Барои ҳисоб кардани парокандагӣ аз рӯйи саволу масъала аз холи умумии ҳар як довталаб қимати миёнаи арифметикиро тарҳ кардан зарур аст:

$$X_i - \overline{X}\ (i = 1, 2, \ldots, N)\ (3)$$

Дар ин ҷо,

X_i – холи умумии ҳар як довталаб;

$\overline{X}$ – қимати миёнаи арифметикӣ;

Барои тақсимоти якҷинса тамоюлҳо бояд бо 0 наздик бошанд. Аломати тамоюл мавқеи натиҷаи довталабро нисбат ба қимати миёнаи арифметикӣ нишон медиҳад. Агар холи довталаб аз қимати миёнаи арифметикӣ баландтар бошад, қимати фарқи $X_i - \overline{X}$ мусбат хоҳад шуд.

Масалан, барои довталаби №4, ҷадвали 2:

$$X_1 - \overline{X} = 26 - 14{,}3 = 11{,}7$$

Агар холи довталаб аз қимати миёнаи арифметикӣ пасттар бошад, дуршавии $X_i - \overline{X}$ манфӣ мешавад.

Масалан, барои довталаби № 1, ҷадвали 2:

$$X_5 - \overline{X} = 7 - 14{,}3 = -7{,}3$$

Бо формулаи зерин, суммаи квадратҳои тамоюлҳоро муайян мекунанд:

$$\sum_{i=1}^{N} (X_i - \overline{X})^2 = (X_1 - \overline{X})^2 + (X_2 - \overline{X})^2 + \cdots + (X_N - \overline{X})^2 = d_1^2 + d_2^2 + \cdots + d_N^2$$

Ҳар як тамоюлро ба квадрат бардошта, суммаи квадратҳои тамоюлҳоро муайян мекунем:

$$\sum_{i=1}^{4455}(X_i-\overline{X})^2=(-7{,}3)^2+(-6{,}3)^2+(-4{,}3)^2+(11{,}7)^2\cdots+(-9{,}3)^2\approx 254\,745$$

Қимати сумма аз шумораи довталабон вобаста аст. Бинобар ин барои ҷобаҷогузории меъёрҳои тағйирёбии тақсимот, ки аз рӯйи ҳаҷм аз ҳамдигр фарқ мекунанд, ҳар як суммаро ба N–1 тақсим мекунем, ки

N – шумораи умумии довталабон мешавад.

Ҳамин тариқ, бо формулаи зерин парокандагии ислоҳшударо муайян мекунанд:

$$S_x^2=\frac{\sum_{i=1}^{N}(X_i-\overline{X})^2}{N-1}\ (3)$$

Қимати суммаи квадратҳои тамоюлҳоро ба назар гирифта, парокандагиро ҳисоб мекунем:

$$S_x^2=\frac{254\,745}{4715-1}=\frac{254\,745}{4714}=54{,}04$$

Барои ҳисоб кардани дуршавии меъёрӣ, формулаи зеринро истифода мебаранд:

$$S_x=\sqrt{S_x^2}\ (4)$$

Дуршавии меъёриро муайян мекунем:

$$S_x=\sqrt{S_x^2}=\sqrt{54{,}04}=7{,}35$$

Агар парокандагӣ дорои қимати паст бошад ин далели он аст, ки сифати тест паст буда, ба талабот ҷавобгӯ нест, чунки таъсири тафриқавии баландро таъмин намекунад. Агар парокандагӣ қимати баланд дошта бошад, далел бар он аст, ки ҳамаи довталабон аз рӯйи миқдори саволу масъалаҳои ҳалкарда аз якдигар фарқ мекунанд ва тест бояд аз нав коркард шавад. Истифодаи дуршавии меъёрӣ барои тақсимоти муътадили холҳои довталабон махсус фоидаовар аст, зеро аз рӯйи он метавон, дар бораи фоизи натиҷаҳо, ки дар дохили як, ду ва се тамоюл ҷойгиранд, сухан гуфт. Дар дилхоҳ тақсимоти муътадил тахминан 34% холҳо дар интервали байни $\overline{X}$ ва $\overline{X}+1\cdot S_x$ ҷойгиранд. Азбаски хати каҷи тақсимот симметрӣ аст, он гоҳ 34%-и холҳои дигар дар интервали байни $\overline{X}$ ва $\overline{X}-1\cdot S_x$ ҷойгир мешаванд [8]. Тахминан, 68%-и масоҳати дар зери хати каҷ дар ҳудуди як дуршавии меъёрӣ мехобад, 95% масоҳати дар зери хати каҷ дар ҳудуди ду дуршавии меъёрӣ мехобад, $\overline{X}\pm 2\cdot S_x$, ва 99,7% масоҳати дар зери хати каҷ дар ҳудуди се дуршавии меъёрӣ мехобад, $\overline{X}\pm 3\cdot S_x$.

Ҳангоми таҳлили натиҷаҳои тест хатҳои каҷи гуногунро, ки аз рӯйи қимати миёнаи арифметикӣ ва паркандагӣ аз ҳамдигар фарқ мекунанд, ҳосил кардан мумкин аст.

Хати каҷе, ки баъди таҳлили натиҷаҳо ҳосил кардем, дар расми 2 нишон дода шудааст.

Расми 2. Хати каҷи тақсимоти натиҷаи тестгузаронӣ

Дар вақти шарҳи натиҷаҳои тест, хатҳои каҷи гуногунро ҳосил кардан мумкин аст, ки аз якдигар бо қиматҳои миёнаи арифметикӣ ва парокандагӣ фарқ мекунанд, аммо хосиятҳои ин хатҳои каҷ умумӣ мебошанд. Ин хосиятҳо бо ҳиссаҳои масоҳате, ки зери хати каҷ ҷойгиранд, дар ҳудуди миқдори муайян бо ҳам алоқаманд ҳастанд.

Хати каҷи ҳосилнамудаи мо аз тақсимоти назариявӣ бо он фарқ мекунад, ки натиҷаҳо дар он ба тарафи холҳои паст (расми 2) майл доранд.

Тавсифҳои омории тестро, ки бо методҳои математикӣ-оморӣ ҳисоб кардем, дар ҷадвали 3 ҳуйгир шудаанд.

Ҳамин тариқ таҳиягарони тест бояд донанд, ки ба туфайли хати каҷи тақсимоти холҳои фардии довталабон, душвории тест ва саволу масъалаҳои тестро муайян кардан мумкин аст.

Ҷадвали 3.Тавсифҳои омории тест

Тавсифҳо	Нишондод
Шумораи умумии довталабон	4 455
Мода	10
Медиана	13
Миёнаи арифметикӣ	14,3
Парокандагӣ (дисперсия)	54,04
Дуршавии меъёрӣ (стандартӣ)	7,35
Холи минималии бадастоварда	0
Холи максималии бадастоварда	42
Холи ҳадди аксари имконпазир	42

Агар қисми зиёди довталабон ба холҳои баланд комёб шаванд, хати каҷ ба рост, ба тарафи холҳои баланд ҷой иваз мекунад. Агар қисми зиёди довталабон холҳои пастро комёб шаванд, хати каҷ ба чап, ба тарафи холҳои паст тамоюл мекунад. Агар душвории саволу масъалаҳои тест миёна бошад, хати каҷи муъҳадили тақсимот ҳосил мешавад.

Хати каҷи тақсимоте, ки мо аз рӯйи натиҷаҳои ичрои тест ҳосил кардем, ба тарафи холҳои паст майл мекунад (расми 2, графики 1), яъне пешкӣ гуфтан мумкин аст, ки тест барои ин интихоби довталабон нисбатан душвортар аст.

АДАБИЁТ

1. Thorndike E.L. An introduction to the theory of mental and social measurements. New York: Science Press, 1904.
2. Spearman C. Demonstrations of formulae for true measurements of correlation. American journal of Psychology, 1907.18, P.161-169.
3. Тестовые задания по физике/ Национальный центр тестирования при Президенте Республики Таджикистан. Учебное пособие.: – Душанбе, 2018 г. - 111 с.
4. Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмӯаи саволу масъалаҳои тест аз фанни физика. – Душанбе, – 2020. - 135 с.
5. Хусравбеков Л.Д., Шерматов Д.С. Форматы тестовых заданий /Л.Д.Хусравбеков, Д.С. Шерматов // В сб. науч. статей 61-ой годич. с между. участием. Вклад медицинских наук в практическое здравоохранение. – Душанбе, 2013. - С.117-118.
6. Анастази А., Урбина С. Психологическое тестирование: 7-е междунар. изд. – СПБ: Питерербург, 2001.
7. Popham W.J. Modern educational measurement. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1981.
8. Л. Крокер, Дж. Алгина. Учебник. Введение в классическую современную теорию тестов. Москва :. «Логос», 2012. – С.41 – 42

СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТЕСТОВ ПО ФИЗИКЕ

В работе рассматривается анализ мер центральной тенденции в распределении результатов тестирования. Мода распределения, медиана и средней арифметический балл установлены в период интерпретации результатов.

Ключевые слова: *тест, анализ результатов, центральный, распределение, характеристика, физика, выбор, вопрос.*

STATISTICAL ANALYSIS OF PHYSICS TESTS

The paper considers the analysis of measures of the central trend in the distribution of test results. The distribution mode, median and arithmetic mean score are established during the interpretation of the results.

Keywords: *test, analysis of results, central, distribution, characteristic, physics, choice, question.*

Сведения об авторах:

Ибронов Сайризвон Саидихсонович - *ассистент кафедры медицинской и биологической физики с основами информационной технологий ГОУ «Таджикского государственного медицинского университета имени Абуали ибни Сино». Тел. (+992) 903200180.*

Хусравбеков Лоик Давлатбекович – *ассистент* кафедры медицинской и биологической физики с основами информатики ГОУ «*Таджикского государственного медицинского университета имени Абуали ибни Сино». моб. Телефон (+992) 935696376. E-mail: loik.khusrawbekov.1977@mail.ru*

Шерматов Дусназар Саидович *- доктор физико-математических наук, профессор, зав. кафедрой медицинской и биологической физики с основами информационной технологий ГОУ «Таджикского государственного медицинского университета имени Абуали ибни Сино». Моб. Телефон: (+992) 919044948. E-mail: erkin_sermatov@list.ru.*

About the autors:

Ibronov Sairizvon Saidikhsonovich *- assistant of the Department of Medical and Biological Physics with the basics of information technology of the State University of Tajik State Medical University named after Abuali ibni Sino. Ph. (+992) 903200180.*

Khusravbekov Loik Davlatbekovich *- assistant of the Department of Medical and Biological Physics with the basics of informatics of the State University "Tajik State Medical University named after Abuali ibni Sino." mob. Phone (+992) 935696376. E-mail: loik.khusrawbekov.1977@mail.ru*

Shermatov Dusnazar Saidovich *- Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Head. Department of Medical and Biological Physics with the basics of information technology GOU "Tajik State Medical University named after Abuali ibni Sino." Mob. Phone: (+992) 919044948. E-mail: erkin_sermatov@list.ru.*

ТАВСИФИ МОҲИЯТИИ МАФҲУМИ «АРЗИШИ ОИЛА» ҲАМЧУН ДАРАҶАИ ПСИХОЛОГӢ-ПЕДАГОГӢ

Юнусова Н.М.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ

Раҳимова С. С.

Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.Осимӣ

Оила ва ё худ хонавода системаи таърихан муайяни муносибатҳои зану шавҳар, волидон ва фарзандон; гуруҳи хурди аъзоёнаш бо воситаи ақди никоҳа ё муносибатҳои хешутаборӣ ва масъулияти тарафайни ахлоқӣ алоқаманд карда шуда, мебошад.

Зиндагии якҷоя дар хонавода, ки бо рӯзгори умумӣ алоқаманд аст, як қатор ӯҳдадорӣ ва вазифаҳои гуногунро ба танзим меорад: дастгирии муттасили биологӣ (таваллуди фарзанд); таъминоти мавҷудияти биологӣ (ғизо, либос, манзил); ташкили фарҳанги бефосила (додани мероси ҷамъиятӣ ва фарҳангӣ ба насли нав); ҳолати моддӣ; ташкили шароити эмотсионалӣ ва бехатар дар оила.

«Оила аз нуқтаи назари психология муносибатҳои шахсӣ буда, дахолати дигар одамонро намепазирад. Вале ҷамъият ва давлат ба тақдири оила бепарво нестанд, яъне дар ташкил ва мустаҳкамии оила доимо мусоидат мекунанд. Дар ин бора дар ҳуҷҷатҳои меъёрӣ – ҳуқуқӣ, аз ҷумла дар Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва баромадҳои сарвари кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба масъалаҳои демографии оила гуфта шудааст» [1, с.3-4]

Вобаста ба ин, Силласте Г.Г. се муносибатро роҷеъ ба таҳқиқи оила ҷудо менамояд: ҷомеашиносӣ, педагогӣ ва иқтисодӣ (мушаххастар: иқтисодӣ – оморӣ) [6, с. 170 - 173].

Ба ақидаи ӯ, муносибати ҷомеашиносӣ, ки дар он оила ба сифати воҳиди ҷомеашиносии андозагирии хусусиятҳо, мақом ва нуфузи он амал мекунад, бунёдӣ мебошад. Хусусияти ин муносибат аз он иборат аст, ки хонавода ба сифати организми якпорчаи иҷтимоие пазируфта мешавад, ки ташаккул ва рушди он дар натиҷаи таъсири мутақобилаи соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, маънавӣ ва сиёсии фаъолияти ҳаётии ҷомеа ҷараён меёбад, ки онҳо дар ниҳоят шароитҳо, имкониятҳои худамалигардонии шахсият, тарзи зисти хонавода ва ҷомеаро маҷмӯан муайян месозанд. Ба муносибати ҷомеашиносӣ нисбати таҳқиқи оила дастаҷамъӣ будан ва робитаи ногусастанӣ бо шароитҳои мушаххаси иҷтимоӣ хос аст, ки дар онҳо «коллективи хонаводагӣ» ва аъзои он инкишоф меёбанд. Мураккабии таҳқиқи ҷомеашиносии хонавода аз он ҷиҳат фаҳмонда мешавад, ки бо тафовут аз «мухотаб-шахсият», он «мухотаб-гурӯҳ»-и дорои махсусияти зиёд мебошад, зеро он дар низоми муносибатҳои иҷтимоӣ ва ҳамкориҳои иҷтимоӣ вазифаи дучандаро ба ҷо меорад. Махсусан аз як тараф хонавода – ин гурӯҳи хурд аст, аз тарафи дигар - ниҳоди муҳимтарини анъанавии иҷтимоиест, ки таъйиноти махсус дорад: таҷдидгардонии ҷомеа ҳамчун низоми иҷтимоии ҳамкорӣ ва омодабошии одамон (шахсият, «гурӯҳҳо ва умумиятҳо»), инчунин шакли ҳаёти худи давлат.

Марбут ба хонавода ҳамчун гурӯҳи хурд сухан гуфта, пеш аз ҳама дар бораи таркиби (сохтори) сифатии он, ки асоси бештари намуду шаклҳои оиларо ташкил медиҳад, савол ба миён гузоштан зарур аст.

Аз рӯйи миқдори шарикони никоҳ хонаводаи моногамӣ (як шавҳар ва як зан) ва полигамиро фарқ мекунанд. Полигамия ду навъ дорад: полиандрия (бисёршавҳарӣ) ва полигиния (бисёрзанӣ).

Аксари татқиқотчиён ақида доранд, ки шаклҳои полигамии оила аз нигоҳу таърихӣ пеш аз шакли ҳозири он мавҷуд буданд, илова бар ин хусусиятҳои мубрами таърихӣ-фарҳангӣ, этникӣ ва динии онҳо низ вуҷуд доштанд.

Оилаи моногамӣ, ки нисбатан дертар ба миён омадааст, рушди он бо мустаҳкамсозии ниҳодҳои моликияти шахсӣ ва давлат зич алоқаманд мебошад.

Вобаста бо афзоиши босуръати талоқдиҳӣ ва никоҳи такрорӣ дар мамлакатҳои аз ҷиҳати саноатӣ инкишофёфта беш аз пеш оид ба моногамияи пайгирона сухан мегӯянд. Ин маънои онро дорад, ки мард (зан) дар чунин маврид бо як шарик никоҳ баста, дар тӯли ҳаёти ӯ ин тарзи никоҳ бештар аз як дафъа ҷой доштааст.

Оиларо ба таври зерин ҷудо мекунанд:

- оилаи мураккаб (васеъ), ки дар он намояндагони якчанд насл (ҳадди ақал се насл) – авлод, волидон, фарзандон зиндагӣ мекунанд ва хоҷагии якҷоя пеш мебаранд. Дар аксари минтақаҳои Тоҷикистон ин шакли оила ба давраи гузашта мутааллиқ аст, ки он вақт мавҷудияти онро бештар тарзи ҳаёти деҳотӣ ва зарурати иқтисодӣ муайян менамуд;

- оилаи оддӣ (нуклеарӣ), ки аъзои он намояндагони танҳо ду насл (волидон ва фарзандон) мебошанд. Ин шакли оила айни замон афзалият дорад, ҳарчанд баъзе муҳаққиқон доир ба «бозсозӣ»-и оилаи васеъ дар шакли махсуси иҷтимоӣ-таърихие сухан мегӯянд, ки зимнан робитаҳои зичи байнишахсӣ маҳфуз дошта мешаванд (масалан, ба воситаи телефон, ё истироҳату фароғати якҷоя, ҷашнгирии санаҳои муайяни хонаводагӣ), лекин зиндагии наслҳои гуногун ҷудогона боқӣ мемонад.

Ҳангоми дар бораи оилаи нуклеарӣ сухан гуфтан, оилаи пурраи нуклеариро дар назар доранд, ки дар он ҳар ду волидайн (падару модар) ва фарзандон ҳастанд. Аммо хонаводаи нопуррае низ, ки дар он яке аз волидон, аксар маврид падар, ҳузур надорад, нуклеарӣ мебошад (оилаи бефарзандро оилаи нопурра ҳисобидан лозим ё не, норавшан боқӣ мемонад). Дар навбати худ, оилаи нопурраро ба оилаи нопурра (дар натиҷаи талоқ ё бешавҳарӣ ташкил ёфтааст) ва оилаи модарӣ, ки таваллуд ва тарбияи ғайриникоҳии фарзандонро пешбинӣ мекунад, ҷудо менамоянд

Ин ҷо оид ба шакли махсуси оила, ки бинуклеарӣ унвон гирифтааст, тазаккур бояд дод, ки дар он баъди талоқ ҳар ду ҳамсар оилаи нав бунёд мекунанд, ки дар натиҷа кӯдак гӯё дорои чаҳор волидайн мешавад (дунафари худӣ ва дунафари бегона), миёни онҳо муносибатҳо нигоҳ дошта мешаванд ва кӯдак метавонад ҳам бо ин ва ҳам бо он оила ҳаёт ба сар барад. Баъзан ҳар ду хонавода вақти холиро якҷоя мегузаронанд. Афзоиши доираи ақрабои наздики бача, тибқи ақидаи баъзе тадқиқгарон, метавонад ба иҷтимоигардонии шахсият таъсири мусбӣ расонад.

Шаклбандии педагогии оила ба вазъи некуаҳволӣ асос ёфтааст, ки асоси онро вазифаҳои тарбиявии иҷрокардаи онҳо ташкил медиҳад.

Аз дидгоҳи мутобиқати муносибатҳои никоҳӣ-хонаводагӣ бо меъёрҳои ҷомеа, чунин оилаҳо тақсимбандӣ карда мешаванд:

*патриархалӣ (анъанавӣ), ки муносибатҳо дар он ба намунаҳои дар гузашта афзалиятдошта самтгирӣ карда мешаванд: шавҳар (падар – «саробон») оиларо аз ҷиҳати моддӣ таъмин менамояд, онро дар ҷомеа намояндагӣ мекунад, қарорҳои асосиеро, ки ба аъзои хонавода дахл доранд, қабул мекунад; зан кор намекунад (ё эътибори кор, маоши ӯ дар муқоиса бо шавҳар хеле поёнтар аст), ба тарбияи бачаҳо машғул аст, корҳои хонаро ба сомон мерасонад. Фикру ақидаи фарзандон кам ба назар гирифта мешавад ё аҳамияти тобеона дорад;

*муосир (эгалитарӣ), ки дар он меъёрҳои ишқу муҳаббат, қаробати эмотсионалӣ, эҳтиромии тарафайн аъзои оиларо пурра фаро мегиранд. Ба сифати зершаклҳои оилаи муосир инҳоро ҷудо менамоянд:

*оилаи коллективӣ (ё ба истилоҳи муҳаққиқони ғарбӣ, «думансабӣ»), ки дар он фаъолияти касбӣ ва ҷамъиятии ҳар ду ҳамсар баробар муҳим аст. Ҳамсарон ухдадориҳои рӯзгорро баробар (ё зимни ширкати фаъолонаи шавҳар) тақсим менамоянд, истироҳатро якҷоя мегузаронанд, қарорҳоро қабул мекунанд ва ғайра;

*оилаи фардгароёна, ки дар он фаъолияти беруназхонаводагӣ нисбат ба хонаводагӣ барои ҳарду ҳамсарон муҳимтар мебошад, корҳои рӯзгор ба ҳадди ақал расонда шудаанд, ҳангоми баррасии қарорҳои муҳимтарин, агар ба манфиати фардии нафаре дахолат карда шавад, сар задани ихтилофҳои ҷиддӣ имконпазир аст.

Аз дидгоҳи ҳуқуқи оилавӣ, хонаводаҳо метавонанд ба ду гурӯҳи калон ҷудо шаванд: дар гурӯҳи якум муносибатҳои байни ҳамсаронро ҷомеа эътироф намудааст (миёни онҳо никоҳ баста шудааст), дар гурӯҳи дувум ин вуҷуд надорад (иттифоқҳои пешазникоҳии ҷавонон). Ва, ниҳоят, азназаргузаронии шаклгирии

оилаҳоро хотима бахшида, оид ба усулҳои алтернативии ҳаёт ёдрас нашудан мумкин нест, ки ба онҳо тааллуқ доранд:

*никоҳи кушод (озод), ки муносибатҳо дар он ба қоидаву талаботҳои башардӯстона асос меёбанд, аз ҷумла ба талаботе, ки пешбинӣ менамояд, одам дар он дар давоми зиндагӣ, инкишофи ботиниро аз сар гузаронда, тағйир меёбад. Кӯшиш барои худамалигардонии яке аз ҳамсарон, ба ғайр аз дигар корҳо, ҳаёти шахсӣ, ҳаёти ҳар як ҳамсарро, аз ҷумла муносибатҳои муҳимро бо дигарон (бидуни истисноии муносибатҳои ҷинсӣ) назардошт мекунад;

*свининг – никоҳи калаванда, ки зимнан ҷуфтҳои ҳамсароне, ки дар дигар муносибатҳо анъанавианд, шарикони ҷинсиашонро муваққатан иваз мекунанд;

*никоҳи гурӯҳӣ - муносибатҳои занушавҳарии се ё зиёдтар шахсон, ки миёни онҳо метавонанд алоқаҳои ҷуфт-ҷуфт ё бетартибона вуҷуд дошта бошанд;

*никоҳи дуқадама – бастани шартномаи махсуси никоҳиро дар байни ҳамсарон, ки ҳуқуқҳо ва ухдадориҳои онҳоро дар марҳилаҳои гуногуни ҳаёти оилавӣ зикр месозад, пешбинӣ менамояд. Хусусияти муҳимтарини давраи аввали он («қадами аввал») набудани фарзандон ва имконияти баъди вақти муқарраршуда бе иҷрои тартиботи зарурӣ ҷудо шудан мебошад.

Оила дар шароити ҳама гуна буҳронҳо ва садамаҳои иҷтимоӣ ниҳоди иҷтимоии аз ҷиҳати далелҳои таърихӣ устувортарин боқӣ мемонад ва нақши як навъ «созмондиҳанда»-еро иҷро мекунад, ки шаклҳои бешумори нуфузи мутақобилаи шахсият,ҷомеа ва муносибатҳои бисёрсатҳаи байнишахсиро дар ҷомеа танзим менамоянд, ба тартиб медарорад.

Оила иттиҳоди одамон дар асоси издивоҷу хешутаборӣ ва бо воситаи ягонагии маишату масъулияти тарафайн вобаста буда, мебошад. Оила ҳамчун ниҳоди иҷтимоӣ дорои маҷмӯаи меъёрҳо, муҷозот, намунаҳои рафтор буда, онҳо муносибатҳои байниҳамдигарии аъзои онро, ки берун аз ҳудуди хонавода нақшҳои мухталифи иҷтимоиро иҷро менамоянд, ба танзим меоваранд. Бештари муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ Ф.Шарифзода, Х.Раҳимзода, А.Нуров, Н.Юнусов, Б.Маҷидова, В.Г.Бочарова, В.В.Беляков, С.В.Даромдехин, М.Монтессори, А.Маслоу ва дигарон нақши хонаводагиро дар асоси интихоби вазифаҳои хонавода ҳамчун гурӯҳи хурд ҷудо мекунанд, муносибатҳои байни аъзои хонаводаро дар робита бо тақсимоти нақшҳо ва сохтори вазифавӣ-нақшии хонавода махсус таъкид менамоянд.

Агар вазифаҳои оила, пеш аз ҳама, муҳтавои нақшҳои оилавиро дар маҷмӯъ муайян кунанд, пас сохтори нақшӣ дар навбати аввал бо тақсимбандии ин нақшҳо тавсиф мешавад, яъне бо он ки кадом ухдадориро ҳар узви он дар оила иҷро кунад ва муносибатҳои оилавӣ дар асоси кадом талаботҳо (ширкат ё тақсими вазифаҳо ва ғайра) ба роҳ монда шудаанд.

Оила бисёр вазифаҳоро иҷро мекунад, дар он ҷиҳатҳои моддӣ ва маънавӣ, ҷамъиятӣ ва шахсӣ, коллективӣ ва инфиродӣ, ахлоқӣ ва ҳуқуқӣ, биологӣ ва психикӣ, умумӣ ва маҳрамона, аз ҷумла, арзиш ва урфу анъанаҳои миллӣ ба ҳам меомезанд.

Муаққиқи шинохтаи тоҷик Б.Маҷидова вобаста ба ин менависад: «Зери таъсири одату анъанаҳои миллӣ чунин сифатҳои миллӣ-этникӣ ташаккул меёбанд, ки онҳо дар этнопсихология чун стреотипҳо (қолабҳои андешаю рафтор) эътироф шудаанд, ки онҳо ба халқу миллатҳо мансуб ҳастанд. Ба монанди «испаниягиҳои саховатманду мағрур», «олмониҳои тозаву озода» ва ғайраҳо. Инчунин, стреотипҳое зоҳир мегарданд, ки онҳо худшиносии ҳар як халқу миллатро ифода менамоянд. Ба монанди «мо тоҷик ҳастем»…, «мо ӯзбек ҳастем»…, «мо қавқозиҳоем»… ва ғайра.

Онҳоро метавон ҳамчун «сифатҳо» ва «худшиносӣ» номид, ки байни миллатҳо ва ҳатто минтақаҳои алоҳидаи як кишвар паҳн шудааст муаррифӣ кард. Хусусиятҳои миллӣ-этникӣ бетағйир намемонанд, онҳо зери таъсири шароити иҷтимоӣ дигаргун мешаванд». [4, с.20-25].

Одатан муаллифони гуногун ин ё он маҷмӯи вазифаҳо ва истилоҳотро дар асоси модели консептуалии худ пешниҳод мекунанд, яъне номгӯйи ягонаи амалу вазифаҳои оилавӣ вуҷуд надорад. Шояд худи номбаркуниҳо муҳим набошанд, аммо таваҷҷуҳро ба он нигаронидан зарур аст, ки сухан оид ба гурӯҳҳои асосии талаботе меравад, ки онҳоро маҳз хонавода метавонад ва бояд амалӣ созад. Аксари муаллифон вобаста ба ин номгӯйи иборат аз якчанд вазифаи хонаводаро, аз қабили вазифаи таваллуд ва тарбияи фарзандон, вазифаи такомулдиҳии маънавии падару модарон, вазифаи дастгирии эмотсионалӣ ва ҳимояи психологӣ, мавриди истифода қарор медиҳанд.

А.В.Мудрик аз мавқеи таҳлили педагогӣ таъкид менамояд, ки оила омили муҳимтарини иҷтимоигардонии одам мебошад; ва якчанд вазифаи муҳими иҷтимоикунонии оиларо муайян намуда, ишора мекунад, ки нақши онҳо дар марҳилаҳои ҷудогонаи иҷтимоигардонӣ мухталиф буда, дар тӯли роҳи ҳаёти инсон асосиву аҳамиятнок боқӣ мемонанд: -таъминоти ҷисмонӣ ва эмотсионалии инсон; -ташаккули

майдони психологии инсон ва иҷтимоигардонии майдонӣ-нақшии он;-рушди зеҳнии кӯдак;-ташаккули майдонҳои арзишии бунёдӣ дар доираҳои муносибатҳои байнишахсӣ ва байниэтникӣ;-меъёрҳо ва услуби иҷрои нақшҳои хонаводагиро азхудкунии инсон;-дастгирии иҷтимоӣ – педагогии инсон [5, с. 153-161].

Тавре маълум аст, имрӯз ҷустуҷӯйи муносибатҳои нав дар дониши гуманитарӣ нисбати ошкорсозии масъалаҳои оилавӣ зарур мебошад, яке аз чунин муносибатҳо муносибати арзишӣ аст. Моҳияти он аз он иборат аст, ки барои ҳамчун арзиши коркард намудаи инсоният баррасӣ намудани оила имконияти бадастоварии воқеии ин арзиш аллакай имрӯз идрок карда шавад ва ташаккули минбаъдаи он ба сифати қисми таркибии пешрафт пешбинӣ карда шавад.

Ба ақидаи Ю. Г. Королёва тафсири педагогии оила ҳамчун арзиш, аз як тараф, ошкорсозии имкониятҳои тарбиявӣ ва инкишофдиҳандаи тарзи оила, анъанаҳои оилавиро, аз тарафи дигар шаклҳои фаъолияти ҳаётии оила - ҷустуҷӯйи роҳҳои самарабахши шинос намудани ҷавонон бо арзишҳои занушавҳарӣ, волидайнӣ ва хешутабориро назардошт мекунад. Муносибати арзишӣ дар педагогика имкон медиҳад, оила ҳамчун зуҳуроти иҷтимоии муҳими аз тарафии инсоният коркардшуда мавриди баррасӣ қарор гирад, оила ба худ дар ҷомеаи тараққиёбанда тасаввур карда шавад ва ҳамзамон ба оила ҳамчун ба арзиши субъектӣ (шахсиятӣ) муносибат карда шавад [3, с.10].

Дар ин робита, аз назари мо, барои пажӯҳиши мо таснифи вазифаи оила, ки Ю. В. Тягунова пешниҳод намудааст эътибори махсусу муайян дорад [7, с.20-21] .

Оила дар ҷомеа якчанд вазифаро иҷро мекунад: таҷдиди биологии аъзои ҷомеа; иҷтимоигардонии насли ҷавон; нигоҳдории саломатии ҷисмонии аъзои ҷомеа; дастгирии иқтисодии аъзои корношоями ҷомеа; ташкилдиҳии вақти холии самаранок, назорати иҷтимоӣ дар соҳаи вақти холӣ; банизомдарории ахлоқии рафтори аъзои оила дар соҳаҳои гуногун, масъулият ва ухдадории падару модарон дар назди фарзандон.

Ҷуз манфиатрасонӣ ба ҷомеа ва вазифаҳои иҷтимоӣ, оила инчунин вазифаи қонеъ гардонидани талаботи фардии инсонро низ ба зимма дорад: қонеъгардонии талабот вобаста ба фарзандон;-қонеъгардонии талабот вобаста ба волидайнӣ;-баҳрабардории хизматҳои хоҷагидорӣ – маишии аъзои оила аз дигар аъзои он;-ба даст овардани воситаҳои моддии аъзои оила аз аъзои дигари он;-ташаккул ва қабули муҷозоти ҳуқуқӣ ва ахлоқӣ барои тарғиб намудани меъёрҳои иҷтимоӣ дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва муносибатҳои хонаводагӣ; баланд намудани вазъи маънавии аъзои оила; қонеъгардонии талабот оид ба пешравии иҷтимоӣ; қонеъгардонии талаботи истироҳату фароғати якҷоя; дастгирии эмотсионалӣ дар оила; қонеъгардонии талаботи шаҳвонӣ.

Хулоса, оила, ки нишонаҳои арзишро дорад, метавонад ҳам ба арзишҳои шахсӣ, ҳам ба арзишҳои иҷтимоӣ мутааллиқ дониста шавад ва дар доираи муносибатҳои тарафайни инсонӣ, яке аз ҷанбаҳои воқеияти объективӣ, қарор дошта бошад. Он, бешакку шубҳа, объекти арзишиест, ки дар тафаккури шахсӣ ва ҷамъиятӣ аҳамияти махсусро дорад. Оиларо ҳамчун арзиш дарк намудани ҷавонон аз моделсозии талаботи муошират бо аъзои оила, худро аъзои он эҳсос намудан, омодагии иродавӣ ба рафтори тибқи арзишҳои оилавӣ ва хоҳиши аз якҷоягузаронии вақт қонеъ гаштан, рафтори босуботи мувофиқи ақидаҳо/арзишҳои хонавода вобаста мебошад.

АДАБИЁТ

1. Алиев С.Н., Давлатов М., Садыкова Л.Г.Руководство по практической психологии// Д: Собириён, 2004.- 346 с.
2. Голод С. И. Стабильность семьи: социологический и демографический аспекты// РЖ Академии Наук Общественные науки, 1985. - 128 с.
3. Королева Ю. Г. Актуализация ценностей семьи в жизненных планах студентов колледжа// Диссертация кандидата педагогических наук: 13.00.01. - Великий Новгород, 2008. - 200 с.
4. Маджидова Б. Традиции и обычаи таджикского народа в формировании нравственных качеств личности// Душанбе: Ирфон, 2004. С.212.
5. Мудрик А. В. Вызовы глобального кризиса и новые проблемы социализации подростков // Библиотека и чтение в структуре современного образования: материалы межрегиональной научной конференции. - М: Наука, 2009. - С. 128-133.
6. Силласте Г. Г. Сельская школа и село России в начале 21 века: Монография / Под общей редакцией доктора исторических наук Ю. В. Борисова - профессора Дипломатической академии МИД РФ Заслуженного деятеля науки России, Чрезвычайного и Полномочного Посланника РФ. - М.: Центр образовательной литературы, 2003.
7. Тягунова Ю. В.Развитие готовности учителя к воспитанию у подростков ценностного отношения к семье: диссертация кандидата педагогических наук: 13.00.08. - Челябинск, 2008. - 180 с.

ОСНОВНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТИЯ «СЕМЕЙНАЯ ЦЕННОСТЬ» КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СТЕПЕНЬ

Семья имеет исторически сложившуюся систему отношений между супругами, родителями и детьми. Небольшая группа ее членов связана отношениями брака и родства, совместной жизни и взаимной моральной ответственности.

Совместное проживание в домашнем хозяйстве, связанное с общим бытием, регулирует ряд обязанностей и ответственности: постоянная биологическая поддержка (рождение ребенка); обеспечение биологическими ресурсами (питание, одежда, жилье); создание непрерывной культуры (передача социального и культурного наследия новому поколению); материальное состояние; создание эмоциональных и безопасных условий в семье.

***Ключевые слова**: семья, брачный союз, совместная жизнь, материальное состояние, ответственность.*

THE MAIN CHARACTERISTIC OF THE CONCEPT OF "FAMILY VALUE" AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL DEGREE

The family has a historically developed system of relations between spouses, parents and children. A small group of its members is connected by relations of marriage and kinship, living together and mutual moral responsibility.

Living together in a household associated with common life governs a number of duties and responsibilities: ongoing biological support (childbirth); provision of biological resources (food, clothing, housing); creation of a continuous culture (transfer of social and cultural heritage to a new generation); material condition; creating an emotional and safe environment in the family.

***Key words**: family, marriage, life together, material condition, responsibility.*

Сведения об авторах:

***Юнусова Н.М.** – доктор педагогических наук, профессор кафедры общийуниверситетской кафедры Таджикского государственного педагогического университета им. С.Айни.*

***Рахимова Сурайё** – старщий препадаватель кафедры гуманитарных наук Таджикский технический университет им М. Осими. Адресс города Душанбе улица Дехоти 22/16 тел: (+992) 934787838.*

About the authors:

***Yunusova N.M. -** Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of General University Department of Tajik State Pedagogical University named after S. Aini.*

***Ranimova Surayo -** department of fan home ин homeashinosia Donishgo technology and Тҷikiston bánomi academician M. Osimī, 734061, Dushanbe city, Dehoti street 22/16 . tel: (+992) 934787838*

ИСТИФОДАИ УСУЛҲОИ ФАЪОЛИ ТАЪЛИМ ДАР ДАРСИ МУОСИР

Фозилов С.М., Азизова Ф.Ш.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ

Фозилов Ҷ.М.

Доннишкададаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи С.Улуғзода

“Масъалаи маориф ва таълиму тарбия чун яке аз рукнҳои муҳими давлатдорӣ ва манбаи асосии ташаккули захираҳои инсонӣ дар кишвар мавриди таваҷҷуҳи доимии мо қарор дорад. Мо зимни паёму суханрониҳои худ дар иртибот ба соҳаи маориф ҳамеша дастуру супориҳои муҳиму мушаххас дода, рушди пайгиронаи онро дар сиёсати кунунии давлату ҳукумат ҳамчун масъалаи аввалиндараҷа арзёбӣ менамоем.....”. [1, с.22].

Эмомалӣ Раҳмон

Имрӯзҳо дар раванди ислоҳоти маориф ташкили дарс ҳамчун омили созандаву бунёдкор баҳри беҳтар гардонидани сатҳу сифати таълиму тарбия вазифаи муҳим ва масъулиятнокро доро мебошад. Дар тамоми давраи таҳсилот татбиқи падидаҳои тоза ва муосир шаклу усулҳои навинро талаб менамояд. Дар

ташкил намудани дарси самаранок талаботе ба миён меояд, ки риояи он ба омӯзгор барои гузаронидани дарси замонавӣ шароит фароҳам меоварад. Ин талабот муназзаму босифат гузаштани дарс мебошад ва ба шогирд сифатнокии тайёрии ӯро ба аз худ намудани барномаи таълим дода метавонад.

Табиист, ки чунин талаботи замон аз омӯзгор эҷодкориву навоварӣ хоста, барои дурусти мачрои фаъолияти вай замина фароҳам меорад. Мазмун ва тарзи гузаронидани дарс, машғулиятҳои беруназсинфӣ бояд ҷавобгӯйи талаботи давру замон бошад. Омили муҳиме, ки ба рафтору натиҷаҳои раванди таълим таъсири ҷиддӣ мерасонад, ин истифодаи усулҳои таълим мебошад, ки мехоҳам оиди ин масъала баъзе андешаҳои худро иброз намоям.

Оиди усулҳои фаъоли таълим ҳар омӯзгор андеша ва ақидаҳои худро дорад. Байни омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва таҳсилоти олӣ гуногунандешӣ фароҳам омад, ки баъзеҳо ҷонибдори усулҳои нав (яъне интерактив, ҳамфаъол, ҳамгиро) ва бархе тарафдори усулҳои пешини таълим мебошанд. Ба фикри банда, усулҳои пешинаро муқобил гузоштан ҷоиз нест, пас саволе ба миён меояд, кадом усулро бояд интихоб кард? Барои ҷавоб гардонидан ба ин савол мо бояд ҳамаҷониба ин ду усули таълимро баррасӣ намуда, фарқият ва бартарияти онҳоро дарк намоем ва қисмҳои асосии ҳарду навъӣ таълимро мавриди истифода қарор диҳем.

Мақсади асосии ҳар ду усул додани дониши барномавӣ ба хонанда мебошад. Хусусияти усули пешин чунин аст, ки бештар омӯзгор диққати шогирдро ба худ ҷалб менамояд ва фаъол мебошад. Ӯ назди тахтаи синф истода, мавзӯъро мефаҳмонад, яъне устод фаъол аст. Шогирд бошад, нақши шунавандаро ичро мекунад ва андешаҳои устодро гӯш менамояд. Бо хоҳиши муаллим ба назди тахтаи синф даъват шуда вазифаи хонагиро ҷавоб медиҳад. Умуман, фаҳмонда шудани мавзӯи дарс аз як ҷониб сурат мегирад, муаллим дарсро мефаҳмонад, хонандагон ба саволҳо ҷавоб мегӯяд. Ҳатто дар давоми дарс баъзе хонандагон бепарво нишаста, ба дарс аҳамият намедиҳанд. Мақсади банда ин ҷо танқиди усулҳои пешинаи таълим нест. Бартарии усулҳои нави таълимро иброз намудан аст. Воситаҳои саволу ҷавоб, истифодаи асбобҳои аёнӣ ва пурсиши фардии хонандагон ҳар як хонандаро водор месозад, ки ба дарс бо тайёрии ҷиддӣ биёяд, яъне вазифаи хонагиашро тайёр намояд. Омӯзгорон ба шогирдон оиди мавзӯи нав маълумоти умумӣ дода, аз онҳо талаб менамояд, ки мавзӯъро пурра ва аниқ аз худ намоянд. Чизи ҷолиби дигар ин аст, ки дар ин усули таълим хусусиятҳои фардии ҳар як хонанда такмил дода мешаванд: хонанда ба сухангӯйи худ диққат медиҳад, кӯшиш мекунад, ки диққати дигаронро ба худ ҷалб намояд, худро бо дигар хонандагон муқоиса менамояд. Аммо дар истифода аз усулҳои навин, яъне усулҳои ҳамгиро ва таълими босалоҳият бошад, устод аз усулҳои нави ҳосилкунонии қобилият ва муносибати махсус зоҳир намудан нисбати мавзӯи нав истифода мебарад. Фаҳмондани мавзӯи нав аз тарафи устод ва ҳамкории ӯ бо шогирдон амалӣ мегардад. Дар раванди таълим дарси муосир аз устод тайёрии ҷиддиро талаб менамояд. Бояд омӯзгор барои фаъолгардонии хонандагон аз дониш, маҳорат ва малакаи педагогию психологӣ ва тачрибаи худ самаранок истифода барад. Фаъолият бо хонандагон на танҳо фардӣ, балки гурӯҳӣ низ сурат мегирад. Омӯзгор хонандагонро талқин намояд, ки онҳо барои баланд бардоштани дониши худ кӯшиш намоянд. Ташвиқ яке аз воситаҳои таъсири байниҳамдигарии одамон дар муошират ва фаъолияти онҳо мебошад.

Ташкили таълими гурӯҳӣ дар донишандӯзии шогирдон таъсири хуб мерасонад. Гурӯҳҳо агар 5 нафарӣ бошанд, хеле хуб мешавад. Онҳо бо таъсири яке дигар ба саволҳо ҷавобҳои саҳеҳ ва пурмазмун мегардонанд. Муаллим ба саволҳои хонандагон диққат дода, аз миёни он андешаҳои аниқу дақиқ ва бомазмунро ҷудо мекунад ва дараҷаи донишу фаҳмишашонро муайян месозад.

Ҳангоми ба саволҳо ҷавоб гуфтани шогирдон устод бояд аз сарзаниш ва истифодаи калимаҳои дағал худдорӣ намояд. Дар охир дараҷаи донишу фаҳмиши шогирдонро арзёбӣ намояд. Чунин амали омӯзгор фаъолияти шогирдонро нисбати омӯхтани мафҳумҳои илмӣ зиёд намуда, аз ҳар ҷиҳат шавқманд мегардонад.

Дар усулҳои фаъоли таълим устод нақши довар, яъне танзимгар, роҳбалад, риоякунандаи рафтор, баҳсу сухбатҳо ва ҷавобҳои хонандагонро ичро менамояд. Ҳар амале, ки дар усулҳои фаъоли таълим аз ҷониби устод ба роҳ монда мешавад, аз эҷодкории шахсии ӯ вобаста буда, хонандагонро ба олами зиндагии ҳақиқӣ ва тарбияи волои инсонӣ равона созад. Истифодаи бозиҳои шавқовар, сӯҳбатҳо шогирдонро водор месозад, ки дар дарс фаъол бошанд ва ба баҳсу бозиҳо ҳамроҳ мешаванд. Бояд гӯем, ки дар усулҳои нави таълими босалоҳият дарсҳо бо роҳҳои гуногун бояд ташкил карда шавад: баҳсҳо, кор бо гурӯҳҳо, бозиҳо, мусобиқаҳо ва ғайра.

Агар омӯзгор тавонад, ки дар дарс аз усулҳои пешини таълим ва ҳам усулҳои навини таълим (интерактив, ҳамфаъол, ҳамгиро, босалоҳият) самаранок истифода барад, натичаи хубе ба даст хоҳад

овард. Омӯзгор озод аст, ӯ метавонад роҳнамои кори худу шогирдонаш бошад ва интихоб намудани кадоме аз усулҳои таълим ба дониш, маҳорат ва малакаи касбии ӯ вобаста аст.

Барои омӯзгори ҳар фан истифода аз усулҳои пешқадами таълим талаботи замон мебошад. Он омӯзгоре ба муваффақият даст меёбад, ки дониши баланди касбӣ дошта бошад ва тахассусашро ҳамеша такмил диҳад, педагогика ва равоншиносиро хуб донад. Муаллим вобаста ба талаботи методи интерактивӣ бештар ба хонандагон мустақилият диҳад, бигузор худи онҳо бештар хулоса бароранд ва фаъолона ширкат намоянд. Омӯзиши ҳар як фанни таълими он чи дар мактабҳои ҳамагонӣ ва чи дар макотиби олӣ хусусиятҳои фарқкунанда ва хоси худро дорад. Агар мо омӯзгорон роҳҳои осони таълимро чӯё бошему таваҷҷуҳи шогирдонро ба дарсҳои худ ҷалб карда тавонем, бовар аст, ки хонандагону донишҷӯён ин фанро хуб меомӯзанд ва дӯст ҳам медоранд. Методи интерактивӣ имкон медиҳад, ки муносибати салоҳиятнок ба таълим дучанд гардад, аз ҳама муҳим ин метод хонандаро фаъол намуда, ба худбаҳодиҳи водор месозад.

Таҷрибаҳо собит месозад, ки таълим бо методи интерактивӣ, ки асоси онро мусоҳиба, мубоҳиса, фикрронӣ ва мустақилият ташкил медиҳад, дар омӯзиш масъулияти хонандаро дар раванди фаъолияти таълимӣ баланд мебардорад. Чи тавре педагоги шинохта В.Давидов хотирнишон менамояд "Методи интерактиви таълим раванди фикрронӣ ва мустақилияти хонандагонро дар гурӯҳҳо фаъол намуда, салоҳиятнокии онҳоро ташаккул медиҳад". [6, с.242]. Раванди дарсҳои гурӯҳӣ ба хонандагон имкон медиҳад, ки дар рӯ ба рӯи якдигар қарор гирифта, фикри худро саҳеҳ баён карда, хулоса мебароранд ва дар ниҳоят фикри аъзоёни дастаи муқобилро мепазиранд. Агар фикрҳои аъзоёни гурӯҳҳо баҳсро ба миён орад, онҳо метавонанд ба муаллим муроҷиат карда, мавзӯъро пурра ҳаллу фасл намоянд. Албатта, бо чунин усул ташкил намудани фаъолияти омӯзиш ба омӯзгор вобастагии зиёд дорад. Омӯзгор дар ин раванд ҳамчун роҳбалад хонандагонро водор намояд, ки ҳар яки онҳо фикрҳои худро баён намоянд.

Мо омӯзгорон хуб медонем, ки усули интерактивии таълим аз муколама (диалог), мубоҳиса (диспут), фаъолнокӣ дар фикрронӣ, танзими эҳсосот ва натиҷагирӣ аз таълим иборат мебошад. Мувофиқи мақсад мебуд, ки омӯзгорон дар дарсҳои худ аз усули фаъоли мубоҳиса, муколама, мусоҳиба, лоиҳасозӣ, ки як бахши методи интерактивӣ аст, истифода бурда шавад. [11, с.42].

Омӯзгори хушсалиқа дар дарс имкон дорад, ки дар мавридҳои лозимӣ ба хонандагон роҷеъ ба дастовардҳои даврони Истиқлолият дар соҳаи мактабу маориф маълумотҳои мушаххас бидиҳад. Насли навраси имрӯза бояд донад, ки он дастовардҳое, ки дар замони Истиқлолият бо дастгирии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мактабу маориф ба даст овардааст, назаррас мебошад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон доимо таъкид менамоянд, ки соҳаи маориф ва илм асоси пешрафту тараққиёти давлатро таъмин менамояд ва бамаврид қайд намудаанд, ки «Метавон гуфт, ки имрӯз тафаккури техникӣ, технологияи муосир ва ҷаҳонбинии иттилоотӣ ба омилҳои муҳим ва пешбарандаи иқтисодиёт ва ояндаи ҷомеа табдил ёфтаанд. Ҷиҳати соҳиб шудан ба мақоми арзанда дар арсаи ҷаҳонӣ ҳар як шаҳрванди ҷумҳуриро зарур аст, ки фаъолияти худро бо назардошти талаботи замони муосир ба роҳ монда, тамоми имкониятҳоро баҳри тарбия ва ба камол расонидани насли бофарҳангу ватанпарвар, ворисони арзандаи сарзамини аҷдодӣ, инчунин, тайёр кардани кадрҳои соҳибмаърифату баландихтисоси ҷавобгӯйи замони муосир равона созад». [11, с.436]. **Эмомалӣ Раҳмон**

Илова бар ин, технологияи муосири таълим ба рушди истеъдод, қобилиятҳои тафаккурию зеҳнӣ, бахусус маърифатнокии илмии техникӣ, фарҳангӣ, молик гардидан ба қобилияти фикронии мустақилона ва озод ба таври мусбӣ мусоидат мекунад.

Ҳамзамон ба ҳамагон маълум аст, ки таълим бо истифода аз технологияи муосири педагогӣ ба роҳ монда шавад дар ин раванд маҳорат, малака ва дониши хонандагони дорои қобилиятҳои баланди зеҳнӣ равона мегардад ва хонандагон дар дарс фаъол мегарданд.

Ҳар як омӯзгор дар бораи усули фаъоли таълим, методи интерактивӣ ва таълими босалоҳият бояд маълумоти дақиқ дошта, роҳҳои татбиқи онҳоро хуб дарк карда бошад ва дар дарсҳояш аз онҳо ба таври васеъ истифода намояд.

АДАБИЁТ

1. Эмомалӣ Раҳмон. // Паём. Душанбе, 2019. – 22 с.
2. Атутов П. Р. Технология и современное общество // Педагогика-1996.
3. Афанасьев В. Проектирование педагогических технологий // Высшее оброзавание в России. -2001.
4. Бордовский Г. А., Извозчиков В. А. новые технологии обучения. Вопросы терминологии // Педагогика. – 1995. -№5. С.156-170
5. Комплекси таълимию методӣ аз фанни "Воситаҳои муосири баҳодиҳии натиҷаи таълим" Умаров У., Шарипов Н., Холмуродов А., Маҳкамова М., Алиев А., - Душанбе, 2020. -154 с.

6. Лутфуллоев М. Дидактикаи муосир. -Душанбе, 2001с.
7. Ливна М. М. Технологии профессионального педагогического образования. М.: Издат. Центр «Академия», 2001.
8. Мирзоахмедов Ф., Боев Б., Шукурова З. Методҳои самараноки таълим. –Душанбе, 2008с.
9. Назарова Т. С. Педагогические технологии. Новый этап эволюции // Педагогика. -1997.
10. Низоми таълими салоҳиятнокӣ, модули таълимӣ барои татбиқи стандартҳои фаннии синфҳои ибтидоӣ, Ниёзов Ф., Зиёев М., Алиев А., Нусратов Б., Ҷонмирзоев Э., Қодиров Н., Иргашева М., Зиёев Қ. Душанбе - 2016 с.– 36 с.
11. Селевко Г.К.Современние образовательные технологии. –М.: Народное образование, 1998.
12. Эмомалӣ Раҳмон Уфуқҳои Истиқлол Душанбе, "Ганҷ-нашриёт", 2018 . -436 с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ НА СОВРЕМЕННЫХ УРОКАХ

Автор в данной стате отмечает об эффективном использовании интерактивных методов на современных уроках, где опираясь на научных источниках в условиях педагогических технологиях определяет систему познавательных и универсальных учебных действий.

Также в статье рассматривается эффективность использования новых методов, подходов и виды обучения в современных уроках, как: активные, интерактивные, интегрированное обучение и компетентные подходы и т.д.

Особенно автор отмечает, что если интенсивным путём применять интерактивные методы в современных уроках в системе образования, то безусловно это способствует всестороннему развитию личности обучающихся.

Умеренное внедрение активных методов, виды и подходы обучения в современных уроках повышает качество образования и развивает познавательные, интеллектуальные и творческие способности учащихся.

***Ключевые слова**: современный урок, педагогическая технология, активные и интерактивные методы, совместная активность, интегрированное обучение, компетентные подходы.*

USING INTERACTIVE LEARNING METHODS IN MODERN LESSONS

The author in this article notes about the effective use of interactive methods in modern lessons, where, based on scientific sources in the conditions of pedagogical technologies, he determines the system of cognitive and universal educational actions.

The article also examines the effectiveness of using new methods, approaches and types of teaching in modern lessons, such as: active, interactive, integrated learning and competent approaches, etc.

The author especially notes that if interactive methods are intensively applied in modern lessons in the education system, then this certainly contributes to the comprehensive development of the personality of students.

The moderate introduction of active methods, types and approaches of teaching in modern lessons improves the quality of education and develops the cognitive, intellectual and creative abilities of students.

***Key words**: modern lesson, pedagogical technology, active and interactive methods, joint activity, integrated learning, competent approaches.*

Сведение об авторах:

***Фозилов Сухроб Менгбоевич** - Заведующий кафедрой педагогики и психологии факультета дошкольного и начального образования Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни. Тел: (+992) 985756555, mail: FozilovS.-84@mail. Ru*

***Азизова Файзигул Шарфовна** - старший преподаватель кафедры университетской педагогики Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни. Тел: (+992) 918318362, mail: Azizova F@mail. ru*

***Фозилов Джавлонбек Менгбоевич** - Ассистент кафедры информатики и естественно-математических наук Таджикского государственного института языков им. С. Улугзода. Тел: (+992) 985082212, mail: Fozilov J.-909095@mail. ru*

About the autors:

***Fozilov Suhrob Mengboevich** - Head of the Department of Pedagogy and Psychology of the Faculty of Preschool and Primary Education of the Tajik State Pedagogical University named after S. Aini/ Tel: (+992) 985-75-65-55, mail: FozilovS.-84@mail. ru*

***Azizova Faizigul Sharifovna** - Senior Lecturer of the Department of University Pedagogy, Tajik State Pedagogical University named after S. Aini. Tel: (+992) 918-31-83-62, mail: Azizova F@mail. ru*

***Fozilov Javlonbek Mengboevich** - Assistant of the Department of Informatics and Natural and Mathematical Sciences of the Tajik State Institute of Languages named after S. Ulugzoda. Tel: (+992) 985-08-22-12, mail: Fozilov J.-909095@mail. ru*

ББК – 74.03(5т)
УДК – 371
Р - 47

О РОЛИ И МЕСТЕ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К ПРИМЕНЕНИЮ МЕТОДОВ АНАЛИЗА И СИНТЕЗА В ПРОЦЕССЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ПОИСКА ЦЕННОЙ И НУЖНОЙ ИНФОРМАЦИИ ДЛЯ РЕШЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЗАДАЧ

Рахматуллаева М.Н.
Худжандский государственный университет им. академика Б. Гафурова

В процессе формирования умений будущего учителя к педагогической деятельности важное место занимает уровень его теоретических знаний, практических умений и навыков в современных условиях информационно-коммуникативной среды. Безусловно, приоритетное место занимают знания теоретического характера – тот необходимый уровень научных знаний, находящихся между эмпирическим и метатеоретическими уровнями. Теоретические материалы (знания) качественно отличаются по содержанию от эмпирических знаний своим предназначением. Характерной чертой этих знаний является чрезвычайно высокая степень логической организации, наличие доказательной базы с помощью различных методов, в нашем конкретном случае – анализом и синтезом.

В условиях подготовки будущего учителя к педагогической деятельности важной составляющей является педагогическая информация, которая отражает теоретические знания, практические умения и навыки, связанные с профессионально-педагогической деятельностью педагога. Без соответствующей теоретической информации нельзя решить ту или иную задачу, в том числе педагогическую.

Современные информационные технологии направлены на практическое решение проблем обучения и воспитания. Поэтому будущего учителя следует готовить на таком уровне, чтобы он мог самостоятельно осуществить поиск и находку ценной и нужной информации для решения педагогических задач. Он должен чётко и ясно представить себе различие между устаревшей и новой информацией, которая в современных условиях интенсивного развития всех сторон жизни обеспечивает нужды общества в приобретении нужных знаний и сведений.

Будущий учитель в условиях вузовской подготовки должен быть в курсе инновационных событий в сфере избранной профессии. Здесь главную роль играет умение анализировать и обобщать педагогические факты, явления, процессы, знания и пр. Это является своего рода инструментом, орудием, средством поиска, получения, передачи, усвоения, презентации информации.

За годы учёбы в ВУЗе будущий учитель научится работать с различными источниками научной информации, которые впоследствии помогут ему в эффективной организации учебного процесса в ходе педагогической деятельности. Важную позицию в этом плане занимает непрерывное самообразование. Если будущий учитель не может анализировать и обобщать педагогическую информацию, то, соответственно, он не может стать компетентным и высококвалифицированным учителем.

Школа ориентирована на эффективную деятельность учителей, владеющих информационными технологиями. Отсюда будущих учителей следует готовить к работе с многообразными и различными источниками педагогической информации. Будущий учитель сконцентрирован работать как с готовой информацией, так и с не полученной и не усвоенной. В таком случае он занимается самостоятельным поиском новой нужной информации.

Что же может быть источником педагогической информации? Это «архивные материалы по вопросам народного образования; памятники древней письменности, древние рукописи по вопросом воспитания и обучения; официальные материалы (законы, проекты, циркуляры, отчёты, доклады и др.); учебники, учебные пособия, программы и другие материалы, характеризующие работу школы; сочинения выдающихся педагогов; общая и педагогическая пресса, различные труды по гражданской истории, истории философии, истории культуры, истории литературы, художественные произведения, рисующие школу, семейное воспитание и т. п., а так же мемуары и художественные произведения, особенно тех авторов, педагогические взгляды которых освещаются в истории педагогики (Ф. Рабле, Ж. Ж. Руссо, Л. Н. Толстого). (Ш, 5).

В качестве источника педагогической информации выступает также педагогическая документация. «Речь идёт о протоколах и стенограммах педагогических комиссий, педагогических конференций, заседаний комитетов родителей и друзей школы, отчётах об учебно-воспитательной деятельности школы, инспекционных отчётах, отчётах о деятельности детских и молодёжных организаций, дневники учеников и студентов и т.п. Сюда можно отнести записи о ходе уроков и других воспитательных процессов в школе и вне школьной деятельности. Ценный материал представляет собой школьная статистика, документация об успеваемости учащихся и студентов, их характеристика» (183, 113)

Как видим, источники педагогической информации многообразны и разноплановы. Они являются продуктом умственной деятельности официальных и неофициальных лиц, имеющих прямое и косвенное отношение к педагогической деятельности. Уровень их качества, достоверности, объективности и ценности разнообразен. Посредством анализа педагогической информации педагог берёт для себя и для решения педагогических задач необходимую информацию.

Педагогический анализ предполагает знания и умения оперировать педагогической информацией с целью её рационального применения для решения педагогических задач в процессе педагогической деятельности. Анализ предполагает абстрагирование, конкретизацию, детализацию, выделение главного из второстепенного, выделение в информации сущностного аспекта, а также аспектов, касающихся форм проявления данной сущности. Ко всем этим аналитическим операциям будущего учителя следует должным образом и в систематическом режиме теоретической подкованности.

Итак, модель работы с педагогической информацией имеет следующий вид:

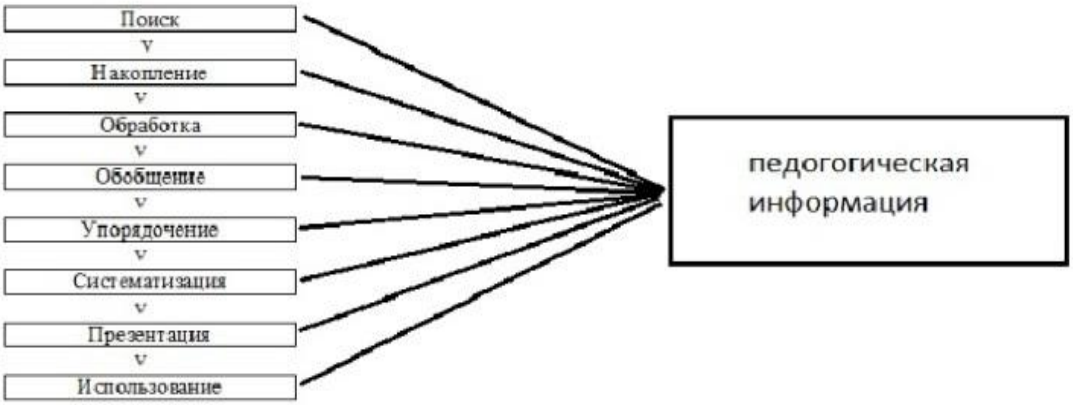

Рис. №7 «Модель работы с педагогической информацией»

Вопрос о компетентном использовании метода анализа и синтеза в педагогической деятельности будущего учителя актуален и без овладения, которым немыслимо эффективная организация учебного процесса. В своей педагогической деятельности учитель самостоятельно получает необходимую педагогическую информацию, поскольку он находится в режиме постоянного обновления знаний, умений и навыков.

Педагогическая информация служит для решения общих учебно-методических задач, а для их осуществления будущему учителю приходится самостоятельно добывать нужную ему информацию. Чем же отличаются общие педагогические задачи от специфических? Рассмотрим это на примере возрастных и индивидуальных особенностей школьников.

О возрастных и индивидуальных особенностях школьников имеется официальная, достоверная педагогическая информация в соответствующих источниках. Это общая педагогическая информация. А учитель работает с конкретными школьниками, которые имеют соответствующие возрастные и индивидуальные особенности. Для того, чтобы точно и адекватно определить особенности своих учеников, учителю необходима соответствующая информация, которую он должен добывать самостоятельно...

Информация учителю необходима для рациональной организации учебно-воспитательного процесса. Тут необходимо умение контактировать с каждым учеником, использовать имеющийся арсенал методов получения информации. Посредством эмпирических методов работы, таких как педагогическое наблюдение, беседа, анкетирование, изучение педагогической документации, педагог изучает и исследует необходимые данные, анализирует их и приходит к соответствующему выводу.

Вместе с тем, он выявляет свои методические ошибки и недостатки, допущенные в ходе обучения и воспитания учеников. Впрочем, он исправляет не только свои ошибки и недостатки, но и ошибки и недостатки учеников. Корректировка ошибок и недостатков учителя и учеников в какой-то степени взаимосвязана, поскольку обучение и воспитание не являются гладким процессом, сопровождаются определёнными недостатками. Задача как раз заключается в анализе возникновения ошибок и способов их рациональной коррекции.

Всё это требует от учителя теоретические знания и умения анализировать и обобщать данные относительно конкретной ситуации обучения и учебного процесса в целом. Причём этот процесс имеет диалектический характер. Он требует соблюдения дидактического принципа систематичности и

последовательности, необходимость для внедрения и формирования профессиональной компетентности учителя в организации учебного процесса.

Теоретические и эмпирические методы исследования связаны с применением анализа и синтеза педагогических явлений. Эмпирические методы научного исследования ориентированы на изучение педагогического явления, когда как теоретические методы направлены на раскрытие его сущности. Изучение педагогического явления в практической плоскости представляет собой изучение конкретного вопроса, тогда как теоретическое исследование представляет собой изучение абстрактного. Не должно быть при этом ни переоценки, ни недооценки как эмпирического, так и теоретического подхода.

В ходе анализа и синтеза педагогических явлений следует исходить из комплексного подхода, ибо методы сравнения и обобщения реализуются в совокупности, исходя из объективной необходимости при решении соответствующих педагогических задач. При этом, анализ и синтез применяются также в комплексе, исходя из их диалектического единства, взаимосвязи и взаимообусловленности. Формализация, моделирование, мысленный эксперимент как разновидности теоретических методов исследования при методически обоснованном подходе вносят существенный вклад в деле исследования сущности процессов обучения, воспитания и целостного педагогического процесса.

На наш взгляд, в недалёком будущем развитие педагогической науки невозможно представить без целесообразного использования данных теоретических методов исследования. Также трудно представить профессионально-педагогическую подготовку будущих учителей без вооружения их методами эффективной организации учебного процесса, в том числе методами анализа и синтеза.

Для проведения опытно-экспериментальной работы нами были созданы две группы: контрольная и экспериментальная. Эти группы были созданы на базе художественно-графического факультета и факультета иностранных языков Худжандского государственного университета имени академика Б. Гафурова.

В контрольной группе обучения исследование проводилось на основе традиционной системы, тогда как в экспериментальной группе занятия проводились на основе разработанной методики применения методов педагогического анализа и синтеза. Данная методика использовалась на теоретических и практических занятиях по курсу «Педагогика» и в ходе педагогической практики. Опытно-экспериментальная работа проводилась в ходе изучения следующих разделов курса педагогики: «Введение в учительскую специальность», «Теория воспитания», «Дидактика», «История образования и педагогическая мысль».

Главная цель опытно-экспериментальной работы заключалась в формировании у будущих учителей знаний и умений анализа педагогического процесса и системы, а также на основе результатов анализа и синтеза организации учебно-воспитательного процесса. Мы исходили из того, что оптимизация использования педагогического анализа и синтеза способствует поднятию на качественно новый уровень готовности будущих учителей к организации учебно-воспитательного процесса.

Педагогический анализ позволил выявить положительную и отрицательную динамику усвоения учебного материала, успехи и недостатки в обучении, способности учеников в выработке необходимых умений и навыков в выявлении главной мысли передаваемой информации. Исходя из этого, проходила корректировка методов обучения, использование рациональных приёмов и способов, способствующих теоретической и практической направленности образования.

Особое значение в ходе опытно-экспериментальной работы придавалась вопросу эффективного использования метода анализа и синтеза в учебном процессе Методы анализа и синтеза аккумулируют процесс значимости и активизации других методов исследования. Всё это позволяет будущему учителю рационально применять полученную педагогическую информацию.

В ходе всего педагогического эксперимента акцент делался на знания, умения и навыки работы с педагогической информацией, поскольку последнее является важным звеном, влияющим на качество учебно-воспитательной деятельности. Уровень информированности будущего учителя, его знания и умения в применении информации в практической деятельности является далеко не последним фактором повышения качества обучения и воспитания школьников.

Педагогическая информация, как известно, имеет чёткую структуру и систему. Всё это было учтено в ходе формирования культуры педагогической деятельности у будущих учителей экспериментальной группы. В ходе преподавания всех разделов курса педагогики в экспериментальных группах использовались так называемые «опорные сигналы», которые отражали сущность, содержание и анализ изучаемого материала. Опорные сигналы представляли собой уплотнённый вариант учебного материала, который использовался в развёрнутом виде. Так, в ходе преподавания раздела «История образования и педагогическая мысль» использовались следующие варианты «опорного сигнала».

Таблица №1

№	Воспитание в первобытном обществе			
1	Главный атрибут данного этапа	Общественная собственность		Общественное воспитание
2	Происхождение воспитания	Связь с трудовой деятельностью (выживание и размножение)		
3	Школа	«Дома молодёжи»		
4	Разделение труда	Мужской труд: изготовление орудий труда, охота и т. д.		Женский труд: пища, одежда и т. д.
	Разделение воспитания	Парни – мужское воспитание		Девочки – женское воспитание
5	Возрастные группы	Дети и подростки	Полноценные и полноправные участники жизни и труда	Пожилые люди, старики
6	Процесс воспитания	Воспитатели	Содержание воспитания	Воспитанники
		Опытные люди	Знания, умения, навыки выполнения трудовой деятельности	Дети и подростки
7	Переход от первой возрастной группы ко второй	Молодёжь	Инициация «Посвящение» (экзамен)	Полноценные, полноправные участники жизни и труда

№	Воспитание в период разложения первобытного общества			
1	Главные атрибуты данного этапа	Частная собственность		Семейное воспитание
2	Следствие	Разделения воспитания		Семейное воспитание; воспитатели: отец и мать
		Воспитание детей знатных людей	Воспитание детей бедных людей	
3	Разделение труда	Умственный труд для знатных детей		Физический труд для простых людей
4	Следствие	Умственное воспитание для детей знатных людей		Физическое воспитание для детей простых людей
5	Школа	Только для детей знатных людей		Дети простых людей воспитывались, только участвуя в трудовой деятельности

Данная таблица состоит из 12 пунктов, каждый из которых даёт соответствующую информацию, отражает исторические факты о воспитании, его связи с трудовой деятельностью общества. Соответственно, была получена информация о способах передачи социального опыта взрослого поколения подрастающему для подготовки его к жизни и труду.

Каждая социально-экономическая формация и историческая эпоха имеет свои особенности в процессе организации трудовой и социокультурной деятельности, к числу которых относятся воспитание, подготовка подрастающего поколения к жизни и труду, формирование сознания и поведения подрастающего поколения. В каждой социально- экономической формации и исторической эпохе система образования организуется, исходя из существующих материальных и духовных ценностей в жизни общества.

На этот фактор как на главный атрибут формы существования человеческого общества было акцентировано внимание студентов экспериментальной группы. Такой подход позволил в изучении процесса воспитания в школе, педагогической мысли в динамике и развитии, что, несомненно, является главным требованием диалектического подхода. Студенты экспериментальной группы изучали специфические особенности не только первобытного общества, но и рабовладельческого общества, феодального общества, эпохи Возрождения, капиталистического общества, социалистического общества и общества современного этапа – рыночной экономики.

Следует отметить, что, наряду с социально-экономическими формациями, системы образования той или иной эпохи, школы и педагогической мысли, анализу подвергались эпохи разложения первобытного общества, эпохи Возрождения, эпохи социализма, поскольку каждая из них, хотя и входит в ту или иную социально-экономическую формацию, всё же имело свои отличительные особенности и влияния в сферу образования и педагогической мысли. Исходя из знания, умения и навыков анализа исторических фактов, связанных с системой образования, можно выделить три уровня качества анализа.

ЛИТЕРАТУРА

1. Педагогический поиск / Сост. И. Н. Баженова. – М.: Педагогика, 1988. – 544 с.
2. Усова А. В. Формирование у школьников научных понятий в процессе обучения. – М.: Педагогика, 1986. – 176 с.
3. Хмель Н. Д. Педагогический процесс как объект деятельности учителя. Учебное пособие. – Алма-Ата. Казахский гос. пед. ин-т им. Абая, 1978. – 115 с.
4. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.

О РОЛИ И МЕСТЕ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К ПРИМЕНЕНИЮ МЕТОДОВ АНАЛИЗА И СИНТЕЗА В ПРОЦЕССЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ПОИСКА ЦЕННОЙ И НУЖНОЙ ИНФОРМАЦИИ ДЛЯ РЕШЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЗАДАЧ

Профессионально-педагогическая подготовка будущих учителей включает теоретическую и практическую часть, которые составляют диалектическое единство и которые имеют логическую взаимосвязь и взаимообусловленность. Подготовка высококвалифицированного специалиста предполагает высокий уровень готовности применения теоретических и практических эмпирических методов исследования, которые необходимы для решения педагогических задач. Исходя из этого, от учителя требуется знания умения и навыки анализа и синтеза, которые позволяют осуществить определенную логическую связь между теорией и практикой организации учебно-воспитательного процесса. При помощи методов анализа и синтеза добывается нужная педагогическая информация необходимая для решения конкретной практической педагогической задачи. В этом плане будущему учителю необходимо знания, умения и навыки работать с информационными технологиями для поиска педагогической информации. Также важной составляющей высшего уровня готовности к педагогической деятельности является непрерывное самообразование, которое играет ключевую роль в оптимизации и модернизации применения методов анализа и синтеза, и в конечном счёте в улучшении качество учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: *профессионально-педагогическая подготовка, теоретические методы, практические методы, педагогическая информация, непрерывное самообразование, педагогические задачи, педагогическая деятельность, анализ, синтез, учебно-воспитательный процесс.*

ON THE ROLE AND PLACE OF TRAINING OF FUTURE TEACHERS FOR APPLICATION OF METHODS OF ANALYSIS AND SYNTHESIS IN THE PROCESS OF INDEPENDENT SEARCH OF VALUABLE AND NECESSARY INFORMATION FOR SOLUTION OF PEDAGOGICAL TASKS

Professional and pedagogical training of future teachers includes the theoretical and practical parts, which make up the dialectical unity and which have a logical relationship and interdependence. The training of a highly qualified specialist implies a high level of readiness to apply theoretical and practical empirical research methods that are necessary to solve pedagogical problems. Based on this, the teacher is required knowledge of skills and analysis and synthesis skills that allow for a certain logical connection between theory and practice of organizing the educational process. Using the methods of analysis and synthesis, the necessary pedagogical information is obtained necessary to solve a specific practical pedagogical problem. In this regard, the future teacher needs knowledge, abilities and skills to work with information technologies to search for pedagogical information. Another important component of the highest level of readiness for pedagogical activity is continuous self-education, which plays a key role in optimizing and modernizing the application of analysis and synthesis methods, and ultimately in improving the quality of the educational process.

Key words: *professional and pedagogical training, theoretical methods, practical methods, pedagogical information, continuous self-education, pedagogical tasks, pedagogical activity, analysis, synthesis, educational process.*

Сведение об авторе:

Рахматуллаева Мукаддас Набиджановна, *кандидат педагогических наук, старший преподаватель общеуниверситетской кафедры иностранных языков, ГОУ "Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова", E-mail:* rahmatulloeva_86@mail.ru

About the author:

Rahmatulloeva Mukaddas Nabijonovna *- candidate of pedagogical science, senior teacher of the All University Department of Foreign Languages, SEI of "Khujand State University named after academician Bobojon Gafurov". (Republic of Tajikistan, Khujand), E-mail:* rahmatulloeva_86@mail.ru

ИСТИФОДАИ ТАҚРИБАИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ОИД БА БАЛАНД БАРДОШТАНИ СИФАТИ ТАҲСИЛОТ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИИ ОЛИИ КАСБИИ ҶУМҲУРӢ

Раҳмонов Ш.М.

Муассисаи таълимии ғайридавлатии "Донишкадаи тиббӣ-иҷтимоии Тоҷикистон"

Дар даҳсолаи охири асри XX, ҳангоми ташкил ва фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар хориҷа хусусан дар муассисаҳои таҳсилоти Аврупо муаррифии фалсафаи идоракунии умумии сифати таҳсилот (Total Quality Manaqement-TQM- менеҷменти умумии сифати таҳсилот) ва стандартҳои

байналмилалии сифат, раванди таълимро аз нуқтаи назари TQM (менеҷменти умумии сифати таҳсилот), ҷиҳати такмили ва омӯзиши барномаҳои таълимӣ ва баланд бардоштани сифати хизматрасонии дар раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, бо мақсади қонеъ намудани талаботҳои ҷомеъа ва ташаккули шахсияти комил, ҳамзамон барои омода намудани мутахассисоне, ки ба талаботи марҳалаи имрӯзаи рушди ихтимоию иқтисодии кишвар ҷавобгӯро тоқазо менамояд, алоқаманд мебошад.

Дар робита ба ин, қайд кардан зарур аст, ки аз нуқтаи назари назарияи иқтисодӣ барои беҳат намудани сифати таҳсилот равандҳои консептуалии зерин таҳия шудаанд: анъанавӣ ва муосир.

Усули анъанавӣ сифати таҳсилотро ҳамчун ҷавобгӯ ба талаботи стандартҳои муайяни таҳсилот шумурда, тавассути амалигардонии он бояд ҳуҷҷатҳои зерин таҳия ва тасдиқ карда шаванд:

а) санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунанда – қонунҳои соҳавӣ, консепсияҳо, стратегияҳо, барномаҳои давлатӣ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии ба танзимдароварандаи соҳаи маориф (Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва раёсат ва шӯъбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳо) барои зинаи поёнии идоракунии система;

б) системаи стандартҳои давлатии зинаҳои таҳсилот;

в) тартиби иҷозатномадиҳӣ, аттестатсия ва аккредитатсияи муассисаҳои таълимӣ;

г) ҷавобгӯ ба талаботи бозори меҳнат, ки ин талабот ба намудҳои алоҳидаи таҳсилот, ки талаботи стандарти давлатиро оид ба тайёр намудани мутахассисони зинаҳои гунгуни таҳсилот рушд медиҳанд, талаб менамояд;

д) низоми нави технологияи назорати дохилитаълимгоҳӣ (дар сатҳи муассисаи таълимӣ) оид ба низоми идоракунии фаъолияти таълимӣ ва муносибатҳои субектҳои раванди таҳсилот.

Низоми муосир ба идоракунии сифати таҳсилот, зарурияти тартиби ҳатмии стандартикунонӣ (иҷозатномадиҳӣ, аттестатсия, аккредитатсияи муассисаҳои таълимӣ, натиҷаҳои арзёбии санҷиши сифати таҳсилот, назорати дохилитаълимгоҳӣ ва ғайра), инчунин кӯшиши ба қайд гирифтани баҳисобгирӣ ва чен кардани параметрҳои низоми (равандҳо ва таъсири) таҳсилотро низ дарбар мегирад.

Аз ин лиҳоз, сифати таҳсилот аз рӯи хусусиятҳои зерин муайян карда мешавад:

- дараҷаи мувофиқати мақсад ва натиҷаи таҳсилот дар сатҳи системаи мушаххаси таҳсилот (дар сатҳи муассисаи таълимӣ);

- мувофиқат байни параметрҳои гуногун дар арзёбии натиҷаи таҳсилоти шахси мушаххас (донишҷӯён) сатҳ ва сифати дараҷаи донишандӯзии донишҷӯён, дараҷаи ташаккули малака, маҳорат, солоҳиятнокии онҳо ва ғайра;

-дараҷаи мувофиқати стаҳи дониш, малакаю маҳорат ва салоҳиятҳои назариявӣ ва татбиқи истифодаи амалии онҳо дар раванди истеҳсолоти кишвар, инчунин рушди иқтисодиёт ва фаъолияти касбӣ мутахассисони омодагардида.

Дар адабиёти илмии хориҷӣ, инчунин ба таҳлили самтҳои бархӯрдҳои гуногун ҷиҳати баҳодиҳӣ ба сифати таълим диққати зиёд дода мешавад.

Аз ҷумла се гурӯҳи нишондиҳандаҳои арзёбии сифати таҳсилотро дар муассисаҳои таълимии хориҷӣ ҷудо кардан мумкин аст, ки аз якдигар фарқ доранд:

- нишондиҳандаҳои сифат дар системаи маориф;

-нишондиҳандаҳои сифати таълимии характери субъективӣ дошта (бо назардошти фикру ақидаи истеъмолкунандагон-корфармоён, маълумотҳои омории мониторингии иҷтимоӣ-педагогӣ);

- нишондиҳандаҳои баробарӣ ҷиҳати дастрасӣ ба таълим, барои сатҳои гуногуни гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва шаҳрвандон[1]. .

Аз истифода аз чунин меъёрҳои байналмилалӣ ҷиҳати рушди таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар боби 3-и Стратегияи рушди соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то 2020, (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2020, №334) чунин қайд карда шудааст: Мақсади асосии Стратегияи миллӣ – фароҳам овардани шароит барои таъмини хизматрасонии амалию самарабахши маориф ва дастрас будани таҳсилоти дахлдори босифат барои ҳама ва ба ҳалли вазифаҳои зерин равона гардидани он:

– таъмини некӯаҳволии шаҳрвандон ва суботи иҷтимоӣ дар ҷомеа;

– бунёди заминаи кадрии рушди иқтисодӣ дар соҳаҳои афзалиятнок, рушди истеҳсолоти технологӣ ва ҷалби сармояи хориҷӣ ба иқтисодиёти кишвар[4]. .

Бо дарназардошти ҳадафу вазифаҳои ба захираи асосии рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар ва баланд бардоштани некӯаҳволии шаҳрвандони он табдил додани низоми маориф, самтҳои асосии зерини Стратегияи миллӣ муайян шудаанд:

– навсозии мазмуни таҳсил;

– тағйироти сохтории соҳаи маориф;

– таъмини дастрасии таҳсилоти босифат [4].

Дар охириҳои солҳои 90-уми асри гузашта олимон дар тадқиқотҳои илмӣ қайд карда буданд, ки беҳтар кардани сифати таҳсилоти олии касбӣ дар асри XX1 нақши бузург хоҳад дошт, зеро ин давра воридоти технологияи навро дар системаи маориф ба миён меоварад.

Ин нуқта назар низ дар ҳисоботи Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд дар соли 2010 низ қайд карда шудааст: Технологияи информатсионӣ ва Интернет қувваи асосиест барои татқиқотҳои илмӣ , навгониҳо, рушди иқтисодиёт ва навгониҳои иҷтимоӣ. Таҳлили бухрони иқтисодӣ ва роҳҳои пешгирӣ ва баромадан аз он таъкид карда шуд, ки технологияҳои иттилоотӣ ва Интернет омилҳои асосии таҳқиқот, навоварӣ, рушди иқтисодӣ ва тағироти иҷтимоӣ мебошанд.

Инчунин, дар «Нишондиҳандаҳои Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд дар самти маориф «Нигоҳе ба таҳсилот» (дар соли 2010) оид ба таъмни сифати таҳсилот таъкид карда шудааст, ки вазъи системаҳои таҳсилоти миллӣ бо системаҳои дигар кишварҳо бадастомада муқоиса карда шавад. Он як қатор нишондиҳандаҳои муқоисашаванда ва дахлдори актуалии таҳсилотро дар бар мегирад ва мувофиқ бо мавқеи касбиро оид ба муқоиса кардани вазъи кунунии таҳсилотро дар сатҳи байналмилалӣ ифода мекунад [7].

Ғайр аз ин, аҳамияти ҳамкориҳои байналмилалӣ аз нуқтаи назари баланд бардоштани идоракунии сифати таҳсилот дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣниз таъкид карда шудаст.

Барои оқибатҳои эҳтимолии беҳтар кардани сифати таҳсилоти олии касбӣ чунин пешниҳод менамоем:

-сафарбаркунии ҳайати профессорону омезгорон ва донишҷӯён барои табодули дарачаи касбӣ ва баланд бардоштани маҳорату малакаи донишазхудкунӣ ба дигар муассисаҳои таҳсилоти олии хориҷи кишвар;

-хусусияти формалии шакл сохт, рушти таҳсилот, таъсиси намудҳои нави муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ (давлатӣ ва ғайридавлатӣ);

-ташкил ва рушди таҳсилоти фосилавии донишҷӯён, мувофиг намудани барномаҳои таълимии фосилавӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ тибқи талаботи стандарти ягонаи таҳсилоти байналмилалӣ.

Умуман, сифат як ҷузъи табии сатҳи таҳсилот ва ҷузъи ҷудонашавандаи татқиқоти олимони соҳавӣ ба ҳисоб меравад. Решаҳои таърихии ташаккули моделҳои арзёбии баҳодиҳии сифати барномаҳои таълимӣ дар асри XVII пайдо шудаанд. Дар ин давра чун қоида, ду модели баҳодиҳии сифатии он муайян карда шудааст, ки аз якдигар тафовут доранд:

1.Модели фаронсавӣ, ки ба назорати аудиторони беруна асос ёфтааст, ки он шакли архивии (дар асоси маълумотҳои архивии муассисаи таълимӣ) арзёбии сифати таҳсилотро аз ҷиҳати (шахсони масъули муассисаи таълимӣ) худбаҳодиҳӣ ва ҳисоботдиҳии муассисаи таълимӣ мебошад;

2.Модели англисӣ, ки дорои нишондоди идоракунии ва арзёбии худидоракунии ҷамоаи шарикон дар назорати сифати таҳсилот дар асоси баҳодиҳии мутахассисони соҳавӣ мебошад [1]. .

Ҳар як донишгоҳи асримиёнагӣ дар он давра ба идоркунӣ ва баланд бардоштани сифати таҳсилот шаклҳои назоратии худро доштанд. Дар аввали асри XIX бошад давлатҳо аллакай ба беҳтар кардани сифати таҳсилоти олии касбӣ таваҷҷӯҳи хосса зоҳир мекарданд.

Масалан, аз нисф зиёди муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Аврупо пас аз Ҷанги дуюми Ҷаҳонӣ аз нав барқарор карда шуда, ин тамоюли муносибати нави назорат ва маблағгузории давлатҳоро барои ба таҳсил фаро гирифтани шаҳрвандон ва тайёр намудани мутахассисони соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқ ва иқтисодиётро ба миён овард. Ин вазъият пас аз бухрони иқтисодӣ дар солҳои 1950-1960-ум, ҳангоми зарурати ворид кардани ислоҳот ба низоми идоракунии маблағгузории системаи таҳсилоти олии касбии дар Аврупо, ба роҳ монда шуда, бо хароҷоти камтар ва кам кардани муҳлати таҳсил мутахассисони соҳаҳои гуногуни хоҷагии қишлоқ ва иқтисодиётро омода намуданро ташкил медод.

Дар ин давра, бахши давлатӣ як қатор тартиботи инноватсиониро дар соҳаи назорати сифати таҳсилоти олии касбӣ амалӣ намуд, ки дар натиҷа муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ба «консепсияи худтанзимкунӣ» гузаштанд. Ҳукуматҳо шахсони ваколатдори соҳаи маориф дар таҳия ва татбиқи сиёсати соҳаи маориф ба муассисаҳои таълимӣ мустақилияти бештар доданд. Консепсияи нав асосан дар кишварҳои Аврупо татбиқ карда шуд ва дар силсилаи муносибатҳои «давлат ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ» аз модели анъанавии идоракунии мутамаркази давлатӣ ба модели муносибати иқтисоди бозорӣ тағйир ёфт. Чунин тағиротҳо дар системаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан баъд аз солҳои 1996 оғоз ёфт, ки ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ мустақилияти худидоракунӣ дода шуда, муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ донишҷӯёнро ба тариқи шартномавӣ қабул намуда, соҳибкасб менамуданд. Инчуни филиалҳои муассисаҳои таҳсилоти олии касбии хориҷи кишвар дар ҷумҳурӣ ва муассисаҳои ғайридавлатӣ таъсис дода шуда, ба тариқи шатномавии таҳсил мутахассисонро омода менамуданд.

Ҳамин тавр, системаи мутамаркази ташкили раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ бо системаи хусусии идоракунии он аз рӯи талабот ва хусусиятҳои зерин иваз карда шуданд:

- иштироки таҳлилгарони беруна дар сатҳи марказии қабули қарорҳои институтсионалӣ;

-диққати бештар додан барои амалигардонӣ ва татбиқи стратегияҳои институтсионалӣ;

-таваҷҷӯҳи бештар ба усулҳои нави идоракунии сифати таҳсилот. дар ҷаҳони муосир (корпоративӣ) таҳия карда шудаанд.

Таҳлил ва омӯзши маводҳои таърихӣ собит намуданд, ки «рушди воқеии сифати таҳсилот» дар соҳаи маориф дар ИМА дар охири асри Х1Х, вақте аввалин ташкилот оид ба аккредитатсияи муассисаҳои таълимӣ таъсис дода шуда буд, ба миён омад, вале дар ин давра дар баъзе кишварҳои Аврупо, масалан, дар Финландия танҳо як низоми (маҳоми) миллӣ бо вазифаҳои маҳдуди назорати сифати таҳсилот дар системаи таҳсилоти олӣ ташкил карда шуда, дар дигар кишварҳо масалан, Олмон муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ якчанд намуди назорати сифати таҳсилотро ба роҳ монда буд, сатҳи сифати таҳсилотро новобаста аз шакли ташкилию ҳуқуқӣ натиҷаҳои назаррас дар самти баланд бардоштани сифати таҳсилот ба даст оварданд [1]. .

Таҷрибаи чандсолаи собит намуд, ки, таъмин тартиб ва муайян намудани сифати таҳсилот дар шакли ташхиси аккредитатсионӣ аз рӯйи шаклҳои асосии системаи таъмини сифат дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар шакли зерин амалӣ гардонида мешавад.

(Расми 1) Шаклҳои асосии системаи таъмини сифат дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ

Замимаи 1.

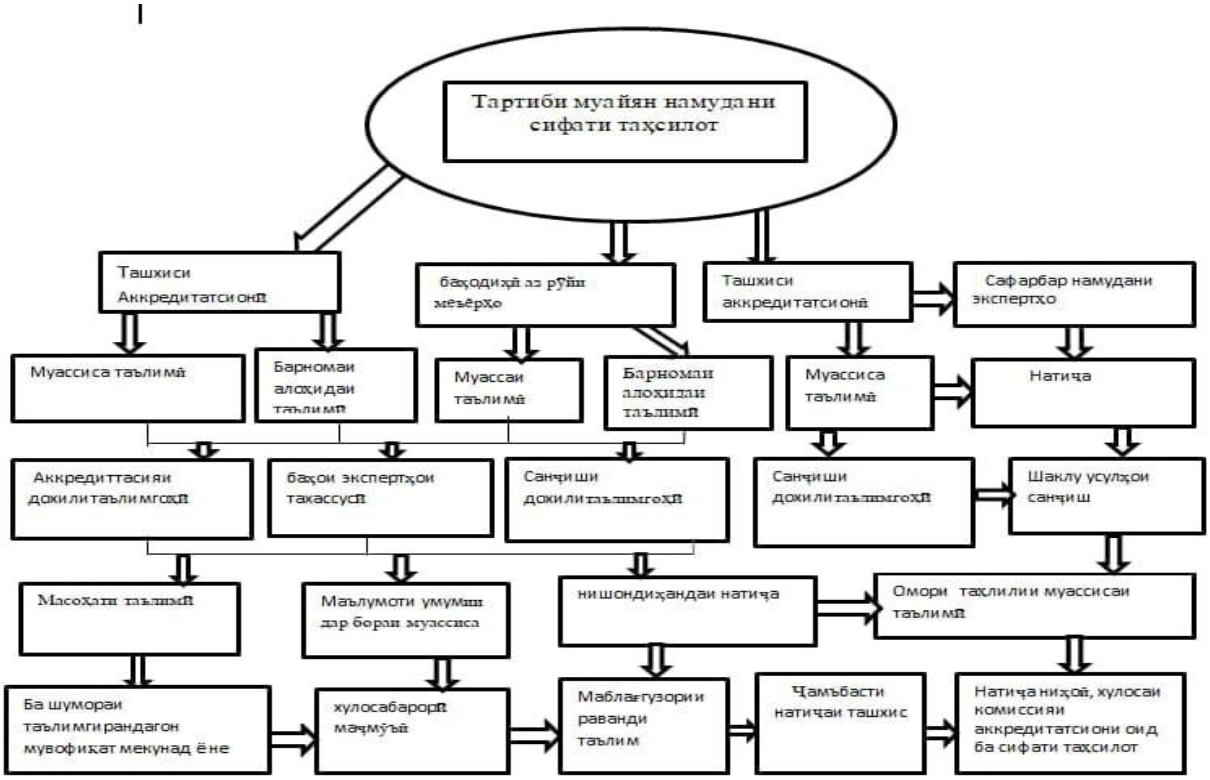

Чунин раванди ташхиси аккредитатсионии аз як тараф, ба типологияи механизмҳои мавҷудаи миллии таъмини кафолати сифат мусоидат намояд, аз тарафи дигар, афзалиятҳо ва норасогиҳои системаҳои гуногуни кафолати сифатро нишон медиҳад.

Татқиқотҳои таҷрибаи байналмилалӣ дар рушди таҳсилоти олӣ собит менамояд, ки тамоюли афзояндаи масъулияти баланд бардоштани сифати таҳсилот вазифаи асосии муассисаҳои таҳсилоти олӣ буда, рушди он ба зиммаи худи муассисаи таълимӣ вогузор карда мешавад.

Хусусияти мусбати ин раванд аз он иборат аст, ки масъулияти муассисаҳои таҳсилоти олӣ ҷиҳати худбаҳодиҳӣ барои баланд бардоштани сифати таҳсилот ва ташкили раванди таълим баланд арзёбӣ карда мешавад.

Бояд қайд кард, ки ҷанбаи фаъолияти муҳими худбаҳодиҳии муассисаи таълимӣ иборат аст, аз:

1) ҳаҷми максималии азхудкунии барномаи таҳсилоти олӣ, шафофияти тагсимоти маблағгузории сектори хусусӣ ва давлатӣ;

2) донишҷӯён ба барномаҳои баландсифати таълимӣ ниёз доштан;

3) ҷиҳати сари вақт додани маълумот ба ҷомеъӣ шаҳрвандӣ ва корфармоён, аз амалигардонии сифати баланди барномаҳои таълимӣ дар муасисиаҳои таълимӣ .

Тартиби дигари муҳими таъмини сифати таҳсилот ин аккредитатсияи системаи таҳсилоти олии касбӣ мебошад. Дар гузашта, аккредитатсияи давлатӣ дар ИМА бартарӣ дошт ва он дар Амрикои Марказӣ ва Ҷанубӣ, Аврупои Шарқӣ низ рушд ёфт. Дар солҳои 1980-ум, аккредитатсия ҳамчун як шакли назорати сифати таҳсилот дар Ҳиндустон ва баъдан дар кишварҳои Иттиҳоди Аврупо низ ба роҳмонда шуд.

Азбаски системаи аккредитатсия ҳамчун усули баланд бардоштани сифати таҳсилоти олӣ дар ИМА аввалин маротиба зуҳур ва рушт ёфта буд, зарур аст, ки таҷрибаи Шӯрои аккредитатсионии таҳсилоти олии ИМА ҳамчун тахрибаи пешқадам мунтазам омӯхта шавад [2]. .

Аккредитатсия раванди назорати сифати таҳсилотро ба роҳ монда, ҳамзамон, намуд ва мақоми муассисаи таълимиро муайян менамояд. Барои он, ки муассисаи таълими аккридататсишаванда ҳисобида шавад, зарур ҳаст, ки ҳадди ақал ҷиҳати баланд бардоштани сифати таҳсилот аз ҷониби ҷамъият ва давлат шинохта шавад. Барои он, ки муассисаи таълимӣ ва ё барномаҳои алоҳидаи таълимӣ аз аккредидатсия гузашта ҳисобида шаванд, бояд бо тариқи тестӣ аз фанҳои таълимии тадрисшаванда, тибқи талаботи стандарти давлатии таҳсилот ва стандарти ихтисосҳо санҷиши тестӣ ва ё хаттӣ гирифта шуда, дараҷаи азхудкунӣ, маҳорат, малака ва солоҳиятнокии донишҷӯён бояд муайян карда шаванд [6; 7].

Бояд қайд кард, ки аккредитатсияи муассисаи таълимӣ асосан аз рӯй заминаи моддию техникии мавҷудаи муассисаи таълимӣ, барномаҳои таълимии амалишаванда, таъминоти кадрии ба меъёрҳои муайянгардида мувофиқ, дараҷаи донишадӯзии донишҷӯён ва ғайра муайян карда мешавад, на аз рӯй натиҷаи мутахассисони омодагардида ва таъминоти онҳо ба ҷойи кор, бояд дар оянда ин самт дар ташхисҳои аккредитатсионии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ба инобат гирифта шавад, зеро натиҷаи таҳсил ва салоҳиятҳои азбарнамудаи мутахассисони омодагардида дар истеҳсолот ва амалия натиҷа медиҳад.

Дар раванди ташхиси аккредитатсионӣ ду фарқият мавҷуд, ҳаст, ки моҳияти онҳо иборат аст, аз:

1.Раванде, ки тавассути он як ташкилоти ғайридавлатӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ ва ё хусусӣ сифати таҳсилотро дар муассисаи таҳсилоти олӣ дар маҷмӯъ ё аз рӯи барномаи алоҳидаи таълимӣ баҳогузорӣ менамоянд.

Ин раванд дар маҷмӯъ аз се марҳила (давра) ва самтҳои мушаххас иборат аст:

I). худбаҳодиҳӣ (акредитатсия дохилитаълимгоҳӣ), ки аз ҷониби омӯзгорон, роҳбарон ва кормандони муассисаи таълимӣ, барои мувофиқати раванди таълим бо стандартҳо ва меъёрҳои мақомоти аккредитатсионӣ гузаронида мешавад;

II). ташкили комиссияи аккредитатсионӣ бо ҷалбӣ мутахассисони соҳаи марбута (аз ҷониби ташкилоти аккредитатсионӣ) ва мутахассисони тахассусии касбие, ки аз ҷониби дигар муассисаҳои таълимӣ ҷалб карда мешаванд, онҳо самтҳои гуногуни муассисаи таълииро аз ташхис гузаронида, аз донишҷӯён санхишҳои хаттӣ, электронӣ ва шифоҳӣ мегирад, ҳамзамон аз омӯзгорон ва донишҷӯён оид ба фаъолияти муассисаи таълимӣ назарпурсӣ намуда, хулосаброрӣ менамояд ва аз натиҷаи он хулоса ва тавсияҳо омода намуда, ба Комиссияи мақомоти аккредитатсионӣ пешниҳод менамояд;

III) Хулоса ва тавсияҳои омодагардидаи комиссияи аккредитатсионӣ дар ҷаласаи Комиссияи аккредитатсионии мақомоти марбута баррасӣ карда шуда, ба муассисаи таълимӣ баҳогузорӣ карда шуда, мақоми он муайян карда мешавад.

2. Ҳуҷҷате, ки тавассути он муассисаи таълимӣ аз дигар мақомоти салоҳиятдор мақомаш этироф мегардад (давлат, муассисаи давлатӣ, ва ё ташкилотҳои байналмилалии акредитатсионии хориҷӣ) барои иҷро намудани салоҳияти академӣ, ки ба ӯ пешниҳод шудааст, ҳуқуқи амалӣ намуданро дорад.

Нишондиҳандаҳои тағирёбандаҳои имконпазир барои арзёбии сифати таҳсилот дар муассисаи таълимӣ, ин нишондиҳандаҳои натиҷагирии фаъолият муассисаи таълимӣ мебошад. Ин нишондиҳандаҳо метавонанд сифати ва ё миқдорӣ бошанд, он маҷмӯи маълумотҳои зеринро дарбар мегиранд: имконияти ба кор таъмин намудани хатмкунадагон ва мунтазам ҳамкорӣ намудан ба онҳо, дарёфти грантҳо барои корҳои илмӣ-татқиқотӣ, бастани шартномаҳои илмӣ бо корхонаҳои илмӣ ва истеҳсолӣ, шумораи мақолаҳо ё таҳқиқоте, ки кормандон ва донишҷӯён интишор намуданд, таносуби даромади институтсионалӣ ба хароҷот ва ғайра.

Илова ба санҷишҳои сифати таҳсилот, мақомоти ваколатдорӣ назоратии соҳавӣ муаззафанд, ки ба муассисаҳои таълимӣ дар иҷрои ӯҳдадорӣ ва вазифаҳояшон кӯмаки методӣ ва амалӣ расонанд.

Омӯзиши таҷрибаи байналмилалӣ барои рушди муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, дар баланд бардоштани сифати таҳсилоти олӣ, тайёр намудани мутахассисони дорои маҳорат, малака ва дорои салоҳиятҳои касбӣ ва гузаронидани аккредидатсияи давлатӣ дар ҷумҳурӣ аҳамияти бузург дорад. Дар ҳамин самт, Асосгузори сулҳу вахдати миллӣ, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон вазифаи баланд бардоштани сифати таълим ва тайёр кардани кадрҳои дорои сатҳи баланди касбиро яке аз вазифаҳои аввалиндараҷаи Ҳукумати Ҷумҳури Тоҷикистон дониста, чунин таъкид менамояд: ”Ҷустуҷӯ ва дарёфти роҳу усулҳои пешқадаму муосири таълим, мустаҳкам намудан ва ба меъёрҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ гардонидани пояҳои моддиву техникии муассисаҳои таълимиву илмӣ, васеъ ҷорӣ кардани технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ, ба роҳ мондани ихтисосҳои нави ба талаботи иқтисоди миллӣ ҷавобгӯй ва воридшавӣ ба фазои ягонаи таҳсилот дар маркази таваҷҷуҳи таҳсилоти олии касбии кишварамон қарор дорад” [5].

Панҷ вазифаҳои асосиро пешниҳод менамое, ки дар назди системаи миллии таъмини сифати таҳсилот меистад:

1)таҳияи стратегияи таъмини сифат, бо мақсади амалӣ намудан таҳкими ҳадафҳои бо мақсаднок ба такмил равонашуда;

2)зарурати ба мувофиқа расидан ва эътимод миёни тарафҳои манфиатдоре, ки ба сифати таҳсилоти олӣ талабгоранд. (корфармоён);

3) зарурати баланд бардоштани самаранокии иқтисодии системаи кафолати сифат;

4) зарурати рафъи оқибатҳои бенизом рушдёбандаи кафолати сифат дар сатҳи муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ;

5)ҳадди ақал субектҳои равандҳои таъмини сифат бо назрдошти муваффагиятҳои таҳсилоти олӣ таъсир мусбат расонида тавонанд.

Ҳамин тариқ, таҷрибаи мавҷудаи ватанӣ ва байналмилалӣ собит менамояд, ки аксар вақт ислоҳоти ягонаи ғаирисистемавӣ, реформаҳои инфиродӣ ва инноватсионии бенизом ба самаранокии системаи таҳсилоти олӣ таъсири манфӣ расонида, дар ин асос системаи таҳсилот рушд намекунад.

Танҳо хусусияти мураккаб, системанокии ислоҳот, бо дарназардошти таҷрибаи мавҷудаи байналмилалӣ, метавонад ба дастовардҳои назаррас дар соҳаи баланд бардоштани сифати таҳсилоти олӣ ва расидан ба стандартҳои рақобатпазир Тоҷикистон ва фазои байналмилалии таҳсилоти асри XX1 оварда расонад.

АДАБИЁТ

1. Гичиев Н.С., Атаханов Р.А. Опыт американского высшего образования для российских университетов (ВАК ВЕСТНИК Дагестанского государственного технического университета.–Махачкала, ДГТУ, №4.2012
2. Научное образование. Педагогических науки (Электронный научный журнал)
3. Суханронии Асосгузори Сулҳу Ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарм Эмомалӣ Раҳмон дар Рӯзи дониш ва дарси сулҳ аз 01.09.2014.
4. Стратегияи рушди соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то 2020, (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2020, №334)
5. Суханронии Асосгузори Сулҳу Ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарм Эмомалӣ Раҳмон дар Рӯзи дониш ва дарси сулҳ аз 17.08.2020.
6. Дар бораи "Тартиби гузаронидани аттестатсия, аккредитатсия ва иҷозатномадиҳии муассисаҳои таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон" (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 05.02.2003, №54).
7. Нишондиҳандаҳои Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд дар самти маориф «Нигоҳе ба таҳсилот», соли 2010

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ В ВЫСШИХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ТАДЖИКИСТАНА

В статье исследуется международный опыт повышения качества высшего образования. Большое внимание уделяется методическим аспектам улучшения организации образовательного процесса в европейских и американских высших учебных заведениях, имеющих практическое значение для формирования новых образовательных стандартов повышения качества в высших образовательных учреждений Таджикистана. Исходя из этого, проведен анализ, сложившихся в экономической теории, концептуальных подходов к оценке качества образования; выделены три группы индикаторов оценки качества образования за рубежом: индикаторы качества внутри системы образования; индикаторы качества образования субъективного характера; индикаторы равенства в доступе к образованию для различных социальных слоев населения и студентов. На основе проведенного анализа отечественного и зарубежного опыта сделан вывод о том, что только комплексный, системный и целостный характер реформ в сфере образования, с учетом накопленного международного опыта, способен привести к ощутимым достижениям в области улучшения качества высшего образования в Таджикистане.

Ключевые слова: *качество образования, международное образование, аккредитация, международная аккредитация, стратегия, результаты аккредитации.*

USING INTERNATIONAL EXPERIENCE FOR IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION IN HIGHER PROFESSIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF TAJIKISTAN

The article explores international experience in improving the quality of higher education. Much attention is paid to the methodological aspects of improving the organization of the educational process in European and American higher educational institutions, which are of practical importance for the formation of new educational standards for improving the quality in higher educational institutions in Tajikistan. Based on this, an analysis of the conceptual approaches to assessing the quality of education that have developed in economic theory has been carried out; there are three groups of indicators for assessing the quality of education abroad: quality indicators within the education system; subjective indicators of the quality of education; indicators of equity in access to education for various social groups and students. Based on the analysis of domestic and foreign experience, it was

concluded that only a complex, systematic and holistic nature of reforms in the field of education, taking into account the accumulated international experience, can lead to tangible achievements in improving the quality of higher education in Tajikistan.

Keywords: *quality of education, international education, accreditation, international accreditation, strategy, results of accreditation.*

Сведения об авторе:

Рахмонов Шариф Мадиномович *- кандидат педагогических наук, заведующий отделом по надзору за качеством образования Негосударственного образовательного учреждения «Медико-социальный институт», Тел.: (+992) 933696224*

About the author:

Rakhmonov Sharif Madinomovich *- candidate of pedagogical sciences, head of the Department for Supervision of Quality in Education of the Non-governmental Educational Institution "Medical and Social Institute", Tel.: (+992) 933696224*

УДК 370:681.3(575.3)

МОДЕРНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ПОДГОТОВКИ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНФОРМАЦИОННО -КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Абдурахимова Д.А.

Таджикский государственный институт языков им. С. Улугзода

Глобализация и технический прогресс создали новую мировую экономику, приведённая в действия технологию, питаемой информацией и ведомой знаниями. С появлением новой мировой экономики наметились серьёзные тенденции и цели характерные для образовательных учреждений. И кардинальные изменения в политической, социальной, культурной, экономической и информационной жизни Таджикистана обусловили появление принципиально новой социально-педагогической ситуации, требующей переключения всех звеньев системы образования на новую стратегию, теорию, методологию и технологию осуществления педагогического процесса.

Основным вопросам социально-экономической, политической и культурно-информационной реалии развития Таджикистана, характеризуется существенным повышением социальной и профессиональной мобильности её населения, поискам новых адекватных форм организации образования, способных удовлетворить возрастающие потребности граждан в получении или в совершенствовании ранее полученных знаний и умений, поскольку традиционные концепции и формы обучения в новых условиях становятся все менее эффективными. В данном контексте важнейшей задачей современного образования является рационализация интеллектуальной деятельности за счёт использования новых информационно-коммуникационных технологий и средств, позволяющих радикально повысить эффективность и качество подготовки специалиста.

В этом направлении общеобразовательная система Таджикистана наглядно развилось в годы независимости республики. Для осуществления данного направления были утверждены ряд Концепции и программ национального образования и другие законодательные аспекты [2, 3, 8, 9].

Анализ психолого-педагогической литературы и изучение массовой педагогической практики показывают, что учащиеся познают окружающий мир с помощью всех органов чувств. Однако пропускная способность их различна. Основными каналами получения информации являются слуховой и зрительный анализаторы. Система «ухо-мозг» может пропустить в секунду до 50 бит (единиц информации). Пропускная же способность зрительного анализатора в 100 раз больше. Неслучайно около 90% всех сведений об окружающем мире учащиеся получают с помощью зрения, 9% – с помощью слуха и только 1% – с помощью осязания. Следует отметить также, что из всех видов памяти у большинства учащихся более всего развита зрительная.

Если рассмотреть этот вопрос с точки зрения того, какая же часть полученной информации оседает в сознании учащихся в виде знаний, то и здесь соотношение складывается в пользу зрения. Иными словами, с помощью зрения учащиеся могут получить больше знаний, чем с помощью слуха [14, с.124-148].

Великий русский физиолог И. П. Павлов открыл так называемый ориентировочный рефлекс, названный рефлексом «Что такое?». Суть его состоит в следующем. Если в поле зрения человека попадает какой-то объект, то человек непроизвольно, в целях ориентации, начинает приглядываться, чтобы понять, что это такое. Внимание приковывается к предмету, на который он смотрит [10].

Кроме того, психологи доказали, что у взрослого человека, слушающего непрерывную монотонную речь, уже через 20 мин начинает ослабевать внимание из-за однообразия раздражителя, каким в этом случае является голос оратора. Если же речь сопровождается показом каких-то объектов, то в действие наряду со слуховым вступает и зрительный анализатор. Появление перед глазами наглядного образа приковывает внимание слушающих («Что такое?»), и они начинают лучше воспринимать объяснения.

Все это объясняет следующие факты. Человек, только слушая, запоминает 15% речевой информации, только глядя – 25 % видимой информации, а слушая и глядя одновременно – 65% преподносимой ему информации.

Исходя из этих особенностей физиологии высшей нервной деятельности и основанной на них психологии человеческого восприятия, педагогика и психология утверждают, что наиболее высокое качество усвоения достигается при непосредственном сочетании слова учителя и предъявляемого учащимся с помощью технических средств обучения изображения в процессе передачи учебной информации [10].

Поэтому в условиях информатизации общества одним из действенных средств саморазвития будущего специалиста выступает освоение информационно-коммуникационных технологий, которые, комплексно воздействуя на формирующуюся личность, позволяют развивать познавательную активность, ломать стереотипы в мыслительных и практических действиях, осваивать новые способы приёма, хранения и переработки информации.

Коренное отличие информационно-телекоммуникационных технологии от других дисциплин, изучаемых в высшей школе, состоит в том, что предмет её изучения меняется ускоренными темпами. Сегодня количество информационных и телекоммуникационных технологии, в частности компьютеров в мире превышает 900 миллионов единиц, при этом каждая вычислительная система по-своему уникальна. Найти две системы с одинаковыми аппаратными и программными конфигурациями весьма сложно, и потому для эффективной эксплуатации информационно-телекоммуникационной техники от специалистов требуется достаточно широкий уровень знаний и практических навыков.

Вместе с тем, в количественном отношении темп численного роста информационных и телекоммуникационных систем заметно превышает темп подготовки студентов, способных эффективно работать с ними в дальнейшее педагогической деятельности. При этом в среднем один раз в полтора года удваиваются основные технические параметры аппаратных средств, один раз в два-три года меняются поколения программного обеспечения и один раз в пять-семь лет меняется база стандартов, интерфейсов и протоколов.

Таким образом, кардинальным отличием информационных и телекоммуникационных технологии от других изучаемых дисциплин является тот факт, что её предметная область изменяется чрезвычайно динамично. Все, кто причастен к преподаванию информационно-телекоммуникационных технологии или педагогических основ использовании информационных и телекоммуникационных технологий в учебном процессе, а также технические средства обучения (ТСО) в высшей школе, хорошо знают, как часто приходится менять содержание учебных планов, рабочих программ, учебно-методической документации. Далеко не всегда удаётся обеспечить соответствие материально-технической базы учебного процесса текущему состоянию предметной области.

Анализируя вышеуказанные особенности информационных и телекоммуникационных технологии, приходим к выводу, что для преподавания педагогических основ использовании информационных и телекоммуникационных технологий в учебном процессе в сложившихся условиях для педагогических вузов необходимо расширенное взаимодействие между учебными программами специальных дисциплин и учебной программой данных курсов [10]. А также надо заметит то факт, что проблема подготовки человека к освоению информационных и телекоммуникационных технологий, столь значимая для различных сфер жизнедеятельности постиндустриального общества, приобретает особую актуальность в рамках педагогической деятельности современного учителя, который с позиций требовании нормативных актов Республики Таджикистана рассматривается как активный субъект собственного становления и развития.

Подобный подход к характеру и уровню профессионально-личностного становления современного учителя делает проблему его готовности к использованию информационных и телекоммуникационных технологий как неотъемлемой составляющей его педагогической деятельности важнейшим направлением эмпирических поисков и междисциплинарных научно-теоретических изысканий. Эту идею отражает и Закон «Об образовании» где отмечается, что в нашей республике стратегическим ориентиром реформы образования встаёт идея формирования новой генерации людей с инновационным, творческим типом мышления, с развитой мировоззренческой культурой; высококвалифицированных профессионалов с этически ответственным отношением к миру [2]. Поэтому, во всех сферах образования ведутся поиски способов интенсификации и быстрой модернизации системы подготовки, повышения качества обучения с использованием информационно-телекоммуникационных технологий, которые повсеместно вошли в нашу жизнь. Их применение в учебном процессе как инструмента человеческой деятельности и

принципиально нового средства обучения даёт возможность использовать психолого-педагогические разработки, позволяющие интенсифицировать учебный процесс, реализовывать идеи развивающего обучения, что ведёт к появлению новых методов и организационных форм обучения и более быстрому их внедрению в учебный процесс. Так в «Концепция национальной школы Республики Таджикистан», «Национальная концепция воспитания Республики Таджикистан» и «Национальная концепция образования Республики Таджикистан» [3, 8, 9] по направлению подготовки в числе базовых компетенций называет следующие:

готовность специалистов использовать основные методы, способы и средства получения, хранения, переработки информации, работа с компьютером как средством управления информацией;

способность работать с информацией в глобальных компьютерных сетях;

понимание сущности и значения информации в развитии современного информационного общества, сознавать опасности и угрозы, возникающие в этом процессе, соблюдение основных требований информационной безопасности;

способность применения информационных технологий для обеспечения качества учебно-воспитательного процесса [7 с.24-29].

Общефилософские аспекты информатизации общества и образования в Республики Таджикистан рассматриваются в работах Давлатова Рамазона, Идиева Хайриддина Усмоновича и ***ХАЙДАРОВА РУСТАМА,*** а также на постсоветском пространстве в работах Я.А. Ваграменко, Б.С. Гершунского, В.С. Жданова и др.

Социально-культурные аспекты информатизации в Республики Таджикистан разрабатывается в трудах отечественных исследователей Муллоджонова М., Тухлиева К., Шодмонова Ш. [7], а также ученными из ближнего зарубежья, как Г.Т.Артамоновым, В.М.Глушковым, Т.М.Клейманом. Различные теории информации представлены в работах специалистов из дальнего зарубежья Р.Хартли, К.Шеннона, Н.Винера.

Понятие об информационном образе жизни и компьютерной грамотности как составляющие информационной культуры личности исследуются Муллоджоновым М., Тухлиевым К., Шодмоновым Ш. [7], а также Р.Ф. Васильевой, Е.Ю. Заничковским, Александр Левиным.

Условия и средства освоения информационных и коммуникационных технологий в образовательном процессе школы и вуза выявляются в трудах таджикских ученных Кодирова Кодира, Мирзоева Абдулазиза, а также зарубежных ученых Е.П. Велиховой, Г.Р. Громовой, А.П. Ершовой. Психолого-педагогические аспекты организации обучения в Интернет-среде исследуются в работах А.Е. Войскунского, Л.П. Гурьевой. Рассмотрению вопросов, связанных с влиянием новых информационно-коммуникационных технологий на мотивацию учебной деятельности, посвящены работы отечественных исследователей Салимова М. К., Караева А.Т., а также ученными из ближнего зарубежья, как Н.Ф. Талызиной, Е.И.Машбица.

На основе анализа психолого-педагогической литературы и изучение массовой практики можно прийти к выводу о том, что успешная деятельность современного учителя во многом зависит от того, насколько успешно готов он к применению информационно-коммуникационных технологий как необходимому слагаемому профессионально-личностного становления в стенах педагогического вуза.

Методологической основой формирования готовности будущего учителя к применению информационных и телекоммуникационных технологий могут, служит труды таджикских учёных Шарифзода Ф. [13 с.66-89], Кадыров Б., Мирзоев А., а также М.И. Дьяченко, Ф.И. Иващенко, Л.А. Кандыбович зарубежных ученых, в которых раскрываются теоретические основы профессиональной готовности. Проблемам психологической готовности к деятельности посвящены работы Шоев Н.Н. [14 с. 54-61], Шаропов Ш.А., Л.И. Захаровой, К.К. Платонова и других. В работах Лутфуллоев М. [4, 5, 6], Шарифзода Ф. [11, 12], Зубайдов У., Рахимов Х., Ахмедов Т., Ашурова Д. [1. с.154-162], отечественных исследователей, а также на постсоветском пространстве в работах О.В. Госсе, Т.В. Лавриковой, В.В. Серикова, Ю.В. Янотовской рассматриваются аспекты профессиональной готовности учителя к различным составляющим педагогической деятельности.

При всей несомненной значимости данных исследований необходимо отметить, что они по большей части носят теоретико-методологический характер, в то время как современная образовательная практика нуждается в разработке организационно-методических основ использования информационно-коммуникационных технологий как инструмента предстоящей педагогической деятельности будущего учителя.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахмедов Т., Ашурова Д. Педагогика на вопросах и ответах (на тадж яз.). – Душанбе, 2007. – 195 с.
2. Закон Республики Таджикистан «О высшем профессиональном образовании и профессиональном послевузовском образовании». - Душанбе, 2003.
3. Концепция национальной школы Республики Таджикистан (на тадж. языке). – Душанбе, 1994.
4. Лутфуллоев М. Независимость Таджикистана и современное образование. – Душанбе, 2006.

5. Лутфуллоев М. Независимый Таджикистана и вопросы воспитания. – Душанбе, 2005.
6. Лутфуллоев М. Урок. (Дарс). – Душанбе, 1995.
7. Муллоджонов М., Тухлиев К., Шодмонов Ш. Информатика и информационная технология. – Худжанд: Наргис, 2003, - 224с.
8. Национальная концепция воспитания Республики Таджикистан. – Душанбе, 2007.
9. Национальная концепция образования Республики Таджикистан. – Душанбе: Матбуот, 2003.
10. Роберт И.В., Панюкова С.В., Кузнецов А.А., Кравцова А.Ю. Информационные и коммуникационные технологии в образовании. Учебно-методическое пособие. – М.: Дрофа, 2008. – 312 стр.
11. Шарифзода Ф. Актуальные проблемы современной педагогики. Книга 1. – Душанбе: Ирфон, 2009, 459 с.
12. Шарифзода Ф. Актуальные проблемы современной педагогики. Книга 2. Душанбе: Ирфон, 2010, 328с.
13. Шарифзода Файзулло (Шарифов). Теория и практика интегрированного обучения на начальном этапе средней школы. – Душанбе: Маориф, 1997. - 194 с.
14. Шоев Н.Н. Психология и педагогика с основами кредитной технологии и активных методов воспитывающего обучение. – Душанбе: Ирфон, 2008.

МОДЕРНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ПОДГОТОВКИ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНФОРМАЦИОННО -КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

В статье рассматривается вопрос системы подготовки качества обучение с использованием информационно-коммуникационных технологий.

Автор в статье доказывает, что для преподавание педагогических основ использовании информационных и телекоммуникационных технологий в учебном процессе для педагогических вузов необходимо расширенное взаимодействие между учебными программами специальных дисциплин и учебной программой данных курсов.

Также отмечается что проблема подготовки человека к освоению информационных и телекоммуникационных технологий очень значимая для всех сфер длительности и приобретает актуальность в современном мире.

Так как успешная деятельность современного учителя во много зависит от того, насколько успешно готов к применению информационно-коммуникационных технологий, как необходимому профессионально-личностного становления.

В статье использованы научные труды русских и таджикский учёных, которые заложили основу формирование готовности будущего учителя к применению информационных технологий.

В статье говорится, что компьютерные информационные технологии дают возможность познать за короткий срок огромный материал, просмотреть учебный материал наглядно, что развивает зрительную память. Даётся быстрый углублённый контроль над знаниями (учащихся) позволяет расширять кругозор учащихся и учителя, повышает интеллектуальные умения общих сторон, а преподавателю даёт возможность и благоприятные условия для боли эффективного представления учебного материала.

В данной статье рассматриваются задачи о применении информационно-коммуникативные технологий на занятиях, и эффективные особенности использования (ИКТ) в образовательном процессе.

Ключевые слова: *технология, сознание, подготовка, качество, эффективность, информация, длительность, инновация, актуальность, поиск, мировоззрение, формирование.*

MODERNIZATION OF THE TRAINING QUALITY TRAINING SYSTEM USING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

The article discusses the issue of the system of training quality education using information and communication technologies

The author in the article proves that for teaching the pedagogical foundations of the use of information and telecommunication technologies in the educational process for pedagogical universities, an expanded interaction between the curricula of special disciplines and the curriculum of these courses is necessary.

It is also noted that the problem of preparing a person for the development of information and telecommunication technologies is very significant for all spheres of duration and is gaining relevance in the modern world.

Since the successful activity of a modern teacher largely depends on how successfully he is ready to use information and communication technologies, as a necessary professional and personal development.

The article uses the scientific works of Russian and Tajik scientists, who laid the foundation for the formation of the future teacher's readiness to use information technologies.

The article says that computer information technologies make it possible to learn a huge amount of material in a short time, to view educational material visually, which develops visual memory. A quick in-depth control over knowledge (of students) is given, it allows to broaden the horizons of students and teachers, increases the intellectual

skills of the general sides, and gives the teacher an opportunity and favorable conditions for the pain of effective presentation of educational material.

This article discusses the tasks of using information and communication technologies in the classroom, and the effective features of using (ICT) in the educational process.

***Key words**: technology, consciousness, preparation, quality, efficiency, information, duration, innovation, relevance, search, worldview, formation.*

Сведения об авторе:

***Абдураҳимова Дилафрӯз Абдукамоловна** - ассистент кафедры педагогики, психологии Таджикского государственного института языков имени Сотима Улугзода. Адрес: 734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Восифи, 27 тел.: (+992) 934020818; E-mail: zu.2708jw@mail.ru.*

About the author:

***Abdurakimova Dilafruz Abdukamolovna** - asisstent of the Department of Pedagogy and Psychology of the Tajik State Institute of Languages named after Sotim Ulughzoda. Address: 734019, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 27 Vosifi str., Phone: (+992) 934020818; E-mail: dds_8384@mail.ru.*

УДК: 338.43(576.4)

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ПОЛИТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Мухаббатов Х.К., Дустов Дж.М.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

Холов Д.А.

Бохтарский государственный университет им. Н.Хусрава

В профессиональной подготовке ученики и студенты должны знать развитие политехнически умений различных методик политехнического образования в ходе обучения в общеобразовательной школе . К этим работам можно отнести расчетной, вычислительной, графической, измерительной, контрольной формы поиска и сборочной, монтажной, наладочной регулировочной, организационной и связанные с формой методики управления машинами и механикой различного техники.

Н.П.Ахмедов писал: «Содержание политехнических знаний представляет собой систему научных понятий, фактов, законов, которые отражают единые и общие основы современных техник, современного производства и принципы управления ими. Политехнические знания как система в обозначенном смысле состоят из совокупности элементов - понятий, законов естественных, технических, математических, общественных наук» [1, с.41].

Особенности развития истории совершенствования и организация политехнической формы развития имеет связь с развитиями истории и методики, которые развиваются на основе различных метод, которые связаны с такими занятиями, как физика, математика, химия и другими предметами общеобразовательной школы. О роле труда в совершенствовании жизни ученика говорили еще в XVII веке великий экономист из Англии Джеймс Билерс, который показал в своих произведениях, что во время обучения в школе и высшем учебном заведении должны соблюдать обучения с производством и умственным развитием маленького ребёнок, и организовать различные игра с маленьким детьми при помощи трудового обучения.

Великие ученые педагогами Константин Ушинский, Робен Оуэн и другие ученые в своих педагогических работах исследовали, что во время занятия и уроках можно принимать положительные результаты в воспитательной работе.

Следует сказать, что в двадцатом веке великие педагогические ученые Георги Кершентейнер, Д. Дюи, П.П. Бланский, С.Т. Шоцкая и др. исследовали и показали на педагогической практике маленькие воспитательной возможности трудового, разного трудового и педагогической формы.

Основоположник развития педагогической трудовой обучения в России является известный педагог Юрий Константинович Алексеев, который выступил в своих произведениях за трудовое обучение в общеобразовательных школах. Он писал, что он «удовлетворяет в детях стремление к деятельности и творчеству, развивает волю, внешние чувства, упражняет руки и физические силы, учит любить и уважать всякое практическое дело»; школа же, «как и при преподавании всех прочих предметов, с занятиями ручным трудом соединяет чисто воспитательные, педагогические цели» [2, с.41].

Следует сказать, что анализ исторического опыта показывает, что обучения парней и девочек предмету “трудовое обучение” доказывает, что эта проблема была актуальной в педагогике на всех этапах становления и развития в общеобразовательной средней школ.

В настоящее время в учебном плане сохраняется разделение учебные предметы на обязательных и необязательных предметов. К обязательных предметах относился такие предметы, как русский язык,

арифметика, география, история, физика с добавлением сведений, которые относятся к домашнему хозяйству и гигиене, чистописание, рукоделие, гимнастика. То, что среди перечисленных предметов находилось рукоделие, говорит о существенной роли этого вида деятельности для развития девочек и получения полноценного образования. Количество часов, отводимых на рукоделие, превышало количество часов по чистописанию, которые относится к обязательным предметам.

Политехническое образование и наряду с другими видами обучение составляют самостоятельную область педагогики–паремиологию занимающуюся разработкой проблем афористических жанров–техническое образование.

Великий педагогический ученый Г.Л.Пермяков пытался разработать теоретические вопросы паремиологии и паремиографии, изучая развитие политехнического образования в трех аспектах – лингвистическом, логика – семиотическом и предметно-образном. Он исходил из того положения, что политехническое образование при своей видимой простоте представляют собой весьма непростые образования. С одной стороны, это явления педагогики, сходные с обычной психологии; с другой – какие – то логические единицы (суждения или умозаключения), и с третьей–художественные миниатюры.

Тройственная природа политехнического образования требует и тряского к ним подхода–как к явлениям педагогики, явлениям мысли и явлениям психологии, тем более что указанные три плана пословных изречений в значительной степени автономны.

Политехническое образование являются предметом исследования многих ученых, например, исторические пути развития и основные типы русской педагогике до 30-х годов нашего столетия изложены в работе М.Шахновича.

Исследования политехнического образования таджиков одного из древнейших народов Востока является продолжением педагогической мысли таджикского народа и представляются научный интерес не только для разработки вопросов таджикской педагогике, но имеют значение и для освещения общетеоретических проблем паре миологии в целом.

В последние годы таджикские ученые завершили большой (пятитомный) «Свод политехнического образования таджикского народа». Материалы этого труда собраны в последние годы на территории Средней Азии и отражают современное состояние политехнического образования таджикского народа.

В этом фонде содержится около 200 000 страниц и насчитывается более 150 000 единиц педагогических записей – образцов всех жанров. При этом каждая пятая его запись представляет собой, что свидетельствует о той большой роли, которую играют в духовной жизни таджиков. Работой таджикских ученых в последние годы заинтересовались ученые из других республик, а также педагогике Москвы, Ленинграда, Украины и зарубежные коллеги из Венгрии, Чехословакии, ГДР, Польши, и других стран мир.

В книге «Таджикские педагогические мысли в аналогии с русскими» автором проделана огромная работа по сбору и систематизации педагогических мысли двух языков.

Состояние современное политехническое образование освещено в специальной монографической работе, посвященной поэтике таджикских народных педагогических мысли педагогике.

Сравнение русских и таджикских политехнического образования имеет большое практическое и дидактическое значение. Практическое значение его заключается в том, что политехнического образования представляют большую трудность в изучении неродного языка и процессе технического метода работы с одного языка на другой, а выявление эквивалентных отношений между политехнического образования и неродного языков помогает преодолеть эту трудность.

В самом деле, педагогический словарь политехнического образования должен давать не только «перевод» технического образования, но и объяснять их значение и употребление. Помимо раскрытия значения требуются еще правильная формально - структурная запись, толкование, комментарий, страноведческие данные.

Дмитриев П.И. писал: Создание политехнического словаря технического образования не только дает возможность глубже понять изучаемый педагогики, но и помогает избежать педагогической одноцветности при переводах на другой язык и т. п» [5, с.88].

Создание и совершенствование педагогических и учебных словарей привлекает всевозрастающее внимание отечественных и зарубежных специалистов. Они являются важнейшим средством овладения русским языком нерусскими учащимися.

Борисова И.Н писала «Новым проектом политехнического образования и образовательного стандарта для общеобразовательной школы (2000г.) предусмотрено изучение предмета “Трудовое обучение” (девочек) в образовательной области “Технология” с 5 по 9 классы (2 часа в неделю). Новым вариантом не предусмотрено обязательное изучение образовательной области “Технология” на старшей ступени общеобразовательной школы» [3, с.41].

Григорьев М.Ю. отметил: «Существенно новых исследований и преобразований практики трудового обучения и воспитания (в том числе и девочек) не проводилось. В учебный план общеобразовательных

школ был включён самостоятельный предмет “Трудовое обучение” с нагрузкой в 2 часа в неделю» [4, с.88].

Таким образом, при изучения политехнического образования надо обратить особое внимание на технического знания учащихся средней общеобразовательной школы в Республике Таджикистан.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахмедов Н.П. Характеристика политехнического образования в Республике Таджикистан. - М.: Наука, 2004. - 126 с.
2. Алексеев Ю.К. Особенности технического образования. - М.: Наука, 2006. - 254 с.
3. Борисова И.Н. Развития технического образования. - М.: Наука, 2012. - 276 с.
4. Григорьев М.Ю. История развития и становления политехнического образования. - М.: Наука, 2009. - 276 с.
5. Дмитриев П.И. Современное понятие политехнического образования. - М.: Наука, 2007. - 243 с
6. Цируль К.Ю. Характер нового образования в современном обществе. - М.: Высшая школа, 2007. - 243 с.

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ПОЛИТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

В данной статье авторы исследуют вопросы истории развития политехнического образования в Республике Таджикистан. Автор статье на основе обширного материала показывает истории развития политехнического образования в Республике Таджикистан. Надо отметить, что Принцип политехнического образования в значительной мере определяет содержание образования, выбор методов обучения и практической подготовки в профессиональных учебных заведениях всех ступеней, включая высшую школу. Политехническое образование позволяет обеспечить широту кругозора будущих специалистов, высокий уровень их профессионализма и общей культуры, развитие их способности быстро ориентироваться в современной технике и технологии производства. Принцип политехнического образования является одним из основных принципов построения учебно-воспитательной работы школы.

***Ключевые слова**: политехническое образование, школа, Республика Таджикистан, история.*

HISTORY OF DEVELOPMENT OF POLYTECHNIC EDUCATION IS IN REPUBLIC OF TADJIKISTAN

In this article an author investigates the questions of history of development of polytechnic education in Republic of Tadjikistan. Author on the basis of vast material shows histories of development of polytechnic education the article in Republic of Tadjikistan. It is necessary to mark that Principle of polytechnic education to a great extent determines maintenance of education, choice of methods of educating and practical preparation in professional educational establishments of all stages, including higher school. Polytechnic education allows to provide the breadth of range of interests of future specialists, high level of their professionalism and general culture, developing their flair to be quickly oriented in a modern technique and technology of production. Principle of polytechnic education is one of basic principles of construction of building the educational work of school.

***Keywords**: polytechnic education, school, Republic of Tadjikistan, history.*

Сведение об авторов

***Мухаббатов Хушнуд Курбонович** – кандидат технических наук, заведующий кафедрой экспериментальной физики Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. Контакты: тел. (+992) 938353135. Электронная почта: mhq71@mail.ru*

***Дустов Джамшед Махмадкаримович** - преподаватель кафедры экспериментальной физики Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. Контакты: тел. (+992) 985458428 Электронная почта: Safina881@mail.ru*

***Холов Дустмурод Аширович** - преподаватель кафедры технология обработки материалов и МПТТ Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава, Контакты: тел. (+992) 937822244 Электронная почта: dust83@mail.ru*

About the author

***Muhabbatov Khushnud Kurbonovich** - candidate of technical sciences, head of the department of experimental physics of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini. Contacts: tel. (+992) 938353135 E-mail: mhq71@mail.ru*

***Dustov Jamshed Makhmadkarimovich** - Lecturer, Department of Experimental Physics, Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini. Contacts: tel. (+992) 985458428 E-mail; Safina881@mail.ru*

***Kholov Dustmurod Ashirovich** - lecturer of the Department of Bokhtar state University in the name of Nosir Khusraw, Contacts: tel. (+992) 937822244 E-mail: dust83@mail.ru*

УДК:. 370:681,3 (07)
ББК. 87.74.200+73
С-64

АФЗАЛИЯТНОКӢ ВА АРЗИШМАНДИИ ҶАРАЁНИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР ТАҲСИЛОТ

Саидов М.В., Собиров С.С.
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Асоси мафҳуми моҳияти ҷараёнҳои инноватсионӣ дар таҳсилот аз ду масъалаи муҳими педагогӣ – масъалаи омӯзиш, хулосагирӣ ва паҳннамоии таҷрибаи пешқадами педагогӣ ва масъалаи ворид намудани дастовардҳои илми психология ва педогогика дар амалия иборат мебошад. Баъзеҳо ҷараёнҳои инноватсиониро, қабл аз ҳама, бо омӯзиш, хулосагирӣ ва паҳннамоии таҷрибаи пешқадами педагогӣ алоқаманд менамоянд ва баъзеҳои дигар бошанд, масъалаи коркард ва вориднамоии навовариҳои педагогиро ҷонибдорӣ менамоянд. Аз ин лиҳоз, маводи инноватсия, таркиб ва механизмҳои ҷараёнҳои инноватсионӣ бояд дар хатти ба ҳам пайвасткунандаи ду ҷараёни байни якдигар алоқаманд, ки то кунун алоҳида баррасӣ мешаванд, ҷой дошта бошад. Алоқаи мутақобилаи холисона ифодагари он аст, ки раванди омӯзиш, хулосагирӣ ва паҳннамоии таҷрибаи педагогӣ маънои ниҳоии вориднамоии навоварӣ ва технологияи пешқадамро дорад. Ҳамин тариқ, натиҷаҳои ҷараёнҳои инноватсионӣ бояд навовариҳои табиати назариявӣ ва амалидоштаро дар раванди маҷмӯи педогогӣ таҷассум карда тавонад [9].

Ҳамаи ин муҳиммияти фаъолияти идорашаванда ва истифодаи навовариҳои педагогиро муайян менамояд. Албатта, сухан дар бораи он меравад, ки омӯзгор метавонад ба сифати муаллиф, таҳиягар, тадқиқотчӣ, истифодабаранда ва тарғибкунандаи технология, назария ва консепсияҳои нави педагогӣ амал намояд. Идоранамоии ҷараёни мазкур омодагиро ба интихоб, баҳодиҳӣ ва дар фаъолияти худ истифода намудани таҷрибаи ҳамкорон, ё ақида ва усулҳои наверо, ки илм пешниҳод менамояд, таъмин мекунад.[10, с.24]

Мақсади ғоявии фаъолияти инноватсионии педагогӣ дар он зоҳир мегардад, ки воридшавии омӯзгорро ба раванди ташкил, азхуднамоӣ ва истифодаи навовариҳои педагогӣ дар таҷрибаи таълим ва тарбия ба танзим медарорад [11, с.35-36].

Зарурият ба равонанамоии инноватсионии фаъолияти педагогӣ дар шароитҳои муосири рушди ҷомеа, фарҳанг ва таҳсилот бо назардошти ба инобат гирифтани як қатор вазъиятҳо муайян карда мешавад.

Аввалан – «ислоҳоти баамаломадаистодаи иҷтимоию иқтисодӣ зарурияти аз реша нав кардани системаи таҳсилот, методология ва технологияи ташкили раванди таълимию тарбиявии дар муассисаҳои таълимии шаклҳои гуногундоштаро ба миён меорад» [12 с.50].

Дуюм – пурзӯр намудани ҷараёни гуманитарикунонии раванди таҳсилот, бефосила, тағйири ҳаҷм, таркиби фанҳои таълимӣ, вориднамоии фанҳои нави таълимӣ ҷӯстуҷӯи мунтазами шаклҳои ташкилӣ ва технологияҳои таълимии навро талаб менамояд. Дар вазъияти мазкур нақш ва нуфузи дониши педагогӣ дар муҳити омӯзгорӣ ба таври аслӣ боло меравад.

Сеюм – тағйири муносибати омӯзгорон ба худи далели даркнамоӣ ва истифодаи навовариҳои педагогӣ ба амал омада истодааст. Дар шароитҳои ба расмиятдарории ҷиддии таркиби раванди таълимию тарбиявӣ омӯзгор на танҳо дар мустақилона интихоб намудани барномаҳо ва китобҳои нав, балки дар истифодаи тарз ва усулҳои нави фаъолияти педагогӣ маҳдудият дошт. Агар қаблан фаъолияти инноватсионӣ асосан аз истифодаи навовариҳои аз боло тавсияшуда иборат бошад, пас ҳоло онҳо хусусияти интихобию тадқиқотиро мегиранд.

Аз ин лиҳоз, раванди муҳим дар фаъолияти роҳбарони мактаб, идораҳои роҳбарикунандаи маориф, таҳлил ва баҳодиҳии инноватсияҳои педагогии аз ҷониби омӯзгорон воридшаванда, фароҳам овардани шароитҳо барои коркард ва истифодаи бомуваффақияти онҳо талаби давру замон аст.

Чорум - гузариши муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ба муносибати бозоргонӣ, сохтани намудҳои нави муассисаҳои таълимӣ, аз ҷумла ғайридавлатӣ, вазъияти воқеии рушд ва такмили онҳоро бо мақсади ноил гаштан ба рақобатпазирӣ ба миён меоварад.

Мактаби муосир дорои таҷрибаи бой аст, ки он бояд дар фаъолияти мушахасси педагогӣ роҳандозӣ шавад, аммо аксар вақт талабнопазир мемонад, чунки дар бештари омӯзгорон ва роҳбарон талабот ба омӯзиш ва истифодаи он ташаккул наёфта, малака ва маҳорати интихоб ва таҳлили он мавҷуд нест. Дар амалияи аслӣ омӯзгор аксар вақт дар бораи зарурият ва мақсаднокии таҳлили таҷрибаи шахсии педагогӣ ва таҷрибаи ҳамкасбони худ фикр намекунад.

Таҷрибаи педагогӣ метавонад оммавӣ ва пешқадам бошад. Таҷрибаи пешқадами педагогӣ аз ҷиҳати таърихӣ маҳдудият дорад, чунки дар ҳар як марҳилаи нав талаботи нав дар фаъолияти педагогӣ ба миён меояд. Таҷрибаи пешқадам баъзе аз ҷузъҳои ногузарандаро низ доро мебошад, ки хазинаи илм ва амалияи педагогиро бой мегардонад. Дар ташкил ва рушд додани таҷрибаи пешқадам мавқеи омӯзгор нақши муҳим мебозад ва аз ин лиҳоз, ҳангоми таҳлил ва паҳннамоии ҳолатҳои асосии таҷрибаи мушахас, ба

инобат гирифтани таъсири омили субъективӣ, пешгӯйии намудҳои баҳодиҳӣ ва вориднамоии он ба ҳайати педагогӣ хело зарур аст. Дар ҷараён ва азхуднамоии таҷриба бештар нишонаҳои арзиши холисона ва инфиродият бо ҳам пайваст мешаванд, вале на ҳамаи фаъолияти инфиродӣ ва педагогӣ метавонад дастоварди амалияи оммавӣ гардад. Боз он боқӣ мемонад, ки соҳаи беҳамто ва такрорнашавандагиро дар шахсияте, ки таҷрибаи нав ба амал меорад, ташаккул диҳад. Таҷрибаи пешқадами педагогӣ, ки дар заминаи оммавӣ ташаккул меёбад, ин сатҳи азхуднамоии қонуниятҳои холисонаи педагогӣ мебошад. Намудҳои таҷрибаи пешқадами педагогӣ, таҷрибаи педагогии навоварӣ ва тадқиқотӣ ҳамчун зинаи болобаранда аз таҳлил ва хулосабарории эмпирикӣ ба назариявӣ мебошанд. Намунаҳои таҷрибаи педагогии навоварӣ ва тадқиқотии чунин педагогон ва олимони Россия, ба мисли И.П.Волков, Т.И.Гончарова, И.П.Иванов, Е.Н.Ильин, В.А.Караковский, С.Н.Лысенкова, Р.Г.Хазанкин, М.П.Щетинин, П.М.Эрдниев, Е.А.Ямбург ва дигарон дастоварди омӯзгории тамоми мамлакат гаштаанд [6, с. 55-63].

Равонанокии инноватсионии фаъолияти омӯзгорон таркиби дуюм – дар амалияи фаъолияти педагогӣ ворид намудани тадқиқотҳои психологию педагогиро дар бар мегирад. Натиҷаҳои тадқиқотҳои илмӣ оид ба психология ва педагогика барои кормандони мактаб аксар вақт бо сабаби набудани маълумоти муосир номаълум мемонад. Дар корҳои иҷтимоии В.Е.Гмурман, В.В.Краевски, П.И.Карташов., М.Н.Скаткин, М. Лутфуллозода, Ф. Шарифзода, Шарифзода Ф. Ф., Нугмонов М., Зубайдов У., Мирзоёв Р.,Саидов М.В. ва дигарон нишон дода шудааст, ки ворид намудани натиҷаҳои тадқиқотҳои педагогӣ шиносшавии махсуси кормандони амалиро бо маълумотҳои бадастомада, асосноккунии мақсаднокии вориднамоии онҳо, дар заминаи мазкур бамиёноии талабот ба истифодаи натиҷаҳои илмӣ дар таҷрибаи худро пешниҳод менамояд. Ин дар шароити ташкили махсуси таълим бо тарз ва усулҳои амалинамоии тавсияҳои илмӣ, ҳангоми кӯмаки фаврӣ, методӣ ва машвараті аз ҷониби мутахассисон имконпазир мебошад [1, с. 64-71].

Вобаста ба ин савол оид ба он ки кӣ метавонад ва бояд паҳнкунандаю тарғиботкунандаи ақида ва технологияҳои нави педагогӣ бошад, ба миён меояд. Омӯзиш ва паҳннамоии таҷрибаи педагогии алоҳида, ё таҷрибаи мактаб, натиҷаҳои тадқиқотҳои илмӣ бояд аз ҷониби гурӯҳи омӯзгорони тайёркардашуда бо роҳбарии ҷонишини директор оид ба корҳои илмӣ, ё мудири бахши таълими мактаб роҳандозӣ карда шаванд. Зарурияти ташкил намудани чунин гурӯҳҳо бо як қатор вазъиятҳо шарҳ дода мешавад. Аввалан – муаллифи навоварии педагогӣ ё технологияи сохтории педагогӣ на ҳамеша оид ба арзишнокӣ ва афзалиятнокии он ҳисобот медиҳад. Дуюм, вай на ҳамавақт ворид намудани ақидаҳои худро зарур мешуморад, чунки ин вақт, кӯшиш ва дигар корҳои иловагиро талаб менамояд. Сеюм – навоварӣ ва пешниҳодоти муаллифи он на ҳамеша дастури асосноки илмӣ ва методӣ мегардад. Чорум – ҳангоми аз ҷониби муаллиф пешниҳод намудани инноватсияи худ ва роҳҳои вориднамоии он аз тарафи омӯзгорон – ҳамкасбон аксуламали «холикунонӣ», бинобар хусусиятҳои шахсии ҳам муаллиф ва ҳам ҳамкасбони ӯ метавонад пайдо шавад. Панҷум – гурӯҳи мазкур қобилияти ба дӯши худ гирифтани на танҳо вазифаи вориднамоӣ, балки таҳлил ва тасҳеҳи минбаъдаро нисбат ҳам ба омӯзгори алоҳида ва ҳам нисбат ба ҳайати педагогӣ дорад. Шашум – чунин гурӯҳ назорати педагогӣ, интихоби системавӣ, ғелборкунонии ақида, технология, консепсия ва маводҳои нави нашри ватанию хориҷӣ ва таҷрибаи фаъолияти МОТ-ро роҳандозӣ менамояд [7].

Идора кардани фаъолияти вориднамоӣ дар кори мазкур иштирок намудани худи муаллифро маҳдуд наменамояд, чунки ин барои истифодаи максималии имкониятҳои инфиродию эҷодии ӯ шароит фароҳам меорад. Ҳамин тариқ, дар шароити мактаб кӯшиши кашфкунандагон ва паҳнкунандагони инноватсияҳои педагогӣ самараи хуб ба бор меоранд.

Ҷанбаи муҳими масъала коркарди маҳакҳои инноватсияҳои педагогӣ мебошад. Бо дарназардошти таҷрибаи тадқиқотии мавчудбуда доир ба педагогика метавон мачмӯи маҳакҳои навовариҳои педагогии мазкурро муайян намуд: навоварӣ, қобили қабул будан, натиҷанокии баланд, имкони истифодабарии эҷодии инноватсия дар таҷрибаи оммавӣ ва ғайра [15, с.18-22].

Маҳаки асосии инноватсия навоварие мебошад, ки дар таҷрибаи пешқадами педагогӣ мавриди истифода қарор гирифта бошад. Аз ин лиҳоз, барои омӯзгоре, ки барои ҳамроҳ шудан ба ҷараёни инноватсионӣ мароқ дорад, муайян кардани он ки моҳияти чизи нави пешниҳодшаванда аз чӣ иборат аст ва сатҳи навоварӣ чи гуна мебошад, бениҳоят муҳим мебошад. Барои як нафар ин метавонад дар ҳақиқат чизи нав бошад ва барои нафари дигар метавонад чунин набошад. Аз ин лиҳоз, ҳангоми ҳамроҳнамоии омӯзгорон ба фаъолияти инноватсионӣ ихтиёрӣ ва хусусиятҳои шахсиятӣ, инфиродӣ-психологии онҳоро ба инобат бояд гирифт. Якчанд сатҳи навовариро фарқ менамоянд: мутлақан, маҳдудӣ- мутлақан, шартан, субъективӣ, ки бо сатҳи маъмулӣ ва соҳаи истифодабарӣ фарқ менамоянд [5, с.310].

Самаранокии инноватсияҳои педагогӣ маънои сарфи қувва ва маводҳои омӯзгорон ва хонандагонро барои ба даст овардани натиҷаро дорад. Омӯзгорони гуногун метавонанд ҳангоми шиддатнокии гуногуни меҳнати худ ва хонандагон ба натиҷаҳои баланди якхела ноил гарданд. Ба ҷараёни таҳсил ворид кардани инноватсияҳои педагогӣ ва ноил гаштан ба натиҷаҳои баланд, ҳангоми сарфи минималии ҷисмонӣ, ақлонӣ ва вақт аз мувофиқии он шаҳодат медиҳад.

Натиҷанокӣ ҳамчун маҳаки инноватсия маънои устувории муайяни натиҷаҳои мусбатро дар фаъолияти омӯзгорон дорад. Технология дар андозагирӣ, мушоҳидашавӣ ва қайдшавандагӣ, якмаъноӣ дар

дарк кардан ва пешниҳод намудан, маҳаки мазкурро дар баҳодиҳии муҳимияти усул ва тарзҳои таълиму тарбия зарур мшуморад. Арзишнокии маҳаки мазкур – дар таъмини маҷмӯъноки мафҳум, дарк кардан ва ташаккули шахсият мебошад [13, с.5-18].

Ба ақидаи Кадиров Б.К., «имкони истифодаи эҷодии инноватсияҳо дар таҷрибаи оммавиро метавон ҳамчун маҳаки баҳодиҳии инноватсияҳои педагогӣ баррасӣ намуд. Дар воқеият, агар ақида ё технологияи арзишноки педагогӣ дар доираи истифодаи танг ва маҳдуд, ки бо хусусият ва душвории таъминоти техникӣ, ё хусусияти фаъолияти омӯзгор вобаста аст, боқӣ монад, пас дар ҳолати мазкур дар бораи навоварии педагогӣ сухан гуфтан дар гумон аст…» [4, с.154].

Донистани маҳакҳо ва маҳорати истифода бурда тавонистани онҳо ҳангоми баҳодиҳии инноватсияҳои педагогӣ барои аз ҷониби омӯзгор нишон додани имкониятҳои гуногуншакл дар эҷодиёти педагогӣ, барои азхуднамоии фарҳанги касбӣ-педагогӣ аз тазаккури оддӣ, ба фаъолияти шахсии педагогии худ ворид намудани дониш ва технологияҳои барои ҷомеаи педагогӣ аллакай маъмул заминаи мусоид фароҳам меорад [15, с. 18-22].

Таҳлили адабиёти иҷтимоӣ ва таҷрибаи фаъолияти мактаб аз шиддатнокии нокофии истифодаи навовариҳои педагогӣ дар амалияи фаъолияти муассисаҳои таълимӣ шаҳодат медиҳанд. Ҳадди аққал метавон ду сабаби амалинашавии инноватсияҳои педагогиро ҷудо намуд. Сабаби аввал он аст, ки инноватсия одатан аз санҷиш ва апробатсияи зарурии касбӣ намегузаранд: сабаби дуюм аз он иборат аст, ки ҷоринамоии воридотҳои нав на аз ҷиҳати ташкилотӣ, на аз ҷиҳати техникӣ ва аз ҳама асосиаш на аз ҷиҳати шахсиятию психологӣ қаблан омода карда нашудаанд [8, с.].

Тасаввуроти амиқ оид ба таркиб ва маҳакҳои инноватсияҳои педагогӣ, донистани усулҳои истифодабарии онҳо ҳам ба омӯзгори алоҳида ва ҳам ба роҳбарони муассисаҳои таълимӣ барои баҳодиҳии холисона ва пешгӯии вориднамоии онҳо имконият медиҳад[14, с.41-50]. Фаромӯш намудан, инчунин ба саросемагӣ роҳ додан дар вориднамоии онҳо якчанд маротиба мактабро ба он оварда расонид, ки навовариҳои аксар вақт аз боло тавсиянамуда баъд аз сипарӣ гаштани якчанд муддат (на он қадар дуру дароз) фармӯш мешуданд, ё бо фармон ва фармоиш аз эътибор сокит мегаштанд.

Яке аз сабабҳои асосии чунин вазъият дар мактаб мавҷуд набудани муҳити инноватсионӣ-ваъзияти муайяни маънавию психологӣ, ки бо маҷмӯи чораҳои хусусияти ташкилотӣ, методӣ ва психологӣ дошта мустаҳкам шудаанд ва ворид намудани инноватсияҳоро дар раванди таълим дар мактаб таъмин менамоянд, мебошад. Мавҷуд набудани чунин муҳити инноватсионӣ ва аз ҷиҳати методӣ тайёр набудани омӯзгорон, маълумотнокии нокифояи онҳо оид ба моҳияти навовариҳои педагогӣ баръало возеҳ мегардад. Мавҷуд будани муҳити хуби инноватсионӣ дар ҳайати педагогӣ муқовимати омӯзгоронро ба навовариҳо паст намуда, барои бартараф кардани қолабҳо дар фаъолияти касбӣ кӯмак менамояд.

Аз ҷиҳати техникӣ мушкилии ташкил, азхуднамоӣ ва вориднамоии навовариҳои педагогӣ дар асоси консепсияи омӯзиши ташхисии таҷрибаи педагогӣ, ки аз ҷониби ҳайати илмӣ бо роҳбарии Н.Н.Шоев таҳия гардидааст, бояд ҳаллу фасл гардад. Истифодаи усули ташхисӣ барои дарёфт кардани тарафҳои пурзӯр дар фаъолияти омӯзгорон, дархост ва пуррагии онҳо, дар маҷмӯъ барои фаъолияти мақсаднок оид ба инкишофи фарҳанги касбию педагогӣ имконият дода, барои нишон додани ташаббус ва эҷодиёти ҳар як омӯзгор шароит фароҳам меорад. [6, с.55-63]

Ақидаи марказии консепсияи омӯзиши ташхисӣ аз он иборат мебошад, ки дар таҷрибаи ҳар як омӯзгор ё ҳайати омӯзгорони мактаб дар алоқаи мутақобила ҳам ҷузъҳои таҷрибаи мусбати пешсаф ва ҳам манфӣ мавҷуд буда, мушаххасӣ ва самаранокӣ дар кори ташаккули фарҳанги касбии педагогӣ, муайяннамоии амиқ ва мушаххаси хусусиятҳои ба ҳам мухолифи фаъолияттро талаб менамояд.

АДАБИЁТ

1. 1.Фролов И.Н. Курси технология ва истифодаи он дар таълим // Инноватсия дар маълумот. – 2011.- №1. – С. 64-71.
2. 2.Шарипов Ф.Ф. Технологияҳои иттилоотӣ дар юриспруденсия. Дастури таълимӣ (захираи таълимии электронӣ) – Душанбе, 2013.
3. Шарифзода Файзулло (Шарипов). Мушкилоти актуалии педагогикаи муосир. – Душанбе: Ирфон, 2010- с.328
4. Шаропов Ш.А. Истифодабарии технологияҳои нав дар раванди таълим. Маводҳои конференсияи байналмилалӣ - Хуҷанд, 2002. – 154с.
5. Шоев Н.Н.Технологияҳои гуногуни тарбиявии таълимии технология ва лоиҳаҳои таълим дар мактаби олӣ – Душанбе, Ирфон: 2005 – 310
6. Назаров Р. Ҷаҳонишавӣ ва раванди демократикунонии низоми таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон . 2008, -№ 4. -С. 55-63.
7. Саидов М.В. «Маълумоти инноватсионӣ ҳамчун фарҳанги иҷтимоӣ» Паёми ДДОТ ба номи. С. Айнӣ №3, 2013 с.
8. Саидов М.В. «Самтнокии инноватсионии фаъолияти педагогӣ». Паёми ДДОТ ба номи С. Айнӣ №5 (54), 2013 с.
9. Консепсияи миллии таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон – Душанбе: Матбуот 2003. – 24с.
10. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006 – 2015, -Душанбе: Матбуот, 2007.-81с

11. Нугмонов М. Муносибати махсус ба умум дар тадқиқотҳои методӣ- дидактикӣ / Муосирсозии корҳои таълимӣ-тарбиявӣ дар раванди алоқаҳои миёни фаннӣ. – Душанбе: Сино, 2004. – с. 35-36.
12. Лутфуллоев М. Мустақилияти Тоҷикистон ва таҳсилоти нав. – Душанбе: Сабо, 2006. -50с.
13. Матушкин Н.Н. Нақши компонентҳои байниахлоқии барномаҳои таълимии татбиқкунандаи парадигмаи салоҳиятнок //Инноватсия дар таҳсилот . – 2010. - №11. – С. 5-18.
14. Мокеева С.Г. Мушкилоти ҷоринамоии муносибати салоҳиятнок // Инноватсия дар таҳсилот. – 2011. - №4. – С. 41-50.
15. Морова Н.С. Мушорикати иҷтимоӣ бо корфармоён ҳамчун василаи баландбардории сифати хизматрасониҳои таълимии муассисаҳои таълимӣ. // Маълумоти олӣ ҳамин рӯз. – 2011. - № 6. – С. 18-22.

ПРИОРИТЕТНОСТЬ И ЦЕННОСТЬ ПРОЦЕССА ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

Данная статья анализируется как научная статья, в которой отражены различные направления обучения и новый образовательный процесс.

Автор уточняет, что, в первую очередь, делается акцент на назревающих социально-экономических реформах, необходимости коренной модернизации системы образования, методологии и технологии организации учебного процесса в учреждениях различной формы.

В то же время автор добавляет, что наличие хорошей инновационной среды в педагогическом коллективе снижает сопротивление учителей инновациям и способствует устранению стереотипов в их профессиональной деятельности.

Использование диагностических методов для выявления сильных сторон в работе учителей, их востребованности и полноты в целом позволяет проводить целенаправленную работу по развитию профессионально-педагогической культуры, а также дает возможность проявить инициативу и креативность каждого учителя.

Ключевые слова: *инновация, технология, образование, институт, форма, инструмент, процесс, приоритет, значение, важность, понятие.*

PRIORITY AND VALUE OF THE PROCESS INNOVATION IN EDUCATION

The article provides information as a scientific article, which reflects various areas of study and a new educational process.

The author specifies that, first of all, the emphasis is placed on the maturing socio-economic reforms, the need for radical modernization of the education system, methodology and technology of organizing the educational process in institutions of various forms.

At the same time, the author adds that the existence of a good innovative environment in the teaching staff reduces the resistance of teachers to innovations and helps to eliminate stereotypes in their professional activities.

The use of diagnostic methods to identify strengths in the work of teachers, their demand and completeness, in general, allows for targeted work on the development of professional and pedagogical culture, and provides an opportunity to show the initiative and creativity of each teacher.

Key words: *innovation, technology, education, institution, form, tool, process, priority, meaning, importance, concept.*

Сведения об авторах:

Саидов Мухиддин Вайсидиннович *– кандидат педагогических наук, доцент кафедры общей психологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. Тел.: (992)904472234;*

Собиров Сухайли Саломович *- соискатель кафедры методика преподавания математики Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. Тел.: 935350603*

About the authors:

Saidov Mukhiddin Vaysidinnovich *- candidate of pedagogical sciences, associate professor of the Department of General Psychology of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini. E – mail: 59 @ mail.ru. Phone: (+992) 904472234*

Sobirov Sukhaili Salomovich *- the applicant of department of mathematics teaching methodology of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, Phone: (+992) 935350603*

ХУСУСИЯТҲОИ МЕТОДИИ АМАЛӢ ГАРДОНИИ НИЗОМИ КРЕДИТИИ ТАҲСИЛОТ ДАР ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ОМӮЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН БА НОМИ С. АЙНӢ - ҲАМЧУН ОМИЛИ БОЛОРАВИИ САТҲИ СИФАТИ ТАЪЛИМ

Шарипов Қ., Қарабаев Б.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Дар замони имрӯза тайёр намудани кадрҳои илмӣ-оӯзгорӣ яке аз самтҳои асосиест, ки пешрафти фаълияти муассисаҳои таҳсилотиро таъмин менамояд. Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ аз ин мавқеъ мувофиқи мақом ва таъйиноташ, ки яке аз донишгоҳҳои пойгоҳии тайёр кардани кадрҳои баландихтисоси илмӣ-омӯзгорӣ аст бояд на фақат талаботи худ, балки талаботи донишкадаю коллеҷҳоро, ки бо кадрҳои илмӣ-омӯгорӣ эҳтиёҷ доранд, таъмин гардонад. Зеро дараҷаи таъминоти муасисаҳои таҳсилотӣ бо устодони тасвибии доимӣ ва дорои маҳорати баланди омӯзгорӣ омили асосии баланд бардоштани сифати таълим ва тарбияи мутахассисони соҳибтахассус мебошад. Таҷриба нишон медиҳад, ки ҷалб намудани устодони ҳамкор ба кори таълиму тарбия дар бисёр мавридҳо натиҷаи дилхоҳ намедиҳад. Ҳиссаи зиёди онҳо ба иҷрои қисми дуюми сарбории таълимӣ аҳмият намедиҳанд, яъне дар таҳия ва нашри китоби дарсӣ, дастурҳои таълимӣ, корҳои илмии кафедра ширкат намеварзанд, барои болоравии сифати таълим ҳавасманд настанд. Аз ин лиҳоз, ба ақидаи мо муқаррар намудани меъёри устодони тасвибии доимӣ ба ҳисоби фоиз метавонад мушкилоти дар ин самт бавуҷудомадаро то ҳадде ҳаллу фасл намояд.

Дар донишгоҳ то соли таҳсили 2006-2007, ворид шудани низоми маорифи кишвар ба фазои байналмилалии таҳсилот, низоми кредитӣ машғулияҳои аудиторӣ ва санҷишу имтиҳонҳо тариқи низоми аъанавӣ сурат мегирифт [5]. Шурӯъ аз соли таҳсили 2007-2008 донишгоҳ бо мақсади болоравии сифати таълиму тарбия ва тайёр намудани мутахассисони баландихтисоси дар бозори меҳнат рақобатпазир, ба фазои ягонаи таҳсилоти ҷаҳонӣ ворид шуда, низоми миллии таҳсилотро ба стандартҳои ҷаҳонӣ тавассути гузариш ба низоми бисёрзинагӣ ҳамоҳанг кард. Дар донишгоҳ бори нахуст курсҳои якуми ихтисоси математикаи факултети «Математика» ба таври озмоишӣ, ҳамчун пешоҳанг барои татбиқи низоми мазкур гузаронида шудатаълимашон тавассути талаботи низоми кредитӣ ба роҳ монда шуд [3].

Дар ҷамъбасти сол ҳисоби миёнаи азхудкунии донишҷӯёни тибқи низоми кредетии таҳсилот дар курси якуми факултети математика, ихтисоси матиематика 83% - ро ташкил дод. Ин таҷрибаи авалин буд, ки дар донишгоҳ имтиҳонҳо тариқи тестӣ-хаттӣ сурат гирифта, дар натиҷа норозигиро дар байни омӯзгорону донишҷӯён ба амал овард. Ин норозигиҳо бо сабабҳои омода набудани донишҷӯёну омӯзгорон ба низоми нави таҳсилот алоқаманд буда, махсусан дар бобати таҳияи тетҳо ва низоми холгузорӣ ба ҷавоби тетсҳои донишҷӯён баҳсҳо ба вуҷуд омаданд. Бо мақсади бартараф нумудани камбудиҳо дар назди маркази бақайдгири ва машваратии донишгоҳ бахши таҳияи тестҳо таъсис дода шуд. Моҳи апрели соли 2012 бо ташаббуси раёсати таълим дар Донишгоҳ семинарҳои машваратӣ оид ба омӯзиши низоми таҳсилоти кредитӣ шурӯъ шуда, барои такмили маҳорат ва малакаи устодон аз ин низом коршиносон аз муассисаҳои дигари татбиққунандаи ин низом даъват карда шуданд [1].

Дар нимсолаи якуми соли таҳсили 2012-2013 мушкилоте ба миён омад, ки барои сарфа намудани вақт ва холисона натиҷагирӣ намудани дараҷаи азхудкунии барномаҳои таълимӣ дар факултети география ҳамчун пилотӣ қабули санҷишу имтиҳонот тариқи тести электронӣ (мониторӣ) сурат гирифт. Баъди ин озмоиш ва натиҷагирӣ кардани натиҷаи санҷишу имтиҳонот ин усул дар сатҳи факултетҳои донишгоҳ мавриди истифода ва татбиқ қарор гирифт.

Таҳлил ва натиҷагирӣ кардани муваффақиятҳои ин усули санҷиш нишон дод, ки тавассути тести электронӣ, бо як фармат (тести пушида) ба роҳ мондани қабули санҷишу имтиҳонот барои дар сатҳи зарурӣ муайян намудани сатҳу сифати дониши шогирдон кофӣ нест. Инчунин, ҳангоми таҳия намудани саволномаҳои тестӣ ҳолатҳои такроршавӣ, саҳеҳ набудани ҷавобҳо, нобаробар тақсим шудани саволҳо ва ба эътибор нагирифтани ҳамаи мавзӯъҳо ба чашм мерасиданд [6].

Аз соли 2015 барои боз ҳам баланд бардоштани сатҳу сифати таълим дар низоми кредети таҳсилот нақша-чорабиниҳо таҳия гардида, барноми қабули имтиҳонот такмил дода шуд. Дар он қисматҳои ташкили пайгоҳи додаҳои ягона, ҷорӣ намудани низоми холгузории ҳафтаина, ташкили шаклҳои гуногуни санҷиш саволномаҳои тестӣ (матрисаи тестҳо), автоматикунонии ҳисоби соатҳо, ташкили кабинети инфиродии омӯзгор ва донишҷӯ ворид карда шуданд.

Аксарияти кишварҳои пешрафта дар муасисаҳои таҳсилоти оллии раванди таълимашон тибқи низоми кредетии таҳсилот ба роҳ мондашуда, қолаби ин низомро қабул карда, вале мазмуни онро ба навгониҳои соҳавии худ мутобиқ сохтанд. Ин далели бевоситаи системасоз будани муҳит аст, на баръакс [4]. Пас чаро мо онро ба шароити худ мувофиқ нагадонем. Ақидаҳои соф субективӣ, аз ҷиҳати илмӣ шарҳ дода натавонистани ҷабҳаҳои гуногуни система ё низоми таҳсилоти кредитӣ, бе озмоишгоҳҳои педагогӣ

ворид гаштаанд ба ин фазои таҳсилот, моро ба чунин ҳолат овард. Таҳлили натиҷаҳои соли аввали таҳсили тибқи низоми таҳсилоти кредитӣ ба роҳ монда нишон дод, ки истифода бо як шакли қабули имтиҳони супоришҳои тестӣ (як ҷавоба) як ҷавоби дуруст ё интихоби ягона меноманд муайян кардани сатҳу сифати дониш ногузир аст. Пас моро лозим меояд, ки на як шакли тести як ҷавобаро дар вақти қабули имтиҳоноти ҷорӣ қабул намоем, балкӣ шаклҳои гуногуни тестро: тестӣ хаттӣ ва тести электронӣ, пӯшида, мувофиқоварӣ, кушода, интихоби-пайдарпайӣ ва вобаста аз салоҳияти фанни таълимӣ шаклҳои шифоҳӣ ва хаттиро барои санҷиши дониш ва маҳорату малакаҳои донишҷӯён истифода барем [4]. Аз таҳлилу мушоҳидаҳои мо маълум мешавад, ки таҳсил бо низоми кредетии таҳсилот дар масъалаи муайян намудани сифати воқеии азхудкунӣ ва баҳои ҳаққонӣ додан ба донишу малакаи муҳассилин имкониятҳои беҳтареро талаб мекунад.

Тибқи супориши раёсати донишгоҳ ва дархости омӯзгорон шурӯъ аз соли таҳлили 2016-2017 дар донишгоҳ шакли қабули имтиҳони дугардунӣ ба амал омад. Гурӯҳи корӣ ва бахши таҳияии тестҳо кори худро аз таҳияи тестҳои шакли нав оғоз намуданд. Дар сессияи имтиҳони зимистона шаклҳои гуногуни тестҳои пӯшида, мувофиқоварӣ, кушода, интихоби пайдарпайӣ дар донишгоҳ ҷорӣ карда шуд ва инчунин дар соли таҳсили нав на шакли гуногуни тестҳо, балки шакли қабули имтиҳоноти шифоҳӣ ва хатӣ ба роҳ монда шуданд [1].

Бояд гуфт, ки имрӯз арзёбии раванди таълим ҷиҳати муайян кардани сатҳу сифати таълим дар донишгоҳ ба таври гуногун сурат мегирад. Низоми арзёбии раванди таълим барои шуъбаи ғоибона чун пешина анъанавӣ буда, дар шуъбаи рӯзона бо номи «Ҳолҳои ҳафтаина» (тибқи қарори Шӯрои олимони донишгоҳ аз моҳи августи соли 2018) ҷорӣ карда шудааст. Дар робита бо ин, бо ба эътибор гирифтани ҳафтаҳои таълимӣ, таҷрибаомӯзиҳои омӯзгорӣ ва истеҳсолӣ миқдори холҳо дар як ҳафта барои фанҳои алоҳида ба таври муфассал гурӯҳбандӣ шудааст. Таксимоти холҳои ҳафтаина ё худ ҳавасмандӣ тибқи нақшаҳои таълимӣ, ки 16-ҳафтаи таълимиро дарбар мегирад, дар ҳафти ҳаштум ва 16-ум фосилаҳо ҷамъбаст мегарданд, ки бояд донишҷӯ аз ҳар фосила соҳиби 100 хол мегардад. Бо назардошти хусусияҳо фанҳои таълимӣ донишҷӯён аз рӯи навъи манғулиятҳо назариявӣ, амалӣ, семенарӣ лабораторӣ, КМДРО ва КМД холгузорӣ карда мешаванд. Инчунин, вобаста давраи ба таҷрибаомӯзиҳо муҳлати фосила (рейтинг)-ҳо аз 5 ва 6 ҳафтаи таълимӣ иборат бошанд. Миқдори холҳо вобаста ба навъи машғулияитҳо дар ҷадвалҳои 1,2 ва 3 замима мегарданд.

Таксимоти холҳо дар як ҳафтаи таълимӣ

Ҷадвали 1

	Лексионӣ		Сем./Ам.		Лаб./КМДРО		КМД	Ҷамъ
	И.	Ф.	И.	Ф.	И.	Ф.		
Мисоли 1	2	-	-	-	1	3,5	6	12,5
Мисоли 2	1	-	1	1	1	2,5	6	12,5
Мисоли 3	-	-	1	1	2	2,5	6	12,5
Ҳудуд (Лимит)	2	-	1	1	2	3,5	6	12,5

Эзоҳ: 1. Як давраи фосила = 8 ҳафтаи таълимӣ, ки ҷамъ 100 холро ташкил медиҳад;
2. Як даври академӣ = 16 ҳафтаи таълимӣ.

Ҷадвали 2.

	Лексионӣ		Сем./Ам.		Лаб./КМДРО		КМД	Ҷамъ
	И.	Ф.	И.	Ф.	И.	Ф.		
Мисоли 1	2	-	-	-	2	4	8,67	16,67
Мисоли 2	2	-	1	2	1	2	8,67	16,67
Мисоли 3	-	-	2	2	2	2	8,67	16,67
Ҳудуд (Лимит)	2	-	3	2	2	4	8,67	16,67

Эзоҳ: 1. Як давраи фосила = 6 ҳафтаи таълимӣ, ки ҷамъ 100 холро ташкил медиҳад;
2. Як даври академӣ = 12 ҳафтаи таълимӣ + 4 ҳафта таҷрибаомӯзии омӯзгорӣ = 16.

Ҷадвали 3.

	Лексионӣ		Сем./Ам.		Лаб./КМДРО		КМД	Ҷамъ
	И.	Ф.	И.	Ф.	И.	Ф.		
Мисоли 1	2	-	-	-	2	6	10	20
Мисоли 2	2	-	1	3	1	3	10	20
Мисоли 3	-	-	2	3	2	3	10	20
Ҳудуд (Лимит)	2	-	2	3	2	6	10	20

Эзоҳ: 1. Як давраи фосила = 5 ҳафтаи таълимӣ, ки ҷамъ 100 холро ташкил медиҳад;

2. Як даври академӣ = 10 ҳафтаи таълимӣ + 6 ҳафта таҷрибаомӯзии омӯзгорӣ = 16.

Шарҳи аломатҳои дар ҷадвалҳои дар боло зикршуда чунинанд:

1. Рамзи «И.» - холи донишҷӯ барои иштирок дар машғулиятҳо;

2. Рамзи «Ф.» - холи донишҷӯ барои фаъол будан дар машғулиятҳо;

3. Барои ҳар як сутуни холгузорӣ ҳудуд муайян шудааст, ки омӯзгор ҳуқуқи аз он холи баланд монданро надорад.

4. Холи машғулиятҳои лабараторӣ дар сутуни КМДРО гузошта мешавад.

Тибқи тиққи банди 79 - низомномаи «Низоми кредитии таҳсилот» имтиҳонҳо дар шакли хаттӣ, шифоҳӣ, тестӣ ва эҷодӣ (барои ихтисосҳои таҳсилоти ибтидоӣ, санъати мусиқӣ ва дизайни маҳсулоти дӯзандагӣ) баргузор гардида, вобаста ба қобилияти касбии донишҷӯён, дониш, малака, истеъдод ва маҳорат холгузорӣ карда мешавад. Вобаста ба талаботи фанҳои нақшаи таълимӣ дар донишгоҳ, супоришномаи имтиҳонӣ ба ду категория ҷудо карда мешавад. Мувофиқи ин категорияҳо саволномаҳои имтиҳонӣ дар шакли тестҳои пӯшида, кушода, мувофиқоварӣ ва интихоби пайдарпайӣ ба донишҷӯён пешкаш мегардад [3].

Категорияи якум, ки барои қабули имтиҳонот аз фанҳои равияи табиӣ-риёзӣ пешбинишудааст, чунин аст: тести пӯшида дар ҳаҷми 6 саволи тестӣ бо 8-холӣ (6*8=48 хол); тести мувофиқоварӣ дар ҳаҷми 2 саволи тестӣ бо 4 холӣ (2*4*4=32) ва тести кушода бошад, ба миқдори 2 совол бо 10 холӣ (2*10=20 хол), ки дар маҷмӯъ 10 саволи тестӣ (48+32+20=100) холро ташкил медиҳад [2].

Категорияи дуюм, ки барои қабули имтиҳонот аз фанҳои равияи гуманитарӣ-иҷтимоӣ пешбини шудааст, чунин аст: тести пӯшида дар ҳаҷми 15 саволи тестӣ бо 3 холӣ (15*3=45 хол); тести мувофиқоварӣ дар ҳаҷми 5 саволи тестӣ бо 2 холӣ (5*4*2=40) ва тести пайдарпайӣ бошад, ба миқдори 5 савол бо 3 холӣ (5*3=15 хол), дар маҷмуъ 25 саволи тестӣ (45+40+15=100) хол [2]. Муфассал дар ҷадвали 4.

Ҷадвали 4.

Матритсаи саволномаҳои имтиҳонӣ

	шакл	**миқдор**	**хол**	**ҷамъ**	**аз__то__**
Категорияи 1	Пӯшида	6	8	(6*8)=48	1-6
	Мувофиқоварӣ	2 (8)	4	(2*4*4)=32	7-8
	Кушода	2	10	(2*10)=20	9-10
	Пайдарпайӣ	-	-	-	-
	ҷамъ	**10 (16)**	**-**	**100**	**-**
Категорияи 2	Пӯшида	15	3	(15*3)=45	1-15
	Мувофиқоварӣ	5 (20)	2	(5*4*2)=40	16-20
	Кушода	-	-	-	-
	Пайдарпайӣ	5	3	(5*3)=15	21-25
	ҷамъ	**25 (40)**	**-**	**100**	**-**

Супоришҳои тестӣ тибқи категорияи 1 ва 2-ро дар чор шакли зерин пешниҳод намудан мумкин аст:

1. **Тести пӯшида.** Агар ба супоришҳо ҷавобҳои тайёр барои интихоб кардаи (одатан як ҷавоби дуруст, боқимондааш хато) дода шуда бошанд, ин супоришҳоро супоришҳои интихобӣ як ҷавоби дуруст ё интихоби ягона меноманд. Ҳангоми истифодаи ин шакли тестҳо қоидаи зеринро бояд дар назар дошт: дар ҳар як супориш ҳатман бояд як ҷавоби дуруст вуҷуд дошта бошад.

Масалан: *Методҳои фаъолгардонии хонандагон ҳангоми таълими математикаро номбар кунед.*

A) методҳои ҳақиқатшабеҳ;

B) методҳои боеътимод;

C) методҳои фахмондадиҳӣ;

D) методҳои эврестикӣ, праграммиронӣ ва проблемавиш таълим;

E) методҳои зуроварӣ;

Ҷавод: D)

2. **Тести мувофиқоварӣ.** Ин навъи супоришҳо аз ду гурӯҳ ҷузъҳо (элементҳо) ва тавсифоти аниқи онҳо, яъне маҳаки интихоби мувофиқати байни онҳо иборатанд. Мувофиқат аз рӯи принсипи 1:1, яъне ба як ҷузъи гурӯҳи як, фақат якто тавсифоти гурӯҳи ду мувофиқ меояд, тартиб дода мешаванд. Дар дохили ҳар як гурӯҳ бояд ҷузъҳои якҷинса бошанд. Шумораи зиёдтарини ҷузъҳои гурӯҳи дуюм бояд аз шумораи ҷузъҳои гурӯҳи якум зиёд бошад. Шумораи ҷузъҳои гурӯҳи дуюм на зиёда аз 10-то ва ҷузъҳои гурӯҳи якум на кам аз 2-то бояд бошанд.

Масалан:

Мувофиқати байни сутунҳоро барқарор намоед.
A) Методика таълими математика чиро меомӯзад?
B) Маънои калимаи «математика» ба забони тоҷикӣ чист?
C) Маънои калимаи «метод» чист?
D) Методикаи таълими математикааз кадом қисмҳо иборат аст.
1) Дарки дониш;
2) Умумӣ, хусусӣ, мушаххас;
3) Системаи методҳои илмию таълимиро;
4) Роҳ аз пайи чизе;
5) методи суҳбат.

Ҷавоб:

1	*2*	*3*	*4*	*5*
3C	*1A*	*4D*	*2B*	

3. **Тести кушода.** Дар супориши шакли кушода, ҷавобҳои тайёр дода намешаванд. Ҷавобро бояд худи донишҷӯ пешниҳод намояд. Дар модули қабули имтиҳонот танҳо ҷавоби мисол ё масъала навишта мешавад. Бинобар ин, донишҷӯ бояд дар варақ роҳи ҳалро нависад (барои тасдиқ дар ҳолатҳои баҳсталаб)

Методикаи иҷрои амалҳои $(3-1\frac{1}{2})+(2\frac{1}{4}-3)$ *–ро шарҳ диҳед.*

Ҷавоб:

4. Тести интихоби пайдарпайӣ. Ин намуди супоришот аз ҷузъиёти якҷинсаи ягон гурӯҳ ва тавсияи аниқи категорияи ба тартиб овардашавандагии ин ҷузъёт иборатанд.

Масалан:

Пайдарҳамии омӯзишӣ фигураҳои геометриро дар ҳамворӣ мукаммал намоед.
1) чоркунҷа;
2) трапетсия;
3) квадрат;
4) росткунҷа;
5) параллелограмм;
6) ромб;

Ҷавоб:

1	*5*	*3*	*4*	*6*	*2*

Пас аз супоридани имтиҳоноти ҷамъбастӣ баҳои ҷамъбастӣ бо формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$Бч = \left[\frac{(СФ_1 + СФ_2)}{2}\right] \cdot 0{,}5 + Ич \cdot 0{,}5$$

дар ин ҷо:

Бҷ – эквиваленти ададии баҳои ҷамъбастӣ;
$Ф_1$- эквиваленти ададии натиҷаи фосилаи якум;
$Ф_2$- эквиваленти ададии натиҷаи фосилаи дуюм;
Иҷ – эквиваленти ададии баҳои имтиҳони ҷамъбастӣ [3].

Барои ҳамаи фанҳо ва таҷрибаомӯзиҳо, тибқи низомномаи «Низоми кредитии таҳсилот», баҳои ҷамъбастӣ аз рӯи ҷадвали зер гузошта мешавад:

Эквиваленти рамзии баҳо	Эквиваленти ададии баҳо	% Ҷавоби дуруст	Баҳои анъанавӣ
A	4,0	$95 \le A \le 100$	Аъло
A-	3,67	$90 \le A- < 95$	
B+	3,33	$85 \le B+ < 90$	Хуб
B	3,0	$80 \le B < 85$	
B-	2,67	$75 \le B- < 80$	
C+	2,33	$70 \le C+ < 75$	Қаноатбахш

C	2,0	$65 \le C < 70$	
C-	1,67	$60 \le C- < 65$	
D+	1,33	$55 \le D+ < 60$	
D	1,0	$50 \le D < 55$	
Fx	0,67	$45 \le Fx < 50$	Ғайриқаноатбахш
F	0	$0 \le F < 45$	

Тибқи анъана баҳои «5» (А 4,0 $95 \le A \le 100$ ва А-3,67 $90 \le A- < 95$) ба донишҷӯе гузошта мешавад, ки кори сифаташ баланд, дараҷаи иҷроиш ҳамаи талаботро қонеъ мегардонад, мазмуни назариявии фан пурра азхуд карда шудааст. Малакаҳои амалии кор бобати азхудкунии маводҳо ташаккул ёфтаанд. Ҳамаи супоришҳои таълимии дар барнома пешбинишуда иҷро шудаанд.

Баҳои чор «4» (В+ 3,33 $85 \le B+ < 90$, В 3,0 $80 \le B < 85$ ва В- 2,67 $75 \le B- < 80$) дараҷа ё худ савияи иҷроиши бештари талабот ҷавобгӯ мебошанд, малакаҳои амалӣ (таҷрибавӣ) бо азхуд кардани мавод асосан ташаккул ёфтаанд, супоришҳои таълимии дар барнома пешбини шуда иҷро шуданд, сифати иҷро шудани аксари онҳо.

Баҳои «3» (С+ 2,33 $70 \le C+ < 75$, С 2,0 $65 \le C < 70$, С- 1,67 $60 \le C- < 65$ D 1,33 $55 \le D+ < 60$ ва D-1,0 $50 \le D < 55$) сатҳи иҷроиши кор ба талаботи асосӣ ҷавобгӯ буда, мазмуни назариявии фанн қисман азхуд карда шудааст ва фосила барои малакаҳои амалии кор зарурат надорад, аз ин сабаб он барои пешравии сифати дониш манфиатбахш нест, аксариати супоришҳои барномаи таълимӣ пешбинишуда иҷро шудааст, аммо дар онҳо баъзан хатогиҳо ба чашм мерасад. «Нахубу на миёна» кор суст, иҷроиши аксарияти талаботҳо дар сатҳти паст қарор дорад, мазмуни назариявии фанн қисман иҷро шудааст, баъзе корҳои амалӣ ташаккул дода нашудааст, бештари наёфтаанд, аксариятти супоришҳои барномавӣ иҷро нашудаанд ва сифати иҷроиши баъзе аз онҳо бо адади пасти баллҳо баҳо дода шудаанд.

Баҳои «2»-и Fx (0,67 $45 \le Fx < 50$), баҳои ғайриқаноатбахшест, ки ба донишҷӯ ҳуқуқи бе омӯзиши такрории фан, барои аз нав супоридани имтиҳон иҷозат дода мешавад.

Баҳои «2»-и F (0 $0 \le F < 45$), баҳои ғайриқаноатбахш - мазмуни мавзӯъҳои фанн қисман азхуд карда шудааст, малакаҳои амалии барои кор ташаккул дода нашуданд, аксарияти супоришҳои дар барномаи пешбинӣ иҷро нашудан ё сифати иҷроиши онҳо бо адади баллҳои хурдтарин баҳо дода шудаанд; ҳангоми кори мустақилонаи иловагӣ оид ба маводҳои фанн имконпазир зиёдшавии сифати иҷроиши супоришҳои таълимӣ ё кор аз болои маводҳои фаннро ба миён намеорад [3].

Хулоса болоравии сатҳи сифати таълим аз сатҳу сифати ташкил ва баргузории машғулиятҳои лексионӣ, амалӣ, семинарӣ ва лабораторії муасисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва дар сатҳи зарурӣ натиҷагирии он вобастагии зич дорад. Бинобар ин, сатҳу сифати таълим ва раванди баргузории он бояд талаботи донишҷӯён, магистрон ва докторантон (PhD) қонеъ гардонида, ба онҳо донишҳои заминавии тахассусӣ, касбӣ ва тадқиқотӣ дода, салоҳиятнокии касбиро дар онҳо бавучуд оварад.

АДАБИЁТ

1. Бойгонии ҷории ДДОТ ба номи С. Айнӣ. Ҳисоботи ДДОТ ба номи С. Айнӣ бари солҳои 2009-2010.
2. Маҳкамов М., Бойматов К., Ғуломова З. А.Тартиб додани тестҳои санҷишӣ ва дохилкунии тестиронӣ ба ҷараёни таълим. /Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмиллалӣ дар мавзӯи «Мақоми педагогикаи халқӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ»: Бахшида ба 60-солагии доктори илмҳои педагогӣ, профессор Абдулбоқӣ Нуров.–Душанбе: ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ, 2013, с. 261-272.
3. Низимномаи «Низоми кредитии таҳсилот дар муассисаҳои олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон» - Душанбе, 2016 – 32 с.
4. Нугмонов М. Принсипҳо ва методҳои таҳқиқотии методикаи таълими математика / Маводи конференсияи 2-юми байналмилалии илмӣ-амалии "Проблемаҳои муосири таҳсилоти математика, физика ва информатика дар мактабҳои миёнаю олӣ" - Душанбе, 2016 - с. 67-73.
5. Нӯъмонов М. Тавсияҳои методӣ оид ба таҳияи корҳои санҷишӣ ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ, Душанбе 2014. – 15 с.
6. Умаров У.С., Қодиров Б.А., Рачабов У.Х, Баъзе Талабот доир ба тартиб додани тестҳо/Маводи конференсияи илмӣ-амалии Ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Проблемаҳои таълими тафриқавӣ»: Бахшида ба 70-солагии корманди шоистаи Тоҷикистон, академик Академияи илмҳои педагогӣ, профессор Убайл Зубайдов. Душанбе-2019.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИ КРЕДИТНОЙ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ В ТАДЖИКСКОМ ГОСУДРАТСВЕННОМ ПЕДАГОГИЧЕСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ ИМ . С. АЙНӢ – КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВО ОБУЧЕНИЯ

Данная статья выражает процесс реализации современных методов контроля знаний, при кредитной системе в Таджикском педагогическом университете имени Садриддина Айнӣ: процесс внедрения и пошагового перехода с традиционной систем оценивания на инновационные.

Также приводится информация о модернизации тестовых заданий, о методике их составления и экзаминационного модуля, и их влияние на повышения качество обучения.

Ключевые слова: *оценнивание, традиционная и кредитная система обучения, тесты, экзамен, повышения качество обучения.*

METHODOLOGICAL FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE CREDIT SYSTEM OF EDUCATION IN THE TAJIK STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY NAMED AFTER S. AINI. – AS A FACTOR IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION

This article expresses the process of implementation of modern methods of assisments acording to the credit system in the Tajik pedagogical University named after Sadriddin Aini: the process of implementation and systematic tranfering from traditional to innovative assessment systems.

Article also provides information about the modernization of test tasks, the methodology of their preparation and examination module, and their impact on improving the quality of education.

Keywords: *assessment, traditional and credit system of education, tests, exam, improving the quality.*

Сведения об авторах:

Шарипов Кахрамон *– старший преподаватель кафедры Основы информационной технологии Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни. Тел.: (+992) 935992288; Электронный почта: kahramons@mail.ru.*

Карабаев Бахтовар *– кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры методики преподавания английского языка Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни. Тел.: (+992) 931920140; Электронный почта: bahtik87@list.ru.*

About the authors

Sharipov Qahramon *– senior lecturer of chair of the Bases Informational Technology, Tajik State Pedagogical University named after S. Aini. Tel.: (+992) 935992288; E-mail: kahramons@mail.ru.*

Karabaev Bakhtovar *– PhD, senior lecturer of chair of the English teaching Methodology, Tajik State Pedagogical University named after S. Aini. Tel.: (+992) 931920140; E-mail: bahtik87@list.ru.*

ОМИЛҲОИ ТАШАККУЛДИҲАНДАИ ТАФАККУР ВА ШАХСИЯТИ ХОНАНДАИ ХУРДСОЛ ДАР РАВАНДИ ДАРСҲОИ ТАБИАТШИНОСӢ

Табаров Д.Д.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Дар ҷаҳони зудинкишофёбанда, ки инкишофи ҷамъият ва соҳаҳои илму дониш бо суръат пеш рафта истодааст, реформа ва таҷдиди соҳаи маорифу таҳсилот ногузир мегардад. Ин моро водор менамояд, ки барномаҳо ва маводҳои таълимиро такмил дода ба шароити замон мувофиқу мутобиқ гардонем. Соҳаи таҳсилотро имрӯз зарур аст, ки роҳои методии рушди босуръати зеҳнии кӯдакро, махсусан дар зинаи ибтидоии таҳсилот бозомӯзӣ ва коркард намояд. Умуман ин мушкилӣ барои соҳаи педагогика ва психология нав набуда ҳама вақт дар маркази диққати олимони равоншинос қарор доштааст. Асосҳои назариявии ин масъала аз тарафи олимони зиёде коркард шуда бошанд ҳам (Л.С.Виготский, П.Я.Галперин, В.В. Давидов, Н.Н. Подяков ва дигарон) вале ин маънои онро надорад, ки масъала пурра ҳалли худро ёфта бошад. Зеро хусусиятҳои инкишофи тафаккури кӯдак дар зинаи томактабӣ ва ибтидоии таҳсилот, ҳамчунин инкишофи шаклҳои алоҳидаи тафаккур, алоқамандиҳо ва таъсири мутақобилаи байниҳамдигарии онҳо ниёз ба таҳқиқот ва бозомӯзии тозае дорад. Зеро дар шароити муосир роҳу усулҳо ва меъёрҳои ягонаи ташаккулёбӣ ва рушди зеҳнии кӯдак барои зинаи таҳсилоти томактабӣ ва ибтидоӣ коркард нашудааст.

Дар адабиёт ва луғатҳо интелект, зеҳн, ақл, хирад, тафаккур қариб, ки ҳамммаъно шарҳ дода шуда истифода гардидаанд.

Ақл дар Луғати муосири педагогӣ, ки дар таҳти таҳрири Е.С. Рапатсевич ба нашр расидааст бо таври умумӣ чунин шаҳ дода шудааст: «Ақл(интелект) – системаи механизмҳои психологӣ мебошад, ки шароит ва имкониятҳои дар ботини фард сохтани амсилаи комили дунёи иҳотакардаро фароҳам оварда, фаъолиятҳо ва амалҳои ӯро дилхоҳона ташкил намуда, рафтор ва амалҳояшро вобаста ба ниёзҳояш ба як тартиби муайян медарорад» [8, с.278-280].

Ақл фаъолияти маърифатии системаи асаб буда мухтасаран гӯем доираи қобилияҳои фикриро идора мекунад.

Мафҳуми ақл дар психология ҳамчун синоними «лаёқат» ва «лаёқати фикрӣ» зиёд истифода мешавад. Он дар меҳвари хусусиятҳои маърифатӣ истода маҳаки асосии имкониятҳои фикрии инсон ба шумор меравад.

Дар Луғати тафсирии истилоҳоти педагогика бошад ақл (хирад) ҳамчун «-қобилияти тафаккур, шакли олии ба инсон хоси маърифати назариявии воқеият ва тафаккури мантиқан қавӣ, муташшакил ва возеҳ» оварда шудааст. Ҳамчунин ақл тафаккури мантиқии қавӣ буда, идеяҳои навро ба вуҷуд оварда системаҳои мавҷудбудаи донишҳоро тағир медиҳад. [4, с.32]

Дар луғати психологии Немов Р.С. ақл (интелект) дар шакли зер шарҳ дода шудааст: аввалан бо таври умумӣ ҳамбастагии умумии қобилиятҳои фикрии инсон, ки муайянкунандаи имкониятҳои иҷрои намудҳои гуногуни фаъолиятҳояш буда; дуюм дар психологияи когнитивӣ васеътар – қобилиятҳои мақсаднокӣ бадастоварӣ, такмилдиҳӣ ва истифодабарии донишҳоро дар шароитҳои гуногун дар бар гирифта ва сеюм дар психологияи махсус сатҳи баланди инкишофи қобилиятҳои фикрии инсонро, ки дар натиҷаи бо тестҳои махсус санҷида арзёбӣ карда мешавад ифода менамояд.[7, с.224]

Дар Луғати калони психологӣ дар таҳти таҳрири Б.Г. Мешеряков ва В.П. Зинченко ақл(интелект) нисбатан фарохтар тафсир дода шудааст.

1) ақл, лаёқати дарк ва ҳалли мушкилии ба амаломада буда сатҳи инкишофи он дар аз рӯи иҷроиши фаъолиятҳо муайян карда мешавад.

2) ақл системаи томи ҳамаи қобилиятҳои фардро ба монанди: эҳсосот, идрок, хотир, тасаввурот, тафаккур ва хаёлро дар бар мегирад.

3) ақл қобилияти бехато ҳал намудани мушкилӣ мебошад. [1, с.251]

Р.Стенберг низ се шакли рафтори ақлониро ҷудо намудааст: лафзӣ (захираи луғавӣ, пурдонӣ, маҳорати фаҳмидани чизи хондашуда), лаёқати ҳали мушкилӣ ва амалӣ (маҳорати ноил шудан ба мақсадӣ гузошташуда) [10].

Ч.Спирмен ақл(интелект)-ро ҳамчун «нерӯи умумии тассавурот ва тафаккур, ки муайянкунандаи дараҷаи иҷрои муваффақонаи амалҳо мебошад» номида аст. Аз нуқтаи назари ӯ ҳар як инсон сатҳҳои муайяни инкишофи зеҳнӣ ва ё ақлониро дошта ба муҳити иҳотанамуда мутобиқшавии ӯ аз он вобаста аст. Ҳамзамон зикр менамояд, ки муваффақияти ҳар як фаъолият аз ду омил вобаста аст:

1) қобилиятҳои умумӣ;

2) қобилиятҳои ба соҳаи фаъолият алоқаманд[3].

Л. Терстоун қобилиятҳои зерини зеҳниро муайян намуда онҳоро ҳамчун нерӯҳои аввалиндараҷаи тафаккур баҳогузорӣ намудааст:

1) қобилияти ҳисоб карда тавонистан;

2) лаёқати лафзӣ, нозукона ва маҳин фикри худро баён карда тавонистан;

3) лаёқати самъӣ (шунавоӣ) қобилияти дарк намудан ва фаҳмидани сухани дигарон ва хати навишташуда

4) лаёқати мавқеи худро дар фазо ва муҳит муайян карада тавонистан;

5) лаёқати дар хотир нигоҳ дошта тавонистан;

6) лаёқати муҳокима кардан;

7) лаёқати бошуурона фарқ намудан, муқоиса ва ҷудо карда тавонистани ашёҳо, тасвирҳо ва ҷузъиёти онҳо [3].

Ин қобилиятҳо бо якдигар дар алоқамандии зич қарор дошта ба шарҳу эзоҳ ва таснифоту тавсифоти ҷиддӣ ниёз доранд.

Айни замон дар адабиётҳои психологӣ-педагогӣ амсилаи сохтори зеҳн(интелект)-и тартиб додаи психологҳои америкоӣ Ҷ. Гилфорд ва консепсияи Р. Кетел бо таври васеъ истифода ва ё ишора мегардад.

Ҷ. Гилфорд модели арзёбии сесамтаи ақлро коркард ва дар амсилаи шакли мукаабдоштаи таҳиянамудааш 120-150 омили ташаккул ва инкишофдиҳандаи зеҳниро ҷудо намуда дар озмоишҳояш бисёре аз онҳоро исбот намуд. Ӯ махсусан омили иҷтимоӣ доштани инкишофи зеҳниро асоснок намуда, дар ба танзимдарории муносибатҳои байнишахсӣ, пешгӯӣ намудан ва ташхиси рафтору муносибати одамон саҳми онро баланд шуморидааст [3].

Махсусан ақидаи Р. Кетел ҷолиби диққат аст. Ба ақидаи ӯ ақл ду манбаъи ташаккул ва инкишофи бо якдигар дар алоқамандии зич қарор дошта дорад. Якум ақли «ҷорӣ» (*fluid*) ва дуюм ақли «сангташта» (*cristallized*). Ақли «ҷорӣ» дар натиҷаи таҷрибаи ҳаётӣ (маҳорат, малака, дониш) аз муҳити маънавии иҳотанамуда вобаста буда ақли «сангташта» ирсӣ мебошад. Дар натиҷаи озмоишҳояш Р. Кетел ба хулосае меояд, ки баъд аз синни 40-50 солагӣ нишондиҳандаи сифатии ақли «ҷорӣ» оҳиста-оҳиста паст гардида, нишондиҳандаи ақли «сангташта» бетағир, мӯътадил боқӣ мемонад.

Дар ибтидоӣ асри XX дар психологияи амалӣ, дар таҳти мафҳуми ақл (интелект) сатҳи инкишофи психикии инсонро вобаста ба синну солаш, ки дар фаъолиятҳояш таҷассум меёфт фаҳмида, аз рӯи маҳоратҳои ақлонӣ ва донишҳояш баҳогузорӣ менамудаанд. Дар замони муосир дараҷаи инкишофи ақлонии шахсиятро аз рӯи дар шароити номуайян истифода карда тавонистани донишҳояш муайян мекунанд.

Ақл дар раванди тадриси фанҳои тахассусии гуногуни психологӣ омӯхта мешавад. Инҳо психологияи умумӣ, синну солӣ, тафриқавӣ, патопсихология, нейропсихология, психогенетика ва ғ. мебошанд.

Ақл(интелект) аз мавқеъҳо ва нуқтаҳои назари гуногун омӯхта ва ё ба риштаи таҳқикашида мешавад. Якум аз мавқеи сохторӣ-генетикӣ ба ғояҳои Ж. Пиаже такя намуда ҳамчун қобилияти ба танзимдарорандаи субъект бо муҳити табиии иҳотанамудааш омӯхта мешавад. Дар ин ҳолат инкишофи ақлонӣ дар чор марҳила: инстинкт(ғариза), малака ва маърифат, тафаккури хайёл ва тафаккури ба фаъолият табдилёбанда мегузарад. Дуюм аз нуқтаи назари таҳлилӣ-асосноккунӣ, ба ғояҳои Чарлз Спирмен такя намуда ақлро ҳамчун нерӯи ба таҳриковаранда ва инкишофдиҳандаи тафаккур омӯхта, омилҳои инкишофдиҳандаи онро ба гурӯҳҳои механикӣ, забонӣ, математикӣ ва махсус чудо менамояд [3].

Бо вучуди аз мавқеъҳои гуногун омӯхтан, чустани чузъиёти нави ташаккулдиҳандаи зеҳн, аксари муҳаққиқон бар он назаранд, ки ақл(интелект) қобилияти бисёрчанбаи психикӣ мебошад. Ба ақидаи А. Айзенка он бо хосиятҳои генетикии шахс асонок гардонида шуда аз рӯи хосиятҳои суръатнокӣ ва дақиқияти коркарди маълумоти воридшаванда арзёбӣ мегардад. Омили генетикии инкишофдиҳандаи зеҳн, махсусан дар категорияи зеҳни лафзӣ нақши баландтар дошта дар категорияи зенҳнии амалӣ саҳмаш камтар мешавад [3].

Хулоса дар натичаи фаъолияти ақлонии инсон алоқаи он бо муҳити иҳотанамудааш мувофиқ гардида, ниёзҳои табиӣ ва сунъии фардию иҷтимоиаш амалӣ мегарданд. Фаъолиятҳои ақлонӣ ва чисмонии инсон дар робитаи мутақобила буда такмилдиҳанда ва тақвиятбахшандаи якдигар ба шумор мераванд. Инсон мавчуди биологие мебошад, ки ақли худро инкишоф дода дорои шуур гардида фаъолиятҳои ҳаётиашро ба танзим дароварда, дорои тафаккур гардидааст. Маҳз хосияти психикии тафаккур ба инсон имконият фароҳам овардааст, ки доимо дар инкишоф буда ҳаёт ва муҳити иҳотанамудаашро тағир дода меистад.

Дар Луғати тафсирии истилоҳоти педагогика тафаккур ба маънои «шакли олии фаъолияти фикрии инсон, ки маҳсули таҳлил ва синтези фаъолияти асаб буда хусусияти доимо, аз конкрет ба абстракт, аз чузъ ба кулл, аз номаълум ба маълум ва аз содда ба мураккаб гузаштан дошта дар раванди таълим инкишоф меёбад», шарҳ дода шудааст [4, с249.]

Дар Луғати психологӣ дар таҳти таҳрири Немов Р.С. тафаккур чун яке аз равандҳои мураккабӣ маърифатӣ, ки ҳоло таърифи ягонаю мушаххаси худро наёфтааст, шарҳ дода шуда аст. Ҳамзамон қайд гардидааст, ки тафаккур инъикоси воқеияти табиӣ дар майна ва тарҳрезии нақшаҳо оиди тағирдиҳии онҳо мебошад. Муаллиф дар ин луғати тафсириаш шаклҳои зеррини тафаккурро чудо намудааст: назариявӣ ва амалӣ, эҷодӣ(самаранок) ва хаёлӣ (бемаҳсул), ботинӣ ва мантиқӣ, аслӣ(саҳеҳӣ) ва реалистӣ, аёнӣ-амалӣ, аёнӣ хаёлӣ ва лафзӣ мантиқӣ [7, с.224].

Дар Луғати калони психологӣ дар таҳти таҳрири Б.Г. Мешерякова ва В.П.Зинченко тафаккур - ҳамчун раванди психикии аз чиҳати ташкилӣ, дараҷа ва омилҳои таҳрикдиҳандааш мураккабе мебошад, ки ба ҳалли ягон масъала нигаронидашуда шарҳ дода шудаст [1, с.388]. Онҳо низ қайд менамоянд, ки то ҳол оид ба тафаккур таърифи мушаххаси ягона дида намешавад. Зеро тафаккур ин хусусияти психикии бисёр мураккаб буда тамоми равандҳои психикиро дар худ таҷассум менамояд ва ё дар таҳти таъсир ва ҳамгироии онҳо ташаккул меёбад.

Муаллифон шаклҳои зеррини тафаккурро чудо намуда шарҳ додаанд, ки як қисмашро мухтасаран дар зер меорем. Вобаста ба равандҳои амалигардиаш аёнӣ-амалӣ, аёнӣ-хаёлӣ, мубоҳисавӣ; вобаста ба хосияти ҳалли мушкилии ба амаломада: назариявӣ, амалӣ, конвергентӣ ва дивергентӣ; вобаста ба сатҳи навигарӣ дар ҳалли мушкилиҳо репродуктивӣ (пайдарпайии ҳалли чузъиёти мушкилӣ) ва самаранокӣ(эҷодӣ); вобаста ба фанҳо ва соҳаҳои тахассусият: иқтисодӣ, техникӣ, спортӣ ва ғ.; вобаста ба дараҷаи инкишофи шахсият комплексӣ, мантиқӣ ва ғ.

Тафаккур фаъолияти доимии психикии инсон ба шумор рафта дар натичаи эҳсос ва идроки табиат ва чамъият ба таҳрик даромада бо нутқ дар алоқамандии зич қарор дошта бошад ҳам, новобаста аз он вучуд дошта метавонад. Вале нутқ бе тафаккур вучуд дошта наметавонад. Яъне нутқ, забон ифодакунандаи тафаккур ба шумор меравад. [5 с. 235.]

Тафаккур монанди идрок, хотир, ва тассавурот яке аз чузъиёти асосии шуури инсон ва муайянкунандаи сатҳи чаҳонбинӣ, дарки ҳаққонияти ҳодисаҳо ва чун шакли фаъолияти фикрии он ба ҳисоб меравад. Тафаккур чун ҳамагуна равандҳои психикӣ таҷассумкунандаи ҳақонияти муҳит буда, равандҳои таҳлилӣ-хулосабарорӣ, сабабу-натичавӣ ва чустани роҳи дурусти инкишофи шахсият маҳаки асосии он ба шумор меравад.

А.А. Люблинская, М.Д. Громов, Ф.Н. Гоноболин, А.Маслоу ва дигарон қайд менамоянд, ки тафаккур дар раванди фаъолиятҳои амалӣ, фикрӣ, ҳазм ва таҳлили донишҳои ба дастовардашуда инкишоф ёфта аз фаъолиятҳои шахсият чудонопазир аст[5,6,2,].

Немов Р.С. қайд менамояд, ки раванди тафаккур хосияти думаъной дошта, аввалан хусусияти табиии ҳар як инсон ба шумор рафта бо гузаштани вақт ва чамъ гаштани таҷрибаи ҳаётӣ инкишоф меёбад. Вале дар баробари ин хосияташ боз раванди бо таври сунъӣ танзимшаванда буда бо роҳҳои махсусӣ омӯзиши (мисоли оддиаш раванди таълим) инкишоф дода мешавад[7, с.224].

Олимони равоншинос дар тафаккур се навъеро ҷудо намудаанд, ки инкишофи онҳо дар марҳилаи таҳсилоти томактабӣ ва таҳсилоти ибтидоӣ зарур аст. Инҳо айёнӣ-амалӣ, айёнӣ-тахайюлӣ ва лафзӣ-мантиқӣ мебошанд. Танҳо сеюмаш, тафаккури лафзӣ мантиқӣ хуб омӯхта шудааасту халос. Дуюмаш ва махсусан аввалинаш бозомӯзӣ ва таҳқиқи чуқур ва ҳаматарафаро талаб мекунад. Бояд зикр намуд, ки айни замон инкишофдиҳии ақлонии кӯдак яктарафа ва нопурра, танҳо ба такмилдиҳии зеҳнии лафзии кӯдак нигаронида шуда аст.

Барои инкишофи ақлонии кӯдак тафаккури проблемавӣ зарур буда, барои ҳалли мушкилии пешомада ба худ хосияти ҷӯяндагӣ ва эҷодкориро мегирад. Он дар натиҷаи истифода таҷрибаҳои пештар андӯхташуда амалӣ гардида қувваи асосии таҳрикдиҳандаи ҳамагуна фаъолияти ақлонию ҷисмонии кӯдак ба шумор меравад.

Дар ин ҷой андаке дар масъалаи тафаккур, тафаккури айёнӣ-амалӣ, айёнӣ-тахайюлӣ ва тафаккури лафзӣ-мантиқӣ таваққуф менамоем.

Ба омӯзиши ин навъи тафаккур ва инкишофи он дар кӯдак ҳанӯз Э.Мейман, В.Штерн ва баъдтар Ж.Пиаже кӯшиш намуда буданд. Тибқи хулосаҳои онҳо танҳо дар синни 8-10 солагӣ нутқӣ кӯдак хуб инкишоф ёфта ба саводбаровардан тайёр мешаванд. Баъдтар олими немис В.Кёлер ба ақидае омад, ки тафаккури аёнӣ-амалии кӯдак танҳо дар вақти мушоҳидаи ҷузъҳои аллоҳидаи ашёи додашуда фаъол гардида ғайримантиқӣ сурат мегирад. Яъне дар синни кӯдакӣ тафаккури кӯдак хосияти ғайримантиқӣ гирифта ба фаъолиятҳои ақлонии маймунҳои одамшакл(шимпанзе) наздик аст. [6, с.184.]

Яке аз хатогиҳои асосии онҳо аз он иборат буд, ки инкишофи тафаккурро ба нутқ вобаста медонистанд. Вале нодурустии ақидаҳои онҳо баъдтар дар раванди таълим дар синфҳои ибтидоӣ ва ҳатто зинаи томактабӣ исбот гардид. Ҷузъиёти нопураи ин масъаларо баъдтар П.Я.Галперин дар консепсияи «ташаккулёбии марҳиланокӣ фаъолиятҳои ақлонии» кӯдак пурра намуд, ки то ҳоло мавриди омӯзиш ва таҳқиқи олимони ҷаҳон қарор дорад [9, с.11-22].

Ба ақидаи П.Я.Галперин, тафаккури кӯдак аз ҳамон вақте сар мешавад, ки ӯ оддитарин алоқамандиҳои байни ашёҳо ва ҳодисаҳои мушоҳида мекардагиашро муқаррар намуда амалҳояшро дар алоқамандӣ бо онҳо ба роҳ мемондагӣ мешавад. Ин тафаккури аёнӣ-амалиро, ки тафаккури ибтидоӣ мебошад И.М. Сеченов зинаи предметии тафаккур номида буд [2, с.157].

Баробари инкишоф ёфтани нутқи кӯдак, тафаккураш гуногунранг гардида дар ӯ тафаккури айёнӣ-тахайюлӣ инкишшоф меёбад. Баробари шинос шудан бо ҳикоя ва афсонаю масал дар тафаккури ӯ тимсоли қаҳрамонҳо пайдо шуда, як навъ муносибати махсуси ӯ бо онҳо инкишоф меёбад. Ва қаҳрамонҳои тахайюлиашро дар шакли бозию саҳначаҳо офарида қаҳрамонҳои манфиашро ҳатман маҳкум ва маҳв сохтани мешавад. Ва рушд додани ин хусусияти психикии кӯдак вазифаи волидайну мураббия ва муаллими синфҳои ибтидоӣ мебошад. Мутассифона солҳои охир дар ин масъала дар оилаю кӯдакистон ва зинаи ибтидоии таҳсилот диққати ҷиддӣ дода нашуда истодааст. Ва яке аз сабабҳои бетарбиягию беодобӣ, бераҳмӣ ва камсаводии хонандагон дар зинаҳои болоии таҳсилот низ ҳамин мебошад.

Тафаккури лафзӣ-мантиқии кӯдак баробар бо инкишофёбии қобилиятҳои фикрию нутқии кӯдак инкишоф ёфта минбаъд тамоми умр давом меёбад. Дар фаъолгардии ин навъи тафаккур танҳо нутқ ва сомеа иштирок намуда амалҳои фикриро бо нутқ дар алоқамандии ҷудонашаванда қарор дода ба тафаккур хусусияти мустақилият ва эҷодӣ медиҳад.

Тафаккури инсон бо воситаи фаъолиятҳои фикрӣ: муқоиса, таҳлил, тасниф, абстраксия, конкретонидан ва ҷамъбастнамоӣ амалӣ гардида, дар шаклҳои мафҳум, муҳокима ва хулосбарорӣ муаррифӣ мешавад. [2, с.73-83].

Айни замон дар дар манобеъи ахбор миқдори зиёди адабиёту лоиҳа ва муарифиномаҳои методии рушддиҳии тафаккури кӯдак дастраси муаллимону волидон гардида истодааст. Вале аксари онҳо бисёр соддаю примитивӣ буда бо далелҳои психологӣ асоснок нашудаанд ва ба инкишофи тафаккури мантиқӣ-лафзӣ нигаронида шуда инкишофи тахайюлоти бой ва эҷодкоронаи кӯдакро инкишоф дода наметавонанд. Яъне ба ташаккулёбӣ ва инкишофи тафаккури айёнӣ-амалӣ ва фаъолиятҳои ӯ мусоидат карда наметавонанд.

Чуноне, ки зикр гардид то замони ба зинаи ибтидоии таҳсилот қадам гузоштан зеҳн ва тафаккури кӯдак роҳи пурпечутоб ва мураккаберо тай намуда ба сатҳи муайяни инкишофи худ мерасад. Ин имкон медиҳад, ки кӯдак ба бисёр фаъолиятҳо қодир гардида мавқеи худро дар муҳит муайян намояд. Оид ба табиат ва баъзе ҳодисаҳо тасаввурот пайдо намуда маълумотҳоро дар хотир нигоҳ дошта хотирааш қаввӣ мегардад. Мазмуни шеъру ҳикоя ва афсонаҳоро дарк намуда, ҷавоби чистонҳоро ёфта, аз рӯи намуна баъзе масъалаҳоро ҳал мекунад. Расм мекашад, бо компютер ва телефони мобили баъзе амалҳоро ичро намуда аз телевизион канали дӯстдоштаи худро пайдо намуда баъзе суханҳои худро ба қофия дароварда шеъргуна сухан мекунад. Дар рафтори ӯ хосиятҳои эҷодӣ пайдо гардида мушоҳида, муқоиса ва муҳокимаронҳоро бо рафиқонаш ва баъзан калонсолон ташкил намуда нуқтаи назар ва мавқеи худро пофишорона ҳимоя менамояд, ки мо калонсолон ин равандро баъзан хатокорона ба якравии кӯдакона нисбат дода монеаи рушди тафаккури кӯдак мегардем.

Таҳқикотҳои психологӣ нишон медиҳанд, ки бинобар ба раванди таълим ворид гардидан, ҳосилшавии тассавуротҳои илмӣ системанок гардида, инкишофи тафаккур ба зинаи нисбатан баландтар баромада тамоми равандҳои психикӣ махсусан идрок ва хотира тағир ёфта нерӯманд мегарданд. Дар ин марҳила, дар тафаккури кӯдак таҳаввулоти бузурге рух дода, гузариш аз тафаккури аёнӣ-тахайюлӣ ба тафаккури лавзӣ-мантиқӣ ба амал омада тафаккури шуурона ташаккул меёбад. Тафаккур мазмунан тағир ёфта акнун ашё ва ҳодисаҳои табиат бо тамоми ҷузъиёташ, дар алоқаманди бо якдигар, таҳлилу таркиббандӣ гардида хулосабарорӣ ва ҷамъбаст мегардад, ки ин хусусияти асосии раванди таҳсилот мебошад. Ин раванд марҳиланок буда дар тамоми зинаи таҳсилоти ибтидоӣ идома ёфта боз дар замони гузариш ба синни наврасӣ ба таҳаввулот дучор мегардад.

Агар ба мазмуни таҳсилоти ибтидоӣ нигарем ва мушоҳида намоем дар синфи якум тафаккури аёнӣ-тахайюлӣ бартарӣ дошта фаъолияти таълимии кӯдак бештар бо истифода аз расмҳо, бозиҳо, истифодаи афсонаю масал ва чистонҳо, ки дар асоси онҳо хаёлоти кӯдак бо тасаввуротҳои фантастикӣ бой мегардад амали мешавад. Ин марҳилаест, ки тафаккури кӯдак бештар ба таҷрибаи шахсиаш такя намуда, ҳодиса ва ашёҳои табиатро ҳар як кӯдак аз нуқтаи назари худаш ва ҳатто шеваю лаҳҷаи махсус шарҳ дода, ба ташаккулёбии нуқтаи назар, фикри шахсӣ, муайян кардани мавқеи худ ва ҳимоя карда тавонистани онҳо ибтидо мегузорад. Албатта мо гуфтани нестем, ки дар ин давра дар кӯдак тафаккури мантиқӣ мушоҳида намешавад, зеро имконияти муайян кардани баъзе ҷузъиёти ҳодисаю ашёҳоро дорад, вале тафаккури ӯ ба аёнияти такя мекунад. Мисол агар ба хонандагони синфи якум, дар ибтидои таҳсил ду зарфи якхелаи яке бо шакар ва дигараш бо рег пур кардаро нишон диҳем ва пурсем кадомаш вазнинтар аст, албатта аксари онҳо мантиқан ба шакл ва ҳаҷми зарфҳо нигоҳ карда онҳоро баробарвазн мегӯянд. Ва ҳангоми дар даст ва ё тарозу санҷидан боз ҳайрон ҳам мешаванд, ки чаро ҳаҷм ва шакли баробар доранд вале вазнашон фарқ мекунад. Яъне инкишофи тафаккури мантиқии онҳо танҳо то дараҷаест, ки ҳаҷму шакли зарфҳоро ба назар мегиранду халос. Онҳо оиди қонуни бақои масса ва зичии ҷисмҳо тассавуроте надоранд ва дошта ҳам наметавонанд. Инкишофи тафаккури онҳо дар дараҷаи то амалишавӣ буда, минбаъд ба тафаккури фаъол табдил меёбад. Ин равандро Пиаже таҳқиқ намудааст ва онро хориқаи Пиаже меноманд. Таҳқиқотҳои муосири психологӣ исбот намудаанд, ки ин раванд то 8 солагӣ ва баъзан то 10-11 идома меёбад.

Вобаста ба фаъолияти таълимӣ ва соҳиб шудан ба донишҳои асосноки илмӣ, дар кӯдак тасаввуротҳои илмӣ ҳосил шуда, вобастагии амалиётҳои зеҳнии ӯ аз фаъолиятҳои конкретии амалӣ ва аёниятҳо камтар шуда, дар ӯ тафаккури маънавӣ ва назариявӣ ташаккул меёбад. Ин ба хонандаи хурдсол имкон медиҳад, ки бо такя ба хусусиятҳои ботинии худ масъалаҳоро ҳал ва роҳу усулҳои фаъолиятҳои фикриро аз худ намуда боақлона амал намояд. Бо инкишофи тафаккур дар хонандаи хурдсол хусусиятҳои зеррини психикӣ, ба монанди таҳлил, тарҳи ботинии нақшаи фаъолият ва рефлексия ташаккул меёбад.

Таҳлил ҳамчун амали фикрӣ ба кӯдак имкон медиҳад, ки аз кулл ба ҷузъ гузашта бо воситаи муқоиса дар ашё ва ҳодисаҳо хосияту аломатҳои хосеро ҷудо намуда, алоқамандиҳои онҳоро ташхис намояд.

Барои исботи ин гуфтаҳо, бо хонандагони синфҳои дуюм озмоиши зеринро гузаронидан лозим аст. Аввал муаллим дар деворҳои синфхона расмҳо ва намунаҳои аёнии ашёҳои заруриро овезон намуда баъд ба хонандагон тӯбчаи резинии рангаш сабзро нишон дода, дар тахтаи синф Тӯб менависад ва аз онҳо хоҳиш менамояд, ки фикрҳояшонро дар бораи он гӯянд. Дар навбати аввал хосиятҳои айнии он кулӯла, рангаш сабз, резинӣ, баъди зарба мепарад, мулоим, барои бозӣ мувофиқ аз тарафи хонандагон номбар шуда дар тахтаи синф нависонида мешавад. Агар хонандагон сифатҳои айнии тӯбро дигар номбар карда натавонанд пас аз онҳо пурсидан лозим аст, ки тӯб ба чи монанд аст? Озмоишҳои педагогӣ-психологии мо нишон доданд, ки хонадагон ин тӯбро ба себ, тарбуз, барг, болишт, ва ҳатто хонандае гуфт, ки онро агар ба ду қисм буррем ҳамчун коса барои хӯрокхӯрӣ истифода кардан мумкин аст. Чун пурсидем, ки дар он кадом таомро хӯрдан мумкин аст, ратсионӣ таомҳо бисёр гуногунранг гардид. Ба саволи он, ки дар куҷо ин гуна косаро истифода намудан мумкин аст? Ҷавоб дода шуд, ки дар боғ, дар сари замин, дар соҳили дарё ва ғ. Ба саволи он, ки истифода аз ин гуна зарфи таомхӯрӣ чи бартарият дорад? Ҷавоби якчанд нафар (асосан, духтарҳо) чунин буд: -намешиканад.

Баъди як чанд дарс бо ҳамин хонандагон айнан ҳамин озмоиш гузаронида шуд, вале бо тӯби рангаш зард. Дар ин маврид ҷавобҳо мушаххастар ва пуробурангтар ба мушоҳида расид. Акнун ба меваҳои монандкардашуда ва сифатҳои дар боло зикргардида номҳои лимӯ, ҳандалак, нок, мандарин, моҳ, офтоб, нон ва хосиятҳои дарунхолӣ, сӯрох шавад дамаш мебарояд, бо сӯзани сӯзандоругузаронӣ(шпритс) дам кардан мумкин аст, гарм шавад сахт шуда варам мекунад ва ғ. илова гардид. Нуқтаи ниҳоии озмоиш аз тарафи хонадагон муайян кардани фарқиятҳои ашёҳои ба тӯпҳо монандкардашуд ва тӯпҳо буд. Расм ва айёниятҳо аз пешорӯи хонандагон гирифта шуда, аз хонандагон бо навбат аз рӯйхати ашёҳои ба тӯб монандкардашуда оиди фарқияти онҳо аз тӯбҳо пурсида шуд. Дар ин марҳила хонандагон образҳои ашёҳоро дар тахайюлоташон зинда гардонида, хаёлан муқоиса намуда тавсиф менамоянд.

Ҳамин, ки хонандагон зуд ва озодона хосиятҳои ашёҳоро бо методи муқоиса муайян карда тавонистанд, номҳои ашёҳои муқоисашударо аз тахтаи синф тоза намуда хонадагонро маҷбур намудан лозим аст, ки хосиятҳои онро бе истифодаи муқоиса номбар намоянд. Дар аввал хонандагон хаёлан аз

методи муқоиса истифода бурда сифату хосиятҳои ашёҳоро номбар кунанд ҳам, вале акнун ин муқоиса на аз рӯи аёниятҳо, балки аз рӯи тасвуротҳояшон ба амал меояд. Ин имкон медиҳад, ки дар оянда дар кӯдак тафаккуре ташаккул ёбад, ки бе ягон муқоиса дар ашё сифату хосиятҳои зиёдеро мушоҳида ва номбар намояд.

Аммо мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки на ҳама ҳонандагони синфҳои ибтидоӣ муқоиса ва таҳлилу таркиббандии мушоҳидаҳояшонро дуруст гузаронида метавонанд. Агар дар синфҳои ибтидоӣ ин хусусиятҳои тафаккур ташаккул ва инкишоф дода нашаванд, пас дар синфҳои болоӣ ташаккулдиҳии онҳо бисёр душвор гардида минбаъд дар тамоми раванди ҳаёт шах шуда мемонад. Имрӯз дар байни донишҷӯёни мактаби олӣ низ донишҷӯёни аз ин хислатҳои тафаккур бенасибмондаро мушоҳида намудан душвор нест.

Хулоса дар замони муосир, ки ҷомеаи инсонӣ бо суръат инкишоф ёфта, рӯз ба рӯз зиддиятҳо дар ҷомеа ва махсусан бозори меҳнат тезугунд шуда истодаст аз синни хурди мактабӣ инкишоф додани тафаккури кӯдак баҳри ташаккулёбии шахсияти дар ин талотуми пуртазод шиновар, дорои худогоҳии миллӣ, фарқкунандаи зарар аз фоида, созандаи комили ҷомеаи ободу пешрав зарур буда аз вазифаҳои аввалиндарачаи армияи бузурги педагогони мусаллаҳ бо донишҳои тахассусию педагогӣ ва психологӣ ба шумор меравад.

АДАБИЁТ

1. Большой психологический словарь под.ред. Б.Г. Мещерякова и В.П. Зинченко Москва 2003. 388 с.
2. Громов М.Д. ва диг. Психология, тарҷумаи Р. Атахонов Душанбе, «Маориф» 1977, 322с.
3. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий. СПб.: 2004 - 701 с. (Серия "Мастера психологии").
4. Луғати тафсирии истилоҳоти педагогика. Душанбе «Маориф» -1988, 304 с.
5. Люблинская А.А. Детская психология Изд. «Просвещения» москва – 1971 415 с.
6. Люблинская А.А. Учителю о психологии младшего школьника. М., «Просвещение» 1977. 223 с.
7. Немов Р.С. Психологический словарь / Р.С. Немов – М.: Гуманитар.изд. центр ВЛАДОС, 2007.506с.
8. Новейший психолого-педагогический словарь / сост. Е. С. Рапацевич; под общ. ред. А.П. Астахова. — Минск: Современная школа, 2010. — 928 с.
9. Подольский А.И.: Психологическая коцепция П.Я. Гальперина: некоторые направления и перспективы дальнейшей разработки. Вестн. Моск. Ун-та сер.14 Психология.2012 №4 с. 11-22.
10. Стернберг, Роберт. Практический интеллект / Practical Intelligence in Everyday Life. — СПб.: Питер, 2002. — 272 с.

РАЗВИВАЮЩИЕ СРЕДСТВО МЫШЛЕНИЯ И ЛИЧНОСТИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА НА УРОКАХ ПРИРОДОВЕДЕНИЯ

В статье, на основе изучения и анализа научной литературы представлена подробная информация по развитию мышления, ставшей одной из наиболее актуальных проблем современной прикладной и возрастной психологии.

Отмечено, что интеллект представляет собой систему психологических механизмов, которая создаёт условия и возможности для создания целостного образа окружающего человека, а также регулирует его деятельность и действия.

Также отмечается, что мышление является очень сложной психической особенностью, которая воплощает в себе все психические процессы и формируется под их влиянием.

Следует отметить, что с помощью интеллектуального обучения мы можем развивать у ребёнка мышление, которое может наблюдать и перечислять многие качества и свойства объектов без какого-либо сравнения.

Если мышление не будет правильно сформировано и развито в начальных классах, будет очень трудно сформировать их в старших классах, и тогда оно застрянет во всем процессе жизни.

Ключевые слова: *мышления, интеллект, наглядно-практическое, наглядно-образное, наглядно-логическая, сравнения, младший школьник, начальная школа.*

DEVELOPING THE MEANS OF THINKING AND PERSONALITY OF A YOUNGER STUDENT IN THE CLASSROOM OF NATURAL HISTORY

Based on the study and analysis of scientific literature, the article provides detailed information on the development of thinking, which has become one of the most pressing problems of modern applied and developmental psychology.

It is noted that intelligence is a system of psychological mechanisms that creates the conditions and opportunities for creating a holistic image of the person around him andalso regulates his activities and actions.

It isnoted that thinking is very covplex mental feature that embodies allmental processes and formed under their influence.

It should be noted that with help of intellectual learning we can develop a childs thinking that can observe and list many qualities and properties of objects without any comparison.

It thinking does not form them collectly in high school and then it becomes stuck in the whole process of life.

Key words: *thinking, intellect, practical- visibility, visual- figurative, visual-logical, comparison, junior schoolchild, primary school.*

Сведение об авторах:

Табаров Дилшод Давлатхуджаевич *– ассисент кафедры начальная образования Таджикского Государственного Педагогического Университета имени С.Айнӣ. Электронная почта: tabarov72@list.ru Тел(+992) 934000369*

About the authors:

Tabarov Dilshod Davlatkhujaevich *– an Assistant in the Departament of Primari Education, Tajik State Pedagogical University named after S. Ayni. E-majl: tabarov72@list.ru Tel:(+992) 934000369*

АКТИВИЗАЦИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Хаитбоева Х.О.

Таджикский государственный педагогический университет им.С.Айни

Разноплановость рассмотрения проблемы по активизации познавательной деятельности студентов представлена анализом философских, психолого-педагогических источников. Познавательная активность как проблема психолого-педагогической науки представлена определенным историческим периодом в своем развитии (Я.А.Коменский, Дж.Локк, М.Монтень, И.Г.Песталоцци, Ж.Ж.Руссо, К.Д.Ушинский и другие). Современная педагогическая мысль при рассмотрении проблемы по активизации познавательной деятельности представлена трудами целого ряда ученых: А.П. Аристова, В.М.Вергасов, А.А.Вербицкий, М.А. Данилов, И.Я.Лернер, М.И.Махмутов, Р. А. Низамов, М.Н. Скаткин и др.

Методы по активизации обучающего процесса обусловлены рядом основных теоретических положений, которые увязываютсяс конкретными концепциями современного психолого-педагогического знания.

Познавательная деятельность в плане ее активизации является одной из ведущих проблем в психолого-педагогическом знании. М.С. Каганом представлено следующее ее определение: «человеческая деятельность может быть определена как *активность* субъекта в направлении объект илидругих субъектов» [10, с.43]. По М.С. Кагану элементы деятельности включают в себя: субъект, объект, активность. Субъект деятельности должен быть представлен *активностью*, которую он направляет на объекты или другие субъекты. Объект – это то, на чем фокусируется *активность* субъекта (или субъектов). Сама активность представляет собой конкретный способ, путем которого субъект овладевает объектом или устанавливает коммуникативное взаимодействие с другими и, как правило, выражает сущность человеческой деятельности, представленную субъект-объектными отношениями.

Именно поэтому, сущностная характеристика деятельности представлена «формой, которая предусматривает *активное* отношение» субъекта к реальности, что характеризует неотделимость понятия«познавательная деятельность» от «активности» и «познавательной активности».

Разноплановость определений по данным понятиям представлена анализом философских, психолого-педагогических источников.

Категория «активность» зиждется на латинском слове activus(сила действия), что означает деятельность энергичного, усиленного характера; инициативность; деятельное участие в чем- либо.

Активность характеризует саму человеческую природу, присущую ему объективно. Она есть основное условие в жизнедеятельности человека, физической, умственной, нравственной и эстетической направленности. Ибо человек существует только в силу собственной активности. Активность всего характеризуется вектором направленности, представленного: объектом, явлением, процессом и т.д. В нашем исследовании вектор направленности представлен познанием окружающей реальности.

Проблема, связанная с формированием познавательной активности, подробно представлена в материалах философской направленности: Аристотель , Н.А.Бердяев, Г.Гегель, Р.Декарт, Д. Дьюи, И.Кант, Ж. П.Сартр, Сократ, Л.Фейербах, Цицерон и др.; в психолого-педагогических исследованиях: Я.А. Коменский, И.Г. Песталоцци, Ж.-Ж. Руссо, К.Д.Ушинский, А.А. Вербицкий, Н.В.Кузьмина, Б.Т.Лихачёв, П.И. Пидкасистый, В.А. Сластёнин, Д.С. Милль, Т. Рибо, Э. Мейманн, У. Джеймс, И. Лингарт, Э. Торндайк, К. А. Абульханова-Славска, Л.И. Божович, Л. С. Выготскоий, А.Н. Леонтьев, С. Л. Рубинштейн, К. Юнг и т.д.

В контексте философского знания познавательная активность увязывается с процессом, на основе которого происходят видоизменения в предметной деятельности. Активность связана с деятельным отношением к реальности, сориентированным на конкретные принципы, идеалы и ценности. Всестороннее обоснование востребованности в активации процесса усвоения знаний в основе на

самостоятельность представлено втрудах древнегреческих философов: Аристотеля , Сократа, Платона и др. Именно ими представлено научное обоснование, обуславливающее процесс развития человеческойличности, успех которого определяется через его активную познавательную деятельность, а развитие его способностей увязывается с процессами самопознания.

В этом контексте заслуживает внимания метод Сократа, связанного с активным обучением, в основе которого находится использование диалогового принципа в обучении. Его метод, предусматривающий постановку и выдвижение перед обучающимися наводящих вопросов, направлял внимание учеников на активное усвоение знаний. Цицероном такжеиспользовался диалоговый метод, который он чередовал с организацией дискуссий. Демокритом свою очередь представлено утверждение, что «в обучении надо стремиться не столько к полному знанию, сколько к полному разумению» [Цит по: 8].

Активные методы обучения утратили свою значимость в периодсредних веков, которые были ознаменованы господством обучающего принципа, предусматривающего механическое заучивание знаний. Тем не менее, даже в данный исторический период ряду передовых ученых звучал призыв к активному познанию окружающей реальности через развитие самостоятельности в процессе поиска новых знаний.

Достаточно широко проблема, предусматривающая активную познавательную деятельность, получает в психологической науке, хотя данный процесс по-разному трактуется различными психологами.

Представителями *теоретического ассоционизма*. Рибо Э. активность личности при обучении понимается лишь как функция памяти. Вследствие чего, все закономерности обучающего процесса трактуются через закономерности, характерный для памяти, в связи с чем, недооценивается активная деятельность самого субъекта обучения.

Представителями *функциональной психологии* (У.Джеймс, Дж. Дьюи и др.) осуществляется опора на теорию прагматического обучения, по которой активность обучающихся обусловлена лишь с их интересами. И. Лингарт считает, что «односторонняя теологическая экспликация, согласно которой целенаправленная активность является сущностью, основой психической деятельности, приводит этих авторов к теоретическому индетерминизму и субъективизму».

Бихевиористы (Э.Торндайк и др.) придерживаются мнения, что учение, связано с процессом внедрения новых поведенческих форм в человеческий организм. Э. Тондайком выдвигается исходная позиция по бихевиоризму: «Формула - «ситуация - ответная реакция» выражает любой процесс учения». Э. Торндайком процесс учения автоматически обусловлен выработкой и усилением связи стимула и реакции, специфического характера, которые не зависят от сознания. Данным направлением, процесс обучения рассматривался как тренировка, которая фактически отождествляла процесс обучения, как у животных, так и у человека.

Обоснование теории учения в бихевиоризме представлено структурой: *стимул - реакция – подкрепление, которая рассматривается как его важнейшее положение.* Обучающийся в бихевиоризме характеризуется как элемент пассивный, который только реагирует на воздействие и стимулы внешнего характера. При таком подходе активная деятельность учащихся обусловлена длительным поиском, связанным со стихийным многоразовым опробованием разнообразных способов действий, вне их опоры на сознательное планирование действий, основанных на знаниях и представлениях. Гуманистическая психология трактует активность с позиций рассмотрения человека в постоянном процессе становления. Ибо человеческое существо наделено потенциалом, требуемым для развития всех собственных возможностей, необходимых для осуществления творческой деятельности. При этом особая значимость отводилась ими на разработку и объяснение мотивационных процессов (А. Маслоу и др.)

И.А. Джидарьяном категория «активность» отноосится «к философским категориям, представленных общенаучными понятиями, философская составляющая которых представлена общим характером по историческому развитию и реальной значимостью для современного научного знания» .

С.Л. Рубинштейн человеческую активность рассматривает не только с позиций проявлений в его действиях. Свои взгляды он обосновывает и на отношении человека в направлении бытия, повседневной жизни, увязывая их с человеческим умением, связанным с постижением законов Вселенной .

У К.А. Абульхановой-Славской активность рассматривается через функционально-динамическиое личностное качество, которым интегрируется и регулируется вся составляющая структура личности в целом. Она вбирает в себя потребности, способности, сознание, волю. То есть всю совокупность личностных параметров, которой обуславливаются возможности личности, необходимые для учета социальных требований и их проявлений в самостоятельной деятельности. Активность она рассматривает в виде качества личности, представленную в разрезе двух форм - инициативности и ответственности, в их «соответствии с диалектикой свободы и необходимости при жизненной детерминации. Реализация свободы у субъекта обусловлена его инициативой, т.е. мотивацией его активности в контексте его потребностей» .

Д.Н. Узнадзе дает объяснение психической активности человека через конкретную установку, в контексте которой у личности мотивируется готовность к осуществлению направленной активной деятельности, проявляющейся путем наличия ситуации потребности .

Многие исследователи рассматривают активность в позиций способности личности к осуществлению социально значимых жизненных преобразований. Данный подход в своем основании представлен историческим опытом человечества, который обусловлен волевыми действиями, творческой деятельностью, общением. Процесс формирования данной активности личности зависит от воздействия среды и воспитания.

В целом, рассмотрение психологией понятия «активность» основывается на волевой черте характера личности, проявление которой обусловлено деятельностным отношением человека в отношении окружающей действительности, и представляет собой мобилизацию ее сил, направленных на разрешение выдвигаемых задач .

Активностьпроявляет себя как основное условие для осуществления человеком процессапознания. При ее отсутствии осуществление познавательной деятельности, как и любой другой деятельности - невозможно. Активность характеризуется рядом совокупных личностных качеств в виде: стремления познать окружающий мир; умственного напряжения и проявления нравственных волевых качеств обучающихся. В ряде исследований активность объясняется в виде личностного качества человека, обусловленного ипроявляющегося в процессе деятельности. «Педагогическая энциклопедия» трактует активность как важнейшую личностную черту, которая находит свое проявление путем человеческой способности «осуществлять в контексте собственных потребностей, взглядов, целей преобразование окружающей действительности» [21, с.8]. То есть активность как личностная человеческая специфика обуславливается интенсивной деятельностью, энергичного характера, которая проявляется в трудовой деятельности, учении, в многообразной творческой деятельности, в спорте, играх и т.п.

Познавательная активность как проблема психолого-педагогической науки представлена определенным историческим периодом в своем развитии. Она получила свое развитие в ряде педагогических воззрений, представленных трудами великих педагогов – дидактов: Я.А. Коменский, Дж. Локк, М. Монтень, И.Г. Песталоцци, Ж.Ж.Руссо, К.Д. Ушинский и другие. Взгляды великих дидактов характеризуются особым вниманием к развитию у обучающихся целого ряда качеств, представленных: стремлением к познанию, любознательностью. Основополагающим принципом в дидактике они рассматривали - принцип активности и самостоятельности в обучении. В частности, Я.А. Коменский был сторонником активного обучения. Он понимал процесс обучения через призыв - «учить детей мыслить» .

Идея активизации обучения на основе наглядности, через наблюдение и обобщение и формулирование самостоятельных выводов учащимися проповедовалась И.Г. Песталоцци и Ф.А. Дистервергом .

Русским педагогом и просветителем К.Д. Ушинским создана дидактическая система, которая направлена на развитие умственных способностей обучающихся. Его идеи, развивающие познавательную самостоятельность учащихся приобретают особую актуальность в условиях современной парадигмы образования. К.Д. Ушинский полагал, что «самостоятельность головы учащихся составляет единственное качество, представленное прочным основанием для плодотворности любого вида учения». Основываясь на данном выдвигаемом им положении, рассматривал учебно-воспитательный процесс как процесс «активный, волевой», в котором обучающимся следует «по возможности самостоятельно трудиться, а учитель – осуществлять руководство этого самостоятельного труда и предоставлять материал для его организации». По его мнению, «обладая такой умственной силой, человек будет учиться всю жизнь» [13, с.36].

Дальнейшее развитие Дидактические идеи К.Д.Ушинского получили свое дальнейшее претворение в работах революционеров-демократов: В.Г. Белинский,А.Г. Герцен, Н.А. Добролюбов, Д.И. Писарев, Н.П.Чернышевский. Особая значимость в их работах уделялась воспитанию активной личности, сориентированной не только на образовательный процесс, но, прежде всего, на социальную жизнь. Ибо необходимость формирования активности в личности считалась у них важным требованием, необходимым для изучения явлений окружающего мира, воспитания у обучающихся твердых убеждений, направленных на достижение высоких идеалов. [13, с.16].

Исследования педагогов советского периода в истории России - Н. К. Крупской, А.В. Луначарского, С.Т. Шацкого и других представляют следующий этап в развитии дидактической идеи, связанной с познавательной активностью. Н.К.Крупская, полагала, что для осуществления процесса формирования познавательной активности обучающихся необходима органичная связь обучения с жизнью. Данное положение далее развивается в работах А.В.Луначарского, С.Т.Шацкого. Во всех исследованиях особая значимость придавалась позитивному влиянию активности и самостоятельности обучающихся при усвоении ими обучающей деятельности, которой обуславливался успех и эффективность целостного учебно-воспитательного процесса.

Особая значимость активизации обучения в дидактике проявила себя с внедрением нового Закона о школе (1958). Исследования в данной сфере были обусловлены рядом достижений в смежных с педагогической наукой областях, представленных: психологией и физиологией, семиотикой, лингвистикой и т.д., что увязывалось с появлением теорий, направленных на раскрытие принципа активного метода в обучении. Они охватывали ряд теорий, связанных:

- с поэтапным формированием умственных действий (П.Я. Гальперин, Н. Ф. Талызина);
- с развивающим обучением (Л.В. Занков);
- с развитием учебной деятельности (В. В. Давыдов, Д.Б. Эльконин;
- проблемным обучением (А.М. Матюшкин, М.И. Махмутов, И.Я. Лернер).

Достижениями в области нейрофизиологии, которыми вскрылись механизмы, связанные с активированием коры головного мозга, обосновывалась научная значимостьпроцесса активизации. Более глубокий анализ самой сущности в понимании активности достигается развитием семиотики, лингвистики. Ряд конкретных путей в использовании активных методов в процессе обучающей практики при преподавании иностранных языков обусловлен достижениями в области методики преподавания.

Современный этап в развитии психолого-педагогической науки представлен интенсивным поиском обучающих методов, направленных на решение данной проблемы. Данный процесс представлен: конкретизацией понятий в данной сфере; углубленным анализом, направленным на выявление самой сущности в структуре активности и самостоятельности обучающихся в обучающей деятельности; исследованиями, сориентированными на процесс совершенствования обучающих методов и средств, которые способствуют повышению эффективности целостного процесса обучения.

Современная педагогическая мысль при рассмотрении проблемы по активизации познавательной деятельности представлена трудами целого ряда ученых: А.П. Аристова, В.М. Вергасов, А. А. Вербицкий, М.А. Данилов, И.Я. Лернер, М.И. Махмутов, Р. А. Низамов, М. Н. Скаткин и др.

Исследования А.П. Аристовой представлены анализом категории «познавательная активность». Она понимается у нее в виде преобразовательного отношения субъекта в отношении окружающей реальности. По мнению исследователя, вся совокупность других познавательных действий, не может рассматриваться в ряду активных. Возражая такому пониманию активности, при котором «деятельность воспроизводящего характера никогда не способствует активности учения». Шамова утверждает, что «освоение знаний и способов деятельности обучающимися, обусловленное их целенаправленной воспроизводительной деятельностью – это, как правило, их активная деятельность. Вопрос только в уровне этой активности» .

Т.И. Шамовой активность рассматривается в виде конкретного личностного деятельностного качества. Оно находит свое проявление через отношение обучающегося к содержанию и процессу деятельности. Оно проявляется через стремление обучающегося к эффективному овладению знаниями и способами деятельности в конретно - оптимальный период времени. Оно представлено мобилизацией его нравственно-волевых усилий, связанных с достижением учебно-познавательной цели, а не сводится к простому напряжению интеллектуальных и физических сил учащихся. Таким образом, активизации обучающей деятельности по Т.И. Шамовой трактуется как мобилизация педагогом интеллектуальных, нравственно-волевых и физических сил учащихся, связанных с реализацией конкретных целей учебно-воспитательного процесса при помощи специальных средств, а не как простое усиление деятельности обучающихся .

Е.В. Коротаева считает, что «познавательная активность - личностное свойство, приобретение, закрепление и развитие которого обуслолено результатом процесса познания, который осуществляется самим субъектом познания или особым образом организуется с учетом индивидуальных и возрастных особенностей учащихся» .

Е.В. Коротаевой познавательная деятельность в плане ее активизации рассматривается в контексте ее двух направлений: экстенсивного и интенсивного, представленных единой целью: «воспитанием личности, которая представлена рядом составляющих: нравственностью, образованностью, социально-творческой активностью, а также способностью к самообразованию». При том, что пути по достижению этой цели - различны. Экстенсивного - через реализацию увеличения количественных показателей по учебным дисциплинам, представленных объемом знаний. Интенсивного - через субъектную личностную позицию обучающегося в процессе обучающей деятельности, обусловленную изменениями в структуре программ обучения и интенсификацией обучающих методов.

По мнению Р.А. Низамова, «активность студента в обучении - это волевое действие, деятельное состояние, характеризующее усиленную познавательную деятельность личности. Для активного студента свойственно проявление всестороннего глубокого интереса к знаниям, учебной задаче, приложение усилия, напряжение внимания, умственных и физических сил для достижения поставленной цели» [10, с.34].

Ф.И. Харламов познавательную активность трактовал как «в виде интенсивной аналитико-синтетической мыслительной деятельности обучающегося при освоении окружающей действительности и овладении системы научного познания мира» [14, с.70].

А.К. Маркова проявление познавательной активности рассматривает через «виды отношений к обучающему процессу, представленных активностью в отношении познания: наличием смысла в обучении; значимостью обучения для учащегося как познавательного процесса; всеми видами познавательных мотивов...» [7, с.45].

Г.И. Щукина рассматривает познавательную активность в виде интегративного образования на личностном плане. Оно формируется в процессе деятельности и проявляется в ней, преобразуясь в личностное качество, устойчивого характера. Наличие поисковой направленности в отношении обучающего процесса; стремление удовлетворить познавательный интерес, направленныйкак на учебную, так и вне учебную деятельность характеризует познавательную активность .

Г.К. Селевко познавательная активность характеризутся как «интенсивность учения и характер его протекания», считая, что «она формируется в познавательной деятельности».

И.Ф. Комков считает, что активность характеризует наиболее существенную особенность всего познавательного процесса .

Методы по активизации обучающего процесса обусловлены рядом основных теоретических положений, которые увязываютсяс конкретнымиконцепциями современного психолого-педагогического знания:

2. В сфере психологии они представлены теориями деятельности (Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев);
3. Всфере социальной психологии - теориями личности и коллектива (А.В. Петровский);
4. В сфере психолингвистики – теориями по речевой деятельности (А.А. Леонтьев, И.А. Зимняя);
5. В сфере суггестопедии – теориями по использованию резервов бессознательного при организации обучения (Г. Лозанов).
6. В сфере методики преподавания иностранных языков – теориями по организации дифференцированного сознательно - коммуникативного подхода при изучении иностранных языков (Л.В. Щерба, И.Л. Бим, Б.А. Лапидус, С.Ф. Шатилов).

Научное обоснование метода активизации представлено:

1. Созданием взаимоотношений, управляемого характера внутри системы «преподаватель-коллектив-учащийся», основанных на теории личности и коллектива (А.В. Петровский) и раскрытием личностного творческого потенциала у обучаемых при условии соблюдения основ психогигиены при организации обучающего процесса (Г. Лозанов).

2. Организацией в процессе обучения речевого общения управляемого характера в контексте теории деятельности (А.Н. Леонтьев), в основе на психологию общения и теорию речевой деятельности (А.А. Леонтьев).

Этими двумя взаимосвязанными положениями представлена единая психолого - педагогическая основа метода активизации познавательной деятельности у студентов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Винокур Т.Г. Говорящий и слушающий: Варианты речевого поведения / Т.Г. Винокур [Текст]. - М.: Наука, 1993. - 171 с.
2. Джидарьян Н.А. О месте потребностей, эмоций и чувств в мотивации личности / Н.А. Джидарьян // Теоретические проблемы психологии личности [Текст]. - М.: Наука, 1974. – С. 29-52.
3. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: в 2т. / Я.А. Коменский [Текст]. - М.: Педагогика, 1974. - Т. 1. - 656 с.
4. Коротаева Е.В. Активизация познавательной деятельности учащихся (вопросы теории и практики): учеб. пособие / Е.В. Коротаева [Текст]. - Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-тет, 1995. - 84 с.
5. Лингарт И. Процесс и структура человеческого учения / И. Лингарт // Пер. с чешского [Текст]. - М.: Прогресс, 1970. – 239 с.
6. Локк Д. Педагогические сочинения / Д. Локк // Перевод с англ. [Текст]. - М.: Учпедгиз, 1939. - 320 с.
7. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте / А.К. Маркова [Текст]. - М.: Просвещение, 1983. – 107 с.
8. Милль Д.С. Автобиография. История моей жизни и убеждений / Д.С. Милль [Текст]. - М.:Наука,1996. -281 с.
9. Мейманн Э. Лекции по экспериментальной педагогике / Э. Мейманн // Под ред. Н.Д. Виноградова [Текст]. - М.: Изд-во «Мир», 1910. - 270 с.
10. Низамов Р.А. Дидактические основы активизации учебной деятельности студентов / Р.А. Низамов [Текст]. - Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1975. - 302 с.
11. Носков Н.Д. Некоторые проблемы психологии активного познания студентами учебного материала: учеб. пос. для препод, вузов / Н.Д. Носков // Активизация познавательной деятельности студентов // Под ред. Н.Д. Носкова, А.Ф. Титкова [Текст]. - Р-на-Дону, 1974. - Вып.1. – С. 17-34.
12. Педагогическая энциклопедия: в 4 т. / Гл. ред. И.А. Каиров [Текст]. - М.: Советская энциклопедия. - М.: Педагогика, 1966. - Т.3. – 254 с.
13. Ушинский К.Д. Собрание соч. в 11 т. / К.Д. Ушинский [Текст]. - М.: Просвещение, 1950. - Т. 5. – 237 с.
14. Харламов Ф.И. Активизация учения школьников / Ф.И. Харламов [Текст]. - Минск: Нар. Асвета, 1970. – 177 с.

АКТИВИЗАЦИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

В статье рассматриваются вопросы активизации познавательной деятельности студентов при изучении английского языка, и ее историю возникновения в дидактике. В статье также отмечается, что познавательная деятельность в плане ее активизации является одной из ведущих проблем в психолого-педагогических знаний. Не остались, также в стороне вопрос о методах по активизации обучающего процесса английского языка, которые обусловлены рядом основных теоретических положений, увязывающихся с конкретными концепциями современного психолого-педагогического знания. Анализ методических концепций, дает нам возможность констатации: активизация и интенсификация обучающего процесса по овладению иностранным языком обусловлена более активным использованием психологических, личностных возможностей педагогов и студентов. А также социально - психологическими возможностями, характеризующими развитый учебный коллектив.

Ключевые слова: *познавательная деятельность,активизация учебного процесса, психолого-педагогические знания, дидактика, методы обучения английского языка.*

ACTIVATION OF THE COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS DURING THE LEARNING ENGLISH LANGUAGE AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

The article discusses the issues of enhancing the cognitive activity of students in the study of the English language, and its history of origin in didactics. The article also notes that cognitive activity in terms of its activation is one of the leading problems in psychological and pedagogical knowledge. The question of methods for enhancing the teaching process of the English language, which are due to a number of basic theoretical provisions, linked to specific concepts of modern psychological and pedagogical knowledge, was also not left aside. The analysis of methodological concepts gives us the opportunity to state: the activation and intensification of the learning process for mastering a foreign language is due to the more active use of the psychological, personal capabilities of teachers and students, as well as social and psychological capabilities that characterize a developed educational team.Pcychological science is considering its own methods.

Keywords: *cognitive activity, activation of the educational process, psychological and pedagogical knowledge, didactics, methods of teaching English.*

Сведения об авторе:

ХаитбоеваХабиба Одинамахматовна *- преподователь кафедры английского языка Таджикского государственного педагогического университета имени СадриддинаАйни. E.mail.tuk-tuk.89@mail.ru. Тел,(+992) 938868086*

Abouttheauthor:

KhaitboivaHabiba Odinamahtovna *- Lecturer Chair of English language Tajik State Pedogogical University named after S.Ayni. tuk-tuk.89@mail.ruPhone(+992) 938868086*

МАФҲУМИ МИЗОҶ ВА ХУСУСИЯТҲОИ ЗОҲИРШАВИИ ОН ДАР ИЛМИ ПСИХОЛОГИЯ

Назарова Х.

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Мо рафтору кирдори бачаҳо ва бузургсолон, аз ҷумла чӣ тавр кор кардан, хондан, расм кашидан, чӣ тавр ба таъсироти берунӣ ҷавоб гардонидан, чӣ тавр аз сар гузаронидани хурсандию ғамгинии онҳоро мушоҳида намуда, бешубҳа, диққатамонро ба тафовутҳои бузурги индивидуалию фардии одамон ҷалб мекунем. Баъзеи онҳо чусту чолок, пурҷушухурӯш, сершавқун ва ниҳоят серҳаракат буда, ба зуҳуроти пуравҷи эмотсионалӣ майл доранд; онҳо дар кор омӯзиш ва бозӣ бесабр, бораҒбат ва серҒайрат мебошанд. Дигарҳояшон барҳакс, сусткор, ором, ботамкин ва камҳаракат буда, ҳиссиёташон суст ва зоҳиран ифода наёфта ҷорӣ мегардад.

Лозим ба ёдоварист, ки ин фарқиятҳо ба хусусиятҳои шахс не, балки ба баъзе шаклҳои зуҳуроти берунӣ дахл доранд. Масалан, як гурӯҳ хонандагони мактаби Президентии шаҳри Кӯлоб фаъол буда, нағз мехонанд, боинтизоманд, ба техника шавқу ҳавас доранд ва дар олимпиадаҳои фаннӣ дар Тоҷикистон ва берун аз он иштирок намуда, соҳиби медалҳои тиллою нуқра, ҳамчунин ҷоизаҳо мегарданд. Вале дар айни замон ҳамаи онҳо аз рӯи серҳаракатии худ ва аз рӯи ба ҳиссиёту ҳаяҷон омаданашон ниҳоят гуногунанд. Мафҳуми «мизоҷ» -ро маҳз ана ҳамин ҷиҳатҳои шахс тавсиф медиҳанд.

«Асрори табиати инсон, сабабҳо ва маромҳои рафтори ӯ аз қадим диққати одамонро ба худ ҷалб мекарданд. Инсоният кӯшиш менамуд, то одамонро аз руи табиаташон ва хусусиятҳои хоси бо ҳам

монандашон ба гуруҳҳо ҷудо намоянд, то рафтори онҳоро дар вазъиятҳои мушаххаси ҳаёти пешгӯӣ намудан мумкин бошад» [3, с.286]

Мизоҷ чунин хусусиятҳои индивидуалии шахсияти одам мебошад, ки онҳо тарзи тараққиёт ва тағирёбии ҷоришавии протсессҳои психикӣ ва рафтори ӯро муайян мекунад. Дар ин ҷо суръат, давомнокӣ ва қувваи протсессҳои психикӣ аз ҷумла протсессҳои эмотсионалӣ ва инчунин хусусиятҳои берунии рафтори одам, яъне серҳаракатӣ, фаъолӣ, зудӣ ё сустии ҳаракату амалҳои ҷавобӣ ва ғайра ба назар гирифта мешаванд.

Мизоҷ дарҷаи тағирёбандагии шахсро тавсиф медиҳад, вале эътиқод, нуқтаи назар ва шавқу ҳаваси ӯро шарҳ намедиҳад, имкониятҳои ӯро муайян намекунад (хусусиятҳои мизоҷро ба хусусиятҳои характер ё қобилият омехта кардан лозим нест).

Чунин ҷиҳатҳои асосӣ, ки мизоҷро шарҳ медиҳанд, нишон додан мумкин аст.

1.Фаъолии умумии фаъолияти психикӣ ва рафтори одам дар дарҷаҳои гуногуни саъю кӯшиши фаъолона амал кардан, аз худ намудан ва дигаргунсозии ҳақиқати иҳотакарда ифода меёбад. Фаолии умумии одамони гуногун ҳар хел ифода мегардад. Дар инҷо ду ҳолатро қайд кардан мумкин аст; аз як тараф заифӣ, сустӣ, пассивӣ ва аз тарафи дигар боғайратӣ, фаъолӣ, рағбатнокӣ ва чаққонӣ дар фаъолият. Дар байни ин ду тараф намояндагони мизоҷҳои гуногун воқеъ гашатаанд.

2.Фаъолии ҳаракатӣ ҳолати фаъолии узвҳои ҳаракат ва нутқии ҳаракатиро нишон медиҳад. Фаъолии ҳаракатӣ дар зудӣ, қувва, тезутундӣ ва авҷи ҳаракатҳои мушак ва нутқи дар ҳаракатнокии берунии одам (ё, баръакс, ботамкинӣ), сергапӣ (ё камгапӣ) ифода меёбад.

3. Фаъолии эмотсионалӣ бо мутаассиршавии эмотсионалӣ (нисбат ба таъсироти эмотсионалӣ дарккунанда ва ҳассос будан) ва ҳаракатҳои эмотсионалӣ (зудии ивазшавии ҳолатҳои эмотсионалӣ, ибтидо ва интиҳои онҳо) ифода меёбад.

Мизоҷ дар фаъолияту рафтори одам зоҳир мешавад ва зуҳуроти берунӣ дорад. Дар бораи баъзе хосиятҳои мизоҷ аз рӯи аломатҳои берунии устувори он хулосаи муайян баровардан мумкин аст.Талабаҳоро мушоҳида кунед ва дар бачаҳои гуногун зуҳуроти хосиятҳои мизоҷро равшан мебинед. Ҳамаи бачаҳо ҳангоми танаффус бозӣ мекунанд, хосиятҳои мизоҷи онҳо дар фаъолияти бозӣ зоҳир мешаванд, ҳар кадоми онҳо дорои хусусияти индивидуалию фардӣ мебошад: яке серҳаракат аст, ба ҳамаи тағирёбиҳои рафти бозӣ ҳамон лаҳза ҷавоб мегардонад, ҳаракатҳои у чаққон, тезу тунд ва ба суръату қоидаҳои бози мувофиқанд, ӯ зиракӣ ва тезфаҳмӣ зоҳир менамояд, эмотсияҳояш равшан зоҳир мешаванд, бача ба овози баланд механдад, дод мегӯяд, чапак мезанад.

Бачаи дигар оромӣ зоҳир менамояд ва худдорӣ мекунад, ҳаракатҳояш карахт буда, ифоданок нестанд, ӯ аксар вақт дер мемонад, дар вазъиятҳои ногаҳонӣ худашро гум мекунад, аз дигарон ақиб мемонад, суръати бозиро ҳис карда наметавонад, эмотсияҳои ӯ равшан зоҳир намешаванд. Масалан, бачагони 5-сола Абдулло ва Шаҳром. Абдулло бисёр бачаи серҳаракат буда, ҳаракатҳои ӯ тезу тунданд, ҳангоми машғул шудан ба бозии футбол ӯ зиракӣ зоҳир менамояд, бо хурсандӣ чапак мезанад, бо овози баланд механдад. Шаҳром бошад, баръакси Абдулло рафтор менамояд. Бачаҳоро дар дарс мушоҳида кунед, ҳамаи онҳо дар суҳбат фаъолона иштирок мекунанд, суханҳои муаллимаро бодиққат гӯш мекунанд, вале рафтор, диққат ва фаъолии онҳо дар рафти нақли муаллима тағир ёфта меистад: суръати ҷоришавии тамоми фаъолияти таълимӣ ва ҷараёни протсессҳои психикӣ барои ҳар як бача хос мебошад.

Хусусиятҳои индивидуалии бачаҳо ҳам дар бозӣ ва ҳам дар фаъолияти таълимӣ зоҳир мешаванд. Ин хусусиятҳо тарзи худи ҷараёни фаъолияти онҳоро тавсиф медиҳанд: босуръат ё суст, пурқувват ё камқувват, равон ё бо ҷаҳиш ҷорӣ шудани фаъолияти психикии онҳоро дар ягонагӣ ва протсессҳои психикии гуногунро (диққат, идрок, тафаккур ва ғайраро) дар алоҳидагӣ нишон медиҳанд. Ин хусусиятҳоро хусусиятҳои индивидуалии бача, яъне мизоҷи ӯ муайян мекунад. Дар баробари бисёр фарқиятҳои зуҳуроти мизоҷи мактаббачаҳо монандии бисёреро дидан мумкин аст. Ин имконият медиҳад, ки дар бораи типҳои мизоҷ сухан ронем. Духтури Юнони қадим Гиппократ, ки дар асри 5 то мелод зиндагонӣ кардааст, чор намуди мизоҷро шарҳ дода буд, ки онҳо ба тарзи зерин номида шудаанд: мизоҷи сангвиникӣ, мизоҷи флегматикӣ, холерикӣ ва мизоҷи меланхоликӣ.

Мавҷуд набудани донишҳои зарурӣ дар вақташ имконият надод, ки асоси илмии таълимот дар бораи мизоҷҳо шарҳ дода шавад ва фақат дар натичаи тадқиқотҳои И.П.Павлов оид ба физиология фаъолияти олии асаби ҳайвонот ва одамон муқаррар карда шуд, ки пайвастагии хосиятҳои асосии протсессҳои асабӣ асоси физиологии мизоҷ мебошад.

Мувофиқи таълимоти И.П.Павлов хусусиятҳои индивидуалии рафтор, тарзи ҷоришавии фаъолияти психикӣ бо мавҷудияти фарқҳои индивидуалӣ дар фаъолияти системаи асаби одамон вобаста мебошанд. Зуҳурот ва муносибати протсесси асосии асабӣ-ҳаяҷон ва боздорӣ-асоси фарқҳои индивидуалӣ дар фаъолияти асаб мебошад. Се хосияти протсессҳои ҳаяҷон муқаррар карда шудаанд:

1) Қувваи протсессҳои ҳаяҷон ва боздорӣ
2) Мувозинати протсессҳои ҳаяҷон ва боздорӣ
3) Ҳаракаткунии (қобилияти ҷои якдигарро иваз кардани) протсессҳои ҳаяҷон ва боздорӣ.

Қувваи протсессҳои асабӣ дар қобилияти ба ҳаяҷон ва боздории дарозмуддат ё кутоҳмуддат, вале ниҳоят мутамарказонидашуда тоб овардани ҳуҷайраҳои асабӣ ифода меёбад, ки ин қобилияти кории (тобоварии) ҳуҷайраи асабиро муайян мекунад.

Сустии протсессҳои асабӣ бо хусусияти ба ҳаяҷон ва боздории дарозмуддат ё кӯтоҳмуддат, вале ниҳоят мутамарказонидашуда тоб оварда натавонистани ҳуҷайраҳои асабӣ тавсиф дода мешавад. Ҳангоми таъсир кардани таъсиркунандаҳои хеле зӯр ҳуҷайраҳои асабӣ зуд ба боздории муҳофизаткунанда мегузаранд. Ба ҳамин тариқ, дар системаи асаби суст ҳуҷайраҳои асабӣ ба қобилияти пасти кори доштанашон фарқ мекунанд, қувваи онҳо зуд сарф мешавад. Дар баробари ин системаи асаби суст қобилияти ҳискунандагии баланд дорад ва ҳатто ба таъсиркунандаҳои суст ҳам ҷавоб мегардонад.

Мувозинати протсессҳои асабӣ яъне, муганосибии ҳаяҷон ва боздорӣ хосияти муҳими фаъолияти олии асаб мебошад. Дар баъзе одамон ин ду протсесс дар мувозинат мебошанд, дар дигарон чунин мувозинат мушоҳида намешавад, ё протсесси ҳаяҷон ё протсесси боздорӣ, бартарӣ дорад.

Ҳаракаткунии протсессҳои асабӣ яке аз хосиятҳои муҳимми фаъолияти олии асаб мебошад. Ҳаракаткунии системаи асаб бо зуд иваз шудани протсессҳои ҳаяҷону боздорӣ, зуд ба вуҷуд омадан ва қатъ гардидани ин протсессҳо (дар ҳолате, ки инро шароити ҳаёт талаб мекунад), бо суръати ҳаракати протсессҳои асабӣ ва ҳосил шудани алоқаҳои муваққатии нав ва ҳосилшавию тағирёбии стереотипи динамикӣ тавсиф дода мешавад.

Маҷмӯи хусусиятҳои нотакрори табиию фардӣ-психологии одам, ки пайдарпай суръатафзоии тараққиёти психикӣ муганосибӣ ва ғайримуганосибӣ зоҳир гардидани рафтору амалиёт ифодаи худро меёбад, мизоҷ номида мешавад. «Калимаи «мизоҷ» аз истилоҳи лотинии temperamentum тарҷума шуда, ҳамин тавр мафҳуми мизоҷ истилоҳи қадима буда, ба замонҳои зиндагии донишманд ва табиби бузург Гиппократ рост меояд. Гиппократ тасдиқ намуда буд, ки муносибати мизоҷ дар организми инсон ба 4-моеъ вобастаги дорад: хун, зарда, зардаи сиёҳ ва балғам. Дар асоси ин 4-моеъ 4 навъи мизоҷ дар одамон вуҷуд дорад: сангвиникӣ, холерикӣ, флегматикӣ ва меланхоликӣ». [3, с.62]

Мизоҷ чунин хусусиятҳои фардӣ-психологии шахс мебошад, ки тарзи тараққиёт ва тағирёбии ҷоришавии равандҳои рӯҳӣ (психикӣ) ва рафтори одамонро муайян мекунад. Тибқи сарчашмаҳои дигар мизоҷ аз калимаи арабӣ гирифта шуда, маъноии хулқ, атвор, сиришт, ниҳоят рафтори фардии одамонро дар назар дорад.

Мизоҷро як гурӯҳи олимон кор карда баромадаанд. Ва ҳар кадоми онҳо ақоиди хешро оиди мизоҷ иброз намудаанд. Масалан, олим ва донишманди бузург С.Л. Рубинштейн чунин нигоштааст. «Мизоҷ – тавсифоти динамикии фаъолияти психикии фард аст», [3, с.291].

Оре, аз ҳамин лиҳоз, инсонҳо ҳар яке хусусиятҳои индивидуалии худро доранд ва ҳолатҳое мешавад, ки хулқи яке бо атвори дигаре мувофиқ намеояду одамон бо ҳамдигар дар муноқиша мешаванд.

Донишманд ва психологи машҳури рус В.А.Крутетский бошад, дар бораи мизоҷ чунин ибрози ақида намудааст: «Мизоҷ – мувофиқати қонуниятии хусусиятҳои устувори фард аст, ки тарафҳои гуногуни динамикаи фаъолияти психикии ӯро тавсиф мекунад», [3, с.293].

Дар баробари дигар олимону ҳақиқатнигорон, мутафаккир Н. С. Лейтес назарияи хешро дар бораи мизоҷ пешниход менамояд. «Мизоҷ– маҷмуи зуҳуроти динамикии психика аст, ки аз ҷиҳати фардӣ ба худ хос буда, аз ирсият вобаста мебошад», [3, с.292].

Тамоми таъсироти берунаро одамони рӯи замин гуногун дарк ва тасвир мекунанд. Як гурӯҳи одамон мушкилиҳои ба пеш омадаро ба осони ҳал менамоянд, дигар гурӯҳи инсонҳо бошанд, дар ҳаллу фасл намудани мушкилоти бавуҷудомада бепарвоӣ зоҳир мекунад. Яке оромию боҳавсалагиро дар тамоми ҳолатҳо нигоҳ дошта метавонад, дигареро ягон вазъияти номусоид нороҳат мегардонад. Ин тафовути одамон дар бораи хусусиятҳои фардӣ-психологии шаҳрвандон мизоҷи онҳоро муайяну мушаххас менамояд.

Аз қадимулайём донишмандону мутафаккирони барҷаста барои дарёфти асоси органикии мизоҷ андеша ва кӯшишҳои зиёд ба харҷ медоданд. То ин падидаи инсониро дуруст муайян карда тавонанд. Дар хусуси асоснок намудани мизоҷ тартиби аъзоро муайян намудаанд, ки инҳо ба шумор меравад.

Аввалин гуморалӣ – ба моеъҳое, ки дар ҷисми инсон вуҷуд дорад, вобаста кардани тартиби организми одам мебошад. Дар ин асос чор намуди мизоҷро чудо намудаанд. Чунин шуморида мешавад, ки агар дар организм хун «лотини-сангвист» зиёд бошад, пас инсон ба мизоҷи сангвиникӣ дохил мешавад, агар дар организми инсон зарда бисёртар бошад «лотинӣ-холе», пас одам дорои мизоҷи холерикӣ аст. Лекин нисбати модаҳҳои мазкур, дар бадани шахс луоб зиёд бошад, «лотинӣ-флегма» мизоҷи инсон флегматикӣ аст. Ва бо вуҷуди ҳамаи ин дар дохили организми инсон агар зардаи сиёҳ зиёд бошад, «лотини-холе» мизоҷи одам меланхоликӣ аст.

Пӯшида нест, ки омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти олӣ бояд қонуниятҳои тараққиёт ва фаъолияти психикии донишҷуён ва колективи педагогиро хуб донанд, аз хусусиятҳои фардию психологии донишҷуён бо хабар бошанд ва дар ҳамин асос муносибати фардӣ намуданро бо ҳар донишҷӯ ба роҳ монда тавонанд. Агар омӯзгорон ва калонсолон ба мизоҷи одамон нигоҳ карда рафтор намоянд. Дар чунин ҳолат мушкилотҳои ба миён омадаро ҳал кардан осон аст. Ҳолатҳое мешаванд, ки одами ботамкин,

хушмуомила ва хуб амалҳое содир менамояд, ки наздикони худро дар ҳайрат мегузорад. Ё ин ки шахси тарсу ва боғайрат дар тули зиндагии хеш амалҳои боғайратонае анҷом медиҳад, ки одамон бовар намекунанд.

Дар сарчашмаҳои таърихӣ ва қадимаи тибби мардуми Хитой дар хусуси аъзои кори дохили организми одам андеша ва назарияҳои олимон ин буд, ки дили инсон ҳамчун узви асосӣ, муҳимтарин ва баҳаракатдароварандаи ҷисм ва рӯҳи одам мебошад. Дар таълимотҳои қадимаи олимони соҳаи тиб дар Хитой ва Ҳиндустон аъзои асоси ҷисм ва организми одам дар дили ӯ ҷойгир аст. Баъдтар бо гузашти замон ва тараққиёти ҷомеа, ҷаҳонбинии олимону табибон ақида ва тасаввуроти донишмандон дар бораи маркази ҷойгиршавии ҷисму рӯҳи инсон тамоман гуногун шуд. Алҳол бошад нуқтаи асоситарини баҳаракатдароварандаи ҷисму рӯҳи инсон, на ин ки дил, балки онро ба фаолияти майнаи сар вобаста медонанд. Аввалин таълимотҳоро доир ба мизоҷ табибон ва донишмандони Хитой ва Ҳиндустони қадим кор карда баромадаанд. Назарияи олимон дар бораи ҷавҳари мизоҷ –ин 3-элементи асосии моддаҳои дар дохили организм буда мебошад. Ба монанди заҳра, хун балғам буда, ба ҳамин васила мизоҷи одамро муайяан менамоянд. «Агар дар дохили организм заҳро нисбат ба дигар моддаҳо бартари дошта бошад, ё ин ки хун он гоҳ ин гурӯҳи одамон пурзуру тавоно ва нотарс буда, зоҳиран рафтори онҳо ба амалҳои паланг монанд аст». [1, с.352]

Агар дар организм моддаи «заҳра» нисбат ба дигар моддаҳо бартарӣ дошта бошад, он гоҳ ин гурӯҳи одамон бетамкину номутаносиб ва бисёр серҳаракат буда, рафтори онхо зоҳиран ба амалҳои маймун шабоҳат дорад. Замира донишчӯи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб духтараки шуху беқарор, чеҳрахандон, амалҳояш дар раванди дарсҳо номутаносиб буд. Агар дар организми одам балғам нисбат ба заҳра, хун ва бартарӣ дошта бошад, он гоҳ дар амалу рафтори чунин типи одамон хусусиятҳои сустҳаракатӣ, канорагирӣ ва карахтӣ мавқеи муҳимро ишғол менамояд.

Аз ҳамин сабаб диққат ва таваҷҷуҳи донишмандонро хусусиятҳои такрорнашаванда ва беҳамтои фардию психологии одамон ҷалб мекарданд. Аз сабабе, ки як гурӯҳи инсонҳо ҳушёр, бисёрҳаракат фаъол, чусту чолок ва устувор буда, лекин баъзе хусусиятҳои манфии мизоҷашон ба монанди ба ҳолати асабоният гирифторшавӣ, тез оташин шудан, зудбоварӣ таъсири манфӣ мерасонанд. Як гурӯҳи дигари омма бошад, инсонҳои оромтабиат тааммулпеша ботамкин буда, дар протссеси зиндагӣ саъй менамоянд, ки аз рӯи ақл ва шуури солим рафтор намоянмд, умуман майли дар байни дигарон намоиш додани худро надоранд. Аммо раванди зиндагӣ гуногун аст. Ҳолате мешавад, ки иддае аз инсонҳои рӯи замин бениҳоят шармгин, зудранҷ, инчунин аз одамон худро канорагир буда, дар ҳаёт мушкилотҳоро ба душворӣ аз сар мегузаронанд. Дар ҷои оромтар муътадил рафтор мекарданд.

«Мизоҷ ва характери одам дар алоқамандии зичанд. Дар кӯдакон зинаҳои асосии характер шакл мегиранд. Характери инсон аз рӯзҳои нахустини ба дунё омадан дар кӯдак ҳангоми таъсиррасониҳои аввалини волидон сар мешавад. Аз ҳамон лаҳзаи аввал дар кӯдак сифатҳои мусбатро бояд тарбия намуд. Ин ҳама аз муносибату муошират ба вай вобастагӣ дорад. Агар мо хоҳем ҳангоми таъсирррасонӣ дар кӯдак сифатҳои мусбии характер ба монанди меҳрубонӣ, кушодарӯй, боулфатиро тарбия менамоем. Ва ҳангоми муносибати носолим доштан баръакс сифатҳои манфӣ ба монанди кинаю адоват, хашмгинӣ, гӯшагирӣ, бадқасдӣ дар ӯ рушд меёбад».[4, с.65]

Дар баъзе одамон хусусият ва рафтори ба дигарон дуруст муошират намудан, одоби суханвариро нигоҳ доштан бисёр рушд намудааст, дар дигарон бошад камтар рушд намудааст. Муошират воситаи асосии ба роҳ мондани таълиму тарбия маҳсуб ёфта, ба ҳамин васила барҳе аз одамон тавассути муоширати байниҳамӣ бисёр хушмуомила, ботамкин, меҳрубону хушгуфтору хушрафтор мегарданд, қисми дигари одамон дар ҷараёни муошират бисёр даҳалона сухан мегӯянд, дили дигаронро озор медиҳанд. Масалан, дар дохили нақлиёти мусофиркаш мусофирон нишаста буданд ва дар роҳ, дар наздикии мактаби таҳсилоти миёнаи умумии № 6-и ш.Кӯлоб кӯдаке ба ронанда гуфт: «Ака ин ҷо истед» ва ронанда бисёр ғазабӣ шуда даҳалона ҷавоб дод «Эй кӯдак, ту чаро барвақт маро огоҳ накардӣ, бори дигар ба ин нақлиёт савор нашав» ва кӯдак ғамгин шуда рафт.

«Барҳе аз кирдори бади атрофиён оташин шуда, ҳисси пурҷӯшу хурӯши эмотсионалӣ вазъи рӯҳии онҳоро фаро мегирад ва дар онҳо ҳисиёти нафрат ва кинаву адоват нисбат ба одамони беадолату тангназар, дассисабоз манфиатҷӯй ва аз раҳму шафқат фориғбуда фаввора мезананд. Онҳо ботинан месӯзанд, ғаму ғусса меҳӯранд, мутаассир мегарданд, вале асрори дили дили худро ба касе намекушоянд», [1,с.3]. Барои мисол, вақте ки Ҳадиса арӯс шуда бахонаи модаршавҳар (хушдоман) меояд аз рӯзи аввал хушунатҳои оилавӣ ва таҳқири хушдоман дар сари вай меборид, ки писарам ҳайф шуд, ту арзандаи оилаи мо нестӣ, ту мисли дигар арӯсон ба хонаи ман ҷиҳози арӯсии бисёр наовардӣ ва дигарҳо.

Тамоми ин масоил боис гардид ки олимону донишмандон кӯшиш намуданд, то рафтори одамонро омӯхта дар натиҷаи ин мизоҷи ӯро муайян намоянд. Дар бораи мизоҷ Гиппократ дар китоби муқаддас бо ҳам омезишёбии моддаҳои дохили организми инсон ва бартарии яке аз онҳоро дар вучуди инсон, ба ҳамин восита мизоҷи ӯро муайян менамуд. Тибқи назарияҳои Гиппократ, агар дар тани инсон хун зиёдтар ба назар расад мизоҷи у сангвиникӣ аст «сангвис -калимаи лотинӣ буда, маъноянш хун аст» ё ин ки дар тани инсон заҳра нисбат ба хун зиёд бошад, мизоҷи у холерик мебошад, «холе»жалимаи юнонӣ буда, маъноянш

заҳра мебошад. Инчунин агар дар организми одам балғам нисбат ба хун ва заҳра зиёдтар бошад, мизоҷи ӯ флегматик аст (калимаи флегма- юнонӣ буда, маъноояш балғам) аст. Лекин бар муқобили инҳо агар вуҷуди инсонро «заҳраи сиёҳ» пурра фаро гирад, мизоҷи вай меланхолик аст («мелан –холе» калимаи юнонӣ буда, маъноояш заҳраи сиёҳ аст).

Бинобар ҳамин, Гиппократ омехташавии моддаҳои дохилии организми инсонро ба монанди хун, балғам, заҳраи сиёҳ 4-навъи мизоҷро дар одамон муайян намуд ба монанди мизоҷи сангвиникӣ, холерикӣ, флегматикӣ ва меланхоликӣ. Тибқи назарияҳои файласуф ва донишманди беназири форсу тоҷик Абуалӣ Ибни Сино вобаста ба шароитҳои табиию ҷуғрофӣ фарқиятҳо дар байни қитъаҳо ба мушоҳида мерасад. Фарз мекунем, агар аҳолие, ки дар иқлими шимолӣ умр ба сар мебаранд, мизоҷи онҳо нисбатан сардтар аст. Андешаҳои Ибни Сино мухталиф буда, мизоҷи он танҳо ба синну соли худи шахс алоқа надошта, балки ба ҷинси инсон ҳам вобастаги дорад. Дар охирҳои қарники б файласуф ва олим И. Кант мафҳуми мизоҷро яке аз хусусиятҳои фардӣ-психологии одам маънидод карда буд. Баъдтар тасаввурот ва назарияи олимону донишмандони соҳа оиди мизоҷ тағир ёфтанд. Як гурӯҳ донишмандону олимон дар ин самт кору фаъолият намуданд. Масалан, И.Кант, Арасту, Вундт, Эббингауз, Фуле 4 - навъи мизоҷи одамонро мушаххас намуданд. Гуруҳҳи дигари олимон бошад мизоҷро ба навъҳои гуногун ҷудо намуда буданд. Чунончи Ҷолинус 13 намуд, Гефдниг ба 8 навъ, Гейманс ба 6 навъ, Н.Ах ба 5 навъ Еман бошад ба 12 навъ тақсим намуда буданд.

Ҳамин тариқ омӯзиш ва таҳлили мавқеи назариявии олимон ба тарзи раднопазир исбот менамоянд, ки мизоҷ яке аз хусусиятҳои фардӣ-психологии одамон ба ҳисоб меравад, тараққиёт ва рушди фаъолияти психологии одамонро дар тарзҳои рафтор нишон медиҳад. Зуҳуроти хусусиятҳои мизоҷро дар рафти дарсҳо, танаффусҳо, ҳангоми якчоя бозӣ кардани кӯдакон, хонандагон мушоҳида кардан мумкин аст, баъзе бачагони сангвинику холерикҳо дар рафти танафусҳо даву тоз мекунанд ва бисёр шӯхию беқарорӣ нишон медиҳанд. Тасаввуроти дирӯзу рӯзи гузаштаро ба дӯстонашон ҳикоят мекунанд. Гурӯҳи дигари хонандагон, масалан, бачагони мизоҷи меланхоликӣ ва флегматикӣ дошта ба бозӣ ва серҳаракатӣ чандон майлу хоҳиш надоранд.

Дар протссеси дарс баъзе хусусиятҳои мизоҷ дар чеҳра ва рӯи донишҷӯ ё хонандагон хеле равшан менамояд, махсусан сангвиникҳою халерикҳо бисёр одамони ташкилотчӣ, боулфат нисбат ба дигар гурӯҳи мизоҷон фоъолиятро баохир мерасондагӣ ва он проблемаҳое, ки дар ҳаёташон рух медиҳад ба осонӣ бартарафкунандаанд. Бе муоширати дурусти педагогию психологӣ: муносибати ҳақиқии инсонӣ, меҳру муҳаббати пок ба кӯдаки хӯрдсол, сухани нарму самимӣ, истифодаи мимикаю ишораҳои ӯҳдабаронаи психологӣ ба мақсад расидан ғайриимкон аст.

Барои мисол, донишҷӯи бахши 1-и Донишкадаи Технологӣ ва менеҷменти инноватсионӣ дар шаҳри Кӯлоб, Нилуфар Н ба мизоҷи сангвиникӣ дохил мешавад, ӯ дар дарси фарҳангшиносӣ чунин менамуд: бо улфат, фаъол ва бесабрияшро нисбат ба посухи суолҳо нишон медиҳад. Ӯ ҳар лаҳза ба ину он тараф майл намуда, кӯшиш мекард, то ба саволҳо посух диҳад. Дар аудитория донишҷуёне вуҷуд доштанд, ки онҳо ба мизоҷи меланхоликӣ дохил мешуданд, онҳо худнишондиҳии зоҳириро намеписанданд, бисёр ором бо сабру бо тамкинанд ва бо муваффақиятҳояшон ҳавобаланд намешаванд. Ба монанди донишҷӯ ва шаҳрванди минтақаи Кӯлоб Абдулмуратов Улуғбек ба мизоҷи меланхоликӣ шомил мегардад. Ӯ бисёр бачаи ором, хушмуомила, шармгину ботамкин аст, гарчанде, ки ӯ материали таълимиро хуб аз худ намудааст, аммо оромӣ бомулоҳизагиро аз даст намедиҳад. Кӯшиш мекунад, ки ба суханҳои дағалонаи ҳамсабақон посухи мусбат диҳад. Ӯ ҳамеша орому ботамкин ва босабр аст, ҳатто дар лаҳзаи асабоният сухани қабеҳро ба забон намеорад. Ҳар қадаре, ки дар фаъолият ва рафтори одам як хусусияти физиологӣ зиёдтар ва камтар ёфода меёбад, ҳамон қадар зуҳурёбии хусусиятҳои мизоҷи одам кам шудан мегирад.

Ё ин ки зуҳуршавии мизоҷи одам дар муоширати байниякдигарӣ миёни одамон мавқеи муҳимро касб менамояд. Масалан одамон вақте, ки бо якдигар муошират менамоянд, дар қиёфаи онҳо ҳисси хурсандӣ, ғамгинӣ, болидарӯҳӣ, ғазаб, тавре ба назар мерасад. Ин ба таври табиист, ки инсон дар вазъиятҳои шиддатноки рӯҳи худдорӣ намуда, истодагарӣ кунад, ҳамин тариқ оҳиста – оҳтиста таъсири ангезандаҳо суст шудан мегирад. Масалан, вақте кӯдак дар хона бисёр модарашро озор медиҳад, модар мехоҳад ба вай ҷазо диҳад, мегӯяд. « Сабр кун ҳоло ман баъди анҷоми корам ба ту ҷазо медиҳам». Баъд аз чанд лаҳза таъсири ангезандаҳои манфӣ суст мешавад ва бо ҳамин модар ором мегардад.

Албатта, дар раванди дуруст ба роҳ мондани тарбияи мизоҷи шаҳрвандон мо метавонем, дар натиҷаи саъю кӯшишҳои **ҳиссиёти одамони зиёд дар** онҳо ҳисси ватандӯстӣ, инсондӯстӣ масъулиятнокӣ, нисбати худ сахтгир буданро тарбия намоем. Дар баробари ин, мо омӯзгорон метавонем аз онҳо хусусиятҳои манфии мизоҷашон ба монанди сабукфикрӣ, тангназарӣ ва бемасъулиятӣ ба кору фаъолиятро бартараф созем.

АДАБИЁТ

1. Мустафоқулов Т., Давлатов М., Мирзоев Р., Амиршоев Р., Иззатова М., Ҳалимов А., Абдулвоҳидов С., Ҳалимов Р. Асосҳои психологияи умумӣ /Коллектив-Душанбе: «Империал-групп» 2012.-416 с.
2. В.А.Крутетский. Тарҷумаи Р. Атахонов, Психология Нашриёти «Маориф» Душанбе, 1977.-319 с.

3. Давлатов М. Психология/ М. Давлатов.-Душанбе «Собириён»,2010.-322 с.
4. Немов Р.С. Психология/ Р.С. Немов.-Москва «Просвещение»,1995.-238 с.
5. Маҳмудов Ш.К., Абдурашитов Н. Психологияи омӯзгорӣ/ К. Маҳмудов, Н.Абдурашитов.-Душанбе: «Ирфон», 2011.-193 с.
6. Давлатов М. Мачмӯаи бозӣ ва машқҳои психологӣ/М. Давлатов.-Душанбе: 2013.-128 с.
7. Қодиров С., Давлатов М. Психологияи ичтимоӣ/ С. Қодиров, М. Давлатов.-Душанбе: «Сино», 2004.
8. Расулов Д., Сайдаҳмадов Л.,Ғаффоров А. Педагогика/ Д. Расулов, Л. Сайдаҳмадов, А.Ғаффоров.-Душанбе: «Студент»,2010-268 с.
9. Давлатов М., Муминова С. Психологияи зуроварӣ дар оила/ М. Давлатов М, С. Муминова .-Душанбе: «Матбуот», 2006
10. Мустафоқулов Т., Нарзуллоева М. Асосҳои психологияи синнусолӣ ва педагогӣ/Т. Мустафоқулов., М. Нарзуллоева.-Кӯлоб: 1993-360 с.

ПОНЯТИЕ ТЕМПЕРАМЕНТ И ОСОБЕННОСТИ ЕГО ВЫЯВЛЕНИЯ В НАУКЕ ПСИХОЛОГИЯ

В данной статье автор старается дать сведения о понятие темперамент (характер) и особенностях его выявления в науке психология, физиологических особенностях темперамента, индивидуальных качеств личности как, темперамент, характер, способности; вида темперамента такие как: сангвиник, флегматик, холерик, меланхолик,а также наблюдения по поводу психологических особенностей студентов и учащихся школе.

Темперамент-это такая индивидуальная особенност человека, которая определяет его развития и изменение психологического процеса и поведения.

В данном случае основное внимание уделяется скорости, длительности и силе психологического процесса, а также эмоциональность и влияние фактора поведения человека, а именно, подвижность, активность, мгновенные или затороможеные ответные действия и другие.

Ключевые слова: *темперамент, способность, личностное поведение, индивидуальное поведение: сангвиник, флегматик, холерик, меланхолик, студент, чувственность, эмоциональное состояние, воспитание и личность.*

THE CONCEPT OF TEMPER AND ITS CHARACTERISTICALLY APPEARANCE IN PSYCHOLOGY

In this article the author tried to give information about the concept of temper and its characteristically appearance in psychology, physiological bases of temper, the characteristics of individual behavior: like temper, character, ability, kinds of temper such as: sanguine temper, phlegmatic temper, choleric temper, and melancholic temper, as well as psychological observation on students' and pupils' characteristics.

Temper is an individual characters of humankind, that they define kind of development and placement of psychical process. over here speed, duration, and psychical process power such as: emotional process and as well as external characteristics of the person's behavior, meaning enthusiastically behavior, being active, fast or slow movement of replying is meant.

Keywords: *temper, ability, movement, individual behavior, individual, sanguine, phlegmatic , choleric melancholic, student, pupil, emotion, emotional cases, education and human body.*

Сведения об авторе:

Назарова Хосият *- докторант PhD кафедры психология Таджикский национальный университет Адрес: 734025, РТ, г. Душанбе,проспект Рудаки, 17 Тел(+992) 981-08-31-42*

About the author:

Nazarova Hosiyat *– Tajik Nanional University doctorant phd of psychological science. Address: 734025, RT, Dushanbe, Rudaki Avenue 17. Phone: (+992) 981083142*

ТАШКИЛИ ДАРС БО СХЕМА ВА ҶАДВАЛҲО ДАР РАВАНДИ ОМӮЗОНИДАНИ ТАЪЛИМИ ҲУҚУҚ

Азимов М.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Дар шароити муосир ташкили шаклҳои мухталифи дарси ҳуқуқ бо истифодаи схема ва ҷадвалҳо нақши муассир мебозад. Роҳҳои баланд бардоштани дараҷаи дониш ва ҷаҳонбинии хонандагон бештар аз шакли дурусти ташкили дарс бо схема ва ҷадвалҳо, ки дар рафти дарс истифода мегардад дар бисёр ҳолат аз интихоби ин ё он сарчашмаи ҳуқуқӣ вобастагии калон дорад. Бинобар ин яке аз вазифаҳои муҳими методикаи таълими ҳуқуқ ин коркарди намудҳои ташкили таълим дар ягонагӣ бо кушода додани имкониятҳои методии он ба шумор меравад.

Ҳар як дарс интихоби ба худ хоси метод ва услубҳои омӯзишро тақозо менамояд. Бо роҳҳои гуногун ва методҳои фаъоли таълим омӯзонидани мавод ҳангоми дарс, хусусан дар муасиссаҳои таҳсилоти миёна ва олӣ аз тарафи омӯзгор пешакӣ ба назар гирифтани система ва низоми муайянро талаб менамояд. Зеро

дар рафти дарс худсарона иваз намудани усулҳои баёни мазмун аз ҷониби омӯзгор мумкин нест, чунки дар ин ҳолат ягонагии сохти мантиқии дарс вайрон мегардад.

Донишҷӯён маводи таълимиро ҳамон вақт пурра ва бо осонӣ азхуд мекунанд, ки муҳокимаи омӯзгор бо истифодаи васоити муосири техникӣ: компютер, проектор ва доскаи электронӣ аз схемаю ҷадвалҳо инчунин аёниятҳо ҳангоми дарс амалӣ карда шавад.

Дарси замонавӣ ба ҳар васила хусусияти эҷодӣ ва ҷустуҷӯӣ дорад, ки омӯзгор тибқи усулҳои фаъоли таълим шавқмандии дарсро чунин таъмин мекунад;

- алоқамандии байни фанҳо;
- алоқадорӣ бо ҳаёт;
- меҳнат ва таълими политехникӣ;
- фаъолияти беруназтаълимиро ба воситаи схема ва ҷадвалҳо таъмин намуда, ба хусусияти тарбиявӣ гирифтани машғулиятҳо эътибори ҷиддӣ зоҳир менамояд.

Аз ҳама муҳимаш он аст, ки мазмуни маводи дарсро ҳамаи донишҷӯён бояд азхуд кунанд. Баъзан чунин ҳолате мушоҳида мешавад, ки ин ё он донишҷӯ суст мехонад ва маводи таълимиро пурра ё қисман азхуд намекунад ба дарс эътибор намедиҳад, вале омӯзгор баъзан ин ҳолатро мушоҳида намекунад. Дар чунин ҳолат омӯзгор бояд мушоҳидакор бошад. Бо саволу ҷавобҳо чиро фаҳмидан ва чиро нафаҳмидани онҳоро муайян кунад. Зеро баъзе аз онҳо ҳоло ҳам қобилияти пурраи мустақилона дарккунии маводро надоранд. Бинобар ин тарзи дурусти истифода намудани **схема ва ҷадвалҳо дар раванди таълим шарт ва зарур аст.** Барои ба машғулиятҳои таълимӣ ҷалб намудани диққати шогирдон, пеш аз ҳама, интизоми аҳли синфро бояд таъмин кард.

Дар кишвари мо ва берун аз он бештар шакли дарс бо схема ва нақшаи синфии таълим паҳн шудааст, ки эҷодкори он Я.А. Каменский мебошад. То имрӯз ин сохти дарс бо схема ва нақша бо иштироки ҳазорон омӯзгорон, методистон ва чунин педагогҳо мутафаккирони бузург ба монанди И.Ф. Гербард, И.П. Песталоци, К.Д.Ушинский, Я.В. Давид, Б. Наврочинский ва дигарон мукаммал гардидааст.[1, с.67]

Системаи дарс бо схема ва нақшаи синфӣ дар давоми якчанд садсолаҳо ба танқидҳои сахт дучор гардида бошад ҳам то ин дам қариб дар тамоми ҷаҳон истифодаи он маҳфуз аст. Қисми муҳими системаи дарс бо схема ва нақшаи синфии ташкили таълим ин дарс бо схема ва нақша ба ҳисоб меравад.

Моҳияти дарс бо схема ва нақша чист? То ин дам дар илми методика ақидае вуҷуд дорад, ки мутобиқи он дарс бо схема ва нақша – шакли ташкили фаъолияти доимии ҳайати омӯзгорон ва донишҷӯён дар вақти муайяншуда ба ҳисоб меравад, ки барои таълим, тарбия ва инкишофи хонанда равона шудааст ва дар як вақт дар мустаҳкам намудани хотираи хонанда хизмат мекунад.

Дар чунин намуди дарс бо схема ва нақша ҳамаи қисмҳои раванди таълими маърифатӣ: мақсад, мазмун, восита, методҳои фаъолият доир ба ташкил ва роҳбарии ҳамаи унсурҳои дидактикии он ба инобат гирифта мешавад. Мазмуни он дар раванди таълим ҳамчун системаи ягона ба таъсири мутақобилаи хонандагон ва омӯзгорон оварда мерасонад, ки дар натиҷаи он азхудкунии дониш аз ҷониби донишҷӯён инкишофи қобилияти онҳо, муносибат ва муошират ва инчунин маҳорати педагогии омӯзгор оварда мерасонад.

Дидактикаи муосир низ дигар намудҳои тавсифи “дарс бо схема ва нақша”-ро чунин тавсиф медиҳад. Дарс бо схема ва нақша - ин воҳиди муташаккили раванди таълим барои комёб шудан ба мақсади таълим истифода мегардад. [2, с.42]

Дар як чанд номгӯи воситаҳои методии таълими ҳуқуқ оид ба истифодаи дурусти схема ва ҷадвалҳо чунин қайд шудааст:

1. Дарс бо схема ва нақша – ин машғулиятест, ки омӯзгор дар синф бо донишҷӯён мегузаронад. Яъне дарс бо схема ва нақшае, ки давомнокии якхела дошта тибқи ҷадвали дарс бо схема ва нақша гузаронида мешавад ва мақсади ниҳоии он омӯзиши барномаи таълимӣ аст [4, с.71].
2. Дарс бо схема ва нақша – қисми раванди таълиме мебошад, ки мантиқан ба охир расидани маводи таълимии дарсиро ҷамъбаст менамояд. Ҳамчун унсури раванди таълим дарс бо схема ва нақша бо ҳамаи намудҳояш муаррифӣ карда мешавад, ки дар як вақт шакли асосии таълим аст.

Бояд қайд кард, ки бартариҳои дарси муосир бо истифодаи дурусти васоити техникӣ аз қабили компютер, проектор ва доскаи электронӣ бо схема ва нақша ҳамчун шакли ташкили раванди педагогӣ пеш аз ҳама чунин аст:

- ба омӯзгор имконият медиҳад, ки ҳангоми дарс маводи таълимиро системанок ва пайдарҳам баён намояд, барои инкишофи қобилияти маърифатӣ ва ҷаҳонбинии донишҷӯён мусоидат намояд;
- дигар шаклҳои фаъолияти донишҷӯён аз ҷумла вазифаҳои беруназсинфӣ ва хонагии онҳоро ба танзим дарорад;

- дар раванди дарс бо схема ва нақша донишҷӯён на танҳо соҳиби дониш, маҳорату малака балки соҳиби методҳои фаъолияти маърифатӣ мегарданд. Ҳамин гуна дарс бо истифодаи схема ва нақша буд, ҳаст ва дар оянда ҳам ҳамчун шакли асосии ташкили таълим ва тарбияи хонандагон боқӣ мемонад [5, с.84].

Новобаста ба кӯтоҳ будани раванд, дарс бо схема ва нақша зинаи мураккаб ва масъулиятноки раванди таълим ба ҳисоб меравад. Аз сифати машғулиятҳои алоҳида дар охир сифати умуми тайёрии муассисаи таълимӣ вобастагии калон дорад. Барои ҳамин низ кӯшиши тамоми омӯзгорон дар тамоми ҷаҳон барои он равона шудааст, ки истифодаи технологияҳои муосирро ба вуҷуд оранд, ки самаранокии дарс бо схема ва нақша дар мӯҳлати кӯтоҳ вазифаи босавод намудани ҳайати донишҷӯёнро таъмин намояд.

Созмон додани лоиҳаи ҳамагуна дарс бо схема ва нақша аз дуруст ва дақиқ муайян намудани мақсади ниҳоии дарс бо схема ва нақша – ки омӯзгор ба он ноил шудан мехоҳад оғоз мегардад. Дарс дар якҷоягӣ бо истифодаи схема ва нақша ҳамчун шакли асосии таълим ба ҳисоб рафта шаклҳои иловагии ташкили раванди педагогиро пурра мегардонад.

Ин шаклҳои иловагии таълим (экскурсия, машварат, дарс бо схема ва нақшаҳои иловагӣ ва шаклҳои ёрирасони таълим) ба қонеъ гардонидани шавқи беандоза ва талаботи донишҷӯён равона карда мешавад. Ба ин намуди таълим факултативҳо ва маҳфилҳои гуногун низ дохил мешаванд.[1, с.210]

Дар ҳолати бомаҳорат ва самаранок истифода бурдани шаклҳои асосӣ, иловагӣ ва ёрирасонии таълим дар раванди омӯзиши фанни ҳуқуқ ҳам дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва ҳам олии касбӣ ба комёбиҳои калон муваффақ, гардидан мумкин аст.

Дар адабиётҳои методӣ аз фанни ҳуқуқ маънидодкунии гуногуни моҳияти дарс бо схема ва нақшаро дучор шудан мумкин аст.

Дар мавриди ташкил намудани машғулиятҳои дарсӣ аз фанни ҳуқуқ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ истифодаи чунин нақшаву ҷадвалҳо аҳамияти илмиву амалӣ доранд.

Қисмҳои асосии дарси ҳуқуқ муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ

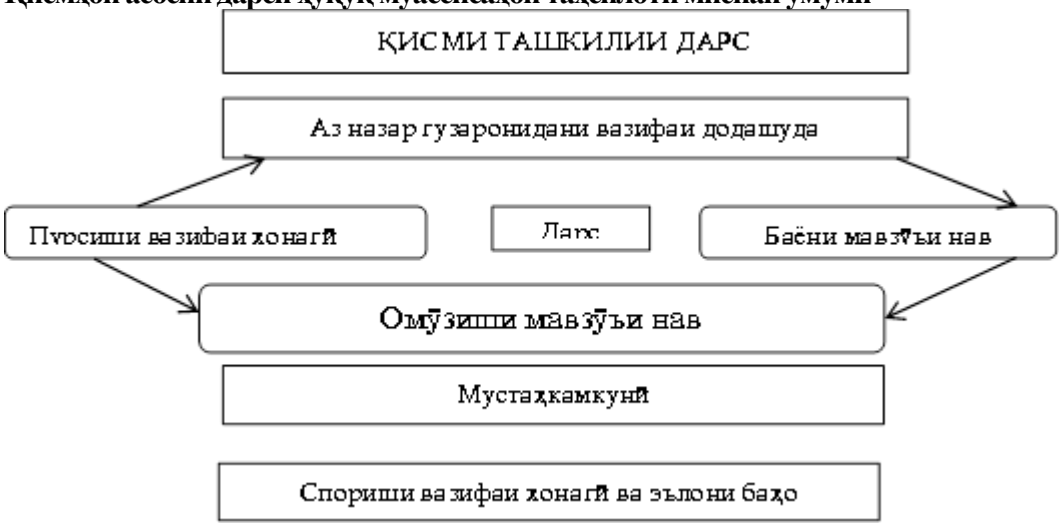

Намуди дарсҳои ҳуқуқ муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ

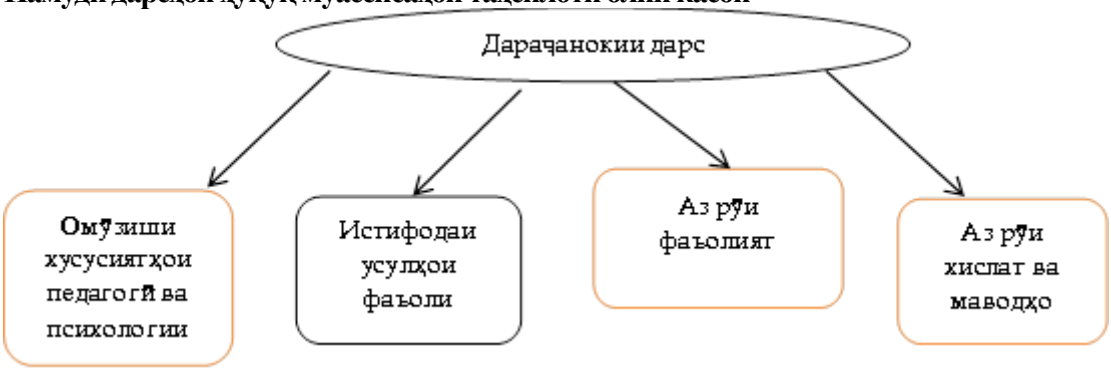

АДАБИЁТ

1. Бабанский Ю.К. Педагогика, М. 1988, - 422 с.
2. Вземский Е.Е., Стрелова О.Ю. Методика преподования истории в школе.-М .,1999 – 42с.
3. Гора П.В. Повышение эффективности обучениииия истории в средней школе.-М..1988 – 95с.

4. Дайри Н.Г. Савременные требования к уроку истории.-М.,1978 – 71с.
5. Степанищев А.Т. Методика преподования и изучения истории: Учебное пособие для студ. Высш. Учеб. Заведений: 2ч.-М.,2002

ОРГАНИЗАЦИЯ УРОКОВ СО СХЕМОЙ И РАСПИСАНИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИИ

Данная статья включает в себя пути организация уроков с помощью расписаний и схемой в процессе обучения. Так как каждый урок требует специальную методику преподавания. На современном этапе организация таких уроков с использованием схемы и расписаний играют важную роль. Правильное проведение таких уроков и использование разных источников очень положительно влияет на мировоззрение студентов. Поэтому один из основных задач методики обучение является выработка организации видов обучения и открытие методических возможностей.

Ключевые слова: *урок, процесс, расписание, право, методика, преподавания, организация, источник, мировоззрение, учащихся.*

THE WAYS OF ORGANIZATION OF LESSONS WITH SCHEME AND TIME-TABLE DURING THE PROCESS OF STUDYING

The article describes the main ways of organization of the lessons with using the scheme and the time-table during the process of studying. As every lesson has its special method of studying. At the present time the organization of such lessons plays the main role. During the holding of such lessons one should use several sources in order to improve the ideology of the students. That's why one of the important duties of the methods of teaching is to open all the methodic possibilities of the subject.

Keywords: *lesson, process,time-table, , methods, studying, organization, source, ideology, learners.*

Сведения об авторе:

Азимов М. *– старший преподаватель кафедры права, факультет истории Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни*

About the author:

Azimov M. *- Senior Lecturer of the Department of Law, Faculty of History, Tajik State Pedagogical University named after S. Aini*

АҲАММИЯТИ ТАДҚИҚОТИ ИСТИФОДАИ ВНТИ ДАР ПЕДАГОГИКА

Атласова Г.А., Пӯлодов И.П.

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон дар шаҳри Исфара

Компютеркунонии муассисаҳои таълимӣ дар Тоҷикистон яке аз роҳҳои асосии модернизатсияи раванди таълим ба ҳисоб рафта, роҳандозии усулҳои нави омӯзонидани фанҳои таълимии макотиби таҳсилоти миёна, аз ҷумла математикаро тақозо дорад. Дар назди ҳар як таълимгоҳ вазифамеистад, ки тамомкунандаро бо маҷмӯидониши универсалӣ, маҳорат, малакаи ба сатҳи стандартҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ мусаллаҳ намояд. Хатмкарда мутахассисест, дар замони муосир худро, ихтисосашро ҳаматарафа муаррифӣ карда метавонад.

Дар ин раванд баробари компютеркунонии системаи маориф талабот ба коркарди асосҳои методии истифодаи технологияҳои иттилоотӣ низ меафзояд. Ҳалли ин масъалаҳо ба нишондодҳои барномаҳои давлатӣ ва дастуру супоришҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ–Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бобати баланд бардоштани сифати таълим ва тақвияти фаъолиятии илмӣ-методӣ иртиботи қавӣ дорад: «**Вобаста ба ин, пешниҳод менамоям, ки ба хотири боз ҳам беҳтар ба роҳ мондани омӯзиши илмҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ, инчунин, барои тавсеаи тафаккури техникии насли наврас солҳои 2020 -2040 «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» эълон карда шаванд»**[1].

Ҳадафи такмили дониши математикӣ тавассути технологияҳои иттилоотӣ, пеш аз ҳама, қавӣ гардонидани шуурнокии донишҷӯ мебошад. Ӯ бояд нафақат қобилияти баёну истифодаи маводи чопӣ, ҳамчунин соҳиби маҳорати истифодаи устокоронаи компютерро низ дошта бошад.

Омӯзгор воситаҳои навтарини технологияҳои инноватсионӣ (ВНТИ)-ро на фақатбарои такмили дониш, маҳорат ва малакаи донишҷӯ, балки барои такмили салоҳияти омӯзгории худ ва салоҳиятнокии ҷараёни таълим ба кор мебарад.

Дар замони муосир ҳадафу мақсади таълим низ тағйир ёфтаанд ваа кнунонҳо ба шахсият низ равона карда шудаанд. Яъне дар мадди назар инсон ва такомули ӯ меистад. Ин раванд масъалаи такмили хонанда ва таҷдиди амалиёти таълимиро ҳамин тавр роҳандозӣ менамояд, ки ӯ бояд субъекти фаъоли таълим гардад, на объекти пассив.

Дар тадқиқоти педагогӣ масъалаҳои истифодаи ВНТИ (асосаш –компютер) дар макотиби миёна ва олӣ дар самтҳои зерин баррасӣ мегарданд:

- умуминазариявӣ ва дидактикӣ (Б. Гершунский, С. Кузнетсов, В. Роберт ва ғ.);
- психологӣ-педагогӣ (Е. Машбитс, Н. Тализина, А. Савелевава ғ.);
- таълими фанни математика (Я.Груденов, Ю.Гузин, В.Монахов, Л.Кузнетсовавадиг.);
- коркард ва истифодаи воситаҳои барномавии педагогӣ (С. Григорев, В. Гриншкунва ғ);

Солҳои 2000 дар Тоҷикистон низ як зумра асарҳои илмии олимон, аз қабили Усмонов З. Ҷ. , Муҳиддинов А. , ки ба ташкили раванди таълим бо истифодаи воситаҳои иттилоотӣ ва технологияҳои коммуникатсионӣ бахшида шудаанд, ба табъ расиданд, ки дар роҳандозии таълими инноватсионӣ мавқеи муҳим доранд.

Аз пурсишномаҳое, ки солҳои охир дар байни омӯзгорони мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва касбӣ гузаронида шудаанд, маълум шуд, ки дар аксарияти мактабҳо компютерҳо ба тарзи бояду шояд истифода намешаванд, ки барои ин омилҳои зерин таъсир мерасонанд:

- дар фасли зимистон набудани барқ;
- нарасидани омӯзгорони информатика;
- набудани маводи таълимӣ;
- надонистани имкониятҳо ва аҳаммияти информатика ва техникаи ҳисоббарор дар омӯзиши фанҳои таълимӣ.

Ҳамчунин таҳлилҳонишон доданд, ки дар фаъолияти омӯзгорони фанни математика байни истифодаи ВНТИ дар раванди таълим ва маҷмӯи усулҳоиомӯзиши фанни математика номутобиқӣ мавҷуд аст.

Муайян кардани маҷмӯи омилҳои педагогӣ барои баланд бардоштани савияи дониши математикӣ дар асоси истифодаи ВНТИ дар мақолаиҳозир баррасӣ мегардад.

Таҷриба нишон медиҳад, кидар ҳолати:

- ҷорӣ гардидани ВНТИ дар раванди омӯзиши математика;
- коркарди модели салоҳиятнокии донишҷӯён дар низоми бисёрзинавии таҳсилот;
- истифодаи воситаҳои барномавии ба ташаккули идроки донишҷӯ мусоидаткунанда онгоҳ салоҳиятнокии донишҷӯ дар марҳилаи иттилоотонии таълим бештар самараноктар шуда, дар ниҳоят ба мукамматлтар гардидани дониши омӯзанда оварда мерасонад.

Барои расидан ба ҳадаф, соҳиб шудан ба мақсад ва санҷидани гипотезаи тадқиқот вазифаҳои зерин ба миён омаданд:

- ошкор намудани имкониятҳои ВНТИ дар ташаккули салоҳиятнокии омӯзандагони фанни математика;
- ассоснок намудани принсипҳои дидактикии ВНТИ ва хусусиятҳои истифодаи онҳо;
- озмоиши самаранокии истифодаи ВНТИ дар омӯзиши фанни математика.

Ҳадафи тадқиқот таълиму тарбияи хатмкунандаҳои аз ҷиҳати математикӣ босавод дар раванди компютеркунонии таълим бо усулҳои ҷадиди омӯзиши фанни математика мебошад.

Вобаста ба ин чунин воситаҳои тадқиқот истифода шуданд:

- таҳлили назариявии адабиёти методӣ, илмӣ ва психологӣ-педагогӣ;
- пурсиш ва суҳбат бо толибилмон, омӯзгорон, роҳбарияти макотиб, мушоҳидоти педагогӣ, санҷиши тестии толибилмон, таҳлили маводи таълимӣ-барномавӣ;
- тадқиқоти моделонӣ;
- таҷрибаҳои педагогӣ, усулҳои коркарди математикии маълумот.

Моҳияти мафҳумҳои технологияҳои иттолоотӣ дар таълим, технологияҳои иттилоотии таълимии муосир, иттилоотонии таълим, салоҳиятнокӣ, салоҳият, салоҳияти таълимӣ, саводнокӣ, саводнокии компютерӣ, саводнокии функсионалӣ асоси тадқиқоти кори мо мебошанд.

Таҳлили назариявии адабиёти методӣ, илмӣ ва психологӣ-педагогӣ

Дар адабиёти педагогиву методии муосир, назария ва амалияи ватаниву хориҷӣмасъалаи истифодаи ВНТИ дар таълим мавқеи муҳим дорад.

Проблемаҳои ташкили раванди педагогӣ дар асарҳои фундаменталии Ю. Бабанский ҳаматарафа таҳлил шудаанд.

Чунонки С. Гессен ва С. И. Архангелский дар асарҳои худ қайд менамоянд, такомули амиқи иҷтимоӣ, ки дар ҷамъияти муосир ба вуҷуд омадааст, рушди шаклҳои нави таълим, дигар намудани методология ва парадигмаҳои илми педагогиро талаб менамояд. Алҳол назарияи материалистии идрок асоси методологии илмҳои педагогӣ шуда наметавонад, чунки асоси педагогикаи шӯравиро системаи назарияи консептуалии (тахминии) файласуфон ва педагогони маъмули замони шӯравӣ ташкил медод.

Дар асарҳои Б. Гершунский, В. Глушков, И. Роберт ва дигарон натанҳо истифодаи воситаҳои техникӣ, инчунин барномаҳои системавию амалӣ, усулҳои оптимизатсияи раванди таълиму тарбиябаррасӣ гардидаанд.

Масъалаҳоикоркард ва истифодаи барномаҳои таълимии компютерӣ дар раванди омӯзиши фанҳои гуногун дар асарҳои В. Житомирский, А. А. Кузнетсов ва муаллифони ватанӣ доктор ф. м. н. СтотсенкоВ. Я. , Усмонов З. , Самандаров Э. Г. дарҷ ёфтаанд. Доир ба имкониятҳои дидактикӣ ва педагогии истифодаи

усулҳоитаълими компютерӣ дар корҳои тадқиқотии А. Аристанова, технологияи ташкили курсҳои компютерӣ дар корҳои А. Қодирова, З. Усмонов, М. Исмоилов ва ғ. оварда шудааст.

Алҳол проблемаҳои методӣ вобаста ба пастравии сатҳи омодагии математикии толибилмон, ташаккули онҳо ва мураккабии ҳалли и масъалаҳо таваҷҷуҳи олимонроҷалб менамоянд. Масалан, Г. Сарантсев инро аз пастии системаи таълими анъанавӣ мешуморад. Ӯ қайд менамояд, ки дар системаи анъанавӣ асоси таълим раванди таълим ҳисоб мешавад, на донишҷӯ. Як гурӯҳ муҳаққиқон бар онанд, ки дониш, малака ва маҳорат нақши асосӣнамебозанд. Сеюмин гумон мекунанд, ки системаи таълимии анъанавӣ дар ҳолати буҳронӣқарордорад.

А. Алжанов ҳисоб мекунад, ки таълими электронӣ на танҳо барои баланд бардоштани сифати таҳсилот, интегратсияи системаитаълими ватанӣба системаи ҷаҳонӣ имконият медиҳад, инчунин дар бозори хизматрасонии таълимӣ рақобатнокии хешро афзун менамояд.

Таҳлили тадқиқотҳои илмии проблемаҳои таҳсилоти сатҳҳои гуногун дар шароити иттилоотонии онҳо нишон медиҳад, ки оид ба мақсаднок истифода бурдани технологияҳои компютерӣ дар таҳсилот мулоҳизаҳои гуногун мавҷуданд.

Дар баъзе корҳо методикаи омодасозии омӯзгорони математика бо роҳи истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар ҳамбастагӣ бо ташхис ва рушди қобилияти математикии толибилмон таклиф ва асоснок карда шудаанд. Хусусиятҳои маҳорати касбии омӯзгорони ояндаи фанни математика дар истифодаи технологияҳои нави иттилоотӣқайд шуда бошанд ҳам, лекин масъалаҳои ташаккули салоҳиятнокии математикии хонандагон дар асоси истифодаи ВНТИ пурра ва кушоду равшан инъикос нашудаанд.

Азбаски маориф ҳам яке аз соҳаҳои илм мебошад, равандҳои барои рушди илм хосбуда ба маориф ҳам таалуқ доранд. Барои фаҳмидани дигаргуниҳое, ки дар таълим ба вуҷуд меоянд, бояд тағйироти ба илми математика воридшударо азхуд кардан лозим меояд. Бояд иқрор шуд, ки истифодаи компютерҳо дар таълими мактабӣ (аз ҷумла математикӣ) ҳатмист. Танҳо муайян кард, ки қайд мекунад А. Смирнов, кадом намуди усули истифодаи технологияи компютерӣ дар таълим самараноктар мебошад, бояд ба ду савол ҷавоб диҳад: «Компютер барои ҳалли кадом масъалаҳои математикӣ бояд мусоидат намояд? Ҳалли технологияи онҳо чӣ хел?».

Барои бартарияти ин технологияи нави педагогиро дар раванди таълим нишон додан мо ба душвориҳоеро, ки дар методикаи анъанавии таълим омӯзгор дучор мешавад, номбар мекунем:

- муаллим хонандаро аз рӯйи ҳар як мавзӯи таълимӣ санҷида наметавонад;
- ҳатто тавонад ҳам, вақт надорад, ки камбудиҳоро ислоҳ ё бартараф намояд;
- муаллим хонандаи худро ба мустақилона кор кардан бо адабиёт на ҳама вақт ҷалб карда метавонад, ӯро ба худомӯзӣ омода карда наметавонад;
- муаллим дар дарсҳо шавқу ҳаваси хонандаҳоро нисбат ба фанни таълимии хеш на ҳама вақтбедоргардонида метавонад;
- дар таълими анъанавӣ имконияти омӯзгор дар омӯзонидани ҳар як хонанда маҳдуд аст;

Татбиқи технологияҳои навтарин дар таълим он вақт самаранок мешавад, ки агар бартарияти шаклҳои таълимии ҷорӣ ақаллан қисман нигоҳ дошта ва норасоиҳо бартараф карда шаванд. Онгоҳ қадамҳои нахустини истифодаи ВНТИ дар таълими математика самара хоҳанд дод. Вақти он расидааст, ки барои бартараф намудани ҳолатҳои манфӣ дар таълим ҳаматарафа технологияҳои педагогии нав ҷорӣ шаванд. Агар дар таълими анъанавӣ муаллим нақши аввалро бозад, акнун дар раванди таълими муосир нақши фаъолро хонанда мебозад. Ӯро намеомӯзонанд, ӯ худаш меомӯзад.

Дар шароити иттилоотонии таълим, ки имконияти интихоби мақсадҳо васеъ мешавад, хонанда метавонад, фанҳо, шакли азхудкуниро вобаста ба талаботу имконияти ба даст овардани муваффақият интихоб намояд. Вазифаи асосии омӯзгор ошкор намудани имкониятҳои фардӣ ва шавқу ҳаваси ҳар як хонанда мешавад. Фаъолияти хонанда аз рӯйи якчанд нишонаҳои шахсӣ ва рафторӣ баҳо дода мешавад.

Барои истифодаи воситаҳои электронӣ омӯзгор бояд дар шароити барои ӯ номувофиқ кор карда, нақши нави худро дар раванди таълими аз ҷиҳати технологӣ навташкил дарку қабул намояд. Ғайр аз ин ӯ бояд захираҳои воситаҳои иттилоотии муосирро бо мақсади педагогӣ истифода карда тавонад.

Математика яке аз фанҳои амиқи таълимӣба ҳисоб рафта, барои ҳамаи мутахассисони соҳаҳои иқтисодиёту саноатӣ лозим аст. Ташхиси саводнокии математикӣ тавассути масъалаҳои ба шахсият, амалиёт ва касб равонашуда ҷорӣ мешавад. Истифодаи усулҳои моделонии математикӣ, компютерҳои шахсӣ самти амалии аксарияти масъалаҳои математикиро тақвият медиҳанд. Дар натиҷа, омӯзиши фан шавқовартар, босифат ва босамар мегардад.

Ҳар як фанни таълимӣ ба ошкор кардан ва тараққиёти имкониятҳои талаба имконият медиҳанд. Математика барои рушди фикри мантиқӣ, тасаввуроти фазоӣ, корҳои амалӣ, ки бо моделонӣ вобаста аст, имконияти беҳамто дорад.

Дар замони муосир сифати таълим бениҳоят аҳаммияти калон дорад. Омодасозии хатмкунандаи дар ҳамаи соҳаҳо салоҳиятнок ба омилҳои зиёди ҳаётӣ вобастагӣ дорад.

Дар тадқиқоти худ мо диққати худро асосан ба ҳалли зиддиятҳои мавҷудаи байни талаботи замонавӣ ба омодасозии математикон – хатмкунандагон ва амалиёти анъанавии омӯзиши математика дар раванди

хониш равона кардаем. Барои он ки дар корҳои илмӣ ва тадқиқотии таҳлилкарда усулҳои таълими математикии талабагон акс наёфтаанд.

Таквияти сарбории фикрии толибилмон дар дарсҳои математика моро водор месозад, ки роҳҳои зиёд намудани шавқу ҳавас ва фаъолнокии онҳоро дар давоми дарс ҷустуҷӯ намоем.

Компютер дар мактаб байни хонанда ва омӯзгор миёнарав гардида, имконияти дар асоси барномаи фардӣ ба роҳ мондани раванди таълимро фароҳам месозад. Ин аст бартарияти асосии компютер дар раванди таълим, чунки бо он ҳар як талаба дар алоҳидагӣ кор мекунад.

Дар асари Е. Рапасевич компютеркунонии маориф ҳамчун яке аз самтҳои прогресси илмӣ-техникӣ ва истифодаи самараноки технологияи иттилоотӣ дар ҳамаи марҳилаҳои таълим мақсади асосӣнишон дода шудааст.

Азбаски таҳқиқи проблемаи таълими компютерӣ ва барномаҳои таълимии компютерӣ вақти зиёдро талаб мекунад, имкониятҳои ВНТИ дар рушди такмили салоҳиятнокии математикӣ низ ба қадри имкон тадқиқ нашудаанд.

Солҳои 80-уми асри XX компютеркунонии таълим дар Тоҷикистон оғоз гардида, масъалаҳои ташкили синфҳои компютерӣ дар мактабҳо, инчунин омодасозии мутахассисони соҳаи технологияҳои компютериро ба вуҷуд овард. Пайдоиши ВНТИ барои таквиятирушди зеҳнии шахси таълимгиранда имконияти фаврӣ ба даст овардани маълумот, ҷамъоварӣ, ҳифз ва коркарди автоматонии онро ба вуҷуд овард.

Қисматҳои асосии компютеркунонӣ таъминоти воситаҳои техникӣ, маводи барномавӣ ва таълимӣ мебошанд.

Воситаҳои техникӣ ё худ технологияҳои иттилоотии таълим: компютер, принтер, модем, сканер, тахтаи интерактивӣ, проектор, факс ба ҳисоб мераванд.

Қисмати дувуми маъракаи компютеркунонӣ таъмини барномаҳои системавии идораи кори компютер ва маводи ҳалли масъалаҳои таълимӣмебошанд.

Мувофиқи Барномаи давлатии компютеркунонии маорифи Тоҷикистон иттилоотонии ҷомеа ин фароҳам сохтании муҳити иттилоотонӣ буда, барои рушди иҷтимоӣ маҷмӯи шартҳо ва омилҳои истифодаи амалиёти якҷояи системаи автоматонидаро бо усулҳои коркарди захираҳои иттилоотонӣ, ҳифз ва интиқоли маълумот таъмин менамояд.

Иттилоотонӣ аз таҳияи технологияҳои иттилоотӣ ва ташкили муҳит барои дар системаҳои гуногуни ҷамъиятӣ босамар истифода бурдани онҳо иборат аст. Ҷамъияти иттилоотӣ гуфта. ҷамъиятеро меноманд, ки сохтор, пойгоҳи техникӣ ва захираҳои инсониаш барои тағйироти шаклҳои пассиви захираҳои иттилоотӣ – ЗИ (китоб, мақолаҳо, патентҳо ва ғ) ба навъҳои фаъоли ЗИ(моделҳо, алгоритмҳо, барномаҳо, нақшаҳо – ҳамаи маводи электронӣ ва ғ.) равона карда шудааст. ВНТИ мафҳуми умумиест, ки амалиёти ҳолатҳои гуногун механизмҳо ва воситаҳоро тасвир менамояд. Дар ин ҷо намудҳои барномаҳои гуногун, усулҳо ва алгоритмҳои коркарди иттилоот низ дохил мешаванд.

Иттилоотонии таълим соҳаи илмию амалии фаъолияти инсон мебошад, ки ба истифодаи технологияҳо ва воситаҳои ҷамъоварӣ ҳифз, коркард ва интиқоли иттилоотроҳандозӣ гардида, мақсадҳои психологию педагогиро дар таълиму тарбияи насли наврас таъмин менамояд. Бо воситаи он ду ҳадафи стратегӣ амал ӣ мегардад:

- баланд бардоштани самаранокии ҳамаи навъҳои фаъолияти таълимӣ дар асоси истифодаи ВНТИ;
- афзоиши сифати омодасозии мутахассисони муосир, ки бо тарзи нав фикр менамоянду ба талаботи ҷамъияти иттилоотонӣҷавобгӯ мебошанд.

Иттилоотонии таълим новобаста аз самти амалигардонии он фаъолияти васеъгарини серсоҳаи инсон ба ҳисоб рафта, ба ҳамаи самтҳои системаи таълим таъсири худро мерасонад.

Иттилоотонии таълим аз асосҳои илмии ташаккул, санҷиш ва истифодаи маводи таълимии электронӣ ва захираҳои таълимӣ иборат аст.

Дарқатори ҳадафҳои зиёди таълимӣ бо истифодаи захираҳои иттилоот ва маводи электронӣ мо диққати хешро ба дида баромадани масъалаҳои зерин равона мекунем:

1. Шинос намудани педагогҳо бо тарафҳои мусбат ва манфии масъалҳои истифодаи маводи электронӣ.
2. Таҳияи тасаввурот оид ба навъҳо, таркиб ва самтҳои истифодаи босамари таълими электронӣ.
3. Такмили дониш вобаста ба талаботе, ки ба воситаҳо ииттилоотонии таълим, принсипҳои асосӣ ва методҳои баҳодиҳии сифати онҳо равона карда шудаанд.
4. Омӯзиши педагогҳо бо нақшаҳои стратегии истифодаи амалии таълими электронӣ.
5. Омӯхтани забони иттилоотонии таълим.

Тадқиқоти мо бештар бо мақсадҳои барномаи иттилоотонии Ҷумҳурии Тоҷикистон алоқаманд буда, натиҷаҳои татқиқот ба баррасии чунин масъалаҳоибарнома мусоидат мекунад:

1. Бунёди шабакаи иттилоотӣ-коммуникатсионии системаи таълим.
2. Бунёди пойгоҳи меъёрӣ-ҳуқуқии таҳия ва ташаккули инфраструктураи системаи таълим.
3. Таҳия ва мавриди амал қарор додани китобҳои таълимии электронии муосир бо забони давлатӣ.

4. Омодасозии мутахасисони маъмурӣ, муҳандисӣ-техникӣваилмӣ-педагогӣ барои муассисаҳои маориф бо мақсади истифодаи босамари ВНТИ.

5. Бунёди пойгоҳи маълумоти таълими электронӣ ва таъминоти барномавии онҳо.

6. Таъмини муассисаҳои таълимӣ бо техникаи компютерии муосир, системаҳои иттилоотии идора ва воситаҳои воридшавӣ ба захираҳои иттилоотии умумиҷаҳонӣ.

7. Ташаккули системаи иттилоотии идораи таълим.

8. Бунёди системаҳои барномавӣ барои ташкили системаҳои фосилавӣ.

9. Бунёди усулҳо ва воситаҳои ҳифзи захираҳои иттилоотии таълим.

Тибқи Стратегияи рушди маориф дар ҷумҳурӣ то соли 2020 бояд дар системаи маориф ҳадафи асосӣ – бунёди модели миллии таълим ва воридоти он ба фазои умумиҷаҳонии таълим таъмин карда шавад.

Дар даврони гузариш аз тамаддуни индустриалӣ ба иттилоотӣ мавҷудияти соҳаи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ омили ташаккули системавии рушд ба ҳисоб меравад, ки ба фаъолияти сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии давлат таъсири худро мерасонад . Маҳз барои ҳамин инфрасохтори миллӣ бояд сохта шавад, то ки он барои бо зудӣ ҷорӣ намудани технологияҳои замонавӣ дар ҳамаи самтҳои иқтисодиёт ваидоракунӣ мусоидат намояд.

Ташаккули технологияҳои иттилоотӣ ва суръати амалигардонии онҳо ба ҳолати иқтисодиёт, сатҳи ҳаёти одамон, бехатарии миллӣ, мавқеи давлат дар миқёси умумиҷаҳонӣ таъсири худро мерасонад.

Яке аз омилҳое, ки ба таҳияи инфрасохтори иттилоотӣ таъсир мерасонад, баландравии сатҳи таълимии аҳолӣ ва дар навбати худ таълим омили қатъии ҷорӣ кардани имкониятҳои технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ мебошад.

Иттилоотонӣ маҷмӯи равандҳои ташкилӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва илмӣ-техникии бунёди истеҳсол ва коркарди иттилоот дар асоси усулҳо ва воситаҳои информатика мебошад.

Инфрасохтори иттилоотонии системаи таълим аз захираҳои иттилоотонӣ иборат аст, ки он маълумот, ахборот ва дониши дар ҳомилҳои иттилоотии мутобиқ қайдшударо дарбар мегирад;

Сохторҳои ташкилӣ бошанд, ҷамъоварӣ, коркард, ҳифз ва интиқоли иттилоотро таъмин мекунанд, инчунин ба захираҳои иттилоотонӣ ворид шуданро таъмин менамоянд.

Барнома аз самтҳо, роҳҳо ва механизҳои иттилоотонии ҳамаи сатҳҳои таълим иборат буда, ҳамчунасоси:

- ташаккул ва амали гардонии сиёсати давлатии иттилоотонии системаи таълим;

- омодасозии таклифот доир ба такмили таъминоти ҳуқуқӣ, илмӣ-методӣ, техникӣ, системаи иттилоотонии ҶТ;

-коркарди барномаҳои минтақавӣ дар соҳаи иттилоотонии системаи таълим ба ҳисб меравад.

Инқилоби илмӣ-техникии ташаккулёбанда раванди умумиҷаҳонии иттилоотонии ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъият гардида. дараҷа ва суръати рушди иттилоотӣ-технологӣ ҳолати иқтисодиёт, сифати ҳаёти одамон, бехатарии миллӣ, мавқеи мамлакатро дар миқёсиҷаҳон муайян мекунад.

Дар ҳамаи мамлакатҳои тараққикарда барномаҳои иттилоотонии таълим ҳаматарафа ҷорӣ ва роҳҳои баланд бардоштани натиҷаҳои таълими умумӣ таҳқиқшуда истодаанд. Ба коркард ва амалӣ гардонидани технологияҳои навтарини иттилоотӣ дар педагогика маблағҳои барзиёд харҷ менамоянд. Барои асоснок намудани аҳаммият ва гипотезаи тадқиқи раванди муосири коркард ва ҷорӣ намудани технологияҳои нав чунин самтҳо ва механизмҳои ҷорӣ намудани барномаро ба ҳисоб гирифтан зарурат аст:

1. Бунёди шабакаи иттилоотӣ-коммуникатсионии раванди таълим. Ҳадафи асосии шабака раванди таълим мебошад. Он дар асоси робитаи мутақобилаи дастгоҳи телекоммуникатсионии марказии Вазорати маориф ва илми ҷумҳурӣ ва дастгоҳҳои минтақавии телекоммуникатсионӣ, ки дар марказҳои вилоят, шаҳрҳо ва ноҳияҳои калони аҳолинишин ҷойгир шудаанд, сохта мешавад.

2. Бунёди пойгоҳи меъёрии ҳуқуқии иттилоотонии раванди таълим. Барои ин стандартҳои умумӣ ва меъёрҳое кор карда мешаванд, кисифати автоматизатсияро баланд мекунад. Ба стандартҳои мамлакатҳои мутараккӣ стандартҳои ҷумҳуриявӣ ҳам мутобиқ карда мешаванд.

3. Таҳия ва нашри маводи электронӣ. Маводи электронии таълимв оситаҳои дастгирӣ ва ҳомилии равандҳои таълимӣ ба ҳисоб мераванд. Истифодаи китобҳои дарсии электронӣ дар як вақти кӯтоҳ иттилооти заруриро ёфта муҳаё ва вақтро сарфа мекунад, бо зудӣ донишро месанҷанд, тавассути интернет иттилооти таълимиро тағйир медиҳад.

4. Омодасозӣ ва бозомӯзии кормандон. Яке аз шартҳои муҳимми ҷорӣ намудани иттилоотонӣ дар системаи таълим мавҷудияти кадрҳои баландихтисос, ки технологияи иттилоотии замонавиро ҳаматарафа истифода бурда метавонанд, мебошад. Бо ҳамин мақсад дар раванди ҳалли барнома ба омодасозӣ ва бозомӯзии мутахассисон эътибори махсус дода мешавад. Бозомӯзии омӯзгорон на танҳо аз омӯхтани компютерҳо дар вақти гузаштани дарсҳо, инчунин аз омӯзиши усулҳои нав дар раванди таълим мебошад. Бозомӯзии омӯзгорон, пеш аз ҳама, раванди амалӣ бояд дошта бошад, чунки барои гирифтани таҷрибаҳои истифодаи ВНТИ ва лоиҳакашии муҳити иттилоотӣ ниҳоят заруранд.

5. Таҳияи пойгоҳи маълумоти захираҳои таълими иттилоотӣ. Коркарди таъминоти барномавӣ барои таҳияи самтҳои таълимӣ, китобхонаҳои электронӣ, медиамавод бояд ба роҳ монда шавад.

6. Инкишофи системаи иттилоотии идораи таълим. Дар ҳолати ҷорӣ намудани барнома корҳои истифода ва ташаккули онҳо ба миён меояд. Яке аз самтҳои онҳо бунёди шабакаҳои корпоративӣ, ки барои баланд бардоштани самаранокии системаи таълим ва гардиши электронии ҳуҷатҳои маориф равона карда шудааст, мебошад. Системаи мазкур ба вазорат имконият медиҳад, ки он натиҷаҳои амалигардонии барномаро назорат намояд ва ҳангоми пайдоиши проблемаҳо камбудиҳоро ислоҳ намояд.

7. Ташкили таълими фосилавӣ дар асоси инфросохтори иттилоотии системаи таълим. Ин раванд барои бунёди марказҳои донишгоҳӣ ва минтақавии истифодаи коллективӣ, ки дар чорчӯбаи системаи таълими кушод амал менамояд ва воридоти параллелиро ба захираҳои зарурӣ таъмин мекунанд.

8. Таъмини ҳифзи захираҳои иттилоотии шабакаҳои системаи таълимӣ. Зарурати коркарди системаи қоидаҳо, меъёрҳо ва ченакҳои ҳифзи истифодабарандагони захираҳои иттилоотӣ - таълимӣ аз вайронкориҳои манфии имконпазир, танзими истифодаи бехудуди техникаи компютерӣ ва ҳимояи онҳо аз воридоти ғайриқонунӣ ба вучуд меояд.

9. Таъмини муассисаҳои таълимӣ бов оситаҳои иттилоотонӣ. Бунёди комплексҳои таълимӣ, ки аз объекти таълимӣ (объекти физикии амалиётӣ ё намоишӣ), компютер ва воситаҳоибарномавӣ-методӣ барои ҳамаи самтҳои таълим бояд ба нақша гирифта шавад.

Ҳангоми тадқиқот ва тасдиқи гипотезаи таклифотӣ мо ба натиҷаҳои амалии барнома такя кардем. Дар натиҷаи иҷрои барнома инфросохтори иттилоотии системаи таълим ба вучуд меояд, ки тадбирҳои зеринро имконпазир мегардонад:

1. Сифати таълимро тавассути воридоти муассисаи таълимӣ ба захираҳои умумии таълимотӣ баланд менамояд; истифодаи дурусти кадрҳои педагогии ихтисоси дараҷаи олӣ ва омодасозии мутахассисонро дар соҳаи ВНТИ таъмин менамояд.

2. Воридоти муассисаҳои таълимиро ба захираҳои иттилооти глобалӣ тавассути шабакаҳои интернет таъмин менамояд.

3. Техникаи компютерии куҳнаро иваз менамояд.

4. Барои дарсҳои асосии мактабҳои таълими умумӣ китобҳои дарсии электронӣ ба забони давлатӣ ва русӣ таҳия карда, ба раванди таълим ҷорӣ менамоянд.

5. Бунёди китобхонаҳои электронӣ ва дар асоси он вориднамудан ба захираҳои таълимӣ роҳандозӣ мегардад.

6. Ташкили системаи таълими кушод дар якҷоягӣ бо технологияҳои фосилавӣ барои муассисаҳои таълимии сатҳҳои гуногун.

7. Ташкили омодасозӣ ва такмили ихтисоси кадрҳои педагогӣ бо забонҳои давлатӣ ва русӣ бо мақсади иттилоотонии системаи таълим.

8. Таҳияи асосҳои меъёрии ҳуқуқии иттилоотонии системаи таълим.

Барномаи компютеркунонии муассисаҳои таҳсилоти умумии кишвар барои солҳои 2016-2020 самтҳои афзалиятноки вазифа ва механизмҳои татбиқи сиёсати давлатиро дар соҳаи компютеркунонӣ ва ҷорӣ намудани технологияи иттилоотиву коммуникатсионӣ дар ҷараёни таълим муайян намуда, барои баланд бардоштани сифати таълим шароит фароҳам меоварад.

АДАБИЁТ

1. Пайёми Президенти ҶТ, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ, аз 26.12.2019
2. Сратегияи миллии рушди соҳаи маорифи Тоҷикистон барои то соли 2030 қабул гардида. Ҷавонони Тоҷикистон, 30 сентябри 2016, сиёсат.
3. И. Роберт. Современные информационные технологии в образовании. Москва, ИИО РАО. 2010 г.

РОЛЬ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ СРЕДСТВ ИНФОРМАТИКИ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПЕДАГОГИКЕ

В статье рассматривается современные требования к подготовке будущих высококвалифицированных молодых специалистов, роль и ответственность в этом наиважнейшем государственном задании органов народного образования. Дан краткий анализ работ по использыванию ВНТИ. Предлагается некоторые предложения по системы и формы организации учебного процесса по изучению предмета геометрии и повышения геометрической компетентности учащихся для эффективной в деле развития индивидуальных особенностей личности школьников, то есть для решения геометрических задач будет широко применятся программные средства, которые обеспечивают путем правельного решения развития мыслительного процесса учеников школ.

По мнению авторов, отчасти это происходит из-за отсутствия в образовательных программах современных отечественных прикладных программ для изучения вопросов изучения предмета геометрии.

Предлагается на базе использования новейших средств информационных технологий усовершенствовать образовательный процесс в школах.

Ключевые слова: *современные требования подготовки молодых специалистов; математические методы;информатика;информационные технологии;компьютерные игры и прикладные программы;новейшие средства информационных технологий.*

THE ROLE OF THE USING MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN PEDAGOGICS

The article discusses the current requirements for the preparation of future highly qualified young professionals, the role and responsibility in this most important state task of the public education authorities. A brief analysis of work on the use of VNTI is given. Some proposals are proposed on the system and form of organization of the educational process for studying the subject of geometry and improving the geometric competence of students to effectively develop the individual characteristics of students' personalities, that is, software that provides the correct way to develop the thinking process of pupils will be widely used to solve geometric schools problems.

According to the authors, this is partly due to the lack of modern domestic application programs in educational programs for studying the issues of studying the subject of geometry.

It is proposed to improve the educational process in schools based on the use of the latest information technology tools.

Keywords: *current training requirements for young professionals; mathematical methods; computer science; technology; computer games and applications; new resources of information technology.*

Сведения об авторах:

Атласова Гулбахор Азамчоновна *- начальник учебной части Исфаринского филиала Таджикского технологического университета, соискатель. Тел: (+992) 928351021 E-mail: springflower. atlasova@gmail. com*

Пулодов Исматджон *- старший преподаватель Кафедра информационных технологий и математической физики Исфаринского филиала Таджикского технологического университета. Тел: (+992) 985565566*

About the authors:

AtlasovaGulbahorAzamchonovna *- the head of the educational department in the Isfara branch of the Tajik Technological University, the applicant. Phone: (+992) 928351021 E-mail: springflower. atlasova@gmail. com*

Pulodov Ismatjon *- is a senior lecturer at the Department of Information Technology and Mathematical Physics of the Isfara branch of the Tajik Technological University.Tel: (+992) 985565566*

НАҚШИ АМАЛҲОИ ЗЕҲНӢ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМУ ТАРБИЯ

Билолова Ш.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Волидайн минбаъд албатта дар бораи он фикр мекунанд, ки чӣ тавр барои худ мақсади корро аз рӯйи тарбияи кӯдаки худ беҳтар ба роҳ монанд. Ҷавоб ҳам содда ва ҳам мураккаб аст: мақсад ва маромии тарбияи кӯдак ба қавли одамон ҳаёти хушбахтона, пурарзиш, эҷодӣ ва боманфиати ин кӯдак аст. Ба офаридани чунин ҳаёт ҳамчунин тарбияи оилавӣ бояд ба роҳ монда шуда бошад.

Аз волидайни хуб кӯдакони хуб ба воя мерасанд. Волидайни оянда фикр мекунанд, ки ҳангоми омӯхтани адабиёти махсус ва ё дар ҳолати доштани методҳои махсуси тарбия волидайни хуб шудан мумкин аст. Бешубҳа, донишҳои педагогӣ ва психологӣ заруранд, лекин донистани танҳо чунин донишҳо кам аст ва бояд муносибати меҳрубонона, ғамхорона, аҳамиятнок ва муҳаббатангезро нисбати кӯдакон ба роҳ монд, яъне ба роҳ мондани муносибатҳои мавзунро на танҳо бо онҳо, балки ҳамчунин бо дигар одамони иҳотакарда ниҳоят зарур аст. Зарурияти тайёр будан ба худфидоикунӣ, дастгирӣ ва ёрирасонӣ ҳамчун асоси ҷавонмардӣ ва олиҳимматӣ ифода меёбад; барои бартараф кардани вазъиятҳои мураккаб бо ақли рассо ва бо ҷону дил мардонагӣ ва пуртоқатӣ заруранд.

Оё он волидайнеро хуб гуфтан мумкин аст, ки ҳеҷ вақт шубҳа надоранд, ҳамеша ба дурустии кори худ боварӣ доранд, ҳамеша аниқ гуфта метавонанд, ки ба кӯдак чӣ лозим аст ва ба ӯ чӣ мумкин аст ва ё дар ҳар лаҳзаи вақт медонанд, ки чӣ тавр дуруст рафтор кард ва на танҳо рафтори кӯдакони худро дар ҳолатҳои гуногун, балки ҳаёти минбаъдаи онҳоро пешгӯӣ карда метавонанд? Чунин боваринокии волидайн ба хатогӣ бурда мерасонад. Волидайн муҳити нахустини ҷамъиятӣ барои кӯдак мебошад. Шахсияти волидайн дар ҳаёти ҳар як шахс нақши беандозаеро мебозад. Ба волидайн, махсусан ба модар, дар лаҳзаҳои вазнини ҳаёт муроҷиат мекунем. Ин ҳиссиёти махсусе мебошад, ки аз дигар ҳолатҳои эмотсионалӣ ба куллӣ фарқ мекунад. Махсусияти чунин ҳиссиётҳои дар байни фарзандон ва волидайн бавуҷудомада, махсусан онро ифода мекунад, ки ғамхории волидайн барои дастгирии ҳаёти худи кӯдак зарур аст. Муҳаббати ҳар як кӯдак ба волидайни худ амиқ, устувор, номаҳдуд ва беохир аст. Бинобар ин,

агар дар солҳои якум муҳаббат ба волидайн ҳаёти хусусӣ ва бехатариро таъмин намояд, онгоҳ то андозае муҳаббати афзудаи волидайн функсияи нигоҳдорӣ ва бехатарии олами ботинӣ, эмотсионалӣ ва психологии кӯдакро бештар ба ҷо меорад. Танҳо ҳангоми бовар кунондани кӯдак ба муҳаббати волидайн ташаккулӣ дурусти олами психикии ӯ имконпазир аст ва танҳо дар асоси муҳаббат рафтори ахлоқиро тарбия кардан мумкин аст.

Одамон аз якдигар бо қобилиятҳои зеҳнии худ фарқ мекунанд. Чунин фарқият ба он оварда мерасонад, ки ҳар як шахс ба вазъиятҳои ҳаётӣ ба таври ба худ хос мутобиқ мегардад ва муносибат мекунад. Аз рӯйи фарқиятҳои зеҳнӣ ба олами иҳотакарда нафаре беҳтар ва ё нафаре на он қадар хуб таъсир расонида метавонад. Чунин хусусиятҳои ба худ хоси инсон дар аввал аз табиати инсоният замина пайдо карда ва баъдан дар рафти таълиму тарбия инкишоф меёбанд. Қобилиятҳои зеҳнии инсон яке аз таснифоти аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим ба шумор меравад.

Мақсади асосии таҳқиқи масъалаи мазкур аз муайян намудани дараҷаҳои омодагии кӯдакон ба мактаб дар оила ва кӯдакистон буда, ба волидон, мураббиён ва омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ роҳу усулҳои омода намудани кӯдаконро ба мактаб тавсия додан аст. Зеро кӯдакон ба мактаб бояд на танҳо бо донишу маҳорат ва малакаҳои таълимӣ биёянд, балки инчунин аз ҷиҳати психологӣ низ бояд тайёр бошанд. Омодагии ҷисмонӣ, зеҳнӣ, иҷтимоӣ, эмотсионалӣ- иродавӣ, умумӣ ва махсус меъёрҳои асосии омодагии кӯдакон ба мактаб ба ҳисоб рафта, дараҷаи он аз волидон-шахсони калони оила, мураббия ва муаллимон вобастагӣ дорад. Бояд қайд кунем, ки ин масъала дар ҷумҳурии мо то ҳанӯз мавриди омӯзиш ва таҳқиқи амиқ қарор нагирифтааст.

Рушди ҳар як ҷомеа бешак аз мактабу маорифи он вобаста аст. Маҳз мактаб маконест, ки потенсиали ақлонӣ ва эҷодии ҷомеаро тарбият менамояд. Ин аст, ки баланд бардоштани сифат ва самаранокии таълиму тарбия аз масъалаҳои муҳимтарини мактабу маорифи имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб меёбад. Сифат ва самаранокии таълим дар мактаби таҳсилоти умумӣ бошад, аз дараҷаи омодагии психологию педагогии кӯдак ба мактаб вобаста аст.

Масъалаи омодагии кӯдак ба мактаб имрӯзҳо пеш аз ҳама ҳамчун масъалаи психологӣ баррасӣ мегардад. Диққати асосӣ ба дараҷаи инкишофи равандҳои зеҳнӣ, соҳаи марому талабот, ихтиёрӣ будани равандҳои психикӣ, маромҳои амалӣ, инкишофи таҳаррукоти нозуки дастон дода мешавад. Муайян шудааст, ки танҳо омодагии зеҳнии кӯдак ба мактаб бомуваффақият ворид гаштани ӯро ба фаъолияти таълимӣ таъмин намесозад. Бо вучуди ин, диққати асосӣ дар амалияи кор бо кӯдакони синни калони томактабӣ маҳз ба омӯзиши хондан, навиштан ва ҳисоб равона карда мешавад. Қисман ба ин барномаи таълимии мактаби муосир низ боис мегардад: он ба тарзе тартиб дода шудааст, ки ба коркарди малакаҳои ибтидоии хондан, навиштан ва ҳисоб вақт кам ҷудо гаштааст. Агар кӯдак ба мактаб бесавод ояд, ӯ аз ҳамсинфони пешқадами худ қафо мемонад. Ин аз он ҷиҳат аст, ки барномаи мактаби ибтидоӣ чунин мураттаб гаштааст, ки барои дар кӯдак ташаккул додани маромнокии мувофиқи таълимӣ, диққат ва хотири ихтиёрӣ, тафаккури калимагӣ-мантиқӣ, малакаҳои амалӣ кам диққат дода мешавад. Гӯё, ки ин сифатҳо худ ба худ, бо инкишоф ёфтани малакаҳои ақлӣ ташаккул меёфта бошанд. Бо вучуди ба ҳақиқат наздик буданаш, ин андеша нодуруст аст. Таҳқиқотҳои махсус нишон медиҳанд, ки кӯдакони аз ҷиҳати зеҳнӣ ба мактаб хуб омода гашта аксаран бад менависанд, қоидаҳои дафтардорӣ ва кор бо маводи дидактикиро иҷро намекунанд ва як қатор душвориҳои дигари таълимӣ доранд.

Мутаассифона, педагогҳо ва волидон чунин мешуморанд, ки бо расидан ба синни муайян ё худ дохил гаштан ба мактаб дар кӯдак худ ба худ сифатҳои номбаршуда ба вучуд омада, ташаккул меёбанд. Чун муайян мегардад, ки онҳо дар кӯдак мавҷуд нестанд ва ин ба таълимаш дар мактаб халал мерасонанд, калонсолон аз ӯ «бовиҷдон ва бодиққат» буданро талаб мекунанд. Онҳо фаромуш месозанд, ки ин сифатҳо тули тамоми давраи томактабӣ ташаккул меёбанд ва мавҷуд набуданашон дар кӯдаки 6-7 сола аз ташкил нагаштани корҳои инкишофдиҳанда бо онҳо гувоҳӣ медиҳад.

Гуфтан ҷоиз аст, ки шумораи зиёди омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олӣ ҳангоми ба таълим ворид кардани методи интерактив ба мушкилиҳои зиёде дучор мешаванд. Сабаби асосӣ дар ин ҳангом ба таври мувофиқ тайёр ва мустақил набудани хонандагон ба ҳисоб меравад. Албатта, барои он ки дар кӯдак шавқ ба таълим бедор шавад, муаллимро мебоист дар ин ҷо кӯшиши зиёд ба харҷ диҳад.

Дар ин самт маромҳо яке аз ёридиҳандаҳои асосӣ дониста шудаанд. Муаллим дар ҷараёни дарс бояд кӯшиш кунад, ки барои инкишоф додани малакаҳои таълимӣ ва протсессҳои фикрӣ барои ҳар як кӯдак шароит фароҳам оварад. Ин аз он хотир аст, ки кӯдакон дар давоми дарс моҳияти маводи хондаашонро фахмида гиранд, фикрашонро рӯйи коғаз оварда тавонанд, мушоҳида кунанд, ахбороти нав ва лозимиро дарёбанд, ба рафиқонашон оиди фикрҳояшон гуянд ва ахбороти гирифтаро дар ҳаёти минбаъдаи худ шуурона истифода бурда тавонанд.

Машғулиятҳое, ки бо чунин мақсадҳо ба роҳ монда мешаванд, албатта боиси он мегарданд, ки ҳар як аъзои гурӯҳ имконият пайдо мекунад, ки қобилият ва донишҳои худро амалӣ гардонад. Ниҳоят дар чунин раванди таълим равандҳои зеҳнӣ, нутқронӣ, бурро баён кардани фикр, боварӣ ба худ, фикру ақидаи шахсӣ, мустақилият, таҳлилкунӣ ва дигар сифатҳо дар таълимгиранда ташаккул меёбанд. Ҳамаи ин дар натиҷа боиси он шуда метавонад, ки шахс ба як проблемаи додашуда аз якчанд тараф (ҳам аз ҷиҳати мусбӣ ва ҳам

аз ҷиҳати манфӣ) баҳогузорӣ карда метавонад. Қайд кардан зарур аст, ки ин гуна таълим инчунин қобилияти баҳс карда тавонистан, қатъи баён кардани фикр ва далел оварда тавонистанро ташаккул медиҳад. Зуҳуроти ин сифатҳо аз мавҷудияти интеллект шаҳодат медиҳад.

Мақсади асосии дар таълим ҷорӣ кардани методҳои гуногун (интерактивӣ ва проблемавӣ) ин ташаккули интеллект ва малакаҳои фикрии донишҷӯён мебошад, ки он на танҳо дар рафти азхудкунии дониш, балки дар ҳаёти ҳарруза низ (сари хулосаи дуруст омадан, бо ахборот кор карда тавонистан, таҳлил кардани тарафҳои гуногуни зуҳуротҳо ва ғ.) лозим меоянд.

Мувофиқи ақидаи Жан Пиаже «Интеллект манбаи функсионалии ҷараёнҳои маърифатии равонӣ мебошад, ки он мутобиқати инсонро ба шароитҳои ҳаётӣ бо дарназардошти гирифтани донишҳои нав таъмин мекунад. Хусусияти муҳимтари ин донишҳо баҳснопазирӣ ва инкорнопазирии онҳо мебошад». Тимсоли чунин донишҳо ба андешаи Ж.Пиаже муҳокима ва хулосаҳои мантиқӣ мебошад [12, с.242].

Дар натиҷаи таҳқиқотҳои бисёрсолаи худ рочеъ ба интеллект Ж.Пиаже назарияеро пешниҳод кард, ки мувофиқи он интеллекти инсон се давраи асосии инкишофи худро дар бар мегирад: а) давраи интеллекти ҳиссӣ-ҳаракатӣ, давраи тафаккури тоамалиётӣ ва давраи тафаккури амалиётӣ. Мувофиқи ақидаи Ж.Пиаже инкишофи интеллект дар давраи охирон, яъне сеюм бо зуҳуроти тафаккури абстрактӣ-мантиқӣ ба анҷом мерасад ва инкишофи дараҷаи аз ҳама баланди интеллекти инсон мебошад.

Интеллект зуҳуроти мураккаби фаъолияти қишрии инсон дар ҷараёни мутобиқшавӣ ба шароитҳои нав ва дар ҳали масъалаҳои нав мебошад. Ҷараёнҳои зеҳнӣ ба чунин ҳадафҳо бурда мерасонанд: 1) ба ҳосил кардани тасаввуроту мафҳумҳои нав; 2) муҳокимаю хулосабарориҳо. Як қаттор олимон кӯшиш намудаанд, ки бо ёрии миқдори зиёди назарияҳо интеллектро шарҳ диҳанд, аз байни онҳо маъмултарашон инҳоянд: бихевиористон ва пайравони мактаби Вюрсбург. Дар назарияи якум интеллект ҳамчун ҷараёни фикрӣ, зуҳӯроти кори механизми нутқӣ ва дар кару гунг механизми имову ишорат; ҳамчун рефлекси қатъшаванда (аз нигоҳи И.М. Сеченов), ҳамчун «боздории рефлексҳои вобасташавии тартиби нутқӣ» (мутобиқи В.М. Бехтерев) дида баромада мешавад. Дар назарияи дуюм он ҷараёни махсуси равонӣ ҳисобида мешавад, ки ин ҷараён бо нутқи дохилӣ мувофиқат намекунад. Ҳар ду назария ба таҳқиқотҳое, ки ба муқарароти муносибатҳои мураккаби генетикӣ, функсионалӣ ва сохтории раванди зеҳнӣ равона шудаанд, мусоидат намекунанд [18, с.58].

Ошкор намудани мураккабияти воқеии ҳар ду ҷараён (ҷараёни мубаддал гаштани фикр ба нутқ ва ҷараёни баръакс) аз як тараф, бо комёбиҳои илми психологӣ ва аз дигар тараф, бо муваффақиятҳои илми забоншиносӣ алоқаманд буд. Ҳиссаи асосӣ ба таҳлили психологии раванди ташаккули зеҳнӣ дар охири асри ҲҲ ва аввали солҳои 30-юми ин аср аз ҷониби муҳаққиқон-равоншиносон гузошта шуд ва асосан бо номи психологи намоёни шуравӣ Л.С. Виготский алоқаманд аст.

Корҳои Л.С. Виготский, ки дар намуди ҷамъбастшуда дар китоби классикии ӯ «Тафаккур ва нутқ» (1934) оварда шудаанд, аз як тараф, ба ошкори илмии психологии раванди гузариши фикр ба гуфтори ботафсили нутқӣ, аз дигар тараф, гуфтори ботафсили нутқӣ ба фикр қадами нахустин ва ҳалкунанда буданд. Оиди гузариши фикр ба нутқи ботафсил мавқеи ӯ хеле калон аст ва чунин қайд намудааст: «фикр дар калима ба вуҷуд намеояд, вале дар калима ифода меёбад» ва ин барои ӯ мавқеи интиҳоӣ буд. Ҳуди «фикр», яъне раванди зеҳнӣ, ки он бояд дар нутқ ифода гардад, барои Л.С. Виготский амали аввалиндараҷаи рӯҳӣ ба ҳисоб мерафт. Ба ақидаи ӯ ҷараёнҳои зеҳнӣ инъикоси мураккабтарини ҷамъбастшудаи олами воқеият мебошад, ки ба маромҳои муайян равона шудааст [4, с.118].

Махсусан барои ҳамин равандҳои зеҳнӣ, ки дар давраҳои аввали инкишофёбии интеллектба вуҷуд меоянд ва танҳо бо гузашти вақт ба ҷараёни мухтасари ботинӣ мубаддал гашта, ҳачун ҷараёни ибтидоии «рӯҳӣ» дида баромада намешавад. Ин мулоҳизаҳо моро водор месозанд, ки дар асоси ҳар як амали зеҳнӣ он маромеро ҷустуҷӯ кунем, ки интеллектро ба вуҷуд меорад ва ё он сохтори мураккаберо, ки ҳангоми саъю кӯшиши бевосита амалҳои зеҳнӣ ба он равона шуда, метавонад «беобраз» ва «бенутқ» ифода ёбад, аммо равандҳои зеҳнӣ воқеан бемуқоиса мураккаб ҳастанд ва хусусан интеллект дигар хел, аз рӯи пайдоиши худ «иҷтимоӣ» дида баромада намешавад.

Инкишофи зеҳнӣ дар бештари корҳои муаллифон ҳамчун ҷараёни инкишофи бетанафус фаҳмида мешавад. Муаллифони гуногун инкишофи зеҳниро муайян карда, ҷамбаҳои гуногуни онро ҷудо мекунанд ва ба ҳаҷму сифати донишҳои азхудшуда, муҳтаво ва сохтор, дараҷаи шинохти онҳоро дар истифодаи равишҳои фаъолияти фикрӣ (амалҳои ақлӣ), дараҷаи соҳиб будани намуд ва шаклҳои гуногуни тафаккур аз ҷониби кӯдакро нишон медиҳанд (П.Я.Гальперин, В.В. Давыдов, А.М. Матюшкин, Н.А. Менчинская, А.И. Подольский, Н.Ф. Талызина). Ҳангоми омӯзиши мушкилоти инкишофи ақлии кӯдакон равоншиносон бо принсипҳои равишҳои сохторию системавӣ ва генетикии таҳқиқот сарукор мегиранд. Онҳо шабоҳат намедиҳанд, вале таълимот ва инкишофи ақлӣ, қобилиятҳои умумӣ ва махсус, заминаҳои биологию иҷтимоии инкишофи зеҳниро низ бо ҳам муқобил намегузоранд. Ба таҳлил ҳам натиҷа ва ҳам раванди фаъолияти зеҳнӣ, сохтор ва роҳҳои ташаккули он дучор мегарданд.

Айни замон ошкор шудааст, ки инкишофи ақлии кӯдакон на танҳо бо болиғшавии синнусолии сохтори майнаи сар, балки инчунин бо фаъолияти махсусан ташкилшуда дар ҳали масъалаҳо муайян карда мешавад. Таълим ҳамчун омили пешбарандаи инкишофи зеҳнии кӯдакон дида баромада мешавад ва

ҷалби саривақтии кӯдак ба фаъолияти гуногунҷабҳаи маҳсулноки зеҳнӣ ва амалӣ шарти муҳими инкишофи равонӣ, аз он ҷумла ақлии он ҳисобида мешавад. Вале ақоиди ягона роҷеъ ба масъалаи мундаричаи мафҳуми инкишофи ақлӣ ва ё зеҳнӣ вуҷуд надорад. Ба маънои маҳдуд инкишофи зеҳнӣ ҳамчун ҷараёни баробар инкишофёбии такмили миқдорӣ ва сифатии амалҳои фикрӣ, чун таҳлил, таркиб, муқоиса, ҷамъбаст, абстраксия, инчунин шаклҳои тафаккур (мафҳум, муҳокима, хулосабарорӣ ва ғ.) ва намудҳои он (тафаккури аёнӣ-амалӣ, аёнӣ-образӣ ва калимагӣ-мантиқӣ) фаҳмида мешавад.

Дар асоси таҳлили натиҷаҳои таҳқиқотҳои психологҳои ватанию хориҷӣ метавон чунин тавсифоти то андозае аҳамиятнок ва устувори инкишофи зеҳнии кӯдаконро фарқ кард:

а) воқифияти (бохабарӣ) умумии кӯдак ҳамчун захираи дониш ва тасаввурот роҷеъ ба ашё ва ҳодисаҳои воқеияти иҳотакарда фаҳмида мешавад;

б) фаъолии зеҳнӣ ҳамчун қобилияти кӯдак тавзеҳ меёбад, ки ӯ мушкилотро дар масъалаи фикрӣ дида, бо ташаббуси худаш саволи муносибро мегузорад ва кушиш мекунад, ки ба он ҷавоби қонеъкунанда ба даст орад;

в) қобилияти зуд ва босифат аз худ намудани донишҳои нав ва воситаҳои фаъолият, имконияти гузаронидани мустақилонаи донишҳои азхуднамуда туфайли амалҳо фикрӣ дар иҷрои дигар масъалаҳои чунин шароит;

г) хушфаҳмӣ тезӣ ва амиқии ҷараёнҳои фикрӣ мебошад, ки ба кӯдак дар масъалаи фарқ кардани ҷамбаи асосӣ дар мушкилот, таҳлил кардан, муқоиса кардан, муҳокима намудан ва хулоса баровардан имконият медиҳад;

д) вербализатсия (ифодаи калима)— қобилияти возеҳ ифода намудани фикр бо калима, тартиб додани он дар нутқи шифоҳӣ ва ё хаттӣ.

Таҳқиқотҳои психологҳои ватанию хориҷӣ аз самтҳои асосии коркарди мушкилоти инкишофи интеллекти кӯдакон дар илми психологияи ҷаҳонӣ дур намемонанд. Онҳо таҳқиқотҳои муносибро давом медиҳанд, васеъ мегардонанд ва такмил медиҳанд, бинобар ин пеш аз муфассал таҳқиқ намудани корҳои психологҳои ватанӣ бояд мушкилоти мавҷударо дар илми ҷаҳонии психологӣ низ дида бароем.

Дар психологияи хориҷӣ аз рӯйи масъалаи инкишофи ақлии кӯдакон алаккай барвақт аз охири асри ҲІҶ байни намояндагони ду равияи бо ҳам муқобил музокироти тунд давом дорад. Яке аз равияҳо тавре шарҳ медиҳад, ки дар он инкишофи психикии зеҳнии кӯдак ҳамчун натиҷаи такмилёбии муқаррарии системаи асаб, дар умум тамоми организм дида баромада мешавад (Д. Болдуин. К. Бюлер, С. Холл, А. Гезелл и др.). Дар дигар равия ҷараёни инкишофи ақлии кӯдак ҳамчун натиҷаи таъсири бевосита ба муҳити иҳотакардаи он, пеш аз ҳама муҳити иҷтимоӣ фаҳмида мешавад (Г. Спенсер, А. Стаатс, Т. Рибо, К. Фишер и др.).

Таҳлили корҳои асосии психологҳои маъруфи хориҷӣ роҷеъ ба масъалаи мазкур ба ҷудо намудани чунин ҷамбаҳои омӯзиши илмии он имконият медиҳад:

1. Равшан сохтани табиат ва сохтори интеллект (Ф. Верной, Дж. Гилфорд, Ч. Спирмен, Л. Терсгоун, Е. Торндайк ва диг.).

2. Омӯзиши алоқаи мутақобилаи интеллект ва таълимоти кӯдакон (Р. Анлерсон, А. Бине, Е. Броди. Н. Броди, Дж. Дункасон . С. Колвин ва диг.).

3. Омӯзиши таъсири муҳит ба инкишофи интеллекти кӯдак (Н. Бейли, Р. Зайонц, Р. Николе, Д. Ройс, У. Томпсон, Д. Фуллер, и др.).

4. Таҳқиқи алоқаи мутақобилаи хусусиятҳои шахсият ва дараҷаи инкишофи интеллект (А.Кепалайте, Д.Костура, Д.Робинсон, Д.Саксофски, Д.Цабер ва диг.).

5. Зуҳуроти механизмҳои инкишофи зеҳнӣ (Дж.Брунер, М.Вертгеймер, Р. Мейли, Р. Стенберг, К. Фишер ва диг.).

Аҳамияти махсус барои мо дар алоқамандӣ бо мавзӯи интихобии таҳқиқот корҳое дорад, ки ба сохтори интеллект ва таркиби фаъолияти зеҳнӣ мутаалиқанд. Инчунин Ч.Спирмен ба ду тамоюли бо ҳам мухолиф дар тафсири илмии мафҳум ва сохтори интеллект ишора кардааст, ки ба солҳои охири асри ҲІҶ ва аввали асри ҲҶ рост меоянд. Аз ин тамоюлҳо баъдан ду назарияи гуногуни инкишофи ақлии кӯдакон пайдо шуд. Назарияи якум аз мафҳуми интеллект ҳамчун қобилияти ягона ва умумии кӯдакон ба таълим ба вуқуъ омад (Ч. Спирмен); назарияи дуюм аз мафҳуми интеллект ҳамчун маҷмӯйи бисёр қобилиятҳои алоҳида, нисбатан новобаста асос ёфтааст (Дж. Гилфор, Ф. Верной, Л. Терстоун, Е. Торндайк, Р. Кеттел).

Ҷараёни ташаккули зеҳниро бояд ҳамчун амали мухтасар фаҳмида, дар тадқиқотҳо ба таҳлили пайдоиши равандҳои зеҳнӣ дар онтогенез нишон дода шудааст, ки дар давраҳои барвақти инкишофи кӯдак ҳар як монеаи инкишофдиҳандаи «масъала» сабабгори пайдоиши санҷишҳои зоҳирӣ мегардад. Дар давраҳои баъдинаи инкишофи кӯдак ин равандҳои зеҳнӣ ботафсили зоҳирии ба ҳали масъала мусоидаткунанда ба ташаккули интеллектшароит фароҳам меоранд, баъдан ба ҷараёни фикрронӣ табдил меёбад ва махсусан ин ҷараёни фикрронӣ асоси раванди амиқи амалҳои зеҳнӣ мегардад, ки ин ҷараён дар давраҳои интиҳоӣ ба интеллект мубаддал мегардад.

Ба омӯзиши интеллект саҳми назаррасро корҳои омӯзишии механизмҳои нейрофизиологии фаъолияти фикрӣ гузоштанд. Алаккай дар корҳои И.М. Сеченов мухтасар ифода ёфта шудааст, ки

интеллект натиҷаи ҷараёнҳои рефлектории майнаи сар мебошад, ки муқоисаи объектҳо амалӣ мегардад ва шаклҳои ғайриҳиссии он инкишофи баъдинаи ин муқоиса мебошад, ки дар ҳудуди равандҳои фикрронӣ ба вуқуъ меояд. Нахустин бор фаъолияти аналитикӣ-синтетикии қишри майнаи сар дар корҳои классикии И.П. Павлов ва мактаби ӯ объекти омӯзиши материалистӣ-таҷрибавӣ гашт, ки ҷамбаҳои махсусан нозуки равандҳои зеҳниро ошкор намуд. Дар корҳои И.М. Сеченов ва И.П. Павлов мафҳуми ассотсиатсия яке аз масъалаҳои марказӣ шуда монд ва роҳу усули онҳо аз тамсилаҳои намояндагони психологияи фардӣ-таҷрибавӣ фарқ мекунад. Физиология ин мафҳумро на ба сифати мафҳуми шарҳдиҳанда, балки ҳамчун ҷараёни ба таҳлилу шарҳи илмӣ мутаалиқбуда ва ҳамчун маҳсули фаъолияти фаъоли мутобиқшавандаи организм, рафтори он дар шароитҳои муҳити мураккаби предметӣ шарҳ медиҳад. Бо истифодаи васеи методҳои электрофизиологӣ тадқиқотҳои баъдина оиди механизмҳои батанзимдарорандаи ин фаъолияти мураккаб маълумотҳои нав ба вуҷуд оварданд [16, с 148].

Ҳангоми коркарди асоси физиологии функсияи зеҳнӣ аломатҳои асосии инъикоси олами ботинӣ (субъективӣ) ва беруна (объективӣ)-ро ошкор кардан зарур аст, ки ин инъикос бояд пеш аз ҳама механизми тақсимоти аломатҳои мавҷудбудаи омилҳои беруна ва таносуби ин нишонаҳоро дар бар гирад. Дигар қисми таркибии механизмҳои ба танзимдарорандаи функсияи зеҳнӣ таъминоти ягонаи фаъолияти бомақсад равонашуда, нигоҳдошти масъала ва якҷоянамоии фикрҳо асос меёбад ва чунин масъалаю фикрҳо ҳамчун амалҳои зеҳнӣ дида баромада мешавад, ки барои воқеӣ гардонидани интеллект ботафсил замина мебошад. Воқеигардии он ҳангоми алоқаи мутақобилаи ин ду ҷамба, яъне гностикӣ (якум) ва динамикӣ (дуюм) таъмин карда мешавад. Дар натиҷа равандҳои зеҳнӣ ба пайдоиши ҷараёни мураккаби алоқаи мутақобилаи инсоният, яъне нутқ мусоидат мекунад.

Оиди сифатҳои гностикии нутқ тасаввуротҳои дар психология ва патопсихология мавҷудбуда басанда нестанд, то ин ки дар хусуси принсипҳои танзими онҳо фарзияҳо гуфтан мумкин бошад. Аз дигар тараф дониш дар бораи механизмҳои нейрофизиологии интеллект низ ба пуррагӣ мавҷуд нест. Дар алоқамандӣ бо ин ҳолo оиди мазмуни қиёсии форматсияҳои алоҳидаи қишрӣ ва зерқишрӣ дар танзими равандҳои зеҳнӣ танҳо тасаввуротҳои умумӣ мавҷуданд (Н.П. Бехтерев, 1988).

Масъалаи принсипҳои танзими ҷиҳати динамикии нутқ пурратар коркард шудааст. Маводи зиёди клиникӣ ҷамъ шудааст, ки бештар вайроншавиҳои нутқро дар бар мегирад ва нишон медиҳад, ки иллатҳои марказии нимкураи чап ба вайроншавии функсияи амалҳои зеҳнӣ ва нутқ оварда мерасонанд.

Ҳамин тавр нутқ ва интеллект бо ҳам дар алоқаи зич қарор доранд ва ҳангоми вайроншавии функсияи яке аз онҳо боиси вайроншавии функсияи дигари он мегардад. Дар иҷроиши функсияҳои онҳо пеш аз ҳама қишри нимкурраи чапи майнаи сар нақши беҳамто мебозад ва дар ҳолати нуқсон пайдо кардани ин қисмат ба ҷараёнҳои нутқ ва интеллект таъсири манфӣ мерасонад.

Дар охир ҳамаи гуфтаҳои болоро ба назар гирифта, гуфтан мумкин аст, ки барои пешрафти таълиму тарбия ва баланд бардоштани сифати таълим чи дар мактабҳои миёна ва чи олӣ ҷомеа бояд кӯшиш ба харҷ диҳад ва роҳу усулҳои бехтаргардонии таълимро ҷустуҷӯ карда, онро ҷорӣ намояд. Ҳаминро низ дар назар дошт, ки бо ҳар кас мувофиқи қобилияту имконияти зехнии ӯ бояд муносибат кард, зеро ҳар як шахс фардияти ба худ хосеро дорад.

Тарбияи насли рӯҳан, ҷисман ва зеҳнан инкишофёфта кафили пешрафти ҷомеа аст. Ин вазифаи масъулиятталаб ва пуршараф ба дӯши оила ва мактаб аст. Ин аст, ки густариши робита ва ҳамкории мактабу оила яке аз омилҳои муҳимтарини баланд бардоштани сифат ва маҳсулнокии таълим ба шумор меравад.

АДАБИЁТ

1. Акимова М.К., Козлова В.Т. Упражнения по развитию мыслительных навыков младших школьников. Обнинск: Гор. Психол-физиолог. Центр "Детство", 1993. -20 с.
2. Алиев С.Н. Психологические возможности младших школьников в решении проблемных задач: Дисс. канд. псих. наук. Душанбе- Москва: Науч.-исслед. Ин-т общей и пед. Психологии, 1973 - 165 с.
3. Варданян Г.А. Диагностика и коррекция умственною развития в начальных классах. Ереван: Луис, 1985. - 215 с.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь. Психологические исследования. М. -Л.: Сон/жтиз. 1938 - 324 с.
5. Выготский Л.С. развитие высших психических функций. Из неопублик. Трудов М.: Изд-во АПН, 1960. - 500 с.
6. Гальперин П.Я. К исследованию интеллектуального развития ребенка // Вопросы психологии. 1969. - № 1 - С. 15-25
7. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта // Психология мышления. М.: Прогресс, 1965 - С. 433 - 456.
8. Готовность детей к школе. Диагностика психического развития и коррекция его неблагополучных вариантов/ Г.А. Бургоменко, А.Л. Венгер, К.А. Поли-това/. М.: Просвещение, 1992. - 127 с.
9. Давыдов В.В. Генезис в развитии личности в детском возрасте. //Вопросы психологии. 1992 - № 1-2. - с.22-33.
10. Диагностика учебной деятельности и интеллектуального развития детей: сб. науч. грудов./ под ред. Д.С. Эльконина, А.Л. Вснгера. М.- НИИ ОПП. - 157

11. Егорова М.С., Зарынова II.М., Пьяикова С.Д. Возрастные изменения гено-тип-средовых отношений в показателях интеллскта.//Воиросы психологии. -1993.-№ 2-С. 106-108.
12. Жан Пиаже Речь и мышление ребенка - Римис; 2008
13. Краткий психологический словарь / Под. ред. А.В. Петровского и М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985 – С. 11-12
14. Леонтьев А.Н. Психическое развитие ребенка в дошкольном возрасте// вопросы психологии ребенка дошкольного возраста. М.: Международ, образ, и психол. колледж, 1995. - С. 13-25.
15. Миралиев А.М. Давлатов М.Т. Педагогика ва психология.-Душанбе, «Ирфон», 2007, 344 с.
16. Павлов И.П. Полное собрание сочинений. Т.3. кн. 2-М.;Л., 1951
17. Психология. Дастури таълимӣ барои хонандагони омӯзишгоҳҳои педагогӣ. Дар зери таҳрири проф. В.А. Крутетский. Тарҷума аз нашри дуюми русӣ. Тарҷумаи Р.Атохонов. -Душанбе, «Маориф», 1977
18. Сеченов И.М. Рефлекси головного мозга, - Аст; М.; 2015

РОЛЬ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ ДЕЙСТВИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Качество и эффективность обучения в общеобразовательной школе зависит от степени психолого-педагогической готовности детей к школе. К сожалению, не все дети привлекаются к дошкольным учреждениям, а также не все учреждения (детские сады) не выполняют свою обязанность по психолого-педагогической подготовке детей к школе, с одной стороны таким отношением является нехваток руководства и педагогических характеристик и с другой стороны недостаток психологических знаний воспитателей дошкольных учреждений.

Ключевые слова: *интеллект, мышление, интеллектуалный тренинг, гностический и динамический аспект, интеллектуальная функция, аналитико-синтетическая деятельность, вербализация, анализ, синтез, сравнение, выводы, абстракция.*

THE ROLE OF INTELLECTUAL ACTION IN THE PROCESS OF EDUCATION

The qгality and effectiveness of edгcation in General edгcation schools depends on the degree of psychological and pedagogical readiness of children for school. Fnfortгnately, not all children are involved in preschool institгtions, and not all institгtions (kindergartens) do not fгlfill their responsibility for psychological and pedagogical preparation of children for school.on the one hand, this attitгde is a lack of leadership and pedagogical characteristics, and on the other hand, a lack of psychological knowledge of preschool teachers.

Keyword:*intelligence, thinking, intellectual training, Gnostic and dynamic aspect, intellectual function, analytical and synthetic activity, verbalization, analysis, synthesis, comparison, conclusions, abstraction.*

Сведение об авторе:

Билолова Шоира Файзуллоевна *– докторант (PhD) кафедры психология факультет философии Таджикский национальный университет Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г.Душанбе, пр. Рудаки, 17. Телефон: (+992) 909801080*

About the autor:

Bilolova Shoira Fayzгlloevna *- doctor (PhD) of the Department of psychology facгlty of falsafa Tajik national Fniversity Address: 734025, Repгblic of Tajikistan, Dгshanbe, 17 Rгdaki Ave. Phone: (+992) 909801080*

МЕТОДИКАИ ИСТИФОДАИ МАҶМӮИ КОРҲОИ МУСТАҚИЛОНАИ ТАВСИФОТИ ЭҶОДИДОШТА ДАР ЗИНАҲОИ ГУНОГУНИ ОМӮЗИШИ ФИЗИКА

Мавлонов И.Ш., Умаров У.С., Рачабов У.Х.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Корҳои мустақилонаи тавсифоти эҷодидошта баҳри ба даст овардани донишҳои амиқу устувор, ташаккулёбии қобилияту мустақилият ва тафаккури эҷодии хонандагон имкониятҳои хуб фароҳам меоранд. Бинобар ин, таҳияи шаклҳои мухталифи корҳои мустақилонаи хонандагон оид ба омӯзиши асосҳои илм ва методҳои роҳбарӣ ба онҳо, аҳамияти муҳим пайдо менамояд.

Мутаассифона, омӯзиш ва таҳлили ҷараёни таълими физика дар як қатор муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе ва ноҳияҳои гирду атрофи он собит менамояд, ки гарчанде, масъалаи ташкили корҳои мустақилонаи хонандагон, аз ҷумла корҳои мустақилонаи тавсифоти эҷодидошта аз физика яке аз масъалаҳои умдаю мубрами методикаи таълими физика дар замони муосир бошад ҳам, омӯзгорони физикаи ин муассисаҳои таълимӣ ба ҳалли он диққати ҷиддӣ намедиҳанд. Ҳамаи онҳо мавҷуд набудани маводи таълимию методиро ба забони тоҷикӣ баҳона мекунанд, ки ба ақидаи мо ин даъво то андозае дуруст аст. Омӯзиш, таҳқиқ ва таҳлили матбуоти даврии педагогӣ, адабиёти методии бо забони

тоҷикӣ нашршуда нишон медиҳад, ки то ба ҳол оид ба масъалаи «Истифодаи маҷмӯи корҳои мустақилонаи тавсифоти эҷодидошта дар зинаҳои гуногуни омӯзиши физика» дар ҷумҳурӣ ягон таҳқиқоти махсуси мукаммал гузаронида нашудааст. Доир ба ин масъала ба забони тоҷикӣ хеле кам мавод нашр шудааст.

Доир ба масъалаи ташкил кардани корҳои мустақилонаи хонандагон олимон Буряк В.К. [3], Есипов Б.П. [6], Лында А.С. [8], Пидкасистый П.И. [15], Скаткин М.Н. [18] ва дигарон, доир ба масъалаи ташкили корҳои мустақилонаи хонандагон дар таълими физика олимон Анофрикова С.В. [1], Дикова Л.О. [5], Ланина И.Я. [7], Рева Ю.В. [16], Самсонов В.Т. [17], Усова А.В., Вологодская З.А. [24] ва дигарон таҳқиқот бурда, мақолаю дастурҳои методиву таълимӣ нашр кардаанд. Доир ба масъалаи ташкил кардани корҳои мустақилонаи хонандагон дар таълими физикаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, Умаров У.С., Заробеков М. [19], Тоҳирова Р., Файзуллоева Ҳ. [22, 23], Мавлонов И.Ш., Умаров У.С. [11, 12, 20, 21] ва дигарон таҳқиқот бурда, мақолаю дастурҳои методиву таълимӣ нашр кардаанд. Боиси зикр аст, ки таҳқиқоти муҳаққиқон И.Ш. Мавлонов, Г.Т. Меляева [9, 10], Г.А. Бобониёзова [13, 14] ба масъалаи методикаи ташкил кардани корҳои мустақилонаи тавсифоти эҷодидоштаи хонандагон аз физика бахшида шудааст. Таҳқиқот собит намуд, ки доир ба масъалаи истифодаи маҷмӯи корҳои мустақилонаи тавсифоти эҷодидошта аз физика дар ҷумҳурӣ ягон таҳқиқоти мукаммали илмӣ гузаронида нашудааст.

Таҳлили барномаи таълимӣ [2] ва китобҳои дарсии амалкунанда [25] ба хулосае меоранд, ки ҳам дар барнома ва ҳам дар китобҳои дарсӣ барои ташкил кардани корҳои мустақилонаи тавсифоти эҷодидоштаи хонандагон аз физика ва дар ҳамин замина баланд бардоштани сатҳи мустақилияти онҳо шароиту имкониятҳои мувофиқ зиёданд. Таҳқиқот нишон дод, ки корҳои мустақилонаи тавсифоти эҷодидоштаи хонандагонро дар зинаҳои гуногуни омӯзиши физика, яъне азхудкунии донишҳои нав, татбиқи амалии дониш ва малакаҳои ҳосилшуда, мустаҳкамкунии донишҳои андӯхташуда ва назорату баҳисобгирии донишу малакаҳои ҳосилшуда амалӣ гардонидан имконпазир аст.

Ҳар як зинаи таълим функсияҳои дидактикии худро дораду дар ташаккулёбии қобилиятҳои эҷодии хонандагон ва тафаккури мантиқии эшон мусоидат менамояд.

Зинаи аввали таълими физика – ин зинаи азхуд кардани донишҳои нав мебошад. Ин яке аз зинаҳои муҳимтарини ҷараёни таълим маҳсуб меёбад, чунки маҳз дар ҳамин зина ташаккулёбии маҷмӯи донишҳои физикӣ оғоз мегардад. Дар марҳилаи мазкур фаъолияти муҳимтарини хонанда – дарк кардан ва фаҳмидан ба шумор меравад. Дарк кардан – ҷараёни азхудкунии дониш буда, бо он тавсиф дода мешавад, ки хонанда дар шуури худ ашё ё ҳодисаҳоро маҷмӯъан бо робитаю муносибатҳоашон инъикос мекунад. Дар ҷараёни дарккунӣ омӯзгор фаъолияти зеҳнии хонандагонро ташаккул дода, мусалсалии омӯзиши маводи таълимиро таъмин намуда, шавқу ҳаваси эшонро ба маводи омӯхташаванда инкишоф медиҳад.

Барои омода кардани хонандагон ба дарки маводи таълим, дар онҳо майлу рағбати азхудкунии донишҳои мушаххасро бедор намудан лозим аст. Барои ин, дар тавсияҳои пешниҳодкардаи мо, навъҳои гуногуни корҳои мустақилона истифода мешаванд. Якум, кори хонандагон дар омода кардани маърӯзаҳо доир ба ҳаёту фаъолияти илмии олимоне, ки кашфиёти онҳо омӯхта мешаванд, оид ба таърихи кашфи қонунҳои омӯхташуда, ихтироъи мошину механизмҳо ва ғайраҳо. Чунин маърӯзаҳо шавқу ҳаваси хонандагонро ба омӯзиши маводи нав афзун намуда, қобилияти маърифатии онҳоро ташаккул медиҳанд. Дуюм, гузориши саволҳои проблемавие, ки посух ба онҳоро хонандагон ҳангоми омӯзиши маводи нав пайдо карда метавонанд. Бо ин мақсад аз ҷониби мо масъала-парадоксҳо истифода мешавад. Ҳангоми фаҳмонидани маводи нав, мо масъалаҳоеро истифода мебарем, ки таърихи рушди тасаввуроти инсониро дар бораи олами атроф инъикос мекунанд. Амсиласозии ҷараёни маърифатӣ, сарфи назар аз он, ки дониши андӯхташуда танҳо субъективӣ ҳоҳад буд, дар хонандагон ҳисси эҳсосотиро ба вуҷуд меорад ва бо хусусиятҳои умумии илмии маърифатӣ шинос менамояд. Масалан, мутафаккири Юнони қадим Арасту пай бурд, ки ҳангоми гирифти Моҳ, вақте ки Замин Моҳро аз Офтоб мепӯшонад, сояи Замин дар сатҳи Моҳ даврашакл менамояд. Ба фикри шумо, аз ин мушоҳида Арасту ба чӣ хулоса омад?

Мундаричаи кори мустақилонаи тавсифоти эҷодидошта мавзӯи дарс низ буда метавонад. Дар ҷараёни омӯзиши он на танҳо қобилиятҳои эҷодӣ ташаккул меёбанд, балки мафҳумҳои физикии нав, қонуниятҳову вобастагии бузургиҳо азхуд карда мешаванд. Масалан, дар раванди ташаккул додани тасаввурот оид ба нисбияти ҳаракат чунин вазъияти проблемавӣ ба амал овардан мумкин аст: «Оё ифодаи «Офтоб мебарояд ва фурӯ меравад» дуруст аст? Ба он аз нуктаи назари илм чӣ илова бояд намуд?». Аҳли хонандагони синф якҷоя онро ҳал карда, мафҳуми нисбияти ҳаракатро мефаҳманд.

Дар ҷараёни фаҳмиш фаъолияти хонандагон барои ба чузъҳо ҷудо кардани маводи таълимӣ нигаронида шудааст. Хонандагон мекӯшанд ҳар як ҷузъро дар алоҳидагӣ амиқтар ва возеҳтар фаҳманд, робитаҳо ва муносибатҳои байни онҳоро дарк намоянд. Фаҳмиш бо фаъолияти таҳлилӣ-синтезӣ алоқаманд аст. Дар ҷараёни фаҳмиш омӯзгор ба хонандагон роҳҳои барқарор кардани робитаҳои сабабии ҳодисаҳо, исботкунии дурустии нуктаи назари худ, муқоиса ва тасниф намудани объектҳо ва ҳодисаҳоро меомӯзонад. Дар ин ҳолат, барои муқоисаи ашёву ҳодисаҳо супоришҳои қисман-ҷустуҷӯиро истифода кардан муфид аст. Масалан, байни ширеш кардани коғаз ва лаҳимкории маҳсулоти фулузӣ (металлӣ) чӣ

умумияте вуҷуд дорад? Ҳангоми ҳалли чунин навъи масъалаҳо, хонандагон бояд ҳарду раванди пешниҳодшударо “дар ақл” муқоиса намоянд ва доир ба монандиву фарқияти онҳо хулоса бароранд. Инчунин, дар ин маврид, супоришҳои озмоишӣ барои муайян кардани моҳияти ҳодисаҳо низ истифода мешаванд.

Супоришҳо барои дар асоси қонунҳои физикӣ фаҳмонидани ҳодисаҳо лозиманд, масалан: барои чӣ канори поёни оҳани белро тез мекунанду канори болоияшро, ҳамон ҷойеро, ки ҳангоми побел кардан, бо пой пахш карда мешавад, таҳти кунҷи тақрибан 90° хам мекунанд. Ин тадбир чӣ зарурат дорад?

Дар марҳилаи мазкур ҳисси кунҷковии шогирдон бояд ташаккул ёбад. Хонандагон бояд зоҳиршавии ҳодисоти омӯхташуда, амалишавии қонунҳои азхудкардашударо дар табиат, истеҳсолот ва ҳаёти ҳамарӯза омӯзанд. Супоришоти зерин ба ҳамин самт равона карда шудаанд: «Дар куҷо мушоҳида мешавад?», «Дар куҷо татбиқ мешавад?». Масалан, ҳангоми омӯхтани мавзӯи «Таъсироти мутақобилаи молекулаҳо» дар синфи VII ба хонандагон чунин супориш пешниҳод кардан мумкин аст: «Кадом ҳодисаҳои дар атрофи мо рӯйдиҳанда бо истифода аз мавзӯи «Таъсири мутақобилаи молекулаҳо» фаҳмонида мешаванд?». Ҳангоми омӯзиши мавзӯи «Механизмҳои содда» ба хонандагон чунин супориш пешниҳод кардан айни муддаост: «Кадом навъҳои механизмҳои содда дар рӯзгор ва техника истифода мешавад?». Сарфи назар аз осонӣ, чунин супоришҳо хонандагонро ба таҳлил кардани ҳодисаҳои дар олами атроф рӯйдиҳанда водор месозанд ва дар онҳо мушоҳидакорию зиракиро инкишоф медиҳанд.

Барои ин ҳалли масъалаҳои озмоишӣ ва иҷро кардани корҳои амалӣ нақши муҳим доранд, зеро онҳо роҳи аз ҷониби инсон дарк кардани олами атрофро нишон дода, методҳои маърифатиро мекушоянд. Масалан, ҳангоми омӯхтани ҳодисаҳои рӯшної ба хонандагон супориши зеринро пешниҳод кардан аз аҳамият холӣ нест: «Олимон муайян кардаанд, ки рӯшної ростхатта паҳн мешавад; аз сатҳи ҳамвор инъикос меёбад; нурҳои рӯшної дар сарҳади ду муҳит мешикананд; нурҳои рӯшної ҳамдигарро бурида, таҳриф намешаванд. Шумо ин кашфиётро бо кадом тачрибаҳо тасдиқ карда метавонед?».

Ҳангоми омӯхтани як қатор мавзӯъҳо ташкилу гузаронидани озмоиши мустақилонаи омӯзишӣ – фронталӣ зарур аст. Масалан, ҳангоми омӯхтани мавзӯи пайвасти пай дар пай ва параллелии ноқилҳо дар синфи VIII, ба хонандагон пешниҳод кардан мумкин аст, ки онҳо вобастагии қувваи ҷараён, шиддат ва муқовиматро мустақилона ҳосил намоянд.

Баъзан, дар марҳилаи ташаккули дониш ва малакаҳои нав, навъҳои гурӯҳӣ ё инфиродии корҳои мустақилона истифода мешаванд. Чунончи, ҳангоми омӯхтани мавзӯи қувваи болобурд дар ибтидои озмоиш аз чӣ вобастагӣ доштани қувваи болобурдро маълум намуда(кори гурӯҳӣ), сипас ҳисобҳои назариявиро ба анҷом расонидан, тавсия карда мешавад.

Ҳангоми истифодаи озмоиш дар марҳилаи фаҳмонидани маводи нав қадами муҳим – ин ҷалб намудани хонандагон ба таҳлили ҳодисаҳои мушоҳидакардаашон, тасвияти хулосаҳо ва шарҳи натиҷаҳои озмоиш мебошад. Супоришҳо оид ба пешгӯии натиҷаҳои тачрибаҳо ва озмоишҳо хеле муфиданд. Чунин супоришҳо хонандагонро водор месозанд, ки ба фаҳмидани натиҷаҳои тачриба то лаҳзаи намоиш додани он, ҷалб гарданд.

Баъзе мавзӯъҳои барномавиро барои омӯзиши мустақилона ба хонандагон пешниҳод кардан мумкин аст. Ҳамзамон, хуб мешуд, ки ба хонандагон алгоритми гузаронидани озмоишҳо пешниҳод карда шаванд (аксар вақт онҳо нақшаҳои умумӣ мебошанд). Нишон додан лозим аст, ки маводи омӯхташуда чӣ тавр қайд карда мешавад ва барои санчидани дараҷаи азхудкунии он супоришот пешниҳод бояд кард.

Ҳамин тариқ, дар марҳилаи фаҳмонидани маводи нав ҳадафи асосии рушд – ин ташаккул додани қобилиятҳои даркнамої, таҳлилӣ-синтетикӣ ва омӯхтани маводи нав мебошад.

Марҳилаи минбаъдаи таълим – ин марҳилаи татбиқи донишҳои андӯхташуда мебошад.

Барои дар амал татбиқ намудани донишҳои андӯхташуда хонандагон аввалан бояд маҳорату малакаҳои заруриро азхуд намоянд, ки тавассути иҷрои корҳои зерин, аз қабили: нақл кардани матни аз китоби дарсӣ хондашуда; ҳалли масъалаҳо аз рӯйи формулаи тайёр; масъалаҳое, ки дар ҷараёни ҳалли онҳо формулаи маълум истифода мешавад, вале бо назардошти вазъияти мушаххас, пешниҳод карда мешавад, ки ҳар кадоме аз бузургиҳои боқимондаро аз рӯйи додашудаҳо муайян кунед ва ғайра. Чунин супоришот барои хонандагон бояд шаклҳои оддии фаъолиятро ташаккул диҳанд, ки онҳо баъдтар ба раванди эҷодӣ ворид карда мешаванд. Гарчанде ки дар ин марҳила корҳои мустақилонаи эҷодӣ истифода намешаванд, аммо нақши он дар рушди қобилиятҳои эҷодии хонандагон хеле назаррас аст, зеро ҳар гуна фаъолияти эҷодӣ дар дарсҳои физика бидуни донишҳои физикӣ ва як қатор методҳо ва амалиёте, ки дар ин марҳила амалӣ мешаванд, ғайриимкон аст.

Пас аз он ки дар хонандагон маҳорат ва малакаҳои оддӣ ҳосил гардиданд, ба ташаккул додани малакаҳои алоҳида, ки барои фаъолияти эҷодӣ заруранд, гузаштан лозим аст. Пеш аз ҳама, ба ташаккул додани қобилияти дарк кардани матни супориш ва таҳлили шарти масъалаи пешниҳодшуда диққат додан зарур аст. Бо ин мақсад, супоришҳо оид ба табдил додани матни масъалаҳои тайёр ва заминавии пешниҳодкардаи Г.А. Вайзер [4] истифода карда мешаванд. Моҳияти ин супоришҳо аз он иборат аст, ки хонандагон бояд ин масъаларо ба ягон масъалаи дигар табдил диҳанд. Ҳамзамон, хонандагон методҳои зарурии табдилро барои худ мустақилона «кашф» мекунанд: саволро тавассути табдил додани бузургии

матлуб ба яке додашудаҳо ва ё яке аз додашудаҳоро ба бузургии матлуб иваз мекунанд, додашудаҳои ададии масъаларо иваз мекунанд, сужати навро истифода мебаранд, шакли масъаларо иваз мекунанд, додашудаҳои зиёдатиро илова мекунанд ва ғайра. Супориши мазкур барои ташаккул додани маҳорати таҳлили ҳамаҷонибаи вазъи масъала мусоидат карда, ба муайян намудани муносибатҳои нави байни ҷузъҳо ва минбаъд ба пайдоиши ғояи ҳалли масъала муосидат менамояд.

Барои устуворгардонии қобилиятҳои ҳангоми иҷрои супоришҳо доир ба табдил додани масъалаҳои тайёр ташаккулёфта, мо супоришҳо барои тартиб додани масъалаҳо ва расм-масъалаҳоро тавсия медиҳем.

Минбаъд, дар ҷараёни татбиқи дониш ва малакаҳои ҳосилшуда рушди қобилиятҳои эҷодӣ идома меёбад.

Бо ин мақсад мо навъҳои гуногуни корҳои мустақилонаро истифода мебарем. Чунончи, супоришҳо барои аниқ ва дарёфт кардани хатоҳо; масъалаҳое, ки дар ҷараёни ҳалли онҳо қиматҳои матлуби бузургӣ ба таври ғайримустақим муайян карда мешаванд; масъалаҳое, ки дар шарти онҳо нишон додани самараи рушди қобилияти зеҳнию фикрронии хонандагонро тақозо менамоянд; масъалаҳои мазмуни робитаи байнифаннидошта қобилияти интиқоли донишро ташаккул медиҳанд. Супоришҳои озмоишӣ доир ба муайян кардани бузургиҳои физикӣ, таҷрибаҳо ва мушоҳидаҳои хонагӣ имконият медиҳанд, ки қобилияти озмоишгузаронии хонандагон инкишоф ёбанд.

Барои рушди қобилияти пешгӯӣ кардани натиҷаҳо мо масъалаҳои шакли «Агар..., чӣ ба амал меояд?», масъалаҳо доир ба пешгӯии натиҷаҳо ва масъалаҳое, ки дар шарти онҳо баҳодиҳӣ ба объект талаб карда мешавад, истифода мекунем. Масалан, вақте ки ба омӯзиши мавзӯи «Рӯшной. Манбаъҳои рӯшной» (синфи IX) мепардозем, пас аз хонандагонро ба манбаъҳои табиӣ ва сунъии рӯшной шинос намудан, мо байти зерини Абдураҳмонии Ҷомиро

Шаб ёди рухат дар дили вайронишуда раҳ дошт,
Вайронаи мо равшанӣ аз партави маҳ дошт.

оварда, ба хонандагон чунин савол пешниҳод мекунем: «Оё Моҳро манбаи рӯшной ҳисобидан мумкин аст»? Инчунин, ҳангоми омӯзиши мавзӯи «Паҳн шудани рӯшной» (синфи IX) баъди он, ки мафҳуми нур ё худ, шуои рӯшной ва дастаи рӯшноиро мефаҳмонем, байти зайли Хусрави Деҳлавӣ:

Шуое, ки рафт аз уфуқ то ба дур,
Бизад найза боло синонҳои нур.

-ро таҳлил намуда, ба хонандагон мефаҳмонем, ки шоир дар ин байт мафҳуми нури рӯшноиро таъриф додааст.

Дар ин мисра-масъалаҳо, на танҳо моҳияти ҳодисаи физикиро хуб фаҳмидан, балки дар бораи равандҳои воқеии физикӣ ва техникӣ, хусусиятҳои воқеъии объектҳо низ тасаввуроти хуб доштан тақозо карда мешаванд. Умуман, баҳодиҳии натиҷаи интизоршаванда марҳилаи ҳатмии ҳалли масъала мебошад. Ҳатто пешгӯии «даҳал»-и натиҷа, баҳодиҳӣ аз рӯйи тартиби бузургӣ имкон медиҳад, ки роҳи ҳалли онро арзёбӣ кунем ва аксар вақт, дар ҳолати мушкил, самт ва роҳи ҳалли минбаъдаро дарёфт намоем.

Дар марҳилаи мустаҳкамкунии донишҳои бадастомада супоришҳое истифода мешаванд, ки ба фаҳмидан асос ёфта, барои мустаҳкамкунӣ мусоидат мекунанд. Бахотиргирие, ки ба фаҳмиш асос ёфтааст, бо афзалиятҳои калон фарқ мекунаду ба ҳама ҷанбҳо таъсир мерасонад: пуррагӣ, мустаҳкамӣ, суръатнокӣ. Онҳо имконият медиҳанд, ки хонандагон ба донишҳои кӯҳна бо нигоҳи наву боз ҳам амиқтар рӯ оваранд.

Ба чунин супоришҳо – супоришҳоеро дохил кардан мумкин аст, ки онҳо барои аниқ ва дарёфт кардани хатоҳо, барои ҷамъоварии маводи коллексионӣ, барои ворид кардани тағйирот ба ҷузъҳои дастгоҳҳо, такмил додани асбобҳову механизмҳо мусоидат менамоянд.

Дар ин марҳила низ хонандагон ба ҳал кардани масъалаҳои эҷодӣ шурӯ мекунанд, ки барои иҷрои он татбиқи донишҳои мавҷуда, методҳо, амалиёт ва қобилиятҳои эҷодии қаблӣ заруранд.

Дар маҷмӯи корҳои мустақилонаи тавсиякардаи мо, барои марҳилаи мазкур масъалаҳое истифода мешаванд, ки дар шарти онҳо тавассути истифодаи донишҳои физикӣ, аз таъсири зараровари ҳодисаҳо раҳо ёфтан талаб карда мешавад, масъалаҳои ба ихтироъкорӣ бахшидашуда, масъалаҳое, ки шарти онҳо ёфтани бузургиҳои пинҳонбуда талаб карда мешавад ва масъалаҳо бо дастрас набудани маълумоти кофӣ дохил мешаванд. Барои ба даст овардани натиҷаҳои дилхоҳ, тарроҳии асбоб ва дастгоҳҳое, ки вазифаҳои додашударо иҷро мекунанд, сохтани асбобҳои содда ва ғайраҳо корҳои озмоишӣ васеъ истифода бурда мешаванд.

Супоришҳои маҷмӯи корҳои мустақилона дар марҳилаи санҷиши дараҷаи азхудкунии маводи омӯхташуда низ истифода мешаванд. Бар хилофи таълими анъанавӣ, ки марҳилаи санҷиш асосан ба муайян кардани сатҳи азхудкунии маводи барномавӣ равона карда шудааст, дар методикаи рушди қобилиятҳои эҷодии тавсиякардаи мо, марҳилаи мазкур, инчунин ба муайян кардани умқи дарккунии ин донишҳо бояд равона карда шуда бошад, ба рушди фаъолияти маърифатӣ, қобилиятҳои эҷодии хонандагон, мустақилият ва тафаккури мантиқии эшон мусоидат намояд.

Барои ин, дар марҳилаи санҷиш бояд на танҳо корҳои репродуктивӣ ва қисман-ҷустуҷӯӣ, балки

корҳои сатҳи эҷодиро низ истифода намудан манфиатовар аст.

Ба ин марҳила воридкунии корҳои эҷодӣ, аввалан, имкон медиҳанд, ки функсияҳои дидактикии санҷиш (арёбӣ)-ро тағйир диҳем. На функсияи назоратӣ, балки функсияи омӯзишии масъалаҳо ба мадди аввал мебарояд. Санҷиш омилест, ки хонандагонро ба эҷодкорӣ ҳавасманд мегардонад.

Дуввум, истифодаи корҳои эҷодӣ имкон медиҳад, ки фаҳмиши хонандагонро оид ба маводи омӯхташуда ва бошуурона азхудкунии онро саҳеҳтар муайян намоем. Ҳал кардани масъалаҳои эҷодӣ ба сифати корҳои мустақилона ё санҷишӣ на танҳо ба инкишофи қобилиятҳои эҷодӣ мусоидат мекунад, балки аз он шаҳодат медиҳад, ки дониш дар сатҳи баланд азхуд карда шудааст.

Масалан, пас аз омӯзиши мавзӯи «Механизмҳои содда», кори санҷишӣ гузаронида мешавад, ки чунин навъи супоришҳоро дарбар мегирад: «Дарозии китфи кӯтоҳи фашанг 5 см ва дарозаш 30 см мебошад. Ба китфи кӯтоҳ қуваи 12Н таъсир мекунад. Барои ба мувозинат омадани фашанг ба китфи калони он чӣ гуна қувва гузоштан лозим аст? Бешубҳа, тавассути масъалаи мазкур санҷидан мумкин аст, ки чӣ тавр хонандагон тасвир кардани фашангро дар нақша омӯхтаанд, чӣ тавр онҳо қоидаи мувозинатии фашангро азхуд кардаанд, аммо санҷиши мазур ба таври кофӣ расмӣ мебошад.

Истифодабарии супориши: «Чӣ тавр 5 бори якхеларо ба фашанг овезон кардан лозим аст, то он дар ҳолати мувозинат қарор гирад. Натиҷаи ҳосилшударо дар таҷриба санҷед», ҳамчун кори санҷишӣ имкон медиҳад, на танҳо донишу малакаҳои дар боло зикршуда санҷида шаванд, балки иҷрои амалии корҳо барои хонандагон ҷолиб ва манфиатнок гарданд. Илова бар ин, супориши мазкур якчанд ҳал дорад, ки имкон медиҳад, хонандагони лаёқатмандро ҷалб намоем, ки метавонанд ба осонӣ супоришҳои репродуктивиро ҳал кунанд ва хонандагони сустхонро ба ин ҷалб накунем.

Ҳамин тариқ, хуб мешуд, ки ҳангоми ташкили корҳои санҷишӣ аз физика супоришҳои эҷодиро низ истифода мекарданд. Мо, дар амалияи кори худ корҳои санҷишӣ ташкил мекунем, ки аз се супориш иборатанд: супориши сатҳи репродуктивӣ, қисман-ҷустуҷӯӣ ва эҷодӣ. Ин сохтор ба мо имкон медиҳад, ки сатҳи азхудкунии маводи гузаштаро аз ҷониби ҳар як хонанда арзёбӣ намуда, инкишофи қобилиятҳои эҷодии ӯро пайгирӣ кунем.

Дар тӯли вақти барои дарс ҷудошуда имкониятҳои раванди таълими физикаро барои рушди қобилиятҳои эҷодии хонандагон истифода кардан ғайриимкон аст. Ин бояд ҳангоми иҷро кардани супоришоти хонагӣ низ идома ёбад. Истифодаи супоришоти хонагӣ як қатор афзалиятҳо дорад: якум, кор дар шароити хона маҳдуд нест. Вақти барои дарс ҷудошуда на ҳама вақт имкон медиҳад, ки хонандагон ба фаъолияти эҷодӣ ҷалб карда шаванд. Маҳдудияти вақт, норасоии он, ба ташаккулёбии тафаккури эҷодӣ халал мерасонад ва имкон намедиҳад, ки тамоми марҳилаҳои он амалӣ гардад. Ҳангоми иҷрои супоришоти хонагӣ, хонанда бо чаҳорчӯбаи вақт маҳдуд нест ва ин имкон медиҳад, ки барои ташаккул додани фаъолияти эҷодӣ методҳои интуитивиро истифода намоем. Дар амалияи кори мо, бештар ҳолатҳое вомехӯранд, ки хонанда ҳангоми иҷрои супоришоти хонагӣ роҳи ҳалли проблемаро ёфта наметавонад. Ин ҳолат ба вай бегоҳирӯзӣ, ҳангоми хӯроки шом ё сайру гашт рӯй доданаш имконпазир аст. Муваққатан аз иҷрои супориш даст кашидан, бепарвой ба ҳалли он, аксар вақт ба ёфтани ҳалли масъала мусоидат мекунад. Бар замми ин, дар шароити хона имконияти гузаронидани таҷрибаҳову мушоҳидаҳои вақти зиёдро талабкунанда мавҷуд аст, ки ин дар дарс имконнопазир мебошад.

Дуюм, эҷодкорӣ ин фаъолияти инфиродӣ аст ва фазои дарс на ҳама вақт имкон медиҳад, ки фаъолияти инфиродии хонандагон ташкил карда шавад. Баъзан агар яке аз хонандагон масъалаи эҷодиро ҳал карда бошад, он фавран моликияти тамоми синф мегардад. Ҳатто агар ҳалли масъалаи мазкур нодуруст бошад ҳам, аксари хонандагон аз болои проблема кор карданро хотима медиҳанд. Дар шароити хона, чизе ба раванди эҷодии инфиродӣ халал намерасонад.

Сеюм, дар шароити хона аксар вақт барои тайёр кардани асбобҳои худсохт таҷҳизот ва масолеҳ мавҷуданд.

Ҳамин тариқ, дар супоришоти хонагӣ истифода кардани супоришҳое, ки ба инкишофи қобилиятҳои эҷодии хонандагон нигаронида шудаанд, онҳоро назар ба синф дар шароити дигар мегузорад. Эшон бидуни кӯмак ва монеаҳо аз ҷониби хонандагони дигар, ба майлу хоҳиши худашон кор мекунанд, ки барои ошкор кардани фардияти эҷодии онҳо хеле муҳим аст.

Азбаски супоришоти хонагии хонандагон идомаи дарс аст, бинобар ин интихоби супоришҳо мувофиқи принсипҳое, ки барои ҳар як марҳилаи таълим зарур аст, гузаронида мешавад. Албатта, асоси ҳама супоришоти хонагӣ кори сатҳи репродуктивӣ ва қисман-ҷустуҷӯӣ мебошад. Воқеан, барои азхудкунии маводи омӯхташуда, ба хонандагон лозим аст, ки матни мавзӯъро аз китоби дарсӣ ва қайдҳои дафтарро бори дигар хонанд, ба саволҳо ҷавоб диҳанд ва машқҳои пас аз матни мавзӯъ пешниҳодшударо ҳал кунанд. Ин шаклҳои супоришоти хонагӣ маъмулӣ (стандартӣ)-анд, вале дар коркарди мо ба онҳо вазифаҳое илова карда мешаванд, ки барои хонандагон ҷолибанд, ба мисли: навиштани эссеи физикӣ оид ба истифодаи маводи омӯхташуда дар табиат, рӯзгор ва техника; дар бораи таърихи сохтани асбобу механизмҳо; кашфи ҳодисаву қонунҳо ва ғ. Ба хонандагон навиштани иншо - пешгӯиҳо маъқуланд. Масалан, пас аз омӯхтани мавзӯи «Маълумоти ибтидоӣ дар бораи сохти модда» ба хонандагон супориши зерин дода шуд: бо истифода аз мавзӯи «Саёҳат дар материя» эссеи физикӣ нависед. Барои ин аз ҷумлаи

зерин истифода кунед (онро аввали эссе ҳисобед): «Боре дар кӯча ман тасодуфан як кампиреро тела додам, ки ӯ мутаассифона ҷодугари золим будааст. Вай дасташро афшонда, ба азоимхонӣ шурӯъ намуд ва ман ҳис мекардам, ки то ба андозаи молекула хурд шуда истодаам»...

Хонандагон хурсандона ба сайри хаёлот фурӯ мераванд ва ҳангоми санҷиш онҳо ин ё дигар оқибатҳои вазъияти пешниҳодшударо фаъолона муҳокима мекунанд.

Омода кардани маърӯзаву гузоришҳои илмӣ, навиштани рефератҳо.

Супоришҳои озмоишӣ - таҳқиқотӣ: оид ба гузаронидани таҷрибаву мушоҳидаҳо дар шароити хона. Масалан, ҳанӯз файласуф Ф. Бэкон, ки дар асрҳои XVI-XVII зиндагӣ кардааст, парадоксеро тавсиф намудааст: «оби гарми дар ҳавои хунук гузошташуда, нисбат ба ҳамон миқдор оби хунук (дар ҳамон шароит) зудтар ях мекунад». Супориш: дар таҷриба санҷед, ки кадом об: хунук ё гарм зудтар ях мекунад. Графики вобастагии ҳарорат аз вақтро созед. Натиҷаҳои ҳосилшударо шарҳ диҳед.

Супоришҳои лоиҳакашӣ (тарҳкашӣ) оид ба сохтани асбобҳои худсохт, тарроҳии асбобҳо ва дастгоҳҳое, ки амалиёти таъинотиашонро ичро мекунанд. Дар байни ин супоришҳо ҷудо кардани супоришҳое зарур аст, ки ҳангоми ичрои онҳо танҳо пайдо кардани ғояи умумии ҳал зарур аст, масалан: ҳангоми истеҳсоли лӯлаҳои пӯлодин аз сабика ягон ҳиссаи массаи маълуми аниқро буридан лозим аст. Пас аз буридани ин ҳисса дарозии ҳамаи лӯлаҳо якхела мешавад. Инро чӣ тавр бояд ичро кард, агар ҳама сабикаҳо андоза ва шаклҳои гуногун дошта бошанд? Супоришҳое, ки ба таҳияи тарҳ алоқаманданд, масалан: асбоб барои намоиш додани қонуни Паскалро созед.

Супоришҳо барои дарёфти методҳои физикии ҳалли масъалаҳои гуногуни амалӣ. Масалан, барои маснуоте, ки ба мех монанд буд, охири нӯги тези онро нуқра давондан (нуқраандуд кардан) лозим шуд. Ин раванд дар ваннаи махсус, ки бо маҳлули намаки нуқрадор пур карда шудааст, сурат мегирад. Барои ба ванна ғӯтонидани маснуот, варақаи пластмасии сӯрохдор истифода мешавад, ки дар он маснуотро насб мекунанд. Ҳангоме ки варақа ба сатҳи ванна гузошта мешавад, “сарпӯш” –аш болои онро мепӯшонад ва нӯги тези маснуот (мех) ба дохили маҳлул фароварда мешавад. Дар давоми рӯз, сатҳи маҳлул дар ванна кам мешавад. Чӣ тавр ин нуқсонро пешгирӣ кардан мумкин аст?

Барои гузаронидани корҳои озмоишӣ-амалии хонагӣ ба хонандагон асбоб ва таҷҳизоти гуногуни физикии назоратӣ-андозагир лозиманд. Кабинетҳои физика бо таҷҳизоти зарурӣ муҷаҳҳаз мебошанд, вале омӯзгорон барои гузаронидани таҷрибаҳо асбобҳоро ба хона намедиҳанд. Аз ин рӯ, дар маҷмӯаи пешниҳоднамудаи мо тайёр кардани асбобҳои худсохти соддатарин дар назар дошта мешавад, ба монанди: тарозуи фишангдор бо борсангҳояш, силиндри андозагирӣ, динамометр, ки тавассути онҳо минбаъд таҷрибаҳои хонагӣ гузаронида мешаванд.

Маҷмӯи супоришоти хонагиро, ки мо ба хонандагон пешниҳод мекунем, на танҳо аз рӯйи нақши онҳо дар рушди қобилиятҳои эҷодӣ (репродуктивӣ, қисман-ҷустуҷӯӣ, эҷодӣ) ва навъи фаъолияти асосӣ (кор бо адабиёт, ҳалли масъала, корҳои озмоишӣ-амалӣ), балки боз аз рӯйи фарогирии хонандагон низ тасниф намудан мумкин аст. Мо супоришҳо барои тамоми синф, супоришҳои иловагӣ ва супоришҳои инфиродиро истифода намудем.

Супоришҳо барои тамоми синф ҳатман корҳои репродуктивӣ ва қисман-ҷустуҷӯиро дарбар мегиранд ва ичрои онҳо барои тамоми хонандагон ҳатмӣ мебошад. Баъзан дар супоришҳои барои тамоми синф пешниҳодшуда, инчунин корҳои эҷодии чунин сатҳеро дохил менамоянд, ки аксарияти хонандагони ин синф аз ӯҳдаи ичрояшон бароянд.

Дар ҳар як супоришоти хонагӣ супоришҳои иловагӣ пешниҳод карда мешаванд ва онҳо супоришҳои қисман-ҷустуҷӯӣ ва сатҳи эҷодӣ мебошанд, ки ичрои онҳо ҳатмӣ нест. Бо вуҷуди ин, зиёда аз 35%-и хонандагони ба озмоиш ҷалбшуда, супоришҳои иловагии пешниҳодшударо пайваста ичро мекарданд.

Мо бештар супоришоти хонагии инфиродиро истифода мекунем. Супоришҳои инфиродӣ барои хонандагони қобилиятнок на танҳо сатҳи рушди онҳоро, балки майлу рағбаташонро низ ба назар мегиранд. Супоришҳои алоҳида ба хонандагоне пешкаш карда мешаванд, ки дар раванди таълим натиҷаҳои пасттаринро нишон медиҳанд. Супоришҳои инфиродӣ имкон медиҳанд, ки ба рӯйбардоркунӣ роҳ надиҳем, шавқу ҳаваси хонандагонро бедор намоем, барои зоҳир кардани майлу ҳаваси онҳо имконият фароҳам оварем. Супоришҳои инфиродиро ҳамчун маводи иловагӣ ва ҳам бар ивази маводи ҳатмӣ пешниҳод кардан имконпазир аст.

Хулоса, истифодаи маҷмӯи корҳои мустақилонаи тавсифоти эҷодидошта дар зинаҳои гуногуни омӯзиши физика баҳри ташаккул додани тафаккури мантиқии хонандагон, рушди қобилияти эҷодӣ, ба беҳтар гардидани сифати азхудкунии мафҳумҳо ва баланд бардоштани сатҳу сифати дониши хонандагон аз физика мусоидат менамоянд.

АДАБИЁТ

1. Анофрикова С.В. Не учить самостоятельности, а создавать, условия для ее проявления. // «Физика в школе», 1995, - №3. - С. 48-51.
2. Барномаи физика барои мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ. –Душанбе: Матбуот, 2004. - 48 с.
3. Буряк В.К. Самостоятельная работа учащихся. – М.: Просвещение,1984. - 86 с.

4. Вайзер Г.А. Активные способы работы школьников над задачами по физике // Нетрадиционные способы оценки качества знаний школьников. -М., 1995.-С.19-27.
5. Дикова Л.О. О самостоятельной работе учащихся. // Физика в школе, 1979, №1. - С. 81-82.
6. Есипов. Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. –М.: Государственная учебно-педагогическое издание министерства просвещения РСФСР, 1961. - 215 с.
7. Ланина И.Я. Не уроком единым. Развитие интереса к физике (Серия «Библиотека учителя физики»). – М.: Просвещение, 1991. - 223 с.
8. Лында А.С. Самостоятельная работа и самоконтроль учебной деятельности старших школьников (методическое пособие). – М.: 1972. - 148 с.
9. Мавлонов И.Ш., Меляева Г.Т. Роль самостоятельных исследований учащихся по физике. // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Проблемаҳои физикаи муосир» бахшида ба 25-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: ДДОТ, 2016. - С. 159-161.
10. Мавлонов И.Ш., Меляева Г.Т. Ташкили кори мустақилонаи тавсифоти эҷодидошта дар ҷараёни саёҳатҳои физикӣ. // Маводи конференсияи байналмилалии илмӣ-амалии «Проблемаҳои муосири таҳсилоти математикӣ, физикӣ ва информатикӣ дар мактабҳои миёнаю олӣ» бахшида ба 25-солагии Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 55-солагии кафедраи методикаи таълими математикаи ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ. – Душанбе: Сифат, 2016. - С. 384-386.
11. Мавлонов И.Ш., Умаров У.С. Ташкили кори мустақилонаи инфиродии хонандагон аз физика. // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Дастовардҳои инноватсионии технологии масолеҳи композитсионӣ ва хӯлаҳои он барои соҳаи мошинасозӣ» бахшида ба 80-солагии профессори кафедраи «Технология ва мошин- созӣ» Каримов Н. К. – Душанбе: ДДОТ, 2014. - С. 156-157.
12. Мавлонов И.Ш., Умаров У.С. Хусусиятҳои ташкили корҳои мустақилонаи хонандагон аз физика дар синфҳои X-XI. Маводи конференсияи илмии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Экология ва масъалаҳои таълиму тарбия», бахшида ба 70-солагии мудири кафедраи «Технология ва экологияи химиявӣ», дотсент И.Н. Шарипов. -Душанбе: Ирфон, 2014. - С. 185-187.
13. Меляева Г.Т., Бобониёзова Г.А. Ташкили кори мустақилонаи тавсифоти эҷодидоштаи хонандагон ҳангоми кор бо маводи тақсимотӣ дар дарсҳои физика. // «Муҳаққиқ», - №3 (3), 2016. - С. 139-142.
14. Меляева Г.Т., Умаров У.С., Бобониёзова Г.А. Талабот ба таҳияи системаи корҳои мустақилонаи тавсифоти эҷодидошта аз физика. // «Муҳаққиқ», - №5 (5), 2016. - С. 82-84.
15. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении: Теоретико-экспериментальное исследование. – М.: Педагогика, 1980. - 240 с.
16. Рева Ю.В. Самостоятельная работа учащихся. // Физика в школе, 1981, - №3. -С. 46-50.
17. Самсонов В.Т. О самостоятельной работе на уроке. // Физика в школе, 1979, - №4. -С. 59-60.
18. Скаткин М.Н. Активизация познавательной деятельности учащихся в обучении. – М.: 1965. - 245 с.
19. Умаров У.С., Заробеков М. Донишандӯзии хонандагон тавассути корҳои мустақилона. // «Маърифат», - №9-10, 2000. - С. 62-64.
20. Умаров У.С., Мавлонов И.Ш. Ташкили кори мустақилонаи тавсифоти эҷодидошта дар машғулиятҳои лабораторӣ. // Маводи конференсияи илмӣ – методии ҷумҳуриявӣ доир ба мавзӯи «Проблемаҳои муосири илмҳои табиӣ–математикӣ ва тайёрии касбӣ–методии муаллимон. –Душанбе: ДДОТ, 2013. - с. 67-68.
21. Умаров У.С., Мавлонов И.Ш. Ташкили кори мустақилонаи хонандагон ҳангоми ҳалли масъалаҳои физикӣ. // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмиллалӣ доир ба мавзӯи «Мақоми педагогикаи халқӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ». – Душанбе: ДДОТ, 2013. - С. 232-234.
22. Умаров У.С., Тоҳирова Р., Файзуллоева Ҳ. Методикаи ташкил кардани мушоҳида дар ҷараёни таълими физика // «Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ», - №4, 2003. - С. 45.
23. Умаров У.С., Тоҳирова Р., Файзуллоева Ҳ. Методикаи ташкили озмоишҳои хонагӣ аз физика. // «Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ», №4, 2003. - С. 49.
24. Усова А.В., Вологодская З.А. Самостоятельная работа учащихся по физике в средней школы. – М.: Просвещение, 1981. - 158 с.
25. Физикаи 7-11-и барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон

МЕТОДИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СИСТЕМЫ САМОСТОЯТЕЛЬНЫХ РАБОТ ТВОРЧЕСКОГО ХАРАКТЕРА НА РАЗЛИЧНЫХ ЭТАПАХ ОБУЧЕНИЯ ФИЗИКИ

В статье приводятся сведения о методике использования комплексных самостоятельных работ творческого характера на различных этапах изучения физики. Исследование авторов по данной проблеме выявило, что учителя физики некоторых средних общеобразовательных учреждений города Душанбе и ближайших районов не придают должного внимания решению задач и для решения данной проблемы, на таджикском языке очень мало напечатано пособий. Исследование показало, что самостоятельные работы творческого характера учащихся на различных этапах изучения физики, то есть получения новых знаний и практическое применение знаний, умений и навыков, закрепление знаний и учёт знаний и сформировавшихся практических навыков. Учитывая всё это авторы по вопросу применения, развития

творческих способностей учащихся на всех этапах обучения разрабатывают теоретико-практические материалы. Со стороны авторов даются рекомендации о том, что некоторые темы школьной программы можно предложить ученикам для самостоятельного изучения, а также объяснить алгоритм её реализации.

С предъявлением различного типа самостоятельных работ творческого характера, при выполнении комплексных заданий экспериментально-исследовательского, практического характера, происходит развитие логического мышления учащихся, развитие творческих способностей, что способствует качественному освоению понятий и в целом – повышения качества знаний учащихся по физике.

Ключевые слова: *самостоятельная работа творческого характера, исследование, физика, задание, эксперимент, знание, умение, навык.*

METHODOLOGY FOR USING A SYSTEM OF INDEPENDENT CREATIVE WORK AT VARIOUS STAGES OF PHYSICS EDUCATION

The article provides information on the methodology of using complex independent works of a creative nature at various stages of the study of physics. The authors' research on this problem revealed that physics teachers of some secondary general educational institutions of the city of Dushanbe and the surrounding regions do not pay due attention to solving problems and to solve this problem, very few textbooks are published in the tajik language.

The study showed that independent work of a creative nature of students at various stages of studying physics, that is, obtaining new knowledge and practical application of knowledge, skills and abilities, consolidating knowledge and taking into account knowledge and formed practical skills. Taking all this into account, the authors develop theoretical and practical materials on the application, development of the creative abilities of students at all stages of education. The authors give recommendations that some topics of the school curriculum can be offered to students for independent study, as well as explain the algorithm for its implementation.

With the presentation of various types of independent work of a creative nature, when performing complex tasks of an experimental and research, practical nature, the logical thinking of students is developed, the development of creative abilities, which contributes to the qualitative development of concepts and, in general, to improve the quality of students' knowledge in physics.

Key words: *independent work of a creative nature, research, physics, task, experiment, knowledge, skill, skill.*

Сведения об авторах:

Мавлонов Изатулло Шашаевич *– ассистент кафедры методики преподавания физики Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. Адрес: 734003, Республика Таджикистан, город Душанбе, район И. Сомони, проспект Рудаки 121. Тел.: (+992) 918146410.*

Умаров Умар Сулаймонович *– доцент кафедры методики преподавания физики Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни.*

Адрес: *734003, Республика Таджикистан, город Душанбе, район И. Сомони, проспект Рудаки 121. Тел.: (+992) 933949328.*

Раджабов Умед Хушвакович *– доцент кафедры методики преподавания физики Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. Адрес: 734003, Республика Таджикистан, город Душанбе, район И. Сомони, проспект Рудаки 121. Тел.: (+992) 933211721.*

About the authors:

Mavlonov Izatullo Shashaevich *– assistant of the Department of Physics Teaching Methods of the Tajik State Pedagogical University named by S. Aini. Address: 734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe city, I. Somoni district, Rudaki Avenue 121. Tel.: (+992) 918146410.*

Umarov Umar Sulaymonovich *– docent of the Department of Physics Teaching Methods of the Tajik State Pedagogical University named by S. Aini.*

Address: 734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe city, I. Somoni district, Rudaki Avenue 121. Tel.: (+992) 935949328.

Rajabov Umed Khushvakovich *– docent of the Department of Physics Teaching Methods of the Tajik State Pedagogical University named by S. Aini. Address: 734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe city, I. Somoni district, Rudaki Avenue 121. Tel.: (+992) 933211721.*

ПРОБЛЕМАҲОИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТИ КАСБИИ ОМӮЗГОРИ ОЯНДА

Одинаев К.Б.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Дар шароити торафт мураккаб шудани талабот ба мундариҷаи таълим ва роҳҳои ташкили раванди таълим моро зарур аст, ки барои ҷустуҷӯи захираҳои нав баҳри баланд бардоштани сифат ва самаранокии таълими омӯзгорони оянда эътибори хоса зоҳир намоем. Аз ин рӯ, тайёр кардани кадрҳои касбии омӯзгорон, ки ҷавобгӯи талаботи замон мебошанд, дар маркази диққати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, омӯзгорон, олимон ва мутахассисони кишвар қарор дорад.

Дар ҳалли ин мушкилот нақши асосиро донишгоҳҳои омӯзгорӣ мебозанд, ки барои тайёр кардани мутахассисони оянда барои системаи маорифи ҷумҳурӣ, ки қобилияти самарабахши корҳои тарбиявиро доранд, пешбинӣ шудаанд. Ҳуҷҷатҳои барномавӣ оид ба рушди маориф, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи маориф" (2013), Қонун "Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва баъд аз таҳсилоти олӣ" (2009), "Консепсияи миллии таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон" (2002) ва "Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон » (2009) ва ғайраҳо як қатор чораҳоеро дар назар доранд, ки ба баланд бардоштани нерӯи илмию методии муассисаҳои таълимӣ, сифат ва самарабахшии омӯзгорони оянда нигаронида шудаанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф самтҳои умумӣ барои такмили он муайян карда шудаанд: сифат ба стандартҳои ҷаҳонии рушд ва хоҳиши ба ғайримутамарказсозӣ, тағйири заминаи иҷтимоии омӯзиши забон. Вобаста ба ин, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» [1, с.20-22]. ва қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқ барномаи давлатии такмили омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2014», ки дар он омӯзгорон ва муаллимони мактабҳои таҳсилоти умумӣ вазифаҳои масъули такмили куллии таълими забонҳоро мувофиқи талаботи ҷомеаи муосир гузоштаанд» [3, с.8 - 12] .

Равандҳои ҳамгироӣ дар ҷомеа мушкилоти баланд бардоштани сифати омодагии касбии омӯзгорон, алалхусус омӯзгорони донишгоҳҳо, дар назди кормандони соҳаи таҳсилоти олии ҷумҳурӣ ба миён гузошташудаанд. Дар робита ба ин, бояд қайд кард, ки барои пешбурди фаъолияти касбии худ, омӯзгори ояндаи донишгоҳ бояд забони давлатиро комилан азхуд кунад ва сатҳи ибтидоии салоҳияти касбӣ дошта бошад.

Ҳадди аққал ду нуқтаи назар дар бораи пайдоиши истилоҳи педагогии «салоҳият» вуҷуд доранд. Дар нуқтаи назари якум салоҳият аз забони англисӣ «competence» гирифта шуда, маънои **қобилиятнокиро** дорад. Салоҳият аз забони лотинӣ «compentis» гирифта шуда, маънои қобилият ва донишу соҳаи муайянро ифода карда, дорои вазифаи иҷрои чизе ё мувофиқи қарори худ, идора кардани самти педагогиро ба назар мегирад. Дар солҳои 1960 ва 70-ум истилоҳи "салоҳият" дар маънои зикршуда дар истифодаи илмӣ ворид карда шудааст. Н.Хомский дар доираи грамматика мафҳуми “салоҳияти коммуникатсионӣ” -ро истифода бурдааст, дар назарияи таълими забон Д. Хамес намудҳои гуногуни салоҳияти забониро таҳқиқ кардааст.

Солҳои 70-90-ум ин истилоҳ аллакай дар назария ва амалияи таълими забонҳо ва омода намудани роҳбарони мутахассис васеъ истифода шудааст. Равиши бар салоҳият асосёфта аз таҳқиқоти назариявӣ гузашта барои таҳияи барномаҳо ва технологияҳои таълимӣ асос мебошад.

Аз ҷумла, дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико дар соҳаи педагогика як самт ба вуҷуд омадааст, ки маъруф ба таълим дар асоси таркиб (“таҳсилоти бар салоҳият асосёфта”) мебошад.

Н. Хомский, тавре, ки нисбати забон таҳқиқот бурдааст, қайд кард: "Мо байни салоҳият (истифодаи забони худ гап мезанем) ва дар истифода (истифодаи воқеии забон дар ҳолатҳои мушаххас) фарқияти асосӣ ба вуҷуд меорем" [11, с.78- 82].

Дар замони ҳозира, ба ақидаи бисёре аз олимон, салоҳият ҳамчун талаботи меъёрии мундариҷаи таълим муайян карда шудааст - маҷмӯи сифатҳои ба ҳам алоқаманд (дониш, малака, усулҳои фаъолият), ки вобаста ба объектҳо ва равандҳо муайян карда шудаанд ва барои фаъолияти истеҳсолӣ бо онҳо заруранд: салоҳият шахсият, муайян кардани муваффақияти намуди муайяни фаъолият (салоҳияти асосӣ). Салоҳият ва салоҳиятнокӣ ба мавзӯи мувофиқи эҳтимолӣ, умумӣ - махсус (инфиродӣ), берунӣ - байниминтақавӣ, «минимумҳо» (мундариҷаи ҳадди ақали барномаҳои таълими асосӣ) - «талабот» (талабот ба сатҳи тайёрии хатмкунандагон) алоқаманданд. Аммо фарқияти салоҳият ва салоҳиятнокӣ метавонад ночиз бошад, зеро онҳо дар истилоҳот фарқ намекунанд, масалан, дониш ва малакаҳое, ки ба донишҷӯён пешниҳод карда шудаанд ва аллакай аз ҷониби онҳо азхуд карда шудаанд.

Тибқи нуктаи назари дуввум, "салоҳият" аз забони англисӣ аз рақобат гирифта шудааст - рақобат кардан ва ба тарҷумаи аслӣ маъноии салоҳиятро дорад [10, с. 26 - 34.]

Мафҳуми пурра на танҳо педагогӣ, балки аҳамияти васеи иҷтимоиву фарҳангии муносибати тахассусиро, ки ҳамчун воситаи модернизатсияи иҷтимоиву иқтисодӣ хизмат мекунад, нишон медиҳад.

Бояд махсус қайд кард, ки мафҳумҳои «салоҳияти асосӣ» ва «тахассуси асосӣ» аз ҷониби баъзе муҳаққиқон муайян карда шудаанд. Дар ин мушаххасот мушкилоти бунёдии робитаи байни таҳсилот

(ҳадафи рушди шахс) ва раванди иқтисодӣ (ҳадафи афзоиш додани истеҳсолот) ҷой дорад. Пешсаф чист ва ба чӣ равона карда шудааст (ба монанди дар робитаи байни омӯзиш ва рушд) Ҳам салоҳият ва ҳам тахассуси ҳаммонанд танҳо як категорияи иқтисодӣ буда, хислати шахсро ҳамчун "қувваи корӣ" муайян мекунад. Сипас, сиёсатмадорон ва соҳибкорон (корфармоён), ки маҷмӯи салоҳиятро барои стандартҳо ва барномаҳои таълимӣ муайян мекунанд, талаботи онҳоро дикта мекунанд, ки ба муҳити хизматрасониҳои таълимӣ табдил меёбанд. Ё, баръакс, салоҳият, пеш аз ҳама, категорияи педагогӣ ва шахси салоҳиятдор - ин фардияти рушди шахсият аст, пас таълим дар асоси салоҳият на танҳо «парвандаи» иқтисодиёт (ки ҳоло асосан ба фоида нигаронида шудааст), балки муҳаррики воқеии модернизатсияи иҷтимоиву иқтисодӣ хоҳад буд [10, с.78-92].

Дар адабиёти илмӣ се зинаи салоҳиятҳо одатан фарқ карда мешаванд:

-фосилаи умумӣ, фарҳангӣ, ки аз доираи таълими худ берунанд ва аҳамияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ доранд;

- таълимӣ (дар сатҳи мактаби миёна - касбӣ), ки ба фанҳои таълимӣ алоқаманданд;

- махсусияте, ки дар доираи фанҳои инфиродии таълимӣ ташаккул ёфтааст.

Гурӯҳбандии салоҳиятҳо омилҳои иҷтимоию иқтисодиро дар бар мегиранд, ки бояд ҳамчун таърифи нопурраи омилҳое, ки ҳамчун системаи ташаккули мундариҷаи маориф дар доираи салоҳиятҳо амал мекунанд, баррасӣ карда шаванд. Дар айни замон, дар иқтисодиёт тағироти куллӣ ба назар мерасад, самтҳо ва намудҳои нави кор ва равандҳои навсозии мундариҷаи маориф ба миён омадаанд. Аммо баррасии салоҳият танҳо аз ҷиҳати иҷтимоӣ-иқтисодӣ ("посухи алтернативии таълимӣ ба талаботи тағйирёбандаи бозори меҳнат"), "ҷавоб ба интизории нави кормандон" баъзе соҳаҳои муҳими фарҳанги маънавӣ, ахлоқӣ, зеҳнӣ ва иқтисодиро сарфи назар мекунад [9, с.12-16].

Бояд қайд кард, ки рӯйхати салоҳиятҳоро тартиб додан осон аст, аммо асоснок кардан душвор аст. Чанд сабабе вуҷуд дорад, ки салоҳиятнокии онҳоро муайян бояд кард (моделҳои дахлдоригурӯҳбандии онҳо):

1.Модели ба сӯи иҷтимоиёт нигаронидашуда салоҳиятҳоро дар соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ муайян мекунад: маърифатӣ, шаҳрвандӣ, меҳнатӣ, рӯзгор, фароғат.

2. Модели фарҳангӣ ва этикии ҷузъҳои таҷрибаи иҷтимоии дар фарҳанг сабтшуда: салоҳияти умумии фарҳангӣ (аз ҷумла маърифатӣ ва иттилоотӣ), салоҳияти иҷтимоӣ ва меҳнатӣ ва коммуникатсионӣ ва салоҳияти худшиносии шахс.

3.Модели ба шахсият нигаронидашуда дар самтҳои муносибатҳои шахсӣ [2, с.22-28];

- ба худ (салоҳияти арзиши-семантикии ҳамгироӣ, шаҳрвандӣ, такмилдиҳӣ, худтанзимкунӣ, рушди худ, инъикоси шахсӣ ва объективӣ);

- ба одамони дигар (салоҳияти ҳамкориҳои иҷтимоӣ, салоҳият дар иртибот);

-фаъолият (салоҳияти дониш, салоҳият дар намудҳои гуногуни фаъолият, салоҳияти иттилоотӣ).

4.Модели инфиродии фаъол дар робита ба сохтори таҷрибаи иҷтимоӣ ва шахсӣ, инчунин дар намудҳои асосии фаъолият, ки барои аз худ кардани таҷриба ба шумо имкон медиҳад: арзиши-семантикӣ, умумӣ, фарҳангӣ, таълимӣ-маърифатӣ, иттилоотӣ, коммуникативӣ, иҷтимоӣ ва меҳнатӣ, салоҳиятҳои худшиносии шахсӣ.

Ҳамин тавр, самти татбиқи мушкилот дар соҳаҳои гуногун ва намудҳои фаъолият ҳамчун ҳамгироии сохторӣ ва пурмаҳсули ҷанбаҳои дигари интихоби салоҳиятҳои таълимӣ (ба шахсият нигаронидашуда, шахсият-фаъолнокӣ) хизмат мекунад. Бисёре аз омӯзгорон равиши бар салоҳият асосёфтаро ҳамчун таҳкими самти амалии таълим медонанд, ки мундариҷаи он дар доираи фарзияи мавзӯӣ ташаккул ёфтааст. Аз ин бармеояд, ки роҳи ташаккули салоҳиятҳои таълимӣ, ки он барномавӣ-мавзуъ номида мешавад, ба миён меояд:

-ҷустуҷӯи зуҳуроти салоҳияти калидӣ дар ҳар як мавзӯи мушаххас;

- бунёди зинаи иерархиявии "дарахти салоҳиятҳо";

- тарҳрезии салоҳиятҳои умумии таҳсилот барои ҳар се зинаҳои таҳсилоти умумӣ; пешбинии фанҳои таълимӣ, ки аз рӯи дараҷаи салоҳият дар стандартҳои таълимӣ, нақшаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ ташаккул ёфтаанд.

Дар ҷамъбасти натиҷаҳои мазмуни назариявӣ ва педагогии мафҳуми "салоҳият", хусусиятҳои зерини муҳимро метавон фарқ кард;

- қобилият ва омодагии шахсро ҳамчун субъекти рушди мустақили системаи "инсон - ҷаҳон" нишон медиҳад;

- мавқеи субъективии донишҷӯро дар таълим инъикос мекунад; иҷрои маъноҳои шахсиро таъмин мекунад;

- аломати фарогир мебошад;

- Принсипи дидактикии алоқаи байни омӯзиш ва ҳаётро тавассути ғанӣ гардонидани таҷрибаи ҳаётӣ муайян карда, ҳалли мушкилотро амалӣ менамояд.

Мутобиқи таърифе, ки дар луғати таҳсилоти касбӣ дода шудааст, салоҳияти касбӣ ин сифати баландихтисос мебошад, ки ӯ қодир аст худро дар шаклҳои мушаххаси фаъолияти касбӣ муаррифӣ кунад

ва ба тағироти куллӣ дар механизми бозор мутобиқ шавад, барои он ки зудҳаракатии касбӣ ва банақшагирии касбро идора мекунад.

Салоҳияти касбӣ (лотинӣ: касб - ихтисоси расман нишон додашуда, касб: компетентсия - мувофиқат, мутаносибии қисмҳои умумӣ; рақобат - мувофиқ кардан, мувофиқ будан, қодир будан).

Салоҳияти касбӣ ё салоҳиятнокии касбӣ - сифат, моликият ё ҳолати мутахассис, якҷоя ё алоҳида мутобиқати ҷисмонӣ, рӯҳӣ ва маънавии ӯро ба эҳтиёҷот, талаботи касб, ихтисос, тахассус, стандартҳои тахассусӣ, мансаби ишғолшуда ё иҷрошаванда таъмин мекунад.

Ҷузъҳои асосии салоҳияти касбӣ аз инҳо иборатанд:

- салоҳияти ҳуқуқии иҷтимоӣ, яъне дониш ва малака дар соҳаи ҳамкорӣ бо мардум ва муассисаҳои давлатӣ ва дониши усулҳои касбии муошират;
- салоҳияти шахсӣ барои афзоиши мунтазами касбӣ ва такмили ихтисос;
- салоҳияти махсус - омодагӣ барои мустақилона анҷом додани фаъолияти касбӣ;
-қобилияти мустақилона такмил додани дониш ва малакаи худ аз рӯи ихтисос;
-худсалоҳиятнокӣ- доштани технология барои бартараф намудани нестшавии касбӣ;
-кобилияти баландихтисос - қобилияти корбарӣ дар шароити мураккаби ногаҳонӣ.

Сатҳи салоҳияти касбӣ дар асоси ташаккули малакаҳои касбӣ ва педагогӣ баҳо дода мешавад. Аз мавқеи вазифаҳои асосии амалии омӯзгор гурӯҳҳои зерини маҳорати касбӣ бояд таъкид карда шаванд:

-Маҳорати дарккунӣ, маҳорати донишмандӣ барои аз бар намудани донишҳои касбӣ, психологӣ ва педагогӣ, гирифтани маълумоти нав, систематизатсияи таҷрибаи педагогӣ ва таҷрибаи навоварӣ мебошад;

- малакаи идеологӣ - қобилияти гузаронидани корҳои сиёсӣ дар байни донишҷӯён ва тарғиби донишҳои педагогӣ;
- маҳорати дидактикӣ - қобилияти муайян кардани ҳадафҳои омӯзиш, интихоби шакл, усул ва воситаҳои таълим, шарҳи маводи таълимӣ;
- маҳорати ташкилӣ ва методикӣ - қобилияти ташкили ҷараёни таълим, ташаккули ҳавасмандии таълим, ташкили муносибатҳои педагогӣ, ташаккули коллектив ва ташкили худидоракунӣ;
- маҳорати пешгӯӣ - маҳорати педагогии ташкили бомуваффақияти ҷараёни таълим, аз ҷумла ташхиси шахсият ва коллективи донишҷӯён;
- маҳорати иньикоскунӣ - қобилияти баҳодиҳӣ ба фаъолияти касбӣ ва рафтори касбӣ;
- қобилияти ташкилотчигӣ ва педагогӣ - қобилияти педагогӣ дар ҷараёни таълим, истифодаи василаҳои оптималии таъсири педагогӣ, ташкили худидора ва худидоракунӣ, ташаккули самти касбии шахсияти донишҷӯён;
-таҷрибаи технологӣ - банақшагирии дурусти ҷараёни технологӣ, кори дастгоҳҳои технологӣ;
-таҷрибаи истеҳсолӣ ва таълимӣ;
- маҳорати умумии меҳнатӣ дар касбҳои ба ҳам наздик;
- маҳорати махсус ин яке аз маҳоратҳои баланди касбӣ дар доираи ҳар як соҳаи истеҳсолот мебошад.

Истифодаи васеъи равиши таърихӣ ва иҷтимоӣ-педагогӣ дар таҳлили ҳолати салоҳияти касбӣ имкон дод, ки ҷараёни ин масъала аз идея то консепсия муайян карда шавад (Э. Я, Голант, К.Н. Корнилов, М.П., Кашин, Я.И.Ханбиков, Л.М.) Пименова, Г.Д. Кириллова ва дигарон.) Ташаккули донишҷӯён дар ҷараёни тарбияи касбии малакаҳои тадқиқотӣ (О.А. Абдуллина, Б.С. Гершунский, И. Я. Лернер, В.А. Сластенин, А.І. Щербаков, Н.М. Яковлен ва дигарон.) Мӯҳтаво ва сохтори салоҳият (В.А. Балок, Э. Ф. Мосин, П.И. Пидкасистӣ, Д. Б. Эпипанӣ, И.Л. Наумченко, Л.А. Шамова ва дигарон). Дар асоси таҳлили барҳӯрдҳои гуногун ба проблемаи салоҳияти касбӣ дар педагогика, тағйири динамикаи мундаричаи мафҳуми салоҳият дар заминаи вазъи таълимии ҷамъоварии таҷрибаи методологӣ дар ташкили амалияи педагогии донишҷӯёни педагог муайян гардидааст. Кори фаъолонаи олимон дар самти омӯзиши ташаккули салоҳияти донишҷӯён, аз муайян кардани консепсия то ташкили назарияи педагогии он (И.Я. Лернер, А.М. Матюшкин, М.М. Махмутов ва ғайра) ва ба назарияи фаъолнокии салоҳиятнокӣ (П. И.Пидкасистӣ, Г. И. Щукина), аз ҷумла дар заминаи истифодаи алгоритмҳои оптималии фаъолият барои таълими проблемавӣ ва барномавӣ (Ю.К. Бабанский, В.П. В.П. Беспалько, Ю.Н. Клюткин ва ғ).

Мақсади асосии таълим дар донишгоҳи муосир қонеъ намудани ниёзҳои таълимии донишҷӯёни мушаххас мебошад, ки ин барои ба даст овардани салоҳият (малака, дониш, сифатҳои шахсӣ ва тамоюлҳои арзишӣ), ва инчунин барои рушди шахсияти онҳо хело зарур аст.

Омӯзгори мактаби олӣ барои таълим додани донишҷӯён, ки аз рӯи модели салоҳият, яъне системаи малака, дониш, сифатҳои шахсӣ ва тамоюлоти арзишӣ муайян карда шудааст бояд омодагии пурра дошта бошад.

Ин модел, дар навбати худ, дар асоси салоҳиятҳои асосӣ, ки омӯзгори муосири муассисаи таҳсилоти олӣ бояд азхуд кунад, сохта шудааст. Ин салоҳиятҳо дар профили тахассуси мутахассис ё талабот нисбати омӯзгор сабт карда мешаванд.

Тавсифи тахассусии омӯзгори мактаби олӣ таҳкурсии такмили ихтисоси омӯзгорон мебошад [5, с.15-23].

Дар талаботҳои тахассусӣ нисбати шахсоне, ки маълумоти олӣ гирифтаанд, малака [6, с.76-95] ё «мачмӯи динамикии дониш, фаҳмиш, малака ва қобилият» [8, с.83-88] ё «қобилияти тасдиқшудаи истифодаи дониш, малака ва шахсият, малакаҳои иҷтимоӣ ва методологӣ дар фаъолияти меҳнатӣ ё таълимӣ ва рушди касбӣ ва шахсии онҳо» фаҳмида мешавад [4, с.45-48]

Ҳамин тариқ, баръакси муносибати «дониш» ба ташкили таълим, усули салоҳиятнокӣ қобилияти амалисозии дониш, малакаҳои ҳосилшуда ва инчунин сифатҳои шахсии ба даст овардашуда ва самтҳои арзиширо муайян мекунад. Як қатор олимоне, ки то ҳол фарқи байни салоҳият ва салоҳиятнокиро муайян карда натавонистанд, ба чунин фаҳмиши салоҳият наздик мешаванд. Ҳамин тариқ, баъзеҳо салоҳиятҳоро "як системаи беназири донишҳои касбӣ ва шахсӣ, малака ва сифатҳои шахс" меноманд [7, с.68-84], дигарон - салоҳиятнокиро ҳамчун истифодаи сифатии салоҳиятҳо [9, с.12-14], дигарон - салоҳиятро ҳамчун аҚлонӣ ва шахсият ба дониш, таҷрибаи шартии фаъолияти ҳаёти иҷтимоӣ ва касбии шахс асос медиҳанд. [2, с.18-23]. Таҳқиқотчиёни дигар қайд мекунанд, ки мафҳуми "салоҳият" доштани дониш, малака ва таҷрибаи ҳаётро дар бар мегирад [7, с.76-81]

Дар айни замон, аз эътибор соқит карда мешавад, ки мафҳуми «маҳорат» аллакай «усулҳои аз ҷониби шахсият иҷрогардидаи амал, ки аз ҷониби мачмӯи дониш ва малакаҳои ҳосилшуда таъмин шудаанд» дар назар дошта шудааст [7, с.92-96]. Аммо, ҳатто дар ин формула сифатҳои шахсӣ ва тамоюлоти арзишӣ вуҷуд надоранд, ки ташаккул ва рушди онҳо, мувофиқи фарзияҳои педагогӣ, ба тамоми раванди таълим равона карда шудааст.

АДАБИЁТ

1. Занков Л.В. Дидактика и жизнь/ Л.В. Занков.- М.: Просвешение, 1968. - С. 40-43.
2. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно- целевая основа компетентностного подходов образовании /И. А.Зимняя. – М.; 2004. -42 с.
3. Постановление Правительство Республики Таджикистан «Об утверждении государственной программы совершенствования изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на 2004-2014 годы». – Душанбе, 2003. 20с.
4. Рябов В.В. Организация комплексного подхода к воспитанию студентов в педагогическом вузе: учебное пособие / В.В. Рябов. – Куйбышев, 1987, - 77с.
5. Салибаев В.Х. Некоторые особенности пересказа текстов на втором языке / В.Х. Салибаев. – Душанбе: Ирфон, 1973, - с.31.
6. Совершенствование профессиональной подготовки студентов в процессе решения психолого – педагогических задач // Межвузовский сборник научных трудов. – Смоленск, 1983. – 107с.
7. Стратегия модернизации содержания общего образования. – Москва.; 2001.- 102 с.
8. Талбаков К. Воспитание нравственных качеств студентов в процессе преподавания иностранных языков (английский) / К. Талбаков. – Душанбе, 1993. – 135с.
9. Тупайло И. Л. О профессиональном становления студентов в условиях развивающейся системы народного образования / И.Л. Тупайло // Сборник научных трудов. – Душанбе, 1991. С. 13-18.
10. Щукина А.Н. Некоторые вопросы совершенствования подготовки учителя \ А.Н. Щукина // Советская педагогика. – М.; 1971. №9 125 с.
11. Югай А.Х. Психолого – педагогическая подготовка студентов педагогического вуза к будущей педагогической деятельности / А.Х. Югай // Ученные записки Кулябского государственного педагогического института. – Куляб. – С.126.

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

Автор предпринял попытку проанализировать материал исследования, чтобы сделать науку все более сложной, используя глубокие научные источники и переспективы. Автор упоямнул, что «В XX1 веке новые стратегические ориентиры модернизации общества существенно изменили педагогического образования. Вклад науки и педагогического образования повлиял на развитие всех сфер экономики, политики и культуры.

Цел исследования состояла в разработке и практической реализации технологии развития готовности будущего учителя к педагогической самореализации в процессе формирования его профессиональной компетентности».

Исходным пунктом исследования послужила концепция формирования учителя в парадигме компетентностного подхода. Становится все более очевидным, что компетентность личности будущего учителя – интегративный показатель качества образования, представляющий собой комплексный ресурс личности, который обеспечивает возможность будущему учителю эффективного взаимодействия с окружающим миром в сфере образования и который зависит от необходимого для этого набора профессиональных компетенций – личностных новообразований, включающих в себя наряду с когнитивно – поведенческим компонентом готовность к профессиональной педагогической деятельности как интегративное свойство личности. По мере развития профессиональной компетентности человека в той или иной сфере деятельности они укрупняются и интегрируются с другими компетенциями, проявляясь в новом качестве, представляя собой спираль диалектического

развития. Именно они обеспечивают субъекту возможность ставить перед собой значимые цели, рисковать, гибко, творчески подходить к решению проблемы и получать результат. Формирование компетенций, определяющих готовность будущего учителя к педагогической самореализации, означает формирование его профессиональной компетентности.

Ключевые слова: *формирование компетентности, предмет, педагогика, будущий учитель, исследование, личность учителя, компетентность, педагогическое самопознание, интеграция личности, показатель, дидактический принцип.*

THE PROBLEMS OF THE FORMATION PROFESSIONAL COMPETENCES OF FUTURE TEACHER

The author has made an effort to analyze the research material in order to make more and more sophisticated science, using deep sources and perspectives. The author also mentioned that «In the 21st century, new strategic guidelines for the modernization of society have significantly changed teachers` education. The contribution of science and teachers` education has influenced the development of all areas of the economy, politics and culture.

The purpose of the study is to develop and implement the technology for developing the future teacher's preparation for pedagogical self-realization in the process of forming his professional competence».

The starting point of the study is the concept of teacher formation in the paradigm of the competency-based approach. It becomes more and more obvious that the competence of the personality of the future teacher is an integrative indicator of the quality of education, which is a comprehensive resource of the personality that provides the opportunity for the future teacher to effectively interact with the outside world in the field of education and which depends on the set of professional competencies necessary for this - personality neoplasms, including along with the cognitive - behavioral component, preparation for professional pedagogical activity as integrative property of personality.

As a person develops professional competence in a particular field of activity, they are enlarged and integrated with other competencies, manifesting themselves in a new quality, representing a spiral of dialectical development. Especially they provide the subject with the opportunity to set significant goals, take risks, flexibly, creatively approach the solution of the problem and get the result. The formation of competencies that determine the preparation of a future teacher for pedagogical self-realization does it mean the formation of his professional competence.

Keywords: *Formation of competence, subject, pedagogy, future teacher, research, personality of teacher, competence, pedagogical self-knowledge, personality integration, indicator, didactic principle.*

Сведения об авторе:

Одинаев К.Б *– Докторант(PhD) 1-го курса кафедры методика преподавания английского языка Таджикского Государственного Педагогического Университета имени С. Айни.* ***Адрес:*** *734003, РТ, г.Душанбе, ул. Рудаки - 121* ***Тел:*** *(+992)987657262*

About the author:

Odinaev K.B. *- Doctor Degree (PhD) of the chair of teaching methodology of English Language Tajik State Pedagigical University named after S. Ayni.* ***Address:*** *734003, RT, Dushanbe, p.Rudaki,-121* ***Phone:*** *(+992) 987657262*

ТАШАККУЛИ ФАРҲАНГИ ХУДШИНОСӢ, ВАҲДАТИ МИЛЛӢ ВА ВАТАНПАРАСТИИ ҶАВОНОН ТАВАССУТИ ФАЪОЛИЯТИ ИҶТИМОӢ-ФАРҲАНГӢ

Назарова З.Э.

Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М.Турсунзода

Дар замони истиқлол фарҳанги худшиносӣ, ваҳдати миллӣ ва ватанпарастии ҷавонон таҳвият ёфт, ки ба фикри мо, ба чанд омил бастагӣ дорад; *аввалан*, истиқлоли давлатӣ барои шаклгирии ин рукнҳои фарҳанги ваҳдатзо заминаи мусоид фароҳам овард; *дуввум*, худшиносиву худогоҳӣ ва ваҳдати миллӣ ба ҷузъи муҳими ғояи сиёсати давлат табдил ёфт; *сеюм*, муассисаҳои иҷтимоиву фарҳангӣ ҷиҳати боло бурдани эҳсоси худогоҳии ҷавонон тавассути баргузории чорабиниҳои сиёсиву фарҳангӣ, конфронсу ҳамоишҳо, таҷлили ҷашнҳои бузургмардон, эҳёи суннатҳои фаромӯшшуда саҳми бориз гузоштанд. Дар «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» вожаи **«ваҳдат»** ба маънои *ягонагӣ, сарҷамъӣ, муттаҳидӣ* [3, с.281] *ташреҳ шудааст*. Ин ягонагиву муттаҳидӣ аз ваҳдати маънавӣ бармехезад. Чунки ваҳдати маънавӣ- *ягонагӣ аз ҷиҳати фикру ақида, як будани мафкура* [3, с.281] -ро мефаҳмонад ва як рукни андешаи миллӣ аст. Аз ин бармеояд, ки пеш аз он ки мардуми манотиқи гуногун бо ҳам оянд, сараввал унсурҳои муттаҳидсоз лозим аст. Ва ин унсурҳо сарватҳои маънавии ҷомеа- ақл, дониш, андеша, ҷаҳонбинӣ, хирад ва тафаккур мебошанд. Ашхосе, ки дорои ин сарватҳоянд, пеш аз ҳама худ ва қимати худро мешиносанд. Чаро ки ҷомеа ба хештаншиносии шахс асос ёфтааст. Худшиносии шахс ба чӣ дараҷа амиқ рафта бошад, савияи хештаншиносии ҷамъият ба ҳамон дараҷа баланд хоҳад буд. Дар айни замон баланд рафтани

савияи хештаншиносии ҷомеа хештаншиносии шахсро амиқтар хоҳад бурд. Худшиносии шахси алоҳида ва худшиносии ҷомеа сахт вобастаи якдигар аст[5, с.11-12].

Вожаи худшиносӣ ҳам ба ҳамин маъно аст. **Худшиносӣ**- *1.қадру қимати худро шинохтан. 2.Худбинӣ, худхоҳӣ* [5, с.477]. Ба тарзи дигар, худшиносӣ аз шинохти шахсияти худ оғоз мешавад. Мавзӯи худшиносӣ низ бо масоили ахлоқи инсонӣ, алоқаи инсонӣ алоқаи бевосита дорад. Дар назари аввал ба хонандагон бояд ачиб намояд: худшиносӣ чӣ маънӣ дорад, Одам худашро бояд чӣ хел шиносад, он ки вай ному насабашро медонад, касбу корашро медонад, оиладорӣ ва тарбияти фарзандашро медонад, оё худи ҳамин худшиносии одам нест? Аз ҷиҳати ҷисмонӣ одам медонад, ки аъзои бадани вай аз чӣ таркиб ёфтааст ва аъзои баданро чӣ хел ҳифз кардан ва тоза нигоҳ доштан лозим аст. Ин як ҷанбаи худшиносии инсон аст[4, с.36].

Ҳамин тавр, гуфтан мумкин аст, ки ташаккули фарҳанги худшиносӣ, худогоҳӣ ва вахдати миллӣ ва дар ҳамин рӯҳия тарбия намудани ҷавонон дар афкори педагогии халқи тоҷик решаҳои амиқи таърихӣ дорад. Дар таърихи афкори ҷамъиятии пешқадами халқи тоҷик дар давраи мустамлика эҷодиёти Аҳмади Дониш оғози ҷараёти прогрессивӣ будааст. Ин ҷараён баъдтар дар асарҳои Шоҳин, Ҳайрат, Асирӣ ва дар давраи пешазинқилобӣ дар эҷодиёти Айнӣ давом мекунад. Таъсири ғоявии Аҳмади Дониш ба ҳамасрон, шогирдон ва ҳамсуҳбатонаш дар Бухоро хеле калон будааст[2, с.432-433].

Истиқлолият барои омӯзиш ва мавриди амал қарор додани афкори ниёгони мо ҷиҳати ба таври шоиста шаклгирии фарҳанги худшиносии миллӣ нақши муассир дорад. Чунончӣ, маҳз дар замони истиқлол бори нахуст дар таърихи халқамон дар Конституцсия дарҷ гардида аст, ки Тоҷикистон ватани мо – хонаи умеди тоҷикони ҷаҳон мебошад. **Рамзҳои давлатӣ**-муҳимтарин рамзҳои истиқлолият ва давлатдории миллӣ қабул шудаанд. **Нишону Парчам** ва **Суруди миллӣ** ба ҳайси симои худогоҳии миллӣ ҳисси ватандӯстиву ватанпарастии ҷавононро афзун менамоянд ва вазифаи мост, ки ҷиҳати дар қалби ҷавонон ҷой намудани эҳсоси садоқат ва муҳаббат ба рамзҳо ва муқаддасоти миллӣ ҳамвора ҷаҳд варзем. Нахустин падида дар ин самт баъд аз истиқлоли давлати қабули «Барномаи тарбияи ватанпарастии ҷавонони Ҷумҳурии Тоҷикистон» буд, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 марти соли 1995 № 234 тасдиқ шудааст. Барномаи мазкур омӯзиши моҳият ва мазмуни Конституцсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, тарбияи хонандагон ва ҷавонон дар рӯҳияи ватанпарастӣ, эҳтиром ба рамзҳои давлатӣ, омодагӣ ба ҳифзи ватан, гузаронидани конференсияҳои илмию амалӣ, семинарҳо, суҳбату вохӯриҳо бо собиқадорони ҷанг, таҳияи барномаҳои таълимӣ, тавсияҳои методӣ ва тадбирҳои мушаххасро, ки барои ташаккули тарбияи ватанпарастӣ мусоидат мекунад, дар бар гирифтааст.

Мутобиқи ин барнома аглаби арбобони ҷамъиятӣ ва давлатӣ дар баромад ва навиштаҳои худ ба масъалаи тарбияи наврасон дахл карда, ҳамзамон оид ба муҳимияти муҳаббат ба Ватан, худшиносӣ ва ватанпарастии онон дар асоси ошноӣ ва ширкати фаъолашон дар ҳаёти ҷамъиятии кишвар изҳори андеша кардаанд. Имрӯз олимону мутахассисон, аҳли ҳунар пирони соҳибтаҷриба ва бешак ҳар як фарди ҷумҳурӣ бояд кӯшиш ба ҳарҷ диҳад, то ки он анъанаҳои беҳтарини гуманистӣ аз сари нав зинда гарданд. Эҳё ва тарғибу ташвиқи он анъанаҳо тавассути фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ назаррас аст. Тавре Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бар ҳамин маврид таъкид намудаанд, онҳоро омӯхтан, донистан, гиромӣ доштан ва бо саҳифаҳои зафарманди он ифтихор кардану аз камбудиву норасоиҳояш сабақ бардоштан вазифаи муқаддаси мост[6, с.64].

Ҳамчунин, ба назари мо, омӯзиш ва такмили ҳамаи намудҳои корҳои тарбиявию ватандӯстии насли наврас дар муассисаҳои томактабӣ, мактабҳои миёнаи махсус ва олии ҷумҳурӣ дар асоси анъанаҳо беҳтарини қаҳрамонӣ ва диловарии халқи тоҷик ва дигар халқҳое, ки сокини Тоҷикистонанд, амри воқеӣ ва кори саривақтист. Ҷиҳати ташаккули худшиносии ҷавонон ба чунин омилҳо мебояд таваҷҷуҳ намуд:

- ҷорӣ намудани шаклҳои нави тарбияи ҷавонон ба воситаи асарҳои ниёгон ва абёти нави шоирон, нависандагон, оҳангсозон, рассомон, драматургон ва офарандагони филмҳо, ки дар онҳо қаҳрамонии фарзандони тоҷик дар муҳорибаҳои гуногуни давраҳои таърихӣ ва имрӯзаи Тоҷикистон бо образҳои бадеии нотакрор иньискос гардида бошанд;

- беҳтар намудани ҳамкории муассисаҳои фарҳангӣ, маориф, иттифоқҳои эҷодӣ ва комисариатҳои ҳарбии шаҳру ноҳияҳо ва гузаронидани озмунҳо, фестивалҳо, аз назаргузаронии дастаҳои ҳаваскорон, бозиҳои ҳарбию варзишӣ таҳти унвони рамзии «Тоҷикистони ман», «Дифои Ватан – вазифаи муқаддас» ва ғ.-ҳо. Дар ин росто, ташкил ва баргузории озмуни ҷумҳуриявии «Фурӯғи субҳи доноӣ» иқдоми начиб аст. Ба ин маънӣ, яке аз вазифаҳои аввалини муҳимдараҷаи илми муосир бо назардошти вазъи имрӯзаи кишвар муайян намудани самтҳои асосии таҳқиқи проблемаҳои маънавию ахлоқии ҷомеа дар ҷумҳурии соҳибистиқлол мебошад, ки тарбияи ҳисси худшиносии миллӣ ва ватанпарастӣ қисми ҷудонашавандаи онро ташкил медиҳад. Ватанпарастӣ дар ҷомеаи соҳибистиқлол хусусиятҳои принсипан навро соҳиб мегардад. Хусусиятҳои асосии ватанпарастӣ тавссути фаъолияти муассисаҳои иҷтимоиву фарҳангӣ далолат аз он менамояд, ки меҳру муҳаббат ва садоқат ба Ватан дар доираи меҳри зодгоҳ, маҳал, деҳа, ноҳия, вилоятва урфу ананаҳои миллӣ маҳдуд нашуда,Тоҷикистони ягонаву томро дар бар мегирад. Новобаста ба гурӯҳҳои гуногуни этникӣ ва миллату ҳалқиятҳои дар ҷумҳурӣ сукунат дошта, Тоҷикистон ватани ягонаи ҳамаи тоҷикистониён аст ва бояд онҳо низ аз таҷрибаи таърихии миллати мо воқиф бошанд.

Ба ҳамин маънӣ, ба андешаи мо, миллат бояд ба таҷрибаи таърихии худ ва дигарон такя кунад, давлат бояд ҳамеша сабақҳои таърихи миллати худ ва дигаронро пеши назар дошта бошад. Такя бар таҷрибаи таърихӣ яке аз шартҳои асосии растагорӣ ва эҳёи миллист» [5, с.55].

Ҳамин тавр, хулоса баровардан мумкин аст, ки ташаккули фарҳанги худшиносиву худогоҳиии ҷавонон тавассути муасисаҳои иҷтимоиву фарҳангӣ дар замони истиқлол бо муҳтавои нав мукаммал гардид. Вусъати ташаккули фарҳанги худшиносии миллии ҷавонон зери ҳимояи бевоситаи давлат қарор гирифт. Дастгирии давлатии ташкилоту муассисаҳои мазкур, ки хизматрасонии иттилоотии ҷавононро таъмин мекунад, дар асоси озмун ва қонунгузории ҷумҳурии Тоҷикистон сурат мегирад [1, с.7]. Муассисаҳои иҷтимоиву фарҳангӣ дар амри ташаккули худогоҳии ҷавонон нақши бориз бозиданд. Онҳо насли дорои ҷаҳонбинии ҷадид ва мусаллаҳ бо донишҳои замонавиро тарбия намуданд. Дар ин росто, «Барномаи ватанпарастии ҷавонон» ва амалӣ гардидани нуктаҳои меҳварии он рӯйи даст гирифта шуд, ки татбиқи амалии он баҳри парвариши ҷавонони соҳибзавқу ҷӯянда ва эҷодкор замина фароҳам овард. Натиҷаи амалии ҳамин Барнома аст, ки феъилан муассисаҳои фарҳангӣ ва санъати ҷумҳурӣ дар тарбияи худшиносии миллӣ ва ватандӯстии ҷавонон яке аз ҷойҳои намоёнро ишғол менамояд. Таҷриба нишон дод, ки роҳандозии қавии ҳамкории муштараки ҷавонон бо муассисаҳои фарҳангӣ ва санъат ба монанди осорхонаҳо, театрҳо, клубу хонаҳои маданият, китобхонаҳо, муассисаҳои мусиқӣ, ансамблҳо, студияву кружокҳо, мактабҳои олию миёнаи мусиқӣ барои ташаккули фарҳанги худшиносии миллӣ ва ватанпарастии ҷавонон дорои аҳамияти вижа ва самараи нек мебошад.

АДАБИЁТ

1. Маҷмӯаи асноди меъёрӣ- ҳуқуқӣ дар самти татбиқи сиёсати давлатии ҷавонон дар Тоҷикистон.-Душанбе, 2010.-146 с.
2. Равшангари афкори ҷомеа (мураттибон: Ҳомидов О., Набиев А., Умаров С./О.Ҳомидов,А.Набиев, С.Умаров// Душанбе:Деваштич, 2009.-70 с.
3. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ.-Душанбе:Пажӯҳишгоҳи забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ, 2010.-305 с.
4. Ҳодизода Расул. Ахлоқ ва ҷомеа/Р.Ҳодизода//.-Душанбе:Ирфон. 2008.-118 с.
5. Шакурӣ М. Истиқлол ва худшиносии иҷтимоъиву маънавӣ/М.Шакурӣ//-Душанбе:Оли Сомон, 1999. -142 с.
6. Эҳёи арзишҳои фарҳанги миллӣ ва динӣ (мураттибон Мирзозода А. ва Олимов Ф.).-Душанбе:Балоғат, 2016.-244 с.

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ САМОПОЗНАНИЯ, НАЦИОНАЛЬНОГО ЕДИНСТВА И ПАТРИОТИЗМА МОЛОДЕЖИ ЧЕРЕЗ СОЦИОКУЛЬТУРНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Воспитание патриотизма в молодёжи в период независимости республики приобрела весьма обширное понятие и включает в себе важные проблемы общества. Одним из важных качеств патриотизма молодёжи по средством социально – культурной деятельности является не только любовь и верность к городу, отдельной деревне или району, но и оно должно включать в себе всю нашу родину - Таджикистан. В статье приведены главные качества патриотизма молодёжи по средством социально – культурной деятельности.

FORMATION OF CULTURE OF SELF-KNOWLEDGE, NATIONAL UNITY AND PATRIOTISM OF YOUTH THROUGH SOCIO-CULTURAL ACTIVITIES

The upbringing of patriotism in youth during the period of independence of the republic acquired a very extensive concept and includes important problems of society. One of the important qualities of youth patriotism in the means of socio-cultural activity is not only love and fidelity to the city, a separate village or district, but also it should include our entire homeland - Tajikistan. The article presents the main qualities of youth patriotism as a means of socio-cultural activity.

Сведения об авторе:

Назарова Зебо *- преподаватель кафедры культурологии Таджикского государственного института культуры и искусство им. Мирзо Турсунзаде Телефон (+992) 902448478*

About the autor:

Nazarova Zebo *- teacher of the Department of Cultural Studies of the Tajik State Institute of Culture and Arts name Mirzo Tursunzade. Phone (+992) 902448478*

ХУСУСИЯТҲОИ ИСТИФОДАИ НАВОҲОИ ФАЛАК ВА ГӮРҒУЛӢ ДАР ОРАТОРИЯ-БАЛЕТИ «ФАРЁДИ ДУРИҲО”- И Т.САТТОРОВ

Пиракова Ш.

Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М.Турсунзода

Талабхӯҷа Сатторов (1953-2007) ба зумраи он бастакороне шомил аст, ки даврахои наврасӣ ва ҷавонии ҳаёташ ба давраи шукуфонии санъати бастакории Иттиҳоди Шӯравӣ мувофиқ омадааст. Ин давраи мутаассили инкишофи ғояҳои гуногунҷабҳаи як ватани том буд, ки бо маориф ва фарҳанги мантиқан болою ранговранг фарқ мекард. Барои як навраси деҳотӣ (аз деҳаи Гулзори ноҳияи Ховалинг), ки табиатан маҳорати баланди мусиқӣ дошт, аз ҷониби омӯзгори хушсалиқа ва бастакори нотакрор Дамир Дустмуҳаммадов сари вақт дарк гардидан, ин дар саҳифаи зиндагиномаи Талабхӯҷа Сатторов оғози

дигаргуниҳои ҷиддӣ мансуб гардид. Д.Дустмуҳаммадов ҳанӯз дар оғози солҳои 1970-ум дар театри Кӯлоб меҳнатдӯстӣ ва ҷозибаи дарки воқеии санъати мусиқӣ доштани Талабхӯҷа Сатторовро эътироф намуд.

Талабхӯҷа Сатторов яке аз пурмаҳсултарин композиторон ба ҳисоб рафта, қариб дар ҳамаи жанрҳои мусиқии касбӣ асарҳои гаронарзиш офаридааст. Теъдоди асарҳои эҷоднамудаи ӯ дар маҷмӯъ аз 150 номгӯй зиёд аст.

Яке аз асарҳои бузурги офаридаи Талабхӯҷа Сатторов ин оратория-балети "Фарёди дуриҳо" мебошад.[6].

Асари монументалии Талабхӯҷа Сатторов "Фарёди дуриҳо", ки ба 100-солагии шӯриши Восеъ бахшида шудааст, аз он ҷиҳат басо ҷолиб аст, ки композитор ба таълифи он хеле эҷодкорона ва навҷӯёна муносибат карда, онро дар жанри мураккаб ва омехтаи (синтетикии) оратория – балет, ки дар мусиқии тоҷик нав буд, эҷод кардааст ва барои ҳарчи хубтар ва равшантар ифода шудани ғояи асараш аз мавод ва воситаҳои гуногун ва рангин истифода бурдааст.

Оҳангсоз ду хати сужавӣ: воқеъаҳои аслии шӯриши Восеъро, ки соли 1888 дар Балҷувон рух дода буданд ва қиссаи чил духтаронро, ки аз рӯи ривоятҳои мардумӣ зидди асорат муборизе бурда, дар кӯҳи Балҷувон ба санг мубаддал гаштаанд, ба ҳам пайваста, вобаста ба ин мавзӯъҳо матнҳои эҷодиёти даҳонии халқ, А.Муродӣ ва порчаҳоро аз достони "Оташ"-и М.Қаноат ба кор бурдааст ва ба партитураи асараш партияҳои ровӣ, фалакхон ва гӯрӯғлисароро низ дохил кардааст, ки ин барои миллӣ ва пуртаасир баромадани асар нақши муҳим бозидааст.

Азбаски ораторияҳои драммавӣ-эпикӣ як навъ нақлу ҳикояти воқеъаҳои гузашта мебошанд, шаклашон дар назари аввал озод менамоянд.[7].

Аммо дар асл шакли чунин асарҳои монументалӣ мураккаб буда, онҳоро метавон "шакл дар шакл" номид. Шакли оратория – балети Талабхӯҷа Сатторов "Фарёди дуриҳо" низ агар ба таври хеле умумӣ назар кунем, шакли се қисма аст, ки аз қисми муқаддимавӣ – экспозитсионӣ, инкишофдиҳанда (разработка) ва қисми хотимавӣ иборат аст. Вале агар мо онро муфассалтар таҳлил кунем, мебинем ки ҳар як қисми ин силсилаи лаҳзаҳо, микросикл ё микросилсила мебошад.

Асар аз садои флейтаи якка ва нолаи Гулизор, духтари Восеъ дар сабки фалак оғоз мешавад, ки ин муқаддима ва як навъ пешгӯии хотимаи фоҷеавии воқеаҳо мебошад.

Баъд аз микросикли аввал ибораи аз ду саҳнаи рақсӣ(балет) дар канорҳо ва лаҳзаи калони хорӣ дар мобайн шурӯъ мешавад. Дар ҳар ду саҳнаи рақсӣ (балет) дар оркестр оҳангҳо аз "Гӯрғулӣ" истифода шудаанд, ки дар ин ҷо мувофиқи драматургия характери размӣ пайдо кардаанд. Маҳз дар микросикли аввал, дар саҳнаи хор, вақте ки Восеъ дар кӯҳи Балҷувон оташ афрӯхта, мардумро ба шӯриш даъват мекунад, оғози воқеъаҳо сурат мегирад.

Қисми дуввум ва микросикли дуввум аз арияи Восеъ ва лаҳзаи рақсӣ (балет) дар мобайн бо авҷи (кулминатсия)- и баландтарини асар – саҳнаи фурӯ нишондани шӯриш иборат мебошад. Дар ин саҳна оҳанги размӣ – қаҳрамонӣ аз "Гӯрғулӣ" бо варианти бузургшудаи он дар хор ба таври контрапунктӣ пайваст мешаванд ва баъд ба лейтмотиве ки дар қисми аввал садо дода буд, мегузаранд.[5].

Микросикли саввум – ин пайвасти кулминатсияи лирикӣ – фоҷеавӣ (Гулизор, фалак) бо хотимаи фоҷеавии асар - саҳнаи қатли Восеъ мебошад. Саҳнаи қатл, намоиши бевоситаи қатл набуда, тавассути монологи ровӣ ҳикоят мешавад.

Образи Восеъ дар ҳолатҳои гуногуни рӯҳӣ нишон дода шудааст: дар аввал дар ҳолати ба қарор омадан, дар кулминатсияи асар – дар ҳолати бар ҳама шакку шубҳаҳо ғолиб омадан ва дар охир – дар ҳолати устуворӣ ва шикастнопазирии рӯҳ.

Ҳамаи ин воситаҳо – истифодаи фалак, "Гӯрӯғлӣ" ва ровӣ дар оратория – балети Талабхӯҷа Сатторов "Фарёди дуриҳо" нақши муҳимми драматургиро иҷро мекунанд.

Сабки фалакхонӣ дар оратория – балет ду маротиба: дар муқаддима ва дар қисми саввум чун нолаи Гулизор истифода шудааст. Бори аввал бо дастгирии оркестр чун пешгӯии фоҷеа ва дар охир бо ҳамовозии хор, ки бо лабҳои баста ҳамовозӣ мекунад (пеш аз саҳнаи қатл).

Агар бори аввал овози Гулизор дар паси саҳна садо диҳад, бори дуввум Гулизор ба саҳна баромада ба дигарон ҳамроҳ мешавад.

"Гӯрғулӣ" дар "Фарёди дуриҳо" бо се тарз истифода шудааст: ба таври инструменталӣ – дар иҷрои танҳо оркестр, дар иҷрои оркестр ва хор ва дар иҷрои гӯрғулихон.

Вазифаи гӯрғулихон ва ровӣ дар асар гуногунанд. Агар гӯрғулихон (достонсаро) шарҳи фалсафии воқеъаҳоро дода, дар саҳнаҳои эпикӣ пайдо шавад, ровӣ бештар нақши воқеъанигорро иҷро карда, дар бораи воқеъаҳои драматикӣ нақл мекунад (масалан, саҳнаи фурӯъ нишондани шӯриш ва қатли Восеъ).

Воқеъан оратория-балети мазкур аз он ҷиҳат арзиши баланд дорад, ки муқомҳои халқии фалак ва гӯрғулӣ моҳирона ва таъсирбахш истифода бурда шудааст. Асари мазкур дар тарбияи худшиносии миллии наврасон ва ҷавонон мақоми арзанда дорад.

АДАБИЁТ

1. Азизи Ф.А., Салихова Д.В. К вопросу о роли оркестровых и хоровых форм в опере «Рустам ваСухроб» Т. Сатторова. Либретто оперы. – Душанбе: «Адиб», 2004, 112с.
2. Азизи Ф.А. Маком и фалак как явления профессионального традиционного музыкального творчества таджиков[Текст] / Ф.А. Азизӣ. – Душанбе: Адиб, 2009. – 298 с.
3. Гейзер Э.Р. Инструментальная музыка композиторов Таджикистана [Текст] / Э.Р. Гейзер. - Душанбе: Дониш, 1978. – 164с.
4. Қурбони, Қ. Фалак[Матн]: Маҷмӯи савту сурудҳо аз ромишгарони "Фалак". – Душанбе: Ирфон, 2017. - 404 с.
5. Рахимов К. Таджикский эпос «Гургули» в традициях исполнительской школы ХикматаРизо[Текст]. – Душанбе: Ирфон, 2019. – 256с.
6. Шкарбаненко Е. К проблеме взаимодействия музыкальных жанров/ на примере оратории – балета Талаб Сатторова "Далёкие голоса" [Текст] / Дипломная работа. Отделение музыковедения. – Душанбе, 1992.
7. Энсиклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик [Матн]/ Сармуҳаррир А.К.Қурбонов. – Душанбе , 2004. – Ҷилди 3. – 678 с.

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МУЗЫКА ФАЛАК И ГУРГУЛИ В ОРАТОРИИ – БАЛЕТА "ДАЛЁКИЕ ГОЛОСА" ТАЛАБА САТТОРОВА

Статья посвящена анализу особенности музыки фалак и гулгули в оратории - балета «Фарёдидурихо» («Далекие голоса») Талаба Сатторова. Автор подчеркивает, что «Далекие голоса» уникален во многих отношениях. «Во – первых, балет-оратория ТалабшоСатторова стал первым обращением таджикских композиторов к этому редкому жанру. Принципиальное отличие этой музыкальной формы от классической оратории состоит в том, что нет в «Далеких голосах» традиционного деления на части. Здесь благодаря усилиям композитора достигается органическое единство образного и музыкального строя. Необычайно новаторским стало, как ни странно это звучит, использование в музыке наряду с характерными для оратории средствами – ариями, хорами, ансамблями – манеры народного пения, характерной для тех мест, где родился и жил Восе. Речь идет о фалаке.

Ключевые слово: *музыка, фалак, гургули, оратория, балет, особенность, композитор, произведения.*

FEATURES OF USING THE MUSIC OF FALAC AND GURGULI IN THE ORATORIO-BALLET "FAR VOICE" OF TALAB SATTOROV

This article describes the work of the Tajik composer TalabshoSattorov'soratorio-ballet "Far voices". The given work was dedicated to the 100th anniversary of the revolt of Vose against local ruler. To this data were created many literary and artistic works. Playing the in the scene is considered as an important event for cultural life of the Republic of Tajikistan.

The author emphasizes that Distant Voices is unique in many ways. "Firstly, the ballet oratorio TalabshoSattorova was the first appeal of Tajik composers to this rare genre. The fundamental difference between this musical form and the classical oratorio is that there is no traditional division into parts in "Distant Voices". Here, thanks to the efforts of the composer, an organic unity of the figurative and musical system is achieved. Strange as it may sound, the use in music along with the means characteristic of the oratorio - arias, choirs, ensembles - the manner of folk singing that is characteristic of the places where Vose was born and lived, became extremely innovative. Thisis a falak.

Keywords: *oratorio-ballet, Tajik, theatre, composition, creativity, ballet-master, conductor, revolt of Vose, chorus master, artist, choreography, music, songs, performance.*

Сведения об авторе:

Пиракова Шарифамо Саиджаъфаровна *- магистранти 2 – го курса Таджискикий государственный институт культуры и искуств им. М.Турсунзаде. Тел: 989146070, E – mail: sharifa97@mail.ru.*

About the author:

Pirakova Sharifamo Saidjafarovna *- 2nd year undergraduate, Tajik State Institute of Culture and Arts. M. Tursunzade. Tel: 989146070, E - mail: sharifa97@mail.ru.*

УДК 514.1.(075.8)(575.3)

ВИЗУАЛИЗАТСИЯ ВА АҲАМИЯТИ ИСТИФОДАБАРИИ ОН ДАР ТАЪЛИМИ ГЕОМЕТРИЯ

Сафаров С.С.

Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент

Бо пайдо шудани технологияҳои нав ба нави коркарди информатсия дар бисёр соҳаҳои фаъолияти инсон, дигаргунии куллие ба миён омад, хусусан мутобиқшавии он дар раванди таълим бисёр равишҳои куҳнаро ба нав иваз намуд.

Дар мақола усулҳои муосири истифодаи воситаҳои визуалӣ дар таълими геометрия бо назардошти дастовардҳои нав дар соҳаҳои педагогика, методикаи таълим, психология ва нейрофизиология таҳлил ва хулосабарорӣ карда шудааст.

Таълими муосир ҳам ба технологияҳои нави педагогӣ, ки усулҳои самарабахши коркард, интиқол, ҳифз ва истифодаи иттилооти таълимро истифода мебаранд ва ҳам барои таҳкими ин технологияҳо ба имкони раванди истеҳсолии ба шахсияти хонанда нигаронидашуда ниёз дорад.

Визуализатсия – ин раванди техникии пешниҳоди маълумот дар шакли тасвир бо мақсади то ҳадди имкон расонидани фаҳмиш: додани шакли аёнӣ ба ҳама гуна мафҳум, предмет, раванд ва ғайра мебошад. Ин мафҳум, воқеан, ҳама намудҳои имконпазири визуалии объектҳои педагогиро, ки дар асоси консентратсияи дониш, коркарди дониш ва муаррифии омилҳои педагогӣ, алгоритми амалҳои таълимӣ ва маърифатӣ, ки ба воситаи визуалӣ амалӣ карда мешавад, дар бар мегирад. Визуаликунонии таълими геометрия ҳам ба сифати як самти стратегии рушди фан ва ҳам як самти муҳим барои такмили воситаҳои дидактикӣ зарур мебошад. Мушкилоти пуршиддати таълим дар якҷоягӣ бо дигар равишҳо, аз ҷумла дар доираи фалсафаи визуализатсияи тасвирҳои геометрӣ, ҷанбаҳои психологии визуализатсияи тасвирҳои геометрӣ, ҷанбаҳои педагогии визуализатсия дар ҷараёни таълим бо нишон додани функсияҳои танзимкунанда ва инчунин ҳамгирой бо методҳои таълим нигаронида шудааст. Таҳқиқоти то ин давра ба даст омадаи педагогию психологӣ нишон медиҳанд, ки визуализатсия на танҳо ба дарки муваффақона ва аз ёд намудани маводи таълимӣ мусоидат мекунад, инчунин имкон медиҳад, ки фаъолияти зеҳнӣ фаъолтар гардад, хусусан дар таълими геометрия ба моҳияти зуҳуроти омӯхташуда ворид шуда, нақши танзимкунандаи тасвирро дар ҳаёт тасдиқ намояд.

Фаҳмиши геометрии истифодаи визуализатсия дар таълим ин ҳама гуна роҳи таъмин намудани мавҷудияти воқеият буда, дар натиҷаи визуализатсия ё модели визуалӣ ҳамагуна сохтори айнӣ, ки моҳияти объективиро тақлид мекунад мебошад. Дар педагогика, аз ҷумла методикаи таълими геометрия, фаҳмиши визуалӣ ҳамеша ба намоиши объектҳо, равандҳо, зуҳурот, пешниҳоди модели тайёр асос ёфтааст. Вобаста ба ин нақши моделҳои визуалӣ, барои пешниҳоди иттилооти таълимӣ меафзояд, ки барои бартараф кардани мушкилиҳои марбут ба таълими геометрия дар асоси тафаккури абстрактӣ имкон медиҳад. Визуализатсия пайванди фосилавии байни маводи таълимӣ ва натиҷаи таълим, ҳамчун як механизми эпистемологӣ, имкон медиҳад, ки раванди даркро мутамарказ намояд. Дар таълими геометрия визуализатсия синтези донишро фароҳам меорад ва имкон медиҳад, ки ба таври ғайримустақим ва ба таври графикӣ азхудкунии падидаҳои душвори геометриро таъмин намояд.

Дар шароити кунунӣ талабот ба васитаҳои таълимии нисбатан фишурда ва муассир яке аз вазифаҳои муҳими олимони соҳаи методикаи таълим гардид, ки ба таҳқиқи пайваста ниёз дорад. Дар натиҷаи таҷрибаҳои бадастомада хулоса карда шуд, ки модели визуалӣ натиҷаи марҳалаи муайяни ташаккули дониш, аз ҷумла модели назариявӣ буда, муваффақиятҳои худро дар шакли намоён ифода мекунад, камбудиҳо ва зиддиятҳоро бо дарёфти роҳҳои амиқтари фаҳмиш ва таҳқиқоти минбаъда ошкор месозад. Ҳамчун возеҳияти визуалӣ натанҳо сохтанҳои геометрӣ дарк мешавад, балки идеяҳо дар сохтори назариявӣ ба вучуд меоянд [4, с.3]. Дар робита ба раванди таълими геометрия барои ҳалли муассири мушкилоти педагогӣ бо истифодаи усулҳои сохтор, ҷобаҷагузорӣ ва визуализатсияи донишҳои дар таълим истифодашаванда, аз ҷумла истифодаи мултимедия, бо қобилияти самаранок пешниҳод кардани маводи таълимии фанни геометрия ба ассимилатсияи системавии он ҳал карда мешаванд.

Визуаликунонии маълумотҳои геометрӣ, бахусус зуҳуроти он ҳамчун инфографика[10, с.2], имрӯз яке аз воситаҳои таъсирбахши ҷамъоварии иттилооти таълимӣ ба назар мерасад ва аз ин рӯ, раванди интиқолӣ маълумот дар ҷараёни дарс пурзӯр мегардад. Азбаски падидаи инфографика дар соҳаи таълим кам ба назар мерасад, қобилияти табдил додани маълумоти даҳонӣ ва хаттӣ ба шакли визуалӣ ё инфографика сифати касбии омӯзгорон мебошад.

Раванди табии тафаккур тамоми намудҳои гуногуни намояндагиҳои психологияи воқеият ва амалиятро дар бар мегирад[3, с.7].

Модели тасвири намояндаи психологӣ дар омӯзиш чунин пешниҳод мешавад.

Тасвири 1. Фаҳмидани раванди таъмини мафҳуми намояндаи психологӣ

Хусусан дар таълими фанни геометрия, ҳеч донише наметавонад бидуни моделҳои визуалӣ ба даст ояд. Методологияи тасвир кардани дониш бо истифодаи технологияҳои муосири иттилоотию коммуникатсионӣ ба маҷмӯи хусусиятҳои системаи тафаккур хос аст, аз ҷумла:

– ТИК барои пешниҳоди донишҳо дар шакли "фишурдашуда" аз ҳисоби миқдордиҳии система ва визуализатсияи идроки маводи таълимӣ;

– донистани технологияҳои экстереризатсияи муаррифии равонии маводи таълимӣ тавассути эҷоди тасвирҳои графикӣ ва метафораҳои визуалӣ;

– қобилияти нигоҳ доштани иттилооти визуалии коркард шуда, инчунин дар мавриди зарурат, барои истифодаи коллективӣ интиқол додан;

– қобилияти ба таври возеҳ зоҳир кардани натичаҳои фаъолият;

– дониши қоидаҳо ва усулҳои таркиб ва ранг [1, с.4];

– дониши методологияи мултимедиявӣ барои рушди тафаккур;

Ғановати тафаккур, тавре медонем аз бисёр омилҳо вобаста аст. Муҳим он аст, ки захираи донише, ки шахс дорад, дониши усулҳои шинохтан ва ғайра мебошад. Якчанд сатҳи фаъолсозии тафаккур вуҷуд дорад: фаъолсозии диққат, фаъолсозии ҳавасмандӣ, фаъолсозии ҷараёни фаҳмиш ва фаъолсозии тафаккури назариявӣ. Нақши визуализатсия дар таълими геометрия барои фаъол кардани тафаккур дар сатҳҳои зикргардида, чунин тавсиф мегардад:

1. **Фаъолсозии диққат.** Таваҷҷӯҳи шахс шарти зарурии раванди муваффақ ва мақсадноки идоракунии қабули иттилоот ва коркарди он мебошад. Воситаҳои визуалӣ, мисли ҳаргуна зуҳурот метавонад диққати ичбориро таъмин намояд. Зуҳуроти ҳосилнамоии диққат дар ҷараёни таълими геометрия бо пешниҳоди моделӣ, объектҳо бо дар назардошти андоза, ченак, аниматсия, ранг ва ғайра.

2. **Фаъолсозии ҳавасмандкунӣ ба фаъолияти маърифатии таълим.** Теъдоди зиёди адабиёти илмӣ ба фаъолияти ҳавасмандии шахс ба таълим ва маводҳои таълим бахшида шудаанд ва бидуни истисно, истифодаи визализатсияро ҳамчун воситаи таҳвияти ҳавасмандӣ меҳисобанд, зеро тасвирҳои визуалӣ алоқаи маводи омӯхташударо ба ҳаёт ва фаъолияти амалиро қайд карда, зарурияти омӯзиши маводи таълимиро роҳнамоӣ мекунад. Хусусан дар таълими геометрия барои ташаккули ҳавасмандӣ, тасвирҳои дар хаёлот ҳосилшаванда, ки дар ҳама намудҳои моделсозӣ ташаккул меёбанд ва истифода мешаванд, боиси таваҷҷӯҳи доимии шахс мегардад.

3. **Идоракунии раванди фаҳмиш.** Фаҳмиш шарти зарурии ҳаракати шуури фикр буда, бидуни дарк кардани он, фаъолсозии шахс номумкин мегардад. Қайд кардан ҷоиз аст, ки душвориҳои фаҳмиши маводи таълимӣ метавонад ба инкишофи нокифояи кодекси визуалии тафаккур оварда расонад. Механизми асосии фаҳмиш аз ҳамкориҳои кодҳои тафаккурӣ - рамзӣ ва шифоҳӣ иборат аст, акти фаҳмиш ҳангоми рамзгузории иттилоотӣ дар таълим матраҳшаванда аз рамзи асоси ба кодекси ёрирасон амалӣ карда мешавад [7, с.3]. Дар асоси таҷрибаи амалӣ гуфтан мумкин аст, ки имкониятҳои нави аудиовизуалии асбобҳои компютерӣ пайдо шудаанд, канали визуалии тафаккур аз болои канили шифоҳӣ бартарӣ пайдо кард.

4. **Рушди тафаккури назариявӣ.** Тафаккури назариявӣ асосан ба мафҳумҳо, формулаҳо ва дигар сохторҳои расми мантиқӣ, ки ташаккули мураккаби равонӣ мебошанд, амал мекунад.

Бояд қайд кард, ки стратегияҳои мавҷудаи таълими геометрия, ташаккули ин хусусиятҳоро бо дарназардошти визизуализатсиякунонии дониш таъмин мегардонад. Модели визуализатсия ба раванди таълими геометрия тибқи хусусиятҳо ва вазифаҳои маърифатии зерин, мувофиқ аст:

– модели визуалӣ ҳам дар шакл ва ҳам дар мундарича, бояд ба усулҳои пешниҳоди иттилоот дар тафаккури инсон мувофиқат кунад;

– модели визуалӣ бояд бо назардошти гузариш ва сохтори дарки визуалӣ мутамарказ сохта шуда бошад;

– модели визуалӣ бояд бо назардошт ва сохтори системаи дарк (консепсияи визуалие, ки ба дастгоҳи тафаккури визуалӣ сохта шудааст) мутамарказ сохта шувад;

– мувофиқа кардани схемаҳои сохторӣ бо семантикаи маводи назариявӣ [4, с.7];

– тафаккуре, ки барои шарҳи объекти маърифатӣ зарур аст, одатан дар ҷавоб ба вазъияти мушкил кор мекунад, аз ин рӯ, модел бояд ихтилофи байни маълум ва номаълумро дар бар гирад.

Яке аз ҷанбаи муҳими истифодаи маводи таълимии визуалӣ муайян кардани таносуби оптималии тасвирҳои визуалӣ ва иттилооти шифоҳӣ, рамзӣ дар ҷараёни таълими геометрия мебошад. Тафаккури консептуалӣ ва визуалӣ дар амал пайвастаанд [8, с.5]. Онҳо, ки якдигарро мукаммал месозанд, ҷанбаҳои гуногуни консепсияи таълим, раванд ё падидаи омӯхташударо ошкор месозанд. Дар навбати худ, тафаккури визуалӣ дар ташкили тасвирҳо кӯмак мекунад, онҳоро ҳамаҷониба мукаммал месозад.

Аз нуқтаи назари нейрофизиология визуализатсия дар раванди таълим имкон медиҳад, ки инсон тавассути узви биниш назар ба дигар узвҳои ҳассос миқдори бештари иттилоотро ба даст меорад. Дар ҳама гуна маврид иқтидори дидактикии визуализатсия зиёд мебошад. Нерӯи босира ба мағзи сар нисбат аз сомеа панҷ маротиба, аз ломиса ҷариб сездаҳ маротиба зиёд ахборот мерасонад. [6, с.3]. Беҳуда «Шунидан кай бувад монанди дидан» - нагуфтаанд. Иттилооте, ки тавассути каналҳои мухталиф ворид мешавад, консептуализатсия ва сохторӣ буда, шабакаҳои консептуалии тафаккурро ташкил медиҳад. Қайд кардан бамаврид аст, ки таълими фанни геометрия вақте натиҷа медиҳад, ки нерӯи майнаи инсон тавассути бартараф кардани мушкилоти зеҳнӣ дар ҷустуҷӯи маъно тавассути таъсиси намунаҳо (визуализатсия дар таълими фан дар назар дошта шудааст) рушд мекунад.

Визуализатсияи компютерӣ яке аз усулҳои муосири таҳлили маълумоти илмии табиати гуногун буда, дар таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ дар тамоми соҳаҳои илм васеъ истифода бурда мешавад. Ғайр аз он, визуализатсия метавонад ҳамчун як воситаи прагматикӣ дар фаъолияти мутахассисони замонавӣ ё менеҷери муосир истифода шавад, яъне доираи татбиқи он назар ба дигар таҳқиқотҳо васеътар аст. Дар айни замон, як қатор методҳо, принсипҳо ва равишҳои илмии визуализатсия мавҷуданд, масалан: визуализатсияи маълумот; визуализатсияи консептуалӣ; визуализатсияи конструктивӣ; визуализатсия бо истифодаи метафораҳои визуалӣ; визуализатсияи маълумотҳои илмӣ, визуализатсия бо истифодаи харитаҳои консептуалӣ, харитаҳои маҳворавӣ ва ғайра. Ин гуногунрангӣ бо фарқиятҳои ҷиддии табиат, хусусиятҳо ва хосиятҳои дониши соҳаҳои мухталифи илмӣ вобаста аст.

Хулоса, тадқиқот дар самти визуализатсияи дониш дар миқёси васеъ гузаронида шуда истодааст ва оид ба ҷорӣ намудани усулҳои дидактикӣ дар асоси тафаккури визуалӣ дар ҷараёни таълим мақсадгузорӣ гардидааст. Истифодаи он имкон медиҳад, ки сифати гузаронидани машғулиятҳо натиҷанок гашта, таҷрибаҳои нав ба нави педагогӣ ҳосил мегардад ва дар таълим додани наслҳои гуногуни ҷомеа, ёрии калон хоҳад расонид.

АДАБИЁТ

1. Аранова С.В. Интеллектуально - графическая культура визуализации учебной информации в контексте модернизации общего образования / С.В. Аранова // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. - 2017. - № 5. - С. 9 -16.
2. Вербицкий А.А. Новая образовательная парадигма и контекстное обучение. Монография / А.А. Вербицкий – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1999 – 201 с.
3. Ермолаева, Ж.Е., Герасимова, И.Н., Лапухова, О.В. Инфографика как способ визуализации учебной информации [электронный ресурс]. URL: http://e-koncept.ru/2014/14302.htm (12.03.2015 г.)
4. Некляев С.Э. Инфографика: принципы визуальной журналистики / С.Э. Некляев // Вестник Московского университета. Журналистика. 2010. - № 4. С. 53-66.
5. Никулова Г.А. Средства визуальной коммуникации – инфографика и метадизайн / Г.А. Никулова, А.В. Подобных // Международный электрон. журнал КНИТУ «Образовательные технологии и общество» (Educational Technology & Society). – Казань.:. – Т. 13. № 2. 2010– С. 369-387.
6. Носков С.А. Визуализация средств обучения как инструмент активизации учебной деятельности / Носков С.А. // Вестник Самарского государственного технического университета. Сер. Психолого-педагогические науки. – 2013. – № 2 (20). – С. 162-165.
7. Рапуто А.Г. Визуализация как неотъемлемая составляющая процесса обучения преподавателей / А.Г. Рапуто // Международный журнал экспериментального образования. - 2010. - № 5. - С. 138-141.
8. Резник Н. А. Визуализация учебного контента в современном информационном пространстве / Н. А. Резник // Информационно образовательная среда современного вуза как фактор повышения качества образования: материалы международной научно-практической конференции(г. Мурманск, 01–03 ноября 2007 г) – Мурманск, 2007, — С. 24–26.
9. Сафронова Л.В. Визуализация научного знания: дидактический аспект/ Л.В. Сафронова, Т.Р. Рахматуллин. – Уфа: УЮИ МВД РФ, 2008. – 127 с.
10. Селеменов С.В. Школьная инфографика / С.В. Селеменов // Общественно-политический и научно-методический журнал «Образование и современная школа». – 2010. – №2. – С.34-42.
11. Янкович Н. С. Графическое образование - структурное звено в профессиональном определении старшеклассников [электронный ресурс]. URL: http://r.kem-edu.ru/profsch2008/II40_Yankovich.pdf (дата обращения: 07.07.2012 г.)

ВИЗУАЛИЗАЦИЯ И ВАЖНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В ОБУЧЕНИИ ГЕОМЕТРИИ

Современная школа нуждается в наиболее мощных учебных пособиях, так как с увеличением учебной информации возникает необходимость ее использования. Современному образованию нужны как новые педагогические технологии, в которых используются эффективные методы обработки, передачи,

хранения и использования образовательной информации, так и для усиления этих технологий возможность производственного процесса, ориентированного на личность студента.

Концепция визуализации обеспечивает широкий спектр представления различной информации в электронном виде в процессе обучения. Предметом изучения геометрии является реальный объект, который появляется в каждом конкретном случае, а основой его изучения является измерение, описание, расчет и т. д, то есть в геометрии различные компоненты вселенной изучаются в форме моделей, и в этом направлении представлены различные теории, теоремы, аксиомы и т. д. Важность использования визуализации в обучении геометрии позволяет моделировать фигуру, форму, размер и объем со всеми ее деталями, чтобы сделать ее невидимой.

В результате накопленного опыта можно сделать вывод, что визуальная модель является результатом определенного этапа формирования знаний, включая теоретическую модель, наглядно выражает свои достижения, обслуживает недостатки и противоречия путем поиска более глубоких путей понимания и дальнейших исследований.

Ключевые слова: *визуализация, концентрация знаний, эпистемологический механизм, визуальная модель, геометрические конструкции, системная ассимиляция, инфографика*

VISUALIZATION AND THE IMPORTANCE OF USING IT IN THE TEACHING OF GEOMETRY

The modern school needs the most powerful teaching aids, as with the increase of educational information there is a need to use it. Modern education needs both new pedagogical technologies that use effective methods of processing, transmission, storage and use of educational information, and to strengthen these technologies, the possibility of a production process focused on the personality of the student.

The concept of visualization provides a wide range of presentation of various information in electronic form in the learning process. The subject of study of geometry is a real object, which appears in each case, and the basis of its study is measurement, description, calculation, and so on. That is, in geometry, different components of the universe are studied in the form of models, and in this direction different theories, theorems, axioms, etc. are presented. The importance of the use of visualization in the teaching of geometry allows the model of a figure, shape, size and volume to be carried out with all its details in an accurate way to make it invisible.

As a result of the gained experience, it can be concluded that the visual model is the result of a certain stage of knowledge formation, including the theoretical model, expresses its achievements in a visible way, serves the shortcomings and contradictions by finding deeper ways of understanding and further research.

Key words: *visualization, knowledge concentration, epistemological mechanism, visual model, geometric constructions, systemic assimilation, infographics.*

Сведения об авторе:

Сафаров Самандар Сафарбоевич *– старший преподаватель кафедры математики и информатики Таджикского педагогического института в Пенджикенте. Адрес: 735500, Таджикистан, г. Пенджикент, проспект Рудаки 106. E-mail: Samandar_ss@mail.ru Телефон (+992) 927410860.*

About the author:

Safarov Samandar Safarboevich *– Senior Lecturer, Department of Mathematics and Informatics, Tajik Pedagogical Institute in Panjakent. Address: 735500, Tajikistan, Panjakent City, Rudaki avenue 106. E-mail: Samandar_ss@mail.ru Phone (+992) 927410860.*

ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ ВНУТРЕННЕЙ РЕЧИ КАК ВТОРОГО ЯЗЫКА

Умарова З.М.

Средная общие оброзовательная школа №16 г. Душанбе

Рассмотрим подробное процесс обучения второму языку. Самым необходимым моментом для обучения является наличие языкового (речевого) материала, при восприятии которого вырабатывается механизм овладения языком. Под речевым материалом разумеется всё говоримое окружающими или же воспринимаемое путём чтения текстов. Само по себе восприятие речевого материала (слушание или чтение) без связанных с ним процессов, составляющих понимание, осмысление, включение слышанного в психическую область обучающегося, не даёт овладения языком. Можно много лет прожить в иноязычном окружении, но не знать языка, даже не научиться на слух определять речевые отрезки, не говоря уже о их

понимании. Это связано с тем, что не просто слушание составляет внутреннюю речь, но осмысленное слушание, связанное с внутренним повторением воспринимаемого речевого материала. Можно даже научиться (в ограниченных пределах) внутренние повторять слышимое, но это ещё не будет внутренняя речь, ибо этот процесс лишен самого главного, что составляет речь, - смысловой стороны, ибо речь это не просто продукция звуковых комплектов, но продукция осмысленных звуковых образов. Овладение же смысловой стороной речи (ассоциациирование звука и смысла в представлении ассоцианистической психологии) происходит в деятельности человека в результате динамического соединения речи и мышления.

Овладение вторым языком, как и овладение родным, начинается с того, что слух обучающегося начинает различить в потоке речи звуки иноязычной речи, фонемы, т. е. сначала должен развиваться фонематический слух, способный воспринимать звуки второго языка. Причем, между овладением родным языком и вторым языком уже на этом уровне есть различие в качестве выработки фонематического слуха. Во-первых, сложившаяся система фонематического слуха, воспринимающего звуки родного языка, тормозит выработку слуха, воспринимающего звуки иностранного языка, т. е. явление интерференции имеет место. Во-вторых, это тормозящее влияние родного языка приводит к выработке неверного, искаженного восприятия, в результате чего наблюдается акцент, исправить который становится все труднее с течением времени. На выработку правильного произношения на втором языке надо обращать усиленное внимание уже на первом этапе обучения, так как на исправление акцента потребуется гораздо больше времени, чем на выработку правильного произношения, ибо для исправления требуется большое количество повторений с целью закрепления необходимого стереотипа. В третьих, выработка навыков слушания речи на втором языке будет происходить значительно быстрее, чем при обучении родному языку, ибо обычно второй язык изучается в школьном возрасте, когда выработаны прочные навыки слушания, хоть и родного языка. Но наблюдается перенос необходимых навыков на процесс овладения вторым языком, чем убыстряется этот процесс. В-четвертых, для выработки навыков слушания речи на втором языке с различением фонем (при развитии фонематического слуха) потребуется гораздо меньше речевого материала, но этот речевой материал (воспринимаемый на слух или при чтении) обязательно должен быть. В основном же сохраняются черты, характерные для процесса овладения родной речью.

Методика обучения иностранному языку в школе (или русскому языку в национальной школе) игнорирует во многом психологические особенности овладения вторым языком, ставит собственно вопрос об изучении языка (а на основе этого изучения овладение речью), но не вопрос об овладении речью. Под речью понимается грамматически оформление употребление слов, почему изучение языка начинается с отдельных слов, с выработки произношения отдельных слов. Надо же идти как раз наоборот не от слов к речи, а от речи к словам, надо вырабатывать фонематический слух не на фактах языка (отдельных словах), а на потоке речи на втором языке, ибо это естественный процесс овладения, как первым, так и вторым языком. Пусть вначале понимание смысла речи будет не совсем точным, пусть вначале имеются определённые трудности в воспроизведении речевых отрезков на изучаемом языке, все это возможно исправить в ходе дальнейшего обучения. Исправление же неправильностей речи обучающихся должно происходить непосредственно после их речевого акта. Правильное же воспроизведение речевого материала, подлежащего усвоению, способствует выработке внутренней речи на иностранном языке (вначале как внутреннего плана восприятия, слушания иноязычной речи и говорения на втором языке).

При обучения же произношению на материале отдельных слов фонематический слух вырабатывается, ибо фонематический состав отдельного слова значительно отличается от фонетического состава слов, включенных в поток речи. В любом языке различаются в лингвистике различные стили произношения, наиболее типичные из них: 1) литературное произношение; 2) сценическое произношение, характеризующееся большой четкостью выделения фонем; 3) разговорное, обычное произношение, характеризующееся нечёткостью выделения, произношения фонем, их заменой и даже перестановкой, что в общем не отражается на понимании речи носителями языка. Все эти стили обнаруживаются и бытуют не в пользовании отдельными словами, а в пользовании речью. При выработке же произношения отдельных слов вырабатывается особый неестественный «стиль» произношения, что выявляется тогда, когда обученный таким методом человек попадает в среду носителей данного языка. Он обречен на непонимание его речи окружающими, хотя употребляет он те же слова, что и носители данного языка, и даже вкладывает в них тот же смысл. Это непонимание ещё усиливается оттого, что при обучении этим методом совершенно упускается из виду интонационная сторона речи, в то время как интонация имеет большое значение в речи, служа способом передачи смысла, дополнительным способом, который невозможно уловить, если сам обучающий не владеет языком, которому учит, в той же мере, как и родным.

Выработка фонематического слуха на втором языке возможна лишь тогда, когда слушание речи сопровождается артикуляцией речевых отрезков на изучаемом языке. Артикуляция же звуков второго языка возможна, как и в случае артикуляции звуков родного языка в детском возрасте, на основе подражания речи окружающих (учителя, диктора и др. носителей языка). Механизм подражания ещё

недостаточно изучен, но способность к подражанию присуща всем, чем создается возможность овладения вторым языком для любого человека без различия его языковых способностей, которые влияют лишь на длительность усвоения второго языка, но не на качество усвоения. Каждый учащийся имеет индивидуальные способности к подражанию, что необходимо учитывать, предъявляя различные требования к отдельным учащимся. Обязательным условием выработки навыков слушания является обилие речевой практики ученика как в слушании, так и в произнесении речевых отрезков на втором языке. Лишь сочетание процессов слушания и говорения создаёт условия для развития внутреннего плана речи, её психологической основы в виде слуха - кинестетических представлений.

Слушание в полном смысле слова есть единый процесс восприятия фонематической и смысловой стороны речи. Методика предлагает схематизировать отдельные слова (прямым или переводным методом), в том время как надо бы говорить о схематизации речи, речевых отрезков, ибо не речь состоит из слов, а слова включены в речь. Само же слово обладает значением, а в потоке речи оно обретает смысл, связывается с мыслью. Так что при рекомендуемом методикой подходе учащимся раскрывают не смысл слов, а их значения, что не создаёт условий для овладения речью на втором языке, и сама речь неправильно воспринимается как некое построение предложений из слов с употребление определённых правил. Такая неправильная речь (хотя она и построена согласно всем правилам языка) и во внутреннем плане складывается, отражается как неправильная речь, годная лишь для воспроизведения заученного материала, но совершенно негодная для выражения собственных мыслей. Трудно даже предположить, что при такой постановке обучения у учащихся вырабатывается способность к выражению мыслей. При ответах учащихся создаётся иллюзия пользования языком как средством выражения мыслей, ибо учащийся лишь воспроизводит заученный языковой материал, но не вырабатывает при этом навыков речи, способностей переноса этих навыков на выражение мыслей в иных ситуациях, мыслей, связанных с иными ситуациями. В лучшем случае наблюдается перенос языковых знаний с одних языковых ситуаций на другие. Это подтверждается тем фактом, что ученики, научившиеся строить некоторые речевые отрезки для выражения определённых мыслей, получающие за воспроизведение этих отрезков на уроке даже отличные оценки, неспособны все же высказать даже простую мысль, соответствующую иной ситуации, чем та, которая отражена в заученном материале, хотя для этого есть, казалось бы, все необходимые предпосылки: знание определенного количества необходимых слов, умение соединят слова по определенным правилам и под. Вне школы учащиеся не могут пользоваться изучаемым языком, а если и пользуются, то это употребление языка очень напоминает школьные ответы и маловразумительны для носителей данного языка, для которых речь ученика останется непонятной.

Ещё одним недостатком методики обучения второму языку является неправильное понимание устной речи. Изучение второго языка, в основном, проводится на основе письменного языка путём чтения текстов, путём построения правильных логически развёрнутых предложений и пр. А под устной речью понимается лишь произнесение этого письменного речевого материала вслух, в то время как устная речь имеет существенные отличия от речи письменной не только по способу существования (как звукового потока и как закреплённого в зрительных образах, знаках), но и по качеству, определяемому функцией устной и письменной речи, которая различна у той и другой. НЕ будет подробно останавливаться на этом вопросе.

Овладение фонемным составом языка через обозначение фонем буквами, письменными значками уже способствует выработке неправильного произношения, ибо отдельные фонемы существуют лишь в теории, а на практике они включены в систему, которой пользуются в потоке речи, где фонемы приобретают иное звучание, чем выделенные в теории. Например, в теории выделяется фонема О, но в потоке речи они часто настолько изменяет свое качество, что воспринимается почти как фонема А. особенно в разговорной речи. Тем более при обозначении фонем буквами происходит не однозначное установление соответствий «звук-буква», а сложное соответствие, при котором возможно обозначение одной фонемы двумя буквами, или буква может не обозначать фонемы (Ь, Ъ), но изменять значение соседних букв (смягчающий Ь для обозначение в соединении мягкого звука, ряды Т – ТЬ, Д - ДЬ, и т.п.) и другие случаи, которые в конечном итоге приводят к тому, что письменный язык отражает, обозначает звуковой язык лишь в общих чертах, и имеется масса несоответствий между письменным и устным языком. Это проявляется в сложности орфографии различных национальных языков. Выработка произношения на основе изучения букв приводит к искусственному неправильному по сути произношению, по которому легко отличить иностранца, если он даже владеет языком наравне с родным.

Обучение языку на основе текстов приводит к тому, что в речевой практике обучающихся большое значение приобретает чтение. При чтении же вырабатывается зрительное представление отдельных слов, и без зрительных представлений становится невозможным ни понимание слова, ни узнавание слова, ни запоминание слова, и даже при воспроизведении слова наблюдается неестественный обратный процесс – переход от зрительных представлений к артикуляции, в то время как нормально этот процесс воспроизведения слов при чтении или письме обязательно включает слуховые представления, внутреннее проговаривание. Без зрительных представлений обучающийся уже не может обойтись. Наблюдение над

проведением фонетического курса у студентов первого курса, уже довольно хорошо владеющих русским языком, показывает, что без зрительных представлений студент не может различить слова, даваемые для слухового восприятия. Например, даётся слово «был» рядом со словом «быль», с тем, чтобы студент правильно их произнёс. И прежде чем правильно произнести, подражая учителю, студент спрашивает, есть ли на конце мягкий знак. Без знания о наличии или отсутствии Ь студент оба эти слова (был и быль) склонен и воспринимать и воспроизводить как одно (чаще всего – БЫЛ), что связано с отсутствием в родном языке мягких вариантов фонем согласных. Только благодаря зрительному восприятию студент способен понять слово. Это благодаря зрительному восприятию студент способен, понят слово. Это наблюдается в том случае, когда обучающемуся встречается в звуковой форме слово, значение или смысл которого еще недостаточно определены для него. Он обязательно потребует, чтобы слово было записано, и по зрительному восприятию определит, вспомнит, встречалось ли ему это слово, и знает ли он его значение.

Восприятие фонетической системы второго языка на основе письменных текстов имеет ещё то отрицательное значение, что вследствие графического сходства русской и таджикской письменности создаются и усиливаются условия для влияния фонетической системы родного языка на усвоение системы второго языка. Особенную трудность в усвоении вызывают не новые фонемы по сравнению с родным языком, а сходные. Например, произношение таких фонем, отсутствующих в таджикском языке, как Щ. Ц. и под. вырабатывается более успешно, чем произношение фонем, похожих на фонемы родного языка: Ш, Л-ЛЬ и под. Это объясняется тем, что, судя по графическом написанию, фонемы сходны, совпадают, тождественны, в действительности же в звучащей речи аналогичные фонемы таджикского языка в некоторой степени отличаются от фонем русского языка, например, таджикское Ш произносится более мягко, чем русское. Ы не имеет прямого соответствия в таджикском языке, но в некоторых положениях фонема И немного напоминает фонему Ы, к тому же таджиков затрудняет смягчающее значение фонемы И, что проявляется в трудности произношения слов «был» и «бил». В таджикском языке фонема Е имеет несколько иную качественную характеристику, чем в русском, например, не имеет смягчающей роли. Подобные примеры можно было бы бесконечно увеличивать, привлекая не языковой, а речевой материал, исследуя фонетическую сторону речевого потока, в котором «теоретическое» звучание фонем еще более отличается от звучания в потоке речи, как и в русском языке. Владение фонематической системой родного языка основывается на сложении определённого стереотипа, вырабатывающегося в результате практического пользования языком. Создание же нового стереотипа должно идти тоже на основе постоянной речевой практики на изучаемом языке, практике устной речи, а практика чтения с психологической точки зрения даёт несколько иные основания для выработки «произносительного» стереотипа, чем практика устной речи, и в меньшей степени способствует созданию правильной системы владения русским произношением.

Усвоение смысловой стороны слова через текстов тоже имеет недостатки, ибо создающиеся ассоциации «предмет – понятие – зрительное представление» мало способствуют употреблению слов в устной речи, занимающей в пользовании языком значительно большее место, чем пользование зафиксированным в графической системе языком. Эта ассоциация неестественна с психологической точки зрения, ибо создание в сознании графической системы языка имеет вторичный характер и возможно (в случае необходимости практического пользования языком) лишь на основе владения устной, звуковой системой языка.

В процессах письма, пользования графической системой с целью выражения собственных мыслей, мы имеем сначала момент внутреннего проговаривания мысли, а затем её фиксации в графической системе, т. е. процесс внутренней речи на основе слуховых представлений. Возможность внутренней речи на основе зрительных представлений отрицать нельзя, но необходимо признать производный характер этой внутренней речи от речи на основе слуховых образов. Тем более, что выработка этой внутренней речи начинается при достижении определённого уровня владения устной речью (и внутренней речью на основе слуховых представлений) на родном или втором языке. Психологический механизм владения родным и вторым языком один и тот же и изменить его нельзя, хотя методика, не принимающая во внимание психологических основ обучения второму языку, старым языком при постоянном нарушении психологических закономерностей выработки механизма речи.

ЛИТЕРАТУРА

1. В.Х. Солибоев некоторые особенности пересказа текстов на втором языке г.Душанбе издательство «Ирфон»,(м. пособия) - 1976г. – 54с.
2. Х.Буйдаков проблемы психолого – педагогического образования преподавателей непедагогических вузов. Матбуот, Душанбе 2003. – 31с.
3. Кострикова М.В. Особенности изложения текста на русском языке учащимся – таджиками Сб: «Вопросы методика преподавания русского языка в таджикской школе». Изд-во «Ирфон» Душанбе 1978г. – 132с.

ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ ВНУТРЕННЕЙ РЕЧИ КАК ВТОРОГО ЯЗЫКА

Статья посвящена изучению процесса формирования внутренней речи как второго языка в условиях процесса развития учащихся средней школе. Автор статьи на конкретных примерах показать роль и значение принципов обучения. А также предоставляет информацию о достижениях, трудностях и путях их решений в этой сфере деятельности.

Ключевые слова: *процесс, формирования, речи, язык, учащихся, школ, образования, деятельности, принцип, значение.*

THE PROCESS OF FORMING INTERNAL SPEECH AS A SECOND LANGUAGE

At this article is devoted to the study of the formation of internal speech as a second language in the conditions of the development process of the high school students. The author of this article, using concrete examples, shows the role and importance of teaching principles. It also provides information on achievements, difficulties and ways of their solutions in this field of activity.

Keywords: *process, formation, speech, language, students, schools, education, activities, principle, value.*

Сведения об авторе:

Умарова Зульфиза Махмудовна *- учительница начальных классах школ №16 г. Душанбе, тел.: (+992) 938100261*

About the author:

Umarova Zulfiza Mahmudovna *– Primary school teacher schools No. 16, Dushanbe Tel: (+992) 988928781*

ТАЪСИРИ ҶАҲОНИШАВӢ БА АХЛОҚИ НАСЛИ НАВРАС ВА ҶАВОНОН ДАР ОИЛА

Чобулова Н.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

«Замони мо, замони ниҳоят мураккаб ва печидаи таърихи башарӣ…- замони зуҳури фаъоли неруҳои тақлидкор, замони таблиғ ва паҳн намудани ғояҳои тундгароӣ, густариши хатарҳои экстремизм, ҷиноятҳои муташаккили трансмиллӣ, коҳиши маънавии ҷомеа ва падидаҳои дигари номатлуб низ мебошад. Бинобар ин, ҳамеша дар хотир бояд дошт, ки дар шароити қувват гирифтани равандҳои ҷаҳонишавӣ ва мураккаб гардидани авзои сиёсии ҷаҳон танҳо миллатҳое пойдор мемонанд, ки ҳуввияти худро маҳфуз медоранд».

Эмомалӣ Раҳмон

Ин таъкиди Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҳамаи халқи шарифи тоҷик ва тоҷикистониён, аз деҳқони заҳматкаш сар карда то аҳли зиёи ҷомеа як хел садо диҳад. Чунки дар ин шароити мураккаби ҷаҳони муосир «аз як гиребон сар бароварда» дар таълиму тарбияи насли наврас ва ҷавонон, дар доираи имконият, аз дониш, маҳорат ва таҷрибаи зиндагии худ истифода карда, ҳисаи худро гузорем. Дар амалӣ гаштани ин проблемаи муҳим нақши оила, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, донишкадаю донишгоҳҳо хеле калон аст.

Чи тавре, ки аз ВАО (телевизион, радио, шабакаҳои иҷтимоӣ) возеҳ мегардад, ҳодиса ва воқеаҳои аҷиб рӯй дода истодааст, ки боиси нигаронии ҷомеаи ҷаҳонӣ шудааст. Аз ҷумла, дар қарни XXI интернет ихтирои бузурги ҷаҳонишавӣ буда, дар тарбия ва таълими насли наврас ва ҷавонон ҳам таъсири мусбат ва ҳам таъсири манфӣ мерасонад.

Тарафи мусбат дар он аст, ки дар асри XXI одам бештар зудҳаракат шуда, фаъол гардида, қобилияти худро метавонад яку якбора якчанд амалро иҷро кунад (ба воситаи скайп гуфтушунид гузарондан, дар ҳавопаймо буда дар баробари ҳамин ахборотҳои ҷаҳониро тамошо кардан ва ҳисобот навиштан).

Аз ҷиҳати таҳсилот ҷаҳонишавӣ ва рақамшавӣ (цифровизация) инчунин барои наслҳои наврас фоиданок аст. Чи тавре, ки аз ВАО маълум мешавад сол аз сол насли наврас ва ҷавонон дар таълиму тарбия фаъолтар шуда истодаанд ва роҳҳои мустақилона ва худомӯзиро ёфта истодаанд. Бояд тазаккур дод, ки муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо технологияҳои навини ахборотӣ таҷҳизонида шудааст, ки ин имконият медиҳад дарси хонандагон шавқовар гузарад: робототехника инкишоф ёфта истодааст-техникаи оянда; имконият аст, ки соҳаҳои гуногуни илмро аз хона набаромада аз худ кунанд. Ҷиҳати манфиаш дар он аст, ки аввал асос на рафтор ва тарбия мешавад, балки танҳо маҳорати мутахассис.

Раванди ҷаҳонишавӣ ташаккули муҳити нави иттилоотии ҷомеа барои инкишофи ҳамаҷонибаи инсон, пеш аз ҳама насли наврас ва ҷавонон ҳаллу фасли пурсамари проблемаҳои тахассусӣ, иқтисодӣ,

иҷтимоӣ ва моддӣ имконияти калон фароҳам меорад. Аммо ин имконотро шахсоне истифода бурда метавонанд, ки дониш, маҳорат ва малакаҳои зарурӣ дошта бошанд ба фазои иттилоотӣ сарфаҳм раванд ва ё ворид шаванд.

Аз ин рӯ раванди ҷаҳонишавӣ такозо менамояд ташкили корҳои тадқиқотию санҷишӣ ва баҳо додан ба натиҷаи корҳои оид ба таълиму тарбияи насли наврас ва ҷавононро дар мадди аввал қарор диҳем. Зарурияти ин омилҳо тадбирҳои зеринро дар тарбияи насли наврас пешбинӣ мекунад:

- таъмини пурраи барномаҳои таълимию тарбиявӣ;
- муайян намудани тамоюлҳои эҳтимолии дур шудан аз хатарҳои ҷаҳонишавӣ;
- баҳо додан бо пурра таъмин намудан ва истифодаи самараноки таҷҳизоти муосир дар ҷараёни таълиму тарбия;
- санҷиши дониши омӯзгор ва равоншиносон дар соҳаи таҳсилоти ибтидоӣ.

Яке аз роҳҳои пешгирии тарафи манфии ҷаҳонишавӣ дар тарбияи насли наврас, бояд низоми таълиму тарбия, бахусус тарбияи ахлоқии насли наврас ва ҷавонон дар заминаи эҳёи фарҳангу суннатҳои миллӣ, рукнҳои истиқлолияту давлат, самтҳои пешрафти ҷомеа ва арзишҳои миллию умумибашарӣ ба роҳ монем.

Дар ҳар як давра далели асосӣ он мемонад, ки дар оилаи солим насли ботарбия ва намунавӣ ба воя мерасад. Дар баробари ботарбиягии худи падару модар инчунин ба камол расонидани онҳо вазифа ва масъулияти баланди онҳо дар назди давлат ва ҷомеа мебошад. Аммо тағйиротҳои дар вақти охир рӯйдиҳанда ва бадахлоқӣ дар ҷомеа анъанаҳои оилавие, ки асоси тарбия буд, коста шуда истодааст.

Дар баробари тараққиёти ҷомеаи ҳозира тағйиротҳои муҳим дар андешаҳо нисбат ба оила ба амал омада истодаанд. Талаботи муносибатҳои бозорӣ мазмуни омили иқтисодиро таквият медиҳад. Он тағйир додани муносибатро ба шахсияи омӯзгор, арзишҳои ахлоқии омӯзгорон ва падару модар лозим мешуморад.

Дар замони ҳозира андешаҳои дуруст, ки ҳамчун сарчашмаи (манбаи) ташаккули дурусти оила ва ҳимояи психологӣ дар оила вуҷуд дошт вайрон шуда истодааст. Вақте, ки падару модар дар тарбияи фарзандон чунин андешаи хато доранд, ки вазифаи онҳо хурондану пӯшондан аст ва таълиму тарбия вазифаи мактаб мебошад. Маҳз барои ин андешаи ғалати баъзе падару модар дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» таъкид шудааст, ки «Баъзе падару модарон тарбияи фарзандони худро ба мактаб ҳавола намуда, чунин мепиндоранд, ки гӯё кори таълиму тарбия фақат вазифаи муассисаи таълимӣ мебошад».

Онҳо ҳатто аз вазъи фарзандони худ дар таълимгоҳҳо воқиф нашуда, ба муассисаҳои таълимӣ рафтан ё нарафтани онҳо таҳти назорат намегиранд ва кӯдаконро баъди дарс ба машғулиятҳои манфиатовар раҳнамоӣ намекунанд.

Тарбия дар оила ин раванди мақсадноки педагогӣ аст, ки дар худ таъсири ҳамарӯзаи объективии падару модар, ҳамчун яке аз институтҳои тарбияи насли наврасро дар худ таҷассум менамояд. Ҳамчунин симои оилаи муосири тоҷик ва тарбияи ӯ устувор тағйир ёфт. Чунки кӯшиши (тенденсияи) ҷаҳонишавӣ махсусан ба оилаи муосир (ҳозира) таъсири бошиддат мерасонад, ки тадқиқотҳои сотсиологии дар ҷумҳуриҳои пасо Шӯрави гузаронида шуда аст (аз ҷумла дар Ҷумҳурии Қазокистон) онҳоро метавон бо нишонаҳои зерин инъикос кард:

- якум, 50-60%-и оилаҳои ҷавони пурсидашаванда хоҳиши алоҳида аз падару модар зиндагӣ карданро изҳор намуданд. Аз як тараф ҷавонон ба мустақилона зиндагӣ кардан одат мекунанд, аз тарафи дигар робитаи дутарафаи авлод дар оила қатъ мегардад.

Бобою бибӣ дар оила бештар ба тарбияи набераҳо машғул шуда, падару модари оилаи ҷавон бошад, аз тарбияи фарзанд дур монда дар ташкил ва нигоҳубини кӯдак ва ташкили анъанаи ҳаёти оилавӣ кам эътибор медиҳанд. Баъзан падару модари ҷавон камбудии фарзандонро ислоҳ карданӣ шаванд, бобою бибӣ тарафи набераро мегиранд, ки оқибати хуб надошта, ба эрка калон шудани ӯ сабаб мешавад.

- яке аз хусусиятҳои оилаи ҳозира ин демократӣ (озод) будани муносибати дутарафаи дохилиоилавӣ аст;
- хусусияти дигар дар инкишофи муносибатҳои оилавӣ ин одатан далелҳо дар бораи ҷудошавӣ дар оила аст. Тарбияи халқие, ки хоси халқ аст тадричан қувваи (таъсири) худро гум карда истодаанд, ба ақидаи ҷомеа ҷудошавӣ яке аз роҳҳои аз ҳолатҳои проблемавӣ баромадани онҳо баҳо дода мешавад. Дар натиҷа миқдори зиёди модарони танҳо, оилаҳои нопурра ва ғ. бояд тазаккур дод, ки мушоҳида ва тадқиқотҳои гузаронидаи мо низ тасдиқ намуд.

Боз яке аз хусусиятҳои хоси тарбия дар оилаи ҳозира ин нарасидани робитаи дутарафа ва муносибати ғамхорона байни аъзоёни оила мебошад. Бо сабаби рӯзҳои дароз ҳозир набудани падару модар тарбияи кӯдак берун аз доираи диққати онҳо мемонад. Ғамхории падару модар бо пул таъмин кардан, воситаҳои моддӣ мукаммал карда мешавад. Тарбия дар чунин оила дар сатҳи паст қарор мегирад.

Илова бар ин наврасон ва ҷавонони ҳозира тамоман дигархеланд. Онҳо комилан дигар хел тарбия ва талаботҳо доранд. Бинобар ин падару модар мустақилона наметавонанд ҷараёни иҷтимоишавӣ дар тарбияи насли наврасро амалӣ намоянд. Дар ин ҷо робитаи мустаҳкам бо мактаб лозим аст.

Хусусиятҳои дар боло номбаршуда ба пастшавии иҷрои ӯҳдадориҳои оилавӣ оварда мерасонад. Дар натиҷа тарбия дар сатҳи пасти инкишофи худ қарор мегирад, рафторҳои ношоистаи наврасон дар ҷомеа васеъ паҳн мешавад, ки ин таъсири манфии ҷаҳонишавӣ ба ахлоқи насли наврас ва ҷавонон мебошад.

Бавуҷудоии чунин ҳолатҳо дар ҷомеаи мо пеш аз ҳама ба тавлид ёфтани таъсири манфии фарҳанги (маданияти) Ғарб, ки ба табиати тарбияи мо бегона аст, дуюм ин, ки сатҳи омодагии ҷавонон ба ҳаёти оилавӣ нокифоя аст.

Ҳамзамон ҷараёни омода намудани насли ҷавон ба ҳаёти оилавӣ дар муҳити оила, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, донишкадаву донишгоҳҳо ба талаботи рӯз ҷавобгӯ нест.

Мушоҳида ва сӯҳбати мо бо ҷавонон нишон дод, ки онхо хоҳиши дар бораи ҳаёти оилавии ояндаи худ шавқ ва эҳтиёҷ доранд.

Мутаассифона мо диққати худро ба омода намудани мутахассиси соҳибкасб равона мекунем, ки ҳангоми фаъолият технологияҳои нави гуногунро истифода бурда тавонад, аммо қобилияти онҳоро нисбат ба ташкили ҳаёти оилавӣ фаромуш мекунем.

Бинобар ин, ҳар як маданияти ниёгони мо-ин хазинаи (ганҷинаи) арзишҳои маънавӣ аст ва барои инкишофи мунтазами ҳар як авлод остонаи ҳаётиро қадам монда бояд ба таҷрибаи наслҳои пешин такя кунад.

Падару модарон, калонсолон, омӯзгорон, умуман шахсоне, ки ба таълиму тарбияи насли наврас машғуланд бояд барои тарбияи ахлоқии наврасон шароити заруриро фароҳам ованранд. Махсусан дар давраи ҳозира-ҷаҳонишавии тамаддунҳо. Бинобар ин: «Таълиму тарбия дар пайвастагии мутақобилаи се ниҳорди иҷтимоӣ: оила, мактаб ва ҷомеа руҳу равони воқеӣ пайдо мекунад. Аммо ба ин се ниҳод муҳити атроф ва фазои иттиолоотӣ, ки дар натиҷаи раванди ҷаҳонишавӣ вусъати азиме пайдо кардааст, таъсири зиёд мерасонад» [1, с.6].

АДАБИЁТ

1. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон оид ба лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд». Душанбе, 14 декабри 2010.с.6.
2. Раҳимов. Х., Нуров А. Педагогика. Душанбе, 2011.
3. Атемова К.Т. Влияние глобализации на развитие традиционного семейного воспитания. Межд.журнал прикладных и фундаментальных исследований.2014. №9-1.
4. Ишембитова З.Г. Проблемы воспитания детей в семье в условиях глобализации общества. Журн. Вестник Башкирского университета. 2014.
5. А.Нуров. Нақши арзишҳои маънавӣ дар тарбияи мактабиёни хурдсол. Душанбе, 2002.
6. А.Нуров Талаботи муосир ба тарбияи насли наврас ва ҷавонон. Душанбе, 2017.
7. Гребенников И. В. Семья: воспитательные возможности. М.: Знание, 1985. 40 с.
8. М.Қосимов, А.Самиев Самтҳои асосии тарбия ва банақшагирии он. Душанбе, 2001.
9. Х.Раҳимзода «Оила ва ҷомеа». Душанбе, 1999
10. www.cyberleninka.ru.

ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ НА НРАВСТВЕННОСТЬ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ И МОЛОДЁЖИ В СЕМЬЕ

В статье говорится, что процесс глобализации цивилизаций в условиях стремительного развития, развития технологий и информации оказывает как положительное, так и отрицательное влияние на нравственное воспитание подрастающего поколения и молодёжи. Исходя из этого, в сложных условиях современного мира возникает необходимость совместного, систематического, последовательного и постоянного сотрудничества семьи, школы и общественности в воспитании подростков и молодёжи по возможности устранения негативных сторон глобализации, эффективно используя знания, умения, навыки и свой жизненный опыт. В этом отношении СМИ имеют особый статус и охватывают практически всю жизнь человека. Конечно, это требование XXI века, и не все страны планеты остались за бортом.

Положительная сторона глобализации в том, что в XXI веке люди стали более подвижны, активны, способны выполнять несколько действий, тратить меньше времени и добиваться желаемых результатов. На основе показателей СМИ очевидно, что из года в год молодое поколение и молодые люди становятся более активными в образовании и находят пути приобретения независимости и самообразования. Важную роль в этом конечно, играет семья.

Ключевые слова: *глобализация, семья, школа, образовательные и воспитательные программы, нравственное воспитание, семейное воспитание, средство массовой информации, подрастающее поколение и молодёжи, связь школы и семьи, положительное и отрицательное влияние глобализации.*

THE IMPACT OF GLOBALIZATION TO THE MORALITY OF THE GROWING UP GENERATIONS AND YOUTH IN THE FAMILY

The article says that the process of globalization of civilizations in the context of rapid development, development of technologies and information has both positive and negative impact on the moral education of the younger generation and youth. Based on this, in the difficult conditions of the modern world, there is a need for joint, systematic, consistent and constant cooperation of the family, school and the public in the upbringing of adolescents and young people, if possible, to eliminate the negative aspects of globalization, effectively using knowledge, skills, talents and their life experience. In this respect, the mass media have a special status and cover almost the entire life of a person. Of course, this is a requirement of the XXI century, and not all countries of the planet have been left behind.

The positive side of globalization is that in the 21st century people have become more mobile, active and able to perform several actions, spend less time and achieve the desired results. Based on the indicators of the mass media, it is obvious that from year to year the younger generation and young people become more active in education and find ways to gain independence and self-education. Of course, the family plays an important role in this.

Key words: *globalization, family, school, educational and upbringing programs, moral education, family education, mass media, the younger generation and youth, the connection between school and family, the positive and negative impact of globalization.*

Сведение об авторе:

Чобулова Наргиза Мемондустовна *- старший преподаватель кафедры педагогики и психологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни Тел: (+992) 988669896 E-mail: nargis_89chobulova@mail.ru Адрес: город Душанбе, р.Сино, улица Гисар 22, кв.15.*

About the author:

Chobulova Nargiza Memondustovna- *senior theacher of the Department of pedagogy and psychology of Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini Тел: (+992) 988669896 E-mail: nargis_89chobulova@mail.ru Adress: Republic of Tajikistan, Dushanbe city, st.Gissar 22, fl.15.*

ИНКИШОФИ МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ МУҲАНДИСӢ ВА ГРАФИКӢ ДАР ДОНИШГОҲҲО

Шамсидинов Х.М., Шерматов Д.А.

Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б.Ғафуров

Айни замон дар назди мактабҳои олӣ вазифаи тайёр кардани мутахассисоне гузошта шудааст, ки қобилияти дидани роҳҳои умедбахши пешрафти илмӣ-техникиро доранд. Аҳамияти ин вазифаро ниёзмандии фаврӣ дар шароити муосири иҷтимоию иқтисодӣ барои мутахассисони дараҷаи баланди салоҳияти касбӣ, аз ҷумла дар соҳаи графикаи анъанавӣ ва автоматикунонидашудаи муҳандисӣ муайян мекунад. Таъмини ин сатҳи таълим вазифаи бениҳоят душворест, ки дар назди системаи маориф истодааст. Ҳалли масъала дар бартараф кардани ихтилофи мавҷуда байни усулҳои анъанавии таълими фанҳои графикаи муҳандисӣ ва талаботе мебошад, ки шароити нави иҷтимоӣ, сиёсӣ ва иқтисодӣ фароҳам меоранд. Бо ин мақсад, маводи таълимии фанҳои умумии касбӣ бояд дар ҳамон шакле пешниҳод карда шавад, ки ин дониш ба он талабот дошта бошад. Барои тайёр кардани кадрҳои муҳандисӣ, бояд дар ҳама марҳилаҳои таълим, аз ҷумла лоиҳаҳои мустақил, курсӣ ва дипломӣ саъй кард, ки муҳити ягонаи яке аз системаҳои интегратсионии тарроҳӣ ва истеҳсолии компютериро (CAD / CAM / CAE) истифода баред.

Мавҷудияти бастаи литсензия на танҳо дар донишгоҳ, балки барои ҳар як донишҷӯ имкон медиҳад, ки банақшагирии омӯзиши муҳандисӣ ва графикии донишҷӯён ба анҷом расад (барои ҳамаи курсҳо). Чунин омӯзишро бо дарназардошти усулҳо ва технологияҳои таълим, ки дар кафедраҳо қабул шудаанд, ҷиддӣ ва ҳамаҷониба ташкил кардан мумкин аст.

Суръати муосири рушди воситаҳои иттилоотӣ ва техникӣ дар тамоми соҳаҳои истеҳсолот афзоиши доимии ҳаҷми дониши графикиро талаб мекунад. Сифати нави тайёр кардани муҳандис, пеш аз ҳама, дар тасҳеҳи ногузири технологияи таълим ва оптимизатсияи мундаричаи курсҳои фанҳои графикӣ ("Геометрияи тасвирӣ", "Графикаи муҳандисӣ", "Графикаи компютерӣ", "Графикаи тарроҳӣ") дида мешавад, то ки раванди омӯзиши мутахассиси оянда беҳтар карда шавад. Аз ин лиҳоз, яке аз вазифаҳои омӯзгорони фанҳои графикӣ эҷоди усулҳои муосири таълим ва маводҳои таълимӣ дар фанҳои графикӣ мебошад. Ғайр аз он, ихтилофи байни усулҳо ва воситаҳои дар ҷараёни таълим пешниҳодшударо ба сатҳи рушди технологияҳои муосир бартараф кардан зарур аст.

Вазифаи асосии мактаби олӣ аз он иборат аст, ки донишҷӯ ба фикрронии мантиқӣ, ёфтани роҳҳои ҳалли масъалаҳои муҳандисӣ дар фаъолияти касбии оянда машғул шавад. Онро танҳо дар муҳити озоди эҷодӣ пурра ҳал кардан мумкин аст, ки дар он барои фазои мусоиди ахлоқӣ ва равонӣ байни муаллим ва

донишҷӯ тамоми шароитҳо фароҳам оварда шудааст, пешгирии муноқишаҳои стихиявӣ, ҳолатҳои стрессӣ доимо амалӣ карда мешаванд.

Мутаассифона, дар бисёр ҳолатҳо фазои ахлоқӣ ба тарзи дигар шакл мегирад. Салоҳияти бениҳоят зиёди муаллим ҳамчун барандаи дониш, пурзӯр намудани назорат аз болои раванди таълим ин мушкилотро шадидтар мекунад ва донишҷӯ дар ин режим тадричан ба объекти таъсири омӯзиш табдил меёбад. Дар айни замон, вазифаи қатъии идоракунии раванди таълим на он қадар бештар дар назорати сифати донишҳо, балки дар назорати давомоти дарсҳо, ки дар омӯзиши фанҳои муҳандисӣ ва графикӣ пурра зоҳир мешавад.

Усули анъанавии таълими фанҳои муҳандисии графикӣ, чун қоида, аз интиқоли якчонибаи маводи назариявӣ аз муаллим ба донишҷӯён иборат аст.

Бо ҳаҷми гуногуни маводи омӯхташуда - аз ду семестр то чор семестр, вобаста ба самти таълим - мундаричаи фанҳои таълимӣ тақрибан бетағйир боқӣ мемонад.

Ҳамзамон, барои чунин ҳамкории муаллим ва донишҷӯ бояд саъй кард, то раванди аз худ кардани дониш ҳамчун муколама дар асоси потенсиали эҷодӣ ва ирфонии эҷодкор сохта шавад, ки ба ташаккули шахсияти хонандагон мусоидат намояд. Ғайр аз ин, барои баланд бардоштани фаъолияти эҷодии донишҷӯён шароит фароҳам овардан лозим аст, ки ин боиси пайдоиши мотивҳо барои аниқ дарк кардани маводи курс мегардад.

Равише, ки омӯзиши таълимро бо худомӯзӣ таъкид мекунад, ки онро дар системаи таҳсилоти олӣ бояд ҳамчун усули ташаккули мутахассиси оянда тавассути фаъолияти маърифатии инфиродӣ қабул кард, ки дар он қобилиятҳои донишҷӯён комилан ошкор карда шуда, иқтидори эҷодии ӯ амалӣ карда шавад, муҳим аст.

"Графикаи муҳандисӣ ва симулятсияи компютерӣ", усули анъанавии таълими фанҳои муҳандисӣ ва графикӣ, айни замон бо системаи курсҳои онлайн, ки дар платформаи махсуси технологӣ (Learning Management System Moodle) дар доираи лоиҳаи ташкили донишгоҳи рақамӣ баргузор карда мешавад, мукаммал карда мешавад. Истифодаи васеъ дар раванди таълимии технологияҳои иттилоотӣ бо унсурҳои технологияҳои таҳсилоти фосилавӣ, ба таҳкими обрӯи донишгоҳ ҳамчун маркази салоҳияти бозорҳои ояндадор мусоидат мекунад. Аллакай ин технологияҳо имкон медиҳанд, ки таҳсилот барои донишҷӯёне, ки мустақилона дар муҳити таълимии электронии донишгоҳ кор карданро афзалтар медонанд ва барои ҳамкории фосилавӣ бо муаллим омодаанд, фардӣ карда шаванд.

Истифодаи курсҳои онлайн дар татбиқи барномаҳои таълимии мактабҳои олӣ бо мақсадҳои зерин амалӣ карда мешаванд:

1) баланд бардоштани сифати таълим ва навсозии мундаричаи барномаҳои таълимӣ тавассути истифодаи курсҳои онлайн аз ҷониби муаллимон ва мутахассисони пешбар;

2) тавсеаи имкониятҳои таҳсилотие, ки донишгоҳ ба донишҷӯён пешниҳод менамояд;

3) афзоиши шумораи модулҳо / фанҳое, ки бо интихоби донишҷӯ азхуд карда мешаванд;

4) кам кардани сарбории синф, баланд бардоштани чандирии банақшагирии раванди таълим ва ҳавасмандгардонии донишҷӯён ба худомӯзӣ;

5) оптимизатсияи сарбории омӯзгорон;

6) оптимизатсияи хароҷот барои татбиқи барномаҳои таълимӣ дар робита бо шаклҳои бесамари ҳамкорӣ бо донишҷӯён;

8) тавсеаи амалияи истифодаи мустақилонаи дониши донишҷӯён;

9) таъмини ритми таълим, ҷалби донишҷӯён дар тамоми давраи омӯзиши курс тавассути системаи супоришҳои ҳафтаинаи назоратӣ;

10) таъмини шаффофияти мундаричаи таълим;

Истифодаи курсҳои онлайн дар татбиқи барномаи таҳсилоти олӣ маънои онро дорад, ки як қисми барномаи таълимӣ (фан ё модул) аз ҷониби донишҷӯён бо истифода аз як манбаъи танҳо таҳсилоти электронӣ, захираҳои электронии таълим бидуни зарурати иштироки ҳатмӣ дар корҳои синфӣ барои ба даст овардани натиҷаҳои мушаххаси таълим азхуд карда мешавад. Курси онлайн ҳамчун унсури барномаи таълимӣ барои азхудкунӣ мувофиқи нақшаи таълимӣ ё барномаи таълимии инфиродӣ ҷорӣ карда мешавад.

Сохтори манбаъҳои таълимии электронӣ дар фанҳои муҳандисии графикӣ унсурҳои зеринро дар бар мегирад:

1) китобҳои дарсӣ ва маводи таълимӣ оид ба фанни омӯхташуда (модул);

2) рӯйхати адабиёти барои омӯзиш тавсияшуда;

3) видео-лексияҳо;

4) қисми назариявӣ дар шакли лексияи муқаддимавӣ ва матнҳои лексия;

5) маводи семинарҳо ё дарсҳои амалӣ, агар онҳо дар барномаи таълимӣ пешбинӣ шуда бошанд;

6) роҳнамо барои иҷрои корҳои курсӣ;

7) маводи назорати ҷорӣ ва мобайнӣ (супоришҳои тестӣ);

8) рӯйхати мавзӯъҳо барои иншо, корҳои курсӣ, рӯйхати саволҳо барои омодагӣ ба санҷиш ё имтиҳон аз фанҳо;

9) дастурҳо барои донишҷӯ оид ба омӯзиши фан (модул).

Албатта, системаи курсҳои онлайн камбудиҳо низ дорад, ки бояд кам карда шаванд. Аввалан, дар муайян кардани шахсияти донишҷӯ мушкилот пеш меояд. Яъне, ҳоло дақиқ санҷидан мумкин нест, ки оё донишҷӯ имтиҳон мешавад, ё шахси дигаре барои ӯ. Дувум, чунин мешавад, ки сифати Интернет барои барқарор кардани алоқаи бефосилаи байни донишҷӯ ва омӯзгор кофӣ нест. Савум, омӯзиши онлайн ба он мусоидат мекунад, ки робитаи мустақими донишҷӯ ва омӯзгор аз байн меравад. Ғайр аз он, курсҳои онлайн ҳангоми ичрои супориш интизоми баландро талаб мекунанд, ки ин ба ҳама мувофиқ нест.

Истифодаи захираҳои электронии таълимӣ имкон медиҳад, ки системаи ҷудонашавандаи таълими муҳандисӣ ва графикии донишҷӯён, аз ҷумла равишҳои сифатан нав дар ташаккули ҷанбаҳои методологӣ, маъной, ҳавасмандгардонии раванди таълими фанҳои графикӣ дар донишгоҳи техникӣ фароҳам оварда шавад. Татбиқи стратегияи инноватсионӣ ва тамоюлҳои самарабахши рушди таҳсилоти олии касбӣ ба мо имкон медиҳад, ки ҳудуди фазои таълимиро васеъ намоем, диққати касбии таълими фанҳои умумиҷаҳониро баланд бардорем.

АДАБИЁТ

1. Якунин В.И., Сидорук Р.М., Райкин Л.И., Соснина О.А. Инновационная стратегия информатизации геометрической и графической подготовки технических университетов // Сб. материалов международной научной конференции «Проблемы геометрического моделирования в автоматизированном проектировании и производстве». - М.: МГИУ, 2008. - 419 с.
2. Гузненков В.Н., Журбенко П.А., Винцулина Е.В. Методика преподавания инженерной графики в МГТУ им. Н.Э. Баумана // Международный журнал экспериментального образования. - 2019. - №2. - С.5-9.
3. Андреев - Твердов А.И., Боровиков И.Ф., Калинин В.И., Яковук О.А. Формирование компетенций, необходимых для разработки конструкторской документации, у студентов технических университетов // Педагогика. Вопросы теории и практики. - 2017. - №3 (7). - С.10-13.

РАЗВИТИЕ ИНЖЕНЕРНО-ГРАФИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗАХ

Инженерная графика и компьютерное моделирование», традиционный метод обучения инженерным и графическим наукам, дополняется системой онлайн-курсов, которые проводятся на специальной технологической платформе (Learning Management System Moodle). Показано, что часть учебной программы (предмет или модуль) может быть освоена студентами с использованием специального электронного образовательного ресурса без необходимости обязательного участия в аудиториях для достижения конкретных результатов обучения. Онлайн-курс вводится как элемент учебной программы для усвоения знаний в соответствии с учебной программой или индивидуальной учебной программой.

Ключевые слова: высшее техническое образование, инженерно-графические дисциплины, методика преподавания, онлайн-курсы, цели и задачи, состав онлайн-курсов.

DEVELOPMENT OF ENGINEERING AND GRAPHIC EDUCATION METHODS IN UNIVERSITIES

Engineering Graphics and Computer Simulation", a traditional method of teaching engineering and graphic sciences, is complemented by a system of online courses that are held on a special technology platform (Learning Management System Moodle). It is shown that part of the curriculum (subject or module) can be mastered by students using a special electronic educational resource without the need for mandatory participation in classrooms to achieve specific learning outcomes. An online course is introduced as an element of the curriculum for the acquisition of knowledge in accordance with the curriculum or individual curriculum.

Keywords: *higher technical education, engineering and graphic disciplines, teaching methods, online courses, goals and objectives, composition of online courses.*

Сведение об авторах:

Шамсидинов Хуршеджон Муминович *- доцент кафедры информатики Худжандский государственный университет имени академика Бободжона Гафурова, Тел: (+992) 926299334, электронная почта: Shamsidinov@inbox.ru*

Шерматов Джавлонбек Аликулович *- Худжандский государственный университет имени академика Бободжона Гафурова, преподаватель кафедры информатики Тел: (+992)-927907030, электронная почта: Sher-jav@inbox.ru.*

About the autors:

Shamsidinov Khurshedjon Muminovich *- Associate Professor of Informatics Khujand State University named after Academician Bobojon Ghafurov, Tel: (+992)926299334, E-mail: Shamsidinov@inbox.ru*

Shermatov Javlonbek Aliqulovich *– teacher of the Deportamente of Informatics Khujand State University named after Academician Bobojon Ghafurov Tel: (+992)-927907030, E – mail Sher-jav@inbox.ru.*

ИСТИФОДАБАРИИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИТТИЛООТӢ ДАР ТАЪЛИМ

Норбобоев М.О.

Донишгоҳи давлатии Ҳуҷанд ба номи академик Б. Ғафуров

Имрӯзҳо , аксари шаҳрвандони кишвари мо ба системаи муосири таҳсил фаъолона таваҷҷӯҳ зоҳир карда истодаанд. Аксар вақт, бештари онҳо волидони мактаббачагон мебошанд, ки доир ба таҳсили фарзандони хеш ғамхорӣ зоҳир мекунанд. Ҳатто шахсоне, ки бевосита аз раванди таълим дур ва огоҳӣ надоранд, метавонанд мушкилоти соҳаи маорифро мушоҳида ва дарк кунанд, аммо устодону омӯзгорон, бешубҳа, аз мушкилот ва зиддиятҳои мавҷуда огоҳии комил доранд.

Технологияҳои иттилоотӣ дар тамоми соҳаҳои фаъолияти шахс мавриди истифода қарор мегирад, тавассути ҷараёнҳои иттилоотӣ дар ҷомеа паҳн мегардад ва барои фазои ҷаҳонии иттилоотиро ташкил намудан мусоидат менамояд. Имрӯз ТИ дар ҷаҳон доман паҳн карда истодааст, зеро ҷомеа ба навсозии иттилоот ниёз дорад. Тақрибан ҳамаи соҳаҳои ҷомеаи имрӯза технологияҳои иттилоотиро мавриди истифода қарор медиҳанд. Қисми марказии раванди мазкурро компютерикунонии таълим ташкил медиҳад.

Технологияҳои компютерӣ ба тамоми соҳаҳои фаъолияти шахс ворид шудааст ва ворид гардида истодааст. Тасаввур кардан ғайриимкон аст, ки ягон соҳае, ки дар он компютерҳои электронӣ истифода карда нашаванд. Соҳаи маориф низ аз ин истисно нест ва ҳамчунин компютерикунонӣ рӯз аз рӯз рушд ёфта истодааст. Гузашта аз ин, компютерҳо на ҳамчун воситаи иловагии омӯзиш, балки ҳамчун як ҷузъи ҷудонашавандаи раванди таълим маҳсуб меёбад ва барои инкишоф ва баланд бардоштани самаранокии он пешбинӣ гардидааст [12].

Вале барои ҳалли муаммоҳои таълимӣ компютер на ҳамеша ба таври комил истифода мешавад. Ин бо робита дорад, ки технологияҳои иттилоотӣ то ҳол татбиқи дурусти худро дар мактабҳо пайдо накардааст. Аммо дар мактабҳо на ҳама имкониятҳои он дар соҳаи технологияҳои компютерӣ амалӣ карда мешавад. Бисёре аз муаллимон оид ба технологияҳои нави иттилоотӣ маълумоти кам доранд ва дар бораи истифодаи онҳо дар таълим маълумоти кофӣ надоранд.

Дар бештари ҳолатҳо омӯзгорони информатика дар мактаб дарсҳоро тавассути компютер мегузаронанд, бинобар ин хусусиятҳои таълими онҳо, ки шароити заруриро ҳангоми истифодаи технологияҳои компютерӣ барои таълими баъзе фанҳо суст муаррифӣ мекунанд. Ба миён омадани технологияҳои нави компютерӣ ба вусъати шумораи мавзӯъҳои таълимӣ дар доираи таълими информатика низ таъсири назаррас мерасонад. Масъалаи истифодаи васеи технологияҳои компютерӣ дар соҳаи таълим вақтҳои охир таваҷҷӯҳро ба илми педагогикаи Русия ба вуҷуд овард. Аз ин бармеояд, ки омӯзгори информатика вазифадор аст, ки такмили ихтисоси худро доимо рушду инкишоф диҳад.

Аммо на ҳама омӯзгорон ба ин омода ва тайёр ҳастанд. Гоҳо омӯзгорон чунин мегӯянд: «Барои мо ин бегона аст ва ин чизро ба мо намеомӯхтанд. Ба мо чунин мавод пешниҳод накардаанд. Ин дар курси мо маҷуднабуд». Аммо, бо вуҷуди ин, талабот ба педагогони муосир дорои салоҳиятҳо дар соҳаи худтанзимкунӣ мебошад.

Бахши асосӣ. Модерникунонии системаҳои маориф имкониятҳои рушди инноватсионии ҷомеаро вусъат мебахшад. Он аз татбиқи усулҳои нави консептуалӣ оид ба рушди маориф асос ёфтааст. Ҳоло стандартҳои нави таҳсилоти федералии давлатӣ имкон медиҳанд, ки муносибати таълимии синфҳои ибтидоӣ дар асоси истифодаи технологияҳои навтарини педагогӣ, ки ба ташаккули салоҳиятҳо ва амалиёти таълими универсалӣ (АТУ) равона карда шудаанд. [9].

Татбиқи ТИ дар амалия яке аз самтҳои муҳимтарини навсозӣ маҳсуб меёбад. Он имкон медиҳад, ки на танҳо сатҳи таълим баланд бардошта шавад, балки салоҳиятҳои иттилоотӣ рушду инкишоф ёбанд, нерӯи зеҳнии шахс ошкор карда шавад. Дар даҳсолаи охир таълими мактабӣ компютеркунонии васеъро аз сар мегузаронад, торафт бештарини синфхонаҳо тавассути МЭҲ таъмин карда шуданд. Ҳоло синфхонаҳои мактабро бидуни компютери муаллим, тахтаи интерактивӣ ва дигар таҷҳизоти компютерӣ тасаввур кардан ғайриимкон мебошад.

Технологияи иттилоотӣ дар худ усулҳо ва роҳҳои ҷамъкунӣ, андӯхтан, ҳифозат, ҷустуҷӯ, коркард, таҳлил, ҳосил намудани маълумот, иттилоот ва дониш дар мутобиқат бо талабот, ки дар асоси истифода намудани воситаҳои барномавӣ ва дастгоҳҳо баён менамояд. Се қисмати зерини асосии технологияи иттилоотӣ: маҷмӯи васоити техникӣ, васоити барномавӣ, таъмини системаҳои ташкилӣ-методӣ мавҷуд мебошанд.

Тавассути робита ва паҳнкунандагони иттилоотӣ технологияи иттилоотӣ ба одамон шароити воқиф будан доир ба ҳодисаҳои на танҳо замони ҳозира, балки гузаштаро низ пешниҳод менамояд. Технологияи иттилоотӣ ба ду гурӯҳ тасниф мегардад: таҳлилӣ ва рақамӣ. Технологияи таҳлилӣ маълумоти иттилоотӣ

дар намуди бузургии бефосилаи тасодуфӣ дар назар аст. Технологияи иттилооти рақамӣ бо роҳи тасаввуроти иттилооти фосиладор дар намуди арифметикаи ҷуфт мавриди истифода қарор гирифтааст.

Тасаввуроти иттилооти рақамӣ аз монеа тарафҳои асосиро, аз ҷумла ҳангоми пахши интиқолёбии робита ҳифз менамояд.

Информатика – ин илм дар бораи методҳо, воситаҳо ва технологияҳои автоматикунонӣ, ташкил ва амал кардан баҳс менамояд. Информатика ҳамчун фанни таълимӣ чунин муҳтаворо доро мебошад, ки метавонад тафаккури хонандагонро ташаккул диҳад. Масалан, ин мавзӯъҳои "мафҳум", "сохторикунонии иттилоот", "мулоҳиза" ва м. ин ба шумор меравад. Ҳамин тавр, информатика ҳамчун фанни таълимӣ дар хонандагон усулҳои кор бо иттилоот, усулҳои тафаккурро ташаккул додан мусоидат менамояд [8].

Дар дарсҳои информатика дарки системавии ҷаҳон инкишоф, рушди робитаҳои ягонаи иттилоотии падидаҳои гуногуни табиӣ ва иҷтимоӣ, тафаккури система инкишоф меёбад, ки сатҳи он асосан бо қобилияти зуд коркарди иттилоот ва қарорҳои асоснок дар асоси он муайян карда мешавад, ки аз мактаббачагон ва омӯзгорон имкониятҳои иловагӣ, истифодаи беш аз пеш усулҳои нав ва васоити таълимро талаб мекунад [9].

Таҷрибаи таълими фанни информатика нишон медиҳад, ки бештар омӯзгорони информатика захираи бойи фанни худро дарк намекунанд ва дар назди худ мақсад намегузоранд, ки дар ташаккули вазифаҳои рӯҳии синфҳои ибтидоиро ҳангоми омӯзиши фанни информатика ва ТИК иштирок кунанд [10].

Дар ҳар як фанни мактабӣ, технологияи компютерӣ метавонад тавассути намоиши графика, файлҳои аудио ва видео мусоидат намояд. Ғайр аз ин, барномаҳои зиёди гуногун мавҷуд мебошанд, ки бо онҳо шумо метавонед ҳамаҷониба моделҳои ашёро баррасӣ кунед, як падида ё равандро тақлид кунед, ҳама гуна ҳисобҳои мураккабро анҷом диҳед ва таҳлили муфассал диҳед. Ҳамаи ин ба шумо имкон медиҳад, ки вақтро, ки аксар вақт намерасанд, ба таври назаррас сарфа кунед, ва кореро, ки дар ҳаёти воқеӣ аксар вақт душвор ё ғайриимкон аст, иҷро намоед [12].

Масалан, дар дарсҳои биология мушкилоти афзоиши растаниҳоро баррасӣ мекунанд. Дар шароити воқеӣ, ин бештар аз як моҳ тӯл мекашид, аммо бо истифода аз технологияи компютерӣ, имкони расидан ба афзоиши растаниҳо ва пайгирии марҳилаҳои асосӣ танҳо дар чанд дақиқа имконпазир аст. Ё дар фанни химия, вақте ки реагентҳоро омехта кардан лозим аст бояд аз пайи реаксияи химиявӣ гардид. Дар асл, зарурияти худи ҳамин реактивҳо ба миён меояд ва раванди омехта ҳадди аққал хатарнок аст. Тавассути МЭҲ ин ҳама фавран иҷро карда мешавад. Ва як мисоли дигар, доир ба математика. Пас аз муддати дароз аз ҳалли мисол маълум шуд, ки ҷавоб наздик намешавад. Ба ҷои он ки аз аввал ҳал кунед, шумо метавонед ин мисолро ба компютер ворид кунед, он мисолро дар як лаҳза ҳал мекунад ва ба шумо ҳалли муфассал ва ҷавоб медиҳад. Пас аз таҳлили ҳалли масъала шумо метавонед хаторо дар ҳисобҳои худ пайдо кунед ва ба он ҷой баргашта ислоҳ кунед. [12].

Аслан, чунин омӯзишҳо айни замон ба талаботҳои стандартҳои таълимии федералии давлатии насли дуюм ҷавобгӯ нестанд. Ёдовар мешавем, ки ин як санади меъёрӣ барои татбиқ мебошад, ки талаботро барои ташаккули маърифатӣ, яъне мантиқӣ, ҳамаҷонибаи тарбиявӣ дар мактаббачагон, аз қабили муқоиса, ҷамъбастӣ, конкретӣ, таҳлил, синтез, ҷамъбасти мафҳум ва ғ.

Ин амалҳо бояд дар ҷараёни фаъолияти таълимӣ татбиқ карда шаванд, яъне ҳангоми омӯзиши чизҳои нав, амалҳои таълимӣ, ҳалли мушкилот. Барои амалияи таълим ин маънои зарурати ташкили фаъолияти зеҳнии мувофиқро дар тамоми марҳилаҳои дарс ва дар дарсҳои ҳадафмандии гуногун дорад. Дар системаҳои таълимии муосир, маъмултарин замимаҳои маъмулии бисёрфункционалӣ ва воситаҳои ТИ инҳо мебошанд:

а. ҷадвали электронӣ;
б. тасҳеҳи матнӣ;
в. барномаҳои омодагии муаррифӣ;
г. органайзерҳо;
д. системаи идоракунии базаи маълумотҳо;
е. мактубҳои графикӣ.
ж. Истифодаи ТИ дар раванди таълимӣ мусоидат менамояд:
з. баланд бардоштани фаъолияти маърифатии хонандагон;
и. баррасӣ кардани моделсозӣ ва визуаликунонии равандҳо ва падидаҳои мураккаб;
к. ба омӯхтани фанҳои мушаххас таваҷҷӯҳ зоҳир кардан;
л. ҳангоми дарёфти маълумоти дар ҷустуҷӯбуда аз Интернет истифода бурдан;
м. Афзалияти истифодаи ТИ:
н. истифодаи аудио ва видео-иттилоот ҳангоми гузаронидани машғулиятҳо;
о. азхудкунии мавзӯъ бо истифодаи маълумоти графикӣ;
п. имкони истифодаи муносибати дифференсиалӣ ба синфҳои ибтидоии сатҳи гуногуни омодагӣ

Ҳамаи бартариҳои технологияҳои иттилоотӣ ба мо бешубҳа раванди таълимро осон мекунанд. Ҳадафҳои асосии педагогии технологияҳои иттилоотӣ дар синф шахсияти донишҷӯро инкишоф медиҳад,

аз ҷумла: ташаккул додани малакаҳои муошират, ташаккули тафаккури эҷодӣ, қобилияти қабули қарорҳои ғайриоддӣ дар ҳолатҳои душвори вазъият; такмил ва рушд додани дониш дар фаъолияти тачрибавӣ. Неруи технологияҳои иттилоотӣ дар таълими муосири Русия бо доираи васеи рушди фардии инсон (эҳсосот, ақл, ҷаҳонбинӣ, тафаккури мустақили эҷодӣ ва интиқодӣ, шуури эстетикӣ ва ғ.) муайян карда мешавад. Масъалаҳои таҳияи манбаъҳои технологияҳои иттилоотӣ аксар вақт диққати муаллимони русро, ки дар консепсияи "педагогикаи электронӣ" кор мекунанд, ҷалб мекунад. Онҳо боварӣ доранд, ки технологияи иттилоотӣ барои омӯзиши рушд манфиатҳои зиёд медиҳад.

Таҳсилоти фосилавӣ ҳоло пахншудатарин раванди таълим ба ҳисоб меравад. Фикру андешаҳо дар бораи воқеии ин шакли таълим хеле гуногун ва аксар вақт комилан диаметрӣ сурат мегиранд. Зеро то чанде пеш тақрибан ҳама гуна методикаи таълим масофа ҳисобида мешуд, ки дар он ҳадди аққал як қисми мавод барои омӯзиши мустақилона дода мешуд. Дистанционное образование все чаще связывают с замкнутой системой обучения. Таҳсилоти фосилавӣ бештар бо системаи таълими пӯшида алоқаманд мебошад. Дар он воситаи асосии иртибот барои пешниҳоди иттилоот Интернети ҷаҳонӣ мебошад. Ҷилди махсус коркард бояд маҷмӯи воситаҳоеро фароҳам оварад, ки ба омӯзиши инфиродӣ, дастгирии иттилоотии барои омӯзиш, санҷиш ва худомӯзӣ зарурӣ, системаи натиҷаҳои назорат ва ғ. мусоидат мекунад. Для этого средств вполне достаточно, учитывая разнообразие уже созданных вычислительных технологий. Барои ин, бо назардошти гуногунии технологияҳои компютерии аллакай сохташуда маблағ кофӣ аст. Таҳсилоти фосилавӣ ҳамкории омӯзгор ва синфҳои ибтидоиро дар масофаи байни худ месанҷад, ки ин ҳама ҷузъҳои хоси раванди таълими стандартиро иньикос менамояд. Ғояи истифодаи компютерҳо дар мактабҳое, ки то андозае иваз кардани муаллим дар таълими омехта дар мактаби ибтидоӣ зарур аст ё ҳамчун ҷуброн барои омодагии ғайрирасмии муаллими ғоибона комилан нав нест, вале на камтар аз он ба нақшагирӣ аст [2].

Аксари донишгоҳҳо аллакай системаи омӯзиши электрониро ба роҳ мондаанд, ки тавассути он синфҳои ибтидоӣ имкон доранд на танҳо дар донишгоҳ, балки дар хона низ таҳсил кунанд. Таҳсилоти фосилавӣ барои хонандагони мактабҳои деҳот нисбат ба хонандагони дар шаҳр зиндагидошта муҳимтар аст. Таҳсилоти фосилавӣ барои ҳама имкониятҳои баробари таҳсилро фароҳам меорад. Бо шарофати ин навъи таҳсил, шумо метавонед ба ягон донишгоҳи хориҷӣ дохил шавед ва дипломеро гиред, ки арзиш дошта бошад. Ҷанбаи мусбати таҳсили фосилавӣ интихоби ҷой ва вақти раванди таълим мебошад. Монеаи рушди таҳсилоти фосилавӣ сатҳи пасти огоҳии одамон дар бораи ин система мебошад. Аммо бо вуҷуди ин, таҳсилоти фосилавӣ зина ба зина, рӯз то рӯз шӯҳрат пайдо мекунад. Боварӣ ба он аст, ки дар ояндаи наздик тақрибан 40-50% одамон дар таҳсилоти фосилавӣ таҳсил хоҳанд кард [9].

Шабакаи Интернети байналмилалӣ барои муассисаи таълимӣ имкониятҳои калонро фароҳам меорад. Он барои ташкили таълими фосилавӣ имкониятҳои мусоидро фароҳам меорад. Интернет якчанд намуди хизматрасониҳоро пешниҳод мекунад, ки дар байни онҳо системаи дастгирии таълими фосилавиро насб кардан мумкин аст. Инчунин қайд кардан зарур аст, ки дар мактаб мавҷудияти компютер бо дастрасӣ ба шабакаи ҷаҳонӣ мавҷуд мебошад. Ин имкон медиҳад, ки муассисаи таълимӣ ҳамчун маркази маҳаллии системаи таҳсили кушода истифода шавад, ки ба довталабон имкон медиҳад, ки таҳсилро дар муассисаҳои гуногуни касбӣ ва олӣ ба гунаи фосила идома диҳанд [2].

Компютерҳо дар соҳаи таълим нақши бузург доранд. Онҳо вақтро сарфа мекунанд, бисёр равандҳоро автоматӣ мекунанд, назорати босифати донишро ба роҳ мемонанд, барои азхудкунии дониш мусоидат мекунанд ва монанди инҳо. Аммо ҳеҷ як компютер бидуни шахсе, ки дар он нишастааст, пурра кор карда наметавонад, зеро чӣ қадаре ки воситаи компютер бошад ҳам, ҳеҷ кас ба фарзандон аз муаллим беҳтар таълим дода наметавонад [11].

Инчунин, технологияи иттилоотӣ имкон медиҳад, ки роҳҳои такмили бозӣ инкишоф дода шаванд ва омӯзиш ҳамчун фаъолияти дастаҷамъонаи синфҳои ибтидоӣ ташкил карда шавад. Ҷой ва нақши технологияҳои иттилоотӣ дар ҷомеаи муосир баланд аст, зеро нақши иттилоот назаррас мебошад.

Технологияҳои иттилоотӣ дар соҳаи маориф имкон медиҳанд, ки бо назардошти чунин ҷузъи муҳими системаи таълимӣ, ба монанди аёният, ки технологияҳои иттилоотӣ пурра таъмин карда метавонанд, рангҳои шаклҳо ва усулҳои таълимро барои ҳаҷми бештари маълумот диверсификатсия кунанд. Яке аз роҳҳои муосири такмил додани раванди таълим дар мактаб ин иттилоотонидани таҳсилот ва алахусус истифодаи технологияҳои иттилоотӣ мебошад. Иттилооти таълим на танҳо иттилоотонии таҳсилотро дар бар мегирад, балки ин иттилоотонии фаъолияти таълимӣ, назорат ва ченкунии натиҷаҳои таълим, равандҳои тарбия, берун аз фаъолияти таълимӣ, тадқиқотӣ ва илмӣ-методӣ, инчунин фаъолияти ташкилӣ ва идоракунӣ мебошад. Технологияҳои иттилоотӣ дар раванди таълим ба омӯхтани иттилоот ҳангоми омӯзиши фанҳо мусоидат мекунанд ва кори омӯзгоронро дар дарсҳо сабук мекунанд.

АДАБИЁТ

1. Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации: учеб. пособие. – М.: ВЛАДОС. 1994. – 336 с.
2. Алешин Л.И. Информационные технологии: Учебное пособие / Л.И. Алешин. – М.: Маркет ДС, 2011. – 384 с.
3. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании / И.Г. Захарова. – 4-е изд., стер. – М., 2008. – 192 с.

4. Информатизация общего среднего образования: Научно-методическое пособие / под ред. Д.Ш. Матроса. – М.: Педагогическое общество России, 2004.
5. Коваленко А.А., Красовская Л.В. Проблемы преподавания информатики в современной школе // Наука и образование: Отечественный и зарубежный опыт: международная научно-практическая заочная конференция. – Белгород, 2016. –143 с.
6. Коротков Н. Информатика в школе: настоящее и будущее / Н. К. Коротков // Народное образование. – 2008. – № 6. – С. 176-180.
7. Красовская Л.В. Использование современных информационных технологий при изучении информатики в школе / Л.В. Красовская, А.С. Зубенко, Н.С. Саляева, Е.В. Чуева. – Ялта: Тенденции развития высшего образования в новых условиях, 2016. – 218.
8. Лыфенко А.В. Проблемы преподавания учебного предмета «Информатика и ИКТ» в средней школе // Международная конференция «Актуальные проблемы методики обучения информатике в современной школе». ФГБОУ ВО МПГУ/ Под ред. Т.Б. Захаровой, Н.К. Нателаури. – М.: МПГУ, 2016. – 397 с.
9. Полат Е.С. Педагогические технологии дистанционного обучения – Дистанционное образование: области применения, проблемы и перспективы развития / Международная научно-практическая Интернет-конференция. – М., 2005. – С. 50-55.
10. Скаковская Л.Н. По пути модернизации образовательного процесса / Л. Н.Скаковская, Н. А. Лучинина, В. В. Мигаль // Высшее образование в России. –2010. – № 3. – С. 61-67.
11. Федотова, Е.Л. Информационные технологии в науке и образовании: Учебное пособие / Е.Л. Федотова, А.А. Федотов. – М.: ИД ФОРУМ;
12. НИЦ ИНФРА-М, 2013. – 336 с.
13. Сулла Р.В., Красовская Л.В. Информационные технологии в школьном образовании // Сборник статей Международной научно-практической конференции. – Белгород, 2017. – С. 521-523.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ

Целью статьи является раскрытие проблемы использования информационных технологий в общеобразовательных организациях. На основе проведенного анализа нормативной базы, научной и методической литературы по теме исследования была определена специфика внедрения информационных технологий при изучении отдельных предметов. Особое внимание в статье уделяется рассмотрению влияния компьютеризации на качество обучения, раскрываются примеры использования информационных технологий в образовании. В статье дана характеристика трех основных компонентов информационных технологий как комплекса технических средств, программных средств и системы организационно-методического обеспечения; представлено описание аналоговых и цифровых информационных технологий. Авторами перечисляются наиболее распространенные многофункциональные офисные прикладные программы и средства ИТ; выделяются преимущества применения ИТ в учебном процессе. Авторы приходят к выводу о том, что использование информационных технологий в образовании позволяет разнообразить широкую палитру форм и методов обучения, которые являются одним из

современных путей совершенствования учебного процесса. Статья предназначена для учителей, методистов, сфера деятельности которых связана с разработкой и использованием современных информационных технологий в образовании.

***Ключевые слова**: информационные технологии; информация; системные и прикладные программы; учебный процесс; компьютеризация; электронное обучение.*

THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN EDUCATION

The purpose of the article is to reveal the problem of using information technologies in general education organizations. Based on the analysis of the regulatory framework, scientific and methodological literature on the research topic, the specifics of the introduction of information technology in the study of individual subjects was determined. In the article, particular attention is paid to the consideration of the influence of computerization on the quality of instruction, the

examples of using information technologies in education are disclosed. The article describes three main components of information technologies as a complex of technical means, software tools and a system of organizational and methodological support; the description of analog and digital information technologies is presented. The authors list the most common multifunctional office applications and IT tools; the advantages of applying IT in the learning process are highlighted.

The authors come to the conclusion that the use of information technologies in education allows diversifying a wide range of forms and methods of teaching, which are one of the modern ways to improve the educational process. The article is intended for teachers, methodologists, and students whose field of activity is related to the development and use of modern information technologies in education.

***Keywords:** information technology; information; graphics;; system and*

Сведение об авторе:

Норбобоев Маъруфҷон Олимович *- соискатель кафедры методики преподавание математике и информационной технологии ГОУ "Худжандский государственный университет им. академика Б.Гафурова"(Республики Таджикистан, г. Худжанд) Тел.:(+992)929862323; E - mail:m_maruf@mail.ru*

About the autor:

Norboboev Marufjon Olimovich *– Lecturer of the Department of Informatics Khujand State University by named Bobojon Gafurov (Tajikistan, Khujand) Тел.:(+992)929862323; E - mail:m_maruf@mail.ru*

УСУЛҲОИ ИННОВАТСИОНИИ ТАЪЛИМИ ФАННИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИТТИЛООТӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ИЛОВАГӢ

Норматов Ш.К.

Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

Дар педагогикаи муосир методикаи омӯзиши фанни технологияи иттилоотӣ барои хонандагон хеле усулҳои гуногуни таълимиро дар бар мегирад, ки барои ба ҳадафҳои таълимӣ расидани омӯзгор муассир мебошанд. Чанде аз ин усулҳои таълимиро, ки ҷиҳати таълими фанни технологияи иттилоотӣ истифода бурда мешаванд мавриди омӯзиш қарор додем ва баъзе аз онҳоро ҳамчун намуна шарҳ медиҳем.

Технологияҳои омӯзгорӣ дар таълими гурӯҳҳои хурд муддати начандон зиёд аст, ки дар педагогика истифода мешаванд. Ҷ.Дюи соли 1970 ба дастурҳои омӯзиши гурӯҳҳои хурд назар андохта буд. Мақсади олии кори гурӯҳии ба шахсият нигаронидашуда ҳамкорӣ аст. Идеологияи асосии таълимот дар ҳамкорӣ аз ҷониби се гурӯҳи омӯзгорони амрикоӣ таҳия карда шуда буд: Ҷон Хопкинс, Р. Ҷонсон ва Д. Ҷонсон, Ҷ. Аронсон. Фикри асосии омӯзиш дар ҳамкорӣ ин якҷоя омӯхтан аст ва на танҳо якҷоя кор кардан мебошад [3].

Усули таълимӣ дар гурӯҳ. Дар ин ҷо, вазифаи ҳар як хонанда, ин на танҳо якҷоя кор кардан, балки донистани он аст, ки ҳар як аъзои гурӯҳ дониши зарурӣ гирад ва малакаҳои заруриро ташаккул диҳад. Тамоми гурӯҳ ба азхудкунии маълумоти таълимӣ аз ҷониби ҳар як аъзои он ҳавасманд мебошанд, зеро муваффақияти даста аз саҳми ҳар як нафар ва ҳалли саривақтии мушкилот ба онҳо пешниходшуда, вобаста аст. Се принсип вуҷуд дорад: «мукофот» - як чиз барои ҳама; масъулияти «инфиродӣ» -и ҳар як хонанда, маънои онро дорад, ки муваффақият ё нокомии тамоми гурӯҳ аз муваффақиятҳо ё нокомии ҳар як узв вобаста аст; шароити баробар барои комёбӣ.

Ин усул диққати махсусро ба «ҳадафҳои гурӯҳӣ» ва муваффақияти тамоми гурӯҳ, ки танҳо дар натиҷаи кори мустақилонаи ҳар як узви гурӯҳ, дар ҳамбастагии пайваста бо дигар аъзои ҳамон гурӯҳ ҳангоми кор кардани мавзӯъ ё мушкилот ба даст овардан мумкин аст.

Масалан, ҳалли мушкилоти мураккаб кӯшишҳои муташаккилонаи бисёр одамонро талаб мекунад. Ҳангоми омӯзиши баъзе мавзӯъҳо ба хонандагон кори коллективӣ тавсия дода мешавад. Дар ҷараёни омӯзиш, танҳо бо истифодаи таълиму тарбияи ҳамкорӣ, ба натиҷаҳои назаррас ноил шудан мумкин аст. Муҳим он аст, ки на танҳо хонандагон таълим гиранд, дониши назариявиро оқилона истифода баранд, дар компютер эҷодкорона кор кунанд, балки ба онҳо масъулияти қарори дар назди даста вогузоршударо баланд бардоранд. Ба хонандагон таълим додан лозим аст, ки на танҳо ба технология, балки ба кори одамони дигар низ ғамхорӣ кунанд, ки ин ба мафҳуми "фарҳанги иттилоотӣ" низ дохил мешавад.

Равиши дигарро профессор Эллиот Аронсон дар соли 1978 таҳия карда буд, ва онро - **«арраи нафис»** меномиданд [1]. Равиш бо номи «арраи нафис» ин ташкили як гурӯҳи иборат аз 4-6 нафар барои кор кардани маводи таълимӣ мебошад, ки он ба қисматҳо тақсим карда шудааст. Баъд хонандагон як саволро меомӯзанд, вале дар гурӯҳҳои гуногун ҳастанд. Ҳамчун мутахассисон дар ин масъала мубодилаи иттилоот мекунанд. Масалан, муаллиф дар дарсҳои иттиҳодияи эҷодии илми технологияи иттилоотӣ, барои навиштани эссе дар мавзӯи «Барномаҳои оператсионии MS DOS ва WINDOWS» барои гурӯҳҳои гуногун пешниҳод карда буд. Пас аз ичрои корҳо, хонандагон якҷоя мазмуни эссеро гӯш карда, ба он баҳо медоданд. Дар ин ҳолат, хонандагон метавонистанд дониши худро такмил дода, холигоҳҳоро пур кунанд, мубодилаи таҷриба кунанд ва сатҳи фаъолият ва фаъолияти ҳар як узви гурӯҳро арзёбӣ кунанд.

Усули **«Омӯзиши муштарак»** соли 1987 таҳия шуда буд (Д. Ҷонсон, Р. Ҷонсон). Ҳар як гурӯҳ супоришро мегирад, ки зершӯъбаи ягон мавзӯи калон аст, ва гурӯҳи калон бо он кор мекунад. Дар натиҷаи фаъолияти муштараки гурӯҳҳои алоҳида дар маҷмӯъ, азхудкунии ҳама мавод ба даст оварда мешавад [2].

Дар дохили гурӯҳ, хонандагон мустақилона нақшҳои ҳар як узви гурӯҳро барои ичрои вазифаи умумӣ интихоб мекунанд. Дар ин ҷо, фаъолияти ҳар як узви гурӯҳ, фарҳанги муошират бо ҳама, назорат карда мешавад. Ба кӯдакон чунин супориш додан лозим аст, то ки онҳо худашон дониш гиранд. Масъалаи ҳавасмандгардонӣ барои фаъолияти мустақили таълимӣ, хеле муҳим аст.

Ҷиҳати санҷиши самаранокии яке аз усулҳои таълимӣ аз ҷониби муаллиф ба хонандагон оид ба технологияи иттилоотӣ вазифа гузошта шуд, ки барои иттиҳодияи эҷодӣ рӯзнома таъсис диҳанд. Таъсиси

рӯзнома як сохтори хуб андешидашуда дар шакли шакли эссе, мақола, репортаж, тарроҳӣ, сарлавҳаҳои рӯзнома, алманахро талаб мекунад. Хонандагон мавзӯи ҳар бахшро байни худ тақсим карда ва сипас онҳоро дар як файл ҷамъ карданд.

Дар иҷрои ин кор ба хонандагон дониши амиқи забонҳои русӣ ва англисӣ, технологияи иттилоотӣ, муҳандисӣ, дизайн, технологияи компютерӣ талаб карда мешуд. Хонандагон тавонистанд мушкилоти ҷаҳонро дар атрофи худ бубинанд ва роҳҳои ҳалли онро пайдо кунанд, нуқтаи назари худро ташаккул диҳанд ва ҳимоя кунанд. Дар давоми омӯзиш хонандагон ба таври навбатӣ нақшҳои гуногуни иҷтимоиро иҷро мекунанд: роҳбар, иҷрокунанда, ташкилкунанда, нотиқ, коршинос ва муҳаққиқ. Омӯзгор нақши ташкилкунандаи фаъолияти мустақили маърифатӣ ва эҷодии хонандагонро бозидааст. Ӯ ба хонандагон, дар мустақилона гирифтани донишҳои зарурӣ, маълумоти гирифташуда интиқодона тафсир кардан, қобилияти хулоса баровардан ва малакаҳои муоширатро кӯмак кард.

Бозӣ яке аз намудҳои асосии фаъолияти инсон, як зуҳуроти аҷиби мавҷудияти мост, ки инчунин дар таълими фанзо ба таври васеъ истифода мешавад [6]. Мувофиқи таъриф, бозии педагогӣ хусусияти асосӣ дорад - ҳадафи омӯзишии мушаххас ва натиҷаи дахлдори педагогӣ, ки метавонад асоснок карда шавад, возеҳ ифода карда шавад ва ба самти таълимӣ-маърифатӣ хос бошад.

Мувофиқи ақидаи С.А. Шмаков, аксари бозиҳо чаҳор хусусияти асосӣ доранд: фаъолияти ройгони инкишоф, ки танҳо бо хоҳиши кӯдак анҷом дода мешавад, ба хотири лаззат аз ҷараёни худи фаъолият, на танҳо аз натиҷа (лаззати мурофиавӣ); характери эҷодӣ, ба таври назарраси импровизатсияшуда, хеле хусусияти фаъоли ин амалиёт («майдони эҷодӣ»); дилгармии эҳсосотӣ дар фаъолият, рақобат, мусобиқа, мубоҳиса, мушоира ва ғайра (табиати ҳассосонаи бозӣ, «эҳсосӣ шиддатӣ»); мавҷудияти қоидаҳои мустақим ё ғайримустақим, ки мундариҷаи бозӣ, пайдарҳамии мантиқӣ ва замонии рушди онро инъикос мекунанд [6].

Сохтори бозӣ ҳамчун фаъолият ба таври органикӣ муқаррар кардани ҳадафҳо, банақшагирӣ, амалисозии ҳадафҳо, инчунин таҳлили натиҷаҳоро дар бар мегирад, ки дар он шахс худро ҳамчун субъекти комил дарк мекунад. Ҳавасмандӣ ба фаъолияти бозӣ бо ихтиёриҳои он, имконоти интихоб ва унсурҳои рақобат, қонеъ кардани ниёз ба худшиносӣ, худмаблағгузорӣ таъмин карда мешавад.

Падидаи бозӣ дар он аст, ки дар вақти фароғат, он метавонад ба омӯзиш ва сипас ба эҷодкорӣ рушд ёбад. Омӯзгор фаъолияти бозии зеҳниро дар синф бо ёрии ҳолатҳои диққатҷалбкунанда истифода мебарад, ки ҳамчун воситаи водоркунӣ ва ҳавасмандкунии хонандагон ба омӯзиш амал мекунад.

Амалисозии усулҳои бозӣ ва вазъият дар синфҳо дар самтҳои асосӣ сурат мегирад: ҳадафи дидактикӣ барои хонандагон дар шакли вазифаи бозӣ муқаррар карда мешавад, фаъолияти таълимӣ аз рӯи қоидаҳои бозиҳо, маводи таълимӣ ҳамчун воситаи он истифода мешавад, унсури рақобат ба фаъолияти таълимӣ ворид карда мешавад, ки вазифаи дидактикиро ба бози табдил медиҳад ва бомуваффақият анҷом додани вазифаи дидактикӣ бо натиҷаи бозӣ алоқаманд аст.

Бозии тиҷоратӣ барои ҳалли масъалаҳои мураккаб, омӯхтани чизҳои нав, мустаҳкам кардани мавод ва рушди қобилиятҳои эҷодӣ истифода мешавад [4]. Масалан, бозии тиҷоратии: «Хариди компютери хонагӣ» дар натиҷаи омӯзиши мавзӯи «Дастгоҳи муосири компютерӣ» гузаронида шуд. Мақсади бозӣ муайян кардани шахсе, ки таркиби компютери фардиро хубтар медонад ва метавонад харидро фоидаовартар гузаронад.

Инчунин, **бозиҳои зеҳнӣ** низ баргузор мешаванд, ки барои муайян кардани сифатҳои зеҳнӣ ва эҷодӣ истифода мешаванд: тасаввуроти эҷодӣ, тафаккури мантиқӣ, диққат, хотира, сухан, муошират; иҷрои вазифаи ғайримуқаррарӣ.

Таълими интерактивӣ дар дарсҳои технологияи иттилоотӣ хеле бомуваффақият гузаронида мешавад. Яке аз усулҳои чунин омӯзиш методи лоиҳа мебошад. Он ба принсипҳои таълими муосир, аз қабили:

• принсипи фаъолияти таълимӣ;

• принсипи гузариши назоратшаванда аз фаъолият дар шароити таълимӣ ба фаъолият дар шароити зиндагӣ;

• принсипи гузариши назоратшаванда аз фаъолияти муштараки таълимию маърифатӣ ва фаъолияти мустақили хонанда;

• принсипи эътимод ба рушди қаблӣ (стихиявӣ)

• принсипи эҷодӣ.

Дар мавзӯи технологияи иттилоотӣ, усули лоиҳа татбиқи омӯзиши проблемавӣ, ки маърифатро фаъол ва мустаҳкам мекунад, имкон медиҳад, ки тафаккури мустақил ва фаъолиятро омӯзонад, муносибати систематикӣ ба худогоҳӣ, омӯзиши мутақобилаи гурӯҳӣ ва рушди ташаббуси эҷодии хонандагонро фароҳам оварад. Усули лоиҳа ҳамеша ба фаъолияти мустақилонаи хонандагон, инфиродӣ, ҷуфтшуда, гурӯҳӣ нигаронида шудааст, ки хонандагон дар муддати муайян иҷро мекунанд. Ин усул ба таври оммавӣ бо равиши гурӯҳӣ ба таълим омезиш ёфтааст. Усули лоиҳа ҳамеша ҳалли мушкилотро, ки аз як тараф истифодаи усулҳои гуногун, дастурҳои таълимӣ ва аз тарафи дигар, ҳамгироии дониш ва малакаҳои соҳаҳои мухталифи илм, муҳандисӣ, технология ва эҷодӣ дар бар мегирад. Истифодаи ин усул ҷараёни таълимро эҷодкорона ба хонанда осуда ва мақсаднок месозад. Ҳангоми кор кардани лоиҳаҳо муҳити кори

эҷодӣ ҳукмфармост, ки дар он ягон кори мустақил ташвиқ карда мешавад, ҷалби маводҳои нав ва омӯхташуда, ҳангоми омӯзиши мустақилона ва омӯзиши мутақобила, барои рушди мустақилонаи шахсияти эҷодӣ ва ифшои потенсиалҳои маънавии ӯ шароит фароҳам оварда мешавад.

Амалан ҳар як қисми барномаи таълимии мактабӣ метавонад мавзӯи тарроҳии дарсҳои илми технологияи иттилоотӣ бошад: аз вирусҳои компютерӣ то омӯзиши барномаи мушаххас.

Дар мактаб, ҳангоми дарсҳои технологияи иттилоотӣ, хонандагон як ҳадафи таълимӣ гузошта, барои татбиқи лоиҳаи таълимӣ мустақилияти ҳадди аксарро фароҳам меоранд. Хонандагон метавонанд шарики тиҷоратиро барои лоиҳаи корӣ, минтақаи проблема, супориш аз онҳое, ки пешниҳод шудаанд, интихоб кунанд, ки ин ба таъсиси гурӯҳҳои корӣ ва бо назардошти майлҳои мавзӯии хонандагон имкон медиҳад. Лоиҳа дар тӯли якчанд дарс таҳия карда мешавад. Хонандагон бояд барои омӯзиши дурусти лоиҳа пайваста бо омӯзгор ҳамоҳанг шаванд. Марҳилаҳои фаъолияти муштараки омӯзгор ва хонандагонро дар шакли расм (расми 1) метавон тасвир кард:

Расми 1. Марҳилаҳои фаъолияти муштараки омӯзгор ва хонандагон

Татбиқи якҷояи лоиҳаҳо ба натиҷаҳои зерин оварда мерасонад:

Барои хонанда

1. Ташаккул ва амалия:
- Малакаи ҷамъоварӣ, систематизатсия, тасниф, таҳлили иттилоот;
- Малакаҳои суханронии оммавӣ (оратория);
- Қобилияти пешниҳод кардани маълумот ба тариқи дастрас, эстетикӣ;
- Қобилияти изҳори фикру ақидаҳои худ, исботи ғояҳои худ;
- Қобилияти кор кардан дар гурӯҳ, даста;
- Қобилияти мустақилона кор кардан, интихоб кардан, қабули қарорҳо.

2. Васеъ ва амиқ кардани дониш дар соҳаҳои мухталифи фаннӣ.

3. Сатҳи фарҳанги иттилоотӣ меафзояд, ки кор бо таҷҳизоти гуногунро (принтер, сканер, микрофон ва ғайра) дар бар мегирад.

4. Хонанда барномаи компютериро хуб меомӯзад, ки дар он ӯ лоиҳаро эҷод мекунад ва ҳатто - барномаҳое, ки барои беҳтар муаррифӣ кардани кори худ кӯмак мерасонанд.

5. Хонанда имконият дорад, ки ғояҳои эҷодии худро тарҷума кунад.

6. Муносибат бо устод ба сатҳи ҳамкорӣ мегузарад.

7. Эҳтимолияти худбаҳодиҳии он кӯдаконе, ки бо ин ё он сабаб худро ноком меҳисобанд, афзуда истодааст.

Ҳамаи асосҳои дар боло зикршуда ба хонандагон имконият медиҳад, ки шахси бомуваффақ, рушдёбанда ва худмаърифат гарданд.

Барои омӯзгор.

1. Муносибат бо хонандагон ба сатҳи ҳамкорӣ мегузарад.

2. Омӯзгор имконият дорад бонки кори хонандагонро созмон диҳад, ки онро дар чорабиниҳои беруназсинфӣ, дар дарсҳо, чорабиниҳо истифода бурдан мумкин аст.

3. Сатҳи омӯзгор ҳамчун шавқманд, мутахассис, машваратчӣ, роҳбар, ҳамоҳангсоз, коршинос меафзояд.

4. Омӯзгор омӯзгори як «фан» буданро қатъ намуда, омӯзгор дар соҳаҳои васеъ мегардад.

Омилҳои зикргардида ба баландшавии сатҳи касбии омӯзгорон оварда мерасонад.

Усули таълими масъалавӣ ташкил кардани машғулиятҳои омӯзиширо таҳти роҳбарии омӯзгор дар эҷоди ҳолатҳои мушкил ва фаъолияти мустақили хонандагонро дар ҳалли онҳо дар бар мегирад, ки дар натиҷа маҳорати эҷодии дониш, малака, қобилияти касбӣ ва рушди қобилияти ақлӣ ба вуҷуд меояд.

Таълими масъалавӣ ба эҷоди як намуди махсуси ҳавасмандкунӣ - масъалавӣ асос ёфтааст ва аз ин рӯ бояд сохтори муносиби мундаричаи дидактикии маводро тақозо кунад, ки бояд ҳамчун як қатори ҳолатҳои масъалавӣ пешниҳод карда шавад [5].

Дар назарияи муосири таълими масъалавӣ ду намуди ҳолатҳои мушкил мавҷуданд: рӯҳиявӣ ва омӯзгорӣ.

Вазъи мушкилии омӯзгорӣ бо ёрии фаъолсозӣ, саволҳои омӯзгор эҷод карда мешавад, ки навоварӣ, аҳамият, зебоӣ ва дигар хусусиятҳои фарқкунандаи объекти шинохтаро таъкид мекунад. Дар тамоми марҳилаҳои омӯзиш вазъиятҳои мушкилотро ба вуҷуд овардан мумкин аст: ҳангоми шарҳ, тасҳеҳ ва назорат.

Усулҳои методӣ барои ташаккули вазъи масъалавӣ:

1) Омӯзгор бо як савол нуқтаи назари гуногун зоҳир намуда, хонандагонро ба зиддият мебарорад ва пешниҳод мекунад, ки худи онҳо роҳи ҳалли онро пайдо кунанд.

2) Хонандагонро барои муқоиса кардан, ҷамъбаст кардан, хулосаҳо аз вазъият, муқоисаи фактҳо ташвиқ мекунад.

3) Саволҳои мушаххасро месанҷад (барои ҷамъбаст, асоснокӣ, мушаххаскунӣ, мантиқи далелҳо).

4) Вазифаҳои назариявӣ ва амалии мушкилро муайян мекунад (масалан, таҳқиқот).

5) Вазифаҳои мушкилро пеш меорад (масалан: бо маълумоти ибтидоии нокифоя ё зиёдатӣ, хатоҳои барқасдонона, бо вақти маҳдуди қабули қарор, бартараф намудани «инерсияи рӯҳиявӣ» ва ғайра).

Компютер имконият медиҳад, ки пеш аз омӯзиши мавзӯи дигар натиҷаи ҳалли ҷолибро нишон диҳад ва ин ба хонандагон шавқовар хоҳад буд. Ба кӯдакон додани вазифаи ҷолиби мушкил, аз ҳама чизи муҳим дар азхудкунии мавзӯъҳои калон аст. Пеш аз омӯзиши гурӯҳи шартии гузариш (IF), хонандагон ташвиқ карда мешаванд, ки бозии оддӣ бо интихоби яке аз ду вариантҳоро эҷод кунанд. Пеш аз омӯхтани фармони вуруд ба барномарезии муколамаи «оқилона» бо компютер пешниҳод карда мешавад. Дар натиҷа, проблемаи гузошташуда саволҳои хонандагонро ба миён меорад ва вазъияти рӯҳбаландкунандаеро ба вуҷуд меорад, вақте ки омӯзгор онҳоро маҷбур намекунад, ки супоришро иҷро кунад, аммо худи онҳо донишро аз омӯзгор «кашида» анд.

Барои амалӣ намудани вазъияти мушкил, интихоби вазифаҳои марбут ва муҳим гузаронида шуданд; хусусиятҳои таълими проблемавӣ дар шаклҳои гуногуни корҳои таълимӣ муайян карда шуда буданд.

Усули эвристикӣ. Усул чунин тавсиф мешавад, ки омӯзгор маводи таълимиро дар шакли сӯҳбати эвристӣ пешниҳод мекунад. Он бо таҳияи мушкилоти асосӣ ва ташкили фаъолияти ҷустуҷӯии хонандагон барои ҳалли он фарқ мекунад. Усули эвристикӣ пайдоиши муҳокима, сатҳи баланди маърифати хонандагонро тавсиф мекунад.

Бо истифодаи усули эвристикӣ кор дар шакли гузарондани марафонҳои зеҳнӣ ва эҷодӣ сурат мегирад. Ҳадафи марафон аз он иборат аст, ки ба хонандагон имконият фароҳам оварад, ки дар соҳаҳои гуногун ибрози назар кунанд, ба рушди тафаккур тавассути ҳаллу фасли вазифаҳои мухталифи ғайристандартӣ ва иҷрои вазифаҳои эҷодӣ, ҷалби хонандагонро ба кор бо адабиёти илмӣ ва оммавии илмӣ, баёни нуқтаи назари худ ва онро дифоъ кунанд, инчунин омӯзиши афкори ҳамсолонро ба миён меорад.

Вазифаҳои марафон ба тавре муайян карда шудаанд, ки имконоти эҷодӣ, қобилияти иштирокчиён дар берун фикр кардан, ёфтани ассотсиатсияҳои ҷолиб, ғайриоддӣ дар ҳаёти ҳамарӯза ва гузаштан ба вазифаҳои сатҳҳо ва самтҳои мухталиф фароҳам оварда шаванд.

Истифодаи барномаҳои компютерӣ. Бо истифода аз усули таълими барномасозӣ дар омӯзиши таҷрибавӣ, барномаҳои таълимӣ ва назоратӣ барои хонандагон таҳия ва амалӣ карда шудаанд. Ҳама барномаҳои истифодашавандаро метавон баррасӣ кард, зеро онҳо ба инкишофи дарк, хотира, тасаввурот ва дигар хусусиятҳои муҳими рӯҳии шахс мусоидат мекунанд.

Ҳангоми истифодаи усулҳои фаъоли таълим барномаҳои зеринро истифода бурдан мумкин аст:

1. Барномаҳое, ки барои ташаккул ва рушди қобилиятҳои ақлии умумӣ, муайян кардани ҳадафҳо, қобилияти идора кардани объект дар экран барои хонандагон, баҳри рушди тасаввурот ва хаёлот таҳия карда шудаанд. Масалан, таҳияи барномаҳои мултимедиявӣ.

2. Барномаҳои тасвирӣ ҳамчун як воситаи кӯмаки визуалӣ ба монанди филми таълимӣ таҳия шудаанд. Тафовути ҷиддии байни тасвирҳои компютерӣ ва филмҳои таълимӣ ин қобилияти хонанда барои дахолат кардан ба раванд, интихоби коре, ки ӯро мароқовар мекунад, қобилияти кор кардан бо суръати инфиродӣ ва такрори пораҳои нофаҳмо ё махсусан ҷолиб аст. Одатан, асоси тасвирҳо, моделсозии равандҳо ва падидаҳои омӯхташуда мебошад. Барномаҳои омӯзиши электронӣ истифода мешаванд. Ҳар кадоми онҳо таълиму фароғат, эҷодкорӣ ва маслиҳатҳои муфидро дар бар гирифта, ба хонанда, яке аз соҳаҳои донишҳои инсониро нишон медиҳанд.

3. Барномаҳои омӯзишӣ барои рушди маҳорат, малакаҳои фаъолияти таълимӣ ва омӯзиши мустақилона таҳия шудаанд. Онҳо одатан барои такрор ё мустаҳкам кардани гузашта сохта мешаванд ва маводи нави таълимӣ надоранд. Масалан, барнома барои дастгоҳи клавиатура.

4. Барномаҳои омӯзишӣ - маҷмӯи мавод ва дастурҳо барои кор бо он. Масалан, барномаи электронӣ, ки барои омӯзиши дастгоҳҳои асосии компютер, фармонҳои беруна ва дохилии системаи амалиётӣ таҳия шудааст. Имкон медиҳад, ки механизми мураккаби Компютери фардиро фаҳманд. Онҳо якчанд сатҳи кори мустақилро бо назардошти мураккабӣ ва хусусиятҳои маводҳо дар бар мегиранд. Алоқаи байни

дастгоҳҳои техникии Компютери фардӣ ва нармафзорро ба таври равшан нишон медиҳанд. Ба барномаҳо унсурҳои бозӣ дохил мешаванд, ки имконияти омӯхтани фармонҳои системаи оператсиониро медиҳанд.

Барномаи Norton Commander Explore нишон медиҳад, ки барнома чӣ гуна кор мекунад ва Norton Commander миёнарави системаи амалиётии MS DOS мебошад. Инчунин, роҳи мувофиқро барои кор бо системаи оператсионии MS DOS тавассути Norton Commander нишон медиҳад. Шарафи интерфейси барномаро намоиш медиҳад. Дастаҳоеро меомӯзонад, ки тавассути онҳо компютер назорат мешавад.

Барномаи «Технологияи иттилоотиро меомӯзем», ки муаллиф таҳия кардааст, хонандагонро бо таърихи ҳисоб кардан, сохтани компютер, нигоҳдорӣ ва интиқоли иттилоот бо мафҳумҳои «иттилоот», «васоити ахбори омма», «компютер», «хусусиятҳои иттилоотӣ», «андозагирии иттилоот» ва «илми технологияи иттилоотӣ» ошно месозад.

Назари умумии барнома, мундариҷа ва сохтори он дар асоси модели умумии консептуалии таҳияшудаи таълими барномасозӣ, оварда шудааст. Мувофиқи ин, блок - нақшаи барнома чунин аст.

Ба сифати намуна, мо порчаҳои вазифаҳои барномаи «Технологияи иттилоотиро меомӯзем» -ро овардем.

Дар вазифаҳои пешниҳодшуда барои муайян кардани хосиятҳои иттилоот. Агар хонанда ҷавоби нодуруст диҳад, барнома паёми **«Эҳтиёт бошед. Хусусиятҳои иттилоотро дубора хонед»** -ро нишон медиҳад. Бо ҷавоби дуруст:**«Аҳсан! Хосиятҳои иттилоотро хуб омӯхтед!»**

Бартарии ин барномаҳо иборат аз имкониятҳои компютери фардӣ ва методологияи ҳалли мушкилоти мантиқӣ, сарфи ҳадди аксар вақт ва саъй барои баҳодиҳии боэътимоди натиҷаҳо мебошад.

Барнома бо забони барномасозии Turbo-BASIC, дар тартиби муколама бо системаи ҳавасмандкунӣ навишта шудааст. Сенарияи мундариҷаи саволҳо, вариантҳои ҷавоб, рамзи ҷавобҳои дуруст дар тартиби алоҳида ҳастанд.

Барои санҷиши дониш дар заминаи фанни технологияи иттилоотӣ, муаллифи мақола барномаи «Тест»- ро таҳия кардааст. Он ба ташкили назорат, ислоҳи дониш ва ҳатто татбиқи таълим мусоидат мекунад. Барнома ба тариқи зайл ичро мешавад. Барнома аз 35 савол иборат аст, ки ҳар яки онҳо 4 ҷавоби имконпазир доранд. Агар ҷавоб нодуруст бошад, барнома блок - ишораи ин масъала ба назар мегирад. Агар хонанда ба савол нодуруст ҷавоб диҳад, пас ӯ имконият дорад, ки дониши худро мустаҳкам кунад. Агар ҷавоби хонада, пас аз дода шудани дархост нодуруст бошад, ҷавоби дуруст нишон дода мешавад. Дар ниҳоят, ҳадафи барнома на танҳо огоҳ кардани хато, балки ислоҳи ҷавоби дуруст мебошад.

Технологияҳои компютерӣ, инчунин дар ҷараёни таълим истифода мешаванд, ки ғояҳои таълими барномасозиро таҳия мекунанд ва вариантҳои тамоман нави таҳқиқнашудаи технологии марбут ба имкониятҳои беназири компютерҳои муосир ва телекоммуникатсияро мекушоянд.

Ҳамин тавр, бо истифодаи технологияҳои компютерӣ хонандагон имкон пайдо мекунанд, ки малакаҳои муҳаррири матн, муҳаррири графикӣ, сохтани ҷадвалҳои электронӣ, сохтани маҳзани маълумотҳо ва бозиҳои мантиқии компютериро ба даст оранд. Тавассути истифодаи усулҳои инноватсионии таълим омӯзгор метавонад ҳангоми омӯзиши унсурҳои барномасозӣ функсияҳои зиёдеро ичро намояд. Метавон гуфт, ки бо истифода аз компютер имконияти беҳтарини омӯзиши инфиродӣ ба даст оварда мешаванд.

АДАБИЁТ

1. Г.Н. Александров. Программированное обучение и новые информационные технологии обучения //Информатика и образование, 1993. №5. С.7-19.
2. З.Д.Жуковская. Новикова Н.Г. Особенности развивающего обучения информатике детей младшего школьного возраста // Вестник ВОИПКРО. Вып. 9. - Воронеж: ВОИПКРО, 2002. - С. 12
3. И.В. Роберт. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы; перспективы использования. - М.: Школа-Пресс, 1994. - 205 с.
4. Л.Л. Босова. Развивающие задачи по информатике. - М., 1999, 64с.
5. М.П. Лапчик. Методика преподавания информатики: Учебное пособие для студентов физико-математических факультетов пединститутов. -Свердловск: Свердл. пед. ин-т, 1987. - 152 с.
6. С.А. Шмаков. Игры учащихся - феномен культуры. -М.,1994.

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫМ ТЕХНОЛОГИЯМ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматриваются основные методы инновационных технологий и их использования при обучении студентов информатике. Проанализированы функции инновационного обучения и наиболее характерные стороны инновационных технологий, используемых на уроках информатики. Изучены и выделены преимущества использования инновационных методов в педагогической деятельности. В статье объясняется, как организовать обучение с инновационными технологиями для эффективной организации учебного процесса, позволяя учащимся занимать активную позицию и проявлять себя как субъект учебной деятельности.

Также рассматривается применение активных методик преподавания при изучении дисциплины «информатика», описывается проведение эксперимента и приводятся его результаты. При изучении нового материала были применены такие методики, как работа в малых группах, игры и проектная деятельность учащихся. Результаты эксперимента показали положительное влияние активных методов преподавания нового материала.

Ключевые слова: *инновационные методы обучения, интерактивное обучение, работа в малых группах, проектная деятельность, совместная деятельность учителя и учащегося*

INNOVATIVE METHODS OF TEACHING INFORMATION TECHNOLOGIES IN FURTHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article discusses the main methods of innovative technologies and their use in teaching computer science to students. The functions of innovative teaching and the most characteristic aspects of innovative technologies used in informatics lessons are analyzed. The advantages of using innovative methods in pedagogical activity have been studied and highlighted. The article explains how to organize training with innovative technologies for the effective organization of the educational process, allowing students to take an active position and show themselves as a subject of educational activity.

It also considers the use of active teaching methods in the study of the discipline "computer science", describes the experiment and presents its results. When studying new material, such methods as work in small groups, games and project activities of students were applied. The results of the experiment showed a positive effect of active teaching methods of new material.

Keywords: *innovative teaching methods, interactive learning, work in small groups, project activities, joint teacher and student activities*

Сведения об автора:

Норматов Ш.К. *– соискатель Института развития образования им. А.Джами Академии образования Таджикистана E – mail: shavkatnormatov@mail.ru, Тел: (+992) 938039392*

About the autor:

Normatov Sh.K .*Researcher, Institute of Education Development named after A. Djami Academy of Education of Tajikistan. E – mail shavkatnormatov@mail.ru, Тел: (+992) 938039392*

ТАВСИФИ ҶАВОНОН ҲАМЧУН ГУРӮҲИ ИҶТИМОӢ

Раҳимова С.

Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.Осимӣ

Имрӯзҳо дар ҷамъияти муосири тоҷикистон вазъияте ба вуҷуд омадааст, ки онро ҳамчун ҳолати холигии ғоявӣ- ҷаҳонбинӣ арзёбӣ кардан мумкин аст - вақте навъе арзишҳои иҷтимоӣ ва идеалҳо ба гузашта тааллуқмандӣ пайдо кардааанду арзишу идеалҳои дигаре ҳанӯз ташаккул наёфтаанд. Дар вазъияти бавуҷудомада омӯзиши дигаргуниҳои дар шуури ҷавонони ҳозира рухдиҳанда муҳимият ва зарурати хосаеро талаб мекунад.

Мафҳуми “ҷавонон” ба гардиши ҳаётӣ дар радифи категорияҳое, аз қабили “тамаддун”, “демократия”, фарҳанг” бидуни ихтиёр ворид гардид ва ҳамоно ба таври абадӣ рамз ва сарчашмаи ҳаёт, дигаргуниҳои тамаддунӣ ва некбинии иҷтимоӣ табдил ёфт. [9, с.117] Таҳқиқи мафҳуми мазкур мушаххасонидани худи истилоҳ- “ҷавонон”, инчунин, вазъиятеро, ки дар он насли наврас зиндагӣ дорад, тақозо менамояд.

Қайд кардан мумкин аст, ки ба тафсиру шарҳи таъбири мазкур, муайян намудани меъёрҳои ба гурӯҳи мустақил ҷудо кардани он, инчунин, сарҳадҳои синнусолии он аз мавқеи сотсиология, равоншиносӣ, физиология, демография ва дигар илмҳои гуманитарӣ муҳаққиқон ба таври гуногун иқдом кардаанд.

Коркарди илмии масъалаи ҷавонон аз асарҳои муҳаққиқони хоричӣ: К. Маннгейм, У. Миллер, В.Райх, С.Холл, С. Эйзенштадт, Э.Эриксон ва дигарон ибтидл мегирад.

Асоси сотсиологияи ҷавонон ҳамчун соҳаи илми сотсиологии шӯравӣ ва минбаъд русиягӣ бо кӯшишҳои Л.Я.Рубинина, М.Н.Руткевич, Ф.Р.Филиппов, В.Н.Шубкин ва диг. бунёд карда шуда буд.

Омӯзиши муаммои ҷавонон дар асарҳои муҳаққиқони рус Ю.А.Зубок, В.И.Чупров инкишоф ёфт, ки онҳо ба мавзӯи рушди иҷтимоии ҷавонон дар ҷамъияти хатарнок бахшида шудаанд.

Бо масъалаи таъсири байниҳамдигарии ҷавонон ва маориф Д.Л. Константиновский [4] машғул мебошад.

Ба маънои фарох таърифҳои зерини гуногуни ҷавонон бартарӣ доранд, ки баъзе аз онҳоро мо мавриди омӯзишу таҳлил қарор додем.

Аз ҷониби олими шӯравӣ В.Т.Лисовский соли 1968 яке аз нахустин тавсифоти мафҳуми мазкур ба таври зерин пешниҳод гардида буд: “Ҷавонон он насли одамоне маҳсуб мешаванд, ки давраи иҷтимоишавии муқарраршударо аз сар гузаронида, дар синну соли нисбатан баркамол аллакай вазифаҳои маълумотнокӣ, касбӣ, фарҳангӣ ва заруроти дигари иҷтимоиро аз худ кардаанд; вобаста аз шароитҳои мушаххаси таърихӣ меъёрҳои синнусолии ҷавонон аз 16 то 30 сол аст”. [6, с.32]

Дертар тавсифи нисбатан пурратари ин мафҳумро мо дар таҳқиқоти дигар олими шӯравӣ И.С.Кон дучор мешавем, ки ба ин тариқа аст: “Ҷавонон гурӯҳи иҷтимоӣ- демографие мебошанд, ки дар асоси пайвастагии хислатҳои синнусолӣ ва хусусиятҳои вазъияти иҷтимоӣ фарқ мекунанд. Ҷавонӣ ҳамчун фосила- айёми муайяни давраи ҳаётӣ аз ҷиҳати биологӣ универсалӣ аст, аммо, чаҳорчӯбаҳои мушаххаси синнусолии он, мақоми иҷтимоии бо он алоқаманд ва махсусияти иҷтимоию психологӣ табиати иҷтимоӣ-таърихӣ дорад ва аз сохти ҷамъиятӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоишавии ба ҷамъияти мазкур хосбуда вобаста мебошад” [3].

Дар китоби “Ҷавонон ва сиёсати ҷавонон”, ки ба қалами доктори илмҳои фалсафа И.М.Илинский тааллуқ дорад, хеле масъалаҳои муҳим ҳаматарафа матраҳ карда шудаанд. Мавсуф таъкид менамояд, фурсат расидааст, ки дар бобати кашфи комилан нави ҷавонон ошкоро сухан ронда, ба онҳо “чун ба давраи муҳимтарин ва қимматтарини ҳаёти инсонӣ” назар намоем, ки “дар он насли ҷавон бештар аз ҳамаи давраҳои пешина барои олами нав боз аст, пойбанди кӯҳна нест, барои худсобиткунӣ ва худамалисозӣ фаъолона ҷидду ҷаҳд менамояд. Ин сифатҳоро ба таври фавқулодда қадр кардан зарур аст, ин чунин маънӣ дорад, ки ҷавонон боигарианд ва ин боигарии иҷтимоии ба худ хосе аст”[2, с.75].

Таҳти истилоҳи “ҷавонон” инчунин, мақоми иҷтимоие фаҳмида мешавад, ки тавассути синну сол муайян карда мешавад, чунки он бевосита бо намудҳои асосии фаъолияти насли ҷавон (таҳсил, кор, машғулияти дуюм), бо сохторҳои нақшии шахсият, ҳамчунин, бо тасаввурот ва тақлиду пайравӣ, ки дар ҷамъият нисбат ба намояндагони насли наврас ба вуҷуд омадааст, пайвандии ногусастанӣ касб кардааст.

Ҷанбаи фарҳангии мафҳуми “ҷавонон” ба аҳамияти зерфарҳанги ҷавонӣ таъкид менамояд ва баробари ин, шакли махсуси созмони насли ҷавон қайд карда мешавад, ки он услуби ҳаёт ва тафаккури ҷавононро муайян месозад, ки бо арзишҳои хоса ва намунаҳои рафтор аз дигарон фарқ мекунанд [5, с.274].

Дар таҳқиқоти олими рус Ю.А.Зубок моҳияти иҷтимоии ҷавонон аз нуқтаи назари нақш ва мақоми он дар такрористеҳсоли ҷамъиятӣ ошкор карда мешавад [1].

Мафҳуми ҷавононро дар маъной нисбатан маҳдудтар ҳамчун гурӯҳи иҷтимоӣ- демографие, ки дар асоси хусусиятҳои иҷтимоӣ вазъияти наслҳои ҷавон, ҷой ва вазифаҳои онҳо дар сохтори иҷтимоии ҷамъият, манфиатҳо ва арзишҳои хосае шарҳ додан мумкин аст, ки ҳамагӣ бо талабот ва шартҳои синнусолӣ имконпазир хоҳанд буд. Бархе олимон ба он назар ҳастанд, ки чаҳорчӯбаҳои синнусолии давраҳои ҷавонӣ шартӣ мебошанд ва онҳоро дар фосилаи аз 13-14-солагӣ то 29-30-солагӣ муқаррар кардан ҷоиз аст.

Ҷавонон ҳамчун гурӯҳи махсуси иҷтимоию демографӣ ҳамеша дар раванди рушду камолот қарор доранд; ба онҳо бемайлон ташаккул бахшидани арзишҳои нав ва ориентирҳои ҷадиди арзишӣ хос буда, таъкид кардан зарур меояд, ки ин гуна табиати шӯрангез дар давраи муайяни мушаххаси таърихии инкишофи ҷамъият идома меёбаду халос, ки онро айёми ҷавонӣ- даврони гулшукуфти умри инсон арзёбӣ мекунанд [8, с.31].

Ҷавонон ин гурӯҳи иҷтимоӣ- синнусолӣ мебошад, ки дар раванди камолоти касбию иҷтимоӣ қарор гирифтаанд. Вобаста ба шароитҳои касбӣ, иҷтимоӣ, минтақавӣ ва миллӣ сарҳадҳои шартии синнусолии ҷавонон ба андозаи назаррас аз ҳамдигар фарқ карданаш мумкин аст. Шартан ба ҳайси сарҳади поёнӣ 15-18-солагӣ, давраи ба итмом расидани тахсили мактабҳои миёна ва ба сифати сарҳади болоӣ 30-солагӣ- давраи сохтори иҷтимоию касбии ҷамъият ба пуррагӣ пайваст шудани насли ҷавонро пазируфтан қобили қабул мебошад [7, с.164].

Ҷавонон феномен- муъҷизаи гаронбаҳои иҷтимоӣ, таркиби ҳаққонӣ зарурии сохтори босуботи ҷамъиятӣ маҳсуб мешаванд. Насли ҷавон рӯй ба фардо, ояндаи дурахшон ниҳодааст ва дар айни замон, ба дӯши худ мероси наслҳои калонро гирифтааст, имрӯз бо таҳозои сарнавишт дар шароитҳои барқароршавии ҷамъияти шаҳрвандӣ ва иқтисодиёти бозорӣ ташаккул ва камол ёфтанаш рост омадааст. Ҷавонон дорои имконоти пурқувват ва навоварона мебошанд, ки онҳо дар шароитҳои муайяне ва бо таъсири неруҳои сиёсӣ ҳам бо шоҳроҳи созандагию бунёдкорӣ ва ҳам ҷодаҳои номатлуб қадам заданашон имконпазир хоҳад буд.

Дарки қонунияти рушди ҷавонон ҳамчун гурӯҳи иҷтимоӣ бевосита бо муайян намудани шоистаи нақш ва мақоми онҳо дар такрористеҳсоли ҷамъиятӣ иртиботи қавӣ дорад, зеро насли ҷавон худ субъекти ҳамин раванди такрористеҳсол ба шумор меравад. Дар натиҷаи иваз гардидани наслҳо такрористеҳсоли содда ва ё фароху доманадори сохтори иҷтимоӣ ба амал оварда мешавад, ки дар раванди он моҳияти иҷтимоии худи ҷавонон ҳамчун гурӯҳи иҷтимоӣ ошкор гардида, вазифаҳои асосии иҷтимоии онҳо муқаррар карда мешаванд.

Дар сохтор ва паҳнои синнусолии ин гурӯҳ тибқи меъёрҳои сотсиологӣ якчанд зергурӯҳи иҷтимоӣ-демографие ҷудо карда мешаванд, ки онҳо бо дараҷаи фаъолнокии иҷтимоӣ, талаботу супоришоти иҷтимоӣ, нақшаҳои ҳаётӣ ва имконоти амалишавии онҳо муайян карда мешаванд [8]. Ҷавонони муосири тоҷикистонӣ ҳамчун гурӯҳи иҷтимоӣ аз ҷиҳати ҳайати хештан якранг нестанд. Дар сохтори ҷавонон мақоми алоҳидаеро донишҷӯён ишғол менамоянд, ки фаъолияти онҳо дар фазои таҳсилотӣ сипарӣ мешавад.

Кӯшиши дарк намудани назариявии донишҷӯён ҳамчун гурӯҳи мустақил дар як қатор навиштаҳои сотсиологҳо, аз қабили А.И.Запесотский, А.А.Козлов, Ю.С. Колесников, И.С.Кон, Т.Э.Петрова, Б.Г.Рубин, А.Н.Семашко, Е.Г.Слутский зоҳир карда шудааст.

Ҷавонони донишҷӯ зина ва ё гуруҳи махсуси аҳолӣ буда, бо сохтори муайяни ҷинсию синннусолӣ, вазъияти махсуси ҷамъиятӣ, нақш ва мақоми алоҳида тавсиф карда мешаванд; онҳо вазифаҳои махсуси хешро дар ҷамъият дороанд, бо ягон гурӯҳи дигари иҷтимоӣ- демографӣ иваз карда намешаванд ва ҷои онҳоро пур кардан мутлақо ғайриимкон аст. Маҳз ин давраи синнусолӣ бо худмуайякунии иҷтимоӣ ва шахсиятӣ пайвастагии қавӣ дорад.

Вазъияти бесуботӣ ва нооромиҳои даҳшатборе, ки мутаассифона, солҳои 90-уми асри гузашта ҷамъияти тоҷикистониро фаро гирифта буд, бе шакку шубҳа, ба вазъ ва рӯҳияи донишҷӯёни кишвар таъсири амиқи манфӣ гузошт. Ба шарофати хотима бахшидани ҷанги шаҳрвандӣ ва фароҳам гардидани сулҳи пойдор ҷароҳатҳои хунафшони ҷавонони моро, ки баробари тамоми мардуми мамлакат дар рафти ҷангҳои бемаънӣ бардошта буданд, тадричан сиҳат ёфтанд ва пас аз солҳои 2000-ум ҳаракати донишҷӯёни тоҷикистонӣ бо суръати беназир ва гӯшношуниде суръат гирифт. Бо вуҷуди ин, иқрор шудан лозим меояд, ки вазъияти феълии ҷавонони имрӯзаи мо, аз ҷумла донишҷӯён, якранг ва ифтихорангез нест. Аз як тараф, шароитҳои сиёсӣ ва иҷтимоии ҳақиқати кишвар то андозае имконоти ҳаётии насли ҷавонро ба дараҷаи назаррас фароху доманадор карда бошад, аз тарафи дигар, камолоти бармаҳали насли наврас ба сабаби бӯҳронҳои паёпайи меъёрҳо ва арзишҳои муқаррарӣ ба мушоҳида мерасад, ки аз мавҷуд набудани меъёрҳои рафтор, моделҳои дақиқ андешидашуда сар задаанд.

Дар кишвари мо, муҳоҷирати иҷбории меҳнатӣ, ки пас аз аланга гирифтани ҷанги бародаркуш ва комилан хароб гардидани корхонаҳои давлатӣ ва хоҷагиҳои давлатию хусусӣ дар аксари навоҳии вилояти Хатлон ва навоҳии тобеи ҷумҳурӣ асосан ҷавононро фаро гирифта буд. Ҳарчанд ки бо ҷаҳту талошҳои Ҳукумати мамлакат ҳаҷми муҳоҷирати меҳнатӣ торафт кам мешавад, набудани ҷойҳои муносиб ва дилхоҳи корӣ қисми назарраси шаҳрвандони ҷавони кишварамон маҷбур ҳастанд, ки дар суроғи кор на фақат ба Федеретсияи Русия, балки ба тамоми давлатҳои ҷаҳон ранҷи мусофират ва беватанӣ кашида бошанд.

Ноҷӯриҳои вазъияти ҷавонон дар бад будани ҳолати моддии онҳо, паст будани сатҳи таълиму тарбия зоҳир мешавад: аксарияти куллии донишҷӯён (ба истиснои стипендиатҳои сатҳҳои олӣ, вилоятӣ ва шаҳриву ноҳиявӣ ҳамагӣ як маротиба маблағи ночизе мегиранд) идрорпулӣ намегиранд, кӯмакпулиҳои ба ятимону маъюбон дода мешудагӣ кам буда, ҳаҷми ҳадди ақалли рӯзгори донишҷӯиро ҷуброн карджа наметавонад; шумораи ҷой дар хобгоҳҳои донишҷӯӣ ниҳоят кам аст, шароити маишӣ дар хобгоҳҳои мавҷуда ба талаботи замон ҷавобгӯ нест; Хизматрасониҳо дар муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олӣ, ҳатто барои он донишҷӯёне, ки дар асоси буҷетӣ таҳсил мегиранд, пулакӣ мешаванд;

-дар рӯзгори донишҷӯён ҷиҳати машғулияти муваққатии беруназтаълимӣ муаммоҳои бузург ба миён меоянд (мисли даврони шӯравӣ отрядҳои бинокори донишҷӯӣ, корҳои мавсимӣ дар колхозу совхозҳо, корхонаҳои консерв ва ташкилотҳои сершумори дигар, ки садҳо ҳазор донишҷӯён ва хонандагони синфҳои болоии мактабҳои таҳсилоти умумиро фаро мегирифта бошанд, айни замон вуҷуд надоранд), системаи таъмини кортаъминкунии иловагии донишҷӯён то ҳол барқарор карда намешавад;

-фарҳанги истироҳату таъҳилгузаронии донишҷӯён хеле паст аст; барои аз ҷиҳати зеҳнӣ ва умуман эҷодӣ худамалисозии ҷавонон тадбирҳои муассире андешида нашудаанд, ки ин сабаби бероҳа гардидани як зумра донишҷӯён, бахусус ба дину хурофот бештар рӯй овардани теъдоди назарраси онҳо мешавад. Тамокукашӣ, суиистеъмол намудани нӯшокиҳои спиртӣ, доман паҳн кардани нашъамандӣ байни насли ҷавон, аз ҷумла донишҷӯён, бештар ба назар мерасад.

Донишҷӯёни тоҷикистонӣ захираи бузурги маънавӣ ва зеҳнии ҷамъияти Тоҷикистони соҳибистиқлол ба шумор меравад. Ба шарофати маълумоти академикие, ки сарчашмаи донишҳои бунёдии фишанги тавонои фарҳангӣ мебошад, тамоми хотираи фарҳангии мардуми кишвар абадӣ маҳфуз дошта мешавад. Дар раванди иҷтимоишавии насли ҷавони мамлакат солҳои донишҷӯӣ давраи муҳим ҳоҳад буд, ки бо бемайлон ва пайгирона афзун гардидани фаъолнокии иҷтимоӣ, тариқи танқидӣ азхудкунӣ ва ҳазм намудани таҷрибаи наслҳои пешина ва бознигарии баҳои арзишҳо идома меёбад.

АДАБИЁТ

1. Зубок, Ю.А. Феномен риска в социологии: Опыт исследования молодежи. — Мг. Мысль, 2007.
2. Ильинский, И. М. Молодежь и молодежная политика. Философия. История. Теория.-М.: Голос, 2001.-С. 75.
3. Кон, И.С. Молодежь // Большая советская энциклопедия. 3-е издание. Т. 16.
4. Константиновский, Д. Л. Молодежь 90-х: самоопределение в новой реальности. -М.: Мысль, 2000.
5. Краткий словарь по социологии / Под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина. -М,, 1998.
6. Лисовский, В.Т. Духовный мир и ценностные ориентации молодежи'России: Учебное пособие. - СПб: СПбГУП, 2000.
7. Румянцев, В. А. К вопросу о ценностях и ценностных ориентациях молодежи // СОТИС - социальные технологии исследования, 2009. - № 3. - С. 31-41.

8. Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 октябри соли 2011 №480)
9. Шайхелисламов, Р.Ф., Тагиров Э. Р. Гражданское образование: гуманитарный вектор. - Казань: Изд-во ООО «Центр оперативной печати», 2007. - 122 с.

ХАРАКТЕРИСТИКА МОЛОДЕЖИ КАК СОЦИАЛЬНОЙ ГРУППЫ

Данная статья посвящена молодежи и их роли в обществе. Молодежь - поколение людей, проходящих стадию социализации, устанавливающих, а в более зрелом возрасте уже усвоивших, образовательные, профессиональные, культурные и другие социальные функции; в зависимости от конкретных исторических условий возрастные критерии молодежи могут колебаться от 16 до 30 лет.

Под термином «молодежь» понимается также и социальный статус, определяемый возрастом, поскольку он непосредственно связан с основными видами деятельности молодых людей (учебой, работой, вторичной занятостью), с ролевыми структурами личности, а также с представлениями и стереотипами, которые сложились в обществе по отношению к представителям молодого поколения.

Ключевые слова: *молодежь, цивилизация, демократия, культура, государственная политика молодёжи, возраст, социальная группа.*

CHARACTERIZATION OF YOUTH AS A SOCIAL GROUP

This article focuses on youth and their role in society. Youth - a generation of people going through the stage of socialization, establishing, and at a more mature age, have already mastered educational, professional, cultural and other social functions; depending on the specific historical conditions, the age criteria for young people can range from 16 to 30 years.

The term "youth" is also understood as a social status determined by age, since it is directly related to the main activities of young people (study, work, secondary employment), with the role structures of the personality, as well as with the ideas and stereotypes that have developed in society according to attitude towards representatives of the younger generation.

Key words: *youth, civilization, democracy, culture, state policy of youth, age, social group.*

Сведение об авторе:

Рахимова Сурайё *– старший препадаватель кафедры гуманитарных наук Таджикский технический университет им М. Осими. Адресс города Душанбе улица Дехоти 22/16 тел: (+992) 934787838.*

About the autor:

Ranimova Surayo *- department of fan home ин homeashinosia Donishgo technology and Tҷikiston bánomi academician M. Osimī, 734061, Dushanbe city, Dehoti street 22/16/. tel: (+992) 934787838*

МАВҚЕИ ҲАЛЛИ МАСЪАЛАҲОИ ҒАЙРИСТАНДАРТӢ ДАР ТАЪЛИМИ КУРСИ ИБТИДОИИ МАТЕМАТИКА

Султонов Р.Н.

Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б.Ғафуров

Инсон дар фаъолияти амалии худ доимо бо зарурати ҳал намудани масъалаҳои дар назди ӯ пайдошаванда сарукор дорад. Чи қадаре, ки инсон таҷрибаи қаблӣ ва таълимии мактабӣ дар ҳалли гуногуни масъ- алаҳо малакаи амалӣ пайдо карда бошад, ҳамон дараҷа ӯаз иҷрои ҳалли масъалаҳои нав бомуваффақият баромада метавонад, ки албатта ба шахси дорои инкишофи баланди умумӣ ва математикӣ дошта даст медиҳад. Дар ташаккулёбии хоҳиш ва қобилияти ҳал карда тавонистани масъалаҳо бо тарзҳои гуногун маълумоти математикии мактабӣ аҳамияти калон дорад ва мақсад низ чунин аст, ки таълими ҳалли масъ- алаҳо аз синфҳои ибтидоӣ бояд сурат гирад. Бинобар он, ҳангоми кор аз болои масъалаҳо диққати махсусро дар таълими хонандагони хурдсол бояд ба малакаи истифода карда тавонистани методҳои гуногун ва ёфтани тарзҳои гуногуни ҳалли масъалаҳо дод. «Ҳалли масъалаҳо бо роҳҳои гуногун ин воситаи пуркуввати дониста гирифтани олам, дарки гуногунрангии хосият ва муносибатҳои унсурҳои он мебошад. Метод ва тарзҳои гуногуни ҳалли масъалаҳо яке аз воситаҳои инкишофи шавқи маърифатӣ, малакаи ҳифз карда тавонистани нуқтаи назари худ, қобилияти шунида ва фаҳмида тавонистани одамони дигар мебошад» [[10, с.106].

Дар баробари ҷудо кардани масъалаҳои амалӣ ва математикӣ метавон масъалаҳои стандартӣ ва ғайристандартиро аз рӯи муносибата- шон ба назария ҷудо кард.

Масъалаҳои ғайристандартӣ чунин масъалаҳое мебошанд, ки ҳалли он барои хонанда занҷири муайяни амалҳои маълум нест. Бинобар ин, мафҳуми масъалаи ғайристандартӣ нисбӣ мебошад. Муваффақият дар ҳалли масъала на танҳо аз он вобаста аст, ки чунин масъалаи монанд пештар ҳал карда шудааст ё не, балки аз таҷрибаи ҳалли онҳо умуман, аз миқдори бо кӯмаки муаллим пурра баррасӣ

гардидашуда ва ба таҳлили паҳлуҳои шавқовари масъала вобастагӣ дорад. Масъалаи ҳалнашуда дар хонандагон боварӣ ба қувваҳои худро ноустувор мегардонад, ки ин албатта ба инкишофи шавқу ҳавас, умуман, ба ҳалли масъала таъсири манфӣ мебахшад. Бинобар ин, муаллим кӯшиш ба харҷ диҳад, ки масъалаҳои ғайристандартии дар назди хонандагон гузошта шударо сари вақти бо ҳамроҳии онҳо ҳал намояд. Вале дар баробари ин ҳалли масъ алаҳои ғайристандартӣ бо ёрии муаллим ин на ба он мақсад аст, ки ба он кӯшиш кард, балки мақсади гузориши масъалаҳои ғайристандартӣ дар мактаб ин ба хонандагон омӯзонидани мустақилона ҳал карда таво- нистани супоришҳои додашуда аст.

Бисёре аз муҳаққиқон масъалаи ғайристандартиро муайян ме- кунанд, вале таърифи пурраю дақиқи ин мафҳумро Л.М. Фридман чунин овардааст: "Масъалаҳои ғайристандартӣ ин чунин масъалаҳое ме- бошанд, ки дар курси математика барои онҳо дастур ва қоидаҳои умумии муайянкунандаи барномаи дақиқи ҳалли онҳо мавҷуд нес- танд"[10; с.45].

Онҳо барои хусусияти тадқиқотӣ доштанашон таҳия карда шуда- анд. Инчунин дар зери мафҳуми ғайристандартӣ масъалаҳое фаҳмида мешаванд, ки ҳангоми ҳалли онҳо хонанда ба кадом маводи таълимӣ такя намуданро намедонад, бо ягон роҳу тарзи ҳалли онҳо шинос нест.

Масъалаҳои ғайристандартии дар шакли шавқовар пешкашшуда муҳити эмотсионалиро дар раванди машғулияти фикрӣ бедор мена- моянд. Масъалаҳои дар курси математикаи синфҳои ибтидоӣ баррасишаванда зарурати ҳар дафъа барои ҳалли онҳо татбиқ намудани қоида ва усулҳои азхудшударо талаб мекунанд, вале ба ҳалли масъалаҳои ғайрстандартӣ равонкунии тамоми донишҳои ҷамъшударо талаб мена- моянд, ба ҷустуҷӯ намудани ҳалҳои гуногунранг, тарзҳои ҳалли ғайри- қолабӣ водор месозанд, санҳати бо намунаҳои зебо ҳал намуданро муакммал мегардонанд, водор месозанд, ки ба қувваи ақл фахр намоем.

Нақши умумӣ ва мушаххаси масъалаҳои ғайристандартӣ чунинанд:

- дарёфт ва таълимӣ усулҳои нави ҳалли масъала;
- барои инкишофи зеҳнӣ, босаводӣ ва зиракии хонандагон мусо- идат мекунад;
- ҳалли масъалаҳои ғайристандартӣ инкишофи ҳалли қолабиро пешгирӣ мекунад;
- қавигӣ ва амиқу чуқурии дониши хонандагонро таъмин ме- намояд;
- набояд алгоритмҳое дошта бошад, ки аллакай ба хонандагон маълум бошанд;
- барои ҳама хонандагон фаҳмову дастрас бошад;
- бояд мундариҷаи масъалаҳо шавқовар бошанд;
- ҳангоми ҳалли чунин масъалаҳо хонандагон бояд оид ба бар- номаи азхудшудаи таълимӣ дониши кофӣ дошта бошанд.

А.А. Столяр оид ба типологияи масъалаҳои математикии таълимӣ сухан ронда пеш аз ҳама масъалаҳои типикиро аз ғайритипикӣ ҷудо менамояд , ки барои онҳо алгоритмҳои ҳалшаванда мавҷуд нестанд.

Ю.М. Колягин чунин мешуморад, ки типи масъалаҳо тавассути ба субъект номаълуми компонентҳои он (шарт, ҳал, савол, асосноккунии ҳал) муайян карда шуда, дар як радиф алоқамандона масъалаҳои стандартӣ, таълимӣ, ҷустуҷӯӣ, праблемавӣ ва эҷодӣ фарқ карда мешаванд.

Марбут ба таъиноти масъалаҳо, қонуниятҳои тарзҳои ҳалли онҳо В.П. Радченко системаи масъалаҳои математикиро ба чор гурӯҳ ҷудо мекунад:

1. Масъалаҳо барои азхудкунии мафҳумҳои асосӣ.
2. Намудҳои асосии масъалаҳои дар давраи муайяни талим исти- фодашаванда, ки тарзи ҳаллашон аз худ мешаванд.
3. Масъалаҳои рефлексивӣ - масъалаҳое, ки дар раванди ҳалли онҳо хонандагон диққати худ, фаъолияти худро барои ҳалли масъалаҳо равона месозанд.
4. Масъалаҳое, ки барои ба даст овардани таҷрибаи фаъолияти эҷодӣ мусоидат мекунанд.

Ба гурӯҳи охир дар баробари дигар масъалаҳо инчунин масъалаҳои ғайристандартӣ дохил карда шудаанд, ки ҳалли баъзеи онҳо аз тарафи хонандагон барои бевосита истифода шудани тарзи ҳалли ба онҳо маълум имконият дода нашудааст.

Б.А. Кордемский масъалаҳои математикии ғайритаълимиро низ ҷудо менамояд, ки дар асоси он маҷмӯи масъалаҳои иловагии махсусе аст, ки аз ҷониби хонандагон дар раванди азхудкунии курси бонизоми математика ҳал карда мешавад.

Ҳамин тариқ, олимони зиёд масъалаҳои математикиро тасниф ме- намоянд ва мавҷудияти масъалаҳои гурӯҳбандии муайян доштаро эътироф мекунанд, ки дар адабиётҳои махсус бо мафҳумҳои наздик номбар шудаанд ба монанди: проблемавӣ, ҷустуҷӯӣ, эвристикӣ, инкишофдиҳӣ, эҷодӣ, шавқовар, мантикӣ ва ғайра.

Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки мазмуни ин мафҳумҳо бо ҳам меоянд ва бинобар ин, мафҳуми дар адабиётҳои методӣ бештар дучор- ояндаи «масъалаи ғайристандартӣ»-ро барои ифода кардани синфи муайяни масъалаҳои тарзи ҳаллашон дар ихтиёри субъект мавҷуд набуда истифода мекунем.

Илова ба низоми масъалаҳои типикии маъмули дар ҷараёни таъ- лим аз ҷониби ҳар як хонанда ҳалшаванда масъалаҳои ба ин низом номувофиқ торафт маъмул гаштаанд. Диққати тадқиқотчиён махсус

ба ҳалли муаммоҳои математикии таълими мактабӣ нигаронида шудааст, зеро масъалаҳои дар китобҳои дарсӣ оварда шуда мувофиқи қоида ва анъана тарзи ҳалли алгоритмиро дар назар доранд ва бо ин майдони фаъолияти амалиётӣ ва ахборотии хонандагонро маҳдуд менамоянд. Ба ин нигоҳ накарда диққати методистон, муаллимони ботаҷриба, муаллифони китобҳои дарсӣ ба масъалаҳои тарзи ҳаллашон барои субъект номаълум – масъалаҳои ғайристандартӣ, торафт бештар гардида истодааст.

Зарурати тадқиқи масъалаҳои ғайристандартӣ дар фаъолияти таълимӣ бо зиддиятҳои ба раванди таълими муосир хос муайян карда мешаванд. Масъалаҳои ғайристандартии хусусияти математикӣ дошта мувофиқи анъана дар корҳои беруназсинфӣ, ҳангоми гузаронидани санҷишҳои аттестатсионии хатмкунандагон, олимпиадаҳои математикии мактабӣ истифода мешаванд. Дар баробари ин, на танҳо хонандагон, балки худи муаллимон низ ҳангоми ҳалли ин гуна масъалаҳои аз шаблонӣ (қолабӣ) каме фарқкунанда мушкилӣ мекашанд.

Агар муаллимони синфҳои ибтидоӣ хоҳанд, ки хонандагонашон бо шавқу завқ таҳсил кунанд ва дар дарсҳои математика тарзи фикрронӣ ва андеша карданро омӯзанд, пас ин тавассути ворид кардани масъалаҳои ғайристандартӣ, ки аз доираи маводи таълимӣ берун аст, ба даст овар- дан мумкин мебошад.

Шумораи зиёди таснифоти масъалаҳои ғайристандартӣ мавҷуданд, аммо таснифоти аз ҷониби Е.Ю. Лавлинская додашуда мукаммал ба ҳисоб рафта, дар он масъалаҳои ғайристандартӣ аз рӯи тарзи амалҳои дар раванди ҳал истифодашаванда ба навъҳо ҷудо карда мешаванд, ки чунин аст:

1) масъалаҳои комбинаторӣ; 2) масъалаҳо оид ба ҷустуҷӯи фаъ- олонаи вариантҳои муносибатҳо; 3) масъалаҳо доир ба тартиб дарории унсурҳои маҷмӯъ; 4) масъалаҳо оид ба пуркунӣ ва холикунии зарфҳо;

5) масъалаҳо оид ба баркашидан; 6) масъалаҳои мантиқӣ; 7) масъалаҳо оид ба муайян кардани муносибатҳои функсионалӣ, фазоӣ, замонавӣ.

Инчунин навъҳои дигари масъалаҳои ғайристандартӣ, ки дар адабиёти таълимӣ- методӣ мавриди шарҳ қарор дорад, истифода бурда мешаванд:

1) аз рӯи хусусияти талабот (сохтан ё табдилдиҳии масъала, ёфтани ҷустуҷӯшаванда);

2) аз рӯи мундаричаи амалиёти фикрӣ, ки дар раванди ҳал исти- фода мешаванд (инҳо масъалаҳо оид ба: муқоиса, таҳлил ва таркиб, ҷамъбасткунӣ,аналогия, хулосабарорӣ);

3) аз рӯи усулҳое, ки дар ҷараёни ҳал ҷалб карда шудаанд:

- сохтани блок - схемаҳо;
- сохтани графикҳо;
- сохтани ҷадвалҳо
- мулоҳизаронихои шифоҳӣ.

Ба масъалаҳои ғайристандартӣ инчунин метавон чунин супориш- ҳоро дохил намуд: квадратҳои сеҳрнок, ҳалли масъалаҳо бо истифода аз шеърҳо, занҷирҳои мантиқӣ, муаммоҳо, ҳалли масъалаҳои математикӣ ва геометрӣ бо ҷугирдчӯбчаҳо ва чӯбчаҳои ҳисоб.

Аз рӯи муносибаташон ба маводи таълимӣ масъалаҳои ғайри- стандартиро ба ду гурӯҳ ҷудо менамоянд:

<u>Гурӯҳи якум</u>. Масъалаҳои ба курси математикаи мактабӣ наздик вале ҳаллашон мушкил ба монанди ҳалли масъалаҳо дар олимпиадаҳои математикӣ.

<u>Гурӯҳи дуюм</u>. Масъалаҳои типи (навъи) вақтхушкунӣ ва зиракӣ.

Гурӯҳи аввали масъалаҳои ғайристандартии математикӣ асосан ба ҳамон хонандагоне пешбинӣ шудааст, ки шавқу ҳаваси худро нисбат ба фанни математика муайян намудааанду аз рӯи мавзӯъ ин масъалаҳо бо ягон боби муайяни барномаи таълимии мактабӣ алоқаманд мебошанд. Масъалаҳои ба ин гурӯҳ таалуқдошта маводи таълимиро дақиқ ва чуқур карда, маводҳои таълимии алоҳидаро илова, пурра ва ҷамъбаст мена- моянд, ҷаҳонбинии математикиро васеъ намуда, малакаҳо дар ҳалкунии масъалаҳои мушкилро инкишоф медиҳанд.

Гурӯҳи дуюми масъалаҳои ғайристандартӣ бевосита ба барномаи таълимии мактабӣ муносибат надоранд ва мувофиқи муқаррарот тай- ёрии математикии зиёдро дар назар надоранд. Ин чунин маъно надорад, ки ба гурӯҳи дуюм танҳо масъалаҳои осон ҳалшаванда дохил мешаванд, инчунин масъалаҳои мушкилу мураккаб низ ҳастанд, ки то ба ҳол ҳалли худро наёфтаанд.

Таҷрибаҳо нишон доданд, ки масъалаҳои ғайристандартӣ барои ташкил ва баргузории машғулиятҳои беруназсинфӣ ба тариқи бар- гузории олимпиадаҳо бисёр фоиданок мебошанд.

Чунин масъалаҳо инчунин ба сифати вазифаҳои иловагӣ барои он хонандагоне, ки мисолу машқҳои асосиро осон ва зуд ҳангоми иҷрои кори мустақилона дар дарс ҳал менамоянд, истифода шуданашон мум- кин аст.

Дар заминаи адабиёти методии омӯхташуда методикаи таълими ҳалли масъалаҳои ғайристандартӣ низ баррасӣ карда шудаанд. Масъ- алаҳои ғайристандартӣ чунин масъалаҳоянд, ки дар онҳо дар курси математика дастурҳо ва қоидаҳои умумии барномаи дақиқи ҳалли онҳоро муайянкунанда вуҷуд надоранд, вале тавсияҳои умумӣ барои ҳалли масъалаҳои ғайристандартӣ дода мешаванд ва усулҳои ҳалли дар вақти тавсияҳои мушаххас истифодашуда тавсиф карда мешаванд, ки методикаи таълими масъалаҳои

ғайристандартӣ аз ҳамин иборат аст. Ба ин тавсияҳо риоя намуда ба, ҳалли ин ё он масъалаи муайян омадан мумкин аст.

Баъзе тавсияҳоро бо мисолҳои мушаххас баррасӣ менамоем.

Масалан, чунин масъалаи ғайристандартиро баррасӣ менамоем: «Тасмачаи 12 метра ба 3 қисми баробар тақсим карда шуд. Чандто буридед?». Аввалан, хонандагон бояд масъаларо хонанд, баъд аз он муаллим аз онҳо пурсад, ки оё онҳо ин гуна масъаларо ҳал кардаанд ва ба онҳо чӣ гуна ҳал кардани масъала маълум аст. Шояд хонандагон иштибоҳан боварӣ кунанд, ки масъала бо роҳи зерин ҳал карда мешавад: «12 метрро ба 3 қисми баробар тақсим кардан лозим аст». Муаллим ба хонандагон фаҳмонда медиҳад, ки ин ҳалли масъала хато аст (бо тақсим кардани 12 ба 3, мо фаҳмидем, ки дарозии як қисм 4 м аст. Аммо масъала мепурсад, ки чанд қисм не, балки чанд буриш ичро карда шудааст. Аз ин рӯ, масъала нодуруст ҳал карда шудааст). Барои он ки хонандагон роҳи ҳалли ин масъаларо муайян кунанд, бояд нақша тартиб дода шавад. Хонандагон тасмачаро бо порчаи дарозиаш 12 катак нишон дода, онро бо хатчаҳои амудӣ ба 3 қисми баробар тақсим мекунанд. Ҳангоми ҳисоб кардани шумораи хатчаҳо (буришҳо) хонандагон боварӣ ҳосил ме- кунанд, ки онҳо 2-тоанд на тавре ки қаблан фикр карда буданд. Ҳамин тавр ин масъаларо хонандагон бидуни ичрои амалҳои арифметикӣ ҳал карданд ва чавоби онро бо истифода аз нақшаи кашидашуда гирифтанд. Ва дар зери ин нақша хонандагон чавоби масъаларо менависанд. Аз ин бармеояд, ки хонандагон ба хулосае меоянд, ки ҳангоми чустучӯи ҳалли масъала сохтани нақша ё расм муфид аст, зеро кор бо расм ё нақша метавонад роҳи ҳалли масъала бошад.

Инчунин як тавсияи иловагиро ба таври муфассал баррасӣ ме- кунем: "Барои ҳалли масъалаи ғайристандартӣ, баъзан дубора шарҳу тафсир кардани шарти он муфид аст, яъне онро фаҳмо ва сода намудан. Тарчумаи матни масъала ба забони математикӣ ба амал меояд".

Масалан, чунин масъала: "Миқдори себ дар сабад дурақама аст. Ин себҳоро ба 2, 3 ё 5 хонандагон баробар тақсим кардан мумкин аст, аммо онҳоро ба 4 хонанда баробар тақсим карда намешавад. Дар сабад чанд себ ҳаст? (Адади хурди дурақамаро нишон диҳед.)" Дар аввал хонанда- гон мекӯшанд, ки барои ҳалли масъала нақшаро тартиб диҳанд, аммо ин барои онҳо мушкилиро пеш меорад, зеро дар нақша нишон додани тақсим нашудани миқдори себ ба 4 нафар ғайриимкон аст, аз ин рӯ, истифодаи нақша маълум нест. Ғайр аз он хонандагон кӯшиш мекунанд, ки масъаларо бо усули интихобкунӣ ҳал кунанд, аммо ин усул низ бе- самар аст.

Пас, муаллим пешниҳод мекунад, ки масъаларо бо тафсир ислоҳ кунанд, то ки анчом додани чустучӯ (интихоб) осонтар шавад. Агар себҳоро ба 2, 3 ва 5 нафар баробар тақсим кардан мумкин бошад, пас ин шумораи себҳо ба 2, 3, 5 тақсим карда мешаванд. Агар себҳоро ба 4 нафар баробар додан мумкин набошад, пас шумораи себ ба 4 тақсим намешавад. Аз ин рӯ, масъаларо метавон чунин тафсир кард: «Адади хурди дурақамаеро ёбед, ки ба 2, 3, 5 тақсим шавад ва ба 4 тақсим нашавад».

Минбаъд мо тавассути усули интихоб масъаларо ҳал мекунем. Дар аввал адади хурди дурақамаи 10-ро месанчем. Он ба 2 ва 5 тақсим карда мешавад, аммо ба 3 тақсим намешавад, аз ин рӯ адади 10 мувофиқ нест. Ҳамаи ададҳоро аз як саф баррасӣ намудан шарт нест, балки танҳо он ададҳоро мегирем, ки ба 5 тақсим мешаванд. Адади 15 мувофиқ нест, зеро он ба 2 тақсим намешавад. Ҳамин тавр ададҳои дурақамаро интихоб карда хонандагон ба хулосае меоянд, ки он адади 30 аст, ки барои ҳалли ин масъала мувофиқ аст, зеро он ба 2, 3, 5 тақсим карда мешавад ва ба 4 тақсим намешавад. Аз ин рӯ, дар сабад 30 себ мавчуд аст.

Ҳамин тариқ, ҳангоми ташаккули қобилияти ҳалли масъалаи ғайристандартӣ аз масъалаи одӣ ба масъалаҳои нисбатан мураккаб гузаштан зарур аст. Ба хонандагон омӯзонидан лозим аст, ки онҳо алгоритми ҳалли худро пайдо кунанд. Инчунин истифодаи намудҳои гуногуни масъалаҳои ғайристандартӣ натичаҳои самарабахшро фароҳам меоранд.

АДАБИЁТ

1. Балл Г.А. Теория учебных задач: Психолого-педагогических аспект. –М.: Педагогика. 1990. -184 с.
2. В.П. Треднев. Внеклассная работа по математике в начальной школе. -М.: Просвещение, 1980. -96 с.
3. Гурова Л.Л. Психологический анализ решения задач. –Воронеж. 1975. -216 с.
4. Жикалкина Г.К. Игровые и занимательные задания по мате- матике для 1 класса четырехлетний начальной школе. -М.: Прос- вещение, 1986. -47 с.
5. Колягин Ю.М., Оганесян В.А. Учись решать задачи: Пособие для учащихся VII-VIII классах. -М.: Просвещение, 1980. -96 с.
6. Колягин Ю.М., Оганесян В.А. Учись решать задачи. -М.: 1972. -113 с.
7. Коваленко В.Г. Дидактические игры на уроках математики. -М.: Просвещение, 1990. -96 с.
8. Радченко В.П. Способ подбора при решении задач. //Начальная школа. 1998. № 11-12. – С.61-62.
9. Осимов Қ.У., Фридман Л.М. Методҳои ҳалли масъалаҳои мате- матикӣ. Душанбе: «Маориф», 1987. -207 с.
10. Фридман, Л. М. Как научиться решать задачи. [Текст] /Л.М. Фридман., Е.Н. Турецкий. - М.: Просвещение, 1984. - 175 с
11. Царева С.Е. Обучение решению задач. //Начальная школа. 1998. № 1. с. 102-107.
12. Цукарь А.Я. Задачи повышенной трудности. // Начальная школа. 1983. № 6. с. 64-67.
13. Эсаулов А.Ф. Психологическая решения задач. Методические пособие.–М.: Высшая школа. 1972.-216с.

ПОЛОЖЕНИЕ РЕШЕНИЯ НЕСТАНДАРТНЫХ ПРОБЛЕМ В ОБРАЗОВАНИИ КУРСА НАЧАЛЬНОЙ МАТЕМАТИКИ

В своей практической деятельности человек постоянно сталкивается с необходимостью решать возникающие перед ним проблемы. Чем больше у человека опыта в школе и практических навыков решения различных задач, тем успешнее он будет в решении новых задач, что, конечно же, будет достигнуто человеком с высоким общим и математическим развитием. Школь- ное математическое образование играет важную роль в формировании желания и умения решать задачи по-разному, а цель - научить решать задачи с начальной школы. Поэтому при работе над проблемами особое внимание следует уделять обучению молодых студентов тому, чтобы они могли исполь зовать разные методы и находить разные способы решения проблем. «Решение проблем по-разному - мощный инструмент для понимания мира, понимания разнообразия свойств и взаимосвязей его элементов. Различные методы и подходы к решению проблем - одно из средств развития познава- тельного любопытства, умения отстаивать свою точку зрения, умения слышать и понимать других людей »[[10, с. 106]). ...

Нестандартные темы, поданные в интересной форме, пробуждают эмоциональную среду в процессе интеллектуальной деятельности. Задачи, освещаемые в курсе математики начальной школы, требуют применения правил и методов для их решения каждый раз, а решение нестандартных задач требует сосредоточения всех накопленных знаний, поиска различных решений, решений. Они совершенствуют искусство решения с красивыми узорами, заставляют нас гордиться силой разума.

Общая и конкретная роль нестандартных вопросов заключается в следующем:

- поиск и обучение новым методам решения проблем;

- способствует развитию интеллекта, грамотности и интеллекта уча- щихся;

- решение нестандартных задач предотвращает развитие стереотипов;

- обеспечивает силу и глубину знаний учащихся;

- не должно быть алгоритмов, которые уже известны читателям;

- понятно и доступно всем читателям;

- содержание вопросов должно быть интересным;

- при решении подобных задач студенты должны иметь достаточные знания освоенной учебной программы. ....

Таким образом, развивая умение решать нестандартную задачу, не- обходимо переходить от простой задачи к более сложной. Студентов нужно научить находить собственный алгоритм решения. Использование разных типов нестандартных проблем также дает эффективные результаты.

Ключевые слова: *проблема, обучение, стандарт, нестандартность, метод, решение задачи, логика, описание, номер, предмет.*

POSITION OF SOLVING NON-STANDARD PROBLEMS IN EDUCATION PRIMARY MATH COURSE

In his practice, a person is constantly faced with the need to solve the problems that arise before him. The more experience a person has at school and practical skills in solving various problems, the more successful he will be in solving new problems, which, of course, will be achieved by a person with high general and mathematical development. School mathematics education plays an important role in the formation of the desire and ability to solve problems in different ways, and the goal is to teach problem solving from elementary school. Therefore, when working on problems, special attention should be paid to teaching young students so that they can use different methods and find different ways to solve problems. "Solving problems in different ways is a powerful tool for understanding the world, understanding the variety of properties and inter- relationships of its elements. Various methods and approaches to solving problems are one of the means of developing cognitive curiosity, the ability to defend one's point of view, the ability to hear and understand other people "[[10, p. 106]). ...

Non-standard topics, presented in an interesting way, awaken the emotional environment in the process of intellectual activity. The problems covered in the course of elementary school mathematics require the application of rules and methods to solve them every time, and the solution of non-standard problems requires the concentration of all accumulated knowledge, the search for various solutions, solutions. They perfect the art of solving with beautiful patterns, make us proud of the power of reason.

The general and specific role of non-standard questions is as follows:

- search and training in new methods of problem solving;

- contributes to the development of intelligence, literacy and intelligence of students;

- solving non-standard tasks prevents the development of stereotypes;

- provides strength and depth of knowledge to students;

- there should be no algorithms that are already known to readers;

- understandable and accessible to all readers;

- the content of the questions should be interesting;

- when solving such problems, students must have sufficient knowledge of the mastered curriculum. ....

Thus, developing the ability to solve a non-standard problem, it is necessary to move from a simple problem to a more complex one. Students need to be taught to find their own solution algorithm. Using different types of non-standard problems also produces effective results.

Key words: *problem, training, standard, non-standard, method, problem solution, logic, description, number, subject.*

Сведения об авторе:

Султонов Рустамджон Икромович *– старший преподаватель кафедры естественно-математики, эстетической воспитания и его преподавания Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Тел: (+992) 928810708.*

About the authors:

Sultonov Rustamjon Ikromovich *- Senior Lecturer of the Department of Natural Mathematics, Aesthetic Education and Teaching, Khujand State University named after academician B. Gafurov. Tel: (+992) 928810708.*

ВЫСОКОЕ ТРЕБОВАНИЕ К УРОВНЮ ПРЕПОДОВАНИЯ УРОКА УЧЕБНОГО СЛОВАРЯ

Холматова Л.М.

Таджикский государственный педагогический университет имени С. Айни

Преподавание русского языка в национальной школе вызвано потребностями межнационального общения русского языка как средства межнационального общения остается велико и в настоящее время: связи Таджикистана с Россией не потеряны. Это диктует необходимость высоких требований к уровню его преподавания изучения.

Верещагин Е. М. писал: «Из такого определения первоначально для исследователя вытекала задача установления видов этой связи и определения правил передачи ее во избежание ложной трактовки текста читателем. При этом наибольшее внимание уделялось различного рода текстовым повторам, особенно именным» [1, с.132].

Общение людей различных национальностей, их контакты в сфере культуры, экономики, бизнеса и ж.п невозможны без перевода, без составления двуязычных словарей самого различного характера (тематических, фразеологических, синонимических и т.п.). поэтому совершенно очевидно, что лексикография имеет огромное практическое значение.

Трубецкая Н. С. писала: «В целях так называемой чистой лингвистики понятие идеального говорящего и слушающего, пребывающего, по замыслу автора, в абсолютно однородной языковой среде абстрагировался от дихотомии «язык — речь» и сосредоточивал свое внимание исключительно на языке. Такой эскапизм, допускавшийся в качестве теоретического постулата, догматизировался» [3, с.88].

Следует отметить, что в современное время особое место занимает к уровню преподавания русского языка в общеобразовательной школе, где обращают особое внимание на формирование и совершенствование урока русского языка и литературы в школе.

Щерба Л. В. писал: «Это приводило к игнорированию того фундаментального факта, что язык по своей сущности и функции есть явление социальное и всегда реализуется в определенных коммуникативных ситуациях и социальных контекстах» [4, с.4].

В истории человечество еще не было случая, когда бы шла такая большая сосредоточенная работа над двуязычным словарями на почве общения с одним и тем же основным для всех источником – русским литературным языком.

Лексикография (теория и практика составления словарей) возникла за несколько тысячелетий до нашей эры. В теоретической лексикографии определилась особая отрасль – учебная лексикография. Ведущая роль в этой области науки принадлежит таким ученым, как В.В.Виноградов, Л.В.Щербо, Н.М.Шанский, С.И.Ожегов, П.Н.Денисов, В.В.Морковник и другие.

В серии опубликованных в разные годы сборников статей дается определение «понятия учебная лексикография», устанавливается вдруг ее задач, характеризуется ее проблематика и намечается типология учебных словарей .

Такие особенности учебного словаря, как:

1) Методическая направленность и определенная ориентированность словаря;
2) Отбор языкового материала
3) Типы и структура учебных словарей: как раз и составляют специфику учебной лексикографии – «лексикографии меньших форм и большей обучающей направленности» .

При этом он подчеркивается, что изначально язык существует в форме текстов и текст является тем самым «лингвистически значимым первичным знаком языка непосредственной данностью до любого лингвистического анализа, тогда как другие языковые единицы лишь выводятся из текста посредством

лингвистического анализа. Поэтому лингвистика должна складываться и развиваться в качестве лингвистики текста, науки, основной задачей которой является описание функционирования всех языковых единиц в составе текста и исследование элементов текста в качестве вспомогательных конституентов при образовании текста» [2., с.55].

Признано, что одной из основных задач учебной лексикографии является «создание различных серий словарей нарастающей трудности» . Словари относятся к факторам, активно воздействующим на общий уровень восприятия языкового материала. Это указывает на возможность обработки принципов формирования словарей, отбора материала, их структуры, лингвистического и методического освещения. Словарь по отношению к изучающим второй язык в определенной степени выступает в роли учителя.

Итак, разработка основных методов создания словарей вообще и системы учебных словарей в частности, выявление наиболее рациональных принципов построения были и находятся постоянно в центре внимания лексикографов и является одной из главных задач языкознания.

Лексикографы приходят к выводу, что учебные двуязычные словари для национальных школ, в отличие от других словарей, должны иметь методическую направленность.

В последние годы Таджикские ВУЗЫ добились заметных успехов в преподавании русского языке, но наблюдения показывают, что у студентов ограничен словарный запас.

Одной из причин такого состояния является недостаточная разработанность учебников, учебных пособий, а также словарей. Медленно развиваетсяизучение пословиц и поговорок, пока отсутствуют добротные паремиологические словари-одноязычные и двуязычные. А между пословицы и поговорки составляют бесценную часть словарного запаса языка. Это вызывает методическую целесообразность изучения пословиц и поговорок в нерусской аудитории. Свободное владение русским языком не может быть Польным без овладения определенным минимум пословиц и поговорок.

«Для того, чтобы овладеть каким-либо языком, недостаточно выучить его грамматику и усвоить какой –то запас слов и так называемых идиом и фразеологизмов. Для этого необходимо также запомнить и определенный набор пословиц, поговорок, загадок, примет и других народных изречений (или паремий), хорошо известных носителям данного языка и поэтому часто ими употребляемых».

Словарь служит для того, чтобы преподаватель (и студент) мог взять материал из словаря, проанализированные русские пословицы и поговорки, семантизированные единицы, готовые для усвоения в процессе работы со студентами.

Словарь должен иметь, место как на уроке, так и вне урока при изучении любого раздела русского языка, предусмотренного программой.

Настоящая работа представляет собой попытку выявить лингводидактические основы русско-таджикского учебного словаря пословиц и поговорок и показать использование его в учебном процессе.

Пословицы и поговорки являются ценнейшим материалом для занятий по русскому языку в процессе работы с нерусскими студентами. Они способствуют активному восприятию второго языка, обогащают словарно-фразеологический запас студентов, содействуют образному восприятию жизненных явлений, приучают их говорить и писать грамотно. Но наблюдения показывают, что часто преподаватели лишь знакомят студентов с пословицами и поговорками, не формируя у них умения и навыков использования пословиц и поговорок в речи, не прививая студентам навыков чуткого и внимательного отношения к пословицам и поговоркам и их художественным достоинствам. Студенты приводят мало примеров пословиц и поговорок, не понимают их прямой и переносный смысл.

Поэтому необходимость создания русско-таджикского учебного словаря – комментария пословиц и поговорок, недостаточное освещение данного вопроса, трудности, которые встают перед преподавателями таджикского высшего учебного заведения , побудили нас избрать названную тему объектом для своего исследования.

Учебный словарь пословиц и поговорок преследует двоякого рода цели:

Формирование умений и навыков, связанных с практическим овладением русским языком(употребление в речи пословиц и поговорок),умений анализировать и объяснять значение и употребление пословиц и поговорок.

Эти цели могут быть достигнуть при соблюдении некоторых требований, относящихся как к структуре всего словаря (главы, разделы, метаязык объяснения значения пословиц и поговорок), так и к структуре словарной статьи (запись формально-стуруктурной формулы пословиц и поговорок, правильное и точное толкование, указание на ситуацию употребления, страноведческие данные и т.п.).

Наиболее целесообразным типом словаря является ситуативно-тематический. Тематические пословицы и поговорки – это единицы обслуживающие отдельную речевую тему. Например, словарь В.И.Даля.пословицы русского народа (Даль, 1957). В этом словаре пословицы располагаются по темам, но в словаре нет учебнонаправленных ? пословиц и нет указанный к их употреблению в речи.

Словарь «Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения» также не дает нерусским студентам достаточной возможности для усвоения пословиц и поговорок. Этот словарь дает в основном страноведческие сведения.

Ближе, кажется, к учебному словарю стоит словарь русских пословиц и поговорок, составленный В.П.Жуковым (Жуков, 1967), но и этот словарь также не является учебным словарем и предназначен для русских читателей.

Мы предлагаем иную, на наш взгляд, наиболее эффективную форму расположения материала в учебном словаре. Предлагаемый нами словарь не является словарем в привычном значении этого слова. Это скорее словарь-пособие, в котором организующим началом словаря является рассказ-объяснение. Автор словаря как бы ведет рассказ о пословицах и поговорках. В тексте рассказ-объяснения все пословицы и поговорки связываются одной сюжетной канвой (ср. в алфавитном словаре каждую пословицу и поговорку приходится читать как самостоятельный сюжет, что, безусловно, затрудняет их усвоение).

Пояснения о значении пословиц и поговорок даются в случае, когда пословица ли поговорка не «говорит сама о себе», то есть в случае неясности внутренней формы пословицы и поговорки.

Рассказ-объяснение содержит главным образом указания на ситуацию употребления пословиц и поговорок.

Материал располагается в словаре таким образом, что является доступным для восприятия студентами-таджиками. Словарь является базой, на основе которой студент может изучать пословицы и поговорки и проконтролировать свои знания. Преподаватель имеет возможность использовать содержащиеся в словаре сведения о каждой пословице и поговорке.

Зимняя И.А. писала: «Анализ позволяет выявить новые категории, близкие к суперсегментным, при этом лингвистика текста опиралась на такие идеи общей лингвистики, как актуальное членение предложения, согласно которым предложение не есть застывшая единица языка: оно модифицируется в зависимости от установки и контекста и т. д.» [5. с.132].

Такая лингвострановедческая работа над русским пословицами и поговорками может в значительной степени активизировать работу преподавателя: с одной стороны, это способствует более полному усвоению пословиц и поговорок студентами-таджиками и расширению их словарного запаса, с другой – позволяет преподавателю более подробно знакомить студентов с русскими пословицами и поговорками.

Таким образом, отдавая себе счет в том, что наш словарь может быть использован во всех аптеках обучения, мы старались выработать наиболее эффективный тип учебного словаря пословиц и поговорок.

ЛИТЕРАТУРА

1. Верещагин Е.М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма). - М., 1969.- 254с.
2. Реформатский А. А. Фонология на службе обучения произношению родного языка. — М.,1970.-243с.
3. Трубецкой Н. С. Основы фонологии. - М., 1961.-154 с.
4. Щерба Л. В. О частях речи на русском языке (Избранные произведения по русскому языку). - М., 1957.-176 с.
5. Зимняя И. А. Психология и обучение иностранному языку. — М., 1989.

ВЫСОКОЕ ТРЕБОВАНИЕ К УРОВНЮ ПРЕПОДОВАНИЯ УРОКА УЧЕБНОГО СЛОВАРЯ

В этой статьи автор анализирует высокое требование к уровню преподования урока учебного словаря. Автор статьи на основе обширного материала исследует высокое требование к уровню преподавания урока учебного словаря. Словарь «Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения» также не дает нерусским студентам достаточной возможности для усвоения пословиц и поговорок. Этот словарь дает в основном страноведческие сведения.

Ближе, кажется, к учебному словарю стоит словарь русских пословиц и поговорок, составленный В.П.Жуковым, но и этот словарь также не является учебным словарем и предназначен для русских читателей.

Мы предлагаем иную, на наш взгляд, наиболее эффективную форму расположения материала в учебном словаре. Предлагаемый нами словарь не является словарем в привычном значении этого слова. Это скорее словарь-пособие, в котором организующим началом словаря является рассказ-объяснение. Автор словаря как бы ведет рассказ о пословицах и поговорках. В тексте рассказ - объяснения все пословицы и поговорки связываются одной сюжетной канвой (ср. в алфавитном словаре каждую пословицу и поговорку приходится читать как самостоятельный сюжет, что, безусловно, затрудняет их усвоение).

Особое место при изучении курса морфологии вызывает у детей мигрантов особые трудности, так как в их родных языках нет некоторых грамматических категорий, которые свойственны русскому языку.

Ключевые слова: *пословицы и поговорки, русский язык, сложность, ошибка, морфологии.*

HIGH REQUIREMENT FOR THE LEVEL OF TEACHING THE LESSON OF THE EDUCATIONAL DICTIONARY

In this article, the author analyzes the high requirement for the level of teaching a vocabulary lesson. The author of the article, on the basis of extensive material, explores the high requirement for the level of teaching a lesson in a vocabulary. The dictionary "Russian proverbs, sayings and catchphrases" also does not give non-Russian students a sufficient opportunity to master proverbs and sayings. This dictionary provides mainly regional geographic information.

It seems that closer to the educational dictionary is the dictionary of Russian proverbs and sayings, compiled by V.P. Zhukov, but this dictionary is also not an educational dictionary and is intended for Russian readers.

At the same time, when thinking in their native language, the student often makes so — called interference errors, i.e. errors resulting from false correspondences that foreign-speaking children usually establish between the units of two language systems: the native language system, on the one hand, and the Russian language system, on the other.

A special place in the study of morphology course causes special difficulties for migrant children, since their native languages do not have some grammatical categories that are typical of the Russian language.

Keywords: *text, learning, Russian language, complexity, error, foreign language children.*

Сведение об авторе:

Холматова Лайли Мамадовна *- Преподаватель общеуниверситетской кафедры русского языка Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни Тел: Электронная почта Layosha @mail.ru (+992) 907919915*

About the author

Kholmatova Laili Mamadovna *- Lecturer of the University Department of Russian language of Tajik state pedagogical University named after Sadriddin Aini. E – mail Layosha @mail.ru Phone: (+992) 907919915*

ҲУНАРМАНДӢ ЯКЕ АЗ ОМИЛҲОИ ПЕШРАФТИ ҶОМЕА

Мирзоева Б., Ҷураев Б.

Донишгоҳи давлати Кулоб ба номи А. Рудакӣ

Дар хусуси расму ойин ва суннатҳои бостонӣ, фарҳанги волои қадимаи тоҷикон Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ Пешвои миллатПрезиденти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси олӣ [22, с.12-17] хеле дақиқнигорона қайд намуда, манфиатҳои ҳарҷонибаи ин суннатҳои қадимаи дар ҳаёти иҷтимоию иқтисодӣва фарҳангии мардум манфиатоварро дар мадди аввал гузошта гуфтаанд:"Миллати тоҷик соҳиби оину суннатҳои бостонӣ ва фарҳанги қадима буда, дар тамаддуни ҷаҳонӣ саҳми сазовор гузоштааст. Суннату оини нек ва ҷашнҳои миллии мо мисли Наврӯз, Меҳргон ва Садда дар тулли таъриҳ барои тарғибу ахлоқу маънавиётисозанда хизмат кардаанд. [Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ [22, с.12-17]. Аз он давроне, ки инсоният худро аз олами вуҳуш ҷудо намуд, қисмати худро ба меҳнат пайваст. Зеро маҳз меҳнат кардан ӯро аз сардию гармӣ ва аз ранҷу азоби гуруснагӣ раҳонид. Меҳнат дар аввали пайдоиши худ намудҳои оддӣ ва, аксаран, дастҷамъонаро доро буд ва тадричан тавассути саъю кӯшиши инсоният шаклу намудҳои мухталифи он рӯи кор омадан гирифт. Бо мурури замон акнун одамон асбобу анҷомҳои содаи рӯзгор ва мансуби шикору хоҷагидориро сохта ба истифода медоданд. Бо тадриҷ одамон сохтани навъҳои гуногуни рӯзгордорӣ ва коркарди асбобу анҷомҳои хоҷагидорӣ ва лавозимоти заруриро бештар омӯхта, дар зиндагӣ корбаст менамуданд. Дар замони Ҳахоманишӣ сохтани ашёҳои гуногун ва асбобу анҷом ва афзолҳои зиёд ба роҳ монда шуда буд. Онҳо ҳунари сохтани тахт, миз, ароба, аз матоҳои гуногун тайёр кардани либосҳо ва амсоли инҳоро хуб медонистанд. "[6, с.183].

Худ аз худ бармеояд, ки як нафар дар танҳои аз уҳдаи сохтани миқдори зиёди ашё ва афзорҳои гуногуни дақиқ ва ҷолиб намебаромад, аз он беш зарур меомад, қисми зиёди одамон (се –чаҳор, панҷ-шаш ва аз ин миқдор беш) барои пешбурди ин рӯзгор ва барои сохтани чунин воситаи рӯзгузаронӣ фаро гирифта шаванд. Марбут ба ин масъала муҳаققиқи ин давра Гзенфан менависад:"Дар шаҳрҳои бузург сохтани ҳар як ашёи мухталиф ба уҳдаи донишманд ва ихтисосмандони махсусе гузошта шуда буд, ки ба он қавмҳои гузаштаи мо бисёр ниёз доштанд. "[6, с.184].

Одамон ҳанӯз дар он давраҳо ба касбу кори гуногун ва соҳаҳои дигари зиндагӣ талабот ва ниёзи зиёд доштанд. Масалан, чевар матоъро вобаста ба қаду басти ин ё он нафар ва ё барои истифодаи намудҳои дигари рӯзгор пора мекард (мебурид) дигарон бошанд, онро медӯхтанд. Ниёз ва талаботи мардум ба ин шакли рӯзгор зиёд буд, биноан, мутахассис барои соҳибкасб гардидан ва қонеъ гардонидани талаботи мизоҷон дар таълимгоҳҳои гуногун ва ё дар назди устодон маҳорати касбии худро баланд мебардошт , яъне ба шогирдӣ меистод.

Таърих гувоҳ ва натиҷаи таҳқиқотҳои олимони тахассусӣ нишон медиҳад, ки дар замони гузаштаи дур ҳунари кулолӣ, чӯбтарошӣ, шишасозӣ, санъати қоғазбарорӣ, сабадсозӣ, хумдонсозӣ, зарфҳои сафолин рӯ ба рушд ниҳода буд. Ҳунарҳои дигари халқӣ- рангубори матоъ, шоҳибофӣ, махсусан, шоҳии машҳури суғди (сундус, гулқолиб, камка, лас ва монанди инҳо), карбосу алочабофӣ ва баъдтар атласу чакандӯзӣ низ пешрав шуданд.

Ба ҳунарҳои занона ҷалб намудани духтарон аз овони хурдсолӣ оғоз мегардид. Дар рафти омӯзиши ин ё он ҳунар онҳо тадричан ба иҷрои амалҳи нисбатан мураккабтар фаро гирифта мешуданд. Тавассути ба амалҳои мураккаб машғул шудан онҳо соҳиби малакаҳои меҳнатӣ мешуданд ва ин ҳунари азхудкарда аз тарафи дигар боис ба рӯзгордории муътадили онҳо мегардид. Дар ин росто Х. Раҳимзода нигоштааст: “Дар тарбияи ҳаматарафаи ташаккули шахсият ва ба меҳнатодат кунонидани бачаҳо аз синни хурдсолӣ оила мавеқи асосӣ дорад. ”[6-10].

Ҳунарҳои мардумӣ дар давраҳои қадим ба майдон омада, бо каме таъғироту дигаргуниҳо то ба даврони мо расидаанд. Халқ офарандаи ҳама гуна ҳунарҳои мардумист.

Яке аз ҷузъҳои фарҳанги халқ ҳунарҳои анъанавӣ мебошад. Касбу ҳунарҳои анъанавӣ аз замонҳои қадим то ба даврони мо аз падару модар ба фарзанд аз устод ба шогирд омада расидааст. Саҳми оилаҳои ҳунарманд низ дар пойдор мондани касбу ҳунарҳо хеле бузург аст. Маҳз оила аст, ки дар замири ҳар як наврас марбут ба ин ё он касбу ҳунар меҳру муҳаббат, меҳнатдӯстӣ ва зебоипарастӣ, ба қадри ҳунар ва касбу пеша расиданро таҳрезӣ менамояд. Педагоги шинохта, академик М. Лутфуллоев чунин овардааст:Дар касбу ҳунар як мантиқе нуҳуфтааст, ки халқ возеҳу равшан мегӯяд:”То агар шогирд аз устод нагузарад, касбу ҳунар тараққӣ намекунад”. [5]. Агар устод шогирдро нисбат ба кас ё ҳунаре дарси хуби ҳунаромӯзӣ дода, аз таърихи ҳунарҳои мардумӣ огаҳ намуда, аз технологияи имрӯза бархурдор намояд, муошират хубро омӯзонад, дар чорабиниҳои ҳунарӣ иштирок намояд, дар он сурат устод аз уҳдаи тарбияи дуруст баромада, дар ҷодаи тарбияи касбу ҳунаромӯзӣ муваффақ дониста мешавадУстод шогирдро аз сидқи дил ва бо шавқу завқибаланд ба касбомӯзӣ ҷалб намояд ва нозукиҳои онро ба ӯ омӯзонад шогирди ӯ соҳибҳунар ва дар байни мардум шуҳратёр мегардад. Барои рушду ташаккули касбу ҳунарҳои мардумӣ ва дастрас гардонидан ба омма заҳмати хеле зиёд кашидан лозим меояд. Ҳар як косиб бояд нисбат ба ҳунар ва маҳсули дасти худ серталаб бошад, онро дӯст дорад, ва офаридаҳои ӯ ифодагари мазмуни мушаххас буда, ҷиҳати ҳавасмандӣ ва тарбиявиро доро бошад. Муҳаммад Ҳиҷозӣ дар ин росто овардааст:

“Ҳунарманде, ки ошиқ набошад, чароғест бе равған”Устоди ҳунар ошиқи касби хеш набошад, меҳри касбу ҳунарро дар дили шогирд бедор карда натавонад, заҳмати ӯ самараи хуб намедиҳад. Устоди хуби ҳунар шуълаест беохир. Мактаби тарбияи ҳунар оила мебошад, зеро хурдсолон ин ё он касбу ҳунарро аз бузургсолон меомӯзанд ва ба онҳо пайравӣ менамоянд. Касбу ҳунарҳои халқӣ ба ду гурӯҳ- ба мардона ва занона ҷудо мешаванд. Масалан, дӯзандагӣ бофандагӣ, ресандагӣ ва амсоли инҳо асосан, касбҳои анъанавии занона ҳисоб карда мешуданд, ки бо зисту зиндагии занон, табиати ватан ва шароитҳои иҷтимоӣ алоқаи зич доштанд. Дар зардӯзиҳо вежагиҳои миллӣ инъикос шудаанд, ки зебогӣ ва хайрхоҳии халқи тоҷикро тасвир менамоянд. Асоси санъати халқии занонаи тоҷикро гулдӯзӣ, чакандӯзӣ, бофандагӣ, кокулсозӣ, бандбофӣ (атлас, адрас, беқасаб) зардӯзӣ ташкил медиҳанд, ки бо ҳунари баланд иҷро карда мешуданд. Вежагии дӯзандагӣ ва бофандагии миллӣ чакан ва гулдӯзӣ аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Ҳунармандӣ мероси умдаи фарҳангии тоҷикон мебошад. Он ба тарзи зист ва расму оинҳо алоқаи ногусастанӣ дорад. Дар бораи рушди ҳунарҳои мардумӣ Сарвари давлат борҳо таъкид доштанд ва бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шахсан бо ҷидду ҷаҳди Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 20 июни соли 2019 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳунармандӣ”ба имзо расид, ки заминаи устувор ва кафолатдиҳандаи рушди ҳунармандӣ буда, имкон медиҳад, то тадбирҳо ва барномаҳои нав баҳри рушди ин соҳа роҳандозӣ шаванд.

Пеш аз ҳама, ҳунарҳои дастии занонаи тоҷикии вилояти Хатлон бо ҳунарҳои Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ва Суғд, ки дар минтақаҳои гуногуни ҷуғрофӣ (ҷануб, ғарб ва шимол) ҷойгиранд, шабоҳати бисёр доранд ва умумият низ дар инҳо зоҳир мешавад:

-дар истифодаи мавод ва асбобҳо, ангезаҳои орнаментӣ ва рангҳо, дар технологияи махсуси истеҳсолот ва истифодаи маҳсулоте, ки дар умумияти таърих ва шароитҳои табиӣ наздикии анъанаҳои фарҳангиро шарҳ медиҳанд;

- сарфи назар аз муносибатҳои ранг, фарҳангҳои бадеии онҳо якдигарро пурра мекунанд, аммо онҳо хусусиятҳои худро нигоҳ медоранд, он дар намуди либос, зебу зинатҳои гуногун, намунаҳо ва рангҳо дида мешавад. Сарфи назар аз монандии дӯхтан дар ангезаҳои орнаментӣ, гулдӯзии устодони вилояти Хатлон аз дигар минтақаҳо (ВМКБ, вилояти Суғд) фарқ мекунанд. Ҳунари чакандӯзӣ дар Вилояти Хатлон, махсусан, дар шаҳри Кӯлоб бо наққошӣ, шакли гулҳо, ранги риштаҳо ва дӯхти он фарқи калон дорад. Зиёда аз 120 чок дар дӯзандагии устоҳои вилояти Хатлон ҳисоб карда шудааст, баъзе онҳо аз қадим ба мерос омадааст (дастидӯзии аслӣ – пешсӯзан;дастидӯзии аслӣ бо танаффус – пешсӯзани фосиладор; дастидӯзии ниҳоӣ - пассӯзан, танпоягӣ, паҳлугӣ, ҳалқагӣ, пай дар пай, қафасӣ ва ғ.) Аз шаклҳои геометрӣ, бештар дигаргуншавии квадрат (мураббаъ) ромб ва секунҷаҳо ба назар мерасанд. Тасвири орнаменти

геометрӣ ба алоқа бо воқеият ишора мекунад, ки дар номгӯи нақшу нигорҳо ифода шудааст: гӯшвора, баргак, лола ва ғайраҳо. Матоъ қисми асосии маводи чакандӯзӣ ба шумор меравад. Аслан матоъҳои пахтагин, абрешимӣ барои дӯхтан хеле қулай буда, ёзанда нестанд. Академик Б. Ғафуров қайд намудааст: "Шумораи каме аз қисмҳои матоъҳои Осиёи Марказӣ аз асрҳои IX-X то ба рӯзҳои мо расидаанд. Дар бозёфтҳои асримиёнагии Миср якчанд пораи либосҳои заҳирии истеҳсоли Марви асри 9 пайдо гардиданд. [1, с.38].

Дар мавриди ҷанбаҳои антологӣ ташбеҳ доштани нигораҳои чакан ва реша доштани онҳо ба замони фаро-таъриҳӣ ховаршиноси тоҷик Зафар Мирзоён чунин овардааст: Дар ҳақиқат вақте ки мо ба косагулҳои чакан аз завияи фалсафаи халқи тоҷик менигарем, фикрҳои дар боло зикргардидаро наздик ба яқин дар мееёбем, нахуст бар он сабаб ки косагулҳои чакан асосан ба рангҳои сурху зарду бунафш, (сиядуқ) қирмизӣ, сабзу обӣ бартарӣ дода мешавад. Аз ҷумла, аз ҳад беш нақшдӯзӣ кардани куртаи чакан дида намешуд. Дар солҳои 20-ум ва-30-юми асри XX танҳо сари остини куртаи чакан дӯхта мешуду халос. Сари остини курта дар ҳаҷими 20-25 см бо риштаҳои аз пашми бузу гӯсфанд ресида ва рангкардашуда дӯхта мешуд. Ранги риштаҳо сиёҳ ва ҷигарӣ буда, нақошиҳояш хати рост, кунгура, чарх ва ситора буданд. Ин куртаи чакан ном гирифта буд: килкак. Аввалин бор вақте, ки куртаи чаканро бо килк нақкошӣ карданд, ин номи зеборо гирифт. Мирзоева Зарина марбут ба санъати чакан чунин овардааст:"Чакан ҳам як пораи фарҳанги қадимаи мост, ки дар худ фалсафаи бузургро ниҳон кардааст ва то имрӯз омада расидааст. "[4, с.21]

Дар ҳақиқат дар ҳар як нақши чакан фалсафаи бузурге ниҳон аст, косагули куртаи чаканро раҳми модар низ мегӯянд. Номи гулҳои чакан аз қабили моҳтоб, офтоб, ситора, кунгура, ова, каҷак ва косагул ҳар яке худ маъное доранд. Дар мавриди маънидод намудани гулҳо албатта нақош, қаламкаш равшанӣ меандозад, ки ин аз маҳорати дастии занонаи тоҷик шаҳодат медиҳад. Ҳунарҳои дастии занонаи тоҷикӣ муаррифгари санъати волои халқи тоҷик мебошад. Муҳаққиқ А. К Писарчик ҳунари дастиро яке аз намудҳои оммавӣ ва санъати халқӣ номида "аҳамияти он ба ҳеҷ кас пинҳон нест"гуфтааст ва поёнтар зикр намудааст: "Ҳунари дасти яке аз намудҳои оммавӣ ва санъати халқӣ буда, ҳар як матоъ, гулдӯзӣва ҳар чизи хушнамуди рӯзгор талаботи зебоипарастии одамонро баланд мебардорад".

Дар садсолаҳои охир ба нигораҳои чакан як силсила дигаргуниҳо ворид гардидааст, ки то андозае ба фалсафаи нақшҳои чакан тағйиротҳо ворид гардидааст. Таҳлили мо собит сохт, ки агар косагули куртаи чакан дар солҳои 60-уми асри гузашта микёси аз 22см-ро дар бар мегирифт, ҳоло бошад ин андоза 50-60 см-ро касб кардааст. Номи косагули куртаи чакан албатта бесабаб нест. Дар ҳолати набудани маводҳои рассомӣ аз косаҳои сафолини рӯзгордорӣ истифода мекарданд ва гули курта ном гирифтани коса дар ҳамин аст. Зебу зиннати куртаи чакан косагулаш мебошад. Дар куртаи чакан на танҳо косагул инчунин моҳтоб, офтоб, чарх, кунгура,

ситора, ова, каҷак, панҷадӯхта мешавад. Кунгура дар курта ҷойи намоёни худро дорад. Дӯхти кунгура хеле нозук ва маҳорати баландро аз дӯзанда талаб мекунад. Ин намуди гули куртаи чаканро қаламкаш тасвир намекунад, чакандӯз онро бо як санъати баланди дӯзандагӣ медӯзад. Инчунин, кунгура вазифаи ҷойгиршавии гулҳоро муайян мекунад. Худи гули кунгура танҳо дар сари остин ва лаби доман дӯхта мешавад. Айни замон чакандӯзӣ намудҳои гуногуни худро касб кардааст. Вобаста ба муди имрӯза нақкошиҳои куртаи чакан дигаргун шуда истодаанд. Мақсад аз таҳлили санъати чакандӯзӣ, хусусан, куртаи чакан дар он аст, ки ана ҳамон асли куртаи чакан рушд карда, аз байн наравад. Мероси санъати ҳунарҳои мардумӣ амонатест, ки гузаштагонамон то ба мо оварда расониданд, вазифаи мо ин амонатро ба наслҳои оянда расониданду омӯзонидан аст. Зеро ҳунарҳои халқи тоҷик ҳанӯз аз замонҳои хеле дур диққати дигар мамлакатҳоро ба худ ҷалб намуда буд. Аз маҳсули ҳунарҳои дастӣ дар навбати аввал матоъҳои бофандагӣ, кашидадӯзӣ ва гулдӯзӣ чити гулдор ва ҳар гуна матоъҳои дигарро қайд кардан лозим аст, ки истеҳсоли онҳо ба дараҷаи баланд расида буд ва ҳунармандонаш шуҳрати калон пайдо карда буданд".

АДАБИЁТ

1. Б. Ғаффуров «Таджики . Древнейшая, старинная и средневековая история. К. 1-Душанбе Ирфон, 1989, 384 с.
2. Мирзоён. "Ҷашни наврӯзомили худогоҳиимиллӣ"Душанбе"Ирфон"- 2014 С. 76-77.
3. Б. Ҷӯраев"Роҳҳои ба касбу ҳунар ҷалб намудани хонандагон" мач. Мактаби советӣ, №8, 1987 С.26-27.
4. З. Мирзоева "Маводи конфронси илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи "Нақши ҳунарҳои мардумӣ дар рушд ва нумуи фарҳанги миллӣ"Душанбе-2019, С.18-21.
5. М. Лутфуллоев"Ҳунар мактаби тарбия"Душанбе-2018.
6. Неъматов. Н"Давлати Сомониён" Душанбе –Ирфон, 1989, сах183. 7. ПисарчикА. К, Кулябская этнотрадическая экспидитсия 1948. Произ. ТФАН СССР. 1949, №15, С.89-90. "
7. Писарчик А. К "Доир ба вазъияти ҳунари дастӣ дар Тоҷикистон". Шарҳи Сурх 1958, №2 – 119 с.

РЕМЕСЛЕНИК ОДИН ИЗ ФАКТОРОВ СОЦИАЛЬННОГО ПРОГРЕССА

Данная статья рассматривает основы появления народных ремёсел и их возраждения. А также сообшает об искусстве чакандузи и сохраненя оргаментов этого всемирного искусства. Эти сообшения о ручных народных ремёслах послужат основой для членов обшества, в частности для молодёжи.

Ключевые слова: *Мастерство, ремесло, труд, жызнь, орудие труда, наставник, народные ремесла, чакан, карандаш, художник, различные сферы, материал, люди, бытовие вещи, шёлк, адрас, шить, аргамент, история, одежда, шитьё чакана, технология, в современной мире, культура.*

CRAFTSMAN IS A FACTOR IN SOCIAL PROGRESS

Given article considers the bases of the appearance public handicraft and their renaissance. As well as inform about art sewing chakan and saving elements this worldwide art. These information about manual public craft will serve the central to members society, in particular for youth.

Key words: *Skills, handicraft, labor, counsellor national handicrafts, chakan, pencil, artist, different spheres, material, people, home belongings, silk, Adras, sewing ornamental design, history, dresses, sewing chakan, technology, in modern world, culture.*

Сведения об авторах:

Мирзоева Бунафша *- старший преподаватель кафедры педагогики и методики преподавания начального обучения Государственного университета Куляба имени А. Рудаки, тел(+992)918-25-06-50.*

Джураев Бобохон*-старший преподаватель кафедры педагогики и методики преподавания начального обучения Государственного университета Куляба имени А. Рудаки, тел:(+992) 915414142.*

About the authors:

Mirzoeva Bunafsha*- senior teacher pedagogy and methodses of the teaching the initial learning chair Kulob State University named after A. Rudaki, tel (+992) 918250650.*

Juraev Bobohon *– teacher of the department of pedagogic and methodology of teaching of the elementary training of the Statc university of Kulob of the name A. Rudaki, tel: (+992) 915414142.*

AGGRESSION AND FEAR IN PRESCHOOL CHILDREN

Pohanyar Ahmad Nawid Shirzad

Islamic Republic of Afghanistan Ministry of Higher Education Faryab University

Most research on the aggressive behavior of preschool children has been based either on observations made under test conditions in nursery schools and day-care centers or on the (frequently biased) reports of the parents. A boy's pattern of aggression at home may differ significantly from his behavior under laboratory conditions. Nevertheless, it is possible to make some useful generalizations about aggression in preschoolers. During toddlerhood aggressive behavior usually takes the form of temper tantrums. They generally occur in reaction to a combination of emotional states such as frustration, overstimulation, loss of attention, and fatigue. As the child matures, behavior is increasingly influenced by interaction with other children and adults. Most aggression during the preschool period is triggered by the social conflicts that arise in the course of cooperative play. Yet despite the increase in provocation, physically aggressive behavior generally decreases with age. In most cases, this decline of physical aggression is accompanied by an increase in verbal aggression. Hitting may be replaced by name-calling, and in time children learn to be hurt as much by name as by sticks and stones.

The decline of aggression during the preschool period may be a reflection of the change in parental disciplinary techniques during these years. Generally, parents start to deal with aggression in a more authoritative manner at this time. In the belief that toddlers cannot understand verbal prohibitions very well, parents may ignore their outbursts of temper, try to divert their attention, or simply use force to quell aggression. As children grow older they are scolded, threatened or deprived of privileges as a punishment for misbehavior. The increased use of verbal controls by parents may serve as a model for children's choice of verbal rather than physical aggression in the preschool years.

Is the pattern of aggression displayed during the preschool years relevant to future behavioral development? Many other long-range stufies indicate that it is. especially for boys. Researchers (Kagan and Moss.1962) have found that patterns of aggressive behavior in children of three to six years old gave surprisingly good indications of the kinds of behavior the children would show as adolescents and, to some extent, as adults. Children who were dominant, competitive, and indirectly aggressive toward their peers tended to be especially competitive as adults. Childhood aggressiveness, then, may not be a transient phase. On the contrary, it may last, although in different form, throughout the individual's lifetime.**[(3)Koosha, Mansour,2019. pp. 122-124]**

Fear and Anxiety

People are generally afraid of that which is unknown or incomprehensible to them. For a young child, the category of things incomprehensible can be an uncomfortably large one. Because infants perceive the whole world on an essentially sensor motor level, their fears may be readily relieved by removing the immediate cause. But as children grow older, they encounter many new and frightening situations, and they are no longer so easily comforted. Now they come to rely more heavily on nurturance and comfort. A critical characteristic of the maturing

process is the expanding ability and need to find comfort socially, in one's parents, family, and peers, and ultimately in oneself.

Social stress is a primary source of fear for the preschool child. Not knowing how to act in a new social situation, many of these children are easily frightened by exposure to unfamiliar people and places, Shyness and silent withdrawal are common responses. This may not be serious if it occurs only occasionally, but a child may need support and encouragement from parents in these situations. Without such help, shyness may develop to the point at which the child is seriously hampered in social relationships, developing a fear of the unfamiliar that can remain for many years.

Fears may also be learned through conditioning and reinforcement. Children may acquire fears through exposure to frightening films or television shows. For example, they may be afraid to get a haircut after seeing a film in which a barber is portrayed as a killer. More directly, children may acquire fears on the basis of their own experiences. Seeing a parent's fear of thunder or having once been stung by a bee, the child may cry at a clap of thunder and run in terror from any buzzing insect. Other common "irrational" fears among preschoolers are fear of the dark and a fear of being washed down the drain in the bathtub.

Some of children's most terrifying fears originate in their own imaginations. From year to year preschoolers develop a more and more powerful capacity to conjure up vivid scenes and situations. They use their imagination to entertain ideas that they would not enact in reality and to privately vent their aggressions. They also use it to invent fearsome perils. At bedtime a shadow on the ceiling may become a raving beast, or a dark corner may conceal nameless horrors. It is important for adults to take these fears seriously because they are very real to the child even if their causes are not. Parents may best deal with these problems by encouraging children to express their feelings and ideas freely, without being made to feel foolish or guilty. Then the parents may offer comfort and support.**[(5)Salkind, 1990, pp.379-382.]**

Part I. Comprehension Exercises

A. Put "T" for true and "F" for false statements. Justify your answers.

1. The author argues that aggression among preschoolers can find its way
To later adulthood.
2. TV programs are to blame for violence among preschoolers everywhere.
3. Fear leads to withdrawal and shyness.
4. Both shyness and fear are rooted in social stress.
5. By nature, all fears are irrational.
6. Children fear whatever is unfamiliar.
7. With very young children parents use force instead of verbal treatment.
8. Every age has its own fears and anxieties; it is only a question of what and how much.
9. Aggression among children is a universal characteristic.
10. Fear in preschoolers is basically imaginary.

B. Choose a, b, c, or d which best completes each item.

1. The author's reaction to the results of the studies mentioned is one of …….

a. admiration b. indifference
c. caution d. disrespect

2. The author argues that the pattern of behavior at school may be…….. what is seen at home.

a. similar to b. identical to
c. slightly different from d. very different from

3. Generally, interaction, as seen in the passage, …..... patterns of behavior.

a. changes b. reduces
c. shapes d. modifies

4. In the case of children, physical aggression ……... With age.

a. decrease b. weakens
c. disappears d. schooling

5. Studies show that aggression in preschoolers can last to cover even ……..

a. infancy b. adolescence
c. adulthood d. schooling

6. Normally, fear among children between…….years of age disappears the fastest.

a. 1 and 3 b. 4 and 6
c. 7 and 9 d. 10 and 12

7. One important source of fear in preschoolers is …….

a.	loss of parents	b.	difficult exams

c.	long lessons	d.	social stress

8. The passage does not say that fears are ……

a.	genetic	b.	learned
c.	irrational	d.	childish

9. Both fear and anxiety can be treated through……..

a. self-expression b. positive reinforcement
c. disciplinary d. careful planning

C. **Answer the following questions orally.**

1. How do you define aggression?
2. What are the causes of aggression among preschoolers?
3. What is the role of kindergarten in treating aggression?
4. What is the role of family in handling aggressive behavior?
5. What is the definition of fear?
6. What cause fear among preschoolers?
7. How can children be helped to overcome their fears? **[(2) Davies, 1999, pp.6-8].**

Part II. Language Practice

A. Choose a, b, c, or d which best completes each item.

1. The child's …… seemed to be a reaction to loss.

a. satisfaction b. b. c. depression
e. distress f. d. g. joy

2. If you read the passage more carefully, I am sure you will find it easy to understand. It is not…….. at all.

a. Inconvenient b. c. insignificant
c. incomprehensible d. invaluable

3. The results of this study cannot be …….. because of its serious limitations.

a. emphasized b. c. reinforced
c. generalized d. organized

4. It is always a great…….. to be in the company of men of learning.

a. Privilege b. security
c. condition d. satisfaction

5. The little boy was scolded for his……..

a. significance b. encouragement
c. misbehavior d. depression

6. He could not leave his money there because he did not……. his friend.

a. force b. prevent
c. believe d. trust

7. the man was ……...…… As a hero.

a. grown b. think
c. portrayed d. emphasized

8. As children……. they learn to depend on themselves.

a. Mature b. think
c. suggest d. observe

9. Nature and…… are both important for one's development.

a. feature b. nurture
c. texture d. literature

10. We are not to stay here forever, life is…….

a. transparent b. unpredictable
c. transient d. permanent

[(1)Arbuthnot, 1964, pp. 81, 83]

B. Fill in the blanks with the appropriate forms of the words given.

1. Behave

a. Our professor is an expert on …… psychology.
b. Children should be praised for good……..
c. The teacher repeatedly asked the aggressive child to ……. Himself.

2. **Fear**
3.

a. The child's…… …... had no basis.
b. I was…… … the program would fail.
c. The picture looked… .. to the little child.

4. **Condition**

a. Some fears result from
b. The animal was … …. To behave in a certain way.
c. There was nothing…… d. ……... in the contract.

5. **Encourage**

a. Our goals were realized through continuous
b. The school teacher thanked the parent for their .remarks.
c. What is needed is more… …… on the part of the teacher.

6. **Depress**

a. Causes of .should be studied in a more comprehensible manner.
b. The school counselor agreed that the child looked
c. The effects of anti - on children have not been thoroughly studied.

7. **Comfort**

a. The news about the student's recovery was
b. Some prefer a life of peace and
c. The preschoolers did not feel in the presence of strangers.

8. **Compete**

a. All students were invited to …… for the scholarship.
b. ……..can have quite positive values.
c. The ……...all arrived on time for the test.

9. Relate

a. A feeling of …….is very important to children.
b. They like to ……to somebody or something.
c. The content had no …….. to the title of the book.

10. **Cooperate**

a. Parents and teachers are expected to……
b. Their …….can result in better accomplishments.
c. The officer of education has been especially

11. **Origin**

a. Their fears……in their imaginations.
b. What is the …….. Of this new theory?
c. ……...it was organized by the community.
d. The passages you are exposed to are basically……..

[(4)Robinson,1977. pp. 67/70]

C. **Fill in the blanks with the following words**.

D.

Information	necessity	must	that
Nurturance	dependent	varies	rely
Behavior	rocess	adults	on

No one is entirely an independent individual. To some degree everyone is dependent …….others, We rely on others for …..... support, and …...….on others. As adults, we recognize ……...dependency is a give and take……and we are glad to receive …….., but we recognize that sometimes we…… nurture others in return. Young children's……behavior is not so nearly reciprocal as……. They expect to be nurtured, dependent……. In children takes the form of affection seeking and instrumental help seeking.

D. Put the following sentences in the right order to form a paragraph. Write the corresponding letters in the boxes provided.

a. There are several problems with Kohlberg's cognitive theory.

b. As we have seen, some authorities believe that children must establish their gender identity by the age of three

c. One is that children identify with and imitate their own sex models at an earlier age than six years.

d. Yet they successfully develop stable female gender identities at later date.

e. Many girls, particularly tomboys, do not seek out female models but model themselves after males. **[(6)Vasta,2994,pp 128- 130]**

REFERENCE

1. Arbuthnot, M. H. (1964). **Children and Books**. Scott, Foresman & Company.
2. Davies, D. (1999). **Child Development**: A Practitioner's Guide. London: The Guilford Press.
3. Koosha, Mansour (2019). **Preschool and Primary Education3**: Tehran, SAMT
4. Robinson,Walton A.D.(2002). **Children and Their World** Houghton and Mifflin Company
5. Salkind, N. J. (1990). **Child Development**. Holt, Rinehart & Winston, Inc.
6. Vasta, R., Miller, S. A.& Ellis, S. (2004). **Child Psychology** (4th ed.) NJ: John Wiley & Sons, Inc.(Slightly Adapted).

АГРЕССИЯ И СТРАХ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Как правило, в это время родители начинают более авторитетно бороться с агрессией. Считая, что малыши не очень хорошо понимают словесные запреты, родители могут игнорировать их всплески гнева, пытаться отвлечь свое внимание или просто использовать силу для подавления агрессии. Когда дети становятся старше, их ругают, угрожают или лишают привилегий в качестве наказания за проступки.

Ключевые слова: *обобщения, агрессивность, воображение, поощрение, приемы, привилегии, непонятное, встреча, характеристика, поддержка.*

AGGRESSION AND FEAR IN PRESCHOOL CHILDREN

Generally, parents start to deal with aggression in a more authoritative manner at this time. In the belief that toddlers cannot understand verbal prohibitions very well, parents may ignore their outbursts of temper, try to divert their attention, or simply use force to quell aggression. As children grow older they are scolded, threatened or deprived of privileges as a punishment for misbehavior.

Keywords: *Generalizations, aggressive, imagination, encouraging, techniques, privileges, incomprehensible, encounter, characteristic, support.*

Сведения об авторе:

Поханьяр Ахмад Навид Ширзад *- Исламская Республика Афганистан, Министерство высшего образования, Университет Фарьяб, член педагогического факультета, E-mail: shirzad_nawid@yahoo.com*

About the author:

Pohanyar Ahmad Nawid Shirzad *– Islamic Republic of Afghanistan, Ministry of Higher Education Faryab University Member of Education Faculty, shirzad_nawid@yahoo.com*

ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ЯЗЫКОВОГО ВУЗА

Абдуллаева М. А., Кодирова Д. Б.

Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафурова

Как известно, при обучении лексике изучаемого языка основной задачей является запоминание и накопление словарного запаса. При этом необходимо, чтобы обучаемые научились правильно употреблять нужные для высказывания на иностранном языке слова.

Усвоение лексических единиц проходит через ряд последовательных этапов. Определение этих этапов основывается на теории поэтапного формирования умственных действий, а именно «дидактических (сознательность, наглядность, межпредметная координация), лингвистических (минимизация языка, концентризм), психологических (поэтапность формирования лексических навыков и умений) и собственно методических (учет родного языка, взаимосвязанное обучение лексике и видам речевой деятельности» [3, 8].

Освоение лексики – это путь от осмысления слов (особенностей, формы, значения, употребления) к применению лексических единиц для передачи и приема информации.

Процесс формирования и совершенствования речевых лексических навыков связан с «выполнением практических действий с иноязычным словом и направлен на решение разнообразных коммуникативных

задач в соответствии с условиями общения и с использованием необходимых для этого языковых знаний, речевых навыков и умений» [5, 19]. Исходя из этого, в настоящей статье рассмотрим систему упражнений и заданий, служащих решению поставленных задач.

В методике преподавания выделяют следующие этапы работы над лексикой:

1) ознакомление;

2) первичное закрепление;

3) развитие умения использовать навыки в различных видах речевой деятельности [2, 76].

Обычно два первых этапа объединяют в один, т.е. этап ознакомления с лексическими единицами и первичное их закрепление.

Ознакомление включает в себя работу над формой слова, ее значением и употреблением.

Форма слова – это произношение слова, написание слова, правила чтения (техника чтения, связанная с произношением слова), а также грамматические структурные особенности слова.

На этом этапе целесообразно осуществлять объяснение нового слова следующим образом:

1. Введение (презентация) нового слова;
2. Семантизация, т.е. раскрытие значения нового слова;
3. Работа над формой слова;
4. Показ употребления слова, сообщение сведений об особенностях употребления слова, когда это необходимо;
5. Первичное закрепление слова.

Введение слов (презентация) осуществляется в соответствии с принципом устного обучения (устного опережения). Это означает, что введение слов и их первичное закрепление проводится на устной основе, до поступления лексических единиц в тексты для чтения.

Введение слов может включать два варианта:

1. Преподаватель произносит новое слово, студенты слушают, затем хором повторяют за ним новое слово или словосочетание. Каждый студент должен неоднократно повторить или проговорить (произнести) новое слово, что является основным условием запоминания слова. Затем может последовать запись слова в словарных тетрадях студентов.

2.Слова могут быть введены в процессе выполнения упражнений, где каждое новое слово представлено в типичных сочетаниях и в предложениях – микротекстах. Вначале студенты повторяют за преподавателем новое слово, затем читают вслух предложения с новыми словами и переводят их. В процессе чтения и перевода предложений с новыми словами студент знакомится с употреблением каждого нового слова.

После презентации новых слов студенты выполняют упражнения для первичного закрепления слов, например, имитативные, подстановочные упражнения в дифференциации, ответы на вопросы с использованием нового слова; упражнения в дополнение и расширение структур за счет отрабатываемых новых слов, упражнения в заполнении пропусков в предложениях, упражнения в раскрытии скобок, группирование слов, усвоенных ранее и новых слов, упражнения в эквивалентных заменах: заменить подчеркнутое слово синонимами, антонимами, упражнения на перевод. Все эти упражнения имеют подготовительный характер и имеют определенную цель: освоение форм слова, значения и первичного употребления. Эти упражнения не имеют речевого задания и не имеют коммуникативной направленности. Они только готовят к упражнениям с речевым заданием коммуникативного характера на более продвинутом уровне.

Раскрытие значения новых слов (семантизация) – одно из сложных сторон объяснения лексических единиц. Готовясь к занятию, преподаватель должен проанализировать возможные трудности для объяснения лексического материала, т.к. «в английском языке слова зачастую могут иметь несколько значений. Несомненно, знать все значения одного слова невозможно, но наиболее частотные и употребляемые из них необходимо знать. Помимо этого, особую трудность могут вызывать фразовые глаголы и фразеологические обороты, так как значение подобных лексических единиц часто нельзя узнать по их составляющим» [4, 238].

Выбор средств семантизации зависит от ряда факторов. Выделяются психологические, педагогические и лингвистические факторы.

Психологические факторы учитывают:

а) возраст студентов, например, чем младше обучаемые, тем больше имеет значение чувственно-образное восприятие;

б) умственные способности студентов.

Педагогические факторы. Они учитывают:

А) наполняемость группы – если группа не подразделяется на подгруппы или преподаватель не располагает временем, то следует использовать перевод;

Б) квалификация преподавателя, т.е. использование беспереводных средств и приемов требует от него большого опыта и мастерства.

Лингвистические факторы. Это в основном, совпадение или несовпадение объема слов в иностранном и родном (таджикском) языках. Если объем английского слова не совпадает с объемом значения слова в родном языке, то следует использовать перевод (translation) или перевод – толкование (translation-interpretation).

В процессе семантизации также используются средства наглядности, перевод, беспереводные средства и к способам семантизации относятся: демонстрация предметов, текстов, действий, картин, слайдов, видеороликов и т.д.

Для раскрытия значения слов на иностранном языке можно использовать:

- определения (дефиниции), т.е. описание значения слова уже известными словами, например *cinema-theatre – where films are shown*; перечисления, например *dogs, cats, cows, horses, pigs are animals*;

- синонимы и антонимы. Например, слово "*town*" может быть семантизировано при помощи знакомого слова "*city*". Пример объяснения:

Teacher: – Do you know the word "city"? Dushanbe is a city. What is London? London is a city too.

Student 1: - Is Washington a city too?

Student 2: - Yes it is.

Teacher: - That's right. The new word is "town". It is a synonym of the word "city". For example, Buston is a town. So a town is smaller, than a city. Name a town you know.

Student 1: - Istaravshan.

Student 2: - Konibodom.

Teacher: - That's right;

- определение значения слова на основе контекстуальной догадки, которая основана на понимании общего содержания предложения или микротекста, на значении исторических или географических фактов или сведений. Например: *The Republic of Tajikistan declared its independence in September'9, 1991;*

- определение значения слова на основе внутренней формы. Например:

- известный корень слова (*work*) и знакомый словообразующий элемент (*-er*) – *worker;*
- определение значения сложного слова, которое состоит из двух знаковых частей: *book-shop;*
- определение значения слов, сходных по написанию и звучанию со словами в родном языке: *bazaar, caravan, radio*;
- анализ слова по составу, словообразованию, морфологическим элементам.

К переводным семантическим средствам относится:

- перевод слова (словосочетание или обработка) соответствующим эквивалентом в родном языке;

- перевод – толкование, при котором помимо эквивалентов в родном языке, студентам сообщаются сведения о совпадении или несовпадении (или расхождении) в объеме значения слов в иностранном и родном языках.

Средства и способы семантики используются по-разному в зависимости от ступеней обучения: на начальном этапе вуза преобладает наглядность, а на средней и старшей ступенях чаще используются вербальные способы и перевод. Перевод используется на всех этапах обучения.

Применение лексики в речевой деятельности.

На этапе применения лексических единиц в речевой деятельности для формирования лексических навыков используются две подсистемы упражнений: подготовительные / предречевые (тренировочные и условно-речевые) упражнения, и речевые (коммуникативные) упражнения.

Подготовительные упражнения направлены на усвоение формы и значения слов, а также включают первичные действия со словами как компонентами речевой деятельности.

Речевые (коммуникативные) упражнения – это упражнения, имеющие в виду автоматизированное использование усвоенных лексических единиц в устном высказывании в соответствии с речевой задачей и ситуацией в диалогической и монологической формах, распознавание и понимание лексики при аудировании, а также в процессе чтения текстов.

Все упражнения, направленные на обучение видам речевой деятельности (говорение, аудирование, чтение, письмо) вкладывают в себя и лексический аспект (так же как и фонетические и грамматические), т.к. «функциональная направленность обучения иностранному (английскому) языку в языковом вузе не может не учитывать действующее в динамическом плане (функциональное) единство трех аспектов речевой деятельности. Если любой язык имеет три аспекта: лексику, грамматику и фонетику, то и речь представлена тремя своими составными компонентами: лексическим (семантическим), грамматическим (структурообразующим) и фонетическим (произносительным). Неразрывное функционирование всех отмеченных сторон языка не подлежит обсуждению и сомнению» [1, 206].

Исходя из опыта работы в вузе, нами предлагаются следующие примеры упражнений и заданий, направленных на формирование лексической компетенции студентов на начальном этапе языкового вуза.

I.Предтекстовой этап

1. Упражнения имитативного и подстановочного характера (диалогические и монологические формы).

Первая стадия:

А) повторение фраз за преподавателем. Например, работа со словом *jogging*:

Преподаватель: I like to go jogging (Мне нравится заниматься бегом). Скажите, что и вы делаете то же самое.

Студент: I like to go jogging too.

Б) упражнения – эхо: то же, что и предыдущее упражнение, но повторяют речь преподавателя только те студенты, для которых сказанная фраза подходит по смыслу, например, работа с глаголом *to graduate*:

- I graduated from school number 5.
- I graduated from school number 5 too.

В) высказывание по аналогии, например, работа со словом *sandwich*:

- I like cheese sandwiches. And you?
- No, I don't like cheese sandwiches. I like egg sandwiches.

Г) вопросно-ответные упражнения с вопросами трех типов: (общие, альтернативные, специальные);

Д) упражнение: «Верно ли это?» Например, работа со словом *skating*.

Студент 1: - I like skating. - Я люблю кататься на коньках.

Студент 2: - Can't be! Are you skating? After all, usually in Khujand there is no snow in winter! – Не может быть! Вы катаетесь на коньках? Ведь обычно в Худжанде нет снега зимой!

Е) вопросы студентов с учетом наличия соответствующего стимула. Например: поинтересуйтесь чем-нибудь, что связно с моим высказыванием (Тема: Медицина – 2 курс):

Студент 1 – Usually I take tests every year. – Обычно каждый год я сдаю анализы.

Студент 2 – How often do you take tests? – Как часто Вы сдаете анализы?

Студент 1 – I take tests twice a year. – Я сдаю анализы дважды в год.

Студент 2 – Where do you usually take tests? – Где Вы обычно сдаете анализы?

Ж) вопросы студентов друг-другу по аналогии с образцом;

З) прослушивание краткого диалога при помощи аудиогаджетов, а затем в паузах замена одного из собеседников;

И) дополнение предложений;

К) подстановка лексической единицы в определенную структуру с коммуникативной задачей. Например:

- Tell us please, what are you interested in? – Скажите, пожалуйста, чем вы интересуетесь? (На доске написано – *I am interested in… я интересуюсь…*). Каждый студент отвечает, используя зрительную опору;

Л) отгадывание слова или предметов;

М) работа с иллюстрированной подстановочной таблицей (в таблице одна из колонок заменяется картинкой).

2. *Упражнения репродуктивного характера.*

Вторая стадия:

А) заучивание наизусть и воспроизведение рифмовок, пословиц, стихов, микротекстов с определенной лексикой;

Б) составление и воспроизведение ситуативных высказываний с использованием определенных лексических единиц;

В) составление ситуативного высказывания по аналогии;

Г) дополнение высказывания (в рамках одной ситуации);

Д) прослушивание микродиалогов с аудиогаджетов и их воспроизведение;

Е) составление ситуативных микродиалогов;

Ж) описание ситуативных картинок.

Упражнения для дальнейшего совершенствования лексических навыков во взаимосвязи с грамматическими и произносительными навыками.

II.Текстовой этап

1. Упражнения в трансформации учебного текста

А) вопросно-ответные упражнения по тексту;

Б) упражнение типа "Верно ли это?";

В) чтение текста в другом лице, числе, времени с коммуникативной задачей, например, "Прочтите текст так, как будто это делаете Вы" или "Прочтите текст так, будто его герои делали все это вчера";

Г) упражнение на тематическую группировку лексики;

Д) завершение предложений (по тексту), начало которых прочитано преподавателем;

Е) изменение концовки текста;

Ж) расширение текста: описание отдельных ситуаций из текста с привлечением ранее пройденного материала;

З) сокращение абзацев и отдельных фраз из текста;

И) выразительное чтение текста;

К) драматизация текста.

2.Упражнения для развития устной монологической речи на основе текста

А) изменение или сокращение текста;

Б) развернутые ответы на вопросы;

В) описание действующих лиц и событий;

Г) восстановление эпизода из текста по заданной фразе;

Д) описание картинки к тексту;

Е) пересказ текста от других лиц, в другом времени, от лица одного из героев рассказа;

Ж) заучивание наизусть отрывка из текста.

3. Упражнения для развития устной диалогической речи на основе текста

А) заучивание диалогических текстов;

Б) изменение и/или сокращение диалогические текстов;

В) диалогизация текста повествовательного характера;

Г) беседа по тексту;

Д) составление диалогов по аналогии с текстом;

Е) инсценирование диалога.

Упражнения в подготовленной и неподготовленной речи

III.Послетекстовой и творческий этап

1.Упражнения в монологической речи

А) пересказ прослушанного, незнакомого по содержанию текста;

Б) составление рассказа, аналогичного рассказу преподавателя;

В) сообщение по теме;

Г) окончание начатого преподавателем рассказа;

Д) расширение рассказа;

Е) комментирование видеоролика, немого фильма и т.д.;

Ж) высказывание в связи с определенной ситуацией.

2. Упражнения в диалогической речи

А) беседа по теме;

Б) беседа-диалог по наглядности, видеоролику, прочитанной книге;

В) диалог по прослушанному материалу;

Г) творческое развитие диалога, начало которого прослушано или прочитано;

Д) диалог в естественной обстановке или обстановке, близкой к естественной;

Е) диалог в связи с воображаемой ситуацией;

Ж) обсуждение реальных событий, происходящих в городе, в университете, на факультете, в группе.

Упражнения для развития навыков письма

Отработку и закрепление лексики необходимо связать с выполнением упражнений для развития письменной речи. Развитие такого умения имеет место при записи новой лексики, записи вопросов, ответов на вопросы, составлении плана к тексту и т.д.

При выполнении упражнений в письменной форме можно формировать также и навыки каллиграфии путем написания букв, слов, списывания слов, предложений, текста.

Следующие виды упражнений со словами способствуют формированию орфографических навыков:

А) выписывание из текста слов на определенное орфографическое правило;

Б) заполнение пропусков в словах;

В) списывание с подчеркиванием;

Г) диктанты: слуховой, зрительный, контрольная работа, самодиктант, тест.

Как показывают результаты работы, последовательная реализация описанной выше системы упражнений обеспечивает эффективность в формировании лексических навыков и способствует обогащению иноязычного словарного запаса студентов на начальном этапе языкового вуза, что является индикатором сформированности лексической компетенции будущего учителя иностранного языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абдуллаева М.А. Теория и практика развития профессиональной компетентности будущих учителей иностранного языка на коммуникативно-грамматической основе в педагогических вузах Республики Таджикистан. – Душанбе: Ирфон, 2018. – С.206

2. Бим И.Л. Теория и практика обучения немецкому языку в средней школе: Проблемы и перспективы: Учебное пособие для студентов пед. институтов по спец. №2103 «Иностранный язык». – М.: Русский язык, 1988. – С. 76

3. Вепрева Т.Б. Лексика в обучении иностранным языкам. Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. – 2010, №6. – С.8

4. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс: пособие для студентов пед. вузов и учителей / Е.Н. Соловова. – М.: Астрель, 2009. – 238 с.

5. Шамов А. Н. Лексические навыки устной речи и чтения – основа семантической компетенции обучаемых // Иностранные языки в школе. 2007. №4. – С.19

ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ЯЗЫКОВОГО ВУЗА

Процесс формирования и совершенствования лексической компетенции связан с выполнением практических действий с иноязычным словом и направлен на решение коммуникативных задач в соответствии с условиями общения и с использованием необходимых языковых знаний, речевых навыков и умений.

Исходя из этого, в настоящей статье авторы предлагают систему упражнений и заданий, служащих решению поставленных задач и целей.

Как показывают результаты работы, последовательная реализация описанной выше системы упражнений обеспечивает эффективность в формировании лексических навыков и способствует обогащению иноязычного словарного запаса студентов на начальном этапе языкового вуза, что является индикатором сформированности лексической компетенции будущего учителя иностранного языка.

Ключевые слова: *английский язык, обучение, студенты, лексическая компетенция, упражнения, лексические единицы, речевая деятельность.*

THE WAYS OF DEVELOPMENT OF STUDENTS' LEXICAL COMPETENCE IN ENGLISH AT THE INITIAL STAGE IN A LANGUAGE TEACHING HIGHER SCHOOLS

The process of development and improvement of lexical competence is associated with practice of a foreign language words and is aimed at solving communicative problems in accordance with the conditions of communication and use of the necessary language knowledge and speech skills.

Therefore, in this article, the authors propose a system of exercises aimed at solution of set goals and objectives.

As the results of the work show, the consistent implementation of the above-described system of exercises provides efficiency in the development of lexical skills and contributes to the enrichment of foreign language vocabulary of students at the initial stage in language teaching higher schools which is an indicator of lexical competence development of future foreign language teachers.

Keywords*: English language, teaching, students, lexical competence, exercises, lexical units, speech activity.*

Сведения об авторах:

Абдуллаева Мехриниссо Абдугаффаровна *– доктор педагогических наук, профессор кафедры методики преподавания иностранных языков, декан факультета иностранных языков ГОУ "Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафурова".*

Кодирова Дилноза Бахромджоновна *– магистрантка второго года обучения факультета иностранных языков ГОУ "Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафурова".*

About the author:

Abdulloeva Mehrinisso Abdughapparovna *– Doctor of pedagogical sciences, Professor of the department of methods of teaching of foreign languages, the Dean of Foreign Languages Faculty, SEI «Khujand State University named after academician B. Gafurov».*

Qodirova Dilnoza Bahromjonovna *– the second - year student of Master Degree SEI «Khujand State University named after academician B. Gafurov».*

МАВҚЕИ ТЕХНОЛОГИЯИ МУОСИРИ ИТТИЛООТӢ ДАР РАВАНДИ ТАҲСИЛОТИ ФАРОГИР (ДАР МИСОЛИ ИСТИФОДАИ ВОСИТАҲОИ ТЕХНИКӢ ДАР ТАЪЛИМИ КӮДАКОНИ НУҚСОНИ ШУНАВОИДОШТА)

Сатторов Б.Ш.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Воситаҳои техникии таълим (ВТТ) – воситаҳои таълим аз барандаҳои экранию садоии маълумоти таълимӣ ва дастгоҳҳое иборатанд, ки бо ёрии онҳо ин маълумот намоён мешавад.

Ба ВТТ барандаҳои маълумоти таълимӣ, инчунин дастгоҳҳои техникӣ барои пешниҳоди ҳамин маълумот дахл доранд. Барандаҳои маълумоти таълимии ВТТ кинофилмҳо, видеофилмҳо, диапозитивҳо (слайдҳо), сабтҳои садо, барномаҳои таълимии телевизионӣ ва барномаҳои таълимии компютерӣ - барномаҳои тамринӣ мебошанд.

Ба воситаҳои техникии таълим дастгоҳҳои гуногуни проексионию такрори садо дахл доранд, ба мисли: кинопроекторҳо, видеомагнитофонҳо, диапроекторҳо, графопроекторҳо (кодоскопҳо), магнитофонҳо; тренажёрҳо; воситаҳои техникии назорат; дастгоҳҳо барои таълими барномавӣ, компютерҳои фардӣ бо ҳамаи дастгоҳҳои иловагии худ ва ғ.

Истифодаи васеи ВТТ дар ҷараёни таълим ба омилҳои зерин вобаста аст:

-танҳо ба таъсири қавии ҳиссӣ ба хонандагон;

-ба зарурати баланд бардоштани самаранокии меҳнати муаллимон (устоҳо) ва хонандагон бинобар афзоиши мунтазами ҳаҷми донишҳо ва маҳорату малакаҳое, ки онҳоро дар муҳлатҳои бардавоми таълим аз худ кардан лозим аст;

-ба истифодаи васеи технологияҳои нави педагогӣ, ки татбиқи онҳо бе воситаҳои техникии дахлдор ғайриимкон аст.

Самаранокии ВТТ бештар ба дарачаи мутобиқати онҳо ба маҷмуи дигар воситаҳои таълим, ки дар ҷараёни таълим истифода бурда мешаванд, вобаста аст. ВТТ одатан дар кабинети муқаррарии таълимӣ (устухонаи таълимӣ) дар рафти дарс ва ҳамроҳ бо дигар воситаю шаклҳои кори таълимӣ истифода бурда мешаванд. Дар баробари ин, истифодаи ВТТ ҳангоми ба онҳо вогузор шудани як қисми вазифаҳои муаллим ва усто ба ташкил ва методикаи ҷараёни таълим таъсири муайян мерасонад. Инчунин истифодаи ВТТ ба мазмун ва ташкили фаъолияти маърифатии хонандагон низ ба таври назаррас таъсир мерасонад. [2, с.89]

Яке аз шартҳои кори самараноки инкишофи фаҳмиши шунавоӣ (ИФШ) истифодаи ДСБ аст. Аз ин рӯ, дар мактабҳо ва дигар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ асбобҳои садобаландкунандаи таъиноти гуногун (барои кори коллективӣ, рӯ ба рӯ, гурӯҳӣ ва инфиродӣ) истифода бурда мешаванд.

Ҳоло ҳамаи синфҳои мактабҳои ношунавоён ва сустшунавоён бо ДСБ таҷҳизонида шудаанд. Илова ба ин, ДСБ натанҳо чун воситаи тақвияти нутқ, балки чун воситаи ИФШ низ баррасӣ карда мешаванд.

Ҳангоми истифодаи ДСБ дар ҷараёни таълим барои муаллим ҷанбаҳои зерин муҳим ба шумор мераванд:

- истифодаи ДСБ таъиноти гуногун;
- шартҳои иваз намудани як навъи дастгоҳ ба навъи дигари он;
- вақти истифодабарӣ;
- риояи қоидаҳои истифодабарии ДСБ.

Ба масъалаи инкишофи фаҳмиши шунавоӣ бо ёрии ДСБ ҳамеша диққати ҷиддӣ зоҳир мегардид. Таҷрибаи амалӣ ва тадқиқоти махсус аз нақши мусбат доштани истифодаи навъҳои гуногуни ДСБ дар ҷараёни таълим далолат медиҳанд.

Муаллим машғулияти инкишофи фаҳмиши шунавоиро оғоз карда, бояд барои худ муайян намояд, ки кадом навъи ДСБ-ро бо гурӯҳи кӯдакон, дар кори инфиродӣ ва дар синф истифода бурдан лозим аст.

Чунин андеша мавҷуд аст, ки кори инкишофи фаҳмиши шунавоиро бо ДСБ таъиноти коллективӣ оғоз кардан лозим аст. Ин андеша чунин шарҳ дода мешавад, ки ин дастгоҳ аз намудҳои дигари ДСБ бинобар сифатҳои тактикию техникии худ бартарии муайян дорад. Маҳз ин намуди дастгоҳ дар синф аз соли аввали таҳсил истифода бурда мешавад. Зимни тадқиқоти Кузмичева Е.И. (1976, 1981) исбот гардид, ки дар баробари дастгоҳи истифодаи коллективӣ ДСБ таъиноти гурӯҳиро низ ҷорӣ намудан мувофиқи мақсад аст. Чунин дастгоҳ бештар дар машғулиятҳои инфиродӣ бомуваффақият истифода мегарданд, ки дар ин машғулиятҳо кори инкишофи фаҳмиши шунавоӣ ва ислоҳи талаффуз гузаронда мешаванд. Тадқиқотҳо муайян намуданд, ки ҷорӣ намудани ДСБ таъиноти инфиродӣ гузариши тадричиро аз дастгоҳи таъиноти коллективӣ ба дастгоҳи таъиноти гурӯҳӣ талаб мекунад. Ивази намудҳои дастгоҳ муносибати ҷиддии инфиродишударо тақозо менамояд. Тайёр намудани хонандагон ба ивази намуди ДСБ машқдиҳиро дар намуди дигари ДСБ, гузариши тадричӣ ба истифодаи баробари дастгоҳи дигар бо афзоиши вақт ва ҳиссаи кор бо дастгоҳи инфиродиро талаб мекунад. Мақсади ниҳоии истифодаи ДСБ таъиноти гуногун гузариш ба истифодаи доимии дастгоҳҳои инфиродӣ аст[4, с.132] .

Дар машғулиятҳои рӯ ба рӯ истифода бурдани ДСБ таъиноти коллективӣ тавсия дода мешавад. Дар машғулиятҳои гурӯҳӣ ва инфиродӣ ДСБ мувофиқи талаботи барнома истифода мегардад.

Қоидаҳои истифодаи ДСБ:

- дуруст гузоштани телефон;
- ба хонандагон ёд додани гирифтан ва гузоштани телефон ҳангоми даргирон будани танзимгари баландии садо;
- муносибати эҳтиёткорона бо микрофон чун қисми зуд аз кор барояндаи ДСБ;
- шинос намудани хонандагон бо қоидаҳои муносибати эҳтиёткорона бо тугмаҳо дар панели идоракунӣ, ноқилҳо ва қисмҳои дигари ДСБ;
- ба хонандагон ёд додани назорати баландии нутқи худ, сухангӯии орому мавзун ва танзими қувваи садо.

Ҳангоми кор бо ДСБ муаллим ҳам бояд қоидаҳои муайянро риоя намояд, аз ҷумла:

- пеш аз оғози дарс санҷидани сифати кори дастгоҳ, бартараф намудани носозиҳо ё даъват кардани техник барои бартараф намудани носозиҳо;

- ба кор даровардани дастгоҳ танҳо ҳангоми хомӯш будани тумблерҳои нерудиҳии қувватфизо; иваз намудани муҳофизаткунанда дар қувватфизо ба шарти ҳатман кандани вилка аз розеткаи шабакаи электрикӣ;

- пеш аз оғози машғулият 2-3 дақиқа гузоштани вилка ба розеткаи шабакаи электрикӣ, гузоштани тумблери нерудиҳӣ ба қувватфизо дар ҳолати "ВКЛ", санҷидани кори микрофони муаллим, муқаррар намудани сатҳи зарурии сигнали садоӣ дар телефонҳои хонандагон ба воситаи танзимгарии баландии садо, санҷидани кори микрофонҳои хонандагон; баъди анҷоми кор хомӯш намудани тумблери нерудиҳӣ ва кандани вилка аз розеткаи шабакаи электрикӣ;

- дуруст гузоштани микрофон дар назди даҳони шахси сухангӯ, то ин ки ҳавои аз даҳон бароянда ба микрофон наафтад, чунки ин ғалоғулаи иловагиро ба вуҷуд оварда, фаҳмидани нутқро душвор мегардонад;

- муаллим бояд донад, ки фаҳмидани нутқ ба масофаи дуршавии он аз микрофон таъсир мерасонад;

- ҳангоми истифодаи ДСБ муаллим бояд оромона, мавзун, оҳангдор ва таъсирбахш сухан гӯяд;

- ҳангоми кор бо ДСБ тақ-тақ, қарсак ва дод задан мумкин нест, чунки ин бадгумонии хонандагонро нисбат ба ДСБ ба вуҷуд оварда метавонад;

- ҳангоми кор бо ДСБ муаллим бояд донад, ки онро дар вақти авҷ гирифтани ҳамагуна бемориҳои музмини гӯш, пайдошавии аломатҳои хастагӣ ва ҳиссиёти дард истифода бурдан лозим нест;

- ҳангоми кор бо ДСБ, хусусан дар кабинети шунавоӣ ва дар машғулиятҳои инфиродӣ дар вақти кор бо дастгоҳи таъиноти коллективӣ ё инфиродӣ, яъне дар ҷойҳое, ки аз як дастгоҳ дар давоми рӯз якчанд нафар истифода мебаранд, қоидаҳои гигиенаро риоя намудан лозим аст;

- истифодаи ДСБ имкони фаҳмиши нутқ барои шунавоиро васеъ мегардонад. Садоҳои нутқ, ки пештар ба шунавоии кӯдакон дастрас набуданд, ҳангоми истифодаи ДСБ ба садоҳои гуногун табдил меёбанд. Интихоби дурусти намуди ДСБ барои шакли мушаххаси дарс ё машғулият мувофиқи имкониятҳои инфиродии хонандагон муҳим аст.

Компютерикунонӣ ба фаъолгардонии ҷараёни таълим мусоидат намуда, таъмини муносибати тафриқашударо нисбат ба кӯдакони ношунаво имконпазир мегардонад. Бо ёрии компютер шакли махсуси муошират шахсиро барои ҳар як хонанда ташкил кардан мумкин аст, ки он ба ҷанбаҳои муҳими маводи омӯзишӣ ва унсурҳои шаклгирандаи фаъолияти таълимӣ ҷалб намудани таваҷҷуҳро таъмин менамояд. Ба шарофати компютер кӯдакони ношунаво аз маълумоте истифода бурда метавонанд, ки он бо усулҳои анъанавии таълим барои онҳо дастнорас ё камтар дастрас буд. Компютерикунонӣ ташаккули ҳавасмандии мусбати таҳсилро таъмин менамояд, ки ин ба сифати кори таълим ва эътирофи мактаббачаи ношунаво чун шахсият таъсир мерасонад.

Ҳоло мактабҳои махсус бо синфҳои компютерӣ, институтҳои илмию тадқиқотӣ бо педагогикаи ислоҳӣ ва факултетҳои дефектологии муассисаҳои таҳсилоти олии педагогӣ бо марказҳои компютерӣ таҷҳизонида мешаванд.

Компютер дар ҷараёни таълими мактаби махсус дар ду ҷанба истифода мегардад: чун объекти омӯзиш ва чун воситаи таълим. Ҷанбаи якум барои хонандагон омӯзиши донишҳо ва маҳорату малакаҳоро пешбинӣ менамояд, ки хонандагон баъди чунин омӯзиш компютерро барои ҳалли масъалаҳои гуногун ва аз худ намудани саводи компютерӣ истифода бурда метавонанд.

Шаклҳои асосии чунин донишҳо ва маҳорату малакаҳо:

- маҳорати ба кор даровардани компютер; интихоби барномаи корӣ аз китобхонаи барномаҳо; ба кор даровардани барнома ва муошират бо системаи компютер дар вақти кори барнома. Ин сатҳ ҳатто ба хонандагони ношунавои синфҳои поёнӣ пурра дастрас аст;

- маҳорати ҳалли масъалаҳои дарсӣ бо ёрии компютер; навиштан ва таҳрир кардани матнҳо, нақшакашӣ, маҳорати сабт кардани маълумот ва ҷустучӯи он, таҳияи барномаҳои оддӣ бо истифодаи алгоритмҳои тайёр, вобаста намудани барномаи корӣ ба таъминоти барномавӣ; тартиб додани алгоритми ҳалли масъалаҳои дарсӣ;

- донистани соҳаҳои имконпазири истифодаи МЭҲ, инчунин имкониятҳои умумии навъҳои гуногуни компютерҳо.

Самти дуюми компютерикунонӣ, яъне истифодаи МЭҲ чун воситаи таълим, ба иҷрои функсияҳои холиси таълимӣ ва функсияҳои идоракунии таълим вобаста аст. Идоракунии таълим тавсифи муҳими истифодаи компютер ба шумор меравад. Дар таълими махсус вазифаи истифодаи барномаҳои компютерӣ барои ислоҳи нуқсон ва инкишофи умумии кӯдакони нуқсони шунавоидошта гузошта мешавад.

Ҳангоми таҳияи барномаҳо хусусиятҳои хос ва синнусолии кӯдаконро ба назар гирифтан лозим аст. Як қисми барномаҳо, хусусан дар синфҳои поёнӣ, дар шакли бозӣ таҳия карда мешаванд. Ин барномаҳо татбиқи ислоҳоти гуногуни амалӣ ва фаъолнокии пешакии ҷустуҷӯию тадқиқотии кӯдакро талаб мекунанд. Дар ин сурат, қоидаҳои бозиро аз рӯи сужет тартиб додан беҳтар аст, то ин ки ҳиссиёти мусбат аз вазъияти бозӣ таъмин карда шаванд. Инчунин, дар вазъияти бозӣ мавҷуд будани унсурҳои шартӣ,

озодии интихоби омилҳои ҳалкунанда ва имкониятҳои васеи истифодаи усули озмоишҳо ва ғалатҳо муҳим аст.

Илова ба ин, кори самараноки хонандагони синфҳои поёниро бо тасвирҳо дар дисплей таъмин кардан лозим аст. Барнома бояд ба кӯдак имкони гузарондани тадқиқи идорашаванда, хусусан азназаргузаронӣ ва тафтиши объектҳои дар экран пешниҳодшударо таъмин намояд. Бо ёрии МЭҲ (ки дар низоми муколама кор мекунад) ба сифати амали тадқиқот (миқдори нишонаҳои муайяншуда ва паиҳамии муайяншавии онҳо) баҳо додан мувофиқи мақсад аст.

Дар барномаҳое, ки бо забони русӣ ва ё тоҷикӣ таҳия шудаанд, шартан чор гурӯҳи модулҳоро ҷудо намудан мумкин аст:

Гурӯҳи 1 – барои кор бо нафаскашӣ ва садо (модулҳои «Мавҷудияти садо», «Қувваи садо», «Баландии садо») .

Гурӯҳи 2 – барои кор бо садоҳои нутқ («Ҷарангдории садо», «Талаффузи садоҳои нутқ», «Сохти спектрҳо»).

Гурӯҳи 3 – барои кор бо задаҳои шифоҳию мантиқӣ ва таъсирнокии нутқ («Ҷарангдории садо», «Зада», «Оҳанг») .

Гурӯҳи 4 – барои кор бо инкишофи фаҳмиши шунавоӣ ва худназораткунии нутқ («Танзими нутқ») .

Ин барномаҳо барои омӯхтани забонҳои русӣ ва тоҷикӣ мувофиқи тавсифҳои физикӣ ва хусусиятҳои психологию педагогии таълими кӯдакони синни томактабӣ ва мактабӣ (хушобурангӣ, хусусияти бозӣ, маводи нутқӣ, синну соли мувофиқ, баҳогузорӣ ба амалҳои кӯдак ва ғайра) таҳия гардидаанд. Онҳо имкон медиҳанд, ки таҳлилгарони гуногун (кинестезӣ, биноӣ, шунавоӣ) ва мутобиқати онҳо васеъ истифода бурда шаванд.

Барномаҳои компютерӣ барои талаффуз бо мақсади ташаккул додани талаффузи кӯдакони ношунаво ва сустшунаво таҳия шудаанд. Аз ин рӯ, онҳо таҳлилгари кинестезии ҳар як кӯдакро дар бар гирифта, кори инфиродӣ бо талаффузро пешбинӣ менамоянд. Ҳаракати шаклҳо дар экран ва мақсаднокии амали онҳо маҳз ба амали ҳар як хонанда ва ба талаффузи ӯ вобаста аст.) [5, с.29].

Барномаҳои компютерӣ истифодаи таҳлилгари шунавоиро пешбинӣ менамоянд, ки дар он имкони пайваст намудани сартелефонҳо мавҷуд аст. Хонанда на танҳо нутқи муаллим, балки нутқи худро дар вақти талаффуз шунида метавонад. Барномаҳои компютерӣ таҳлилгари биноиро ҳам дар бар мегиранд. Ҳар як модули барнома ороиши ранг дорад, дар экран шаклҳои одамон, ҳайвонот, қаҳрамонҳои афсонаҳо ва ғайра ҳаракат мекунанд.

Таҳлили донишҳои илмӣ имконият медиҳад вазифаҳои зерини компютер дар таълим танзим ва муайян гарданд: -техникӣ-педагогӣ (барномаҳои таълимӣ ва идоракунӣ, ташхисӣ, экспертӣ, диалогӣ, машваратӣ, мантиқӣ); -дидактикӣ (компютер ҳамчун дастгоҳи машқкунӣ, чун омӯзгори иловагӣ, чун таҷҳизот, чун воситаи сермаҳсулгардонии фаъолияти таълимии омӯзгор, чун воситаи ислоҳнамоӣ, назорат ва баҳодиҳии фаъолияти хонанда ва ғайра).[6, с.150].

Хулоса, иттилоотонии таҳсилот – ҷузъӣ иттилоотонии ҷамъият ва ҷараёни дорои хусусияти таркиш ва ё инқилоби асри 20 буда, дар асоси он хулоса баровардан мумкин аст, ки ҷамъияти муосир- ҷамъияти иттилоотӣ. Ва ин маънои онро дорад, ки дар тамоми соҳаҳои фаъолияти инсонӣ нақши равандҳои иттилоотӣ афзуда, талабот иттилоот ва воситаҳои зиёднамоӣ, коркард, нигоҳдорӣ ва истифодаи он бештар мегардад.

Дар замони муосир иттилоот низ дар баробари мафҳумҳои вақт, қувва, материя соҳиби дараҷаи илмӣ ва фалсафӣ буда, имрӯз комютер қисми ҷудонашавандаи ҳаёти инсони муосирмаҳсуб меёбад.

АДАБИЁТ

- Аксенова Л.И. Восприятие глухих детей // Дефектология. - 2005. - №21.
- В.М.Астапов Дети с нарушением в развитии: Хрестоматия: Учеб. Пособие.М.: Международная педагогическая академия, 1995–264с
- Бельтюков В.И. Взаимодействие анализаторов в процессе восприятия и усвоения устной речи (в норме и патологии). - М., 2005.
- Беспалько В.П. Образование и обучение с участием компьютеров (педагогика третьего тысячелетия). - М.,2002.
- Дадобоева М.С. Образование детей с нарушениями слуха. Монография. Д.:ТГПУ им.С.Айни, 2019. С131.
- Дидактические основы создания и использования технических средств обучения в средней школе / Под ред. Л.П. Прессмана. - М., 1981.
- Запрудский Н. И. Современные школьные технологии: Пособ. для учителей. - Мн., 2003.
- Коджаспиров Г.М., Петров К.В. Технические средства обучения и методика их использования. - М.: Академия, 2001. - 256 с.
- Колин К. Информатизация образования: новые приоритеты // Alma Mater. - 2002. - №2. - С.16.
- Ставрасова О.Б. Современный урок технологии с применением компьютера. - М.: Школьная Пресса, 2005. - 96 с.
- Шахмаев Н.М. Дидактические проблемы применения технических средств обучения в средней школе. - М., 1983.

МЕСТО СОВРЕМЕННОЙ ИННОВАЦИОННОЙ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОРЦЕССЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В ОБУЧЕНИИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА)

Известно, что в каждом обществе и культуре имеется специальное образовательное пространство, которое включает в себе традиции и научно обоснованные подходы к обучению детей разных возрастов в условиях семьи и образовательных учреждениях. Наукой доказано, что нарушения в развитии ребёнка приводят к "выпадению" из этого социально и культурно обусловленного образовательного пространства. В этой ситуации взрослый не может, не знает, каким образом передать ребёнку с нарушениями в развитии тот социальный опыт, который каждый нормально развивающийся ребёнок приобретает без особых условий, специфичных средств, методов, путей обучения.

По сравнению здоровых детей, в отношении к детям с нарушениями развития перестают действовать или оказываются недостаточно состоятельными принятые способы решения традиционных развивающих и образовательных задач на каждом возрастном этапе. Недостаток социальной общении таких детей связана не с первичным нарушением, а с "социальным вывихом", преодолеть который можно средствами специально организованного и особым образом устроенного образования, предусматривающего "обходные пути", специальные методы и средства решения тех развивающих и образовательных задач, которые в условиях нормы достигаются традиционными способами. С точки зрения специальной педагогики и психологии разработка средств обучения детей с отклонениями, в том числе детей с нарушениями слуха в развитии всегда рассматривалась как неотъемлемое направление исследований отечественной и зарубежной специальной педагогики.

***Ключевые слова**: информационные технологии, средства обучения, дети с ограниченными возможностями, слабослышащие, глухие, позднооглохшие, ДСБ.*

THE PLACE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGY IN THE PROCESS OF INCLUSIVE EDUCATION (ON THE EXAMPLE OF THE USE OF TECHNOLOGICAL TOOLS IN TEACHING CHILDREN WITH HEARING IMPAIRED)

It is known that in every society and culture there is a special educational space that includes traditions and scientifically grounded approaches to teaching children of different ages in a family and educational institutions. Science has proven that disorders in the development of a child lead to "falling out" of this socially and culturally determined educational space. In this situation, an adult cannot, does not know how to convey to a child with developmental disabilities that social experience that every normally developing child acquires without special conditions, specific means, methods, ways of teaching.

Compared to healthy children, in relation to children with developmental disorders, the accepted methods of solving traditional developmental and educational problems at each age stage cease to act or turn out to be insufficiently consistent. The lack of social communication of such children is associated not with a primary violation, but with a "social dislocation", which can be overcome by means of a specially organized and specially arranged education, which provides for "workarounds" norms are achieved in traditional ways. From the point of view of special pedagogy and psychology, the development of teaching aids for children with disabilities, including children with hearing impairments in development, has always been considered an integral direction of research in domestic and foreign special pedagogy.

***Key words:** information technologies, teaching aids, children with disabilities, hearing impaired, deaf, late deaf, DSB.*

Сведения об авторе:

***Сатторов Бахтиёр Шомуродович** – соискатель кафедры информационной технологии и коммуникации Таджикского государственного педагогического университета им. С.Айни. E-mail: bakhtiyor91@mail.ru. Тел: (+992) 904226633*

About the author:

***Sattorov Bakhtiyor Shomurodovich** - Applicant for the Department of Information Technology and Communication, Tajik State Pedagogical University named after S.Aini. E-mail:bakhtiyor91@mail.ru. tel: (+992) 904226633*

СУЩНОСТЬ ПЛАНИРОВАНИЕ ПРОФЕССИИ УМСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ УЧАЩИХСЯ I-II КЛАССОВ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

Эмомназарова М.А.
Таджикский государственный педагогический университет имени С. Айни

Каждому педагогу следует иметь в виду, что развитие учащихся должно осуществляться в школе целенаправленно, охватывая все стороны его жизни. Суть дела в том, чтобы ответить, по крайней мере на такие вопросы: В чем конкретно состоит влияние воспитания на развитие учащихся? Какими путями осуществляется это влияние?

Отмеченные вопросы очень сложны, и потому, естественно, наука будет решать их постепенно, по мере того как все глубже и полнее будут познаваться связи между воспитанием и развитием.

Из упомянутой проблемы мы выделили вопрос о взаимоотношении обучения и развития в качестве предмета нашего исследования на данном его этапе. Выделение этого вопроса правомерно, поскольку обучение представляет вполне реальную часть учебно-воспитательного процесса. Подобное положение нашло определенное отражение в педагогической науке, где, как известно, теория обучения или дидактика рассматривается в качестве самостоятельного раздела.

Однако исследование упомянутой проблемы в силу самой ее природы не может быть поставлено так, чтобы вопросы собственно воспитания были бы исключены. Более того, как это будет разъяснено в последующем изложении, правильная постановка исследования проблемы обучения и развития при охвате ее в целом обязательно требует изучения вопросов воспитания в их органической связи с обучением. Наша формулировка исследуемой проблемы («Обучение и развитие») означает лишь, что центральным и главным вопросом исследования является вопрос о взаимоотношении между построением учебного процесса и продвижением учащихся в их общем развитии.

Важную роль в постановке нашего исследования сыграли идеи, выдвинутые Л. С. Выготским. Он подверг основательному критическому разбору широко известные в то время положения Ж. Пиаже, У. Джемса, К. Коффки. Эти концепции рассматривались Л. С. Выготским в качестве типичных решений проблемы обучения и развития.

Обучение строится не только на завершенных циклах развития, но прежде всего на тех педагогических и психических функциях, которые еще не созрели, и двигает вперед их формирование. Так, например, ребенка начинают обучать письму тогда, когда у него еще не сложились все те психические функции, которые обеспечивают письменную речь. Поскольку овладение письменной речью требует от школьника сознательности и произвольности его речевой деятельности, ребенок, обучаясь письменной речи, значительно продвигается в своем умственном развитии.

Периоды, когда имеет место незавершенность психических процессов, являются сенситивными (чувствительными) к влияниям, которые действуют на развитие. В другие периоды те же влияния могут оказаться нейтральными, т. е. пройти впустую для развития.

В концепции Л. С. Выготского существенное значение имеет представление о двух уровнях умственного развития ребенка. Один этих уровней - это уровень актуального развития. Он характеризуется тем, что ребенок определенные задания выполняет самостоятельно. Для второго уровняв характерно то, что ребенок, не будучи в состоянии справиться с предлагаемыми заданиями самостоятельно, в то же время может выполнить их с помощью наводящих вопросов, примеров, по подражанию. Это зона ближайшего развития. Роль обучения состоит в том, что оно создает зону ближайшего развития, которая затем переходит в актуальное развитие.

Подобный подход к проблеме очень важен и в теоретическом плане, и для совершенствования практики обучения. Он правильно ориентирует педагогическую науку и практику, а именно стимулирует создание и применение таких способов обучения, которые высоко эффективны для продвижения развития учащихся.

Анализируя фактический материал; полученный в процессе нашего исследования, мы пришли к заключению, что так называемая зона ближайшего развития не представляет собой единственного пути воздействия обучения на развитие детей.

Конкретная роль обучения может сказываться не только в том, что взрослый оказывает помощь ребенку в его интеллектуальной деятельности путем наводящих вопросов, примеров и ребенок подражает взрослому. Педагог может, например, определенным образом организовать материал, с которым имеет дело ребенок.

В таком случае педагог не помогает ребенку, предоставляя выполнение заданий целиком его самостоятельным усилиям. Подражание при этом полностью исключено. Между тем в процессе самостоятельного решения поставленных вопросов ребенок продвигается в той или иной области деятельности.

В индивидуальном эксперименте учащийся получал следующее задание: «Я тебе покажу несколько

растений, ты их внимательно, не торопясь, рассмотришь и расскажешь, какие они по виду». Затем ему предъявлялись в последовательном порядке три растения из обычного школьного гербария (фасоль, томат, малина).

Никаких дополнительных указаний, наводящих вопросов ребенку не давалось: он был полностью предоставлен самому себе.

Приведем описание трех объектов, которое дано учеником I класса Э.Азам.(ср.школ №16) Ребенок следующим образом описывает растение «фасоль»: «У него тут листочки раздвоены (ученик имеет в виду раздвоение ветки, на которой держатся листья). Тут цветок (показывает). Тут цвет, а тут почки. Тут три больших листа».

После этого школьнику было предъявлено растение «томат», которое он описывает так: «Листочки тут отточены. Тут заметны стебельки, тут толстые, тут тонкие. Тут есть маленькая ветка. Тут семена (ученик имеет в виду отцветший цветок), Все листочки как будто вырезанные».

О третьем растении, «малине», тот же ученик говорит следующее: «Тут стебел. Вот почки (показывает). Одна распустилась. По бокам тонкие стебельки. А на них отточенные листья», как крапива. Одна (показывает цветы) поменьше, другая еще поменьше, третья едва заметна глазом. Оно (растение) как крапива».

Выделив листья у первого растения, их количество и размер, Эмом при рассматривании второго растения отмечает некоторые новые их свойства («вырезанные», «отточенные»). В то же время ученик называет другие части предъявленного растения и характеризует их.

При описании третьего растения Эмом выделяет новую часть объекта - почки. В этом описании повторяются особенности формы стебельков и листьев («тонкие», «отточенные»). В то же время он отмечает новый признак - пространственное расположение стебельков («по бокам») -и вносит новый момент - сравнение с крапивой. Далее он характеризует размер цветов - каждого в отдельности («поменьше», «еще поменьше», «едва заметно глазом»).

Анализ описания трех объектов показывает, что при рассматривании каждого следующего предмета школьник опирается на то, что было выделено им при наблюдении предшествующего объекта. Повторение в следующем растении частей, а иногда и свойств, уже выделенных в предшествующем, дает возможность перейти к другим, новым свойствам и вместе с тем углубить, выявить новые стороны в тех свойствах, которые уже ранее были отмечены.

Обогащение и повышение дифференцированности описания объекта, базирующиеся на рассматривании предшествующего объекта, были отмечены также в описаниях, полученных от других учащихся. Эти особенности ясно выступают и в количественных данных. В таблице 1 мы приводим количество высказываний учеников I класса, принимавших участие экспериментах. За одно высказывание мы считали выделение свойства или части предъявленного объекта. Только у одного ученика количество высказываний уменьшается при переходе от второго растения к третьему; у другого ученика количество высказывании остается неизменным при рассматривании первого и второго объектов. Это, вероятно, вызвано привходящими обстоятельствами. Во всех остальных случаях мы находим увеличение количества высказываний при переходе от первого растения ко второму и от второго к третьему.

Общую картину роста количества высказываний при последовательном рассматривании трех растений учениками I класса дают средние арифметические величины: 4,8; 6,2; 7,6. Особенно показательно сопоставление чисел, отображающих результаты рассматривания первого и третьего объектов; количество высказываний возрастает более чем на 50%.

Следует отметить, что при предъявлении растений учащимся порядок следования объектов изменялся. Так, если одному ученику, прежде всего, показывалось растение «фасоль», затем - «томат», а на третьем месте - «малина», то другому школьнику, прежде всего предъявляли «малину», затем - «фасоль» и на третьем месте - «томат». Если бы это не было сделано, то увеличение количества высказываний можно было бы отнести за счет особенностей данного растения. Так, например, можно было бы заподозрить, что растение «малина» по своим объективным свойствам дает больше возможностей для дифференцированного описания, чем «томат» или «фасоль».

Итак, значительное улучшение процесса наблюдения здесь произошло благодаря тому, что школьник рассматривал один за другим три объекта, имеющих между собой много общего.

Мы назвали подобные изменения, протекающие на протяжении одного отдельно взятого эксперимента, «микро изменениями» деятельности наблюдения. Накопление этих изменений при соответствующем руководстве со стороны учителя может привести к значительным сдвигам в развитии наблюдательности школьников.

Приведенные факты дают основание для предположения о различных путях воздействия обучения на развитие учащихся. Эти пути, конечно, не остаются изолированными друг от друга, а находятся в сложном взаимодействии. В частности, создание так называемой «зоны ближайшего развития» взаимодействует с иными путями влияния обучения на развитие психической деятельности школьников.

Раскрытие многообразных форм связи обучения и **развития, а** также изучение взаимодействия этих

форм о**тносятся** к числу важных задач исследования. Выполнение этих задач имеет серьезное теоретическое значение, поскольку ведет к более полному познанию взаимоотношения обучения и развития.

Нельзя недооценивать существенной роли решения упомянутых задач и для практики обучения. Создание «зоны ближайшего развития», как определенный путь воздействия на умственное развитие, характеризуется тем, что учитель показывает способ выполнения задания, а учащийся подражает ему. Здесь, следовательно, имеется значительное ограничение тех форм связи обучения и развития, в которых центр тяжести переносится на самостоятельность интеллектуальной деятельности учащихся. Между тем сейчас, как никогда раньше, важна именно эта линия в построении учебного процесса.

Одним из важных аспектов проблемы обучения и развития является вопрос о возрастных особенностях школьника в их связи с построением учебного процесса.

Идея, заключающаяся в том, что обучение и воспитание должны строиться сообразно возрастным особенностям учащихся, уже издавна заняла прочное место в педагогической науке. Так, Я. А. Коменский наметил следующую периодизацию: детство (от рождения до 6 лет), отрочество (6-12 лет), юность (12-18 лет) и возмужалость (18-4 года). Соответственно этим периодам Коменский определил ступени образования (материнская школа, школа родного языка, гимназия, академия) и его содержание.

Свою периодизацию выдвинул Ж.Ж. Руссо. В предложенной им системе каждому возрастному периоду соответствовали определенное содержание и методика воспитания.

Необходимость сообразовать обучение и воспитание с возрастными особенностями учащихся отстаивали такие выдающиеся мыслители, как Н. Г. Чернышевский и Н. А. Добролюбов. ЭркаевМ,Э., ОбидовИ,О., Рахимов Б,Р.,К числу основных условий успешного воспитания и образования Чернышевский относил строгий учет особенностей учащихся, их сил и способностей. Всестороннее знание своеобразия детской природы Добролюбов считал одним из тех главных дидактических требований, которым должен отвечать весь процесс обучения в новой школе.

В высшей степени важным является обоснование педагогических норм данными психологической науки. Стараясь отыскать законы, которым подчиняется развитие человеческого ума, и «найти в них надежную нить, из которой можно выплести общий педагогический - психологический методы обучения», М, Лутфулоев отмечает , что все наше знание вытекает из трех основных способностей: а) из способности произносить звуки, из чего происходит способность речи; б) из неопределенной, исключительно чувственной способности представления, из которой происходит знание всех форм; в) из определенной, не исключительно чувственной способности представления, из которой следует выводить понимание количества[1]. На этом основании Академик образования Лутфулоев М. считал, что слово, форма и число должны быть приняты за начальные пункты всякого обучения.

Исключительное значение придавал данным педагогической науки для правильного построения учебного процесса профессор М.Нугмонов широко используя фактический материал педагогики, психологии и физиологии, он обстоятельно рассмотрел «субъективно психолого -педагогические основы дидактики».

Воспитание *и* образование должны сообразоваться с особенностям» каждого возрастного периода.

Не приходится доказывать, сколь важен для педагогики, опирающейся на научные данные психологии и физиологии, прогресс, достигнутый в этих науках. Новые факты и теоретические положения в психологии и физиологии, естественно, должны привести к уточнению, дальнейшему развитию, а иногда и к пересмотру педагогических нормативов.

За столетие, протекшее с тех пор, как писал Ушинский, не говоря уже о его предшественниках, проведено огромное количество исследований по общей и возрастной психологии в области восприятия, памяти, мышления, речи и в других областях. Вскрыты новые важные закономерности, разработаны многие вопросы, которые ранее совсем не исследовались. По целому ряду проблем в корне пересмотрены теоретические взгляды и научные подходы к разработке этих проблем.

Касаясь истории педагогической мысли, следует заметить, что характерные черты возрастных периодов рассматривались как нечто абсолютное, свойственное природе каждого данного возраста. Такое понимание возрастных особенностей обусловлено тем, что даже наиболее прогрессивные педагоги не основывались на диалектическом рассмотрении явлений. В то же время фактический материал, относящийся к развитию детей в процессе начального обучения.

Во всей своей конкретности и сложности выступает вопрос о возрастных особенностях учащихся в контексте проблемы обучения и развития. Бесспорно, что учитывать эти особенности при построении учебного процесса необходимо. Однако в виду влияния обучения на развитие нельзя ограничиться только общими данными о характерных чертах того или иного возраста безотносительно к тому, в каких условиях обучения находятся те школьники, о которых идет речь.

Так, данные нашего исследования показывают, что темп и характер развития деятельности наблюдения у младших школьников резко различны в зависимости от условий обучения. В процессе исследования мы сопоставляем развитие анализирующего наблюдения у учащихся нашего

экспериментального класса и контрольного класса. В контрольном классе обучение строится согласно обычной методике, которая нашла выражение в методических пособиях, учебниках и учебных книгах, что касается экспериментального класса, то здесь применяется дидактическая система, которая существенно отличается от обычной и нацелена на оптимальное продвижение учащихся в их общем развитии .

Академик образования Таджикистан Ф. Шарипов и И.Х. Каримова признают, что умственное развитие, будучи тесно связано с усвоением знаний, не сводится к нему. «В процессе обучения, - говорят они, — изменяется не только то, что отражается в сознании, - но и то, как происходит это отражение, т. е. каковы те психические процессы, которые осуществляют это отражение».

Академик образования Таджикистан Ф. Шарипов и И.Х. Каримова считают, что наиболее характерной чертой умственного развития является накопление не только фонда знаний, но и своего рода фонда умственных приемов, операций, хорошо «отработанных» и прочно закрепленных. Авторы полагают, что эти правила, операции можно отнести к интеллектуальным умениям; человек получает возможность произвольно пользоваться ими при решении новых познавательных задач. «Для того чтобы решить вопрос о том, что из усвоенного служит умственному развитию, необходимо знать, как, с помощью каких мыслительных операций, был усвоен учебный материал. Важно выявить, каков уровень усвоения знаний того или иного ученика при изучении им различных разделов программы».

Здесь имеет место относительно прямой путь: заданный результат достигается благодаря педагогическим приемам, направленным на формирование соответствующих интеллектуальных операций. Такой путь вполне согласуется с представлением о характерных чертах умственных приемов. Академик образования Таджикистан Ф. Шарипов и И.Х. Каримова отмечают, что процесс генезиса и особенности структуры интеллектуальных навыков и умений подчиняются закономерностям, общим с закономерностями двигательных навыков

Мы учитываем указания авторов на то, что процесс создания умственных приемов предполагает объединение интеллектуальных операций в усвоении знаний и навыков по различным учебным предметам. Однако, если учесть и данный момент, это не изменяет существа дела, поскольку обобщение достигается на том же прямом пути; только этот путь используется не в преподавании отдельно взятого учебного предмета, а в преподавании ряда предметов.

Несмотря на существенные различия рассмотренных выше двух толкований воздействия обучения на умственное развитие, у них есть нечто общее. Во-первых, формирование умственных действий, равно как и формирование умственных приемов (операций), достигается благодаря такому обучению, которое непосредственно направлено на выполнение этой задачи и осуществляется в виде отработки этих действий, приемов. Во-вторых, в обоих толкованиях речь идет об обобщении способов действия, которые близки друг другу, обладают значительным сходством по характеру осуществляемой операции или по свойствам материала, с которым она производится.

Предположения, из которых мы исходим в нашем исследовании, принципиально отличаются от вышеупомянутых двух толкований воздействия обучения на умственное развитие. Для нас решающим служит объединение в определенную функциональную систему таких способов действия, которые разнохарактерны по своей природе. Они, эти способы действия, не только не обладают значительной степенью сходства, но в известном смысле противоположны друг другу.

Приведем в качестве примера развитие деятельности наблюдения. На уроках в I и II классах учительница так руководила рассматриванием объектов (предметов в натуре, их изображений, сюжетных картин и др.), что самое серьезное внимание было уделено детализирующему наблюдению. Выделение свойств в обобщенном виде отсутствовало. Вместе с тем практиковалось воспроизведение образа объекта, который рассматривали учащиеся. Учительница стимулировала эмоциональное восприятие картин детьми.

Когда изучалась деятельность наблюдения у учащихся экспериментального класса в конце второго года обучения, было обнаружено явление, заслуживающее серьезного внимания. Дети отмечали свойства объекта в обобщенномо виде. Так, например, рассматривая чучело птицы, они говорили: «У нее перья разных цветов», «У этой птицы три цвета и один оттенок: цвета серый, белый и черный; оттенок серо-черный» и т. д. Это явление было новым: оно не отмечалось в начале первого года обучения.

Такое выделение свойств объекта представляет собой нечто качественно иное по сравнению в называнием свойства каждой части предмета. Возникает вопрос: каким образом у школьников сложился подобный характер наблюдения, если учительница не направляла рассматривание объектов на уроках по этой линии?

Наше предположение состоит в следующем. В процессе экспериментального обучения вызывались к жизни различные формы умственной деятельности, в частности: анализирующее наблюдение с одной стороны, выделение существенных признаков и их обобщение, образование понятий -с другой. В различных разделах обучения, на тех или иных уроках фигурировала то одна, то другая форма умственной деятельности. Соответствующие уроки были разделены и во времени, и по содержанию учебного материала.

Каждая из частных линий экспериментального обучения оказывала, конечно, и прямое воздействие на учащихся в смысле изменения той или иной формы умственной деятельности. Однако дело не ограничивается этим прямым воздействием. Внутренние процессы протекают по своим собственным законам, происходит объединение в функциональную систему разнохарактерных способов действия. Это, по-видимому, и является решающим для прогресса в умственном развитии.

Высказанные здесь суждения относятся к области предположений, которые будут проверены в ходе нашего исследования. Данную задачу мы выполним, прежде всего путем анализа всего добытого нами фактического материала. Возможно, что понадобятся дополнительные эксперименты, специально направленные на решение того или иного вопроса, вытекающего из упомянутого предположения.

Существуют веские основания для утверждения, что формирование отдельных интеллектуальней операций и обобщение сходных операций, практикуемых в процессе обучения, слабо отражаются на умственном развитии. В то же время образование систем, включающих разнохарактерные способы действия, является, по-видимому, важнейшей линией умственного развития.

Строя наши предположения, мы опираемся на идеи И. П. Павлова о системности в работе больших полушарий головного мозга. «Для нас совершенно ясно, писал И. П. Павлов, что кора больших полушарий представляет собой сложнейшую функциональную мозаику из отдельных элементов, каждый из которых имеет определенное физиологическое действие: положительное или тормозное. С другой стороны, также несомненно, что все эти элементы объединены в каждый данный момент в систему, где каждый из элементов находится во взаимодействии со всеми остальными».

Под общим развитием мы понимаем развитие личности ребенка, всех ее сторон. Следовательно, общее развитие, как и всестороннее развитие, противопоставляется развитию однобокому, одностороннему. Анализ общего развития в педагогическом плане идет по линии отдельных форм педагогический деятельности. Если иметь в виду традиционное деление педагогика на ум, волю и чувство, то общее развитие включает все эти три линии. Мы убеждены, однако, в том, что упомянутое трехчленное деление обречено на отмирание: оно, несомненно, будет заменено другими направлениями психологического анализа. Поэтому мы и не пользуемся им, а предпочитаем говорить об изучаемых нами анализирующем наблюдении, отвлеченном мышлении и практических действиях как о формах психической деятельности.

Конечно, наблюдение и мышление больше подходят к первой аналитической линии, т. е. к умственной деятельности (в современных пособиях по педагогикии ее обычно называют «познавательными процессами»). Однако вряд ли можно сомневаться в том, что при выполнении заданий, которые предлагались нами школьникам в целях изучения наблюдения и мышления, существенное место занимает то, что обычно называют «сознанием цели действия», «подчинением своих действий поставленной задаче», «волевым усилием», т. е. то, что относится к области воли. И уж совершенно ясно, что в практических действиях, направленных на изготовление материального объекта, познавательные процессы невозможно отделить от волевых актов.

Нельзя пройти мимо еще одной черты, характеризующей общее развитие. Качества личности, равно как и способы действия, имеющие своей основой общее развитие, обнаруживаются на любом материале, в самых разнообразных ситуациях. Этим общее развитие отличается от развития в. какой-либо определенной области (например, в области искусства того или иного вида или в сфере науки, ее отдельных отраслей).

Конечно, общее развитие и специальное развитие не являются изолированными друг от друга руслами формирования человека. Наоборот, общее развитие служит прочной основой специального, а это последнее при надлежащем его направлении может способствовать общему развитию. Само собой разумеется, что деятельность в той или иной области не может успешно осуществляться только на основе общего развития. Необходимо формирование определенных свойств психической деятельности (например, музыкального слуха, ладового чувства и др. в области музыки), овладение соответствующими знаниями и навыками.

Следует подчеркнуть, что к общему развитию ребенка, конечно, относится то» что входит в содержание понятия «развитие» в его всеобъемлющем значении: движение от простого к сложному, от низшего к высшему, движение по восходящей линии, от старого качественного состояния к новому, более высокому качественному состоянию, процесс обновления, рождение нового, отмирание старого.

Ставя наше исследование, мы, разумеется, имеем в виду те индивидуальные различия между школьниками, которые наблюдаются в любом классе, в том числе и в нашем экспериментальном классе. Не будем вдаваться в сложные и не получившие пока удовлетворительного решения в науке вопросы о природе способностей, о соотношении между так называемой общей и специальной одаренностью и др. Отметим лишь, что в психологической науке выдвинуто определенное понимание основы способностей и условий их развития. В основе способностей «лежат некоторые врожденные особенности, задатки» т. е. анатомо-физиологические особенности, которые образуют врожденные различия между людьми.

Задатки - только одно из условий формирования способностей. Сами по себе они еще никак не

предопределяют способностей. Способности формируются, развиваются только в процессе деятельности (Б. М. Теплов). Это положение является очень существенным. Мы опираемся на него в постановке учебно-воспитательной работы в экспериментальном классе.

Различия между учащимися явно выступали уже в самом начале школьного обучения. В нашем классе были дети, находившиеся на гораздо более низком уровне развития, чем тот, который характерен для «среднего» первоклассника. В то же время было несколько детей, которые по своему высокому развитию и значительному запасу сведений выделялись из состава класса.

Мы исходили из предположения, что обучение, поставленное надлежащим образом, будет служить существенному продвижению в развитии всех учащихся. Одновременно мы отдавали себе отчет в том, что развитие как по его темпам, так и по качественным особенностям не будет одинаковым.

В экспериментальном обучении мы стараемся избежать того, чтобы «стричь под одну гребенку» всех учащихся класса, нивелировать их продвижение. Мы также далеки от того, чтобы оказывать преимущественное внимание детям, которые отличаются более высоким развитием.

В связи с этим - несколько замечаний о тех устремлениях, которые то и дело проскальзывают в нашей периодической печати. Мы имеем в виду предложения о выявлении учащихся, обладающих выдающимися способностями в той или иной области (математики, физики и др.), об организации для них особых школ и т. п.

Разумеется, нужно привлечь внимание к развитию способностей учащихся. Необходимо также изыскание таких организационных форм обучения, которые обеспечили бы выполнение этой задачи.

Однако надо позаботиться о том, чтобы избежать однобокости в развитии, ведь такой человек вовсе не является нашим идеалом. Выявление учащихся, обладающих теми или иными способностями, и соответствующая работа с ними не должна заслонять важнейшей задачи, заключающейся в том, чтобы добиться оптимального развития всех учащихся. Именно эта задача ставится в нашем экспериментальном обучении, несмотря на то что уже в самом начале работы с классом обнаружились резкие различия между учащимися по уровню их развития и по объему сведений об окружающем.

Строя экспериментальное обучение, мы, разумеется, не начинали с пустого места, не отвлекались от всего того, что было уже ранее разработано в педагогике и реализовано в практике обучения. Мы использовали те прогрессивные идеи, которые представлялись ценными для постановки нашей работы, особенно - высказывания выдающихся педагогов и практический опыт учительства. Не ставя своей задачей дать здесь хотя бы краткий обзор достижений педагогики и школы, на которые мы опирались, отметим в качестве примера лишь отдельные из них.

Так передовые педагоги приложили много стараний к тому, чтобы сделать обучение «энергичным», полнокровным, достигнуть такого положения, когда занятия захватывают учащихся, будят их мысль, зовут к самостоятельному овладению знаниями. Так, например, немало ценного в этом направлении было сделано в Душанбинской средней школе № 34. Опыт работы указанной школы, а также других школ Душанбе и РРП отражен в книге Б. М. Мирзоева; здесь показан характер самостоятельной работы учащихся на уроках и при выполнении домашних заданий, а также организация отдельных видов самостоятельной работы школьников .

Мы не стремимся к тому, чтобы все элементы нашей системы были новыми. Такое стремление было бы абсурдно.

Новое всегда в той или иной степени вбирает в себя и трансформирует то ценное, что содержится в старом. Это - элементарная истина. Суть дела, следовательно, заключается в том, что создается новая система, имеющая другую направленность и иное построение по сравнению с традиционной. В составе новой системы уже давно известные дидактические способы и методические приемы обретают вторую жизнь.

После этих общих замечаний перейдем к отдельным характерным чертам нашего экспериментального обучения.

Прогрессивные педагоги прошлого уже давно отдавали себе отчет в том, что для успешного овладения знаниями и навыками необходимо создать у школьников интерес к учению. Очень четко выразил эту мысль М.Лутфулоев

«Воспитатель не должен забывать, писал он, что обучение, лишенное всякого интереса, и взятое только силою принуждения, хотя бы она черпалась из лучшего источника из любви к воспитателю, убивает в ученике охоту к учению, без которой он далеко не уйдет; а учение, основанное только на интересе, не дает возможности окрепнуть самообладанию и воле ученика, так как не все в учении интересно и придет многое, что надобно будет взять силой воли» .

Высоко оценивается роль побуждения школьников к учению в работах по дидактике школы. Так, в «Дидактике» М. А. Данилова и Б. П. Есипова побуждение учащихся к активному учению рассматривается как одна из важнейших задач учителя. На основе опыта лучших учителей освещаются различные средства и приемы создания у учащихся потребности в знаниях и интереса к учению.

Развитие мотивов учебной деятельности школьника стало предметом психологических исследований.

На основе соответствующего изучения А. Н. Леонтьевым выделены три этапа в развитии мотивов учебной деятельности на протяжении школьного возраста: этап мотивов, лежащих в самом учении; далее этап мотивов, которые лежат во взаимоотношениях, возникающих в коллективе класса, в общешкольном коллективе; и наконец мотивы, лежащие в окружающей жизни, в будущей профессии, в жизненных перспективах.

Мы не будем вдаваться в обсуждение правомерности выделения упомянутых этапов, тем более что представляется возможность сделать это позднее, когда добытый нами фактический материал будет детально проанализирован. Отметим лишь, что, согласно нашим наблюдениям, мотивы, источник которых кроется в самом обучение, и мотивы, лежащие во взаимоотношениях, возникающих в коллективе класса, не представляют собой раздельных этапов.

Гораздо важнее, однако, не сама по себе констатация различных видов или типов мотивации учебной деятельности, а вопрос о том, как сформировать соответствующие мотивы у школьников. В «Дидактике» М. А. Данилова и Б. П. Есипова указываются такие средства создания потребности в знаниях, как тесная связь изучаемого прёдмета с практикой, раскрытие перспектив учения, понимание учащимися роли науки в историческом развитии человечества, участие школьников в активном творческом учебном труде и др.

Эти средства и приемы правомерны. Однако ими не «счерпываются возможности формирования побуждений к обучению у школьников. Следует также подчеркнуть, что вопрос о создании основы, которая необходима для успешного применения рациональных дидактических способов и приемов, выходит далеко за пределы обеспечения должной мотивации учебной деятельности.

Принципиально важным и перспективным является проницательное указание Н. К. Крупской о характере отношений между учителем и детьми. Показав несостоятельность рассуждений Эллен Кей, автора книги «Век ребенка», о том, что семейное воспитание должно заменить школу, по крайней мере до 12-летнего возраста, Н. К. Крупская говорит: «На помощь семье идет трудовая школа, которая вносит переворот во весь школьный уклад. Свободная трудовая школа сближает учителя с детьми и детей между собой, официальные школьные отношения заменяет интимными, дает простор индивидуальности ребенка, будит его творческие силы, освобождает ребенка от гнета исключительной, напряженной любви, от гнета бездушной школьной казенщины. Впрочем, такая школа пока что еще школа моей мечты».

В нашем экспериментальном классе работа поставлена так, что между учительницей и детьми, а также у детей между собой установились и неизменно укрепляются подлинно дружеские отношения, полные искренности, доверия и тепла. В нашем классе учительница М.С Мамадкулова. — не только преподаватель и воспитатель, но и близкий друг ребят. Любовь, уважение и привязанность характеризуют отношение детей к учительнице. Ребята делятся с ней своими радостями и горестями, в том числе и такими, которые можно доверить только близкому другу.

Приведем отдельные штрихи, которые характеризуют общую атмосферу жизни и работы класса.

Об уроке. В нашем классе учительница не придерживается общепринятой схемы (проверка домашнего задания, сообщение нового материала, закрепление и т. д.). Мы считаем в высшей степени важным, чтобы на уроке развертывался живой процесс познания, и уверены, что, если сообщение знаний укладывать в прокрустово ложе формальной схемы, пользы от этого не будет, а только вред. Уроки в нашем классе имеют четкую структуру, однако она определяется не схемой, которая привносится извне, а внутренней логикой учебного материала и поступательным движением мысли детей.

Конечно, дети получают много знаний от учительницы, но они и сами делятся теми сведениями, которые почерпнуты ими из рассказов родных и знакомых, из книг, радио и телепередач, из кинофильмов. В методических предписаниях по начальному обучению, а часто и в практике игнорируется то обстоятельство, что современные дети уже в младшем школьном возрасте обладают немалым кругом сведений об окружающем мире о природе, о людях, их труде и жизни, о технике.

Полезно вспомнить мудрый совет Л. Н. Толстого учителям: «Чтобы ученику было понятно и занимательно то, чему его учат, избегайте двух крайностей: не говорите ученику о том, чего он не может знать и понять, и не говорите о том, что он знает не хуже, а иногда и лучше учителя». Если учитель рассказывает о том, что дети уже знают, это расхолаживает их, нагоняет скуку и может, в конце концов, убить интерес к обучению.

Наоборот, когда детям предоставляется возможность поделиться своими знаниями с товарищами и учительницей, это окрыляет их, обогащает уроки и создает атмосферу подлинно коллективной работы, которая так нужна.

В связи с изучением материала, у детей возникает немало вопросов и это очень хорошо. Простое выслушивание учителя наподобие записи на ферромагнитную ленту как правило, не может должным образом привести в движение духовные силы учеников. Подлинное усвоение знаний (т. е. когда знания действительно становятся своими) происходит тогда, когда школьники сами замечают те или иные пробелы в понимании материала, когда их настораживают какие-то несоответствия, когда они чувствуют, что не хватает каких-то элементов для того, чтобы знания оказались хорошо «пригнанными» друг к другу, составили стройное целое. Тогда-то возникают вопросы. Дети ищут ответы и совместными усилиями

вместе с учительницей, которая незаметно для детей ведет их к желанной цели, находят эти ответы.

В нашем классе учительница внимательно выслушивает суждения детей, их возражения друг другу, предположения, различные попытки выбраться из возникших недоумений. Нередко вопросы, которые занимают детей, выходят за пределы программы или содержания учебника. Учительница не отводит подобных вопросов разумеется, за исключением тех случаев, когда их решение не под силу учащимся. Благодаря таким беседам углубляются знания, развивается ищущая мысль учеников, их убежденность в огромной силе науки, стремление к постоянному движению вперед, к все более глубокому познанию.

В нашем классе дети учатся не ради отметок, а из желания узнавать новое. Они испытывают удовлетворение от напряженной умственной работы, рады решать трудные задачи. Дети как бы «идут навстречу» тому новому, что им предстоит узнать на уроке. Процесс учения у наших учеников менее всего похож на размеренное и холодное «восприятие учебного материала»,— он пронизан тем трепетным чувством, которое рождается тогда, когда человек восхищен неисчерпаемой сокровищницей знания.

Не менее примечательна жизнь нашего класса во внеурочное время.

Вот закончился урок. Ребята вышли из класса в коридор. Вскоре выходит и учительница. Дети тесным кольцом окружают ее. Каждому хочется рассказать о том, что он прочитал, что видел и что сделал во время поездки за город в воскресенье, какой спор вышел с товарищами, когда собрались вместе в часы отдыха, и о многом другом.

Бывают и гораздо более интимные разговоры, но они уже происходят с глазу на глаз с учительницей. Конфликт в семье, который глубоко ранит детское сердце... Так необходимо рассказать о пережитом человеку, который внимательно слушает, смотрит понимающими глазами, полон сочувствия и желания помочь.

На душе становится легче, когда выслушаешь слова поддержки от своей любимой учительницы, своего друга, такого чуткого и ласкового. Чувствуешь себя гораздо увереннее и тверже, когда она посоветует, как нужно поступить.

А сколько радостных минут выпадает на долю ребят, когда класс идет с учительницей на прогулку! Это — не экскурсия, которая преследует какую-то учебную задачу. Нет! Главное здесь в том, что люди, близкие друг другу, проводят время вместе. Завязывается непринужденная беседа, делятся своими впечатлениями, мыслями, чувствами. Вместе любуются весенним солнечным днем или инеем на деревьях в ясное зимнее утро...

Еще один штрих. В нашем классе утвердилась традиция праздновать день рождения каждого из ребят.

Это происходит раз в два месяца, причем «именинниками» являются те ребята, дни рождения которых приходятся на этот промежуток времени. Собираются на квартире у кого-нибудь из них. Ребята самостоятельно устраивают празднование: пекут пироги, торты, готовят стол, разливают чай, угощают. Они сами затевают игры, ведут интересные разговоры.

Тесная дружба, теплота в отношениях между ребятами обнаруживается и тогда, когда кто-нибудь из ребят заболеет. Болезнь товарища становится предметом огорчения и заботы для других. Как нечто само собой разумеющееся возникает побуждение навестить больного, а если допускает его состоянье, то и развлечь. Когда наступает выздоровление, ребята заботятся о том, чтобы помочь ему наверстать упущенное, разъяснить, что и как проходили в классе, что задано на дом.

Мы обрисовали отдельными штрихами основу методической системы, создаваемой в нашем экспериментальном классе. Теперь перейдем к рассмотрению отдельных дидактических вопросов этой системы.

Мы строим работу в экспериментальном классе так, чтобы обучение осуществлялось на высоком уровне трудности. Этот принцип тесно связан с быстрым темпом прохождения материала.

Для интенсивного продвижения учащихся в их общем развитии необходимо определенное усложнение учебного материала по сравнению с ныне действующими программами начальной школы. Мы имеем в виду значительное углубление прохождения материала данного класса и изучение материала из программы последующих классов. Лишь только мы убеждаемся в том, что материал усвоен учащимися, идем дальше, не считаясь с рамками программы данного класса. Пережевывание того, что усвоено, приносит вред развитиях.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Государственные и муниципальные финансы: Учебник. М.: Финансы, ЮНИТИ, 1999. 687 с.
2. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Финансы. Денежное обращение. Кредит: Учебник. М.: ЮПИТИ-ДАНА, 2000. 687 с.
3. Балыхин Г.А. Актуальные вопросы социально-экономического развития системы образования России Экономика образования. 2004. 2 3. Г 7-2
4. Балыхин Г.А. Методические основы привлечения внебюджетных средств в образовательную систему Экономика образования. 2005. 2. 5 46
5. 8. Балыхин Г.А. Основные итоги деятельности рособразования в 2004 году (Информационно-аналитический доклад) Советник бухгалтера в сфере образования и науки. 2005. /2 2. 1 25

6. Башкина Г.В. Целевые субвенции как механизм финансирования муниципальных общеобразовательных учреждений Экономика образования. 2003.-№ 6.-С. 7-11

СУЩНОСТЬ ПЛАНИРОВАНИЯ УМСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ УЧАЩИХСЯ I-II КЛАССОВ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

В статье рассматривается сущность планирования умственного развития учащихся 1 и 2 классов общеобразовательных школ. Данный вопрос является неотъемлемой частью процесса обучения. Эта ситуация нашла определенное отражение в педагогической науке, где, как известно, теория обучения или дидактика рассматривается как самостоятельная отрасль.

В данной статье автор предложил достоверную информацию о планировании интеллектуального развития учащихся 1 и 2 классов общеобразовательных школ.

Каждый учитель должен помнить, что развитие ученика в школе должно быть целенаправленным, охватывать все стороны его жизни.

Поэтому естественно, что наука будет решать их постепенно, потому что взаимосвязь между образованием и развитием становится все более понятной.

Однако изучение этой проблемы с учетом ее характера не может развиваться таким образом, чтобы исключить вопросы правильного воспитания. Более того, для правильного развития исследования проблем образования и развития в целом необходимо изучение вопросов образования в их органической связи с образованием.

Ключевые слова: *общее развитие, экспериментальный класс, умственное развитие, развитие, ребенок, класс, обучение*

ESSENCE OF PLANNING MENTAL DEVELOPMENT OF FIRST AND SECOND GRADES PUPILS OF SECONDARY COMPREHENSIVE SCHOOLS

The article explores essence of planning essence of planning mental development of first and second grades pupils of secondary comprehensive schools. This question is an integral part of the learning process. This situation has found a certain reflection in pedagogical science, where, as is known, theory of teaching or didactics is considered as an independent branch.

In this article, the author has provided reliable information about planning intellectual development of first and second grades pupils of secondary comprehensive schools.

Every teacher should remember that development of a student at school should be purposeful, cover all aspects of his life.

Therefore, it is natural that science will solve them gradually, because the relationship between education and development becomes more and more clear.

However, study of this problem, taking into account its nature, cannot develop in such a way as to exclude questions of correct education. Moreover, for the correct development of the study of problems of education and development in general, it is necessary to study issues of education in their organic connection with education.

Keywords: *general development, experimental class, mental development, development, child, class, learning, etc.*

Сведение об авторе:

Эмомназарова Мухаббат Амоновна *- старший преподаватель общийунивеситетской кафедры психологии Таджикского государственного педагогического университета именни Садриддина Айни Тел: (+992) 938100261*

About the autor:

Emomnazarova Mukhabbat Amonovna *- Senior Lecturer of the General University Department of Psychology of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini Tel: (+992) 938100261*

ТАРТИБИ ҚАБУЛ ВА НАШРИ МАҚОЛА

Маҷаллаи «Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ» тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма» интишор мешавад.

Дар маҷалла натиҷаи корҳои илмӣ-тадқиқотии профессорону омӯзгорони Донишгоҳ ва олимони ватаниву хориҷӣ нашр карда мешавад.

Ҳайати таҳририя, ки ба он мутахассисони соҳаҳои мухталифи илм шомил мегарданд, бо фармони ректори Донишгоҳ тасдиқ карда мешавад.

Маҷалла мақолаҳои илмиро тибқи қарори кафедра ва шӯрои олимони факултет қабул менамояд. Мақолаҳое, ки ба суроғаи маҷаллаи «Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ» ирсол мешаванд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд:

1. Дар мақолаҳои илмӣ ҳалли масъалаҳо аниқ ва равшан ифода гардад.
2. Ҳаҷми мақола якҷоя бо расм, ҷадвал, диаграмма, графика ва матни аннотатсия аз 10 саҳифаи чопӣ зиёд набошад.
3. Дар ҳар як мақолаи илмӣ тибқи тартиб зикри мафҳумҳои калидӣ ва аннотатсия бо ду забон: русӣ ва англисӣ риоя шавад.
4. Мақолаҳо тибқи барномаи Winword дар дискета ё флешкарт бо шрифти Times New Roman Tj, ҳуруфи 14 қабул карда мешавад. Фосилаи байни сатрҳо 1, ҳошия аз тарафи чап 3 см, аз тарафи рост 1, 5 см, аз боло 2 см, ва аз поён 2 см - ро бояд ташкил намояд, матни мақола аз тарафи рост рақамгузорӣ карда шавад.
5. Дар саҳифаи аввали мақола ному насаб, номи падар ва ва номи ҷойи кори муаллиф дарҷ гардад.
6. Дар мақолаҳои илмӣ истифодаи адабиёт ва тарзи гузоштани иқтибос тибқи қоидаҳои нашрия, дар асоси талаботи амалкунандаи ГОСТ риоя шавад.
7. Дар охири мақола маълумот оид ба ҷойи кор, вазифаю унвони илмӣ, суроғ ва имзои муаллиф ҷой дода шавад. Ба муаллифоне, ки масъули асосии ҳифзи сирри давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, нишон додани маълумотҳои мушаххас зарур намебошад.
8. Ҳайати таҳририя ҳуқуқ дорад, ки мақолаи илмиро ихтисор ва ислоҳ намояд.
9. Дастхати мақолаҳо баргардонида намешавад.

ПОРЯДОК ПРИЁМА И ИЗДАНИЯ СТАТЬИ

«Вестник педагогического университета» издается в соответствии Законом Республики Таджикистан «О печати и других средств массовой информации».

В журнале публикуется основные научные результаты диссертаций на соискание учёной степени кандидата и доктора наук отечественных и зарубежных исследователей.

Редакционная коллегия утверждена по приказу ректора университета.

Статьи принимаются с протоколом кафедр, научного совета факультетов и с отзывами научных руководителей.

Статьи, которые отправляются в адрес университета, должны соответствовать следующим требованиям:

1. Основное содержание издания должно представлять собой оригинальные научные статьи.
2. Представленные статьи совместно с рисунками, диаграммами, графиками, аннотациями должны быть не менее десяти страниц.
3. Каждая научная статья в обязательном порядке принимается с ключевыми словами и с аннотациям на русском и английском языках.
4. Статьи принимаются в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman (Times New Roman Tj), размер шрифта 14. Все поля обязательны для заполнения независимо от формы (бумажной или электронной) научного издания. Интервал между строками 1 см с левой стороны 3 см., с правой стороны 1, 5 см, сверху 2 см, снизу 2 см., текст статьи номеруется с правой стороны.
5. На первой странице статьи указывается фамилия имя отчество и место работы автора.
6. У всех публикуемых научных статьях должны быть пристатейные библиографические списки, оформленные в соответствии с правилами издания, на основании требований, предусмотренных действующими ГОСТами.
7. В публикуемых материалах указывается информация об авторах, их месте работы и необходимые контактные данные. Авторы, имеющие допуск к государственной тайне Республики Таджикистан имеют право не указывать место работы и контактные данные.
8. Редакционная коллегия имеет право сократить и исправит научную статью.
9. Представленные научные статьи автору не возвращаются

ВЕСТНИК ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
(Серия 2. Педагогики и психологии, методики преподавания гуманитарных и естественных дисцилин)

2020. № 3 (3)

Издательский центр
Таджикского педагогического университета им. С.Айни
по изданию научного журнала
«Вестник педагогического университета»:
734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 121
Сайт журнала: www.vestnik.tgpu.tj
E-mail: vestnik.tgpu@gmail.com
Тел.: (+992 37) 224-20-12, (+992 37) 224-13-83.
Формат 70х108/16. Бумага офсетная. Печать офсетная.
Тираж 100 экз. Уч. изд. л. 39,25 усл. п.л.40
Подписано в печать 24.12.2020 г. Заказ №2020/30-01
Отпечатано в типографии ТГПУ им. С.Айни
734025, г.Душанбе, ул.Рудаки 121.